

ETHNOGRAPHIA (NÉPÉLET)

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG KOZLONYE

SZERKESZTETTE
SOLYMOSSY SÁNDOR

XXXVII. ÉVFOLYAM.
1926.

BUDAPEST, 1926
A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG KIADÁSA

Ennek az évfolyamnak megjelenését
dr. bárá Kornfeld Móríc in
anyagi támogatása tette lehetővé.

Tartalom.

Cikkek.

	lap
Balogh József: Ünnepek és ünneprontások	113
Heller Bernát: Három a daru!	57
Makoldy Sándor: A káromkodás elterjedése és büntetése hazánkban 1850-ig. (I. és II. r.)	122, 169
Rédeyné Hoffmann Mária: Egy bujdosó naplójából. (Népcélti adalékok, I—III. r.)	20, 73, 139
Solymossy Sándor: Az ethnológia tárgyköre és módszere	1
— — A mohácsi koponya	144
Szendrey Zsigmond: Történeti népmondáink. (III—VI. r.)	29, 79, 132, 183
Tolnai Vilmos: Cserebogár, sárga cserebogár	161

Kisebb közlemények.

Balogh József: Szemgyógyítás szentelt vízzel	37
— — Hangos könyörgés — síró fohász	190
Csefkó Gyula: Küldött farkas, küldött kutya, küldött ördög	36
— — A nagyharsányi hegy mondájához	146
Fazekas Ferenc: A „lidérc” és a „tátos” a szalontai nép hiedelmében	38
Grarger Róbert †: Herrmann Antal †	188
Gulyás József: A „szűzgulya-fordítás”	89
Hegyaljai Kis Géza: A esenyétei pünkösdjárás	90
Moravcsik Gyula: A csodaszarvas mondája Bizánban	146
Solymossy Sándor: Az „ujjkiolvasó” gyermekvers	87
Sz. B.: Folio ethno-glossica. (A „lélek” neve a malajó-polinéziaiaknál.)	147
Szerk.: Épületes tudósítás rólunk	148
Szilágyi Gyula: Székely emlékek	91

Népi szövegek.

Balladák.

Pencz Ilona: Két ballada Csór községből	193
---	-----

Népdalok.

Bálint Sándor: Szeged alsó-tanyai nóták	92
K. G. dr.: Alsólendvai nóta	195
Kánya Irén: Gyermek-rigmusok Csekén	151
Kovács Aladár: Ismert népdalok helyi változatai a Sárközben	46
Pencz Ilona: Népdalok Csór községből	150
Szohner Sándor: A mohácsi vésznapról szóló népies ének	92
Terbe Lajos: Népdalok Szeged vidékéről	194
Varga Gyula: Nyárádi nótaszövegek	150

Népmesék, példatörténetek, adomák.

Dézi Lajos: „Tanusagra valo Peldabesedek”. (XVI. sz. végéről)	195
Hársing István: „Kalamány kováts”. (Népmese a XVIII. sz.-ból.)	94

	Lap
— — Történetek a XVIII. századból: 1. Rigó, vagy húros madár? — 2. Az keser- ves menyetske	152
<i>Kocsis Lajos</i> : A magyar tudós tudománya	154
<i>Varga Gyula</i> : Takács András (mondamese)	197
<i>Zolnai Gyula</i> : Népmese (Balaton melléke)	198

Népi színjátékok, gyermekjátékok.

<i>Paraj János</i> : Gyermekjátékok Nádújfalun	93
<i>T. I.</i> : Báltáncoltató „betlehemes” Somogyban (képekkel)	40

Babonák, hirhedt faluk.

<i>Relković Neda</i> : Babonagyűjtés	154
<i>Sz. Zs.</i> : Falucsüfolók	44

Irodalom.

<i>S. S.</i> : Sebestyén Gyula: Gesta Hungarorum	46
— — <i>Zaunert P.</i> : Deutsche Märchen aus dem Donaulande	200
— — <i>W. Aichel</i> : Zigeunermärchen	200
<i>Schwartz Elemér</i> : Lüers Friedr.: Volkstumskunde	51
— — <i>Gaudeamus</i> ígítur (Kammersbuch)	98
<i>Szendrey Zsigmond</i> : Panka K.: A pataki diákvilág	199
— — <i>Pap bácsi</i> : Nyugatmagyarországi mondák és mondafélék	200
— <i>y —d.</i> : Tallózás	157
— <i>y —r.</i> : <i>E. Tegethoff</i> : Französische Märchen, I—II.	52
— — <i>Hans u. Ida Naumann</i> : Isländische Volksmärchen	54
— — <i>Gust. Jungbauer</i> : Märchen aus Turkestan u. Tibet	96
— — <i>Birger Mörner</i> : Tinara. Das Jenseits der Naturvölker	97
— — <i>C. Clemm</i> : Das Leben nach dem Tode	98
<i>Gorjupp Alisz</i> : Néprajzi (folklore) könyvszet 1925-ről	201
<i>Szerkesztői könyvszemle</i>	99

Társasági ügyek.

<i>Dr. Herrman Antal</i> halála	101
Közgyűlés:	
<i>Solymossy Sándor</i> elnöki megnyitója	102
<i>Madarassy László</i> főtitkári jelentése	104
Pénztári jelentés	107
Közgyűlési jegyzőkönyv	108
<i>Az Orsz. Magy. Régészeti Társulat és a Magy. Néprajzi Társaság</i> együttes vándorgyűlése Kecskeméten (1926. okt. 23—25.)	204
<i>Beküldött könyvek</i> jegyzéke	55, 111, 159, 206
<i>Hivatalos nyugtázás</i>	111, 159, 207
<i>Német kivonatok (Deutsche Inhaltsangaben)</i>	59, 112, 160, 208

ETHNOGRAPHIA

NÉPÉLET

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG
FOLYÓIRATA
ÉS A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM
NÉPRAJZI TÁRÁNAK

ÉRTESÍTŐJE

SZERKESZTIK:
SOLYMOSSY SÁNDOR ÉS BÁTKY ZSIGMOND

XXXVII. ÉVFOLYAM

BUDAPEST, 1926

1. SZÁM

MEGJELENIK NEGYEDÉVENKÉNT

NÉPÉLET 1. SZ. TARTALMA:

	Oldal
<i>Solymossy Sándor</i> : Az ethnologia tárgyköre és módszere	1—19
<i>Rhédeyné Hoffmann Mária</i> : Egy bujdosó naplójából (Népéleti adalékok). I.	20—28
<i>Szendrey Zsigmond</i> : Történeti népmondáink (III. folyt.).....	29—35
Kisebb közlemények : <i>Csefkó Gyula</i> : Küldött farkas, küldött kutya, küldött ördög. — <i>Balogh József</i> : Szemgyógyítás szentelt vízzel. — <i>Fazekas Ferenc</i> : A „lidérc“ és a „táltos“ a szalontai nép hiedelmében. — <i>Banner Benedek</i> : Széljegyzetek a „motoz“hoz	36—40
Néphagyománygyűjtés : <i>T. J.</i> : Bábtáncoltató „betlehem“ Somogy megyében (3 ábrával). — <i>Sz. Zs.</i> : Falucsúfólok. — <i>Kovách Aladár</i> : Ismert népdal-szövegek helyi változatai a Sárközből	40—46
Irodalom : <i>S. S.</i> : Sebestyén Gyula: Gesta Hungarorum I., II., V. köt. — <i>Schwartz Elemér</i> : Fr. Lüers: Volkstumskunde im Unterricht der höheren Lehranstalten. — <i>y —r.</i> : E. Tegethoff: Französische Märchen I., II. — <i>H. u. J. Naumann</i> : Isländische Volksmärchen.....	46—54
Társasági ügyek : 55. old. — Német kivonatok és Hibaigazítás	56

ÉRTESITŐ 1. SZ. TARTALMA:

	Oldal
<i>Bátky Zsigmond</i> : Szarvasagancs-lőportartóink ornamentikájához.....	1—11
<i>Ébner Sándor</i> : Adatok a Bodrog halászatához	11—20
<i>Cs. Sebestyén Károly</i> : Tűzhely a magyar parasztház előtt.....	20—24
<i>Viski Károly</i> : A pávaszem	24—27
<i>Kiss Lajos</i> : Színes és virágos koporsók Nyiregyházáról	27—28
<i>Györffy István</i> : Adatok a tar viselethez.....	29—30
Kisebb közlemények : 30—33. — Régi följegyzésekből : 33—37. — Irodalmi Szemle : 37—45. — Múzeumi hírek : 45—47 — Anzeiger	48

INHALT DES »NÉPÉLET« (VOLKSLEBEN) Nr. 1.

	Seite
<i>Alex. Solymossy</i> : Stoffkreis und Methodik der Ethnologie I—II.	1—19
<i>Maria Rhédey-Hoffmann</i> : Aus dem Tagebuche eines Emigrierten (Volkskundliche Beiträge) I.	20—28
<i>Sigism. Szendrey</i> : Unsere geschichtliche Volkssagen. III. Folge.....	29—35
Kleinere Mitteilungen : <i>Jul. Csefkó</i> : Der Werwolf in Ungarn. — <i>Jos. Balogh</i> : Augenheilen mit Weihwasser. — <i>Fr. Fazekas</i> : „Lidérc“ (Mahr) und „Táltos“ (Zauberer) im Glauben des Volkes von Szalonta. — <i>Ben. Banner</i> : Eine Randglosse.....	36—40
Folklore-Texte : <i>T. J.</i> Krippe mit beweglichen Puppen im Somogyer Comitat (mit 3 Abbild.) — <i>S. Sz.</i> : Schilda-Dörfer in Ungarn. — <i>Aladár Kovách</i> : Localvarianten bekannter Volkslieder aus dem Sárköz	40—46
Literatur : <i>S. S.</i> Gesta Hungarorum von Jul. Sebestyén (Bd. I., II. u. V.) — <i>Elemir Schwartz</i> : Fr. Lüers: Volkstumskunde im Unterricht der höheren Lehranstalten. — <i>y —r.</i> E. Tegethoff: Französische Märchen I., II. — <i>H. u. J. Naumann</i> : Isländische Volksmärchen.....	46—54
Vereinsangelegenheiten : S. 55. — Deutsche Auszüge u. Korrektur	56

INHALT DES ANZEIGER. JAHRG. XVI.

	Seite
<i>Sigism. Bátky</i> : Zur Ornamentik der Schiesspulverbehälter aus Hirschgeweih	1—11
<i>Alex. Ébner</i> : Beiträge zur Fischerei des Bodrog	11—20
<i>K. Cs. Sebestyén</i> : Feuerstätte vor dem ungar. Bauernhause	20—24
<i>Karl Viski</i> : Das Pfauenauge.....	24—27
<i>Ludw. Kiss</i> : Bemalte Särge in Nyiregyháza	27—28
<i>Stef. Györffy</i> : Beiträge zur kahlen Haartracht	29—30
Kleinere Mitteilungen 30—33. — Aus alten Aufzeichnungen 33—37. — Literatur 37—45. — Musealangelegenheiten 45—47. — »Anzeiger« Deutscher Auszug	48

ETHNOGRAPHIA-NÉPÉLET

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG KÖZLEMÉNYEI

1926

AZ ETHNOLÓGIA TÁRGYKÖRE ÉS MÓDSZERE.

I.

Az ethnológia fogalma és tárgyköre.

Az *ethnológia* (magyarul: *néptudomány*, tételes részeiben: *néptan*) nálunk még mindig a kevéssé méltatott, sőt lényegében ismeretlen tudománysszakok közé tartozik. Itthoni közönyünkkel szembe állíthatjuk a külföld rendkívüli érdeklődését e studium iránt, amely jelentőségének teljes felismerésére vezetett nemcsak tudományos körökben, hanem a köztudatban is. Igaz ugyan, hogy itt is hosszú küzdelem árán vívhatta csak ki ez az aránylag új tudomány az őt megillető pozíciót.

Ha figyelemmel kísérjük nehéz és szívós létharcát az elismertetésért, feltárulnak előttünk azok a mélyebben fekvő okok is, amelyek érvényesülésének huzamos ideig útját állották. Az ethnológia ugyanis nem tartozik a szokványos, könnyen felismerhető tárgykörrel rendelkező tudományok közé. Amit például a laikus könnyen megért és méltányolni tud: a theológia, a történelem, a földrajz, az irodalom stb. külön-külön tárgyterületet foglalnak le maguknak a szellemtudományok nagy világában; ennek megértése nyomán önként támad a belátás, hogy rájuk szükség van az emberi ismeretek egyetemességében. Viszont a néptudomány neve után valami homályos képet ébreszt a lelkekben, amiről nem tudja a távolabb álló intelligens elem sem, hogy voltaképp mit értsen alatta. Némelyek hajlandók *szociológiának* értelmezni, mások ismét a *kultúrtörténelem* egy alárendelt ágának; aki pedig már tudással bír arról, hogy az ethnológia nemcsak a művelt világ alsóbbrendű rétegének (az ú. n. *népnek*) tanulmányozásával foglalkozik, hanem emellett a kezdetleges, ősszállapotú törzsek életviszonyait is kutatja, hajlandó az *anthropológiával*, az *archaeológiával*, vagy esetleg az *emberföldrajzzal* azonosítani és i. t.

Megkíséreljük az alábbiakban az ethnológia igazi rendeltetésének magyarázatát. Meghatározni törekszünk tárgykörét, kimutatni az önálló disciplina szükséges voltát. Egyáltalán bepillantást óhajtanánk nyújtani e studium természetébe, sajátos módszerébe s vele sejtetni egyetemes fontosságú hivatását.

Ha a tudományok történetét fejlődésük egyes fázisaiban megfigyeljük, szinte általános érvényű tapasztalatként áll előttünk, hogy

egykor *valamennyi* tudományág nehéz küzdelmek árán volt csak képes létjogosultságát elismertetni. Legtöbb tudomány egykor oly módon önállósult, hogy a régebbiektől egy-egy megszállt, de azoktól kellőképp meg nem művelt területet igényelt magának s a már meglévők egyiket sem nézték jó szemmel. A feltörekvő új tudományok mindegyikének meg kellett előbb a többit arról győznie, hogy az általa igényelt tárgykört előzői nem voltak képesek a maguk másnemű anyagához idomult módszerével megfelelően feldolgozni, még kevésbé törvényszerűségeit megállapítani. Ez az egzisztenciális harca egy-egy új tudománynak esetenként igen sokáig tartott. Az ethnológia ugyanezt a létharcát vívta szinte az utolsó évtizedekig s rengeteg munkássága, kiváló eredményei ellenére egy-egy konzervatívabb nemzetnél még máig sikertelenül.

Mindezt, mint jeleztük, főképp tárgyának különleges természete, sokoldalú bonyolultsága hozza így magával. Az ethnológia u. i. nemcsak néhány szomszédos tudáságtól igyekszik a maga részére területet hódítani, hanem ki kíván hasítani szinte *valamennyi* humanista ismeretszkból egy-egy elég fontos részt: mindazt, ami az *eredetkérdésekkel* kapcsolatba hozható.

Az ethnológia az összes kultúrbázisok egybefoglaló tudománya akar lenni.

Ez a sokoldalúság, mondhatnók: *egyetemesség* adja meg tudományunknak a szokatlan, különálló jelleget s épp azért, mert nem szorítkozik egyetlen elszigetelt, külön központú ismeretterületre, hanem minden irányban igényléssel áll elő, külön-külön kell megvívnia létharcát az összes humaniorákkal.¹ Ez a nemkoncentrált küzdelem a távolból szemlélőre valóban úgy hat, mintha az új törekvésnek nem lenne egységes feladata, központi célja s jövőendő elhelyezést keresve, még tapogatóznék a legkülönfélébb irányban.

A sokirányúság jó ideig akadályja volt a *módszer* egységes kiérésének is. Szinte képtelenségnek tetszik azonos kutatórendszer megtalálása oly heterogén területeken, minők pl. a mithosz és a házi-szerszámok fejlődéstörténete, a főnökség és az összavak keletkezése, a primitív családformák és a kezdetleges művészetek eredete és így tovább. Valóban mindeddig az ethnológia esetenként annak a régebbi tudáságnak módszerét használta, melynek területébe a vizsgált anyag annakelőtte tartozott: a mithoszt történeti, a családformákat szociológiai, a művészeteket pszichológiai és esztétikai kutatómóddal törekedett megvilágítani. Ezzel pedig alárendelte magát a régibb vezető studiumoknak, magát szétforgácsolta s azoknak másodrangú segédtudományává törpült.

Messze vezetne a néptudomány kibontakozásának és lassú önállósulásának fázisait itt végigkísérnünk; jó ideig kétségtelenül epizódikusan, ötletszerűen vett időnkint új lendületet. *I. Fr. Lafitau* első összevető kísérlete óta („Moeurs des sauvages américains comparés aux moeurs des premiers temps. 2 köt. Párizs, 1724.) főképp a misszionáriusok jelentései és okoskodásai kapesán theologiai szempontok voltak irányadók az anyag

¹ L. a többi tudományokhoz való viszonyát alább az áttekintő grafikus rajzon.

feldolgozásában. Cook és a Csendes-tenger szigetkultúráinak egyéb felfedezői (Forster, Chamisso) nyomán valami romantikus, paradicsomi állapot feltételezése, tiszta naiv ethika becolvasása vált divattá. Ennek adott elvi bázist Rousseau a „természeti állapot“ dicsőítésével. A kantianus Schiller Frigyes már a felvilágosultság racionalizmusával nézi az utazók révén mind jobban feltáruuló primitív világot. — „Ama felfedezések, mondja, melyeket tengerészeink távol tengereken és félreeső partokon kiderítettek, éppoly tanulságos, mint érdekes látványt nyújtanak. Olyan néptörzseket mutatnak nekünk, melyek a műveltség legváltozatosabb fokozatain foglalnak helyet, mint különféle korú gyermekek egy felnőtt körül és példájukkal eszébe juttatják, mi volt ő azelőtt és miből állott elő. Mintha egy bölcs kéz őrizte volna meg számunkra e nyers néptörzseket addig az időpontig, midőn ma már számot vehetünk saját műveltségünkkel s fajunk örök homályba burkoltnak látszó kezdeteit e tükörképekből mód adatik megismernünk.“ (Wie studiert man... Universalgeschichte?)

Ime már a mult század elején az ethnológia egyik legalapvetőbb gondolata: a mai magas kultúrák egyenes összefüggése a kezdetleges fokú törzsek primitív életberendezésével, erős meggyőződéssé érik ki a gondolkodókban; megtaláljuk már itt, felszázaddal Darwin faj-evolúciós tana előtt a kultúrák evolúciójának felismerését.

Ezután egymást követik ez alapgondolat följejtésére, érvényesítésére irányuló törekvések. Főcél lesz: a hiányzó közbüleső kapcsok megkeresése a kultúrák legkülönbözőbb terein. A rá vállalkozók első tiszte az ősi állapotú anyagot összevetni a fejlettebb nemzetek népi hagyományaival; az utóbbiak töredékes roncainak kiegészítését, magyarázatát megkeresni a primitívek életviszonyaiban. Ezek a monografikus részletkutatások tisztik ki a mult század évtizedeit annak szinte utolsó decenniumáig.

Kezdi a sort a Grimm-testvérek jogtörténeti (Rechtsalterthümer) és folkloregyűjtéseikkel (Deutsche Sagen, Kinder- und Hausmärchen, 1812—1836.), ez áramlatok átcsap a mithológia bűvárlásába, ősi feljegyzéseket kapcsolva mai hagyományokhoz egymás megvilágítására. A nyelvész-mithológusok légvárai (Kuhn, Schwartz, Müller Miksa, Laistner, Hahn, Gubernatis) után Mannhardt sikeresebb népszokás- és babonabűvárlatai (az ú. n. „Niedere Mythologie“, 1854.) következnek. Majd Edward B. Tylor korszakalkotó eredményei állnak elő a szokásjogi és halottkultuszokkal kapcsolatos jelenségek összevetéséből (Primitive culture, 1871. „survivals“ és „animisme“) s ennek folytatásaként Andrew Lang rendszerező egybefoglalása (Myth, Ritual and Religion, 1887). A társadalmi alakulatok tanulmányozását már megkezdi August Comte (Cours de philosophie positive. V., VI., 1846.); a tárgykör első nagy monografusa azonban Herbert Spencer lesz (Principles of Sociology, 1876—79.), aki a szociológiai diszciplínák közös fogalma alá rendeli az őshagyományok összes jelenségeit. Wundt Vilmos lélektani alaptételek szerint készíti el nagyarányú felosztását (Völkerpsychologie 10 kötet, kivált VII. 1917.). Ennek az elsorángú rendszerező talentumnak is elkerüli figyelmét a primitív csoportjelenségek *organikus egymásrahatása*, mint összes elődjeiét. Éppúgy a Tylor-iskola angol kutatóinak hatalmas adattömegeiből (Frazer: The golden Bough, 1900. Hartland: The Legend of Perseus, 1894—96. Westermarck: History of Human Marriage, 1892. és Origin and development of moral ideas, 1905—08.) azt az összbenyomást nyeri az olvasó, hogy szédületes adatbőségük itt-amott más magyarázatot is megengedne. Amennyire hálás lehet az ethnológia bámulatos hangyaszorgalmukért az adatok egybehordása terén, tagadhatatlan, hogy hatalmas műveiket inkább az összehordottság, mint a kiérettség jellemzi, mely utóbbiban elmaradnak mesterük: Tylor biztos adaturalma mögött. Ha nem is az ő hatásuk alatt terjedt el a gonoszkodó kritika az ethnológiáról, hogy annak adatai-

val mindent és mindennek ellenkezőjét be lehet bizonyítani, anyaguk úvesztőiben e gondolattól az olvasó alig tud szabadulni.

Főcél volt minde művekben a tárgyalt kultúrágaknak *evolúciós fokozatait* megállapítani: megkonstruálni egy összefüggő fejlődési láncolatot az ősalápottól a legmagasabb fejlettségig. A természettudományoknak e fölötté szemléletes módszere itt is imponált s egy-egy ily felépített sorozat szinte törvényerejűvé emelkedett a humaniorák világában. Csak gondoljunk a *valláskialakulás* Lubbock felállította fokozataira: 1. praeanimismus; 2. manizmus; 3. animizmus; 4. fetiszizmus; 5. papi közvetítés kezdetei: gyógyjavasok, medicinmanek, samánok; 6. politeizmus; 7. monoteizmus. Elvben a legtetszetősebb evolúció, amely teljesen megfelel az őshiedelmek különféle formáinak. Ami bizonyítás nélkül maradt, az e fokozatok ki-mutatása az egyes fejlettebb népegységek hagyományaiban; vagyis nem nyert igazolást az, hogy a fejlett tételes vallások híveinek egykor minde fokozatokon át kellett menniök.

Korábbi szociológusok szemében evidens adottságnak tetszett, hogy az emberiség összes társadalmi kialakulási formái az ősi monogam kis-családból indultak ki (Rousseau, Condorcet, Herder, Comte). E felfogás mindaddig megdönthetetlennek tetszett, míg 1861-ben egy alapján klasszika-filológiai munka az elméletet gyökerében meg nem támadta. A svájci jogtudós, I. Bachofen, műve (Das Mutterrecht) szerint a ma általános érvényű patriarchális rendszerű családszervezetet ősidőkben meg kellett előznie egy *matriarcha* beosztású családformának, ahol nem az apa, hanem az anya állott a család középpontjában; ő utána nőági leszármazást tartottak nyilván, az öröklés női renden történt stb. Bachofen az ókori írók (Herodotosz, Sztrábo) idevágó adatai mellé egybeállította egész sorát ama primitív népeknek, kiknél máig ezt a családi beosztást vagy annak szokásformákban megmaradt emlékeit megtalálhatjuk. A különös berendezkedés természetes okát a „pater semper incertus“ tényében kellett keresnie, ami akkoriban a laza fegyelmű ősfokon még inkább megfelelhetett a valóság-nak. Innen pedig, még egy logikai lépést téve tovább, könnyű volt feltételezni az őskor elején az ú. n. *promiszkuitás* tényét: a nemi élet teljes rendszertelenségét, korlátlan szabadosságát (nyájélet!). — Növelték e teóriának érvényét és jelentőségét az amerikai ethnológus, L. H. Morgan művei (Systems of Consanguinity... of the human family, 1871. és Ancient Society, 1877.), mely utóbbiban főképp az indiánus törzsek különfajta családszervezetei alapján a következő evolúciós fokozatokat állapította meg: 1. Korlátlan promiszkuitás. 2. Tilalom egyvérű kis család körében (házasság csak szülők és gyermekeik között tiltva). 3. Punalua-család (házasság már testvérek között is tilos; azonban a kettéosztott törzsek egyik felének férfiai korlátlanul látogathatják a másik fél nőit és viszont = csoportházasság formája). 4. Anyajog szerinti „syndasmikus“ család (az egyéni házasság kezdetei; polygamia; az atya még itt is incertus). 5. Patriarchális polygam családforma. 6. Monogam egyéni házasság. — Bár többben aggodalmukat fejezték ki ez önkényesen elskatulyázott beosztás fölött (Mc. Lennan, E. Tylor, Starcke, Westermarek, Schurtz, W. Schmidt), Wundt még 1917-ben azt írhatta róla: „Morgan rendszere anthropologusok és ethnologusok körében ma is elfogadottnak és uralkodónak tekintendő.“ (Völkerpsych. VII. 103.)

Amint e két példakép említett esetből látható, a kutatók mindenkori speciális tárgyak körében szinte következetesen Darwin-szerű fejlődési sor felállítását tűzték végcélul maguk elé, mely sorozatnak magában kellett foglalnia a primitíveknél mutatkozó formák összes fokozatait a legősibb állapottól fel a nyugateurópai formáig. Ez összeállítások természetesen nem sikerülhettek mindig holmi gyengéd erőszak nélkül; róluk maguk a szakbeliek is többnyire megoszlott vélekedéssel nyilatkoztak.

Ennek a bizonytalanságnak tudható be, az anyag természetén kívül. Másodszorban, hogy az ethnológia tudományos hitele szélesebb körökben nem talált kellő elismerésre.

Az itt adott futó áttekintés, melyet vázlatosnak sem merek nevezni, kb. a 30 év előtti helyzetet tünteti fel. Ekkor jelentkezik (1896) az első kísérlet teljesen új irányban s voltaképp innen kell szigorúan véve az ethnológiát, mint önálló tudományt, mint biztos bázison nyugvó független disciplinát számítanunk. A mű az ethnológiai kutatásairól már addig is ismert *Ernst Grosse* tollából fakadt („Die Formen der Familie und die Formen der Wirtschaft“, Freib. u. Leipz.) s benne egy látszólag részletkérdés kapcsán különös egyezésekre hívta fel a figyelmet. Felfedezésének messze különös jelentőségéről eleinte magának sem volt tudomása. Művében beszámol arról, hogy az ősalapotú törzsek ethnikumának vizsgálata közben törvényszerű megfeleléseket talált azok családformái és gazdasági foglalkozásai között.

Grosse összeállítja a matriarcha csalárendszerben élő népegyégeket s kiderül róluk, hogy kivétel nélkül földművelést űzők, viszont sem a halász-vadász foglalkozásúak, sem az állattenyésztők e formát nem ismerik, hanem mindahány patriarcha beosztást követ. Ismeretes a primitív törzsek ama bevett szokása, hogy merev munkamegosztást állapít meg férfi és nő között. Halász-vadász, állattenyésztő foglalkozás a férfi munkaköre, a tűzhellyel kapcsolatos teendők a női nemre tartoznak. Utóbbiakhoz való a primitív földmégművelő munka is. Ahol tehát az élelmet túlnyomóan a föld terményei szolgáltatják, ott a nő munkája válik fontossá; a megművelt területet az ő tulajdonának tekintik, örökléskép másra nem hagyhatja, csak leányára, aki annak továbbmunkálója lesz. A családélet középpontjába ilyképp észrevétlenül a nő kerül, ő az élelemszerző, övé minden birtok, övé az intézkedés joga, övé a tekintély, a hatalom. Eszerint a matriarcha-rendszer nem állhatott önmagától elő, nem a „pater incertus” felfogás volt létrehozója, nem is terjedhetett ki az emberiség minden társas egységére, hanem a földművelő munka előidézte sajátos helyzet érlelte ki, ennek függvényeül tekintendő. Nem is korai képződmény, hanem aránylag késői alakulat. Mindezzel megdől az előző magyarázóknak az a következtetése is, hogy az ősidők elején nemiekben promiszkuitást kell feltételeznünk, aminek sehol emléknyoma nem maradt, sőt ellenkezően, a legelmaradtabb törzseknél határozott és szigorú kiscsaládegyeséget találunk az egész vonalon, aminek az emberszabású majmok páros élete is megfelel.

Grosse fejtegetéseinek főképp módszertani szempontból volt nagy jelentősége. Ráirányította a figyelmet a kutatás egy eladdig elhanyagolt oldalára: az egyes kultúrágaknak törzsegyégeken belül jelentkező egymásrahatására. Előző kutatók csak kívülről jövő hatásokat figyeltek meg, de hogy ugyanazon ember kultúrkészségei egymás közt is átalakító befolyással lehetnek egymásra, e föltevésre senki sem gondolt.

Míg tehát azelőtt az egyes kultúrelemek egymástól elszigetelten vizsgáltattak s az előfordult módosulásokról, tökéletesülésekről az

a nézet uralkodott, hogy azok — ha nem külső hatás eredményei, ami a kezdetleges fokokon fölötté ritka eset, — *önmaguktól* bontakoztak ki és váltak egyre fejlettebbekké, most ez első kísérlet nyomán egymás után kezdett beigazolódni, hogy az igazi agens, a változtató ok rendszeren valamely *másik* ott található kultúrkészség jelenléte. A haladás fermentuma eszerint magán az eredeti kultúrágon *kívül*, de a törzs készségein *belül* keresendő. Oly helyeken u. i., ahol a másik kultúrelem, mint létrehozó tényező, bármi ok miatt nincs jelen, ott az eredeti készség sem halad, vagy legalább nem abban az irányban, hanem esetleg valamely más ott meglévő tényező befolyása alatt *más* irányú fejlődést vesz. Halász-vadász fokon különböző lesz a zsákmányszerzés módja, másfélék az eszközök, amint a törzs vándor életű, vagy telepes. Elütő lesz a kozmogóniája, felfogása halálról, túlvilágról a helyhez kötött földművelő, mint a nomád pásztorkodó népeknek. Az új magyarázat helyességét különösen azok az esetek igazolják, ahol a földkerekség távol-első pontjain azonos fejlődést, szokásformákat találunk, ahol az egymástól ellesés, kölcsönvétel lehetősége ki van zárva, ily esetekben két vagy több intern elemnek kell közösen lennie mindama messze eső pontokon. — Az ú .n. *couvade* vagy: férfigyermekágy a sok bizarr ritus között egyike a legfurcsábbaknak s természetellenes voltával szinte rácáfol a primitív emberről táplált fogalmainkra. Ha újszülött jön a világra, az anya rögtön utána felkel, napi dolga után lát, de helyette lefekszik az apa; vajúdást színlel, ápolják, rokonok vigasztalják stb. A képtelen szokásformára 21 népnél vannak igazoló adataink mind az öt világrészből. Egymástól nem vehették át, közbül számos olyan nép esik, kiknél a ceremóniának nyoma sincs. Az eddigi fantasztikus magyarázatok nem bizonyultak helytállóknak. Ma tudjuk, hogy e szokást tartó primitívek egykor kivétel nélkül matriarcha családjrendűek voltak, ma pedig patriarcha rendet követnek. Midőn az egyikből a másikba megtörtént az áttérés, az apának éppúgy igazolnia kellett szülő voltát, mint előbb az anyának. Annak idején az anya vajúdással igazolta, hogy tőle való a gyermek, és ezzel jelezte egyszersmind a formális adopción. Ezt a módot az apának most jelképesen át kellett vennie. Az apai gyermekágy ilymódon a szimbólikus elismerés egy módja gyanánt áll előttünk, amely mód ama népeknél hagyományosan megrögződött. Íme egy eset, ahol előfeltételül az összes előfordulási helyeken meg kellett egykor lenni a matriarcha beosztásnak, meg kellett történni az átmenetnek patriarcha családjformára, valamint érvényben kellett lenni az aktus ceremoniális fontosságának is. Csakis ott, ahol e három alaptényező érvényben volt és összeműködhetett, sarjashatott ki ilyen egyforma szokásformulát a világnak bármely pontján.

Hasonló jelenségek az ethnológia egész területén csak úgy nyerhetnek biztos magyarázatot, ha az egyes belső kultúrtényezők egymásrahatását figyelembe vesszük. Ezt az összevető munkát pedig semmiféle más tudomány az ethnológián kívül nem vállalhatja.

Szeretném, ha az olvasó a helyzetet tisztán látná. Az eddig megbeszélteket ezért egy ide mellékeltem grafikus ábrázolásba tömöríttem,

az ősjogot, első kötelmeket és a főnökség kialakulását; 7. a szociológiának a társas egységek és családformák jelenségeit 8. a közgazdaságtannak a tulajdon eredetét és ősi alakulatait; 9. lélektannak a primitív pszichét; 10. nyelvtudománynak a nyelvkeletkezés és szavak tárgykörét; 11. theológiának az őshiedelmek formáit; 12. orvostudománynak a kuruzslás és varázs, a ráolvasások módszereit stb. stb.

Az ezekre vonatkozó ismeretanyag csak elenyésző kis részben volt a mai köznépnél meglévő emlékhagyományokból meríthető. aránytalanul nagyobb tömegét a kezdetleges néptörzseknél fennmaradt életmód formái szolgáltathatták. Az adattömeg szétszórva, az utazók feljegyzéseiben évszázadok óta felhalmozódva, óriási mennyiséget tett ki. Az egyes szak-tudományok e félreeső tárgyterületekre nem vethettek annyira gondot, hogy rendszeresen átbúvárolják a könyvtárakat kitevő anyagot. Segéd-munkásaik akadnak a tárgy iránt érdeklődő ú. n. *ethnografusok*ban. Ezek mindinkább önállósuinak, de a kultúrelemek feldolgozását ugyanabban a beosztottságban folytatják s így munkájuk állandóan segédtudománya marad az egyes anyatudományoknak. Ilyenekül is tekintetnek s megszólva a különféle szellemi tudományok között, elhelyezkedésükkel senki sincs tisztában: ide is, oda is tartoznak. Ez a kivételes megosztott helyzet legfőbb akadálya önálló elismertetésüknek, amely a múlt század végéig be sem következik.

Az utolsó 30 év belátása (Grosse óta) változtat a helyzeten. Az eddig elszigetelten tárgyalt primitív kultúrelemek *egymásrahatásának* vizsgálata új teret és váratlanul gyümölcsöző eredményeket biztosít az új módszernek s vele az ethnológia rendeltetése lényegesen megváltozik. Nem segédtudomány többé, hanem független, önálló diszciplína, amely a maga összevető eljárás módjával külön hivatást tölt be: megmagyaráz oly ősi jelenségeket, mik eddig vagy kalandos kombinációkkal, adat és bázis nélkül voltak theoretikusan érintve, vagy megfejtethetetlenül, szfinxként meredtek a tudomány elé. Csak ezóta voltak *törvénytörések* megállapíthatók, amelyek az őskorszak olyan területeire is bevilágítanak, ahol eddig örök sötétségre számított az emberi kutató elme.

Hogy néhány már eddig elért új eredményt érintsünk, nagy változásokat idézett elő az új kutatómód az egyes népegységek kultúrfokának meghatározásában. Megváltozott a fokozatok rendje s a népek abba való sorozatos beiktatása. Az ú. n. kezdetleges vagy ősallopotú fajok között a kulturáji összetételek számbavétele alapján több eltérő fejlettségi réteget állapíthatunk meg. Legalacsonyabb színvonalúak közé sorozott népegységek közül számosról kiderül, hogy felsőbbrendű beosztás illeti meg.

Az ősallopothoz legközelebb állnak az úgynevezett *pygmaeus* népek: törpe testalkattal, ráncos bőrfelülettel. Ide ma már csak a középafrikai féltrogolyth őserdőlakók, a bushmanok, az andamán szigetlakók, a malakkai szenoi-k és a filippini szigetek bennszülött negrito-i sorozhatók. Amíg ezek élelemtalálók, felvevők (és nem: szerzők), otthontalan bolyongók, — a másik, velük eddig egybefoglalt csoport: az úgynevezett *pygmoidok* a vadász- és halászkészségek első alkalmazói, magasabb fokozatba sorozandók. Testi jellegük az előbbiekéhez hasonló, de magasabb termetűek (eléri a 150 cm-t); ide tartoznak: a ceyloni hegyi vedda, a celeszi tvala törzsek, a sumátrai kubu-k, a kihalt tazmániai faj s néhány délkeletausztráliai csoport: kulin, chepara, kurnai stb. Egy fokkal ismét magasabbak a többi ausztrál törzsek (tévedés volt eddig náluk keresni a valláskeletkezés legősibb csiráit, a szociológiai összevetés és így tovább azon az alapon, mert legelőtőbb formákat mutatja a többi embercsoportétól; itt csak a fejlődés vett más irányt, de az alakulatok korántsem mondhatók kezdetlegeseknek!). Ez ausztrál törzseknél a kultúr-

elemek sajátos kombinációban vannak meg, amely komplexumnak újabb *bumerang-kultúra* nevet adtak elég találóan. Ugyane kultúrkörbe osztandók: a Csendes-tengeri szigetek népei (Szamoa és Tahiti kivételével), Éle-Indiában a *Nilgherry* hegylakók, a Nilus forrásvidéki *monbuttuk*, *unjamvezi*ek és a keletbrazíliai *gesz*-népek. E harmadik fokhoz csatolód-
nak végül a visszatejledött népegységek közül az *eszkimók*, *palaeo-ázsiai* törzsek (ainok, gondok stb.) és némely délamerikai *indián* törzs.

Joggal primitíveknek csak ezek nevezhetők s bár már ezek is három fokozati csoportot alkotnak, kultúrágak eredeténck kérdésében köztük kell keresnünk az elsődleges alakulatokat. Ha most már csak reájuk szorít-
kozunk, kitűnik, hogy számos elméleti tétele az eddigi magyarázóknak tévesnek bizonyul. Ezek tanúsága szerint ugyanis a *szociológiai összejt* nem a *clan*, nem a vérségi csoportegység, sem a promiszkuitás nyájszerű együtt-
élése nem felel meg a tényeknek, hanem az összejt: a *kis család*, mint *primaire társasalakulat*. Amíg az archeológia a fejlődés *első* fokain *kölkultúra-*
kat állapít meg, a pygmaeusok ellenkezőről tanuskodnak, akik nemcsak fémeket nem ismernek, de eszközeiket sem kőből, hanem fából és csont-
ból állítják elő (kagyló!), így Skeit szerint egy *palaeolith-előtti* fok kép-
viselői. Meg kell tehát egy fa-csont-kagyló-korszakot is különböztetnünk. A ruházat egyszerű nemi elfödésből áll minden dísz nélkül, ami kétségessé
teszi, van-e jogunk az emberi ruházkodás hagyományát a címázás ösz-
tönére visszavezetni. Állandó *hajlék* a pygmaeusok közt csak az *andama-*
noknál található s ez is kisterületű szigeteiknek tulajdonítandó. *Primaire*
menedék a szélfogó szárnyék, bár többhelyt kőalaprajzú rögtönzött lomb-
hajlékot is találunk. Ezekből fejlődik a négyszögű ház matriarcha-földmí-
ves fokon, míg a barbár-nomád totemcsoporthoknál a kőalakú rendszer
marad meg a sátorformákban. Korrigálnunk kell a *tulajdon* fogalmának
eddig vallott fejlődési fokozatait is. A kommunisztikus ősbereendezkedés
tana tévedésnek bizonyul; a mai kommunistáknak az az elve tehát, hogy
kezdetől fogva minden a közösségé volt (később ebből folyólag: az
államé!), alaptalan feltevés. A pygmaeus-bereendezkedések világosan tanu-
sítják, hogy ősfokú népeknél minden tulajdon kezdetben az egysejtű *kis-*
családé volt. Megdől a másik magyarázat is, amely szerint a *magántulaj-*
don fogalma nem kezdetleges korból való, hanem későbbi jogi alakulat.
A pygmaeus kis család egyszerű életviszonyaiban már megelphetők az
ingatlan és ingó tulajdon fölött való rendelkezés formái. Ingatlan tulajdon
a hajlék, ha átmeneti nomád is az, ugyanilyenek az élelemszerző helyek
(egy-
gyümölcsfák, méhrajok odutanyái, kedvező halászó helyek stb.),
sőt a vadászterületek is csoportonként ki vannak szabva. Az általuk űzött
cserekereskedelem is azt igazolja, hogy magántulajdonról kialakult fogal-
maik vannak; ide tartozik G. C. Wheeler szerint az idegen tulajdon
respektálása, aminthogy az elidegenítés, lopás ismeretlen valami náluk.
Másének eltulajdonítása akár csellel, akár erőszakkal tehát nem ősfokú,
hanem magasabb kultúrfok bűne gyanánt jelentkezik. — Szigorúan ren-
dezett náluk a munkához való jog, illetve kötelesség. A tűzkészítést mind
ismerik (csak az andamán az egyetlen nép a világon, amely előállítani nem,
csupán fenntartani tudja a tüzet), a tűz felhasználásának különféle módja
munkamegosztás szerint mást és mást illet meg. Férfimunka a sütés, a nő
a főzés e foglalatosságok összes követelményeivel. — Az ingó vagyonok
is használóikat, készítőiket illetik. Ingó birtok sosem volt közvagyon jel-
legű. Egyetlen kivétel az *élelem*; bárki szerzi is, a zsákmány közösen osz-
tódik el a csoportegység minden tagja között. Hogy az élelem mindenkor
kivételes elbánást igényelt, azt az, aki néptannal foglalkozik s a fejletlen
törzsek életviszonyait ismeri, természetesen fogja tartani. A kommunista
tanok hirdetői végzetes tévedésből ez egy jelenséget általánosították és

formuláltak belőle egy fiktív, kikövetkeztetett ősjogot, amely pedig biztos tanubizonyosságok szerint soha létező nem volt.

Messzemenők továbbiakban e kulturális alaprteg *fejleményei* is. A közös halász-vadász foglalkozásból természeti adottságok folyományakép, vagy tanyahelyeikből más természetű vidékekre sodródva, közvetlenül történik az életviszonyok megváltozásával a *földművelő*, vagy más feltételek kényszere alatt az *állattenyésztő* fok kialakulása. A földművelő foglalkozásban természetesen a nő visz vezető szerepet, övé a természetőterület, amelyet megmunkál, így a föld öröklése is tőle indul ki, tehát a leszármazás is eszerint tartatik nyilván; előállnak a *matriarcha* rendszerű rokonsági formák exandrikus házassági kötelmekkel. A férfi mint idegen telepszik a családba, ahol mindvégig külső alárendelt segítő marad. Viszont prim. fokról az *állattenyésztő* foglalkozásba való átmenet a férfit teszi a családélet vezetőjévé, ahol a *patriarcha* családrendnek lesz alapvetője. E kétféle életmód és családrend jellemző vonásai már régebben helyes megállapítást nyertek. Ennek dacára mégis szívósan tartotta magát a hiedelem, hogy a matriarcha fokon *minden* népnek át kellett mennie, mielőtt patriarcha rendre tért volna át.

A kultúrkörök modern tana azután ott szolgál új magyarázatokkal, ahol az említett kétféle társasrendszer hódítás vagy önkéntes alárendelés következtében egybeolvad. Mindenkor a földművelő elem kerül alárendelt szolgasorba s a nomád legeltető elem kerckedik föléje, mint annak kényura. A társas eltolódások, heterogén tömörülések további szövövényes alakulásába most ne mélyedjünk el. Az új tan hirdetői: *Frobenius*, *Ankermann*, *Gräbner*, az amerikai *Boas* és *Foy* ezt a feladatukat még maguk sem oldották meg végrévényesen. Ezekből bennünket közelebbről azok a társas alakulások érdekelnek csupán, amelyek őstörténelmünkben előfordulhattak s azokról ejtsünk itt még néhány szót.

A *magyarság* az egykori uogregység korszakában uralmelléki őshazája területén a vadász-halász foglalkozásnak egy fejlettebb fokát már elérte. Vadbő vidéken élve, a kedvező pontokon állandó lakhellyel rendezkedett be, tőkéletesített eszközökkel rendelkezett (íj, halászrekesztékek); nagyobb vadak elejtésére (medve, szarvas, vadkan) több kiscsalád férfja, esetenként több totemegység verődött össze. E fokkal együtt jár a szigorú *exogamia*, amely állhatott nőrablásból, de valószínű, hogy a különböző totemű szomszédos clanok (vérközös egységek) egymással nőt cseréltek. Hadi- vagy vadász-vállalataikon esetről-esetre választottak vezetőt s otthon patriarcha rendszerű tűz helybeosztással éltek békés napjaikat. Válásuk kétségkívül kezdetleges animizmus volt, amely az ősök tisztetetésében, emlékeik szertartásos kultuszában merült ki. Az ilyen zavartalan élet békés lelkületű népet hoz létre s a magyarság időlen idők óta ilyené is alakult. Midőn a Kr. utáni évszázadok áramló nomád lovas néptömegei Ázsiából előtörve, erőszakosan kisodorják zavartalan otthonából, feltétlenül ezek uralma alá jutott. Itt kellett egy másik szolgasorba került népelemmel, a szintén otthonából kivavart, *földművelő ó-bulgárokkal* huzamosabban együtt élnie, akiket a lovas legeltető turk elem szintén uralma alá hajtott. A közös sors, a szolgáltság közös kenyere szorosabb kapcsolatot teremthetett a két nép közt s a bulgároktól tanulhatta el a magyarság a kezdetleges földművelés mesterségét, amint ennek nyelvkincsünkben kétségtelenül erős nyomai maradtak. A szolgamunka, a földművelés és

otthoni teendők inkább e két leigázott nép asszonyait vették igénybe, míg a férfielem kénytelen-kelletlen áttért az izgalmasabb lovas pásztoréletre s eltanulta annak minden fogását. A lovas nomád férfi harcias természetű; nyugtalan a nyájörző élete, állandó a készenléte rabló szándékú megrohanások ellen. Epidémiák, dögvész, vagy legelő-tönkremenés idején kényszerű élelemrablásai nyers, vakmerő jellemvonásokat fejlesztenek ki benne. A magyarság férfiai is ehhez idomultak, egyenrangúakká emelkedtek turk eredetű uraikkal s átvették ezek összes kultúráit: vallása a samanizmus lett; míg ők urakká váltak, nők szolgaságba süllyedtek; majd zsákmányolt asszonyok révén áttértek a többnejűségre. A hódítókból kifejlődik az államszervező talentum; behódított néptömegei különféle társadalmi kasztokba osztódnak, akiknek jogai és kötelességei megszabhatnak. Így áll elő egy szervezett nagyobb társaság, tömör államalakulás; a vezér körül főúri rend s fokozatok szerint az ú. n. városi és falusi kultúra rétegzett osztályai: az iparos, kézműves, kereskedő elem, mint a városi kultúra hordozója s a földműves falusi üzem munkásai, mint legalacsonyabb réteg. Eleinte a kapocs még laza köztük — egy-egy csatavesztésre szét hulló, majd ismét más vezér alatt más kombinációba tömörülő — kétségtelen azonban, hogy az összetartó vezető osztály mindenkor a harcias nomád elem, amely mindenütt a magasabb kultúregységek egyékkovácsolója.

Az általános ethnológia világánál a mi államalakulásunk, nemzetbe tömörülésünk ezt a még természetesen hiányos, csak nagy vonásaiban körvonalazható képet mutatja.

Bármint legyen is, a néptudománynak most jelzett új kutatás módja eddig figyelembe nem vett szempontjaival: az ú. n. *kultúrkörök* megállapításának feladata oly gyümölcsöző eredményűnek ígérkezik s annyira specifikus eljárásmodot kívánó, hogy tudományunk jövő haladása elé e sajátos módszer kiérlelésével a legnagyobb reményekkel nézhetünk s jogát ahhoz, hogy önálló, független tudománynak elismertessék, ezúton bizonyára ki fogja nálunk is vívni!

II.

A történelmi módszer kialakulása.

Kétségtelen tény, hogy az ethnológia mult századi kialakulása folyamán *természettudományi* szempontból, a darwini értelemben vett evolúciós gondolatirányban kutatta és foglalta rendszerbe sajátos ismeretanyagát: a primitív és a köznépi életnyilvánulások adalékait.

Mint minden új tudománynál, a feldolgozók itt is más, régebbi tudáskörökből toborzódtak. A főkontingenst közöttük az *anthropológusok* szolgáltatták, akik tipikusan természettudományos felfogásban gyökereztek. Az őket követő rendszerezők a *pszichológusok* soraiból kerültek ki *Bastian* Adolftól *Wundt*ig, többnyire előzetes orvosi pályáról térve át a tömeglélektan kutatóterületére. Gondolkozásuk már örökségkép sem lehetett más, mint természeti törvényeket kereső. *Wundt* szerint a lélektan természettudomány; az

emberi pszichikum fokozatos kifejlődése hozza létre először az ún. ergológiát (a használati eszközök kitermelését), de azután a szellemi kultúra egyéb többi elvontabb formáit is. A kutatásban a kísérleti lélektan empirizmusának kell uralkodni az összes ethnikai jelenségek feltárása alatt. Egyidejűleg az angol szociológusok, élükön *Herbert Spencerrel*, az *Auguste Comte* óta kötelező eszméirányának: a természetes törvényszerűségek érvényesülésének váltak híveivé. Nem csoda tehát, ha e tekintetben az aggodalomnak, gyanúnak halvány árnya sem merült fel bennük a kutató rendszer helyes és megfelelő voltával szemben.

Az irányítók közül talán csak az egy *Edward B. Tylor*ben ébred a gondolat, hogy valaki felvethetné ellenük a kérdést: helyesebb vajjon a bevett eljárás mód, nem lenne-e megfelelőbb, célravezetőbb az emberi őskultúrák kutatásában a nyers természetnyilatkozás helyett az emberi értelem függetlenségét, egyéni és önálló kombinálóképességét, hajlamát számba venni s ennek alapján inkább a *történelmi* evolúció szempontjait és módszereit érvényesíteni?

Tylor nagy műve elején (*Primitive culture*, I. 6—8. l.) kitér ez ellenvetésre, de a maga meggyőződése szerint megvédi a természettudományos következtető mód érvényét.

„A szervetlen természet körében mozgó, — így kezdi okoskodását, — modern kutatóink sajátos munkaterületükön mindenekelőtt s később is állandóan a természet egységét látják megnyilvánulni. Minduntalan konstatálják annak változhatatlan s örökké ismétlődő törvényeit, a létrehozók és az azt nyomon követő okozat kapcsolatát, amely miatt minden tény egy előzőtől függ s maga részéről viszont egy őt követő közvetkezemnyre kihat. Ragaszkodnak a pithagoreusi tanhoz, amely az egész kozmoszt átható rendről beszél. Arisztotelész szellemében állítják, hogy a természet nem áll egy csoport összefüggéstelen epizódból, mint a rossz tragédiák. Leibnitzcal közösen vallják az axiomát, hogy a természet sosem nyilvánul ugrásszerűen, hanem a nagy és ritkán felismert törvény szerint semmi sem történhetik a neki megfelelő szülőök nélkül.“

„Felfedezik ugyane vezetők ideákat továbbá nemcsak az élettelen anyagok világában, hanem az állatoknak és növényeknek szervi kialakulása, élete megfigyelése közben is, sőt az ember biológiai funkcióinak tanulmányozása alatt hasonlóképen. De amint az emberi érzés és ténykedés, gondolkodás és beszéd, tudás és művészet magasabb akciófolyamatai felé fordul a figyelem, itt az uralkodó felfogásban egyszer csak nagy erővel felbukkan egy ellentétes szempont. A művelt emberek egynémelyike előtt van abban valami vakmerő és ellenszenves merénylet, ha valaki az emberiség történetét a természettörténet nagy világszemléletébe állítja; ha oly állításokkal találkozunk, hogy gondolataink, akaratunk, tetteink merev törvényeknek engedelmessé válnak, amelyek érvénye azonos a hullámok mozgásával, a savak és bázisok viselkedésével, vagy növények és állatok növekedésének örökké egyenlő formáival.“

Tylor itt nyíltan szembeállítja a két nagy alapelvet: a *természettudományi* és a *humanista* (szellemtudományi) világnézetet. Szerinte minél hátrább megyünk a műveltségi fokozatokon, minél kevesebb kultúrvivmánnal rendelkező népegségeket figyelünk meg, annál egyformábbnak fogjuk őket találni. Hogy e meggyőződésre jussunk, nem kell hozzá egyéb, mint egy séta valamely néptani múzeum üvegszekrényei előtt. „Szemléljük végig pl. egy ilyen gyűjtemény vésőit, késeit, csákányait, fűrészeit, fűit, dárda- és nyílhegyeit“, mennyi egyezés, mennyi csodálatos azonosság

formákban, kidolgozásban, pedig a legkülönbözőbb világrészek és emberfajok termékeiből valók. Ugyanígy vagyunk a kezdetleges ember foglalkozásaival. A fakivágás, a halászás hálóval, zsinórokkal, rekesztékekkel, a tűzgerjesztés technikái, a főzés, a lepszövés és kosárfonás, minden munkatermék és szerszám ismétlődik bámulatos egyformasággal a múzeumok szekrényoraiban, pedig az egyes tárgyak Kamcsatkától a Tűzföldig, afrikai Dahométól a csendestengeri Havaiig a primitív népek egész körét felölelik."

Így fejtí tovább érvelését a sajátosan szellemi produktumok: *vallás, költészet, művészet* terein, ahol szintúgy léptenyomon rátalál a termelés meglepő azonosságaira, hogy végül a *lélekhit* egységes megfelelését nagy művében részletesen kifejtse. Látnivaló, hogy ez elsőrendű reprezentatív szellem gondolatrendszerében rendületlen meggyőződéssé erősült az a hit, hogy az emberiség egész kultúrhaladása azonos kötelező törvényeknek engedelmeskedik.

E darwinista felfogás egyeduralmát biztosította többrendbeli kedvező körülmény. Köztudomású, hogy a vizsgálódások kezdő stádiumában, bármi téren, először a változatlanul felbukkanó *megfelelések, egyezések* ötlenek szembe. Az ethnológia roppant területén is ez a különösség tűnt fel s már *Bastian*, a nagy terület első felkutatója, elvi fontosságú következtetéseket vont le belőle. Szerinte a távoleső pontokon jelentkező szokásegyezések, tárgyi megfelelések, azonos hiedelmek a kezdetleges ember lelki habitusának egyformaságában lelik magyarázatukat. Az élelemszerzéshez szükséges primitív ügyeskedések, a természetnek nagyjából ismétlődő adottságai, bizonyos életszabványok hasonló alkalmazkodást, hasonló gondolatokat termelnek a világ bármely pontján: ezeket nevezi ő *elemi gondolatoknak* (Elementargedanken), melyek egymástól függetlenül, önmagukban termelődnek egyformáknak. Közülök a szívósabbak életben maradnak a magasabb fejlettségi fokokon is. Nagyobb népegységek, nemzetek mentalitásában egyforma típust képviselnek. Utóbbiakat az ősi, kisebb jelentőségű megfelelésektől megkülönböztetendő, *népek gondolatának* (Völkergedanke) nevezte el. Utóbbiak közé sorozta pl. a phallikus körmenetek szertartási egyezéseit a mexikói azték és az ógörögök szokásaiban, a polinéziai kozmogonia azonosságát a Heziodoszéval (Die heilige Sage der Polynesier. 128.) stb. — A tetszetős magyarázat ellen akkoriban csak egy komolyabb hang emelkedett, a geográfus *Ratzel Frigyesé*, aki először egy archaeológiai munkájában (Vorgeschichte des europäischen Menschen, 1875.), majd emberföldrajzi műveiben és legélesebben nagy Néptanában (Völkerkunde, 3 köt. 1886—88.) helyezkedett szembe az egyezések autochton elméletével. Szerinte az egyező gondolkodás mivel sincsen bizonyítva, arra meg éppenséggel hiányzik a kellő megbízható alap, hogy egyes feltűnően azonos formákat külön-külön találmánynak minősítsünk. Felemlít különféle népeknél előforduló mithikus mondákat, ahol a motívumok sorozata ugyanolyan sorrendben követi egymást (a nyelvesszólalon égbekúsó hős, a hattyúlányok mondatörténete), emlékeztet szerszámokra, melyek ugyanazon helyen vannak azonos és fölösleges dísszel ellátva, majd ráutal a primitívek legcsodálatosabb leleményére: az íj- és nyílkészítés megfelelésére a legkisebb részletelemig. Utóbbinak külön tanulmányt szentelve, térképen szemlélteti

elterjedését a földön. Az egyes típusok között természetes átmeneteket talál a közbülső népek íjszerkezetén; ahol pedig tovaterjedése megakad, ott kimutatható akadályokra tesz figyelmessé: sűrű hegylánc, sivatag, vagy tengeráramlások kedvezőtlen iránya akasztja meg a továbbadást. Mindezek szerinte arra vallanak, hogy a *kultúrvajak vándorolnak*, a szomszéd az új vívmányt ellesi és továbbadja (Entlehnungstheorie). A fejletlen törzsek legtöbbször nyugtalan, ott-hontalan életet él, vagy telephelyéről messze elverődik, átad és kölcsönvesz célszerű újításokat, így egy-egy vívmány elhatol távoli helyekig. A kultúrjelenségek tehát *nem* tekintendők önálló, autochton termékeknek a föld különböző pontjain, hanem átvételek, ellesztett utánzás révén terjednek el mindenfelé. A közbülső hézagok mit sem jelentenek, azok történeti időben előfordult népkiveszések következményei, ahova később olyanok nyomultak, kikhez annak idején a kultúrelem nem jutott el.

A két ellentétes nézet nevezetes vitákra adott alkalmat s a tollharc láthatóan a Bastian-elmélet győzelmével végződött; még legújabbban is a tárgy történeti összevetések angol iskolája Bastian mellé állt s a megegyező mithikus mondákat független helyi termékeknek hirdette.

A hosszú évtizedek alatt a szélesebb rétegek is megszokták az emberi kultúrát természeti produktumnak tekinteni. Hathatósan közrejátszottak ebben a *szocialisták* propaganda-iratai. *Marx*, *Engels* és *Bebel* laikus készületlenséggel, de a tanaiknak hasznos eredmények szemes átvételével népszerűsítették túlzottan, kiélezve a materiális felfogást; a rousseauisták boldog embere helyett boldog állatnak tüntetve fel az őskor emberét. A nyájbaverődés hozott létre mindent; a haladás tömegproduktum; a tulajdon a közés, a holt birtok éppúgy, mint az élő javak: élelem, zsákmány, föld, állat és nő közös birtok, — íme szerintük az egykori romlatlan ideál, melyhez az emberiségnek vissza kell térnie! Valóban, a szocialistákat, amennyiben nem politikai számítás, hanem meggyőződés vezette, kommunistákká a darwini ethnológia nevelte ki. — Mintájukra támadt a szociológiának többrendbeli újabb iskolája, melyek kommunista alaptételekre építették rendszerüket (legutóbb a *Durkheim-theoretikusok*). Szerintük a társas *össejt* egy-egy közös érdekből vagy kényszerűségből esetenként összeverődött embercsoport volt, ennek lassú állandósulása hozta létre az államot. Ezek élre került vezetői először törekszenek vérségi tisztaságra s általa maguk és hozzátartozóik hatalmának biztosítására. Az ily közös nagyobb egység azután természetes osztódással differenciálódik kisebb egységekre, melyek utolsója az emberi *kiscsalád*.

Ez a pusztán elgondolásból felépített elmélet a maga igazának bizonyítására innen-onnan kikapkodott primitív példákra hivatkozik abban a bizonyítottnak vett feltevésben, hogy egy-egy ily adalék beletartozik a rendes fejlődési folyamatba, melyen tehát minden népnek egykor át kellett mennie. És itt jutott el a természettudományos bizonyítás a maga csődjéhez.

Tiltakozó hangok a ködös theoretizálás ellen már régebben emelkedtek. Demnan W. Ross (The early history of landholding among the Germans, 1883.) után Fustel de Coulanges klasszikus művének (La cité antique, 7. kiad.) új átdolgozásában; a hosszú sort A. Dopsch (Wirtschaftliche u. soziale Grundlagen der europ. Kulturentwicklung, Wien, 1918.) zárja be. Különösen erős visszautasításra talált az őskori *promiszkuitás*nak (nemi anarchizmus, korlátlan nyájélet), mint kiinduló állapotnak feltételezése; innen ugyanis az áthidalás a normális családeletre a *csoportházasság*on, ú. n. punalua formán keresztül volt csak elképzelhető, ez pedig oly szörványosan és többnyire visszafejlődött törzseknél mutatkozik, hogy általános érvényű semmikép sem lehetett. Wundton kívül (Völkerpsych. VII., 164—203.) kivált az angol és amerikai ethnológusok helyezkedtek a Morgan-féle teóriával szembe, közülök az újabbak már nem is tárgyalnak róla, mint megdöntött, elavult nézetről. (W. H. R. Rivers cikke a Tylor-émlékkönyvben: Anthropological Essays presented to E. B. Tylor. Oxford, 1907. — W. H. Swanton, a washingtoni embertani társulat elnöke: Some Anthropological Mispceptions. Americ. Anthropologist, 1917. 459—470. — Legradikálisabb kritikát mond R. H. Lowie Primitive Society. New-York, 1920. c. könyvében. Aki már nem is tárgyal a kérdéstről: A. A. Goldenweiser: Early Civilization. New-York, 1922.)

Míg a régebbi ethnológia anyag dolgában többnyire megelégedett a Herbert Spencer kiadta: *Descriptive Sociology* kötet sorozatának mindenestire tetemes és jól kiválogatott adatgyűjteményével, az azóta eltelt fél század új anyag tömege oly óriási mennyiséget bocsátott rendelkezésre, hogy a szempontoknak ezek hatása alatt gyökeresen meg kellett változniuk. A megfigyelések biztossága, tervszerűsége ez új adatokban hasonlíthatatlanul megbízhatóbbnak bizonyult, mint a régebbi, laikusok feljegyzte adatok halmazában. Szakképzett és felszerelt expedíciók szállottak ki, rendszeres feldolgozású jelentéseket, felvételeket, egy-egy tárgykör kimerítő felgyűjtését bocsátották a kutatók rendelkezésére s általuk a részletkérdések teljesen új megvilágítást nyertek. Beállt ezzel az új fordulat a problémák felismerése kérdésében is. Az *egyezések* szemmeltartásán kívül, melyben az ethnológia addig úgyszólván kimerült, előtérbe nyomult az *eltérések* megfigyelésének szüksége. Kiderült, hogy a föld különféle pontjain található megegyezések, azonosságok elenyésző csekély részét teszik a feltűnő nagy divergenciáknak.

Frobenius Leó érezte talán legelőször szükségét a rengeteg anyag archivális feldolgozásának, vagy ha nem is, mindenesetre ő vitte elsőnek keresztül. A maga kutatóterületén: a nyugati Szahara szegélyein éveken át egyebet sem tett, mint az előző anyag hézagait egészítette ki. Mialatt korszakalkotó publikációi megjelentek (Atlantis, 1910. Und Afrika sprach... 1913.), közben rendezte anyagát részletkategoriók szerint, majd egyre nagyobb kört átölelő magasabb egységekbe átvive, cédulái nyers anyagát. Az adatról minden egyes beosztási helyre külön cédula került, azonkívül minden példány mellé egy-egy térkép vázlat, rajta az adat lelhelyének megjelölése. A térképek is összesítették fokozatosan nagyobb egységekbe. A legfelsőbb összesítések térképeiről, aki a jeleket olvasni tudja, szeme előtt meglevenedik az illető hely, telep vagy néptörzs teljes ethnossza minden részletutalással. Tíz év alatt egymaga végezte ezt a herculesi munkát s ma rendelkezésre áll München melletti „Ethnologisches Institut”-jában bármely kutatónak. Múzeumokban, több segéderővel az ily archivális feldolgozás természete-

sen kevesebb időt venne igénybe, különösen, ha a témák aránytalanul kisebb méretű anyaggyűjtést igényelnek.

A német szívós alaposság e tiszteletreméltó alkotása általános érvényű eredményekben is gazdagnak bizonyult. Frobenius összevető vizsgálatai közben rájött, hogy a kultúrelemek elszigetelt fejlődési fokozatai, amint azokat régebben sorozatokba állították, nem felelhetnek meg a való tényeknek. A külön kezelt kultúrágak helyett *elemcsoportok*at kell felvenni, melyek egymást feltételezik s egymást a kialakulásban, haladásban támogatják. Így jött rá az ú. n. *kultúrkörök* rendszerének megszerkesztésére. Nem terjeszkedve ki az egész emberiség kultúrányagára, csak a maga területével rokon földfoltokon: Közép-Afrika, Madagaszkár, a két India déli részén át széles sávban keletre haladva a filippini negritokig, próbálta ki rendszerét s az eredmény váratlanul gyümölcsözőnek bizonyult. — Valamely tudományos rendszeresítés helyességének próbaköve abban nyilvánul, vajjon a kezdetben nagy és nehézkes apparátus később egyszerűsödik-e, vagy szétfolyik. A kultúrkörök formulájának alkalmazása valóban egyszerűsödésre vezetett. Törvényszerűségek bukkantak elő, melyek felhasználásával a kutató munkája lényegesen meg volt rövidíthető.

Frobenius felfedezését az utóbbi két évtizedben német néprajzi múzeológusok karolták fel: *Ankermann*, *Graebner*, *Foy* és mások s alkalmazva a maguk speciális területére, érvényességét megállapították. (Fr. Graebner: *Kulturkreise u. Kulturschichten in Ozeanien*. Zschr. f. Ethnol. 1905. B. Ankermann: *Kulturkr. u. Kulturschichten in Afrika*. u. o. W. Schmidt: *Kulturkr. u. Kulturschichten in Südamerika*, u. o. 1913.) Ugyancsak Frobenius sikerein felbuzdulva, a néptannak több bűvara most már gyökerében megtámadta a régi természetudományos rendszert: elsők az, aki voltaképp a lavinát öntudatlanul megindította, *Ernst Grosse*, majd *Schmidt Vilmos* és *Koppers*, az egész kutatási rend áttételét követelték a természetudományosból a szellemtudományok, pontosabban a *történelem* körébe. S ez irány az etnológiában ma kétségkívül vezető szerepet tölt be.²

Ez a magát *kultúrtörténeti iskolának* nevező irány néhány elsőrangú új megállapítással vívta ki magának a vezető pozíciót. Óhatatlan, hogy itt néhány szóban újra ne érintsük a már feljebb (I. részben) mondottakat. Helyes antropológiai alapon az ú. n. *pygmaeus* (törpe erdőlakó) törzseket sorozta a legkezdetlegesebb rétegbe, amit szerszámaik, életmódjuk, hitelezük primitív formái is igazolnak. Följük iktatódtak a valamivel fejlettebb *pygmoidok* s ezek fölé az ú. n. *bumerang-kultúra* csendestengeri töredéknepei. Ezt az egymás fölé helyezést valahogy ne értsük félre. Nem úgy fogandó az fel, mintha ezek egymásból fejlődtek volna. A három kultúrkör egymástól függetlenül létesült s a magasabb rangúnak az alacsonyabb fokon *nem* kellett átmennie. Kialakulás tekintetében tehát egymás *melle*

² Fr. Graebner: *Die Methode der Ethnologie*. Heidelb. 1911. — U. ő: *Das Weltbild der Primitiven*. Münch. 1924. — W. Schmidt: *Die Stellung der Pygmaeenvölker in der Entwicklungsgesch. des Menschen*. Stuttg. 1910. — U. ő: *Der Ursprung der Gottesidee*. I. 1912. — Schmidt és Koppers: *Völker und Kulturen*, a „Der Mensch aller Zeiten“ III. kötete, I. rész, 705 old. — W. Koppers: *Die Anfänge des Menschlichen Gemeinschaftslebens*. 1921. stb., stb.

rendelést kell bennük látnunk; csakhogy az egyik kedvezőbb természeti adottságok közé jutott a másiknál s így fejlettebb fokot ért el. Mindhárom egyformán primitív helyzetűnek tekintendő s az őállapotnak egyenes és elsőfokú leszármazottjait kell bennük látnunk. A többi különféle fejlettebb népegységek már összetettebb kultúrelemek birtokában vannak. Közülök a különleges szokásformákat követők egyrésze visszahanyatló állapotot mutat, amint az az északamerikai indiánoknál, az ausztrál-negritok egynemely törzsénél, az arktikus népeknél (eszkimók, csucskok, gondok, ainok stb.) a korábbi magasabb színvonal maradványaiból félreismerhetlenül kimutatható. A beosztás meggyőző voltát növelte a náluk található kultúrelemek egyszerűsége és természetessége. Sehol nyoma az exotikus különlegességeknek: a pygmaeusok ősi társas egysége az izolált kiscsalád, a nőnek ugyanazon férfival való állandó kapcsolata; díszük, cicomájuk alig van, a hajléképítés ismeretlen, táplálék-keresők még és nem felgyűjtők, mindannyia kezdetleges halász-vadász foglalkozást űz stb.

Másik korszakalkotó eredmény ez új irány munkásságában a különféle kultúrák egymásrahatásának kifejtése. Ez a maga kultúrkör-típusai-val a fejlettebb népfajokba hozott rendet és természetes beosztást. Az ide tartozó népegységeket nevezhetnők már félbarbár-fokúaknak. Közvetlen a három őállapotú forma valamelyikéből emelkedtek ki; nem kellett tehát bonyolult átalakulási fokokon keresztül menniük, mikor az ilyen átformázódás különben is fölötte nehezen, a vis inertiae-nek valamely súlyos kényszerűség nyomása alatt történt legyőzésével mehetett csak végbe. Amely népeknél azonos kultúrák egynemű csoportba állnak össze, azok a népek egy közös kultúrkörbe tartozóknak tekintetnek. Pl. ilyen típus a *totemes patriarcha* kultúrkör, hová a nyugatausztráliai (Graebner), a kelet-afrikai (Ankermann), az előindiai telugu-törzsek (Foy), az amerikai indiánusok egyrésze sorolható. A törzs tetszőleges számú exogam totemegységre osztódik, melyek külön valamely állatkultuszt, mint őstiszteletet, űznek. A nő helyzete alásüllyed. Gazdaságilag sem földművelést, sem állattenyésztést nem ismernek; magasabbfokú vadászok nyugtalan, félnomád életberendezéssel.

Másik nagy egység e fejlettebb fokon a *földművelő matriarcha*-típus. Itt a nő az őskori növénygyűjtést földművelő (kapásrendszerű) fokra fejlesztette. Rendesen két, vérségiileg szétváló féltörzsre osztódva, közöttük exogam házasságok jönnek létre. — Harmadik a *patriarcha nagycsalád* típusa. Főképviselei az állattenyésztő nomádok: ú. m. az uralaltáji turkotatók, történelemelőtti időkben az indogermánok és a szemito-hamiták. Közvetlenül a *primaire bumerang-kultúrából* fejlett fok, ahol a férfi a vadászásákmány állandó megtartására törekedve, állatszeldítésre emelkedett. Az apajog egyre erősebb, zsarnokibb; hajlamos az egyvérbelieknek együtt-tartására, rabszolgák szerzésére, a kezdetleges államszervezet kiépítésére. A nomád élet folytán nyers erkölcsűek, harciasak, hódítók.

Minden egyéb magasabb kultúrát e három félbarbár fok keveredése, egymásba olvadása, jobban mondva: egymás fölé kerekedése hozott létre. Az alaptényezők többféle kombinációja alapján többfajta fejlett típus áll elő. Közöttük legszembeötlőbbek: a *szabad anyajogi* kultúrkör, ősfészke: déli Ázsia, ahol a patriarcha állattenyésztő elemek felolvadtak a földművelő bennszülött elemekben s azt bonyolultabb társas szervezetté formálták, míg belőle végül a kasztrendszerck álltak elő. Vele szemben áll a *szabad apajogi* kultúrátípus, hova a polinéziai és szudán társas formákon kívül mindama népek tartoznak, melyek az európai államszervezeteket nemzeti alapon megteremtették.

Részletekbe tovább nem bocsátkozhatunk. Az érdeklődők az új beosztást a föld minden népére megtalálják *Schmidl* és *Koppers* nagy művében:

Völker und Kulturen. Regensb. Habel, 1925. (eddig megjelent az I. rész: Gesellschaft und Wirtschaft der Völker; a II. rész: Die geistige Kultur der Völker, u. o. megjelenőben). E végleges és leegyszerűsített kategóriák megállapítása kétségkívül nagy haladást jelez a néptudományban; még jelentősebb a végleges átlépés a régi természettudományos módszerről a történelmi, szorosabban: *kultúrtörténelmi* diszciplinára. Ennek helyes voltát bizonyos mértékig mindenkinek el kell ismernie. Míg egyfelől az ember szervi konstrukcióját, élettani folyamatait, tehát az anthropológia és fiziológia tárgykörét nyilvánvalóan természeti erők kormányozzák s ezek változatlan törvényeinek vannak alávetve, addig másfelől mindaz, ami az ember *szellemi terméke*: kultúrvivmányok, társas rendszerek, hitélet és hagyományok, sőt az ergológia (tárgyi néprajz) egyrésze is *nem* természeti funkciókból kisarjadt alkotások, hanem az emberi lélek *egyéni* ki-termelése. Mint ilyenek nem vezethetők vissza mindenütt egyformán érvényesülő erőkre, hanem *egy-egy* ember *külön* lelki tevékenységére, melyet a környezet hatóerőin kívül az illető sajátos szellemi creje hoz létre. Ez a szellemi erő ismét különböző lélektani tényezőkből tevődik *esetenként* össze, termékei tehát egy *közös* végokra vissza nem vezethetők.

Nem szorul ezek szerint bővebb magyarázatra, hogy az ethnológiának minden oly természetű jelensége, melyet emberi lélek teremtett meg, nem lehetett eredetileg soha tömegproduktum, hanem *egy* felfedező agyából kellett kipattannia s mint az ilyen egyéni termelés, szükségképp csak lélektani alapú *kultúrtörténelmi módszerrel* kezelhető és fejthető meg.

Ezzel végérvényes kutatómódszerhez jutva, az ethnológia már-már el-sekélyesedő tevékenységébe új életerő áramlását vitte bele. Sürgő munkásság pezsdült fel az egész vonalon. Egyik új mű megjelenését a másik nyomon követi s talán nem joggal, új renaissance-át jósolhatjuk meg ez általános érdekű studiumnak. Az új irányba dicséretes buzgalommal belekapcsolódtak a különféle modern misszionárius iskolák is s a három-évenként rendezett világtudománykongresszusokon („*Semaines d'éthnologie religieuse*“) már ők is jelentékeny részt vesznek szigorúan szakszerű jelenté-seikkel. Végso céljuk nem tartozik ugyan az ethnológiához, de belátható, hogy saját érdekeik is a legalaposabb információk nyerését kívánják az egyes primitív néptörzsekről. Komoly törekvéseiket láthattuk a legutóbb Milánóban (1925 szept. 17—25.) megtartott nemzetközi ethnológiai kongresszuson, ahol pl. *P. M. Gusinde*, az argentinai múzeum igazgatója a ki-halóban levő ősprimitív népről: a tűzföldi *yaganokról* adott bő referátumot, *Schebeszta Pál* pedig a malakkai *szemang* törzsekről mutatta be a helyszínén készült becses felvételeit.

Az említett kongresszus értékes tanulságokkal szolgált arranézve is, mily különböző kutatóterületeken indult meg az új módszer alkalmazása s hol jelentkeznek máris nem várt sikerei. A sok közül ime egy példa: *Dr. H. Junker*, a bécsi egyetem egyiptológus professzora rámutatott az *Ozirisz-misztériumok* számos olyan problémájára, melyek megfejtéséhez az új módszerig férközni sem lehetett, alkalmazásával pedig világhírre derült nem egy részletére.

*

Nem tévesztendő szem elől, hogy az őskultúrák tanulmányo-zása az ethnológia egész tárgyterületének voltaképp csak egy része: ú. n. *archaeológiája*. *Szaktárgyunknak Janus-arca van!* Míg egyfelől kutató szeme bemélyed rég letűnt évezredek homályába, másrésztől megismerni törekszik a *mai* kultúr-nemzetek *népi rétegeit*: ezek mindennapi életét, foglalatosságát, szokásait, hagyományait, egész

lelki tartalmát. A népelet tanulmányozása arra a tapasztalatra vezetett, hogy a náluk található kultúrelemek lényegükben felülről, a művelt rétegekből leszüremlett jelenségek, melyeket a köznép a maga módja szerint átalakítva, sokkal szívósabban megtart, mint a gyorsan élő, gyorsan felejtő művelt elem. Ez a leszüremlés nem új eredetű, hanem évszázadok óta tart, s ami ott lent a nép között ilykép felhalmozódott, nem csupán modern hatás, hanem hosszú évszázadok összegyűlt emléktömege. A régi magyar életnek töredékei pl. éppúgy előfordulnak náluk, mint az újabb hatások nyomai. A régiségek között *ősi maradványok* is fölösen találhatók. A kettős studium most már egymást egészíti ki. Míg a primitív társas formák megismerése számos mai népi emléktöredékünk igazi értelmét magyarázza meg, viszont jelen népi adalékaink világot derítenek amaz ősi állapotokra, melyeket népünk egykor, történelem előtti időkben átélt. Az összevető tanulmányok segítségével módunkban van megállapítani, mi a régibb és mi az újabb elem népi kultúránkban.

Az óriási ismeretanyag természetesen differenciálódást kíván: sajátos tanulmányágakra oszlik. Közülök az *általános néptudomány* (szorosan vett *ethnológia*) főképp az őskultúrák terén mozog, míg a mai népi emlékekkel ismét két külön szakkör foglalkozik: a *tárgyi* elemeket, mikkel a nép magát körülveszi, kutatja és feldolgozza a *tárgyi néprajz* (*ethnográfia*), a föld fiának *szellemi* hagyománytömegét és termelését a *folklore* igyekszik megismerni és rendszerbe foglalni. E külön kutatáságoknak eredményeit azonban *mindhárom* sajátos szak művelőinek ismerniök kell, hogy következtetéseikben, magyarázataiknál felhasználhassák. Így olvad e hármas szakkutatás egy magasabb egységbe össze s voltaképp a döntő fontosságú eredmények *mindhárom* tanulmánykör figyelembe vételével érhetők csak el.

Végül magunk igazolásául meg kell említenünk egy sokszor hallott szemrehányást, azt, hogy az ethnológia *nem nemzeti* tudomány, hanem általános emberi s oly távoleső dolgokkal foglalkozik, amikhez pl. nekünk magyaroknak mi közünk sincs. A laikus ellenvetésre csak egy válaszunk lehet. A kárhóztatók is bizonyára meg kívánják tőlünk, hogy munkánk tudományos értékű, megbízható eredményű legyen. Már pedig, ha tekintetbe vesszük a kultúrelemek általános csereberéjét, a hatások és kölcsönvételek folytonos egymásbajátságát, maradandó érvennyel csak akkor tudjuk a *magunkét*, a mi *eredeti* kultúrkincsünket megállapítani, ha a közjük félközött idegen elemeket képesek vagyunk felismerni és kiselejtezni. Ezt pedig a nemzetközi anyag ismerete nélkül elérni sosem lennénk képesek. A végső nemzeti munkának tehát a nemzetközi ethnológiai ismeretek elengedhetetlen előfeltételei.

Solymossy Sándor.

EGY BUJDOSÓ NAPLÓJÁBÓL.

(Népeleti adalékok.)

Ács Gedeon, laskói református lelkész, ki mint nemzetőrkapitány részt vett a szabadságharcban s Orsovánál Kossuthal emigrált, tíz évi száműzetése alatt a maga szórakozására s felvidámítására naplót vezetett, mely a szoros értelemben vett történeti és magánjellegű anyagon kívül több, igen érdekes ethnografiai följegyzést is tartalmaz. E nagyműveltségű férfiú már otthonában eleven érdeklődést mutatott a néplélek eredetibb megnyilatkozásai iránt s — mint mondja — egész köteteket gyűjtött össze népbabonákból, közmondásokból stb., bujdosásában pedig részben személyes tapasztalatai alapján, részben egyes olvasmányainak hatása alatt, még nagyobb figyelemmel fordult e témakör felé. Emlékirataiban részletesen foglalkozik a török ünnepekkel (Rhamazán és a két Bajrám), e nép esküvői, s temetési szokásaival, babonáival, közmondásaival; utóbb pedig az amerikai boszorkánypörökkel, s a *Blackwoods Magazin* 1847-i cikkeit olvasva, „a köznépi babonákban foglalt igazságokkal“, a varázsvesszővel, lidércekkal, kísértetekkel; végül rendkívüli érdeklődést mutat a cigányok eredete, nyelve, életmódja, szokásai s tréfái iránt, melyekre különösen *George Borreau* könyve (*The Zincali or an account of the gipsees of Spain* (1841) hívta fel figyelmét.

Alábbiakban *George Brand* érdekes munkájának („*Observations on the Popular Antiquities at Great-Britain*“) csaknem száz évvel ezelőtt írt ismertetését mutatjuk be *Ács* tollából. Ebben bennünket legközelebből az összehasonlítás folytán fölmerült magyar népeleti vonatkozások érdekelnek.

Ács dolgozata az angol könyv beosztását követi, csakhogy minden fejezethez hozzáfűzi a magyar párhuzamot s a magyar népelet anyagából merített érdekesebb mondanivalóit. Szövegét, sokhelyt zamatos humorú stílusát változatlanul közlöm, csak az irodalmi verses idézetek egyikét-másikat hagytam el; az angol ünnepekről, játékokról, tündérekről szóló fejezeteket megrövidítettem egy keveset s a boszorkánypörökből hagytam el egy-két, bennünket kevésbé érdeklő példát.

Az egész tanulmány sok érdekes adatot tartalmaz, mely *Ács* nélkül talán örökre feledésbe ment volna.

*

Nézegetvén itt-amott *Brand* híres munkájába: „*Observations on the Popular Antiquities of Great Britain: chiefly illustrating the origin of our vulgar and provincial customs, ceremonies and superstitions*“, gyakran csodálkoztam, látván, hogy ily szokások, mellyeket kizárólag magyarországiaknak véltem, divatoztak Angliában is. Egy pár illyet s nehányat a másfélékből is ide irok, holmi aprósággal együtt, mi illyesekről gondolkozván, eszembe jutott.

Effélék összegyűjtésére nálunk, mondhatni, még semmi figyelem sincs fordítva, pedig milly kincse rejlik honunkban még most is az efféle népszokásoknak, szer-tartásoknak, babonáknak, annyiféle nemzetiség közt. Mennyi jött elébb, mint mi magunk, Ázsiából földünkre, mennyit hoztak őseink, mennyit találtak s fogadtak el szomszédaitól! Ezek lassankint enyésznek s most lenne az idő helyre hozni, a mennyire lehet őseink hanyagságát. Nincs nemzet a világon, melly érdekeseb

különféleségét gyűjthetné a népszokásoknak, mint mi; csak ébrednénk már valahára tevékenységre.

Én semmi újévi szertartásokra s babonákra nem emlékszem azon helyeken, melyeken laktam, kivéve, hogy Baranyában „kántáló fiúk“ járnak ó év estvéjén holmi rygmusokkal, mint p. o. „Új esztendő Vigság szerző, Most kezd ujulni“ stb. Reggel pedig köszöntők járnak tisztelkedni; néhol cigány bandák is.

A három szent király ünnepén Eszéken házunkat beszentelte a cath. lelkész s C. M. B. betűket irt az ajtóra (a három király, Gáspár, Menyhért és Boldizsár neve), „mellyek egész éven át ott maradtak.“ (Ennek leírását és a betűk magyarázatát Brandnál is megtalálta Ács.)

Angliában a „Thelfth night“ királya s királynéja, „Rex Fabarum“ vagy „Rex Regni Fabarum“ ismeretes, nálunk az volt, ki az ünnep-kalács darabjaiból azt választotta, melybe bab (vagy borsó) volt rejtve... Görög és római eredetű szokás!...

Sz. Agnes napja, vagy estéje. Sz. Agnes napja január 21. Ekkor az angol lányok jösszerekhez folyamodnak, hogy jövődő férjüket lássák...

Sz. Vince, január 22. ... Nálunk, ha jól emlékszem, szokás mondani: „Ha mosolyog Vince, tele lesz a pince“.

Pál fordulása, január 25. ... E napból az angol — mint a magyar is — időt jósol. Nálunk, ha jól emlékszem, azt tartják, a mennyire besüt e napon a nap, annyira fog behadarni a hó s ha e napon szép idő van, a medve kijő barlangjából, szét néz s másik oldalára fekszik...

Gyertya szentelő, február 2. Szintén időt jósol. Ha akkor szép idő van, kemény tél lesz.

Sz. Bálint napja, február 14. Sz. Bálint a szerelmesek védőszentje. ... Nálunk mitsem hallottam e napra nézve, mellyet oly nagyon megtart az angol faj, még Amerikában is. Itt azonban (Amerika) sors vagy választás utján, nem veszem észre, hogy a lányok magokat szeretőkkel vagy udvarlókkal látnák el; de általános szokás a nem-aristocratáskodók közt cupidos nyillal átlőtt szines s egyéb efféle édes képekkel, de gyakrabban torz rajzokkal ékes és versekkel ellátott leveleket küldözni egymásnak névtelenül.

Hushagyó kedd, Hamvazó szerda, nálunk sok cifra szertartással jár, mellyekre azonban már csak homályosan emlékszem, mint a virágvasárnapokra is.

1. április. Nálunk is bolondok napja... Az illy áprilisbe küldést angolul „sending persons on sleeveless errands“ nek nevezik. Valakit galambtejtét küldenek, vagy hogy vegye meg Éva anyjának historiáját. A szokást római eredetűnek mondják Plutarch egy helyére építve, ki a Quirinaliakat bolondok ünnepének mondja. Egyéb iránt ez az indiai tavaszünnepen is szokásban van, mellynek végső napját (Math. utolsója?) igen vígan ünneplik a hinduk s egymással bolondot járatnak. Ezen Huli ünnepléséből, én azt hiszem, Magyarországon többféle maradványt lehetne találni, mint egyebütt, csak nyomozgatnák embereink.

Nagy-Pén.eken bőjtől Magyarországon a kálvinista vagy mákos csik-tésztát eszik. Szokásban volt régebben e napon valakit, egy kis fizetésért önkényt ajánlkozót keresztre kötözni s föl és alá hordozni az utcákon, a nézők gunyjai és szidalmi között, mert — mondának — ekként szenvedett Urunk Jézus Krisztus is. Komáromban egy izmos molnár szerepelt a keresztben s ez példás türelemmel és szelidséggel szenvedte a ráhalmozott szidalmakat, sőt néha egyes farizeus, vagy irástudó vastagabb tréfáját is. Azonban egy csizmadia inas, ki a keresztfán szereplőben csak a molnárt látta, s mint illyet gunyolta, rákiáltott: „Te, lisztlopó, lisztlopó!“ A molnár, ki a nagyobb méltatlanságokat szerepe szellemében békén tűrte, a „lisztlopó“ hallatára kiesett szerepéből s dühösen ordított a csizmadiára: „Megállj, erre-arra teringette! csak szálljak le a keresztről, majd megtanítalak én, miként kiálts máskor lisztlopót!“

Husvét reggelen a kath. egyházakban sok igen költői jellemű szertartást és részint egyházi, részint népszokást vettem észre hajdanában, kivált Kecskeméten, de nem levén céloom illyesekről sokat írni, csak röviden említek egy spanyolos barbár szokást, melly ugyanazon városban divatozott Husvét előtt, harmad vagy

negyednapon. Vad bikákat hajtottak a város széléhez s azokat ebekkel üztették s fogatták el a nép nagy multságára. Néha e multság emberéletbe is került s rendszeren néhány eb pusztult el.

A husvéti tojás a keresztyének között mindenütt szokásban van s még itt, e prózai földön, Amerikában is hallottam róla, bár nem láttam is. A szokás eredetéről Brand sokfélét ír, p. o. hogy az egyptiek, persák, gaulok, görögök, rómaiak, stb. a tojást a mindenség emblemájául nézték s tőlök származhatott a szokás. Aztán hoz föl egy más véleményt, mely szerint a tojás és abból kelő élet a sirbóli földtámadást jelképezi; hogy a piros szín, melyre festik a tojást, Jézus vérért jelenti, stb. Én azt hiszem, e szokás is indiai vagy persa eredetű. A mi Husvétünk a Hulinak felel meg s tavasz ünnep nálunk, de Indiában s Persiában egyszersmind új év ünnepe is volt, mellyen a kellemesb évszak, maga az év, s a világ ujjaszületését ülték. Hogy ez alkalommal már a hajdankorban tojással példázták a mindenség eredetét, annyival inkább hihető, mert e tojás-féle eszme gyakran igen furcsán fordul elő az Orphidáknál, kiknek bölcsészeti iskolája ind eredetű. Tarka, sokszínű tojás. Die Sonne duldet kein weisses.

Nálunk husvét hétfőjén szokás lányokat locsolni, mi ismét a Huli ünnepére emlékeztet, mellyen az indusok hasonlót tesznek, illatszereket avagy piros port használván e célra. A tavaszi essők után, mellyeket a magyar köznép aranyessőknek nevez, szebben virágozik a természet. Az ifju vizet hint kedvesére, rózsájára, hogy az szebben viruljon az ő számára.

Aldozó csütörtökön Angliában hajdan egy különös szokás divatozott, melly nálunk még néhány év előtt sem volt szokatlan más napokon. Határt jártak, s néhány sühedert megpalcáztak vagy vízbe mártottak, hogy emlékezzenek a határra... Én mindig azt hittem, nálunk e határjárás szokás keleti eredetű vagy kizárólag magyaros.

Brand felsorolja a védszenteket s napjaikat is.

Simon Judás, október 28. „Jaj, teneked póre gatyás.“ Angliában hasonló.

Márton lúdja, november 11. A csont fehér foltjairól havat jósolnak nálunk... Angliában is ittak e napon s ludat ettek.

Luca napjáról Brandben mítsem vettem észre s pedig ez nálunk fontos nap. Ekkor kell kezdeni faragni Luca székét s dolgozni mindennap rajta, hogy az sem előbb, sem utóbb, de épen karácsony előtt estve készüljön el s akkor arra ülve hármias uton ki tudja, mit nem lát ember.

Karácsonyi szokásokról keveset tudok már. Dióra szoktunk kártyázni éjféle mise előtt.

Aprószentek vesszőzgetése Angliában is divatos. Childermas vagy Holy Innocents day.

Brand munkája *második* részében a népszokásokat írja le. Sok érdekest hoz elő az aratási ünnepéről, a lakodalmi, keresztelői, temetési szokásokról, az ezen alkalmakkor szokásos játékról s végre a tündérekéről is.

A szerencsés és szerencsétlen napokról balhit nálunk is divatos, mint mindenütt a világon s egyik gúnydal a Kisfaludy-társaság népdalgyűjteményében ezekről van írva.

A szélkakas, kakas a templomokon, stb. nálunk is szokásban van, kivált a kálvinistáknál s eszéki tanuló koromban az óhitű szerbek gúnyoltak, hogy kakas az istenünk, vigyázás emblemája. Péter kakasa...

Kereszteléskori szokásaink közt több érdekes lehet, mint mennyit Brand sorol elő. A komaság maga, kivált a baranyai magyarok s a szerbek közt, nagyon megérdemlené, hogy embereink figyelemre vegyék, mert ez egyik legszebb népszokás nálunk. Alsó-Baranyában, ha idegen férfi talál belépni öly házhoz, hol gyermekágyas nő van, kalapját a menyecskék elveszik s azt ki kell váltania. A gyermeket apja alsó ruhájába takarva viszik kereszteltetni, s csupán asszonyok mennek a lelkészhez vele. Egy hétre, vagy előbb is néha, néha utóbb, *paszitát* tartanak s ilyenben magam is gyakran voltam. A bába elnököl gyakran az asztalnál.

Az *eljegyzési, esküvés, lakodalmi* szokások nálunk igen sokfélék s köztük sok rendkívül érdekes van. Alsó-Baranyában ősz elején a vén asszonyok járnak estvénkint előleges alkudozásokra s velők a pajkos legények sok tréfát űznek. Szép lány utca ajtaja elé gödröt ásnak estve, vagy az ajtót vékony zsineggel átkötik s mikor a nanó elbukik, ők rejtekökből nagyokat kacagnak. Az illy parlamentair bányát a konyhán szokás fogadni. A beszélgetés látszólag egyéb tárgyról foly s a fő téma szóval néha érintve sincs, de *jelek* által eléggé érthetően van kifejezve. A tűz piszkálása ebben nagy szerepet játszik; de módjait már feledtem.

A szerencsésen bevégzett elő alkudozások után történik a forma szerinti megkérés, násznagy által és aztán az eljegyzés. Alsó-Baranyában egymásnak gyűrűt, de legszokottabban kendőt adnak a párok. Ezutóbbi gyakran a pap előtt, kihez mindig estve mennek, hogy az eljegyzés egyházi szentölést kapjon. Azután a lakodalom napját kitűzik; vőfélyt, nyoszolyó lányokat választanak, stb.

A nászvirág nálunk, mint egykor Angliában, a rozmarin. E virágot illetőleg Brand egy 1607-beli egyházi beszédből idéz néhány sornyt: „... Let this Ros Marinus, this flower of men, ensigne of your wisdom, love and loyalty, be carried not only in your hands, but in your heads and hearts.”¹ Brand mondja, hogy lakodalmkor a rozmarint és télizöldet megszokták aranyozni. Hasonlót tapasztaltam Baranyában, hol nem csak a vőlegény s menyasszonyok, de a vendégeknek is tűznek föl effélet, rendszeren a házhoz, vagy családhoz tartozó menyecskék s olyankor akkorát csókolnak az emberen, hogy a cuppanás tán a szomszédba is elhallik.

A menyasszonyi koszorura Baranyában annyi szalagot akgatnak, hogy a szegény lány néha nem is lát s fejét más sem láthatja. Emlékezem, hogy egy szerdán (rendes esküvés nap Baranyában) több párt eskettem egyszerre. Mind-egyik vőfély kivezette a templom közepére saját vőlegényét s aztán ment pántlikás pálcájával a menyasszonyért s azt is kivezeten, vőlegénye mellé állította. Ezen alkalommal, pár ügyetlen s igen fiatal vőfély, tévedésből a párokat kicserélte, s a beszalagozott menyasszonyok és azok vőlegényei maguk a hibát észre sem vették s tán megesküdtek volna a más párjával, ha én — személyesen ismervén őket — észre nem veszem a tévedést.

(Debrecenben, mikor még ottani tanuló voltam is, szokásban volt, hogy a vőfély, midőn vendégeket hívott a lakodalomra, cifra meghívó beszédét így végezte: „kést, villát, kanalat pedig itthon ne feledjék kigyelmetek”. Shakspeare idejében a vendég mindig magával vitte kését, ha vendégségre hívták, s ha kése tompa volt, azt az ajtó mellé e célra tett köszörű kövön megélesítette.)

A valóságos lakodalom ugyan csak kedden estve kezdődik mind a két fél házánál, de a násznagyok, komák, rokonok, szakácsnék, a mézárosul szereplő, stb. már több nappal előbb megkezdik a munkát s természetesen a vendégeskedést is. Pár fiatal ember fát vág néhány napig a konyhára. Kulacsokat s egyéb szükséges edényt szereznek be; bort készítenek, tehenet, disznót, baromfit gyilkolnak rakásra; kalácsokat sütnék, stb. A nagy szobából ágyat s minden egyéb butort kihordanak s hordókra rakott szál deszkákból készítenek ülő padokat a falak s asztalok körül. A cigányzene kedden estve megszólal, a vendégek begyűlnek s mulatnak. A Baranyában lakó lány nem szokott menni lakodalomba, de annak multával a menyasszony egykori lánybarátnéi s a legények számára ad egy külön mulatságot.

Szerdán reggel pár tisztas násznagy, rendszeren az illető család legbölcsebbjeiből választva s ha lehet óllyat, ki már illy alkalommal gyakran szerepelt, megjelenik a lelkésznel, annak ajándékol egy pár nagy kerek kalácsot és csutora vagy palack bort víz szűrc alatt. — Az esküvés tizenegy óra tájon történik. Megindulnak az első harangszó után mind a legényes, mind a lányos háztól, hosszú díszmenetben, elől a cigány banda harsog, aztán jönnek a férfiak táncolva s sikoltgatva, utánok

¹ „Légyen ez a Ros Marinus, ez az emberi virág, jelképe a ti bölcsességeknek, szereteteknek s hűségeknek és hordjátok ne csak kezetekben, hanem elnétekben és szívetekben.”

a vőlegény vagy menyasszony, s a nőserég, mind a násznagyok főfő vezénylete alatt, kik mellett a vőfély mint aide de camp szolgál, szalagos pálcájával. Mindenki virágokkal van diszítve, de a násznagyok bokkrétája legdrágább s vásáron vett, mesterséges virágbokréta, míg a többieké nagy részint valóságos virág. Esküvéskor a vőlegény csizmájába szerencsepénzt szokott lenni s a násznép pajkosabb legénysege titkon vitt csutorákból iparkodik inni az új házások egészségére, bár ez tiltva van is. Uton jövet menet puffognak kulcs vagy igazi pisztolyokból s midőn ez tiltatik, nagyokat ütnek dorongokkal holmi utcaajtókra (?) s a procax fescennina locutio² foly belőlük. A nép bámulja őket az utcán s ők a nézőkre elméncséget, pajkosságot szórnak, mert ilyenkor minden szabad.

Az újházások mindegyikét saját házához vezetik vissza a templomból s csak az napon estve felé indulnak, a násznagyok előleges parlamentirozása után, a vőlegény házatól a menyasszonyéhoz s ha csak a legközelebbi házhoz kellene is menni, négy lovas kocsikon mennek. Elül a cigány banda egy kocsin; aztán a többi vendégasszonyok s tisztessé férfiak s a vőlegény a násznagy mellett. Megérkezvén, a vendégek az udvaron táncolnak saját zenéjükre, míg a násznagy iparkodik bemenni a menyasszony házába, mi hosszas szónoklatokba s elmés kérdésekre ügyes feleletekbe kerül. Egyideig a csutora jár körül s táncolnak, de aztán új szónoklatokkal a vőfély elbucsztatja a menyasszonyt szüleitől, testvéreitől, rokonaitól, mindegyikhez intézvén néhány verset. A tulipános ládákat, a menyasszonyi ágyneműt fölrajják a kocsikra és a menyasszony maga is fölül hoszas sirások és bumszúgatások után, melyek tetemes mennyiségű csókkal kísérvek. Indul a nászserég hazafelé, de induláskor számtalan tréfát üznek velök minden vigyázás dacára is. Kocsijaik kerékszegét kilopják, a kereket, ha lehet, megkötik, az istrángot elvágják, stb., hogy ne indulhassanak. S még egy különöst is tapasztaltam saját magam is illy alkalommal. Valami titkos szert használnak, mellyel, mint ők teszik ki, a lovat megkötik, hogy ne indulhasson; s több ízben láttam, hogy a legjobb lovakat hiába korbácsolta a kocsis, azok megsem mocszantak. Ilyenkor gyakran verekedésre is fajul a tréfa. — Megérkezvén a vőlegényi házhoz, az új párt elébb a konyha tűzhelyén leültetik kis (háromlábú) székekre egymás mellé s egy csészéből etetik mézzel, dióval.³ A menyasszony ölébe kisdedet tesznek s azt öltöztetnie vagy legalább egy ideig tartogatnia kell. Végre beviszik őket a terembe s ott egymás mellé ültetik. Enniök, inniök, beszélgetniök nem illik s szemérmesen kell lapítaniök estig, vagy inkább éjfél utánig. Akkor a lefekvés előtt a menyasszonyt meg-táncoltatják, a vőlegény, vagy vőfélyel. Táncára a legpajkosabb commentárokat kiabálják s néha alá vizet loccsantanak, stb. Aztán fölvezetik őket a *padlásra* s miután lefektetik, a létrát elveszik, hogy pajkosak ne csússzanak föl utánok, mi azonban mégis gyakran megtörténik. — Reggel a menyasszonyt lefátyolozzák s aztán a kúthoz vezetik, hol egy tele vödört kell fölruáni s ha ez nem sikerül, hull rá a sok gúny. De ha fölruáta, joga van akkor nap bármely férfit megcsókolnia s csókjáért fizetni kell. Csütörtökön délután a menyasszonyos ház vendégei látogatába jönnek nagy ünnepélyel s aztán a mulatság foly éjfélig. Akkor a vőfély kiosztja vers vagy prosában tartott megszólításokkal a menyasszony által ajándékozott kendőket a násznagyoknak, s a vőlegény szüleinek, testvéreinek, stb. Ha tisztessé vendég van jelen, habár idegen is, az is kap egyet s nekem illy alkalommal pár igen csinos selyemkendőt ajándékoztak.

Lakodalomkor a táncon kívül sokféle multság van, minők p. o. a zálogos, vagy futosásból s kendővel verésből álló játékok, gyürü duggatás, csizma varrás, stb. A *faló* egyik legfurcsább. Fölkötik a csöbörköd egyik végét, mintegy háromlábnyira, a mestergerendára; másik vége a földön, alsó végére ül a lovas, lábait egymás föltt keresztbe téve ott, hol a rudat a kötél tartja. Kezében van egy bot, mellyel támaszkodva, magát sulygyenzi s aztán hirtelen meg kell kopogatni azzal a mester-

² Dévaj mulatozó szóáradat.

³ A szőlői búcsú (mely egyben *leányvásár*) poétikus leírásakor valami *kettős dióra* is céloz Ács, de közelebről nem magyarázza meg. („A kettős gyümölcs, mellyekről prognostical a baranyai lyány az őszi lakadalmak számára.“)

gerendát, minél többször lehet. Azonban a legtöbb lecsik, mielőtt csak egyet is koppantana s az esés néha gonoszabb, mintha valóságos lóról történnék. — Másik, de már nagyon is pajkos játék neme, hogy valamely együgyű fiatal embert rábeszélnek, legyen bika s bőgjön. Aztán kötélre kötik s ökledesei dacára vezetik a nász-nagyhoz, kinek rendeletére egy pár mézsáros a bőgő áldozat levágásához készül. Bárdot hoznak s kötelet vetnek át a mestergerendára, hogy a bikát fölhúzzák. Annak hónap alá kötnék holmi kétmen darabokat, hogy a kötél ne vágja s aztán pár lányira föl kötik; de e pillanatban valamelyik pajkosabb, gatyá madzagját elmetszi s istenadta bika meztelenül lógg a nézők kevésbé szemérmes részének kacaja között. A menyecskék pirulást affectálnak, szemöket takarják, stb.

A szokottabb tréfák egyike, hogy a szakácsokat meglopni iparkodnak. Ezek azonban erősen vigyáznak s a tolvajt néha kegyetlenül meg főzőkanalazzák. De ha a lopás sikerül, a főszakácsnékat a násznagyok elé idézik s tréfás pörfolyam után aristomra ítélik, rendszeren a tyúkólba. — A párnatáncot — úgy mint nálunk divatos — Brand is említi a régi angol nászszokások közt; egy 1543 könyvből pedig idézi is e furcsa s nálunk is — mint fölebb említém — divatos táncnak leírását.

Brand a lakodalmi szokások közt említi egyet, mely nálunk nem divatos. A vőlegényt csúfolják, hogy szarvakat rakand nője homlokára s belőle *cornute* lesz és *cuckold*. A szarvasbucsurá menő processiókat illetőleg egy különös balladából idéz pár stanzát . . .

*

Debrecenben, az én időmben, a jegyben járó polgárleányt arról lehetett megismerni, hogy vasárnap templomba *délután* (mert reggel hon maradt) violaszin selem köténnyel ment. S így, midőn a magyar népdal nagyhamisan ezt kérdezi: „fogtál-e már aranyhalat, violaszin kötény alatt“, érdekesebb halászatról beszél, mint első tekintetre gondolnók.

Gömör s Borsod megyék némely vidékein a lakodalmi szokások között van egy furcsa s igen jellemző. Kakast visznek a szobába s ezen polygamianak örvendő szárnyas állatot lenyakazzák a vőlegény láttára, hogy tanuljon a rettentő példán s kakasos vágyaktól őrizkedjék és elégedjék meg egy tyúkkal.

Orosz országban sok helyen szokás, hogy a menyasszony az egybekelés napján estve férje csizmáját lehúzza, alárendeltsége és engedelmsége jeléül. A férj egyik csizmájába pénzt, másikba korbácsot rejt. Ha a menyasszony azon csizmát húzza le először, melyben a pénz van, az az övé lesz; de ha szerencsétlenségére a másikat vonja le, a vőlegény egyet kettőt suhint rá a korbáccsal s a menyasszony, ha értene latinul, olyankor hihetőleg sóhajtvá mondaná: „accipio omen“.

Erre pedig eszembe jutott, mikép egyszer egy verőcsemegyci magyar faluban megnéztem a bíró házát. A menyecskék először is a *palotaoba* vezettek, az az a vendégszobába, melynek menyezete, asztala, székei nagyon vörös és nagyon kék színekre valának festve s erősen betulipánozva. Aztán megmutatták a nagy közös termet, mely az egész családnak (több házaspárból álló) nappali, ebédlő, stb. szobája; a kamaraokát és ólcsaokát (az az hálószobákat és mit másutt kamrának neveznek). A nagy terem mestergerendájára az ajtó mellett, *korbács* volt akasztva. Kérdeztem, mire való. „Haot rendben tartáni az ásszonyokat“ feleli a gazda.

Az *esteli*, az ú. n. *lélekharang*, a *halottra harangozás* és a *halottvirrasztások*, Angliában mint nálunk, szokásban voltak. Angliában azt hitték, hogy a haldokló sokáig kínlódik, ha csak egy zár is van a házban becsukva s ha a beteg tollas ágyon fekszik. Ollyankor minden ajtót kinyitnak, stb. Baranyában is szokás a haldoklót levenni az ágyról s a földre tenni. A kiterítés Angliában is szokásos. „One said to a little child, whose father died that morning and was laid out in a coffin in the kitchen: „Alas, my pretty child, they father is now in heaven“, the child answered: „Nay, that he is not; for he is yet in the kitchen.“

Baranyában a reformátusoknál szokás, hogy az éltesb nők saját halott ruháikat

⁴ Valaki egyszer így szólt egy kis gyermekhez, kinek édes atyja aznap reggel halt meg és kiterítve feküdt a konyhán: „Bizony, kis lányom, édes atyád most már az égben van.“ A gyermek így felelt: „Dehogyan van ott, a konyhában van.“

előre elkészítik s gyakran még a koporsó deszkáit is beszerzik. Ha ki meghal, reá hírharangot húznak s míg kiterítve fekszik is gyakran harangoznak. A komák sírtásnak, koporsót készítenek, a holttestet az asszonyok megmossák, ha férfi, néha meg is borotválják. A temetési szertartás alkalmával a harangokat ismét meghúzzák s a tanító indul az iskolás gyermekekkel és a házhoz érvén, megvárja, amíg hangos női siránkozások közt kiteszik a koporsót az udvarra. A harang ekkor elhallgat s a félkörbe állt gyermekek halotti éneket mondanak és a gyászmenet indul az utca közepén a templom felé, ének s harangszó kísérettel. A koporsót rúdakon viszi négy férfi (ha lány volt, négy lány s virágkoszorú van a koporsón, míg férfien a kalapja. Gyermekek koporsóját fején viszi valamelyik keresztanya). A koporsó előtt ballag az özvegy, nagy szülők s egyéb legközelebb rokon, a férfi levett kalappal, a nő kendővel fejen, s a koporsó után jó a gyászszereg, leghátul az asszonyok. A tanító koronkint egy-egy verset énekel, s közben a nők rögtönzött síréneket mondanak, prosában. Hallottam néha igen ügyes rögtönzőket, kiknek gyászdala valóban költőileg szép volt s olly megindító, hogy gyakran könyet idézett szemembe. De sokszor igen furcsa badarságot is hallottam, melly csaknem kacagást ébresztett. A templomhoz érve, a koporsót leteszik a pitvarban s körötte ülnek a gyászos felek és a lelkész halotti beszédet mond. Aztán viszik ének s harangszóval a koporsót a temetőbe, leteszik a sírba, fejéhez fejfát, sírirtattal, lábához s gyakran fejéhez is gyümölcsfát ültetnek. Ez alkalommal holmi babonás vénasszony a gyászos felek nyakába port hint a sírföldről, hogy őket hazajáró lélek ne kínozza. A koporsóba rendszeren tesznek egy kis pénzt, melly Charon obulusa,⁵ s a temetés alatt gondosan megsöprik a házat otthon és ha a háziasszony halt meg, a csibéket s egyéb baromfiakat megéltetik. Néhánynap múlva a sírt behantolják, rá virágokat ültetnek s gyakran jár ki sírni a sok nő kedvesei sírjához.

Azon szokásra, mellyszerént a férj nője koporsója előtt hajadon fővel ballag, jut eszembe egy anecdota. Egy nő hirtelen halállal halt meg s miután 48 óráig kiterítve feküdt, vitték a temető felé, a szűk közön, melly két oldalról vad rózsákkal volt benöve. Egy messze behajló csipkebokor arcába ütődött az egyik halottvivőnek, s az hirtelen félre ugorván, a rudat válláról leejtette, a többi három szinte elcsuszta a rudat s a koporsó nagy zökkenéssel földre esett s széttört. De mi nagy lón a bámulás, midőn a holtnak vélt nő a zökkenésre föléledt s saját lábán ballagott haza és még hét évig élt azután is. De akkor meghalt ismét és a szomorú férj másodszer ballagott nője koporsója előtt a temető felé. Mikor a csipke bokorhoz közeledtek, a gyászos özvegy vissza fordult a halottvivőkhöz s így szól: „Szépen kérem, vigyázzanak, nehogy valamelyiköknek arcába csapódjék ez a csipkebokor“.

Az ünnepély torral záratik be, melly gyakran illetlenül zajos.

*

Az Angliában divatos játékok közt sok van, mellyet nálunk is láttam. Ilyen az *All-hid*, nálunk *búvódsi*; az *Ambassador*, mellyet az angol matrózok meleg éghajlat alatt szeretnek játszani, ha van, kit rászedhessenek. Két szék közé egy cseber vizet tesznek s egy szőnyeggel ezeket úgy takarják, hogy az együgyű azt higgye, közepén is szék van. A két széken ül a király s királyné és magok elé bocsátván az idegen hatalmasság követét, azt néhány furcsa szónoklat végeztével magok közé leültetik, de épen mikor az leül, ők fölugranak s követ úr a csöbörbe pottyan. Ezt kevés változtatással, Kecskeméten is játszák.

A szembekötödsi Angliában *Blindman's-buff*. Az, mit Halason *Kanász-játéknak* neveztünk (Csűr a lyukamba), Angliában *Cat i the hole*. A *Change seats*, the *king's come* szinte divatos nálunk, mint szinte a *Duck and Drake* is. Ezt Baranyában így mondják: „Szöni a vizen“ (Kacsázás), a *Heads and tails* (Kép, vagy írás), *Sea-Saw* (Hintajáték).

Leírja Brand a *Búcsúkat* is, mellyek nálunk szinte szokásban vannak.

⁵ Mondjuk: halál révén van, az az haldoklik (Ács Gedeon megjegyzése).

A Tündérekről szólva megjegyzi Brand, hogy ezek egyik faja igen apró, a házak körül jár s a tisztaságot szereti, de a piszkos szolgálot kónozza...

E kis tündérek a gyermekeket kicserélik s illy váltott gyermek nálunk is elég van. Más neme az illy tündéreknék a föld alatt lakó törpék, mellyek az arany-ezüst bányákat őrzik. Néha segítnek, de gyakran igen boszúvágyók s gonoszok. Vannak barna házi tündérek is (Brownie). Mab királyné ismeretes Shakespeare után. Poole „Parnasszus”-a nyomán felsorolja Brand a tündér királyi udvar személyzetét Oberon fejedelemmel, Mab királynéval, hat udvarnokkal s tizennyolc udvarhölgygel, kiknek anyja Titania.

Robin Good Fellowt (más névvel Puck, vagy Hobgoblin), ha benéz a házhoz, fehér kaláccsal és tejjel kell engesztelni, különben boszút áll. A mi garabonciásunk sokban hasonlít Puckhoz.

A Kepiek skót tündérek (különösen éjjel és zivatarok alkalmával látják őket pásztorok tavak, sziklák szélén).

Tom Thumb a mi Borsszem Jankónk. Boszorkányaink nagyon hasonlók az angolokhoz, de Hamupipőke, a Vasorrú bába, a Tátos: magyarok. A manók ugyanazok Hobgoblinnal.

Az ördög — Old Nick — Angliában is ocsmány fiú, kecskelábú, szarvas, tűz-lehelő s farka van és színre mohón barna. (Old Harrynek, Old Scratchnek, Auldane-nek, azaz Old Onenak is. A Dence, Dusius is a családhoz tartozik.)

*

Brand, munkája harmadik részében, az ördög szövetségeseiről beszél s kezdi a Boszorkányokon. A boszorkány, angolul witch (többnyire asszony s vén), szövetségre lépve az ördöggel, sok tekintetben változtathatja a természet rendes folyamatát, szélvést támaszthat, emberi erőt haladó dolgokat vihet végbe s megronthatja azokat, kikre megharagszik. Jakab király Daemonológiájában igen furcsa okát adja, miért van húszorta több asszony boszorkány, mint bűvész férfi. (A gyöngébb női nemet inkább lehet törbe csalni, amit már Éva megmutatott.) Kétféle boszorkány van, fehér és fekete; ez utóbbi csak árthat, nem használhat, az első csak használ, de nem árthat. Mind a mellett egy tudós angol író, Perkins, azt hiszi, a fehér boszorkány károsabb, mert a feketét mindenkor gyűlöli s lepöki; de nyomorában a helyett, hogy istenhez folyamodnék, a fehér boszorkányhoz megy s így elkárhozik. Harmadik neme is van a boszorkányoknak, a szürkék; s ezek árthatnak és használhatnak. Ez utóbbi esetben betegeket gyógyítanak s lopott jószágot kerítnek vissza; az elsőben embereket, gyermekeket, állatokat, fákat, gabnát rontanak, stb.

A finn és norvég boszorkány három bű-csomót köt a kötélén; ha a tengerész az első kioldja, jó szele van, de a másodikra erősebb s a harmadikra dühös szélvész. Hogy ez igazán így van, a tudós Jakab is állítja. Lásd Odysseus és Aiolos.

A boszorkány beavatása ekként történik: Egy feketébe öltözött ifjú úr jelenik meg a vén asszonynál s szerződésre lép vele, kikötvén magának a nő lelkét s testét. A nő felpénzt kap, gyakran csak egy garast, s a szerződést saját vérével írja alá. Az ördög távoztakor a boszorkány szolgálatára ad egy ördögcsét, melly szopik a nő testéni jegyeken és szömöröcsökön s mindig körülé van, fekete macska vagy egyéb állat képében. A boszorkányjegy többnyire kékes és ha csípi, nem jó belőle vér. A boszorkánykenőcs gyermekszírból készül s midőn ezzel megkeni testét az illető, piszkafára, seprőre, vasvillára ül, kirepül a kéményen s megy a boszorkányok gyűlésébe (sabbath). Ott az ördögnek hátulját megsókolja, s az abból származó szellőnél gyújt világot, táncol, paráználkodik stb., s Jakab király szerint, megtanulja azt is, miként készítsen apró viaszképeket, mellyeket olvasztván tagonkint, azt, kit azok jelképeznek, elszáraztja, melly tény számtalan boszorkány vallomása után kétségen fölül áll.

(A főntebb mondottakra jut eszembe, hogy kecskeméti tanuló koromban ott egy tót zsványt fogtak el s kötötték ki, kiről állították, hogy egy tanyára berontván, egy viselős asszonyt lábánál fogva kötött föl a mestergerendára s kihásván belőle

a gyermeket, annak hüvelykeit levágta büszkerül, hogy magát láthatlanná tehesse s hogy testét kard és golyó ne fogja. Pár zsványt is akasztatott föl akkortáiban a rögtönítélő szék, s ezek hüvelykei s bizonyos más része testüknek, már másnap reggelre le voltak vágva.)

A boszorkány nem árthat, ha után találkozván vele, a fal felől állsz, vagy mezőn jobb kézről kell mennie, ha mindkét öklödet összeszorítod s fület mutatsz, ha köszönsz neki s jó szót adsz, mielőtt ő szólna; de semmiféle ajándékot el ne végy tőle. A boszorkány ártalma megszűnik, ha véret veszed. Körmöld meg, vagy szúr meg. „Blood will I draw on thee, thou art a witch“ — mond Shakespeare. Henry VI. I. r. I. f. IV. j.) „Jer, véredet veszem, boszorka vagy.“)

Ellenük jó patkót szegezni az ajtóra (s Magyarországon a seprőt fölfelé fordítva keresztbe tenni egy másikkal az ajtó mögé).

Plinius szerint, ha tojásból, pohárból, kagylóból ittunk, el kell azt törni, „hogy ne legyen ideje a banyának beleírni nevedet“.

Jó az is, ha Gyertyaszentelőkor szentelt vizet, sót, gyertyát szerzesz, vagy virágvasárnapra zöld ágat, mely a körmenet útjára vagy az oltáron volt használva. Viselős asszony s elsőszülött ne féljen a boszorkánytól. Jó, ha füstölsz fekete kutya májjával, franciskával s egyéb illy büerejű szerekkel.

A boszorkányt meg lehet tudni a testén lévő szömöröcsökről s jegyeiről. Vagy mérd meg, nem könnyebb-e az öreg bibliánál; vagy mondasd el vele az úri imát; vagy kínozd, hogy sírjon, mert ha boszorkány, csak balszeméből ejtethet három csepp könnyet s többet nem. „They cannot even shed tears, — mond Jakab király — though woman in general are like the crocodile, ready to weep upon every light occasion.“ „Nem tud könnyet ejteni, bár asszonyok általában a legkisebb alkalommal sírnak, mint a krokodilok.“

Egy másik angol író szerint, „ha a boszorkányságról vádlottnak titkos jegye van, haja vagy hóna vagy alsó ajkaka alatt vagy a sz... testén, ez elég, hogy a bíró halált mondjon fejére“. „Mikor bíró elé viszik, háttal közeledjék, farkával a bíró felé, ki olyankor hányjon magára keresztet...“

Más neme a boszorkánypróbának volt, hogy kezét, lábát összekötve, vízbe dobták az illetőt. Ha elmerült, ártatlanul halt meg. Ha fönn úszott, megégették...

Más módjai a boszorkány kitudásának voltak a következők. Háza födelét elégették, vagy a megrontott tehenet s lovat vagy malacot; s ezek füsté valomásra kíngszerítette a boszorkányt. Néha lábait keresztbe kötötték s úgy ült huszonnégy óráig egy karatlan széken, éhen, szomjan, álmatlanul s végre vullott. Lenyírták a szórt teste minden részéről. Haját, körme faradékát, vizelletét kőkorsóban a füstre akasztották stb. ... Brand egy rakás furcsa boszorkánypört idéz; egyikben a leg-erősebb tanuvallomás az volt, „hogy a macska bemászott a vádlott ablakán alkonyatkor“. Többet nem mondott, de „nem is kellett több“. Brand közli a XVII. századi kirkaldy boszorkányégetések költségjegyzékét is.

Magyarországon az utolsó boszorkány, kit megégették, szalmatüzőn Szegeden, volt Dugonics Endre anyja. De azóta is özönnel van boszorkány jó honunkban s a köznép iszonyúan babonás. Alsó-Baranyában ritka parasztasszony ad el tejet pénzért, félvén, hogy *hasznát* a tehénnek elviszik. Egyszer tehenet vettem a vásárban s azt egy jó, de igen babonás emberem, Baka István hajtotta haza. Éppen midőn magam is haza értem, akarták bevezetni a konyhába a tehenet, hogy ott a szakácsné sós kenyeret s nem tudom még mit adjon neki. Megpirongattam őket s mondtam, vigyék a tehenet az istállóba. Annak ajtajánál ismét vesszőket raktak keresztbe, de azokat eldobtam. István bácsi ominózus fejcsóválással mondta, hogy a tehénnek semmi hasznát nem veendem s midőn az csakugyan rossz fejősnek bizonyult, győztesen figyelmeztetett, hogy ő ezt megmondta. Másik tehenet vettem pár hónap mulva egy barátom hűgától, s a babonaszereket használtatni körülé nem engedtem és a tehén a legjobbban bizonyult. De István azért csak maradt régi véleményeinél s nem szűnt meg rosszat jóslani, bár eredmény nélkül.

Rédeyné Hoffmann Mária.

TÖRTÉNETI NÉPMONDÁINK.

(Harmadik közlemény.) *

4. Az Árpádkor mondái.

(III. folytatás.)

Kálmán. A keresztések főembereit a magyaróvári templomtéren akasztatta fel. (174. 13:445.) Az Elefánthyak öse egy elefántot hozott neki ajándékba; ezért nevet és birtokot kapott. (8. 4:408.; 43. 1867:92.; 180. 4:24.) A Vragovicsok óséről, egy szerezsen szolgáról, u. a. a monda szól, mint Szent László alatt Deák Balázsról. (15. 3:763.; 159. 1894. 5:17.) Péter vitéz a minden magyart legyőző kún Monokot fülénél fogva vezette Kálmán elé. (15. 3:104.)

II. István. Igen kegyetlen volt: az emberek hasán ganéjból tüzet rakatott, alfelükbe égő viaszgyertyát csepegtetett. (208. 2:63.; 210:16.) Vadászat közben a Rajcsányiak öse, Kuros, kimentt egy medve körmei közül; innen birtokuk és címerük: királyi alakot tépő medve s egy törös férfi. (15. 2:500.)

II. Béla. Az aradi gyűléskor sátrai a glogováci Öthalmon állottak. (174. 7:453.) Útjában megszomjazott, s míg kísérői vizet keresnek, ő zöld gyepre dülve ide-oda tapogat kezével s mindenfelé földieperre akad; ennek emlékére alapítá ott Eperjest, adta nevét és címerét; a hozott pompás víz forrása pedig Borkút nevet kapott. (1775-ből, 157. 1:220.; 134. 3:1.; 97:44.; 103. 2:278.; 108:100.; 174. 18:329., I. a Tompa-feldolg.) Nagyszombatnak akkora határt akar adni, mekkorát egy óra alatt körülkocsikázik; de ravasz kísérői kisebb körben kocsiztatták, azért oly kicsiny a város határa. (122:214.) A Ság-hegyre várat határoz, s építéséhez német mestereket hozat; kísérői kis körben vezetvén körül, meggyőzik, hogy a hely nem várnak való; a mestereket az aljban telepíti le Mesteri községében, s tőlük (Lücke, Michel, Gaun) származnak a Löke, Mike és Kún-családok (157. 1853:282., 1866:326.; 74. 2:340.); más változat szerint az építést azért hagyták abba, mert amit nappal építettek, éjjel a manók lerombolták. (Berzsenyi Kazinczyhoz 1809. XI. 25., 227. 1:128.; 41:351.) Kiszeben Szabina nevű lánya után kapta nevét, kinek itt kedvelt majorja volt. (97:61.)

III. Béla. Morva telepeseinek ő építtette Bolerázt, s innen neve a „Bela rex” szóktól. (229. 9:177.; 15. 1:359.) Az ugocsai Lászlófalút is ő telepítette; ezek azonban földjük terméketlensége s a törökök miatt Viskre költöztek át. (157. 2:38.)

Imre. Lova elragadja, de Lőrinc, soproni gróf, megmenti életét; ezért kapta Sopron a pákai határrészt. (159. 1883. aug. 26.)

* A forrásokra és idézésük módjára I. az *Ethn.* 33:45. és a *Népélet* 1—2:143., 3:48. Újabb forrásművek: 227. *Abafi* Figyelő. 228. *Andrád* Elmés és mulatságos rövid anekdoták, 1789. 229. *Sándor* Sokféle. 230. *Pethő* krónikája. 231. *Kézai* krón. 232. *Margalits* közmond. 233. *Magda* Magyarország. 234. *Szikszai Fabricius* Nomenclatura, 1590. 235. *Perecsényi Nagy László* Séta, 1800. 236. *Csorba* Somogy vm. ismertetése. 237. *Anonymus*. 238. *Budai*. 239. *Dubnici*. 240. *Pozsonyi* krónikák. 241. *Lisznai Pál* krón. 242. *Geleji Katona* Titkok titka. 243. *Cornides*. 244. *Ranzanus* Ind. 245. *Kandra* Aba Samú király. 246. *A gyöngyösi* gimn. értesítői 247. *Schwartz* Sámuel, rex Ungariae. 248. *Középiszkolai Szemle*. 249. *Szabó Károly* Péter és Aba. 250. *Strauss Antal* Hauskalender. 251. *Mednyánszky* Malerische Reise. 252. *Mikola* Genealogiája. 253. *Lugossy* Ósmagyar csillagismeik közlemények. 254. *Néprajzi* Ertesítő.

II. Endre. A munkácsi Királységén sátra állott. (121:9.; 159. 1881. IX. 22.; 174. 6:434.) A horzsovai Dobos Ilkát elrabolja Kankó, s midőn üldözői utólérnék, leszúrja; sirját; a Szépasszony-dombját a király parancsára katonái hordják össze egy süveg földdel. (1839-ből 144. 26:136.; 157. 3:428.; 91. 9:142.; 100:84.; 64. 1:101.) Ivánka megmenti a királyt a Jordán vizéből (180. 5:264.), a rátámadó szaracén kezéből (174. 15:338.); címert s Jordán, Cedron és Hebron nevű birtokokat nyer. Gőse, kereszties vitéz, Lozsádon annyi földet kap, mennyit egy nap lóháton körüljár. (144. 5:245.; 15:47.) Dalmáciában lova elragadt, de a Szerecsenyek őse, egy szaracén rabszolga, megkapta a lovat; innen neve és nemessége. (159. 1894. 5:17.) Fiatal herceg korában inkognitó megjelenik Tarczainál, ki lányát mindenki elől féltve rejtegeti; egymásba szeretnek és Endre Bodó és Gergely szolgálva illopatja a lányt; Gergely 3 rózsával a kezében adja a megbeszélt jelt, hogy a lány megvan; kezét az üldöző Tarczai átlövi; István pihent lovaira kapja a lányt, aztán várába viszi, mely körül várost épít s ezt Szabináról Szebennek nevezi el; Bodó és Gergely két falut kapnak (Bodó- és Gergelylaka) s címerül: aranymezőben nyíllal átlőtt kart, mely három rózsát s ostort tart. (41. 2:249.; 74. 2:305.; 135. 3:324.; az eseményt IV. Bélára közli 97:61.; 174. 18:333.; Kún Lászlóra 128. 1:279.; egy XIV. században élt István hercegre 74. 1:183.) A berecki Veneturné büszkén dicsekedett a kereszties háborúból visszatérő fiának, hogy új várát az Isten se veszi be; ez istenkáromlásra a vallásos fiú nem lép a várba, mely anyja belépte után csakugyan elsüllyedt. (134. 4:112.; 60:140.; 79. 3:404.; 18. 1921:84.) A máriavölgyi remete a Vata-lázadáskor egy odvas fába rejtette Mária szobrát; II. Endre idejében egy rabló felesége két monstrumot szült; a csapástól megrendült rabló imáira álmában Mária a fa tövében fakadt forráshoz utasította s a fürdéstől mindkettő emberi alakot kapott; ekkor kivették a szobrot s a király templomot épített fölé. (157. 6:435.; 43. 1878:79.; 98:543.)

IV. Béla. A biharmegyei Bélavárát még mint herceg építette vadászkastélyul. (163. 3:23.) Nászéjszakáján ujján levő gyűrűjének szüzességet szerető smaragdköve darabokra tört. (15. 2:687.) A csanaki Királységén ítélőszéket tartott. (174. 13:472.) Méhészen méhészei laktak. (174. 18:262.) Legenyemihályit a legény Istvánnak s a nős Mihálynak adományozta. (91. 75:88.) Boldogfa annak emlékére épült és kapta nevét, hogy egy vaddisznó elől egy fára mászva megmenekült. (91. 61:31.) Egy szőládi 16 éves lány egy dárdaszúrással megöl egy hatalmas vadkant; legderekkabb vitézével házassítja össze s ők a szőládi közbirtokosság ősei. (91. 19:269.) Kuthen kúnjaihoz utazván kerékszöge kiesik; az Amadék őse ujját dugja helyébe, míg: 'várj, kún' szavaira a koci megállt; nemességet, birtokot kapott s szavaitól vette nevét Várkony. (156. II. 1:769., id. 144. 1919:104.) Béla sátra a szederkényi Bélahalmán, a Batué, Monsajé és Tilajé pedig a Batúz, Monsaj és Tilaj nevű dülökön állottak. Előbb Erdélybe akartak menekülni, de egy cigánylegény a Bélahalmán és Bélaútján át a járdánházi Királyszállásáig vezeti őket; közben a legényt nyíl találja, s mert fájt a seb: Fáy nevet, nemességet s birtokot kapott. A tatárok a nemesbükki Tatárdombon gyűjtik össze, a Bárdosparton fejezik le s a Testhalom alá temetik az elfogott magyarokat. (91. 12:214., 267., 325., 413., 435., 502.; 144. 30:49.) A Fáyak őse, Rugacs, lovát adja a királynak s maga a holtak közé feküdvé menekül. (194. IV. 1:286.; 15. 3:211.; 180. 4:126.; 132:27.) Ugyanez a monda szól Forgács Andrásról (15. 2:25.; 180. 4:197.) s a Pokyak őseről. (151. 1925. szept. 19.) A sajószögedi Bélahalmán (91. 12:413.), a járdánházi és sajónémeti oszlopok (174. 18:231.), a szádelői völgy (157. 1856:277.), a horzsovai Királykút (91. 48:357.), a szenográdi Belovka-forrás (91. 20:299.), a szilicei barlang (233:392.), Kralován Királyháza neve (s. gy.), a ravazdi Bélakút (21:551.; 174. 13:472.), a mocsoládi Királyasztal (159. 1882. szept. 22.), a somogyi Belovár és Udvarhely (91. 35:288.), a deési Bélahegy (157. 1866:100.) mind egy-egy Béla-pihenő emlékét őrzik. A megáradt Sajón át egy szarvas mutatja meg nekik a gázlót; egy Draskóczy lelövi, kifogja s így az éhes csapat eledelhez jut: átnyilazott szarvasú címert kap. (180. 3:389.) Egyideig Görgön várja a híreket s a

segtségére levő lakosokat mind nemessé teszi. (174. 18:262.) Ezalatt udvarnépe Udvarnokon vonul meg. (91. 48:429.) Itt tartózkodása alatt egy Bebek nevű juhász egy barlangban (170., id. 180. 1:257.; 15. 1:315.) roppant kincsekre talál, mellyel egy hatalmas sajtot megtöltve a királyhoz visz (157. 1857:3.; 1866:39.; 41. 2:209.; 108:112.), ekkor engedélyt nyer hét juhakol építésére (u. o.: 174. 18:140.), melyek helyett azonban hét várat épít (Krasznahorka, Torna, Szádvár, Csetnek, Pelsőc, Berzété, Súlyomkő, u. o.; 15. 1:315.; 74. 2:86.); a kenyérmorzzával jöltartott egér hálából tér vissza aranyporos hátával a juhászhoz (157. 1857:3.; 41. 2:209.; 108:112.); amit a Somhegyen nappal építenek, éjjel a krasznahorkai hegyre kerül. (U. o.) Sok baja volt a somhegyi rablóvár urával, Vas Adorjással, de már nem tudta levérni, mert jött a tatár. Vas megegyezett Batúval, hogy a királyt elfogja. De Bélát két vitéze lován kapva a Sajóba ragadja s onnan a rengetegbe vezeti. Itt magára hagyják s ő a fáradtságtól ledőlve elszenderedik. Egy pásztor feje alá türi szűrét és sisakjába vizet hoz neki, majd odább vezeti. Hogy a Vas embereit félrevezesse, a király sisakját egy hajlós nyírfával hátuk mögé lövi, ők meg egy vízesés (Királyzúgó) alatt átmenekülnek a tulsó oldalra, hol a szadélói szikla kettéválik a király és Vas között. Batu gyanuba veszi Vast és megöleti. A tatárok elvonulása után a pásztor egy vakondok túrása nyomán megtalálja a Vas aranyait s felettük a Vas szeliamét, aki arra kéri, hogy vigye el kincseit a királyhoz. Hétökrös hét szekér kellett a kincsekhez, s a pásztor hat fiával hét hatalmas, arannyal teletöltött sajtot visz a királyhoz; hét napig voltak vendégei s mint már lovakok, engedélyt kaptak hét akol építésére; a somhegyi építkezés éjjel mindig Krasznahorkára kerül. (157. 1873:426.) Bodó, királyi aszalómester előbb a bodollói Hetykén rejtegeti (91. 1:22.), aztán a Bodóúton át Aszalóra vezeti, hol az aszalókunyhókban bujkál. Hazatérte után fölkeresi s kunyhójában füstölthúsból és aszalványból jóízűen megvacsorázván: nemessé és Aszaló, Bodolló, Bodókövávalja, Bodókőújfalú birtokosává teszi. (91. 1:65.) A Znióvárába zárt király éhező csapatának egy paraszt malacot és rákokat lopott át a tatár seregen, azzal a tanáccsal, hogy a malacot lövessé a már zúgolódó tatárok közé, s akkor ezek az ostromlottak jóléte felől félrevezetve eltávoznak; úgy is történt, s a paraszt Rákóczi nevet, nemességet és nagy birtokot kapott. (144. 6:126.; 32:131.) Megsebesült fia Segesden várta be a királyt s innen csak akkor menekültek tovább, mikor a tatárok a Dunán átkeltek. (91. 35:205.; 236:191.) Kincseit a bujánházi Bélavárában rejtette el három hű emberével, kik azonnal kardjukba dőltek, hogy soha senki se árulhassa el a helyet (144. 31:50.); kincseit ma is keresik. (114:48.) Kincsei, Margit ezüstharangja Margitszigeten a királylány sírjában vannak elásva; Margit napján éjfélok fény gyúl és illat árad a sír körül s megszólal az ezüstharang is. (174. 9:145.) Belényes helyén bújosdva a Körös pallóján így óvta feleségét: 'belé ne ess!' (150. 27:381.) A tatárjárás után pénzt osztogatva Eperjes táján utolsó ezüstjét bolondjának adja, csakhogy hallgasson el tréfiával. A fintai erdőben vadászat után egy kígyóval álmodik, mely mérgesen sziszeg feléje, de Szűz Mária eltapossa, s aztán a kezében tartott három szem eperrel megáldja. (157. 1:220.) Kisbáriba olasz szőlőműveseket telepít. (225:11.) A karancsi Margit-kápolnát Káré nevű vezére, mások szerint a király építette lánya emlékére. (89:5.) A bródi zsványokat kiirtó hű embereit saját maga vágta kenyérral vendégeli meg; innon nevük (frange pane), két első lábuk közt kenyeret tartó két oroszlanos címerük és birtokuk. (230:47.; 152:50.; 157. 6:152.; 180. 4:238.) A kőszegremetei Bélavárába rejtőzött el kincseivel, mert az urak hálálanok voltak iránta; nem is jön elő, csak ha egyetértés lesz az országban; Mátyás alatt egyszer már megrepedt a hegy, de aztán mégis visszamaradt, mert csak Mátyás volt a néppel, az urak nem. (144. 31:52.)

*Tatárjárás.*¹ A krassóiak kincseiket ládáiban a Ládásföld-düllőbe ásták s ezt

¹ A haidani mongol pusztítás emléke a népben fönnmaradva, összeolvadt a később keletről több ízben egészen a XVIII. század elejéig történt tatár beütések s a török kor emlékével; azért itt csak azokat a mondákat közlöm, amelyek kimondottan IV. Béla korára hivatkoznak.

azonnal fel is szántották és be is vetették. (91. 39:356.; 144. 31:50.) Mohácsi István a lelei Kákonyréten ássa el kincseit; szolgájának, ki megleste, kivágta nyelvét s ezért nem is tudott többet mondani a tatároknak, csak kák-kák. (91. 24:196.; 144. 32:131.) A kisalambfalvi Tatárvár kincspincéi 7 évenként megnyílnak. (83. 1:28.) A bekecsi Harangod-dülő dombjai ördombok voltak. (225:15.) Búvóhelyek: a ladmóci Kasvár, a makkoshotyikai kopasztetei barlang, a kistoronyai kastélypincék, a szirtesi ásások, a tállyai Óvár (225:11.), a gerecsenhegyi Szerecsenvár (= Szerencsevár, 43. 1867:91.), az ekecsi Csöcsök-dülő zsembékos mocsarai (150. 31:118.), a dorogmai Batúz (Batu-zug) ártere (91. 12:267.), a tiszafüredi Benehát, hova Csikai és Szövetes templomőrök jeladása után menekültek, míg a tatárok az Ásotthalmon táboroztak (91. 19:310.), a rózsaszentmártoni verem, mely felé a nagyharangot borították, hogy a füstöt fel fogja. (58:29.) A kopócsapáti Fodor Kata az útszéli bokrok közé búvik; kötényén végigtapostak a tatárok lovai. (91. 38:173.) A békésiek és doboziak az Óvár rengetegeiben vonják meg magukat; Bence nevű papjuk eleségért kiszökött, de eltévesztvén az utat 7 napi bolyongás után a félclemtől megöszülve került vissza. (s. felj.) Barkóvára a Drugethekhez menekült Amada Eszter csallóközi váráról kapta nevét. (225:15.) Az érkörtvélyesi nók a Leányok-erdejébe menekültek; ma is megvan kútjuk és földkonyhájuk nyoma. (91. 39:169.) A csallóköziek a Tatárülés zsembékjai közt 'kuk' szóval jelezték a tatárok közeledtét: innen a csallóközi kukkó név. (157. 5:114.; 43. 1857:151.) A Táncahegy barlangjait az alsószentivániak ásták; megszabadulásukat a király jelenlétében lakomával és tánccal ünnepelték meg. (91. 16. 1:236.) A hevesiek és békésiek a dévaványai mocsarak közé menekülnek, majd itt telepednek meg a szárazon, szigeteken itt-ott építve maguknak házat; ezért oly girbe-gurba, rendetlen ma is a község. (31:309.) A csongrádiak a tiszamenti Várház nádasai közt húzták meg magukat s felváltva őrködtek; egy legény nem vállalta az őrködést, miért az öreg esküdt megátkozta; ma is ott bolyong éjjelenként s 'várj hát!'-ot kiabál az arrajárókra; ha ilyenkor valaki kezén fogva kivezetné, megszabadulna az átok alól. (144. 14:309.); ugyanitt Batere és Batida: Batu-ere és Batu-hídja nevét őrzik, hol a vezérnek lakása volt. (88. 4:506.) A karcagiak a toronyőr jeladására, a Berettyóból körülfolyt Apavára-halomra menekültek; a víz alá hegyes karókat s kaszákat rejtettek (144. 14:58.); megelőzőleg a tatárok a Tatárülésen tanácskoztak. (U. o. 60.) A paptamásiak a Vártelek-szigetet rakják körül kaszákkal; a szigethez való egyetlen bejáratot ma is Gyilkosgátnak nevezik. (91. 11:140.) A békésiek a perecsi sziget Tatárvágás nevű rónájára menekülnek; a felállított kaszák összevágják a támadókat; ennek emlékére az itt épült község Vészto, majd Vészto nevet kapott. (91. 9:313.; 31:319.) A tápi barátot három tatár a mezőn kiherélte; tisztjük az Akasztófai-dülőn akasztatta fel őket. (91. 18:406.) Egy túrterebesi paraszt egy fölgyfára menekül üldözői elől: fölfedezik s lenyilazzák; sírjára minden arramenő egy zöld galyat dob. (91. 57:431.) A dányiak a szentkirályi mocsárba húzódnak; Sebestyén a tatárok kikémlésére indul; elfogják és lópatkóhoz kötik, de társait még így sem árulja el; ezek aztán a Sebestyén-lineáján temették el és sírjára ma is minden arrajáró egy zöld ágat tesz. (91. 33:96.) A lietavai öregek papjukkal a templomba menekülnek; a tatárok hamis királyi levelet mutatva és mindent ígérve ajtónyitásra bírják őket; de aztán, mivel hitüket megtagadni nem akarták, egy szikláról hegyes karók közé dobálják őket; az öreg pap azonban fennakad a bokrok közt; a csodától megrémülve elvágtatnak. (A sekrestye ajtaja felett levő kép mását l. 43. 1870:88.; a mondatát pedig 250. 1821:70.; 251:28; 157. 5:383.; 66:97.; 90:74.; 108:35.) A jolcsvai Nyak-vágón lefejezett liszcai barát vére ma is meg látszik a sziklán; fordulónap éjjel a barát is ott bolyong, gyertyával kezében. (91. 63:338.; s. felj.) Benedek, váradi püspök csapataival harcolva szalmabábokat kötöznek tartaléklovaikra s ezeket a püspök csapatának háta mögé fölvonultatják; a csapat megfut s a tatárok hátulról lenyilazzák őket. (15. 1:370.) A nagykörsi Sirató mondáját l. Tompa regéi közt. (150. 2:48.) Hanykovicán a Popovics-Jajkúncsalád asztalának mély bevágását egy fosztogató tatár bárdja ejtette. (43. 1862:90; 64. 1:134.) Haláboron „a tatárjárás idejéből szó van valami lóra kapott s elragadott menyecskéről”. (91. 9:68.) A Siralomzúgba menekült kékieket a befagyott mocsáron

át éjjel meglepve meggyilkolták. (9. 38:154.) A baki kastélyba rontásukkor kenyeret vetettek a kemencébe; az asszony a kinyitott ajtó mögé, ura pedig a kéménybe bujt; nyárssal megdöfködtek a kenyeret s mert még sületlen volt: odábbálltak. (27:46.) Kislohon egy ilyen esetnél marokszámra ették a nyers tészát. (91. 9:31.) Ugyanitt a férjet felesége előtt a káposztáshordóba fullasztották. (91. 9:31.; 64. 3:385.) A bánhidai hegy barlangjába menekült tataiakat egy társuk elárulta; a szád előtt tüzet rakva füsttel megfojtották őket. (159. 1895. XII. 5.) Éjjel a varjak nagy lármával szétrepülnek a Varjas-erdőből; ebből a hajdúbagosiak a tatárok jöttére következtetnek s ki a gödrökbe, ki a tölplomba menekül; a tatárok felvágják az ajtót s halomra ölik a bentlevőket. (91. 10:294.; 144. 31:50., az 1866. háborúban szintén a madarak fölrepüléséből jelenti egy cigánybaka József főhercegnek az ellenség közeledtét. 159. 1892. III. 23.) A tátrafüredi erdőt a menekültekre gyújtják s a savanyúvíz-forrás köré gyűlteket felkoncolják; a forrás fenékkövei ezek véréből pirosak. (93:107.; 34:58.) A mocsár közé bujt ordasiak a gyökér-és fűrészporkenyér-evésbe belebetegedve, a tatárok csalogatásaira odahagyják rejtekhelyüket, mire valamennyiüket legyilkolják. (91. 33:293.) A vencesellőiek a Fásvölgy mocsaraiba húzódnak; a tatárok nem bírván a hináron áthatolni, távozást színelnek; pár nap múlva két magyarruhás tatár ujjongat az Újontó-dűlön: „Sári, Mári kijöhettek, elmentek már a tatárok”; néhányan kijöttek s ezeket mind felkoncolták aombok mögül előrohant tatárok. (91. 38:367.; 144. 31:51.) Ugyanígy jártak a Képtisza kaszákkal be rakott rónái között kővéből kötözött lápokra menekült dévaványaiak (91. 19:59.; 144. 31:51.) s a bakonyi magyarok is; ez utóbbiak közül hét család a mocsarak közt marad s ezek alapítják Csót községet, mert a tatár e helyen sokakat „megcsót”. (91. 60:116.; 144. 32:131.) A hasonló módon járt hódmezővásárhelyiek közül az öregeket leölték, a fiatalasszonyok és lányok átszúrt mellén szörkőten húztak át, aztán a gyerekekkel együtt kenyéren és dióbélen meghízalták, majd mint a disznókat, levágták őket. (159. 1883. IV. 25.) A Nagylakra menekült népet két szép asszonyt kivéve mind legyilkoltatta Kajuk kán. (88. 4:284.) Az atányiak csak úgy menekültek meg, hogy a pap szép felesége önfeláldozólag a kánnak átadta magát. (91. 10:16.) A bánlakai barlangba rejtőzött csarnóházi fiatalság a szép Lenke vezérese alatt kitört; a kán parancsára Lenke kivételével mind levágták s ekkor a lány kardjába dől; a kán három napig siratta, aztán az egész falut fölégette, a szép Lenkéék házán kívül. (157. 1856. 51. sz.; 100:5.) A kesztölci Tatárszálláson készíttik ostromgépeiket (174. 14:528.); az esztergomiak minden kincsüket, állatukat elpusztítván, a fellegvárho vonultak; innen 30. százszorszép Batu elé megy kegyelmet kérni, de ez valamennyiüket s az egész várat elpusztította. (230. és 8. után 157. 3:274., l. Jókai Dek.) Tatárjárás kori sírdombok: a kiséresi Tatártemetés (225:18.), a jászdósai Agyagos és Tatárjárás (88. 3:138.), a karcagi Tatárdomb (88. 3:138.), a hódmezővásárhelyi csomortányi halmok (159. 1904. 3:4.), a harangodi Testhalmok (174. 7:279.); a tatároké: a krasznabélteki Botahalma (114:104.) s a dancsházi Tatártó. (86:317.) A nógrádiak a Csatavölgyében a Karancsról ledobált kövekkel verték meg a tatárokat. (89:3.) A szilágsomlyói vár jónyilas vezére kevés emberével a tatárokön áttörve, a Csorgó-patakon át az erdőségbe vonul s itt egy szikla mellől egymásután leszedi a keskeny gázlón áttörékvő ellenséget; megmenekülnek s a sziklát a vezér nevére Solyomkőnek nevezik el. (91. 2:232.) A nagybányai Jonáthan veszédelmét látván a Szász-zár zsilipjei köré rejtett asszonyok, Subugetájra eresztik a patak vizét; ekkor nevezték el a várost Asszonypatakának. (114:270.) A székelykői Vársziklán volt Torockó várába (163. 15:526.) szorult Torockói Illés támadóit, midőn már a tüzes nyilak az egész várat elárasztották (252:33.; 60:193.), a Lajos-csúpról Lajos vezérlete alatt lerohanó kézdi székelyek verik széjjel (83. 5:192.) úgy, hogy a Nagyszoros szikláiról a Gerendás-úthban harcoló tatárookra köveket, fatöngöket s gerendákat dobáltak (83. 5:121.); a menekülőket a tordavári Fütyer s Kadácsvár emberei vágták le (83. 1:114.; 5:179.); ekkor lesz a kézdiszékelyek Aranyösszék (83. 5:231.), ekkor építi Torockói a búcsújáró szentgyörgyi kolostort (83. 5:225.), s ezóta állitanak fel fordulónapkor a torockóiak az elesettek sírját jelölő lándzsához hasonló lobogós póznákat. (157. 1874:486.) A tatárok között sok lengyel nemes is volt; egy ilyet egy tehenet fejő öholyatini asszony fejdézsájával vert agyon.

(64. 27:283.) A tordai hasadékba menekült Kendi Gyula népét előbb Batu, utóbb Keme kún vezér ostromolta; kiéheztetésük után Keme összes kincseiket s a hat legszebb lányt követelte; hosszas vonakodás után Kendi Ilona kimegy s a szerelmessé lett vezért egész seregével együtt megtéríti. (84:412.) A Budvarában kiéheztetett székelyek vezére Jézust segélyül hív, elrepíti nyílát s szíven találja a sátra előtt intézkedő kánt; a csodás lövés a tatárokat megdöbbentíti s a székelyek a sátor helyén Jézus-kápolnát emelnek. (83. 1:45.) A krasznabéltekiek a Pénzesdombon sáncolják el magukat; már-már crót vesznek rajtuk a tatárok, mikor egy magyar lövő Botá kánt; szétfutnak, s a magyarok Botát a Botahalma alá temetik. (144. 31:52.) A hegytetőre húzódo ugraiakat a vízhiány már-már megadásra bírja, mikor Barasó vezér rövid imádkozás után dárdájával vizet (B.-kútja) fakaszt a Barasó-hegyén, mire az ellenség elvonul. (83. 5:37.) A Duna jegén történt átkelés után néhány csurgói család egy Eta nevű nő vezetése alatt a tatárhegyi barlangba menekül; Dragon tatár kán elfogja őket; másnapra roppant fagy, szélvész és felhőszakadás támad, s a dombokra menekült tatárok kövekké fagytak a Tatárhegy oldalán; Eta éjjel egy deszkaszálon menekült ki a sajói csatából időközben megérkezett férje karjai közé. (157. 3:121; 91. 16. 1:54.) A csongrád-tiszai Tatárkelőn egy asszony egy kenyérral szétloccsantotta az őt üldöző tatár fejét; ez azóta minden Szentgyörgykor ott üszkál fej nélkül a vizen. (144. 14:307.) A Dezsőffiek címere egy buzogányt tartó kar, mert ősük a Sajónál buzogányos jobb karját odavesztette. (15. 1:542.) A Kálnassyak őse egy elrabolt hercegasszonyt megszabadít s egy tatárokkal paktáló osztrák herceget agyonvág; címere lett: két oroszlántól tartott korona alatt álló nő, felette buzogányt tartó bajnok. (180. 1:173.; 6:46.) A tardi és mezőkövesdi matyók (150. 1:230.; 144. 7:456; 174. 18:237.), a kalotaszegi magyarság (91. 22:323.) s a biharmegyei Tatárfalva (91. 40:377.) az elfogott, szándékosan vagy véletlenül lemaradt tatárok ivadékai. Géczyné a sajói csatából menekülő fiát e szavakkal hívta a családi vár oltalmára: „térj be, Géczi!; innen kapta a vár alatti község nevét. (91. 20:316.) Egy eltévedt tatárt leszúrván, lovát e szavakkal vezette haza egy magyar: „no, gyűszlő; innen kapta községe nevét. (150. 3:46.) Hetes olyan nagyközség volt, hogy csak varga 366 lakott benne: hét háza maradt, innen kapta nevét. (91. 35:251.) A szlavóniai Kórógy és Szentlászló magyarjai a tatárok elől menekültek ki e mocsaras-erdős vidékre. (254. 1919:221., 239.) Tiszaújlak és Újhely más helyre költözvén kapták nevüket. (157. 2:38.) Nagycsoltót egy Csoltó nevű vitéz, ki az aggteleki barlangban menekült meg, alapította a hozzácsatlakozókkal. (91. 17:342.) Tiszapalkonyát az itt letelepedő Kónya Pál nevű halász alapította rokonaival; a község neve az alapító nevének fordítottja. (91. 12:501.) Egy család egy berekben megalapítja Berekegyházát; többi lakosát így hívja össze: „gyertek ide“, s innen a község Gyerk neve. (91. 20:117.) Fügedy János és Dobronoky Katalin összeházasodván, véletlen találkozásuk helyén megalapítják Felsőfüged községét. (91. 1:208.) Mihályfalva nyolc megmaradt lakója új községet alapít, s ezt Nyócfalvának nevezi el; ebből lett Ócfalva. (83. 1:39.) „Körmöcbánya feldulatását a házi pávák akadályozták meg, melyek — mikor az ellenség a falakra ért. — lármájukkal felriasztották a vár népét“; ezért tart a város ma is pávákat a várban. (157. 4:73.; 174. 18:56.) A szaploncai oláh templom ajtaján ma is látható egy tatár kardvágásának nyoma s egy papiöltöny, mely hét magyar legénytől elhajtott hét tatár ló hét veresbársonytakarójából készült. (91. 27: 317.) A máréfalviak a leshegyi barlangba húzódnak, melynek első emelete sziklába vésett csövel volt összekötve s ezen át madárnyelven kiabáltak le egymáshoz; a bíró lenyilazza a tatár vezért, miért bosszúból ezek kiéheztetésre készülnek; a székelyek azonban az utolsó nap megmaradt lisztjükből és fűrészporból kenyeret (kürtöskalácsot) sütnék s ezt botra húzva kidugják a barlangon; erre a tatárok tovább húzódnak. (91. 57:254.; 83. 1:69.; s. felj.) Szerem vitéz feleségét esküvője napján lovára kapva menekül, de már-már beérve, feleségét leszúrja s maga is kardjába dől. (138:369., v. ö. Tompa.)

IV. (Kún) László. Albrecht ostromakor a községi asszonyok forró vizet, égő üszkőket s méhkasokat hajigálnak az ellenségre. (15. 3:28.) László még igavonóiból is

kifosztotta a népet, úgyhogy ez maga húzta kétkerekű taligáját: Kún László szeke-
rét. (210:287.; 150. 8:510.; 174. 9:148.), miért Kaplony Jákó buzogányával hátba is
verte. (174. 6:478.) Lacházán volt mulatóháza (229. 9:185.; 157. 1:283.; 2:477.;
88. 3:296.), hol a szép kún nőekkel töltötte idejét (91. 22:78; 29. 2:382.), s hol Katónak
egy csókjáért a Csókakátó-pusztát s a nagykátai halom házát (91. 22:78., 79.; 100:10.),
Bankának pedig Bankházát ajándékozta. (100:169.) A körösszegapáti Kúnülésén volt
kastélya; a bősörményi erdő Csonkatornyában ölték meg a kún legények, mert
nem akarta szeretőjét feleségül venni. (91. 10:414.; 144. 32:132.)²

Szendrey Zsigmond.

² Jelentékenyebb pótlások a *Népelet* 1—2:143—149., 3:48—53. lapjaihoz. 143.
Atilla enyedi születésére l. 238. id. 202. 1:406., a hegyesdombi vadászkastélyára
157. 1868:6. — 144. Rika sírjára 157. 1878:6., a hidegszamosi Dárius-kincsre 144.
1919:31., kardjára 163. 2:309., dombegyházi sírjára 143. 1859:104., 224. 1817. 12:74.,
174. 7:458., Buda székelyudvarhelyi várára 41. 3:114., 163. 3:805.; a ravai Buda-
bércére 150. 3:143., 157. 1878:6. — 145. a 16. sorban 'üttette' sajtóhiba, e. h. 'gyűj-
tatta'; a gágókúti vérvízre 253., Csaba halálos ágyán Damascus isten nevére meg-
esketi embereit, hogy visszafoglalják Atilla örökét 190., Almos születésére 237.;
231. — 146. Tarcal nevére 225:28., a fehér lóra 237.; 7.; 238.; 239.; 240. v. ö. 202. 285.,
Deés nevére 190.; 36.; 230.; 241.; 242.; 243.; 157. 1866:101., 1867:583., az alpári táncra
212:124., a pengyomi halomra 237:38. c.; 146. 4:4.; 144. 1918:133., a székesfehérvári
Arpádhegyre 237. 48:31., 208. 2:3.; 231:68.; 216. 9. 1:104., 244. 7:349.; 178. 1818. 6:37.
— 147. Lehel sírjára 208.; 43. 1874:59., 1881:83. — 148. a szilágyosmlyói Istenkeletére
s az ott bemutatott áldozatra 209:106., 144. 5:321.; 211:258., Gyeló levelezésére 237.
— 149. Gyulafehérvár felfedezésére 237. — 48. Szent Istvánt Bényen ütötte lovaggá
Hont, ezért kapta fia Bény e földet kir. adományul 181. 1867:128.; 254. 1913:32. —
49. István Tönuzobát feleségével együtt élve eltemetteti az abádi révbe 163. 1:6.,
a Csanád-mondára 237. — 50. Abát a sári monostorban temették el; sírját néhány
év múlva felbontották és sebeit begyógyulva találták 245.; 246:1884.; 247.; 248:1882.;
249.; 163. 1:5. — 52. Géza váci kápolnájára 238. c. 58.; 20:399.; 216. 3:3.; 208:1072.;
224. 1818. 4:35. (Melich sz. „a helynév népi hagyományán alapuló” 150. 41:97.) Szent
László vadászatakor katonái az eperjesi Borkút vizétől megrészegedtek 157. 1:220.
— 53. jegy. a káposzta-mondára 242:1115.; 120. 65.; 150. 26:76.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Küldött farkas, küldött kutya, küldött ördög. Az Ethnographia 1905-i évfolyamában és Göcsei c. nagy és értékes munkájában Gönczi F. foglalkozott hosszabban a csordás v. küldött farkas-sal (másként farkaskoldus, szakállas farkas, Lehr A. szerint *kiütött farkas* is), a magyar néphitnek ezzel az idegenből származó (v. ö. ném. *werwolf*, *mannwolf*, szl. *zvokolak*, oláh *prikoïics* = *prikulics*, francia *garou*, *loup garou*), de a babonás hiedelemben csaknem országszerzte ismert érdekes alakjával. Kertész M. és Lehr A. a MNy.-ben (VIII.—IX. évf.) e néphit emlékét fenntartó szólások eredetét, jelentését és hazai elterjedését vizsgálták (v. ö. erre nézve Kertész, Szokásmondások 97—100). Ugyanott mások számos adattal gazdagították Kertész és Lehr közléseit (l. MNy. IX—X.) és ráterelték a figyelmet a küldött ördög-re is, amelyen az ördög által küldött és gyakran az ördög képében megjelenő boszorkány értendő (v. ö. MNy. X., 920). Lehr szerint a néphit ismer küldött kutyá-t is, mely nem egyéb, mint dühös, harapos kutya képében megjelenő boszorkány. Az itt következő néhány sornak az a célja, hogy a lykanthropiára és a kynanthropiára vonatkozó eddig közzétett anyagot egypár adattal kiegészítse.

A világháború forgószele sodorta közelembre a haretéren még 1915-ben Kovács István sebesültvivőt, aki polgári foglalkozására nézve a fejérmegyei Agárdhoz tartozó Csiribusztán a Nádasdy-uradalom csőszce volt. Akkoriban 38—40 éves lehetett, írástudatlan, országot-világot egész a nagy háborúig keveset járt ember. Eszejárása. eredeti, a

természetfölötti dolgokban már hivatásánál fogva is ugyancsak jártas-keltes, valóságos babonafa. Ha egyszer-másszor, úgy pihenő idején valamelyik szénás-szalmás csűrben cnyhelyet verhettünk magunknak, de olyképen, hogy pipázni is lehetett (t. i. nem tiltották és volt hozzá dohány is), és a kulacs sem volt üres, akkor csak úgy dőlt belőle az érdekes tájszó, szokásmondás, babona. Tőle hallottam egy Molnár József nevű pásztoember-ről, akit egyébként *hértelen* természetű (hértelen mérge és *hértelen* kezejárása) miatt csak öreg Mérgesnek hívták és éppen 101 éves korában halt meg. Ez olyan tudákos ember volt, hogy a *veszett kutyát*, amelyet tudvalevőleg a *rosszak* (= ördögök, boszorkányok) *küldenek* az emberek ártalmára, *vissza tudta küldeni*. Csak ennyit mondott neki: „Aj még és né mozdúj! Tudom, ki fija vagy! *Erigy ahhoz, aki küldött*, mer tégéd az édesapád igen nagyon vár odahaza!“ És a veszett állat egyet se mordult, még csak fogat sem vicsorított rá, hanem azon nyomban megtérült és reszketve sompolygott tovább. Hát ilyen hatalmas volt neki!

Az öregnek különben, mint afféle juhászos embernek, a *küldött farkas*-sal is volt dolga nem egyszer. De az nem árthatott sem neki, sem a nyájnak, mert azt is vissza tudta küldeni. Volt neki egy régi könyve a szüre ujjában, abból olvasott, de visszafelé, és így tudta visszaolvasni a gonoszok küldöttjét. Úgy mondják, hogy egyízben napokon át nem lehetett látni Mérges Jóskát a nyáj körül. Senki sem tudta, hova lett. S midőn jó vártatva megkerült, rettenetesen fáradtnak lát-

szott, ruhája tépett volt és véres a szája. Bizonyosan *küldött farkas-ként* csatangolt és garázdálkodott valamerre, hihetőleg az ellenséges pásztorok nyáján állta meg bosszúját. Azt is megtette az öreg, hogy a temető valamelyik korhadozó keresztjéből — már csak ő volt benne tudós, hogy melyikből — éjfél idején kihúzott szeggel arra vezette akármelyik haragosának birkáit, disznait, amerre akarta, csak az utat kellett azzal a nagyerejű szeggel megjelölnie. Olyan fogantja volt annak a szegnek, hogy ha az országúton széltiben egy vonalat húzott vele, azon nem tudott átvergelődni se a nyáj, se a csürhe.

Ugyancsak a harctéren hallottam ezt a két idevágó adatot is: „Ojan, mind a *küldött ördög!*“ (= rossz, csintalan, nem lehet vele bírni). Tóth Joákim tisztszolga mondta, Kisiratosról, Csanád megyéből való. Egy felsőtúri (Hont vm., Ipolyság közelében) származású szakaszvezető meg egy visszavonulásunk alkalmával így ripakodott egy ödöngő, morcosképű bús bakájára: „Úgy mégy, hé, mint a *küldött farkas!*“

S hogy végül ennek a kis közleménynek egy-egy, a régebbi irodalomból származó adattal adjam meg a módját, megemlítem, hogy a *küldött ördögről* szó esik Kolosi Török Istvánnak A Szent János ev. historiája (1635) c. munkájában is. Ott egy *ördögről* van szó, *kif az ördögök fejedelme emberalakban elküld* János apostolhoz, hogy ölje meg. De a nagy szent nem ereszti magához, hanem e szavakkal teszi ártalmatlanná: „Mostani helyedből ki ne mozdully, hanem menten ez órában *meg ámully* (= megdermedj, megmereüj), mint imez kő te mindigárást meg némully.“ (v. ö. MNy. IV., 340.) Az embereknek farkassá változásáról Holberg báró is megemlékezik az ő híres szatirikus művében, a Niels Klim-ben, amelyet Györfi József veszprémi prókátor Klimius Miklós föld alatt való útja címen fordít magyarra 1783-ban. E munkának Elöl járó maga-mentő

beszéd-ében olvassuk a következőket a farkassá változó tudós (= tudákos, tudálékos) emberekről: „Tagadhatatlan, hogy Norvégának Finnmarkia részében vagynak olyan emberek, kik a titkos Filozófiában, mellyet más Nemzetbéli Doktorok meg sem szaglottak, annyira mentek, hogy széltiben szelet indítanak és tsillapítanak, farkassá változnak, külömbb-külobb-féle ismétretlen nyelveken szöllanak, és az egész világ kerekességét az északi Polustól fogva az alsó Polusig egy óra alatt bé-kerülik.“

Csefkó Gyula.

Szemgyógyítás szenteltvízzel.

Poggio Bracciolini, a nagyhírű humanista (1380—1459) latinnyelvű anekdotagyűjteményében, a *Facetiae*-ben, 145. feje. a következő adomát mondja el:

„Egy firenzei papról, aki Magyarországra ment.

Magyarországon az a szokás járja, hogy a mise celebrálása után mindnyájan, akik a jelenlevők közül szemfájósak (qui adsunt oculis lippientibus), az oltár mellé lépnek s a pap a kehelybe töltött (szentelt) vízzel szemüket meglocsolja. Közben a pap néhány bibliai szót mond, amelyekkel jóegészségért könyörög.

Egykor egy firenzei pap érkezett Magyarországra Fülöppel, akit „spanyol“nak hívnak. Ez elé, mikor Zsigmond király jelenlétében misét mondott, több szembeteg lépett, hogy szokás szerint (szentelt) vízzel locsolja meg őket. Ő azonban azt hívén, hogy a (szemfájás) túl sok ital és részegeskedés következménye, felkapván a kehelyt (mert azt látta, hogy így szokás), rálocsolt az ott állókra, olaszul így szólva: „Andate mene, che siate morti a ghiado“, vagyis: „eredjete, — hóhér pallosa pusztítson el benneteket!“ (Szó szerint: „kardtól haljatok meg!“) A császár-király megértette ezt s nem fojthatta el a nevetést. Másnap azonban lakománál a pap szavait tréfakép megismételte (t. i. a császár) s ezzel a szemfájósakat haragra, a többieket mind nevetésre indította. (Les facetiis de Pogge. Paris, J. Liseux, 1878. II. k. 43—45. II.)

Sajátlagos régi magyar templomi szokásról van itt szó? S ha igen, vannak-e még maradványai? Balogh József.

A „lidérc” és a „tátos” a szalontai nép hiedelmében.

A *lidérc*. — A szalontai öregek kétféle lidércről mesélnek. Van éjjeli és állandós lidérc. Az éjjeli lidérc gyakori, de az állandós lidércet nagyon nehéz megszerezni. Utóbbiról ezeket tudják itt elmondani:

1. „Az állandós lidérc a tiszta fekete gyapjas tollú, úgynevezett selyemtyúk tojásából az ember hóna alatt kikótt fekete csirke. Ezt azir nem lehet sok háznál látni, mer nemigén bírja azt ki senki, hogy a hónajja alatt ott légyik a tojás három hétig. De ha valaki megázza, hogy ott kikejlik, — akkor gazdag ember lesz, mer minden kincsét magának szerezhet még véllé. A fekete csirke mindig nyomába van, nem hagyhattya otthon soha. Ha az ilyen lidérc tulajdonossa meghal, akkor se lehet eszt agyonverni. Az ilyen lidércet a gazdája a gelebibe horgya, ha szüksége van rá, azonnal előveszi. A bótokból ellopja véllé a sok pizt... Otthon az ilyen lidércöt rongyba göngyölve a pallásgeréndába tarttyák. Az olyan helyre, ahun ilyen lidérc van, oda nem megy bé a boszorkány.

Beszílik, hogy mikor a vín Csókainé meghótt, hát annak is vót ilyen fekete csirkéje, oszt mindig ott fukkosott a lábok alatt a temetisén, nem tutták agyonütni. Mongyák aszt is hogy vót Homrokon egy oláh asszon akinek vót ilyen lidérc. — Ehé az asszonyho sokan mentek, mer a lidércel megszabadította a leginyéket a katonaságtól. Történetesen elmént hozzá két legín, oszt ezek is meg akartak szabadulni a katonaságtól. Vittek magokkal jó magyar palyinkát. Mikor elmonták hogy mír jöttek, elővették a palyinkát, oszt mekkínálták véllé az asszont. Mikor az asszony kezibe vette a palyinkát, előbútt a gelebibül a fekete csirke, oszt úgy kapkosott az üveg felé. Az asszon adott a lidércnek, azután ivott maga is. Ezután mekkínálta mégéccér oszt a lidércet hozzáfirtette mindéggyik legínhé, osztán a leginyék nem lettek alkalmazsok katonának.

2. „Van *iccakai lidérc* is. E nem más, mint a posványból fölfelé csapkosó lángnyelv. A nép pirlangnak is hízza, mert a helyén (a babona szerint) pénz lehet találni. A pirlang helyit nagyon nehéz megfélelni, mer ha valaki még is láttya, de a sötétbe rögtön eltűnik, oszt az ember nem leli hogy húnvót. Szennygyörnap iccakáján nagy számmal van a mocsarak posványok felett. Különösen

sok pirlang van iccakánkint a körösi kertnél,¹ a Rigóba,² még a Tanyahelyen.”³

II. A *tátos*. — A szalontai öregek még ma is sokat emlegetik a tátosokat, akik régente nagy számmal éltek. Voltak olyan emberek, akiket a nép tátosnak tartott. A tátos alakjáról, természetéről nagyon sokféle és egymástól eltérő véleményt hallottam. Ezeket összegezve, a tátost így jellemezhetném: A tátos egy nagycrejú, nagyfülű, ördögi mesterséghez értő, két sor fogú ember. Teste rendkívül nagy és erős, de azért nagyon mozgékony. Mindent megtehet, amit csak akar. A 48-as idők és az összes szalontai tátosok között a legnevezetesebb a vén Árva György bácsi volt. — Árva Györgyről a következőket hallottam:

„A vín Árva Gyurka szalontaji tátos vót. Két sor foga még nagy füle vót. Elejinte a szigetén lakott. Olyan erős vót, hogy a szigetén a nagy sárban elakadt szekereket egymaga kihúzta. Nem híjába vót erős, évett is 7 ember helyett, vót rá eset, hogy a felesége, mikor főzött a családnak, ú maga mind megétte, mire észrevették, mán nem vót semmi. Nem igén járt bé a tanyarúl. Hét esztendőbe se látták éccér a vásárosba. Vagy két esztendeig lakott Vásárosba⁴ is. A vín Árva Gyurka tanyája nagy diófakkal vót körülültetve. Hallám olyanoktól, akik abba az időbe ott jártak el a tanyája előtt, hogy látták, amint a vín Gyurka bácsi a nagy testivel ott ugrált egyik fáról a másikra, mint madár. A rigi időbe nem vót szabad a szőlős kerbe lakni még a csősnek se, de a vín Árva erre nem hallgatott, oszt ott lakott a kerbe. Tátosi erejirül a következő történet járja: Vót Szalontán egy Bereczky Laci nevű komiszáros. Vót ennek a Bereczky Lacinak egy igén szilaj vad csikója. Ez a csikó a komiszároson kívül nem eresztett magáho senkit. Az öreg Árva, a

¹ A körösi kert Szalonta mellett a patai dűlőút mentén.

² A Rigó egy határrész a káros ér mellett.

³ A Tanyahely Kocsordoson van. Az öreg Fazekas tanyája volt rajta, meg a Pócsié.

⁴ Vásári egy határrész a gyaraki úton Szalontától délre.

nagyfülű tátos elszánta magát rá, hogy amir olyan hamis, aziris ellopja! Komiszáros Bereczky László a tátosnak eszt a szándikát meg tudta, de azír nem fil-tette a csikót, mer tutta, hogy a csikó nem ereszt magáho közel sē sēnkít. A komiszáros kocsissa a küszöbön vagy az ólpiacon szokott alunni, nehogy valaki a lovat akkorára mire félkelnek, valahuva elvigye. Ipp akkor iccaka, mikor a tátos a lúir mēnt, mindēgyik kocsis ott hált az ólpiacon. A tátos bēmēnt az ólba, oszt úgy ellopta, hogy még a patkója nyomát sē látták réggēre. — A komiszáros mán fel akarta aggattatni a kocsisokat, mikor a vin Árva belátogatótt hozzá, oszt elmonta, hogy a jó még szilaj csikaját a komiszárosnak ű vezette el, oszt ott van az ű Vásáritanyáján. Árva György bácsi nem tolvaj szándikkal lopta el a csikót, hanēm csak azír, hogy megmutassa, hogy ű tátos, még hogy ért az ördögi mestersighe. Időval a lú visszakerült a gazdájához, oszt a komiszáros mekkérdezte a tátostúl, hogy tutta megfogni, még elvinni? A tátos erre aszonta hogy most nem tunná meg tēnni, mer most nincs hatalma, de akkor vót. *Feltátos vót a vin Nímēt János is a Füveskerbe.* A vin Nímēt Jankó bácsit azír neveztik feltátosnak, mer nem tudott levizsgázni az ördögös mesterségrül, de tudománya azír megvót. Nēm tutta a dērāzst lēnyelni, még lēcsett a kattankóró létrárül. Aszongyák, hogy mikor a kattankóró létráról lēcsett, akkor lett sánta, mer eltörte mind a két lábát. Nímēt Jánosnak talán még nagyobb tudománya vót, azír hogy a vizsgát nem tutta lētēnni, mint Árva Györgynek. Ha valakinek elveszēt valamije, a' csak ű hozzá mēnt, oszt ű megmonta kinél van. Mongyák, hogy a Cserén éccēr elveszēt tiz liba. A gazdasszon mingyá csak Nímēthē mēnt, ű mingyá megmonta, hogy a szomszídba van. A libák ott is vótak. A tátosi tudományát leginkább igazolja a', hogy ha valakinek kellēt két krajcár ára bors, ű elmēnt, hogy hoz, de nēm valamék zsidótúl, hanēm Váradrül. Éccēr egy paraszttal éccērre indult el Váradra két krajcár ára borsír. Mire a paraszt a Lesi vőgybe írt, ű mán visszajövet tanálkozott velle.

Szalonta. Följegyezte: Fazekas Ferenc.

Széljegyzet Kertész Manó: Szokásmondások című könyvének egyik lapjához. A II. fejezetben, a 45. lapon a juhbetegségek között fel van sorolva a „motoz”. Eszembe jut gyermekkoromnak egy emléke, „Motozán János”. Falu bolondja volt Békésen. Gyerekek csúfolták, azokat kergette naphosszat. Magam is sokszor mulattam esetlen fenyegetéseim, mikkel hiába próbálta lerázni a nyakáról kellemetlenkedő kísérőit. Utána jártam a csúfnév keletkezésének és a következő magyarázatát kaptam: Eredeti neve Fekete János volt és a gyenge elméje miatt nevezték el Motozánnak. Annnyira közismertté vált ez az elnevezés, hogy az eredeti családi nevét már alig ismerte valaki. Sokan tudták, hogy gyengeelméjűsége ragasztotta reá a nevet, de hogy mi a név és a fogalom között az összefüggés, arra nem kaptam felelet sokáig.

A juhászat végső vonaglását éli Békésen, pedig valamikor olyan elterjedt foglalkozás volt, hogy a Békésre szakadt oláh juhászok, akik Kétegyháza környékéről költöztek oda, még görögkeleti egyházat is alapítottak a görög kereskedőkkel együtt. Az ősszel egyszer véletlenül összetalálkoztam az utolsó békési juhászok egyikével, amint kicsire lepadt nyáját legeltetve terelte hazafelé a vásártéren. Bakucz bácsi (szintén ideszakadt oláh család sarja, de olyan igazi magyar, akár a K. Nagyok, vagy Tar-Püskiek), nagyon beszédes volt; így aztán megtudtam tőle, hogv nagyon is ismeri a „motoz” betegséget, sőt Békésen ő az egyedüli, aki gyógyítani is tudja: „bicskával, akar a kergeséget”. Elmondta, hogy szólás volt még a régi pásztorvilágban Békésen is, hogy „motoz van a fejében”. Bolondos, eszelős embereknek mondták; a mult években elhalt Fekete János volt az utolsó viselője a „Motozán” névnek. Mindenki erről a nevről ismerte, mindenki tudta, hogy az eszelőség adta a nevét, de hogy miért „motozán” az eszelős, csak Bakucz bácsi tudta és van-e benne lehetetlenség, hogy ennek a magyarázata az *án* végzet, meg az, hogy Bakucz bácsi ősei kétegyházai oláhok voltak?

Banner Benedek.

NÉPHAGYOMÁNYGYÜJTÉS.

Bábtáncoltató „betlehem“ Somogy- megyében.

Ezelőtt 3—4 évvel még nagyon elterjedt szokás volt a karácsonyi bábtáncoltató „betlehem“ egész Somogyban. Mint gyerekeknek, a karácsony egyik legnagyobb boldogságát jelentette számunkra.

Egyes helyeken, kisebb falukban még most is járnak házról-házra karácsony előestéjén. Különösen az alsóbb néposztály kedveli. A „betlehem“ és a hozzátartozó kellékek az ő birtokában vannak és nemzedékről-nemzedékre szállnak. A bábúk között, mert ezek törékenyek, van néhány újabb (15—20 éves), de a „magyar paraszt“ (G) legalább is 50 éves. (Egy öreg kerti munkás tanúsága szerint, aki gyerekkorában „bötlöhemes“ volt.) A „betlehemes“ játék eredete régi időkbe nyúlik vissza, ezt bizonyítja a pásztorok beszédének néhány olyan szava, ki-
fejezése, amelyeknek jelentését a mai előadók már nem ismerik.

Legfontosabb kellékük maga a „betlehem“ (A.). Két egymásba helyezett, erős deszkából készült láda ez, templomnak megcsinálva, oldalát és tetejét színes papírral vonták be, sok szentkép díszíti. Homlokzatán és a tetőn levő két tornyon aranyozott keresztetek vannak. Az egész alkotmányt jobb- és baloldalra erősített, kettős fogantyúkkal szállítják.

A belső láda barlangban lévő istállót ábrázol, amely mohával van kibélelve. A hátulsó részén jászolban fekszik Jézus, előtte állnak Szent József és Szűz Mária; a többi helyet néhány juh, ökör és szamár foglalja el. Az istálló előtt egy végiggyújtó hézag van, annak mentén húzogatják és táncoltatják nyelük-

nél fogva a bábukat és pedig úgy, hogy a táncoltatónak kezét nem lehet látni. A bábúk nagyon eredeti alakok, nyolcat használnak:

Az „ördög“ (B) fekete bundában van, feje kézi faragás, két szarvval. Arca fölismertetlen, nagyon ütött-kopott.

A „kéményseprő“nek (C) bal vállára létra van faragva, s jobb vállán kaparó ékeskedik.

A „két pásztor“ (D és E) fehér (piszkos) bundában van.

A „Lackó“t (F) hatalmas cilinder díszíti. Ez is kézi faragás, de nagyon esetlen.

Az egész sorozatnak legszebb és szinte művészi alkotása a „magyar paraszt“ (G). A bábú gyönyörű kézi faragás, felső része „ködmen“nek van kifaragva (ezen a vidéken már nem viselik), fején pörge kalap, az arca pedig eredeti somogyi típus.

A „Jutka Marinka“ (H) szinte szóra sem érdemes; harminc filléres (annak idején) porcellán baba, izléstelen és borzasztó piszkos rongyokba felöltöztetve. Öt-hat évvel ezelőtt méltó párja volt a „magyar parasztnak“. De ez a régi bábú, mely nagyon szép kézi faragás volt, elveszett. Nevének értelmét és magyarázatát nem sikerült megtudni.

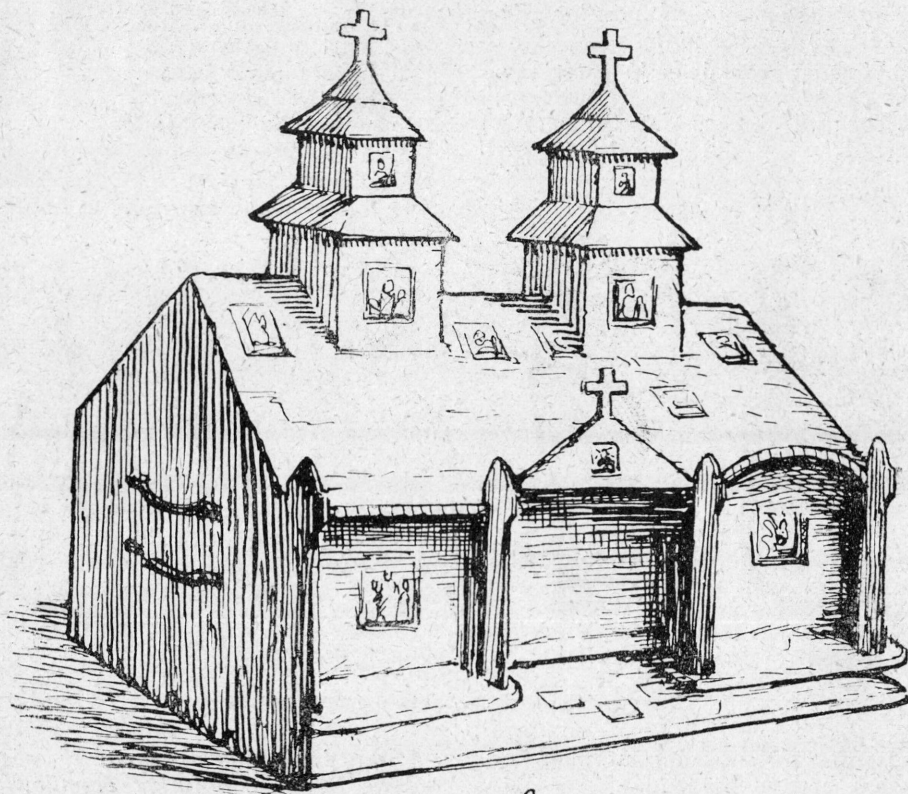
A „dékán“. Nyakán hatalmas ádámcsutka. Derekán széles és mély zacskó lóg, ennek végén éleshangú csengő csilingel. Nevét a somogyi harangozótól kapta, aki mise alatt pénzt gyűjt, a nép „dékány“nak hívja. Ez lévén az utolsó bábú, ennek tarsolyába rakják a nézők a pénzt és így maradt rajt a „dékány“ elnevezés.

A betlehemet hat legény szokta kísélni. Ezek közül kettő a betlehemet viszi, angyalnak öltözve, három legény pásztor, kifordított bundákkal, hatalmas szakállal és még hatalmasabb láncos botokkal. A pásztorokat a nép „dadók”-nak nevezi, most már általánosságban nem hasz-

séges hajlékba a kis Jézuskát behozni?”

Házigazda: Szabad.

Huszár (kardját kihúzza, a mesztergerenda felé tartja és a következő értelmetlen mondókát hadarja): „Ájj férre te vén banya, ne nézz rám, mint a vasvella, ösztével pottyantott vad-

A

A lengyeltóti betlehem.

nálják ezt a kifejezést. Velük van egy huszárruhába öltözött legény is, szedett-vedett ruhában, ő a bejelentő. Házról-házra járván, következőképen folyik le a játék:

A kapuban meggyújtják az istálló elejére rakott gyertyákat és befelé indulnak. Először bemegy a huszár. (Piros huszárnadrágban, gyalogsági kabátban, oldalán madzagon rozsdás finánckard.)

Huszár: Szabad-e ebbe a tisztessé-

dal, takarodj, mer nem téged gyűtünk dicsérni, hanem a betlehemi kis Jézuskát imádni!”

Bejön a két angyal a betlehemmel és dalolja:

Gyűjjetek be pásztorok, pásztorok,
Örömet hirdetek,
Mer ma néktek született,
Ki megjövendöltetett;
Egy szűznek méhibül,
Szűzen szült véribül,
Mégváltó Istenünk
Ále, áleluja!”

Ezután becammog „Szalonnás“, az első pásztor és szól:

„Szalonnás jó estét kívánok a mézlen tisztűt házigazdának! Im, hol vagyon társam, elvesztettem pajtásom, én azonban útrakeetem, főhajtom kulacsomat, megízlelem di-csőséges vörös boromat. Gyere be, te Pürkőcés!“ (Iddogál a kulacsból.)

Most bejön a másik pásztor „Pürkőcés“ és így köszönt:

„Pürkőcés-parkócás jó estét kívánok, szerelmes barátom! Im látom hajtogatod kulacsodat, mér nem vártad meg kedves barátodat. Errü

csak még az eccer bocsásson meg, kilencképű sörte kee szakállát leptye meg.“

(E társalgás után a pásztorok lefekszenek és alszanak.)

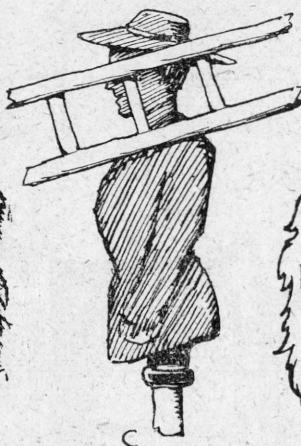
Az angyalok (akik eddig az asztalra helyezett betlehem mellett csendesen álltak) éneklük:

Pásztorok, hun vattok,
Talán mind alusztok?
Im az angyal jelenti:
Ez éjjel fog születni
A pásztorok fő pásztorja,
Kis Jézusunk, föld alkotója.

AZ ÖRDÖG

A KÉMÉNYSÉPRŐ

A PÁSZTOROK

Nyeles bábok a lengyeltóti betlehemben.

vettem észre ánokságodat, nem kedvelled kedves barátodat.“

Szalonnás: Ej te Pürkőcés barátom, nem tunná-e hírt mondanyi Turbékoló öregapámrü?“

Pürkőcés: De bizony tudok. Gyün itt háttu, hajtogattya kulacsát, hozza be a remonda, tetfes szakállát. Gyere be, te vén dadó!

Bejön „Turbékoló“ és köszön:

„Tüdös, májas, huppantós jó estét szereemes fijaim! Immár tél az idő, járnak a farkasok, ti még most is ezt a meleg szobát bújjátok. Nem fétek, hogy evve a zirgös-zörgös botomma 333 sallangszíjjat hasítok a hátatokon?“

Pürkőcés: Óh kedves öregapám,

(Ezen ének után a pásztorok még mindig fekvé, elmondják álmaikat.)

Pürkőcés: Ej, te Szalonnás barátom, mit ámodtá?

Szalonnás: Azt ámodtám, hogy a mélen tisztűt házigazda, lerakott, penészes forintyaít mind ránk osztogatta. Hát te, Pürkőcés barátom, mit ámodtá?

Pürkőcés: Én meg azt ámodtám, hogy a mélen tisztűt Borcsa né-ném egy tepsi zsiros kóbászt a nyakamba akasztott. Hát te, vén Turbékoló, mit ámodtá?

Turbékoló: Én meg azt ámodtám, hogy a mélen tisztűt házigazda rám osztotta vóna a borát, de hiába ámodtám, mer ussem ád.

Angyalok éneklük:

Pásztorok, hun vattok,
Talán mind alusztok?
(a pásztorok fölkelnek)
Gyorsan, frissen kejjetek,
Jézus előtt legyetek!
Ma született kis Jézuska,
Vigan örvendezzettek!
Glórija inekcelzisz dejó.

(Csengetnek.)

Szalonnás: Haad pajtás, angyal
szól!

Most is hallik a fülembé
Angyalok szállása,
Midón Jézus megszületett
Rongyos istállóba.

Angyalok:

Pásztor sipodat,
Kérlek szépen, megfújjad,
Én is verem orgonámat,
Éneklek pásztor-nótámat,
Kisdednek hívom, kisdednek hívom.

Pásztorok (taktust ütve):

LACKÓ   A MAGYAR PARASZT   JUTKA MARINKA   A DÉKÁNY

Nyeles bábok a lengyeltóti betlehemben.

Pürkócés: Nem a' pajtás, hanem
az angyal szárnyát ereszté ránk.

Angyalok: Glórija inekcelzisz
dejó!

Turbékoló (orditozva): Kurgyala,
te veszett állat, ne hordd el a juhaimat!

Angyalok (éneklük):

„Nosza most a pásztorok, pásztorok,
Útra indulának
Lelki vágyuk elü,
Erre eljutának.“

*Pásztorok (a következő dalt
éneklük, miközben láncos botjaikkal
hatalmasan ütik a taktust):*

Bárcsak előbb felébredtem vóna,
Látod pajtás, most állottam tapra

Talpra pajtás, jó barátunk,
Kedves jó háztársaink
Induljunk el Betlehembe,
Vigak legyünk szivünkbe'
Ajándékot vigyünk néki
Már üresen ne mennyünk!

*Ez ének alatt a bábuk közül a
két pásztor táncolni kezd az ének
ütemére.*

Angyalok:

Üdvözlégý Jézus,
Pásztorok, pásztorok,
Mennynek és földnek
Teremtő szent Ura.
Ha nem utász meg,
Te szógáid vagyunk,
És azér gyüttünk,
Hogy téged imágygunk.

Ez alatt a két pásztor (a bábuk közül) arccal az istálló felé fordulva meghajol és az ének végén a függönyök mögé kétoldalt eltűnik.

Pásztorok:

Ej szomszéd, mi történt,
Gondolom, hogy azér'
Egészen tűzbe' vót.

Kiugrik az ördög és a kéményseprő és verekeznek.

Ottan fekete vót.
Ott láttam sok népet
Angyali sereget.

Itt behúzzák őket.

Fújták a szép nótát, szép nótát,
Énekütek glóriját, glóriját.
Fújták a szép nótát, szép nótát,
Énekütek glóriját, glóriját.

Ugyanzen két bábú ismét kijön, az ének ütemére táncol s végül eltűnik.

Angyalok:

Hát te József, mit gondútá,
Hogy istállót választottá
Illel hideg időbc',
Illel kemény, nagy télbe'?

Angyalok és pásztorok együtt:

Jutka Marinka,
Sör, bor, pálinka
Jó vóna, jó vóna.
Egyet ihatnánk,
Ugy vigadoznánk
Minnyáján, minnyáján.

E dal alatt Jutka Marinka a magyar paraszttal megjelenik, táncolnak és csókolóznak. Hogy a családás tökéletes legyen, a huszár egy hátul levő nyíláson becuppogtat a betlehembe.

Pásztorok (láncot csörgetve):

Hallottad-e Lackó ezt a dógot,
Mellet a menyéi sereg mondott:
Hol született légyen embertestben
Jézus, a Megváltó, Betlehemben?

Lackó és az ördög a dal ütemére táncolnak és végül eltűnnek.

Angyalok és pásztorok énekelnek:

Örülhet a ház ura,
Ennek minden lakója, lakója,
Ne szánja máriását,
Huszását, foréntyát
E kis utazásunkér',
Szíves fíráccságunkér'.

A dékány, csengős zacskóval felszerelve, megjelenik, a ház népe adományait belerakja. A bábú eltűnik.

Az egész társaság:

Mennyből az angyal
Legyűtt hozzátok,
Pásztorok,
Hogy Betlehembe
Sietve menvén
Lássátok.

Éneklés közben kivonul az egész banda. Künt elfújják a gyertyákat.

Lengyeltóti, 1925. Közli: T. I.

* *Táncoló bábok* a „betlehemek”-ben ma már ritkaságszámba mennek; helyettük mozdulatlan (faragott vagy papír) alakok a szokásosak. A mai „betlehem”-ekről bebizonyult, hogy középkori marionett-szekerények utánzásai s a mai mozgó bábos forma is visszanyúlik legalább a XIV. századig, mely korból már adatok vannak róla (l. Charles Magnin: Histoire des Marionnettes en Europe. Paris, 1862. 107—129. ll.) A *marionette* név kezdetben kis Szűz Máriát jelentett. Legkorábban szerzetes kolostorok templomaiban tűnik fel, ahol mechanikai mesterműveket mutogatnak különféle állandóan mozgó alakokkal. Később is, kivált a *Ferenc-rendiek*, monopóliumuknak tekintették, amióta Szt. Ferenc hivatalos legendájába is felvétel, hogy Assisiban ő állított először jászolos „Presepio”-t. (E hagyomány téveszet állít, Krisztus születését ábrázoló látványosságot már Eudókia bizánci császárné, ifj. Theodosius neje, (V. sz. eleje) állított fel a Hagia Szofia-templomban a hívek épülésére, l. Socrat. Scolast. VII. 47. és Evagrius: Eccl. hist. lib. I. c. 21.). — Nálunk és egyebütt Közép-Európában nyilván a szerzetes-iskolák küldték ki tanítványaikat hasonló, de gyarlóbb szerkezetű kis betlehemes szerkényekkel a falvakba, hogy télvíz idején az otthonukba szorult hívőket emlékeztesse a szent ünnep jelentőségére. Hogy az egész betlehemjáró szokás feltétlen egyházi eredetű, bizonyosság rá a fölötté gyakori *ministráns öltözet* az előadókön, valamint a *templomalakú*

szekrény; adományok szedése, mint állandó befejező jelenet, szintén a kolduló szerzetek eljárás módjának utánzása.

Példányunk az eddig ismert magyar adalékok közt *alakokban* leggazdagabb (v. ö. a Magy. Népkölt. Gyűjt. VII. köt. elején a *kiskanizsai*, a *kilitii* és *esztergomi* bábos játékokat a 3., 27. és 68. ll. A kiskanizsaiban szerzetesbarát a pénzbeszedő bábú.) L. a kérdés beható tárgyalását *Solymossy S.* két tanulmányában: A karácsonyi misztériumok eredete. Egy. Philol. Közl. XIII. évf. 351—368. ll. és: A bethlehem a népmisztériumokban és a dráma történetében, u. o. XVIII. évf. és kül. nyom. 48. l.

Szerk.

Falucsúfolók.

A *falucsúfoló* népi populások vagy *Rátótiadák* (blasons populaires) hazánkban elterjedt és kedvelt módjai az incselkedésnek. Sok említés van róluk, de még eddig sehol sincsenek összeállítva. Ez a sorozat sem teljes, de a gyakran emlegetettek együtt vannak benne.

Sorjába megy, mint a tabáni bíróság. (Dugonics: Példabesz. 203.), tápei (Nyr. 1:27.), alpári (Nyr. 27:336.), páli (Nyr. 37:88.): évente a házak szerint egymás után; ma már inkább így hallani: mint a falusi bíróság. — *Közös*, mint az oláhfalusi mente (Jókai: A m. nép élece 78.), a szutori nadrág (Sirisaka: Közmond. 121.): akire a falu ez ősi ruhadarabja ráillett, az lett a követ. — *Nem merik megszántani földjük végét*, mint az oláhfalusiak (Jókai 78., Népélet 1:180.), a gagyiak (Nyr. 15:568.): mert lejtős s ezért félnek, hogy fölbillen velük. — *Megsütötték a szőlőt*, mint a rátótiak (Jókai 79.), a csikiek (Nyr. 15:569.): párázs fölé tartva, s mert zsírosnak nézték, kenyérrre csepegtették levét. — *Ért hozzá*, mint a bajesi (Kovács: Példabesz. 234., Erdélyi: Közmond. 75., Sirisaka 235.), a csetneki (Bp. Hírlap 1889. IV. 6.), szentmiklósi (Kálmány: Kosz. 2:178.) asszony a kávéfőzőshez: sóban vízben megfőzte, mint a babot s füstölt-hússal feltálalta; hasonló a véneki asszony spárgafőzése, ki csak a spárga tövét főzte meg, mert a szárát még éretlennek találta. (Kovács 235.)

Megúszták, mint a szentgáliak (Jókai 78.), az undiak (Sirisaka 12.), a mádiak (Margalits: Közmond. 37.), a pesházaiak (Nyr. 31:55.) a hajdinát: szél-től hullámot vert tónak nézven. — *Sót vetettek*, mint a tárnokiak (Nyr. 9:281.), galagonyásiak (Ethn. 2:168.), gagyiak

(Nyr. 15:569.), hogy ne kelljen pénzért venniök; a bírót, hogy a magot be ne tapossa, dereglyére ültetve nyolcan viték végig a vetésen; fehércvirágú csalán kelt helyén s mert csípte a gyomlálókát, előre örültek a jó erős sötermésnek; a vetésbe esett kalapot négy ökörel horoggal fogták ki; a csósz négyen saroglyán hurcolták útján; mire beérett volna, megették a csósz szamarai.

Furulyának nézték a puskát, mint a rátótiak (Jókai 79.), börvelyiek (saj. feljegyz.): az egyik fújta, a másik billegette; mikor a fuvó fejét elvitte, a billegető hazaszaladt megkérdezni, elhozta-e komája magával a fejét? — *Agyonverték* a pityegő fenét, mint a rátótiak (Ballagi: Példabesz. 7., Sirisaka 198.), géresiek (B. H. 1884 VI. 19.), gömöriek (Ethn. 7:355.), börvelyiek (s. f.): az országúton talált zsebórárt. — *Lezmondott*, mint a gyarmatiak (Ethn. 13:320.), ebédiek (Nyr. 23:232.) az esőről. — *Nekidülnek*, mint a pilisiek (Nyr. 6:419.), az acsalagiak (Nyr. 17:143.), páliak (Nyr. 37:88., 45:46.) a kődnek, — leverték, mint a kesziek (Nyr. 30:489.): aratáskor a bíró rendelkezére az egész falu kiment kődöt tolni. — *Megkergették*, mint a pilisiek Jézust (Nyr. 1:178.; B. H. 1885. I. 13., III. 22.), a bágyoniak a Szentlelket (B. H. 1885. I. 13.): annak híven egy tarka madarat az erdőben; létrával törekedtek utána, de ezt megkeresztben vitték s ezért kivágták az egész erdőt, csak a széleken hagytak meg egy sort. — *Keresztben vitték*, mint a pilisiek (l. az előbbi) és a nagylédeciek (Kovács 235.; Jókai 78.; Ethn. 12:363.), bélaiai (B. H. 1887. IV. 6.), szüriek (Sirisaka 96.) a létrát az erdőn: fát vágniok nem volt szabad, de a varjűfészkeket pusztítaniok kellett, tehát létrával mentek s ezt keresztben vitték fészektől-fészekig, hogy közben a fákat kivagdálhassák. — *Meglövöldözték*, mint a nagykörösiek (B. H. 1885. II. 18.), a garamkiskállóiak (B. H. 1897. III. 23.) a filokszerát: a szőlő tövén sréttel.

Elébe harangoztak, mint kikindaiak a szúnyogoknak (Jókai 78.), a szecsőiek a golyáknak (Nyr. 31:55.): mikor a nápot elfogva a falunak tartottak. — *Szemébe megmondta neki*, mint a majsai ember a gyiknak (Nyr. 19:138.), a szalontai a macskának, hogy nem illik karmolni. (Népélet 1:180.) — *Felpofozták*, mint a becsiek a macskát (Nyr. 28:335.), a madarasiak a malacot (Nyr. 30:439., 39:184.), a szucsiai a szopósmalacot (mert nem érte föl a vályúba tett túrósgaluskát, Nyr. 27:381.), a velcmiek a te-

henet (mert fejés közben odacsunyított, Nyr. 37:143.), a szalontaiak a pákosztos macskát (Népelet 1:180.) — *Lelegeltették*, mint a kónyiak (Nyr. 23:38., 25:428., 29:539., 31:351., 45:46.), dorogiak (Kálmány 2:178.), megyeresick (Nyr. 37:143.), a baranyaiak (Sirisaka 64.), a rátótiak (Sirisaka 127.) a toronyról a fűvet: kötéllel felhúzták a falu bikáját, persze megdöglött. — *Kisajtották*, mint a köpeciek (Nyr. 4:282.), a tarpaiak (Nyr. 20:475.) a kutyát, hogy a megevett olajat (szőlőt) visszakapják. — *Megnyújtja*, mint a pokaiak (Nyr. 6:228.), a kisszégetiek (Nyr. 8:48.), a göcsejiek (Nyr. 41:181.) a bürüt: a palló nem érte át a patakot, nem vettek helyébe hosszabb deszkát, hanem megtoldták. — *Eltolták*, mint a kerepesiek (Kálmány 2:178.), a rátótiak és görgőiek (B. H. 1881. XII. 31.), a pázmándiak (Nyr. 29:539.) a templomot: borsón. Sz. Zs.

Ismert népdalszövegek helyi változatai a Sárközből.

Bazsarózsa van az udvaromba,
De szép legény van a szomszédomba,
Még a szömöm sē meröm rá vetni,
Már azt mongyák: akarom szeretni.

Beteg vagyok, nem tom mi a bajom.
Fáj a szívem, dobog igön nagyon.
Napnak is van néha mögállása,
De szívemnek nincsen maradása.

Az öcsényi réztoromba
Kilencet ütött az óra,
Nem ütött az neköm jóra,
All a babám kézfogója.

Az öcsényi högy alatt
Söprik a gyalogutat,

De én neköm nem söprik,
Nem szereték én senkit.

Az öcsényi högy alatt
Vásár esött az alatt.
Arulom a lovamat,
Lovam mellett magamat.

Az öcsényi högy alatt
Nyáron sütik a halat.
Papirosba takarik,
A legénynek odadik.

Gyöngyvirággal virágzik a temető,
Engem temessenek oda legelő.
Engem előbb, utánnam a babámat,
Hogy né tartson több szeretőt magának.

Nagy fölropül darumadár, szépen szól.
Haragszik rám a szeretöm, mer' nem

Ha haragszik, haragudjék; — ha nem [szól].
Maj' megbékül, majd azután szépen szól.

Harmatos a kukorica levele.
Utójjára vótam nállad az este,
Utójjára fogtam ajtód kilincset:
Adjon Isten, rózsám, sok jó szöröncsét.

Beteg az én rózsám, mer' ágyba fekszik,
Pirosgombos paplannal takaródzik.
Kéjj fél rózsám, né búsítsd a szívemet,
Nemsokára halva találsz engemet.

Betegén fekszik a babám valahol,
Ahol még a kicsi madár sē dalol.
Jaj Istenem, segíts rajta, gyógyítsd még,
Fáj a szívem, a babámér' hasad még.

*Szekszárd. Közli: Kovách Aladár
néhai Bocskár Ferenc
öcsényi tanító gyűjtéséből.*

IRODALOM.

Sebestyén Gyula: Gesta Hungarorum. A magyar hősmundák öt könyve. Budapest, Kir. Magy. Egyetemi Nyomda 1925. (I. k. *Oshiedelmek* 121 l. II. k. *Ménrot* 222 l. V. k. *Emes álma* 542 l.)

Kivételes idők, nehéz sorscsapások mindenkor az érzelmvilágot juttatják diadalra. Amit egy-egy nemzet körében claddig értékes elmék értelemmel, ismeretszomjjal gyűjtöttek, ilyenkor gyakran nem tudományos művekben érnek ki, hanem az érzelmi hangulat vezető ereje folytán költői alakot öltenek.

Hogy ily okokból magyarázandó ennek a most megjelent hőseneknek, Sebestyén Gyula költői rekonstrukciójának létrejötte is, maga megvallja műve Előhangjában. (I. 24.)

„Most, mikor világtörténeti hivatásunk figyelembevétel nélkül a magáról megfeledkezett hálátlan világ a magyar nemzetet sír szélére juttatta, az itt életrekeltett hősmundákat én a csüggedők és kétségbeesettek lelkébe óhajtottam belcénekelni.”

Sebestyén munkás élete hosszú évtizedei alatt a magyar őstörténet és

folklore hivatásos kutatója volt. Rendelkezett a tudós búvárnak is szükséges eleven képzelettel; adatkapcsolásai még a nem egészen sikerült esetekben is figyelemreméltók voltak; kutató szenvedélye és felfedező érzéke sokszor helyes és meglepő credményekre vezettek. S most ez a tudós elme, bár ez esetben sem tagadja meg magát, de öszülő fejjel átlép az érzelmi elemek sodró ereje folytán a költői alkotás terére. Ami ismeretömeget eddig történelmünkéről hangyaszorgalmával felgyűjtött, abból összefüggő képsorozatot kíván adni nemzetének.

Valami különös meghatottság fog el, midőn e kötetek lapjait forgatjuk.

Szerzőjük bölcsen tudja, hogy belérögzőtt kutató természeté léptennyomon el fogja gáncsolni késői virágzású poézisét; érzi azt is, hogy viszont szárnyára eresztett képzelete megfosztja majd a biztos talajtól; belátja, hogy ez a benne mozgó kettős lélek egymásnak nem segítője, de kolonca lesz, — nem riad vissza. Megalkuszik velük olyképen, hogy dikcióját lefokozza az egyszerű népi elbeszélő keresetlen előadás módjáig, „öreg regős”-sé lesz, aki mesél emlékei tárházából s a maga és hallgatói kedvére meg-megtoldja más összefüggésben hallott részletekkel.

Regemondó hivatását a tudós lélek komolyságával tekinti. Énekei mellett bő, prózai tájékoztatókban magyaráz, idéz, alátámoogat s ezek a fejtegetések a régi tudós ismeretgazdagságát mutogatják.

Folyóiratunkat Sebestyén Gyulához régi, meghitt szálak fűzik. Sok éven át volt annak szerkesztője és néprajzi törekvéseinknek irányítója. Most az a benyomásunk, hogy érdemes pályatársunk — idő előtt bár — ránk hagyja végrendeletét, egy emelkedett hangú végső önvallomást, amelyben összefoglalja mindazt, amit egykor magába felgyűjtött, hozzáfűzi „látomásait” s az imbolygó képek özönében megegyezően végigéli pályafutását. Hogy ez a pálya eseményekben, belső élményekben gazdag volt, tanuság rá az összefoglalás hatalmas mérete.

Nagy opusza öt kötetre terjed. Első könyvében a magyarság legősibb hitvilágát vázolja *Őshiedelmek* címen; másodikkal főhőse a nemzet ősatya, *Ménrót*. E kettő előttünk fekszik készen, gondos feldolgozásban. A harmadik és negyedik kötet *Attila* és *Arpád* emlékével kapcsolatosa mondák éneke foglalását fogja nyújtani. Megjelenésük

még várat magára. Ellenben az ötödik szintén megjelent már és *Emes álma* címen nagyarányú képsorozatban (542 lap!) tárja elénk Szent István korától szíve nagy szerelmének: nemzetének viszontagságos sorsát a legújabb időkig.

Ismertetésünk ezúttal a dolog természeté szerint az első két kötet tartalmára fog szorítkozni, fenntartva magunknak a még hiányzó (III. és IV.) kötetek elkészülte után a hátralevő részek méltatását (az V. kötetét is).

Az első: *Őshiedelmek* kötetét az egész mű prózai Előhangja vezeti be. Színesen rajzolt történeti jelenettel kezdődik. 1189-ben Barbarossa Frigyes császár az ú. n. harmadik keresztény hadjáratot vezeti Magyarországon keresztül a Szentföldre. Hazai földön III. Béla király fogadja a másfélszázazernyi had vezéreit, élükön a császárral Esztergomban. Frigyes császárból kiütökzik az elfogult nyugati lekicsinylés, mire Béla király kitanítja a történelem igazságaira, neje: a francia Margit pedig lelkesedve beszél vendégének a magyar hegedősöktől hallott ősi mondákról, az eredeti magyar történetek szépségéről, messze visszanyúló multjokról. A novellisztikus jelenet szimbolum: ezeket az emlékeket akarja szerzőnk rekonstruálni s velük a mai olvasót gyönyörködtetni.

Az *Őshiedelmeket* (I. köt.) öt fejezetre osztotta:

1. *A kezdet*. A világfenntartó Égatyához intézett rendes segélykéréssel indul a költemény. Azután belkezd a világ megteremtésének elmondásába amaz ugor (vogul-osztják) kozmogóniai énekek alapján, melyeket Reguly, Munkácsi Bernát és Pápay József felgyűjtései nyomán ismerünk. De Sebestyén megbővíti ama népek theogóniai hagyományával, kikkel a magyarságnak az ugor egység idején érintkeznie kellett s szerinte ősi emlékeinkre átalakító hatással kellett lenniök. Első, ami örök időktől megvolt: a mennyország, az Égatyá sugárözönben tündöklő hajléka; ez alá csillagsátoros mennybolt épül s róla ösköd ereszkedik alá, ebben pedig Tiamat ködanyó (parszi hitből), aki a ködöt felhőpárnákká gyúrja. Utána az Ósisten leküldi Tengerkánt (Tengri khán = altáji török istenség), aki belőlük a vizet és levegőt szétválasztja. Előbb vízi tenyészet támad, kisebb-nagyobb szörnyetegek, melyek egymást eszik. Majd leszáll az égből a hetedik istenfi: a Világgyelölő aranyfejedem (ugor), aki fejének napkoronájá-

val bevilágítja és megtermékenyíti a világot. Előáll a kettős világ ellentéte: amit a nap bevilágít, külön réteggé lesz, míg a vizek mélyének örök sötétje külön birodalom marad. Ez az alvilág. Kuláter isten országa. Megzavartatása miatt szembeszáll az Égatyával. Követelőzően lép fel, mire a Világteremtő megbékíti azzal, hogy feleségül adja hozzá Hajnalasszonyt, akivel a rendbontó Hadistent nemzi.

2. *Allatköri harcok.* A Hadisten még mint gyermek, mindenütt bajt támaszt; egymásnak üszítja, akit csak előtt talál. Anyja, Hajnalasszony, ártatlanul szenved az alvilágban. Könyörgésére az Égatyá elszólítja onnan és nőül adja a Holdistenhez, kitől leánya születik: Istar, a szerelem istennője (az asszír-babilon Gilgamesz-hagyomány hatása) szépségével bajt, széthúrást okoz az istenek között, akik szerelméért versengenek; öldöklő harcukban rendre résztvesznek a csillagkör planétái.

3. *Szárazföld teremtése.* A legfőbb Égatyá végül felesége tanácsára leküldi a vas búvárcacsát földet teremteni, amit ez a vizek iszapjából emel fel (finn-ugor rész). Istar, mint esthajnalcsillag kíséri szerelme tárgyát; a Napistent s alázatos ragaszkodásával viszonzszerelmet ébreszt maga iránt.

4. *Baj az alvilággal.* Istar a Napisten hajlandóságát nem sejtí, elkecsereedik és elmegy a sarki északi fény tájára, ahol az alvilág bejárása van: Kuláterhez. Nem találja honn s távollétében az egész alvilági népet magába szerelmesíti. Nagy orgia. Istar szerelmi bánatában itt akar elpusztulni s utolsó dínomdánomot tart. Kuláter hazajő, ő sem tud Istar csábjának ellentállni, megcsókolja, de ettől az istennő mérgezést kap, meghal, testét tengerbe vetik. Amint a szerelem istennőjének vége, kihál a világból az öröm (szép költői leírás, I. 76—78.). Napisten leszáll Istart keresni, a habok alján rátalál, életrekelti, de ez az alvilági fertőzöttől megrúttul, szörnyeteggé lett. A fényesség istene így sem fordul el tőle, de mind hasztalan: egymásé nem lehetnek. Az Égatyá a Napot rendes égi útjára küldi, el kell válniuk.

5. *Tisztító tűzőzön.* A pár így sem akar engedni s az alvilágban a Nap aranyifja is megrúttul. Most már együtt akarnak öngyilkosok lenni. Szörnyű csapás lenne az egész világra, ha minden életnek a két legfőbb mozgatója: tenyészhevű fény és szerelem kivészne. Minden oldalról könyörgés száll fel az Égatyához, aki egyiknek megke-

gyelmez, a másikat halál érje. Az istenpár verseng egymással, mindegyik saját magát akarja feláldozni. Az égügyelő Napisten dacolni akar legfőbb atyjukkal, hiszen szerelmesét így mindenképpen el kellene vesztenie, megöli Istart és saját magát is. Tetemük égni kezd s meggyullad tőle a világ. Először a szárazföldi élők mennek tönkre, majd felforranak a vizek, itt is elpusztul minden élő állat. A világégést Égatyá az égi vizek huzamos záporával eloltja, a tűzőzön után vízözön lepi el a világot. Nincs többé más élő lény, csak az istenek. Az óriási szörnyetegek korszaka megszűnt. Az isteni ifjúpár az Égatyá szavára újultán életre kel s a világ megkezdí második korszakát: az ember korát.

II. kötet: *Ménró*t (222 l.).

1. *Levegőfiak születnek.* Atyaisten el-tökéli, hogy az élő lények legfőbbjeit a maga képmására alkotja meg. Felesége: Földanya ajánlja, hallgassa meg előbb a többi isten vélekedését is. Jönnek az összejövetelekre a bálványistenek (ugor), lassankint begyűlik az egész euráziai Olympus. Napisten hozza gyönyörű nejét, Istart és gyermekeit: Tanát (Don), Obát (Ob) és Csinget, a fiúkat és az egyetlen leányt: Hildát. Csillagkirályfi lányát hozta: Amazont. Tengerkánt hős fia: Wodán kísérte. Végül Túr apó jó lányával, az igéző Haljarunával. Két isteni lény elmaradt: Tiamat Kőd anyó és Kuláter, az alvilág ura. Ezek külön ádáz terveket szőnek az égiek ellen, segítséggül a Kődfiakat fogják megnyerni. Ezalatt Égatyá megteremti az embert. Fából faragja ki, legalkalmasabb rá a vörösfenyő fája (ugor). 7 emberi lényt farag belőle. Föld anyó pedig lelket lehel beléjük. Ezek megkezdik földi életüket, lassan rájönnek a táplálékszerzés formáira, a vadászat és halászás első vívmányaira. Kezdetleges szerszámok keletkeznek: bot, fejsze, kovács. Számukra az Égatyá kéri meg a Csillagkirályfi 7 leányát. Itt a legidősebb: Amazon ráveszi a többi testvért, hogy matriarcha családformára rendezkedjenek be, ahol ők, a nők, az urak. Ebből családi bajok származnak; Tana mint táltosmén és Oba mint turulus rendet akarnak teremteni köztük, de nem boldogulnak velük.

2. *Ménró*t hivatása. Égatyá más testvéret eszel ki a természetes házibéke érdekében. Tana mint táltosmén földi leányt kap feleségül s tőlük születik *Ménró*t óriás, aki az asszonyuralmat megtörni lesz hivatva. Gyermekkorában csodamód termett csikót kap pari-

pának; ő maga rettentő crejüvé fejlődik. Táltoscsikaja segítségével kiirtja az Aral-tó körül hemzsegő sárkányokat, uralma alá kényszeríti az Amazon-országot s megszünteti a női leszármazás örökösödési rendjét. A kiirtott sárkányok voltaképp a Ködfiak voltak és Kuláter küldte őket a nők kiirtására, kik közül állandóan táplálékul kellett nekik néhányat vetni. Ménrót egyszer világító testű szarvasünöt pillant meg vadászás közben, amely egyre tovább csalogatja s mikor túlér a határon, leveti állatbőrét: senki más, mint az Amazon királyné legszebb leánya. Ménrót lovára kapja, de kértére elviszi anyjához s ott tartják meg a lakodalmat. Az addig gógó nő végleg meghódolnak neki. Menyasszonyát Ménrót Enehnek (ünő) nevezi el.

3. *Baj a Ködfiakkal.* Kuláter felbiztatja a fiát, a Hadistent, hogy míg az istenek különféle alakban Ménrót nászán vannak jelen, a Ködfiak segédével rabolja el Hildát, híres kincsével (Nibelung) együtt. A csel sikerült, a kincset az ott talált bálványistenekkel és Hildával együtt zsákmányul viszik és Tiamat anyó ködkastélyában őrzik; azalatt jégvilág van. Közben Égatya meg akarja tudni, ki a legnagyobb hős; ezért a mennyből leveti az örök győztes istenkardot, amely t. i. győztes marad mindig, amint igaz ügyet véd. A kard súlyánál egy ősfenyő törzsébe vágódik; aki ki tudja húzni, annak sikerei biztosítva vannak. Wotan (hattyúlovag) eközben leveri és rendre megöli a sárkányokat, kiszabadítja a fogoly isteneket, mindenekelőtt Hildát. Kód anyó alázkodva fogadja vendégül legyőzőjét, de a lakomára teremt egy másik Hildát, szakasztott mását a Napisten leányának, csakhogy ez szőke szépség, míg az eredeti éjhajú, ez szende, amaz hősnő; hogy széjjelkülönböztessék, ennek neve Krimhilda lesz, azé Brunhilda. Kód anyó varázsitalt önt Wotannak s ez Krimhildába lesz szerelmes, amely után a germán Nibelung-monda elbeszélése következik.

4. *Hunor és Magor.* Eneh sokáig magtalan, végül mikor Ménrót sárkányokat ölni megy messze keletre, Csing birodalmába, híre jó, hogy ikrei születtek. Nevelkedésük, versengéseik elmondása után, férfisorba jutva, anyjuk gondoskodik feleségekről. Csoda-szarvasünő képében olyan messzi helyre csalogatja őket, ahol a rónaságon társnőikkel királylányok mulatnak. A két fejedelmi lány nyeregbe kapva, hazavágtatnak velük.

Egyik Duló lánya: *Emes*, a másik bulgár vérből való: *Malhatum*; az Magor, ez Hunor felesége lesz. Önállósítva magukat, Hunorék keletre mennek, ott elszaporodnak s a keleti altaji népek (mongol, turk, tatár, szamojéd, tunguz és mandzsú) őseivé lesznek. Emitt Magor leszármazott népei sokasodnak el (szumir, magyar, ugor, csúd, lapp, mordvin, cseremis).

5. *A csodakovács.* Mimir és Völund csodakovácsok története, a vasfém megmunkálásának eredete s belőle fegyverek készítése a hunok számára, akik ezzel a világ uraivá lehetnek.

6. *A csodamalom.* A vasművéség titkait Mimir hun kovácstól elsajátítja a nála inaskodó Ilmarinen (Kalevala), aki ennél is jobb vasból, edzettből (acélból) akar népének támadó és védő fegyvereket készíteni. Nehogy a titkot elvigye, Magor fogva tartja s csak oly áron ereszt szabadon, ha nem fegyvert, hanem más hasznos szerszámot állít elő. Ilmarinen egyebek közt őrlő csodamalmot szerkeszt, amely lisztet, sőt őrlő, sőt arany-pénzt termel. Ez a későbbi Szopmalom ősmintája. Utóbbit a csodakovács Északbanyának (Kód anyó) lányáért teremti meg, akit bátyja: Wajnamöjnen akar feleségül venni. Továbbiakban az ősz finn lantos, ennek öccse és Kullervo epizódja vannak a cselekvénybe fűzve, hűen a Kalevala szerint.

7. *Az írás.* Az első rajzos ábrázolásformát pásztor eszeli ki. Haladó gyakorlással a jelek egyszerűsödnek. Ezt az újdonságot eltanulják tőle a szumirok előkelőbbjei, tőlük később az egyiptusiak. Kellemes mondai epizód benne a szumir királyfi szerelme története. Megállapodás szerint a magyar király leányát kellene elvennie, de előbb meg akar győződni, milyen a jövődöbelije. A megkérő írásos levelet nem követtel küldeti, maga megy vele áruhában követ gyanánt. Az írás értéke titok, csak fejedelmek ismerhetik. A levélvivőt, mint profán valakit, rendszeren két megbízott közember kíséri, akik az illetőt az írás átnyújtása után kötelesek kivégezni. Apja távollétében a magyar királyleány lealcazza a levélvivőt, megtudja, hogy vőlegénye, hirtelen intézkedik s a kísérő két arabot felkoncoltatja. A fiatalokból egy pár lesz, a lakodalmon jelen van az agg Ménrót is; érdeklí az írás és elismeri, hogy ez nagyobb találmány a vasfegyvereknél.

8. *Irán és Turán.* Az uralaltaji népek mozgolódása a kínai faltól az Uralig,

elhelyezkedésük sorrendje. Bekapcsolódik itt a Sahnámé mondakincse. Ruzstem alruhában jelenik meg a turáni fejedelemlány kezéért rendezett vitézi versengésen. Szijavus és mostohaanyja, Rudabé között újból lejátszódik a József és Putifár nevének esete. Majd Ruzstem, az apa és Szóráb, a fia között lezajlott tragikus párbaj története következik. Ruzstem Turán ellen a Hadistennel és alvilágával kötött szövetséget, ezért kell végül rajtavesztenie.

9. *Népek csatája*. A kialakuló vallásrendszerek: egyfelől Irán tűzimádó parszizmusa, másfelől Turán kasztokra osztott isteneinek szerkezetéből indul ki a két nép létharca, melybe beleszóródnak a többi népek is. Az irániak, germánok, Ködfiak, Wodán és Ruzstem támadását maga Hadisten intézi. A magára maradt magyar nép ősapjának, Magyarának fohászzkodására megjelen a hűtlen hunok és a bamba került magyarok közös ősapja, Ménrót. A sárkányölő öreg óriás buzogánya végül a népek csatáját a hunok megtérése után a turániak javára dönti el. Következik aztán az indogermánok bálványistenének, Wodán apjának, a bőszen Tengerkännak minden turáni nép országát összedöntő beavatkozása és a földet tartó cethalak megszorongozása által. A földi élet ilyen összekavarodása vonja maga után a végső rege tárgyát.

10. *Istenítélet*. A rendet csak felsőbb intéző hatalom tudja megteremteni. Égatyja elhatározza, hogy a folyton versengő és egymás ellen törő bálványistenek földi szerepének egyszer s mindenkorra véget vet. A népek lakóhelyeit kiszabja olyképp, hogy egyik se kerekedhessék tartósan a másik fölé. A világ rendjének helyreállítása után sorra bünteti a parancsa ellen vétetteket. Wodánt és Ruzstemet halandóságát lebecsültével (ugor), a Kárpátokkal szegi körül. — Ezzel ér véget az eposzi rész az II. része, amely az istenek és emberek közös, egymásba kevert harcait mondta el.

A leglelkiismeretesebb kivonat is az eredetinek csak torzképét képes adni. Esetünkben érezzük a sok kimaradt kép, a sok megokuló kapocs hiányát,

úgyhogy ennek nyomán a mondák világában nem járatos hajlandó lenne az eredetét is zürzavaros összevisszaságnak tekinteni. Hogy nem átlátszó tisztaságú a felépítés, abban nem szerzünk a hibás, azt az anyag természete hozza magával. Emlékezzünk csak a benyomásra, melyet a finn Kalevala olvasása alatt nyertünk; az ott felsorakoztatott hagyományok: ki nem fejlett mondák, töredékes meseci elemek teljesen idegenszerű konglomerátummá keveredtek össze. Ennél is szokatlanabb az észt Kalevipoeg, vagy azok a különös tatár és kirgiz hősének, melyeket Radloff nyújt nagy fanytelményében. Legtarkább és legfantasztikusabb példákat pedig épp a mi őshagyományainkhoz oly közel rokon vogul és osztják hősének szolgáltatták.

Sebestyén minden során meglátszik a törekvés, hogy minél kevesebbet adjon a magáéból s minél többet beszéltesse forrásait. Annyira áthelyezkedik, felolvad tárgyában, hogy előadása is hű visszhangja az ősepikei keresetlenségnek. Balladás ritmus-halmozások, mese-mondó ajkáról ellesett fordulatok bukkannak fel lépten-nyomon közlése folyamán. Ezekhez simul dikciójának magyaron népies jellege ott is, ahol a maga nyelvén szól.

Az általa választott verses formát: a rímtelen magyar tizenkettes sort maga okolja meg (I. I. 106—107. II.) „Képzhető legegyszerűbb forma. Midőn hősmondánk első három könyvének mondái anyaga kialakult, még nyoma sem volt az énekmondók zenei kísérete révén létrejött és művészivé alakult *rim*nek. A recitativo az énekmondónak nagyobb szabadságot biztosít.“ Szerinte a finn parallelizmus (gondolatritmus) „a szöveget még kötöttebbé tette“. Így nem maradt más hátra, mint a pihenőkkel, gyorsított és lassúbb ütemekkel (4+2) változtatossá tett epikus sorunk mellett maradni, melyet még szabadabbá tett a tetszőlegesen használt értelemátvitellel (enjambement).

Ami a különböző részek egybekapcsolását illeti, Sebestyén a *történelmi hitelről* lemond s csak a *mondait* tartja magára nézve kötelezőnek (Gesta Hung. V. 512.), ebben is, úgy hisszük, amolyan ősi regősnek képzeletét magát („Látomásaim lettek“ vallja magáról I. 23. l.), aki a rá örökül hagyott mithoszi anyagot képzeletével tovább színezi, kapcsolja, amint az imbolygó képek foszlányai samánszerűen látó lelke előtt felvillannak.

Altalában ezt a terjedelemre is tekintélyes alkotást nem szabad a tudós kijózanult szemével néznünk. Ezeket kétségkívül idegenszerűen fogja érinteni az időben és térben messzeeső, heterogén mítoszok egy kalap alá vonása s az a romantikus vakmerőség, hogy valamenynyinek központjául, őscsül a magyar kezdetleges hitvilágot teszi meg. Ennek történeti alapja, Arany-féle époszi hitelek természetesen nincsen. De azt kell hinned, Sebestyén nem is a mai túlkultúrált, szkeptikus rétegnak szánta művét, melynek lelki alkatával az ő naiv, ősnépi képzetekkel átítatott lelke mi közösséget sem tart. Gondolom, szinte gyermeki öntelt daccal veti feljűk: „Aki nem hiszi, ne higgye!” Az ő világot nem szabad a maihoz mérnünk; nem az a mai komplikált élettől kesernyés, hite és bizalma vesztett, mindenre gűnymosollyal néző lelki világ az övé. Benne csakugyan valami ősgűgűs kelt életre ezer évvel a maga kora után. Nem egyedűálló példa az övé. Voltak már némileg hasonló eseteink a mult század folyamán Lönnrot és Kreutzwald szeműlyében, akik a Kalevala, illetűleg a Kalevipoeg ősszeállításakor szintűgy hozzányűltak naiv kézzel a mítoszalkotó nép-képzlet gűrlő termékeihez; toldottak, kapcsoltak eredetileg nem ősszevaló elemeket. Csak talán a fokozat sorában áll Sebestyén legszűlről, mint legvakmerűbb „naivéposz-szerző”, akit már ezer év elűtt is veszedelmes voltűrtű vagy megűtettek volna, vagy mondai fűnnyel őveztek volna nevűt.

A nagy műnek kűtharmada elűttűnk fekszik. Az első két legnehezebb tárgyű könyvűn kívűl megvan a befejűző ötűdik is: *Emes álma*, melyrűl maga elűző jelentűskűpen Elűhangjában ezeket írja (I. 20.): „Attila és Árpád emlékűt (a két hiányzó kűtet tárgyűt) Emes álmával egűszűtűttűk ki. Egy csodűlato s álommal, mely mindig tart és mindig teljesűl. Így aztűn kialakult az egűsz vilűgirodalomban páratlanul mondható őriasi naiv epikai keret, mely a teremtűsen kezdűdik s a társtalan magyar nemzet hűstűrtűnetének befogadása után azzal biztosítja a jelent és a vűgtelen jűvendűt, hogy Emes mindig teljesűlű álma a teremtűs legnagyobb misztűriumához, az őrűkkűvalóságához igazodik.”

Kivűnnek neki a nagy mű befejűzéséhez erűt és kitartást.

S. S.

Lűers Friedrich: Volkstumskunde im Unterricht der hűheren Lehranstalten. Frankfurt a. M., Diesterweg, 1924. n. 8-r. 154 l.

Nűmctorszűgban régi elve a pedagűgiának: *jede Stunde sei eine deutsche Stunde*, vagyis hűrműly tudoműnyt kűzűljűn is a tanár nűvendűkeivel, mutassa be mindegűyiken a nűmet gűniűstűt, vagy pedig használja fel mindegűyiket a hazafias erűzűs kifejűlesztűsere. A vilűghűborű megűmutatta ennek a tanítűsi és nevelűsi rendszernek nagy jelentűsűgűt, de azt is, hogy mikűnt lehetne és kell legűjűbben nűmettűt tenni a tanítűsi órákat. A tapasztalatok azt mutattűk, hogy a legűjűbb nűmet az, aki az otthonát szereti. És ezűrt azt talűltűk helyesnek, hogy a gűyerekek fogűkony lelkűvel a hazai rűgűt, a szűlűfűldet kell megszerettűteni, mert akkor azt semmiűrt el nem hagyűk és azt senkinek, meg legűjűbb barátűjűknak sem, át nem engedik. Ily gondolatokkal fogott Lűers a Volkstumskunde-jűnűk megűrűsűsűba, amely *avűgbűl tanulműnyozza a nűmet életet, hogy a szűlűfűldet és a nűpet a maga egűszűben megismervűn, megszerettesse ezt a nemzet minden fiával.* Minthogy a tanulműny maga nagyon kűrűlműnyes, mert a nűpűlet igen sok tűren jűt megnyűlvűnűlűsra, a szerző semmi kűpen sem gondol arra, hogy a Volkstumskunde mint őnűllű tárgyat nyűjtűsuk a diűksűgűnak. Sűt, ebben bukűsűt lűtnű az új gondolatnak. Szerinte ez nem ismeretanyagűjűteműny, melyet a maga osztatlanűsűgűban kell kűzvetűtűnűnk, hanem műdszertűn, amely megűmutatja, hogy mily műrtűkben lehet és mennyire kell az egűy szakismertűkbe a szűlűfűldet és a nűpűleti jelensűgeket hazafias nevelűs szempontjűbűl belevűnni. Hogy ne vűljűk tűlsűgűosan teoretikűsű elűadűsa, praktikűsan, a bajor tanterv alapjűn, bemutatja, mikűnt gondolja ő el a Volkstumskunde bevezetűsűt. Elűndűl a nyelvoktatűsbűl és azt mondja, hogy a nűmet irodalmi nyelvet és az idegen nyelvek tanítűtűsűt a dialektűs alapjűn kell tudatosűsűt tenni. Az irodalmat a nűphagyoműnyokon, az esztűtikűt a nűpművűsűzeten kezdi. Az őstűrtűnet indűljűn ki a falu temetűjűbűl, a histűria a szűlűfűld tűrtűnetűbűl s chhez kapcsolűdjűk a telepítűsűs és fajtűrtűnet. A fűldűrajzoktatűs a kűzűsűg geografiűjűval kezdűdűdjűk s ezutűn kűvetkezzűk csak a nagyobb hűza és a vilűg megűismerűse. Ugyancű a szempont vezetűsű a tanítűsűgűt a természettűdoműnyok, a matematika, a rajz (modell a falubűl kerűljűn ki!), az ének és zene, sűt meg a vallűsű oktatűsban is.

Lüers mindent világosan lát, nem felületes, hanem mélyen szántó s épp ezért mérsékelt és reális marad. Azonkívül minden szava meggyőződésszerű fakad, innen azután a praktikus és kritikus előadása. Az előbbiből kifolyólag sürgeti — a szülőföld megismertetése szempontjából — kurzusok, előadások és kirándulások rendezését, az utóbbi szempont a bajor tanterv boncolására és korrigálására viszi. Csak a vallásnitásnál nem találja meg a helyes irányt. A protestantizmust mint nemzeti vallást nézi ugyan, de nem tud perspektívát adni. A katolicizmusnak meg egyáltalán nem érti szupernacionális jellegét, épp ezért nem is tudja értékelni s nem tud arra rámutatni, hogy ennek egy sarkalatos pontja úgy szól, hogy a hazafiság erény s hogy a nemzeti gondolkodás bűn. Sőt még a népies szokásokat sem tudja bekapcsolni a liturgiába. Ebben a kérdésben szakemberekkel kellett volna tárgyalnia, könyve ilyenképen egészen kifogástalan bemutatónak lett volna.

Mint hogy nálunk újabb színtéren szokatlan hangoztatjuk a szülőföld kultuszát, a tanító- és tanárvilág meleg figyelmébe ajánljuk Lüers Volkstumkunde-ját.

Schwartz Elemér.

E. Tegethoff: Französische Märchen. Jena, 1923. (I. köt. „Aus älteren Quellen.“ 322 l. II. köt. „Aus neueren Sammlungen.“ 350 l. „Die Märchen der Weltliteratur“ sorozat 23. és 24. kötete. Diederichs kiad.)

A gyűjtemény összeállítója jónévű romanista, aki a francia folklóre igen gazdag anyagából helyes ízléssel válogatta ki a jellegzetes darabokat. Az I. kötet régi (XIII—XVIII. századi) irodalmi forrásokból merít, a II. mai tiszta folklóre anyagot nyújt. Az elsőben azt törekszik kimutatni, mily fontos szerepe volt a középkori népi epikának az irodalmi témék létrejöttében. Amit kiemel, az valóban népi eredetű részlet (epizód, típus, motívum) és tanulságosan mutatja, milyen alakja volt fél évezred előtt a ma ismert meséknek és mondáknak. Az anyag tudományos feldolgozását egyrészt Előszavában adja (I—XVI. ll.), másrészt igen beható jegyzeteiben (304—319. ll.). Jellemző az Előszó első mondata: „A nyugateurópai kultúra, mely ma menthetetlenül és fáradtan, mint egy megtört aggastyán, dől sirjába, szívesen emlékezik gyermekkorára.“ Ez a spenglerista szempont máshol is előbukkan fejtegeté-

seiben, de halvány reményként felcsillan itt-amott némi bizalom is, hogy t. i. ha van valami, ami a kultúrvivmányok bástyavárárt még fenntartani képes, úgy az a népiségnek behatóbb megismerése, a hagyományok újraélesztése s általában a szellemi életrend összeroppanása ellen egyetlen gyógyszerül az a szellemi frissesség szolgálhatna, amely az ősi nemzeti termékekből merítve, a fáradt és kiélt kultúrát új életteljes vérrel tudná el-
láttni.

I. kötet.

A kiválasztott darabokat tárgy történeti fontosságuk szerint felsoroljuk: 1. *Hogyan szerzi meg Galopin St. Gilles lovagnak a csodaparipát.* Eredetije a XII. sz.-ból való s a Tolvajok mestere név alatt ismert típus egy epizódja. (V. ö. Grimm 192. Bolto-Polivka III. 379. Aarne típusrendszerében 1525. sz. A mi meséink idetartozó példányait l. Kisf. Társ. M. Népkölt. Gyűjt. IX. köt. 41. „Tilinkó“ jegyzet bibliográfiája szerint 586. l.) A közölt darab az Elie de St. Gilles lovageposzból vett idézet, amely alapjában az Aranyhajú királyfi mesének (Goldener, Grimm 136.) lovagepikai feldolgozása.

2. *Oberon csodaajándékai Huon de Bordeaux lovagnak.* A Huon-époszról Voretzsch mutatta ki (Epische Studien, I. 1900.), hogy főcselekménye a Medvefi (nálunk: Fehérló fia) meséjén alapszik. Tegethoffnak jegyzetben közölt nézete e típus ősi frank eredetéről téves. Már Panzer (Beowulf, 1910.) rámutatott annak keleti jellegére és forrásaira; legfeljebb e keleti szerkezet nyugateurópai változata tekinthető frank átalakításnak.

3. *A nagylábú Berta.* A XIII. sz.-i híres énekes trouvère. Adenet, époszából kiemelt részlet Pipin nejkének regényes történetéről. Berta már itt mint a magyar király lánya szerepel (l. Ethnogr. 1909. 1. és 73. 2 közl.); története a becsempészett álmenyasszony típuscsaládnak legismertebb változata. Berta jelzője nem germán mithikus hagyományból való, mint hitték, hanem a mesében előforduló aranykacsává válás fennmaradt emléke. (V. ö. Eckhardt Sándor: A kéznélküli lány mondája. Könyvszemle. 1926. évf.)

5. *Ördög Róbert.* XIV. sz.-i lovageposzból. Hogy ez is a Goldener-meséből származnék, mint T. a 307. l.-on Panzer nyomán (Hilde-Gudrun, 1900) állítja, nem valószínű. Legalább is az eleje: a hős gyermekkorra és felnöve feltétlenül az ifjú Parcival együgyűségéből származtak, amire számos egyezés utal; míg a Goldenernek egyetlen motívuma sem ha-

sonlít Ö. R. ifjúkori tetteihez. Későbbi viselt dolgai már innen valók, de ezek is legendás formát öltöttek. A senechal szerepe is Parcial Vörös vitézével azonos. A monda XI. sz.-i keletkezése valószínű, u. i. vezeklésül benne a kereszties hadjáratban való részvétel még nincs említve.

6. *Parcial a Grálvarban*. Christien de Troyes XII. sz.-i verses regényéből (Wolfram v. Eschenbachnak a rejtelmes *Kyot-Guiot* közvetítésével forrása) a szöveget felhasznált és még többet vitatott rész. A Grál igazi lényege és jelentése ma sincs kiderítve. T.-fal szemben legelfogadhatóbb az a felfogás, hogy elcinte Parcial és a Grál-mondák külön fejlődtek. Parcial története már előbb magába olvasztotta az Együgyű legény és a Nemfélék Jankó mesemotívumát s az eposzban ugyancsak meglévő Klingsor-féle varázskastély analógiájára került a Grál a Parcial-epizódok közé. A Grál a pogány bűbájjal szemben *ellentétül* nyert itt erősen vallásos színezetet. Eredetét különben ma inkább keleti, 1001 éj történetekben keresik, *Guiot* átköltése is erre vall. (A mi Toldink ifjúságának azonos voltára a Parcial ifjúságával l. Soly-mossy: A Toldi-monda keletkezése. Irodalomtört. Közl. 1924. évf.)

8. *A hatyúlovag születése*. Legrégibb feljegyzése Johannes de Alta Sylva: Dolopathos-ában. Keletkezése XII. sz. elei. (G. Paris, *Romania* XIX. 314.) Bevezetése azonos a *Mic-bánné* mondával, később *Genovéva*-típusba megy át, majd a fiúgyermek hatyúvá válása és lánytestvérük révén visszaváltozásuk a Hét holló mesére megy vissza.

9. *A Manekine*. Beaumanoir Fülöp lovagéposzából (XIV. sz.). A kezetlen leány itt is a *magyar király gyermeke*; a történet később átvált a *Gonosz anyós* típusába, amely az 1001 éj levélcsérés történetéből eredt (l. Ethnogr. 1920. 65. Irigy nőtestvérek c. a.), többire l. fent 3. alatt.

10. Mutatványok a *Roman de Renard*-ból. (Erről l. Ethnogr. 1915. 241. s köv. ll.)

11. *A XIII. század hitszónoki példatörténeteiből*. b) A remeté és az angyal. d) Megölő Estéfán típus az irigy remetével. e) A cinkotai kántor három kérdése. f) a *Crescentia*-legenda.

13. *Mária-legendák*. a) Szűz Mária *tán-cosa*. b) a megtért zsidó fiú. c) Mária évekig helyettesít egy megszökött apácát. d) az imádkozó tolvaj. e) a *Fridolin*-monda (Schiller: *Gang nach dem Eisenhammer*).

14. *Aucassin és Nicolette*. Az első sze-

relmi novella Európában. A nő álrühában, mint vándorénekes, kiváltja fogásba került szerelmesét. A középkor első tudatos irodalmi alkotása. Hozzácsatolva a XIII. sz.-i prózanovellák közül: b) A kalmár és veje. L. Tegethoff jegyzetein kívül (311.) A. Aarne újabb monografiáját e típusról (FFC. 23. sz. 1916. 194 l.) és a *Hamlet*-mondát Saxo Grammaticusnál; c) *Amicus és Amelius* (népmesében: *Állatos fivérek*. Grimm 60.); d) a *Cymbeline*-típus ösc (l. Katona Lajos: *Tanulm. I.* 296—323.).

15. *Marie de France verses elbeszéléseiből* (XII. század). a) *Lanval* (eldicsékszik tündérkedvese szépségével); b) *Yvo-nec* (kékmadár-típus); c) *Frene* (*Grisel*-dis-változat, angol balladák mása, v. ö. Child III. 63.); d) *Eliduc* (a kétféleséges lovag = Graf von Gleichen és Hófhérke motívumok).

16. *Chastelan de Coucy* (hütlenné nővel férj megéteti kedvese szívét. Boccaccio IV. 9.).

18. *Középkori tréfás történetek*. a) *Perdrix*; b) Isten duplán fizet; c) a gyáva lovag büntetése; d) a hű nő három udvarlója; e) Mindentudó doktor; f) paraszat a mennyben lefőzi az apostolokat.

21. *Gargantua szemelvények*.

22. *A XVI. század novelláiból*. b) Ne pötyögj, kis Jézus! d) tollba hempergőző szörny; e) füstbe ment három kívánság.

24. *A XVII. és XVIII. század trufái*. a) disputa kézbeséddel; c) legyet agyonütni a híró orrán; d) tehéntolvaj; e) hallgatás-verseny (v. ö. Ethnogr. 1918. 133—142.).

25—29. *Perrault-mesék*: Kék szakáll, Csizmás kandúr, Hamupipóke, Hüvelyk Matyi, Jó és rossz leány.

30—31. *D'Aulnoy meséiből*: Kék madár. Ördög lánya.

32. *P'Heritier meséje*: Ricden-Ricdon (= Panczi-manczi).

33. *Beaumont*: A szép és a szörny (ná-lunk ponyvák).

II. kötet.

A ma ismert népmesék közül itt kiszemelt 59 darab felőleli Frankhon népmesék minden mesefajtaját. Tartalmuk szinte kivétel nélkül nemzetközi. Sajátosságok inkább a szerkesztésmódban és előadásuk különös formájában nyilvánulnak: prózájukban numerizálás, gyakran ritmuslüktetés érezhető (fordításban mindez elvész), ami egyrészt régiségüket igazolja, másfelől stílári formaérzékük mellett tanuskodik. A bizarr és groteszk iránt mutatkozó hajlamuk kelte örökség, valamint a meseválasztás két szélső-

sége is: a történetek vagy mélyen vallásosak, legendaszerűek, vagy rakoncátlanul érzékiek (a fabliau-k leszámazottjai); amazokban főképp tündérek, törpék, szent alakok szerepelnek, utóbbiak paraszti nyers trufák.

Feltűnő jelenség, hogy nem egy közülük a magyar hasonló mesékhez közelebb rokon, mint bármely más nyugat-európai szerkezet. E kapcsolatunkat a francia folklóreral érdemes lenne bővebben átkutatni; úgy sejtjük, hogy e különös megfelelések amaz Árpád-kori francia szerzetes-betelepüléseknek tulajdonítandók, melyek révén annyi francia vonás, nyelvi sajátosság, helyesírási jelleg, mondák (Toldi!) és szokásformák (betlehemes játékok báltáncoltató formái s alighanem regös énekeink is!) települtek át hozzánk.

Ilyen azonos történetek Tegethoff II. kötetében a 14. sz. 56. l. = Nem félek, Jankó; — 3. sz. 8. l. = A kovács ragadós széke; — 22. sz. 95. l. = Tetves, tetves! — 30. sz. 129. l. = A mennyországból jött ember (Paris-Paradis); — 33. sz. 147. l. = Aranyhajú királykisasszony („Azt se mondta: bú vagy bá” szöszercint!); — 26. sz. 110. l. = Mennyből székeket dobáló; — 41. sz. 220. l. = Fehér madár (Machandelboom); — 42. sz. 222. l. = Igazság és Hamisság; — 45. sz. 235. l. = A kis kasskas gyémánt félkrajcárja; — 49. sz. 250. l. = Csanádmonda; stb., stb.

Hans u. Ida Naumann: Isländische Volkmärchen. Jena, Diederichs. 1923. XVI és 317 l.

A mesekutatót közléről érdeklő gyűjtemény; nem magyar szempontból, mert e messzeső és teljesen elszigetelt területről hozzánk semmi át nem származhatott, megfordítva még kevésbé, hanem általános meseelméleti tekintetben. Ezen a különös területen u. i. ősrégi (XII. sz.-i) feljegyzésekben (Sagák, Eddák, skóp énekek) számos olyan történet maradt fenn, melyek hétszázéves lezármazottjait az ott lakók ma is mesélik. Ezek összevetésére alkalmat nyújtanak e gyűjtemény egybeállítói, midőn az első tíz darabot a régi Saga-irodalomból lefordítva közlik. Az elbeszélések magva: a tartalom fő motívumai, miben sem változtak, de külsőségekben annál tanulságosabb átalakuláson mentek át. A királyi és főnemesi környezetből lesiklottak a paraszti életbe. A régi forma bőségesen tartalmazott verses részleteket, ezek a maiakban kivesztek és prózai összevonásokkal vannak helyettesítve. Az egykori

elbeszélések mondai jellegűek voltak s előadásukon meglátszik, hogy feltétlen elhívték követeltek még csodás elemekre nézve is: a szereplőknek egyéni nevük van, megjelölve a hely és a kor, ahol és amikor az eset történt, hosszú párbeszédet az elmondásba iktatva; ma mindez megváltozott: az elmondásnak szórakoztató, elhívtést csak a közlés pillanatában, az illuzió alatt kívánó jellege van, név és hely ritkán szerepel, egészében mesei színezetet nyert, bár összevetve egyéb európai mesékkal, még erősen archaisztikus természetű maradt.

Izland szigete, mint ősidők óta elszigetelt terület, sok helyi sajátosságot mutat ez elbeszéléseiben. A másol stereotíp vándorlása a hősnék itt kalandos hajózás formáját öltötte; a megsegítő állatok, különösen a táltosló helyett beszélő és tanácsokat osztó hajó szerepel. Más különösség, bár ebben az egész skandináv folklóreral megegyezik: az óriás női szörnyeteg állandó emlegetése (= a mi boszorkányunkkal, de csak nagy általánosságban); ezek átváltozva szép nőkké, becsempészik magukat, mint kívánatos özvegyek, az előkelő családokba; vagy elvételik magukat az özvegy házigazdával, vagy anyahelyetteseknek szerződnek: kegyetlen mostohák válnak belőlük, vagy mint titkos emberevők, sorra pusztítják a ház népét. A csodás elem általában borzalmas jellegű, csak a barlanglakó törpék között akad segítő, jószívű lény (pl. a 4. sz.-ban).

E mellett főlős számmal akad nemzetközi mese is: 17. sz. 74. l. = a női Hamupipőke mesével; — 18. sz. 83. l. = a csodamalommal (Szampó malom és az aranyat eláruló véka); — 28. sz. 124. l. = a mindig többre vágó asszony (De Fischer u. syne Fru); — 41. sz. 163. l. = a tolvajok mestere; — 55. sz. 226. l. = Nem félek, Jankó; — 56. sz. 235. l. = a bamba legény meg a párja; — 58. sz. 243. l. = Panczi-manczi; — 59. sz. 246. l. = a nép közé került Hamlet-monda; — 9. sz. 51. l. = a halott völegény (Lenore-típus); — 24. sz. 102. l. = A három árva (Gyulai: Éji látogatás), stb.

Máshol is szélteben ismert motívumok: az álomtüske (7. sz.); a varázsírás (43.); az éneklő hattylányok (43.); „ember-szagot érzek” (42., 45., 49., 50., 56., 65.); veszedelemben csalogató hárfásének (17.); menekülés hátrabótt varázstárgyakkal (26., 42.); a születéshez jövő három tündér (7.); az utat mutató cérnagombolyag (18., 21., 42.); a távol elrejtett külső lélek (= talizmán, 43., 49.) és így tovább.

TÁRSASÁGI ÜGYEK.

A Magyar Néprajzi Társaság Titkári Hivatalához 1924. XI. 27—1925. XII. 23. között beküldött könyvek (folyóiratok).*

Czettler Jenő dr.: Az egyetemi közgazdaságtudományi kar célja és hivatása. Ünnepi beszéd. Bpest, 1925. — Hettner—Littke: A leíró földrajz alapvonalai. 1. köt. Európa. Bpest, 1925. — Hóman Bálint: A Szent László-kori Gesta Ungarorum és XII—XIII. századi leszármazói. Bpest, 1925. — Liszt Nándor id. dr.: A régi magyar orvosi nyelv. Debrecen, 1925. — Stein Aurél: A legbelsőbb Ázsia földrajzának hatása a történetben. Bpest, 1925. — Szathmáry-Mester Géza: A brahminok karöve. Bpest, 1925. — Szendrey Zsigmond: Zemplénnvármegyei néphagyományok. (Különlenyomat a „Zempléni Ujság” 1925. évf.-ból). — Torday Emil: Causeries congolaises. Bruxelles, 1925. — Zoltai Lajos: A Debreceni Képes Kalendárium mit közzölt 24 év alatt? Debrecen, 1924. — Budapest Székesfőváros Statisztikai Évkönyve. 13. évf. 1921—1924. Bpest, 1925. — Budapest Székesfőváros Statisztikai Közleményei. 53. köt. Budapest félszázados fejlődése. 1873—1923. Bpest, 1925. — Jahresbericht des Karpathenvereins. Jahrg. 45. Kesmark, 1923. — Kogutowicz Zsebatlasza az 1926. évre. Új sorozat. 5. évf. Bpest, 1925. — Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat. 62. köt. A magyar szent korona országainak 1901—1915. évi gümőkórhalálözása. Bpest, 1925. — 66. köt. A magyar szent korona országainak 1901—1915. évi mezőgazdasági termelése. Bpest, 1924. — 71. köt. Az 1920. évi népszámlálás. Második rész. A népesség foglalkozása és a nagyipari és kereskedelmi vállalatok községenkint. Bpest, 1925. — Verhandlungen der Gelehrten Estnischen Gesellschaft. Band 23. Dorpat, 1925. — Sitzungberichte der Gelehrten Estnischen Gesellschaft 1923. Dorpat, 1924. — Sitzungberichte der Bayerischen Akademie der Wissenschaften zu München. Mathem.-naturwiss. Abt. 1924. Heft. 1—2. — Philos. — philol. — und hist. Klasse. 1924. Abh. 3—6. és 1925. Abh. 1—2. — Suomalais—Ugrilaisen Seuran Aikakauskija. 40. köt. Helsinki, 1924. — Suomalais—Ugrilaisen Seuran Toimituksia. 53. köt. Helsinki, 1924. — 54. köt. Helsinki, 1925. — A Falu. 6. évf. 1—12. sz. Bpest, 1925. jan.—dec. — Archivum Nauk Antropologicznych. Tom. 12. Nr. 4. Warszawa, 1924. — A Tenger. 14. évf. 1—9. sz. Bpest, 1925. jan.—szept. — Bulletin of the New-York Public Library. Vol. 28. Nr. 10. és 12. és Vol. 29. Nr. 1—10. New-York, 1924. okt. és dec. és 1925. jan.—okt. — Földrajzi Közlemények. 52. évf. 7—10. sz. és 53. évf. 1—8. sz. Bpest, 1924. és 1925. — Hadtörténelmi Közlemények. 26. évf. 1—3. sz. Bpest, 1925. — Irodalomtörténet. 14. évf. 1. sz. Bpest, 1925. — Katholikus Szemle. 39. köt. 5—8. és 10. sz. Bpest, 1925. máj.—okt. és dec. — Kárpáti Lapok. 1. évf. 1—2. sz. Bpest, 1925. — Lud. Serja 2., tom. 2. zeszyt 1—4. és tom. 3. zeszyt 1—4. (Ogólnego zbioru, tom. 22. és 23.) Lwow, stb. 1923. és 1924. — Magyar-Zsidó Szemle 42. évf. 1—4. sz. Bpest, 1925. jan.—dec. — Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien. Band 55, Heft 1. Wien, 1925. — Napkelet. 2. évf. 10. és 3. évf. 1—10. sz. Bpest, 1924. dec. és 1925. jan.—dec. — Néptanítók Lapja. 58. évf. 1—22. sz. Bpest, 1925. jan. 8.—jún. 2. — Protestáns Szemle. 33. évf. 10. és 34. évf. 1—10. sz. Bpest, 1924. dec. és 1925. jan.—dec. — Turán. 7. és 8. évf. 1—4. sz. Bpest, 1925. — Turistik, Alpinismus und Wintersport. Folge 1—12. és 1—3. Kesmark, 1924. jul.—1925. szept. — Uránia. 24—25. évf. Bpest, 1923—24.

* Ezen kimutatásban foglalt könyvek (folyóiratok) megállapodás értelmében átadtak a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Tárának.

INHALT DER SELBSTÄNDIGEN MITTEILUNGEN.

Alex. Solymossy: Stoffgebiet und Methodik der Ethnologie.

In einem kurzgefassten Abriss der Entwicklungsgeschichte der Ethnologie werden besonders ihr spezielles Stoffgebiet (I.) und die neueste Umwandlung der Methode (II.) eingehender behandelt. In I. wird versucht, darzulegen, warum die Ethnologie trotz ihrer zentralen Bedeutung in einzelnen Ländern (auch in Ungarn) bisher keinen rechten Boden fassen konnte. Der Grund liegt offenbar in ihrem nicht einheitlich fassbaren Stoffkreis. Die Anfänge der einzelnen Kulturelemente bei den primitiven Völkern sollten naturgemäss von den einzelnen Kulturwissenschaften als Vorgeschichte zu ihren Studien erforscht werden. Wo dies nicht geschehen ist und die Ethnologie gezwungen war, dies an ihrer Stelle zu tun, wurde sie zu einer Hilfswissenschaft, einem Anhängsel dieser Wissenschaftszweige herabgewürdigt und hatte keine Aussicht eine selbständige Wissenschaft zu werden. — In den letzten dreissig Jahren hat sich herausgestellt, dass die isolierte Betrachtung einzelner Kulturelemente kein treues und richtiges Bild ihrer Entwicklung giebt, da in der Regel die Nähe eines zweiten Kulturzweiges als Ferment des Fortschritts und der Entwicklung dient oder doch der Kulturzweig die Erklärung der stufenweisen Ausbildung nicht in sich birgt. Die durch Ernst Grosse und Leo Frobenius eingeführte neue Forschungsmethode der Kulturkreise und ihrer Vergleichung hat einen Problemkreis gesteckt, den die alten Wissenschaften in ihrer Isoliertheit nicht umfassen können und den nur die Ethnologie als ihr eigenes Arbeitsfeld behandeln kann: die Einwirkungen der einzelnen Kulturzweige aufeinander. Aber sie hat noch einen weiteren Beruf: die Erscheinungen des heutigen Volkslebens zu studieren, wo viele rudimentäre Erscheinungen zu finden sind, die bei primitiven Völkern ihre Erklärung finden und zeigen, durch welche Kulturstufen ein Volk seit seiner Urzeit durchgegangen ist. Auch diese besondere Zusammenfassung kann nur die synthetische Arbeit der Ethnologie geben. — Mit diesen neuen Zielen musste sich auch die Methode der Forschung verändern (II.), die früher die einer Naturwissenschaft war, was zu tiefsitzenden Irrtümern führte. Die Geisteskultur (Glaube, Traditionen und Bräuche) der primitiven Völker kann man nur mit den Methoden einer Geistesgeschichte, vornehmlich der Geschichte, behandeln und die neuesten Versuche auf diesem Gebiet (Grachner, Ankermann, W. Schmidt und Koppers) haben sehr schöne Ergebnisse gezeitigt.

Frau Marie Rhédey-Hoffmann: Aus dem Tagebuche eines Emigranten. (Volkskundliche Beiträge I.)

Gedeon Ács, gewesener Pastor in Laskó, kämpfte als Landwehrhauptmann im ungarischen Freiheitskriege (1848—49.) mit und musste nach Niederwerfung desselben emigrieren. Als Landesflüchtiger lebte er 10 Jahre in England und Amerika und schrieb in einem umfänglichen Tagebuche seine Erlebnisse nieder. Als einen Kenner des ungarischen Volkes, interessierten ihn auch die englischen Volksüberlieferungen und fand viel Ähnliches, viel völlig Gemeinsames im Folklore der beiden Völker. Seine Betrachtungen und Vergleichen enthalten eine noch unausgehobene Fundgrube über Volkssitten und Gebräuche, die hier in Fortsetzungen mitgeteilt werden.

Sigismund Szendrey: Unsere geschichtlichen Volkssagen. (III. Folge.)

Eine kurzgefasste, bibliographische Zusammenstellung der in verschiedenen Zeiten und Orten aufgezeichneten ungarischen Volkssagen, die stofflich mit der Geschichte Ungarns in Zusammenhänge stehen. Bisher bis Ende des Königshauses der Árpáden (1301.) abgeschlossen.

Hibaigazítás.

Mult füzetünk (1925. évf. 7—12. sz.) 105. lapján a „Jávorfameze és a Midásonda“ c. tanulmány első bekezdésében a 4. sor hibás; helyébe ez a szöveg teendő: *tipusnak 3 első eleme nem önálló lelemény, hanem közös tulajdona a nem... (-zetközi ... stb.).*

A szerkesztésért felelős: dr. Solymossy Sándor.

Tagtársainkhoz és előfizetőinkhez!

Midőn az *Ethnographia* (*Népelet*) 1926. évfolyam 1. számát megküldjük, kérjük t. tagtársainkat és előfizetőinket, hogy a folyó évre esedékes tagdíjukat (esetleg tagdíjhátralékukat), illetve előfizetési díjukat, ha még be nem küldötték volna, a mult füzetünkhöz mellékelt póstatakarékpénztári befizetőlap útján mielőbb beküldeni szíveskedjenek. Tagtársaink nagy része nemcsak 1925. évi tagdíját nem fizette be, hanem már évek óta nem tesz eleget tagdíjvetési kötelezettségének. Ezeket utóljára kérjük és figyelmeztetjük, hogy rendezzék a Társasággal szemben fennálló tagdíjtartozásukat, mert a folyóirat átvétele erre őket feltétlenül kötelezi. Akik nem volnának tisztában tagdíjhátralékuk összegét illetően, azoknak lev. lap megkeresésre készséggel és azonnal válaszolunk. A tagdíj (visszamenőleg is!) évi 60.000 korona.

Alapítótagjaink szerzett jogait természetesen épségben kívánjuk tartani, de azért felkérjük őket is, hogy Társaságunk tudományos céljai érdekében alapítványait, tehetségükhöz mérten kiegészíteni szíveskedjenek. Mindkét csoportba tartozó tagtársainkat pedig együttvéve is felkérjük, hogy Társaságunk részére törekvéseinket megértő új tagtársakat, folyóiratunknak pedig mennél több előfizetőt toborozni szíveskedjenek. (A Társaság tagja lehet minden nagykorú egyén, aki ebbeli óhaját, nevének, foglalkozásának, lakásának pontos adataival és a Társaság valamelyik tagjának ajánlatával a Társaság Titkári Hivatalának bejelenti. Rendes tagságdíj évi 60.000 papírkorona; a rendes tagság legalább 3 évre kötelező. Alapító tagság címén a Társaság magánosoktól 1.000.000, jogiszemélyektől 2.000.000 koronánál kevesebbet nem fogad el; jogiszemély csak mint alapító léphet a Társaságba. A Társaság hivatalos folyóiratát, mely 1926-tól *Ethnographia* (*Népelet*) névvel jelenik meg, a tagok tagilletményül kapják. Egyébként előfizetési ára évi 80.000 korona, mely árból ezidőszent semmiféle kedvezmény nem adható. Tagságdíjak, előfizetések a *Magyar Néprajzi Társaság Pénztára*, tudakozódások, bejelentések, valamint a folyóirat szétküldésére vonatkozó felszólamlások a *Magyar Néprajzi Társaság Titkári Hivatala* címére küldendők. Csekk számla a m. kir. póstatakarékpénztárnál: 3019.)

Társaságunk tudományos munkájának fejlesztése érdekében adományokat (felülfizetéseket) továbbra is köszönettel elfogadunk és hivatalos folyóiratunkban nyugtázunk.

Budapesten, 1926. április havában.

Magyar Néprajzi Társaság
Titkári Hivatala

X, Tisztviselőtelep, Elnök-u. 13.

Magyar Néprajzi Társaság
Pénztára

VIII, Múzeum-körút 14-16.

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG EMBERFÖLDRAJZI SZAKOSZTÁLYÁNAK folyóirata a

FÖLD ÉS EMBER

Negyedévenként megjelenő tudományos szemle. Az egyetlen kizárólag magyar tárgyú földrajzi folyóirat. Szerkeszti: *Kogutowicz Károly* és *Strömpl Gábor*. Előfizetési ára 70.000 kor. (Tanároknak, intézeteknek évi 25.000 kor.) Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest VIII, Múzeum-körút 6. (Kir. Magy. Egyetemi Nyomda)

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG EMBERTANI SZAKOSZTÁLYÁNAK folyóirata az

ANTROPOLOGIAI FÜZETEK

(ANTHROPOLOGIA HUNGARICA)

Kéthavonként megjelenő többnyelvű folyóirat, mely a külföldi embertani kutatásokat, mozgalmakat, irodalmat magyar nyelven, a hazai kutatások eredményeit pedig idegen nyelven is ismerteti. Szerkeszti: dr. *Bartucz Lajos* t. egyetemi m. tanár (Budapest VIII, József-u. 5. III. 17.), kihez a folyóirat szerkesztésére, kiadására és megszerzésére vonatkozó minden tudakozódás intézendő.

Copyright by Hungarian Ethnographical Society.

MEGJELENT

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG KÖNYVTÁRA

I-ső kötetéül Dr. RÉTHEI PRIKKEL MARIAN bencés tanárnak

A MAGYARSÁG TÁNCAI

című néprajzi és művelődéstörténeti monográfiája, számos képpel, hangjeggyel és hat műmelléklettel. Kapható a kiadó „Studium“ R. T. könyvesboltjában (Budapest, IV, Múzeum-körút 21) és általa minden hazai könyvkereskedésben. Ára 6-60 pengő. (Kemény kötésben, famentes papíron, a szerző aláírásával, 10 pengő.)

A mű erről a tárgykőről az első összefoglaló, részletes munkát és az irodalmi és szájhagyománybeli források bő felhasználásával készült; úgy a magyar népelet, mint a hazai művelődéstörténet szempontjából egyaránt hezagot pótol és kellő tudományos színvonalon, de mégis könnyen érthető nyelvezettel, élvezetes modorban adja elő a tárgyat. A monográfia a következő fejezeteket foglalja magában: Tájékoztató. — A tánc. — „Táncos magyarok“. A magyar faj táncszeretete és táncra valóssága. — A magyar néptánc. — A magyar néptánc ősi egysége s kettéválása: nemes tánc és paraszt (népi) tánc. — A régi magyar táncolás jellemzőségei: illem- és táncszabályok, szépségi kellékek, tánciskola és táncmesterek. — A magyar tánc száműzése az úri táncvígalmakból és diadalmos visszatérése. — A csárdás. — Vidéki eltérések a néptáncban. — A magyar nép tánc tanulása és táncmulatságai. — A magyar tánc hatása a környező nemzetiségekre és a külföldre. — Különleges magyar táncok. — Jelképes és játékos táncok. — Katonatáncok. — Vidéki táncok. — Alkalmi táncok. — Magyar mütáncok. — Összefoglalás. — A magyar táncok jelene és jövője. — A magyarság és az idegen táncok. — Harc az idegen táncok ellen. — A magyar táncnyelv. — A magyar táncok irodalma. — I. Függelék: A magyar tánc a költészetben. — II. Függelék: Egy német katonatiszt észrevételei a magyar táncról 1792-ből.

A Magyar Néprajzi Társaság kiadványaiból még kapható :

Ethnographia. 1890—1891 (I—II.) évf. 1—10. száma; 1892 (III.) 1—6; 1893 (IV.) 4—6; 1894 (V.) 1—2; 1895 (VI.) 3—6; 1896 (VII.) 1—6; 1897 (VIII.) 5—6; 1898 (IX.) 1—6; 1899 (X.) 1, 3—6; 1900 (XI.) 3, 6, 8; 1901 (XII.) 1, 3—10; 1902—1904 (XIII—XV.) 1—10; 1905—1922 (XVI—XXXIII.) 1—6. **Népelet (Ethnographia).** 1923—24 (I/II.—XXXIV/XXXV.) évf. 1—12. száma; 1925 (III—XXXVI.) 1—12. Számonként: 60 fill. (= 7500 papírkorona).

Néprajzi Füzetek. 1. *Munkácsi Bernát*: A magyar népies halászat műnyelve; 3. *Nagy Géza*: A szkithák nemzetisége; 5. *Alexics Görgy*: Vadrózsapör; 6. *Krausz Sámuel*: Nemzeti krónikáink bibliai vonatkozásai; 7. *Huszka József*: Tárgyi ethnographiánk őstörténeti vonatkozásai; 9. *Galgóczy János*: Újabb sumir szószedet. Füzetenként: 60 fill. (= 7500 papírkorona).

Magyar Néprajzi Könyvtár. 1. *Strausz Adolf*: Bolgár néphit; 2. *Sebestyén Gyula*: Rovás és rovásírás. Kötetenként: 4 pengő (= 50.000 papírkorona).

Néprajzi Könyvtár. Új folyam. 1. *Tagányi Károly*: A hazai élő jogszokások gyűjtéséről. Ára: 2 pengő (= 25.000 papírkorona).

A Magyar Néprajzi Társaság Propaganda-Bizottságának kiadványai. 1. *Gróf Teleki Pál*: Néprajz és földrajz; 2. *Solymossy Sándor*: Mi a folklóre? 3. *Herrmann Antal*: A néprajz és a néptanító; 4. *Szendrey Zsigmond*: A néphagyományok gyűjtésének módszere; 5. *Viski Károly*: Néprajz és néprajzi kutatás; 6. *Solymossy Sándor*: A magyar népköltés értékei. Egyenként nem kapható; az egész sorozat ára: 60 fill. (= 7500 papírkorona).

Az összes fenti kiadványok árából a Magyar Néprajzi Társaság tagjai 25/0 kedvezményben részesülnek. Postai kézbesítés esetében a csomagolást, valamint szállítást külön felszámítjuk.

MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG TITKÁRI HIVATALA

Budapest X, Tisztviselőtelep, Elnök-utca 13. szám.
Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Tára

(Hiv. órák: hétköznapokon 9—14-ig.)

ETHNOGRAPHIA

NÉPÉLET

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG
FOLYÓIRATA
ÉS A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM
NÉPRAJZI TÁRÁNAK

ÉRTESÍTŐJE

SZERKESZTIK:

SOLYMOSSY SÁNDOR ÉS BÁTKY ZSIGMOND

XXXVII. ÉVFOLYAM

BUDAPEST, 1926

2. SZÁM

MEGJELENIK NEGYEDÉVENKÉNT

NÉPÉLET 2. SZ. TARTALMA:

	Oldal
<i>Heller Bernát</i> : Három a daru	57—72
<i>Rhédeyné Hoffmann Mária</i> : Egy bujdosó naplójából (II.)	73—77
<i>Szendrey Zsigmond</i> : Történeti népmondáink (IV.)	78—86
Kisebb közlemények : <i>Solymossy S.</i> : Az „ujkiolvasó” gyermekvers. — <i>Gulyás József</i> : A „szűzgulya-fordítás”. — <i>U. ő.</i> : Csokonai egy ismeretlen verse (a tuskóhúzásról). — <i>Hegyaljai Kiss Géza</i> : A csenyétei pünkösdjárás. — <i>Szilágyi Gyula</i> : Székely emlékek.....	87—91
Néphagyománygyűjtés : <i>Szohner Sándor</i> : A mohácsi vésznapról szóló népies ének (hangjeggyel). — <i>Bálint Sándor</i> : Szeged-alsótanyai nóták 1—8. — <i>Paraj János</i> : Gyermekjátékok Nádújfalun 1—4. Gyermektánchoz versikék 1—4. — <i>Hársing István</i> : Kalamány Kováts Fridrik herceg léssen (Népmese egy XVIII. sz.-i kéziratból.)	92—96
Irodalom : <i>y-r</i> : <i>G. Jungbauer</i> : Märchen aus Turkestan und Tibet. — <i>Birger Mörner</i> : Tinara. Die Vorstellungen der Naturvölker vom Jenseits. <i>Carl Clemen</i> : Das Leben nach dem Tode im Glauben der Menschheit. — <i>Schwartz Elemér</i> : Gaudeamus igitur. <i>Kommersbuch</i> . — <i>Könyvszemle</i>	96—100
Társasági ügyek : 101—111. Németnyelvű kivonatok 112 o.	

ÉRTESITŐ 2. SZ. TARTALMA:

	Oldal
<i>Györffy István</i> : A magyar szür	49—61
<i>Ecsedi István</i> : Rekesztőhalászat a Tiszán és az alföldi vizeken	61—75
<i>Bátky Zsigmond</i> : Aratósarlok a Néprijzi Múzeumban.....	75—80
<i>Kardos Árpád</i> : Kisázsiai aratószerszámok	81—82
<i>Kántor Mihály</i> : Bodrogközi adatok a sarlós aratáshoz	83—86
<i>Kiss Lajos</i> : A kasza a hódmezővásárhelyi ember kezén	86—93
Régi följegyzésekből : 94—97. — Irodalmi Szemle : 97—99. — Beérkezett könyvek, Múzeumi hírek : 99—101. — Tudakozódások és kérdések	102
Anzeiger	103—104

INHALT DES »NÉPÉLET« (VOLKSLEBEN) Nr. 2.

	Seite
<i>Bernhard Heller</i> : Drei waren die Kraniche (Pediculosus).....	57—72
<i>Marie Rhédey-Hoffmann</i> : Aus dem Tagebuche eines Emigrierten (II.)	73—77
<i>Sigism. Szendrey</i> : Unsere geschichtlichen Volkssagen (IV.).....	78—86
Kleinere Mitteilungen : <i>A. Solymossy</i> : „Fingerzähler“-reime. — <i>Jos. Gulyás</i> : Das Wenden der Viehherde. — <i>Ders.</i> : Das Blockziehen in einem unbekanntem Gedicht Csokonais. — <i>Géza H. Kiss</i> : Pfingstumgang in Csetény. — <i>Jul. Szilágyi</i> : Székler Erinnerungen	87—91
Folklore-Texte : Volkstümliches Lied über die Niederlage bei Mohács 1526. (<i>A. Szohner</i>). — Volkslieder aus dem Süden von Szeged (<i>A. Bálint</i>). — Kinderspiele in Nádújfalu (<i>Joh. Paraj</i>). — Der Eintags-König. Ein Schwank aus dem XVIII. Jahrh. (<i>Stef. Hársing</i>)	92—96
Volkskundliche Literatur : S. 96—100. — Vereinsangelegenheiten : S. 101—111	
Inhaltsauszüge und Kundmachung in deutscher Sprache : S. 112.	

INHALT DES ANZEIGER. JAHRG. XVI.

	Seite
<i>Györffy</i> : Der ungarische „szür“. — <i>Ecsedi</i> : Sperrfischerei in der Theiss und den Seichtwässern des Alföld. — <i>Bátky</i> : Sichel des Ethnographischen Museums. — <i>Kardos</i> : Schnittwerkzeuge aus Kleinasien. — <i>Kántor</i> : Schnitt mit der Sichel in Bodrogköz. — <i>Kiss</i> : Die um Hódmezővásárhely gebräuchliche Sense	103—104

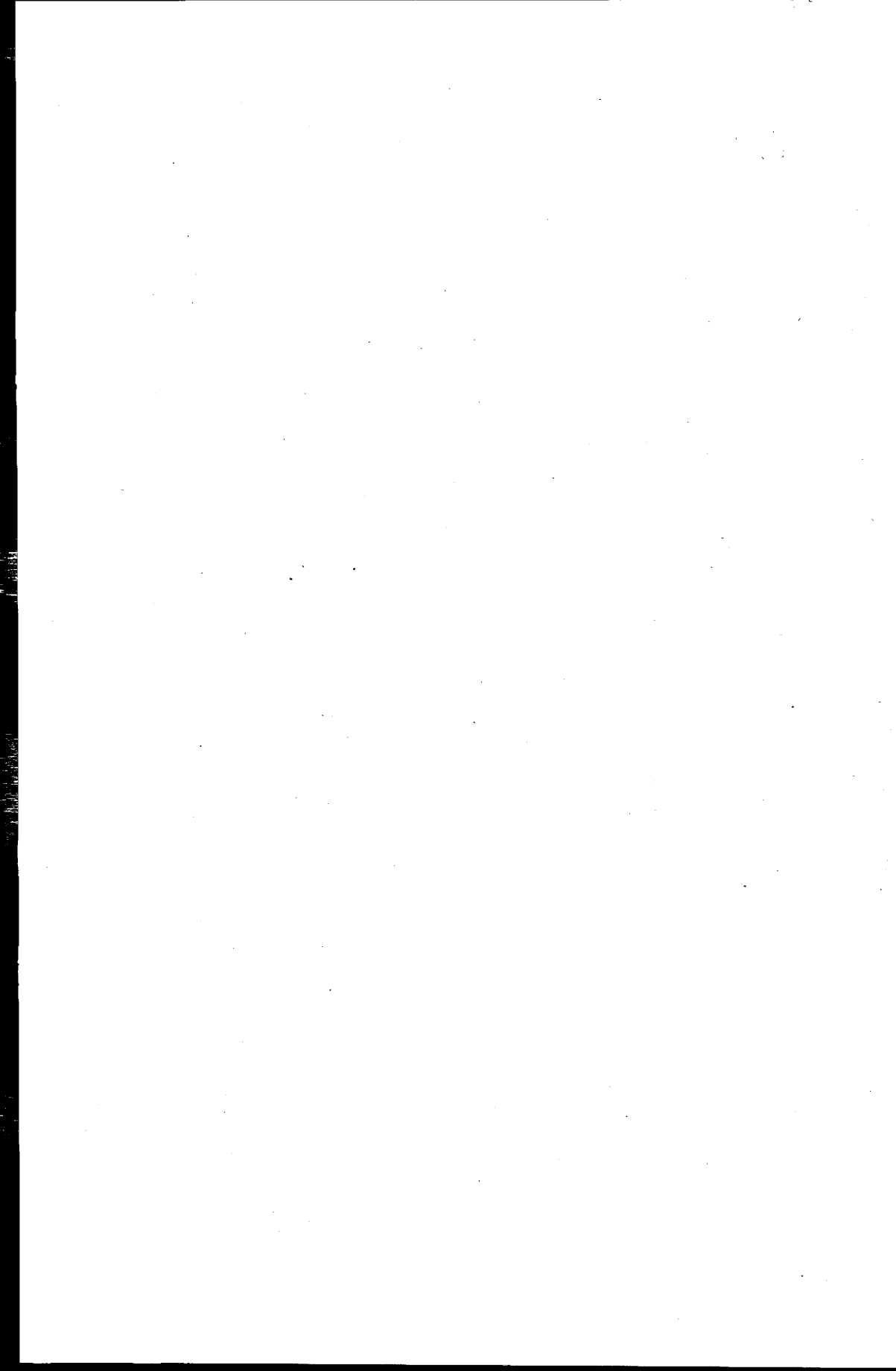
A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG
mélységes fájdalommal jelenti, hogy alapító-
és tiszteleti tagja

Dr. Herrmann Antal

nyugalmazott főiskolai igazgató,
tudományegyetemi c. nyilvános rendes tanár,
a Szent István Akadémia rendes tagja, stb., stb.

1926. évi április hó 15-én, életének 75-ik
évében elhunyt.

A megboldogult megindítója volt azok-
nak a tudományos és társadalmi mozgá-
soknak, amelyek Társaságunk megalapítá-
sához vezettek. Társaságunk megalakulásá-
ban és további életében, minden vonatko-
zásban tevékeny részt vett; e téren szerzett
örök érdemeiért emléket különös hálával és
kegyelettel őrizzük!

ETHNOGRAPHIA-NÉPÉLET

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG KÖZLEMÉNYEI

1926

HÁROM A DARU.

Tompa M. versének tipuscsaládja a konok asszonyról.¹

Nagy költőink közül jóformán az egyetlen Arany Jánosnak sokszoros kapcsolatát a népköltéshez vizsgálta s vizsgálja tüzetesen irodalomtörténeti és tárgytörténeti kutatásunk. Nem szólva pl. Czuczorról, Garayról, még Vörösmartynak, Petőfinek is viszonya a néphagyományokhoz csak a jövőtől várható serény részletmunkálatok után lesz megállapítható. Ilyenmő tanulmányra azonban legkivált Tompa szolgált reá, akit az igrici genius loci, „a pataki diákság népdal-cultusa“, a sajóvidéki népnek dús mese- és mondavilága a Regék és Népregék költésére ihletett. Tudományunknak ez a tartozása arra indította Versényi Györgyöt, irodalmunknak és irodalomtörténetünknek lelkes művelőjét, hogy a Magyar Néprajzi Társaság centenáris emlékülésén Tompa népies költészetéről értekezzenek.² Versényi abban látta feladatának nehézségét, hogy a magyar mondák nincsenek oly áttekinthető gyűjteményekbe foglalva, mint pl. a német mondák³ vagy akár az erdélyiek (Friedrich Müller: Siebenbürgische Sagen). De magának Tompának költői feldolgozása is megnehezíti a kutató dolgát. Arany a műalkotásban gondosan követvén az epikai hitelről vallott műelméleti meggyőződését, lelkiismeretesen megóvja tárgyainak néphagyományi elemeit, ellenben Tompa valósággal eltörli a nyomokat, amelyek költeményeitől a néphagyományhoz vezetnek. Maga azzal vádolta önmagát, hogy mélyebb értelemben nem is mondható népies költőnek: „Legfőlebb hát Népregéimről lehetne így neveztetnem — vallja meg Arany —, de azt is, ha most írnam, bizony másképen írnam, mert annak nagy része minden inkább, mint népies.“ (Levél Arany J.-hoz, 1848 III. 2.) (Arany Hátrahagyott Iratai, III. 214.)

Igy pl. „Diósgyőr“ mi egyébbel sem árulta el néphagyomány voltát, mint azzal, hogy Tompa a Népregék közé sorozta s íme, Binder Jenő meggyőző tanulmánya bebizonyítja, hogy Keleten és Nyugaton elterjedt évezredes vándormesével van dolgunk.⁴

Nem tarthatunk számot hasonlóan meggyőző hatásra, amikor itt Tompa egy másik költeményének, „Három a daru“-nak kapcsolatát a nép-

¹ Dolgozatom küszöbén hálásan teszek arról vallomást, hogy azt voltaképp Binder Jenő barátommal együtt csináltuk; ami benne netalán figyelemre méltó, az jórészt Binder olvasottságának, könyvtárának és barátságának köszönhető.

² Versényi György, Tompa népies költészetéről. Ethnographia, XXVIII. (1917) 161—184.

³ A német népmondának gazdag irodalmát összeállítja: Friedrich Ranke, Die deutschen Volkssagen, München, 1910. (Friedrich von der Leyen Deutsches Sagenbuch vállalatának IV. kötete.) 291—294.

⁴ Binder Jenő, Álom a hídon levő kincsről. Ethnographia, 1920. XXXI. 41—45.

hagyományhoz vesszük szemügyre. Ezt a bájos tréfát Tompa nem is vette föl a Regék közé, hanem a „Balladák. Beszélyek“ ciklusába, de ekkép indítja:

Jó előre óvást tészek,
Hogy a mit most elbeszélék,
Nem én költöm...!
Ez megtörtént az alföldön,
Annak egyik falujában,
Valójában!

Ha ezt Arany mondja, akkor nincs benne kétség, hogy az adomának minden elemét az Alföldön hallotta vagy alföldi hagyományban olvasta. Tompánál nem bizonyos, nem akarta-e tréfával az anekdotának mulattató hatását fokozni.

Zlinszky Aladár a Jóka ördögének szentelt mintaszerű dolgozatában a „gonosz asszony meséje“ körébe belevonta a „Három a daru“ elemeit és párhuzamait is s amúgy mellékesen szinte megvonta a tárgy történetének körvonalait.⁵ Amde ez a tárgy úgy Tompáért mint önmagáért megérdemli az önálló, rendszeres feldolgozást. Határoljuk el feladatunkat épp a Három a daru alapmotívuma nyomán, amint az a költemény végsorában kicsendül: *három a daru holtig*, vagyis a mi tárgyunk hősnője nem általában a gonosz asszony (Tompánál éppenséggel nem gonosz), hanem a konok feleség, aki betegen, haldokolva is megátalkodik abban, amit egyszer kimondott, aki a mese némely típusában halálos kockázatot is vállal érte, sőt, az egyik mesefajban még halála után is ellenkezik. A módfelett gazdag változatok három főcsoportba oszthatók: 1. A nő vita közben makacsul ragaszkodik a kimondott szóhoz. 2. A nő nem hagy föl oly szitokkal, amely férjének fáj. 3. A nő halála után is ellenkezik, vagy legalább is elvárják tőle, kitelik tőle, hogy ellenkezik.

I. Megátalkodás a vitában.

Ennek az anekdotafajnak lényeges alkotó elemei: 1. Férj és feleség csekélységen összekülönböznek; másodrendű elem, mely itt-ott elmosódik az, hogy a férjnek van igaza. 2. A nő megátalkodik. 3. Verés (halálos veszedelem) nem bírja észre téríteni. A típusnak változatai abból erednek, hogy más-más a vita tárgya, amelyen a házaspár összezördülnek.

1. Kaszálva vagy nyírva.

(Pré tondu-típus.)

A mesének legelterjedtebb alakulásában férj és nő arról vitatkozik, vajjon a rét le van-e kaszálva vagy lenyírva. Eddig ismert legrégebb változatát úgy látszik a Romulus-mesegyűjtemény jegyezte föl, amelynek X. századi kéziratát Oesterley adta ki, — igaz, hogy a mi mesénk a függékbe került, amely csak későbbi kéziratokból ismeretes. Egy férfiúnak — beszél a Romulus — engedetlen, makacs, szájas felesége volt. Egyszer réten sétálnak, amelyet annak gazdája kevéssel azelőtt gondosan lekaszált. A férj megjegyzi: mily gondosan és egyenletesen van ez a rét lekaszálva! Hazudsz — vág közbe a nő — ollóval van az nyírva. Mindig ellenkezel szavaimmal — válaszol a férj —, pedig valóban tudom, hogy szomszédom sarlóval vágta. Örjöngsz — erősködik az asszony —, ollóval nyírták. Régi szokásod — dühösködik a férj —, mindig magadnak akarod az utolsó szót. Ezzel lefogja s megfenyegeti, hogy majd megállítja a nyelvét, ha nem enged.

⁵ Zlinszky Aladár, A gonosz asszony meséje és Arany Jóka ördöge. Irodalomtörténeti Közlemények, IX. (1899) 15—40; tárgyunkról 19—21. 28—32.

„Nos, kérdi a férfit, mily szerszámmal vágta le a rét fűvét?” Mivel pedig a férfit már megfogta a nő nyelvét s erősen nyomta, a nő nem bírt teljes szókat ejteni, hanem „forcepe“ (= ollóval) helyett azt hebegte: orphise. Ekkor a férj vagdalni kezdte a nő nyelvét s megismételte a kérdését. A nő, elvesztvén nyelvét, beszélőképességét, tőle telhetőleg nyilvánította a makacsságát, ujjával mutatván az ollónak alakját és munkáját.⁶

Azt a részletet, hogy a nő, ki lévén vágva a nyelve, hebegve, fogyatékosan mondja a dac sugalta szót, nem találom másutt a Romuluson kívül. Amde az elemeknek hasonló összekapcsolását: a nő erősködik, hogy a rét nyírva van; a férfit a nő nyelvét megfogja, kivágja, a nő még egyre ollót mutat az ujjával, — ezt a kapcsolást a Romulusból közvetlenül vagy közvetve folyt változatok⁷ és számos párhuzam kivált a román és a középkori latin irodalomban tünteti föl.⁸

Csonkább az a fabliau, amelyről ezt a mesetípust nevezni szokás: a Pré tondu. Paraszt a feleségével réten át sétál. „Valóban, kiált föl a paraszt, ez a rét azután szépen van lekaszállva.” „Nincs az kaszállva, ellenkezik a nő, hanem nyírva.” A férj Szent Jánosra esküszik, hogy egy év sem elegendő ily rét lenyírására; a nő Szent Omerre esküszik, de biz' nyírva van. A parasztot elfogja a düh, hatvan ütést mér sorjában a nejeire, a nő elájul, szót ejteni többé nem bír, de még ájultan is ujjait mozgatja, a nyírást utánozva.⁹

Tárgyunknak erős elváltozását tünteti föl az egyébként is különleges norvég néphagyomány. Itt a házaselek aratás előtt megtekintik a maguk szántóföldjét. Az ember azt mondja, megkezdhetik az aratást. Az asszony erősködik, ő biztosan tudja, a földet nyírják és nem aratják. Így veszekedtek, amint egy folyó hídján átmentek. Az asszony ott is mondogatta és mutogatta, hogy így nyírják, úgy nyírják, míg egyszerre csak megbotlott a hidon és belesett a folyóba. Az ember utána kapott s amint fölmerült, megkapta a feleségét a hajánál fogva és kérdezte. Hát ugye, learatjuk majd a földünket? — Nyírjuk, nyírjuk, nyírjuk! kiabált az asszony. — Majd megtanítlak nyírni, gondolta magában az ember és alábuktatta a feleségét, de hiába, akkor is azt mutogatta az ujjával, hogy de bizony nyírni. Erre megharagudott az ember, még tovább tartotta a víz alatt, míg az asszony meg nem fulladt.¹⁰

Nem szólva most még a mesekeverésről, amely a folytatásban még fokozódik, látnivaló, itt nem a learatott, hanem a learatandó földről folyik a vita; a nőt pedig eleinte nem a férje hallgattatja el, hanem makacs mozgulatai a vízbe ejtik; czentül már a még megbeszélendő típusok vonásai lépnek föl.

Egészen magában áll az ugyancsak mesekeverő izlandi néphagyomány, amelyben nem férj és feleség, hanem két zsémbes öregasszony vész össze azon, vajjon a fűvet vágta vagy nyírták. A perlekedés hevében mind a ketten a tóba esnek s belefúlnak. De az egyik még fuldokolva is a vízből

⁶ Romulus ed. Oesterley. Berlin, 1870. Appendix No. 57. De uxore proterva, p. 113, 114.

⁷ Maga Oesterley (p. XXXIII., No. 71.) a Romulusból folyt három változatot sorol föl; ezek: Marie de France. (XII. század) Isopet No. 95; Gerard von Minden alnémet Esopusa 1370-ből, No. 28; és a XV. századi Wolfenbütteli Aesopus No. 64.

⁸ Romulus és Marie de France után legrégebb a két XIII. századi változat, The Exempla ... of Jaques de Vitry, ed. Crane London 1890, No. CCXXII, p. 92, 223, Anecdotes historiques ... d'Étienne de Bourbon, dominicain du XIIIe siècle publiés ... par A. Lecoy de la Marche. Paris, 1877, No. 243, p. 205.

⁹ Do Pré tondu, Montaiglon-Raynaud, Recueil général et complet des Fabliaux IV. (Paris, 1880) p. 156, 157.

¹⁰ Halász Ignác szép fordításában közli Zlinszky, Irodalomtörténeti Közlemények IX., 1899. 20, 21.

kidugja ujjait s az ollónak mozgását végzi, mindhalálig megátalkodván a maga véleményében. Izlandban még közszólás is fűződik a meséhez: nyakas embernek azt mondják: úgy tesz, mint a két asszony, akik váltig vitatták: vágva, nyírva.¹¹

Mindezekben a változatokban rétről-földről folyik a vita. Angliában azonban, beszéli Ralston, az a móka járja, hogy férj és nő azon vész össze, vajjon egy bizonyos kötelet késsel vagy ollóval vágta-e le. A nő addig erősködik, hogy ollóval, míg a férj vízbe dobja; a nő belefűl, de haldokolva is ollóként járhatja ujjait a víz fölött.¹²

Asztrakáni orosz mesében a férj szakálláról csik szó. A férj lenyírta, a nő váltig vitatja, hogy levágta. A férj mély tóba dobja s feléje kiáltja: mondjad hát nyírva! A nő beszélni nem tud, de egyik kezét kinyújtja a vízből s két ujjával a vágás mozdulatát jelzi. Ez az elbeszélés is közszólásra adott alkalmat. Konok asszonyt orosz paraszt úgy jellemez: ha te azt mondd, nyírva, ő azt mondja vágva.¹³

Rétről, szántóföldről, de még kötélről, szakállról is, — bár mindannyiszor nyilvánvaló, hogy a nőnek nincs igaza —, valamiképp vitatható, vajjon sarlóval, illetőleg késsel vagy ollóval vágta. De egy palermói mesében — s ezáltal a móka annál hatásosabb — a nő tiszta képtelenségért szenved el bajt, veszedelmet. Íme a mese, amelynek címe: Olló volt.

Élt egyszer egy férj és feleség. A férj szabó volt, az asszony is s mellett a házban serénykedett. Egy napon a férj egy pár konyhaedényt összehátörve talál: tálakat, poharakat, tányérokat, mondom, törve-zúzva. „Hát ez hogy tört el?” „Mit tudom én” szól a nő. „Mit jelent ez, mit tudom én! Hát ki törte el?” „Ki törte el? Én az ollóval!” szól a nő bosszúsán. „Ollóval?” „Ollóval!” „Igazat szölsz!? Tudni szeretném, mivel törted el, különben kezemmel látom el dolgodat.” „Az ollóval!” (Mert olló volt kezében.) „Ollóval, mondd?” „Ollóval volt.” „Hát ez mit jelent?! Várj csak kissé, majd megmutatom, te voltál-e az ollóval.” Erre kötéllel megkötötte az asszonyt, majd kútba kezdte lebecsátani, mondván: „Nos, hogy törted el? Látod, a kútba vetlek.” A férj, ennyi makacsság láttára a kútba készült vetni a nőt, de ez tovább is nyelveskedik. „Hogy történt (szól a férj), hogy eltörted?” „Ollóval történt.” A férfiü lebecsátja a kút közepéig: „Mivel történt?!” „Ollóval.” Erre dühében a férj lebecsátotta, hogy lába a vizet érte. „Hogy történt?” „Ollóval!” Lebecsátja melle közepéig. „Mivel történt?” „Ollóval.” „Megállj, szólj ennyi makacsságon földühödve; mindjárt egészen belemártlak a vízbe; jobb volna megmondanod, hogy történt, jobb volna bizony neked! Hogyan lehet ollóval tányért, tálát törni! Mi történt a darabokkal, ha szétvagták?” „Olló volt, olló!” Ekkor elbecsátotta a kötelet, puhm! (rotty!) az asszony egészen a vízbe pottyan. „Most már meg vagy elégedve? Azt mondd, hogy ollóval történt?” Az asszony nem bírt tovább beszélni, mert egészen benn volt a vízben; mit tesz? (asszonyok vagyunk, keményebb a fejünk a szarvnál); kinyújtja kezét a vízből s ujjával jeleket kezd végezni, mintha ollóval akarna vágni. Szegény férj, mi telhetett tőle?! Azt mondta: „Az asszonyt elvesztem, előbb-utóbb követnem kell, kihúzom, hadd mondja, hogy olló s olló volt.” Erre kihúzta s nem volt képes rábírní, hogy elmondja, miként tört el a konyhai fölszerelés. — Bizonyítja a nő önfejűségét.¹⁴

¹¹ Adeline Rittershaus, Die neuisländischen Volksmärchen. Halle, 1902. No 126, p. 450. Geschnitten oder Geschoren.

¹² W. R. S. Ralston, Russian Folk-Tales. London, 1873, p. 36, 37.

¹³ *ibid.* 37.

¹⁴ Giuseppe Pietrè, Fiabe, Novelle e Racconti Popolari Siciliani. IV. Palermo, 1875, No. 257, p. 131, 132. Forfici foru. Angol fordítását adja Crane, Italian popular tales. London, 1885, 285—7.

Dél-Olaszországban közszólássá vált: „ollót, ollót csinálni“ (far tuorfece, fuorfece), oly értelemben, hogy valaki folyvást beszél s nem enged, hogy félbeszakítsák. Ezt a szólást oly kézmozdulattal kísérik, amelynél a mutató- és középujjat olló módjára mozgatják. Azt beszélik, hogy egy férj nem bírván többé a feleségével, aki mindent jobban akart tudni s egyre nyelvelt, kútnak köteléhez erősítette s lassan lebocsátotta, időt engedvén neki, hogy észre térjen. De az asszony váltig azt kiáltotta: mindig ollót, ollót akarok csinálni. Végül már egészen a víz alá merült, úgyhogy száját sem bírta többé nyitni; még ekkor is kiemelte kezét a vízből s a már leírt kézmozdulatot végezte. A férj látván, hogy a természet nem másítható meg, engedett, kihúzta s azontúl békében élt nejével, magában mondogatván: „Durum, sed levius fit patientia, quidquid corrigere est nefas.“¹⁵ Itt tehát pusztán a szólás maradt és a mesének kerete mese nélkül.

Mindezekben a változatokban és változattörmelékekben a nő a nyírás, az olló mozdulatát végzi, azt vitatván, hogy valamit nyírtak, amit nyírni nem szokás, sőt valamit, amit nyírni nem lehet. De a megátalkodott nő vitatkozásának van más tárgya is. Ez pedig:

*Himrigó vagy rigónőstény.
Turdus et merula-típus.*

A mókának vázát a *Democritus ridens* a következőkép adja: *Mulierum pertinacia. Mulier quaedam quum marito duos in coena Turdos opposuisset, Merulas esse dixit. Replicanti autem marito, Turdos esse, illa triplicavit, esse Merulas: unde ira percitus maritus colaphum ipsi impegit. Sed neque sic destitit uxor, Turdos mensae apponens, Merulas eas dicere: ideoque colaphos ille geminavit. Exacta jam septimana, uxor Merularum suarum iterum mentionem iniecit, marito autem Turdos tamen fuisse dicente, quam illa nihilominus immo Merulas fuisse asseveraret, coactus fuit maritus octavam celebrare, plagas et verbera iterando, sed neque sic cessavit contentio. Novo enim jam exoriente anno, mulier viro objecit, quod ob maledictas Merulas praeterito anno vapulasset: et respondente marito, ob Turdos; uxore vero, ob Merulas occinente. non potuit se continere maritus, quam veluti anniversaria celebrans, iterum probe eam depecteret. Nec tamen sic adigere potuit, ut Turdos fuisse fateretur.¹⁶* Hasonló vita folyik ugyanerről a tárgyról egy firenzei mesében (I tordi ed i merli), amelyben a férj a házasság évfordulójának ünneplésére hoz csomó rigót, amelyen lakoma közben összevesznek s amelynek folytán a nő a házasság minden évfordulóján verést kap. Pitрэ, a mese kiadója, annak teljesebb változatát Fanfaninál találja; ebben a nő halálos ágyán is, amikor bocsánatot kér férjétől, még mindig gondol a rigókra s a férj, nehogy az asszony elkárhozzék, ráhagyja, hogy *merli*.¹⁷ Az olasz nyelv, úgy, mint a latin, külön szóval különbözteti meg a két rigófajt egymástól, a *turdus*-t a *merula*-tól. Más nyelvek egyéb módon kénytelenek magukon segíteni. A XVII. századi Sicur d'Ouville ezért így beszél:

Húshagyó kedden a nő bőjti eledelnek rigót hoz. A férfiú sajnálja,

¹⁵ Basile, *Der Pentamerone oder das Märchen aller Märchen...* Aus dem Neapolitanischen übertragen von Felix Liebrecht. Breslau, 1846. II. 248 és 264—5, 69. jegyzet.

¹⁶ *Democritus ridens. Sive Campus recreationum honestarum cum Exorcismo Melancholiae. Gedani apud Aegidium lanssonium a Waesberge. 1701.* (Egyetemi Könyvtár példánya, Hf. 339) p. 121. Pitрэ idézetéből (Fiabe, novelle e racconti popolari siciliani Palermo, 1875, IV., 134) azt látom, hogy a szöveg megegyezik Ens Gáspáréval, Epidorpid. II.

¹⁷ Giuseppe Pitрэ, *Novelle popolari toscane, Firenze, 1885, p. 299—300. I tordi ed i merli.*

hogy nem hím, mert a rigónösténynek kesernyés a húsa. Pedig hím, vág vissza a nő. Vitatkoznak. A férfi kérleli, hallgasson el valahára, hadd ebédeljenek. A nő csak azért is hajtogatja: merle, merle, merle s annyira kihozza a férjet sodrából, hogy az arcul üti. A nő karmolni kezd, a férj bottal kiveri. A csend helyreáll. Következő húshagyó kedden a nő vadgalambot találván odaveti, hogy megelőző évben a férj mennyire makacs-kodott a himrigóval. Pedig nöstény volt, — vág vissza a férj. Összekapnak; a nő tányért csap a férje fejéhez, a férj bottal kiveri, úgyhogy a nő szomszédhoz menekül. És ez a vita évről-évre megújul: a nő évente, pedig még tizennégy évig élt, húshagyó kedden bottal kiverve egy-egy szomszéd házában tölti az éjszakát.¹⁸

Honnan jegyezte föl a Sieur d'Ouille ezt az adomát 1680-ban megjelent gyűjteményébe, nem tudom. De a hagyomány mindmáig él a francia népnél: Nivernais-ben úgy beszélnek, hogy a férj lőtte a rigót s azt vitatja, hogy hím, míg a nő erősködik, hogy nöstényrigó. A vitába beletörik az edény; maga a sült rigó — már akár hím akár nöstény volt — a serpenyőből a hamuba dől. A derék emberek minden húshagyó kedden összekapnak a rigólakoma emléken.¹⁹

A típus egyik vonása itt elhomályosul: a mesélő nem akarja eldönteni, hím vagy nöstény rigó volt-e, pedig az adoma velejéhez tartozik, hogy a férjnek van igaza s a nő csak azért is ellenkezik. Sieur d'Ouille följegyzésében meg is van okolva, miért szeretné a férj, hogy hím legyen: mert a nöstényrigónak kesernyés a húsa. Az olasz és latin *turdus-merula* változatban is nyilvánvaló a férj igazsága, s a nőnek konoksága: csak azért is!

2. Más vitatárgyak.

Férjnek, feleségnek az a pörlekedése, vajjon fű, kalász vágva vagy nyírva van, vajjon milyen a tálalt rigó, ez a pör számos változatban él irodalom és hagyományszerte. De egyéb vitatárgyakra is akad példa, — igaz, egy-egy tárgyra csak egy-egy példa.

Konokul ellenkező nőt mutat be Gellert egyik költeménye: *Die Widersprecherin*. Ismene, a makacs nő, csukát tálal. A férj gyöngéden odaveti, hogy a hal talán nem főtt túlságosan kékre. Ismene fölindul: nagyon is kékre főtt, — elájul, haldoklik. Fájdalmában a férj önmagára haragszik, átkozza a végzetes halat s menti magát, hogy a csuka valóban nem főtt kékre. Erre a szóra életre serken az ájuldozó s odakiáltja: pedig kék volt.

Mulatságosabb az a móka, amelyben a házastársak egy képzeletbeli tárgy fölött kapnak össze. Jacques de Vitry XIII. századi prédikátor beszéli egy folyvást ellenkező nőről, hogy férjével vásárról jövet nyulat pillantottak meg, üzőbe vették, de az elszaladt. A férj sopánkodik: „Pedig mily szép zsíros ez a nyúl, ha megfogtuk volna, hagymával és lében mily jól esett volna.“ A nő ellentmond: „Jobb szeretem borssal.“ „Mégis jobb, veti ellene a férj, ha lében készül.“ A nő oly konokul perlekedik, hogy a férje végül kegyetlenül elveri. (A nő bosszúja azon a módon történik, amely a *Vilain mire* fabliau révén ismertebb s Molière Médecin malgré lui-je által híres.)²⁰

Nem is mindig házások perpatvarában nyilatkozik meg az ily konok-

¹⁸ L'Élite des Contes du Sieur d'Ouille réimprimée sur l'édition de Rouen, 1680. Par G. Brunet. Paris, 1883. I., 127. Autre d'une femme et de son mary.

¹⁹ Revue des Traditions populaires VIII., 1893, p. 196. Merle ou merlasse. Conte du Nivernais.

²⁰ The Exempla or illustrative stories from the Sermones vulgares of Jacques de Vitry. Edited... by Thomas Frederick Crane. London, 1890, No. 237, p. 99, 231—2. A mi példánk már előbb is kiadva Lecoy de la Marche-tól: Anecdotes historiques... d'Étienne de Bourbon-Paris, 1877, p. 206. jegyzetében.

ság s nem csak nőnél. Modica olasz város két pártra szakadt, a szentek tisztelete révén: alsó Modicában Szent Pétert, felső Modicában Szent Györgyöt imádták. Egyszer a szentgyörgyiek elfogtak egy szentpéterit s unszolták, éltesse Szent Györgyöt. Ez hevesen ellenkezik. Kötélhez erősítik s kútba mártogatják, nem enged. Csak amikor elszabadul, kiáltja el magát: ha úgy akarják a nagy ördögök, éljen Szent György!²¹

Egy olasz mesében obsitos katona átalkodik meg a hazudozásban. Megette egy marhának a szívét s váltig azt vitatja, hogy nem volt az állatnak szíve. Vízbe merül: térdéig ér a víz, ismétli, hogy nem volt a marhának szíve. Nyakáig ér, egyre tagad. Feje fölé ér, kidűgja a kezét s azzal azt mutatja, hogy nem.²²

A makacsságnak ezen különleges példáira alig hozhatók föl párhuzamok, azok a típus történetében kevésbé tesznek számot.

II. A szitkozódásban megátalkodott nő.

Le Pouilleux—Pediculosus-típus.

A zsémbes nőnek konoksága nemcsak a vitatkozásban, hanem a szitkozódásban is megnyilatkozhatik. Az így szitkozódó nőnek meséje, a Pediculus-típus, elterjedtségben bizvást versenyezhet a mindhalálig vitatkozó nő meséjével, a Pré tondu-típussal. Legrégibb följegyzése, amennyire látom, Jacques de Vitry-tól való (XIII. század). Beszéli, hogy egy zsémbes nő a férjét tetvesnek szokta mondani. A férj kérleli, hagyjon föl a gyalázkodással. A nő csak azért is nyomorult tetvesnek (miser et pediculosus) szidja. A férfi megtiltja. A nő annál élesebben, annál gyakrabban megismétli. Végül a férj a vízbe dobja s amidőn már szinte belefűlt s száját sem bírná kinyitni anélkül, hogy a víz behatoljon, a víz alól kiemeli kezét s jelekkel kezd gyalázkodni s két hüvelykujjával úgy tesz, mintha tetüt ölné.²³

Az adomának nagyszámú változata közül kerekdedségével figyelmet kelt egy délfrancia, gascogne-i néphagyomány. Szól egy házsártos nőről, aki a házasság első napja óta boszorkánytáncot jár, naponta hússzor. Tudván, hogy férje erős ugyan, mint Sámson, de türelmes, akár egy angyal, egyre elbizakodottabb. Egy este a férj fáradtan, éhesen hazajön a mezőről s vacsorát kér. „Részeges, tolvaj, hitvány, — megelégetem, hogy ily haszontalant szolgáljak, főzz magadnak.“ A szegény ember nem szól egy szót sem, kelt szakít a kertből s megfőzi a levesét. Amikor mártani akar belé, a nő szétzúzza a fazekat. „Miért törted össze?“ „Mert úgy tetszett, te tetves.“ „Megtiltom, hogy tetvesnek mondj.“ „Tetves! Tetves!“ „Ha megismétled, a tóba fojtak.“ „Tetves! Tetves! Tetves!“ A férj elviszi a nejét a tóba és bemártja lábáig. „Tetves!“ Vízbe meríti övéig. „Tetves! Tetves!“ Bemeríti álláig. „Tetves! Tetves! Tetves!“ A férj vízbe mártja a nő egész fejét. De az levegőbe emeli kezét, s egymáshoz dörgöli két hüvelykujját, mint aki tetüt ropogtat. Ekkor a férj belátja, hogy nem megy vele semmire, hogy felesége gonosznak született és gonoszúl fog meghalni, — kihúzza.²⁴

²¹ Giuseppe Pitre, Fiabe, novelle e racconti popolari siciliani, IV. (Palermo, 1875) p. 133.

²² Gherardo Nerucci, Sessanta novelle popolari. Firenze, 1891—2, p. 276, 277. (Novella, XXXI., Pipetta bugiardo). Grimm K. H. M. XI. Bruder Lustig; Bolte-Polivka, II., 150 (1. motívum).

²³ The Exempla... of Jacques de Vitry. Edited... by Crane. London 1890. No. 221, p. 92, 222—3.

²⁴ Contes populaires recueillis en Agenais par Jean François Bladé. Paris 1874. La Femme méchante p. 42, 43 (francia fordítás), 112, 113 (délfrancia szöveg), 155 (Reinhold Köhler jegyzete). Ugyanez a mese Contes populaires de la Gascogne par... Bladé. Paris 1886. III., 284—6. Bédier téved, amikor (Les Fabliaux. Paris 1895, 46. sz. 3, 4) úgy idézi, mint két mesét.

Mint ahogy a Pré tondu-típusnak alkotó eleme a nyelvkivágás, úgy a Pediculosus-típushoz hozzátartozik, hogy a nő a vízben ismétli a bántó mozdulatot. Elváltozást tüntet föl egy felsőbretagnei mese, amelyben a férj sírt árkol, beléfékelti nejét s reá lapátolja a földet. Amíg a nő beszélni tud, folyvást azt kiáltja: pouilloux! pouilloux! Amikor azonban a göröngy már a szájára kezd hullni s nem tudta az egész szót kiejteni, annyit kiáltott: Pou! Pou! Pou! — A férj kihúzza a javíthatlan nőt s maga világgá megy.²⁵

A szó csonkításában ez a változat megfelel a Pré tondu-nak Romulus gyűjteménybeli följegyzésének, amely szerint a nő, amikor lefogják a nyelvét, „forcipe“ helyett azt selypíti: „orphise“.

A meséből Burgundiában népies szólás is sarjadt: Dijonban, ha a gyermek azzal zaklat, hogy folyvást ugyanazt kéri, azt mondják neki: Pouilloux, pouilloux!²⁶

„Pediculosus“-nak szidja férjét a nő a latin följegyzésekben, „pouilleux“-nak a francia, „pouilloux“-nak a délfraancia változatokban. Pauli ferencrendi szerzetes útján tudjuk, hogy a XV. századi német hagyományban a szidalom úgy szól: „Lüszkneller.“²⁷

Maga a szidalom, de az egész adoma is irodalmi s másrészt erkölcsi célzattal elváltozott Hebel „Schatzkästlein“-jában. Házastársáról szól, akiknek házasságát nem az égben kötötték. A feleség költekező és éles nyelvű, a férj fukar, kivéve ha saját gyomráról volt szó. Ha a férj 100-szor pazarnak szidta a nejét, 101-szer hallhatta: te zsgori, „du Knicker“. Elkedveltelenedve otthonától, az ember teljesen elzüllött a korcsmai életben. Amikor egyszer megint mámorosan hazatér s a nő részegesnek és zsgorinak (Knicker) szidja, a Dunához viszi s fülig a vízbe mártja. A nő még utoljára kiemeli két karját a vízből s két hüvelykujjának körmeit egymáshoz dörgölvén, szemlélteti a rovarölésnek (Knicken) kézmozdulatát. — Célzatához híven Hebel a mókának tragikus kifejlést ad: a nő a Dunába fül, a férfi fölakasztja magát. A tréfás néphagyomány oktató elbeszéléssé lesz.²⁸

II. 2. Egyéb szidalmakban megátalkodott nő.

Mint ahogy a zsörtölődő házások nem mindig azon különböznek össze, vajjon a füvet, kalászt vágják vagy nyírják, úgy a szemléltethető szidalmak szótára sem merül ki a Pediculosus—Pouilleux—Knicker-ben. Szól az anekdota oly feleségről is, aki férjét zsebmetszőnek szidja s amikor az megakadályozza a beszédben, a zsebmetszés cselekvését kezével mutatja. Gonoszabb az az elbeszélés, amelyben a nő mindkettejük hitvesi becsületét sérti s elnémitva, ujjával szarvakat szemléltet.²⁹

III. Az ár ellen úszó nő.

A megátalkodott nőt ábrázoló mesetípusnak legegyszerűbb az a faja, mely a vízbe fült nőről szól. A makacs nő vízbe esik, férje keresi, de nem az ár irányában, hanem a folyásán fölfelé, mert a nő mindig mindennek ellenkezőjét tette.

²⁵ Revue des Traditions populaires VIII, 1893, p. 197.

²⁶ U. o. 378.

²⁷ Pauli, Schimpf und Ernst, ed. Oesterley. Stuttgart 1866 (Bibliothek des litterarischen Vereins in Stuttgart 85. sz.) No. 595, p. 392 (szöveg), p. 540 (Oesterley jegyzetei). Időközben a Schimpf und Ernst gyűjteményét kiadta Bolte is, de ennek a kiadásnak már nem vehettem hasznát.

²⁸ I. P. Hebel, Schatzkästlein des rheinischen Hausfreundes, Das letzte Wort.

²⁹ A gyűjteményt, mely ezt a két érdekes adomát adja (Louis Garon, Le chasse-ennuy ou l'honneste entretien de bonnes compagnies. Paris 1681. centurie IV, 8, p. 32) csak Bédierből ismerem (Les Fabliaux 1895.² p. 48, u.).

Az anekdota itt-ott ezen csupaszon jelentkezik, pl. Poggionál, La Fontaine-nél.³⁰ De jóval gyakrabban bevezető részében az elbeszélés megokolja, miért esett a nő a vízbe, rendszerint ugyancsak az asszonynek makacsságával.

A Romulusról nevezett gyűjteményben a férj a munkásaival a halastóba vizet merít a folyóból. Amikor belefáradnak s megéheznek, a férj elküldi őket a nejéhez ennivalóért, de meghagyja nekik, ne mondják valahogy, hogy neki kell az étel. A munkások most úgy tesznek, mintha gazdájukra panaszkodnának: súlyos munkát végeztetett velük s most zsugoriságában sajnálja tőlük az ennivalót. A nő rendben találja, hogy férje éheznek, de a munkások részére gazdag lakomát készít a folyó partján. Ott terem a férj, a nő kerüli s minél jobban hívogatja az ember, annál távolabbra tér ki előle s így konokságból a vízbe fül.³¹

Jacques de Vitry is kerekíti az elbeszélést. Egy nő mindig ellenkezett a férjével. Valahányszor ez vendégeket látott magánál, s kérte, hogy felesége szívesen fogadja őket, az mindannyiszor ellenkezésével elbúsította a férjét. Egyszer szintén vendégei voltak kertjében a víz mentén. Az asszony mogorva képpel fenyegette őket s félrehúzódott az asztaltól. Hiába kérlelte az ember, legyen barátságosabb, jöjjön közelebb, csak azért is távolabbra húzódott, hátával a folyó felé. Akkor a férfiú indulatosan kiáltja, jöjjön az asztalhoz. A nő heves mozdulattal a folyónak megy, belezuhan, belefül, s eltűnik. Szomorúságot színelve, a férj csónakba száll s hosszú rúddal kutatja föl a vizet, az ár ellen evezve. Mikor pedig a szomszédok elcsodálkoznak, hogy folyás ellenére, nem pedig lefelé keresi őt, azt felelte: Hát nem ismeritek feleségemet, hogy mindig az ellenkezőt tette s soha nem járt egyenes úton? Bizonyosra veszem, hogy az ár ellen szállt s nem pedig lefelé, mint ahogy mások szokták.³²

Etienne de Bourbon két ízben is idézi ezt az anekdotát, mindkétyszer Jacques de Vitry-re hivatkozik; a második változatban a férjet joculatornak, hegedősnek, kóklernek tünteti föl, aki bosszút áll feleségének konok gonoszságán.³³

A francia fabliau (Du Villain et de sa femme) a Romulus-változat alakulatának látszik. A zsémbes nő férje lekaszáltatta a mezcjét. Fáradt aratói bort kérnek tőle. Nejéhez utasítja őket, de tanácsolja nekik, ne hivatkozzanak öreára. A nő, remélve, hogy ezzel férjét bosszantja, ad nekik bort. De midőn a munkásokból kitér a nevetés, megérzi, hogy megréfták, megharagszik s visszafordul. Hidon átmenet vízbe esik. Az aratók oda-futnak a segítségére s a híd alatt keresik. Nem ott, keressétek fölfelé, kiált rájuk a férj, már amilyen ellentmondó a természete, bizonyára az ár ellen úszott.³⁴

Hosszadalmas és anorganikus megelőző történettel vezet be a mókát a gonosz Adelheidről szóló régi német Schwank. Adelheid mindenkép gyötri az urát, táplálékban, mert éheztetti, sőt ruházatban is. Amikor a férje egyszer furcsa öltözetű emberen elszörnyűködik, hogy majomnak nevezi, Adelheid máris eltökéli, hogy a férjének is úgy kell felöltöznie.

³⁰ Poggio, Facetiae LX De eo qui uxorem in flumine peremptam quaerebat. La Fontaine (III, 16) La Femme noyée.

³¹ Romulus ed. H. Oesterley, Appendix No. 58, Iterum de uxore proterva, p. 114, 115.

³² The Exempla... of Jacques de Vitry, ed... by. Crane, London 1890, No 227, p. 94, hozzá Crane értékes jegyzetei, p. 225, 226.

³³ Anecdotes historiques, Légendes et apologues tirés du recueil inédit d'Etienne de Bourbon... publiés... par A. Lecoy de la Marche. Paris 1877. No 244, p. 205, 206, bővebben No 299, p. 252, 253.

³⁴ Le Grand, Fabliaux ou Contes du XIIe et du XIIIe siècle. III. kötet (Paris, 1781), p. 197. Du villain et de sa femme, 198 (gazdag párhuzamsor).

Nyomban vásárra kell jönnie szövetért. Visszajövet az augsburgi vásárról a nő közel megy a Lechhez s mivel férje inti, csak azért is közelebb megy s a folyóba esik. Az ember egy ideig az ár ellenében keresi, de csakhamar felhagy a kereséssel.³⁵

Egészen egymagában áll s a tárgyunk történetében külön figyelmet érdemel a már említett norvég mese. Az ár elleni asszonyról. Férj és feleség azon különböznek össze, vajjon a learatandó szántóföldet le kell-e kaszálni vagy lenyírni. Az asszony hídon átmenet is hajtogatja, hogy nyírni kell s közben belcesik a folyóba. A férfiú hajánál fogva megkapja, de a nő akkor is kiáltja: nyírjuk, nyírjuk, nyírjuk. A víz alá buktatja, de hiába, akkor is azt mutogatta az ujjával, hogy de bizony nyírni. Erre megharagudott az ember, még tovább tartotta a víz alatt, míg az asszony meg nem fulladt. Hogy temetőbe temethesse, többedmagával a folyón lefelé kereste. Hiába. A férj meggondolja: ez az asszony nem olyan, mint más asszony. Míg élt, mindig az ellenkezőjét tette annak, amit más és most se lehet másképen. Keressük fölfelé a folyón, a vízesésen fölül. Aztán fölfelé mentek s csakugyan megtalálták. Az ár elleni asszony volt ez.³⁶

A típusoknak erre a nevezetes összeolvasztására még rá kell térnünk a mese történetének tárgyalásánál.

A megátalkodott nő meséjének történetéről.

A női konokság típusa legegyszerűbben az ár elleni asszonyban nyilatkozik. Ezt voltaképp nem is tekinthetjük mesének, — hisz nincsenek lényeges elemei, motívumai, nincs mesegerince, csupán éle, csattanója van. Crane úgy véli, hogy az adomának legrégebb változatát Jacques de Vitry (XIII. század) jegyezte föl. Amde már Marie de France-nál egy századdal korábban találjuk. Marie de France-nak azonban Oesterley a forrását is ki-mutatta a X. századi Romulusnak függelékében.³⁷ Warnke pedig már a XI. század első feléből mutatja ki lüttichi Egbertnek *Fecunda ratisában*.³⁸ Eszerint története egészen a középkori latin irodalomig kísérhető.³⁹ Egyébként nincs is ez a pointe semmi korhoz kötve, éppoly kevésbé mint helyhez, nyelvhez. Nyilván nem népies eredetű. Néphagyományban alig található. Benne van az ár elleni asszonyról szóló norvég mesében. Amde ez a mese úgy látszik, művészi tudatossággal, három típust kapcsol össze. Magát a 3. típusnak csattanóját is olyképp kielezi, hogy a holt nő valóban az ár ellen úszott. Hogy pedig az asszony még a vízben is hajtogatja a szót, amellyel férjét bántja s hogy a vízből kiemelt kezével végezi a szóhelyettesítő kémozdulatot, ez a Pouilleux-típus lényeges eleme. A Pré tondu-típusban nem a víz, hanem a nyelv lefogása vagy kivágása gátolja meg a nőt a beszédben. Ebből a Pré tondu-típusból a norvég mese a vitát és a vita tárgyát veszi, de ezt sem hagyományos mivoltában, hanem megint rikitóbban: a házasfelek nem egy már learatott mezőről vitatkoznak, hanem a nő azt követeli, hogy nekik a saját szántóföldjüket nyírniok kell.⁴⁰

Valamivel bonyolultabb a Pediculosus—Pouilleux-típus; alkotó elemei:

³⁵ Erzählungen aus altdeutschen Handschriften. Gesammelt durch Adalbert von Keller. Bibliothek des Litterarischen Vereins in Stuttgart. XXX. Stuttgart 1855, p. 204—209. Von der übeln Adelheid und irem Man.

³⁶ Közli Zlinszky, Irodalomtörténeti Közlemények IX, 1899, p. 20, 21.

³⁷ Romulus ed. Oesterley, Berlin 1870, p. XXXIII, No 72.

³⁸ K. Warnke, Die Quellen des Esope der Marie de France. (Különlenyomat.) Halle 1900, p. 89.

³⁹ A középkori német irodalomban is található: Von der übeln Adelheid stb...; a XVI. században Kirchhof Wendunmuth IV, 186, ed. Oesterley V, 116.

⁴⁰ A három típusnak ily contaminációjára utal Warnke i. m. 88. l. a Tales from the Fjeld.

1. a nő szidja a férjét, 2. a növekvő veszedelem nem némitja el: bokájáig, derekáig, torkáig ér a víz s még egyre szitkozódik, 3. amikor beszélni nem tud, halálos veszedelemben, mozdulattal helyettesíti, szemlélteti a sértő szót. Az elemeknek ez a mesévé összetétele nem mutatható ki oly régi korból, mint az adoma az ár elleni asszonyról. Eddig ismert legrégebb változata a XIII. századi Jacques de Vitry-tól való, aki később Palesztinában élt, mint Acre (Ptolomais) érseke. Ezért Bédier lehetónek tekinti, hogy ezt a történetkét Jacques de Vitry hozta egyik szentföldi útján Keletről Európába. Sajátságos, hogy Bédier, aki a meséknek általában keleti eredetét cáfolja, itt Keletről származtat oly anekdotát, amelynek eddig Keleten semmi nyomát nem találták vagy legalább is nem jelezték. Európában viszont a tárgy néphagyományban is él. Kétséges, vajjon Hebel Schatzkästleinjának elbeszélése (Das letzte Wort) néphagyományból folyt. Hebelnél az anekdota szójátékká fordul, a Knicker-szó kettős jelentésén: Knicker annyi mint zsigori és annyi mint (tetű-)ropogtató.⁴¹ De ebből a német szójátékból korántsem szabad az egész anekdotának német eredetere következtetnünk. Ha valamely hagyomány bizonyos nyelvterületen szójátékos formát ölt, még nem következik belőle, hogy erről a nyelvterületről származik. Így pl. az Arany költeménye révén annyira ismert hamis tanu folklorisztikus tárgya német Svájcban olyformán is él, hogy a hamis tanu a feje fölé merítő kanalat tesz s megesküszik: so wahr ein Schöpfer über mir“, mert „Schöpfer“ a teremtő Istent is, a merítő kanalat is jelenti.⁴² A sok gyermeket szülő üldözött nő mondája (Micz-bán-típus) Magyarországon szójátékkal a Bocskai-családhoz fűződik a „bocska“ (= hordó) révén, amelyben az anya el akarta rekkenteni a gyermekeket.⁴³ Pedig a „hamis tanu“ motívuma nem a svájci németeknél, a sok gyermekű anya mondája nem nálunk keletkezett. Amúgy is nyilvánvaló, hogy Hebel a motívumokat saját szándéka szerint megtoldotta s kiélezte, a kifejlésnek komoly, sőt tragikus fordulatot adott. Nyilván a Knicker-szójáték is magától Hebeltől való, mert Pauli még Laüseknel-ek szidatja a férjét. A tárgyra vonatkozó német néphagyományról nem tudok. De Európa több népénél él, pl. az orosz⁴⁴ népnél is, Sziciliában is.⁴⁵ Úgy látszik, francia nyelvterületen legotthonosabb, ismeretes Bretagne-ban, Burgundiában, Belgiumban,⁴⁶ Bretagne-ban azzal az elváltozással, hogy a férj a konokul szitkozódó nőt nem vízbe dobja, hanem elhantolja. Burgundiában pedig közszólás is fejlődött belőle.⁴⁷ Provence-ban maga Frédéric Mistral jegyezte föl.⁴⁸

Legbonyolultabb, legművészebb az a mesekép, amely a megátalkodott nőt vitában ábrázolja, amint az egyszer kimondott szóhoz csak azért is ragaszkodik, ha meg is verik, ha lefogják, sőt ha kivággják a nyelvét. A vita tárgya: 1. nyírva vagy vágva van-e a) a mező, rét, b) a szakáll, c) a kötél, 2. a talált rigó vajjon turdus vagy merula, him vagy nőstény, 3. az elszaladt nyulat levében vagy borssal kellett volna-e elkészíteni, 4. kékre főtt-e a csuka. A nyúlról folyó vita párhuzam nélkül való, szintúgy a hal színéről szóló anekdota, amelynek már tompa pointe-je sem vall népies eredetre.

⁴¹ Ma is, németül beszélők olyképp szemléltetik valakinek fősvénységét, hogy a két hüvelykujj körmét egymáshoz dörgölik.

⁴² Roheim G., A hamis tanu, Ethnographia XXVII. 1916, 213. 1.

⁴³ Heller B., Micz bán mondája. Ethnographia XX, 1909, 72. 1.

⁴⁴ Revue des Traditions populaires VIII, 1893, 197. 1.

⁴⁵ G. Pitre, Fiabe, novelle e racconti popolari siciliani. Palermo 1875, IV, 448.

⁴⁶ Revue des Traditions populaires VIII, 1893, 197, 378, 589.

⁴⁷ U. o. 378.

⁴⁸ Bédier, Les Fabliaux. Paris 1895², 45, 46. 1.

A turdus-merula mesét a késő latin irodalom őrzi, változatait a francia és olasz néphagyomány is.

Már elterjedésénél fogva is jelentősebb a vitának az a tárgya: vágva-e, nyírva-e? Kötélre ez a kérdés nem illik, úgy látszik tehát, az angol hagyomány, mely a vitát erre irányítja, nem eredeti. Természetesebb a fordulat az orosz mesében, melyben férj és nő azon kap össze, vajjon a szakállt vágják vagy nyírják. De ennek az eléggé ügyes fordulatnak nem lehetett folklorisztikus életre képessége, mert Oroszországon kívül nem igen akadni reá.

A mesehagyománynak legrégebb és legelterjedtebb típusában rétről, mezőről folyik a vita, vajjon vágják-e, nyírják-e. Bédier erről is lehetőknek véli, hogy azt Jacques de Vitry, Acre érseke, Keletről hozta.⁴⁹ Amde megint úgy vagyunk vele, hogy Keleten még nem akadt a tárgynak a nyoma. Másrészt pedig Bédier maga is szól róla, hogy Jacques de Vitry kora (a XIII. század) előtt Európa már ismerte ezt az anekdotát Marie de France és a Romulus-gyűjtemény révén.⁵⁰ Tehát már közel évezredes irodalmi multra tekinthet vissza. Mint néphagyomány pedig szláv, germán és román nyelvterületen terjedt el. Amde a szerb népmese nem tünteti föl a tiszta típust, hanem átvezet a Jóka ördöge tárgyára.⁵¹ Szintúgy láttuk, hogy a norvég népmese a konok nő tárgyának mind a három változatát keveri össze, az izlandi pedig a típus hagyomány teljes megtagadásával két zsembe nőt kapat hajba. Gerhard von Minden alnémet költeménye (Von dem manne unde sinem wive) nem folyt néphagyományból, hanem a Romulusból.⁵²

Igazi néphagyományéletet tárgyunk úgy látszik csak a román nyelvek területén élt: kivált a francia és olasz népmesében, de pl. a portugálban is.⁵³ Ez nyilván nyelvi okokon múlik: a hagyomány oly nyelven keletkezhetett és terjedhetett, amelyen rétről-mezőről is valahogy elmondható, hogy nyírják. Már most azok a népek, amelyeknek nyelvén ez a szólás még mint minden áron való ellenkezés sem képzelhető el, kénytelenek a fordulaton változtatni: az angol kötélre, az orosz, szerencsésebben, szakállra alkalmazza a vitát. Úgy látszik a román nyelvekben (franciául: tondu, olaszul: tonsurato, portugálul: tesoura) az értelmi átvitel a nyírásról a kaszálásra a legsímább. A latinban természetesen tudatosan használták, illetőleg fordították ezt a kifejezést: forcipe praccisum, forcipe factum (Romulus); forcipe tonsum (Jacques de Vitry), attonsum (Étienne de Bourbon).

Eszerint tehát a megátalkodott nőről szóló mesefajok közül a legegyszerűbb, az ár ellen úszó nő, minden helyi, korbeli viszonyoktól eltekintő valósággal nemzetközi típus. A Pouilleux—Pediculosus-típus viszont legrégebben is francia embertől, Jacques de Vitry-től jegyeztetett föl, újabban is legerősebben a francia néphagyományban él. Végül a Pré tondu-típus a román nyelvek területén otthonos, legotthonosabb az olaszban, ahol a szótárt is gazdagította szemléltető fordulattal, amennyiben far fuorface (= ollót csinálni) azt jelenti: minden intelem, félbeszakítás ellenére folyvást beszélni.

Lássuk befejezésül, hogy ezek az idgen típusok mennyiben és miképen honosodtak meg nálunk, Magyarországon.

⁴⁹ Bédier, Les Fabiliaux 1895,² 47. l.

⁵⁰ U. o.

⁵¹ Zlinszky, Irodalomtörténeti Közlemények IX, 1899, 21. l.

⁵² Romulus, ed. Oesterley, Berlin 1870. Einleitung p. XXVII, XXXIII. Gerhard von Mindenre Hoffmann Frigyes volt szíves figyelmeztetni.

⁵³ Portugál mese: Theophilo Braga gyűjteményében: Contos tradicionais de povo portuguez, p. 206, 207. A mulher teimosa.

*A megátalkodott nő meséje a magyar irodalomban.*⁵⁴

Tárgyunknak minden alaptípusa talált a magyar irodalomban képviselőre, de már eleve mondhatjuk: mindannyiszor irodalmi úton, nyilvánvaló átvétel útján került át mihozzánk.

A mesének legegységesebb alakulatát, az ár ellen úszó nőt Andrád Sámuelnél találjuk ily címen: *A vízzel szemben keresi feleségét.* „Belé-esék és hala a vízbe egy embernek a felesége, kit a belé-esésnek helyén kezdvén fel-felé a vízzel szembe keresett. A kik ott állottanak, azt kérdék, hogy hát ő megbolondult e? hiszen a vízzel szemben nem mehetett. Melyre ő felele: A míg élt is, mindent visszason (fonákul) tselekedett, azért méltán vélekedhetem úgy, hogy halálában is ellenkezőleg tselekedett.”⁵⁵

Íme, tehát a legegységesebb típusnak legegységesebb (La Fontaine-, Poggio-szerű) változata, amely meg sem okolja, miért esett a nő a vízbe.

A fejlettebb Pouilleux—Pediculosus-típust Kónyi János vette föl a gyűjteményébe. Abból közöljük itt.

„Egy Asszonynak Kitsiny termetű Ura vala, mellyért ötet a felesége, ha megharagudott, mindenkor tetű ette fájának tsúfolta. Az Ura ezt tellyeséggel nem akarta szenvedni és szokásban venni, azért a feleségét gyakorta megkongatta ezért a szóért. De mivel semmi verés sem akart néki használni, tehát az Ura azzal fenyegette, hogy a kútba veti, ha erről a gyalázatos tsúfalkodásról el nem szokik. Ettől sem ijedt meg az Asszony, sőt ha megharagudott, annál jobban kiáltozta az Urának: tetves, tetű-ette, tetves, tetű-ette. Az Ura már nem szenvedhette, hanem a derekára kötelet kötött, és a kútban leeresztette egész nyakig; de akkor is tsak kiabálta: tetves, tetves. Az Ura alább eresztí egész az nyakáig; de ekkor fel-tartotta a száját és tsak tetvest kiáltott. Azután az Ura egészen le-botsátotta. Akkor-ismét az Asszony, mivel nem szólhatott, tehát tsak a kezeit tartotta fel, és a körmeit öszve nyomdosta, mintha tetűt ölt volna. Látjátok, ugyan szép maszlag lehetett ez (112. l.), melly szép volna, ha ilyen madár sok teremne.”⁵⁶

Kónyi nyelvének magyaros zamatja sem takarhatja el a tárgy idegen eredetét: a férfiú csúfneve: tetű-ette, már pedig a fuldokló nő kézmozdulata nem azt szemlélteti, hogy férjét eszi a tetű, hanem hogy férje öli a tetűt.

Az ellentétesen cselekvő és konokul csúfalkodó nőről rátérünk a csak azért is vitatkozó nő meséjére. Ennek megint egyszerűbb változatát, a turdus-merula-típust ugyancsak Andrád Sámuel vitte át irodalmunkba:

Nem fogoly-madár, hanem tsátságó szajkó.

Két házas-társak leg-szebb egyességben éltenek egy néhány esztendeig; akkor pedig tetczék a *fatum*-nak ezt a böl dog egyességet el-rontani vagy leg-alább megzavarni. A férjnek neve napja, kit Mártonnak, de nem B. Mártonnak hittak, szolgáltatta szomorú alkalmatosságot erre az egyes-

⁵⁴ Ennek a fejezetnek anyaga javarészt Binder Jenőnek köszönhető.

⁵⁵ Elmés és mulatságos rövid anekdoták. Mellyeket iminnen amonnan változtatva egybegyűjtött és magyar nyelven kiadott Andrád Sámuel. II. Darab. Bétsben Nyomtatattott 1790. Esztendőben. 58, 59. l.

⁵⁶ A mindenkor nevető Democritus, avagy okos leleményű furtsa történetek, mellyeket a bánatjokat felejteni kívánó jámborok kedvéért szedegetett öszve Kónyi János. Budán, Landerer Katalin betűivel 1784, 101, 102. l. (Magyar Tud. Akad. Magy. Irod. O. 4101.).

ség-törésre. A' gazdasszony választott vala fogoly-madarakat sültnek, mivel tudta, hogy a' férje igen szereti. Mikor az asztalra fel-tette volna ezeket, és a' gazda meg-ett volna egyet, monda: Kintsem! meg-tsalattattál, ezek nem fogoly-madarak, hanem tsevegő szajkók (mátyások). Nem Édesem! biz' azok, felele az asszony, mert azok valóságos fogoly-madarak. Az én íz-érezésemről tsak ugyan le nem beszélhetsz engemet, monda a' gazda, hiszen én jól érzem, hogy szajkók. Engemet is a szemem meg nem tsalt, szólla az asszony, én láttam azokat tollas korokban is, és tudom, hogy fogoly-madarak. Ez a' vetélkedés addig gyuladoza, hogy a' gazda felboszan-kodék, és a' feleségének egy pár pofot ada. Mellyért az asszony keser-ven kezdte sírni (331. l.), kit a' férje minden ki-gondolható módon kívánt meg-kérelni (engesztelni) és botsánatot kért heves indulatyában mívelt tselekedetiért. A béke ismét helyreállta, és a' madarak minden további vizsgáztatás nélkül elkelének. Többet erről a dologról nem beszéllettenek, hanem olyan gyönyörűséggel éltenek, mint annakelőtte. Mikor a' jövő esztendőben a' férje neve napja eléjőne, egy ludat süttete az asszony, és midőn feladnák, az álmatlan ördög azt mondatá a gazdasszonnyal: Ezt Édesem! ludnak nem rétzének (rutza, Kátsa) fogod tartani. Igaz, monda a' férfi, mert jól látom hogy lud. Örvendek rajta, monda az asszony; de vigyázok-is ám arra, hogy többé fogoly-madarakat ne süttessenek, melyek miatt most esztendeje ártatlan pofokat kapék. Mit mondassz? ártatlan? kérdé a' férje, de bizony meg-érdelemtetted a' te ok nélkül való ellent-mondásodért; mert azok bizony nem egyebek, hanem tsupa tsátságó haszontalan szajkók vóltanak. Nem biz' azok, mert azok fogoly-madarak vóltak, monda az asszony. E' szerént megújula viszont a' fogoly-madarak és tsevegő szajkók felett való vetélkedés, mely ismét pofokkal és engede-lem-kéréssel végződék. Annakutánna éltenek együtt leg-nagyobb egves-ségben; melvet egyéb meg nem zavart (332. l.), hanem a' férfinak *fatalis* (szürményes) Mártoni napja; mert az asszony ezen a napon meg nem állhatta, hogy a' madarak históriáját ne említse egy két szóval, és a' míg élt ezen a napon mindenkor okkal 's móddal kapott legalább egy pár pofot vagy nyaktsapot.⁵⁷

Hogy Andrád ezúttal sem ad néphagyományt, nyilvánvaló. A típusnak alapjellegehez hozzátartozik, hogy a nőnek nincs igaza s mégis megátalko-dik abban, amit egyszer kimondott. Ennek a vonásnak legfőljebb oly elmosódására volt példánk (a nivernais-i néphagyományban), hogy eldön-tetlen, vajjon merle vagy merlesse volt-e a sült? De Andrád annyira meg-tagadja az alapjellegét, hogy a férfiú a hibás s a szegény nő, aki férjének kedvelt fogoly-madarát találja annak a nevenapján, valóban ártatlanul szen-vedi el az ütleget. Andrád a maga leleménvével toldja meg a tárgvat: a nő tréfálkozik, hogy férje csak nem fogja a libát kacsának nézni. Az ide-gen eredet, a meg nem honosodottság megérzik az egész anekdotán: turdus és merula, vagy merle és merlesse, hím vagy nőstényrigó könnyen össze-téveszthető, ellenben a fogoly-madár és a sajkó két annyira más faj, hogy azoknál az anekdota vitája eleve merően valószínűtlen.

Andrád tehát a makacs házi pörről szóló anekdotát önkényesen elvál-toztatta. Ámde a székely néphagyomány, amelyet már Zlinszky bevont ennek az összehasonlításnak a körébe, a vitatkozásban megátalkodott fele-séget a népiesség művészetével mutatja be. Az akaratos székely menyecske, akiről itt szó van, egyszer elmegy szüleihez látogatóba, a férjével. Útköz-ben meglátnak egy boglya szalmát, az asszony fölkiált: mekkora széna-boglya. Mondja az ura: Nem széna az, hanem szalmboglya, feleség. Keményen összekapnak. Az asszony duzzog, sír, dühöng, haját tépi, az

⁵⁷ Andrád Sámuel i. m. II, 330—332.

ecetes korsót a tinók közé teremti. Összekörmölve, borzasan, megtépázva érkezik szüleihez. Nem szól semmit, nem felel senkinek, némán ágnak dől. Betegnek, majd holtnak nézik. A férj, valahányszor magukra maradnak, inti, a nő mindannyiszor követeli: Mondjad hát, hogy: széna. De a férj sem enged. A bizon csak szalma. A holtnak vélt menyecskét nyújtó padra teszik, megkondítják fölötte a harangot, koporsóba zárják, a pap elprédikál fölötte, sírba teszik, a koporsót leeresztik. A férj mindannyiszor súgja neki, ne tettesse magát, a menyecske ugyanannyiszor csak azt sürgeti: Mondjad hát: széna. Mivel pedig a férje nem hagyja reá, az asz szony inkább elföldelteti magát. Csak amikor el van temetve, megharagszik önmagára: Bár az ördög vitt volna el engem. Az ördög elviszi s úgy jár, mint Jóka ördöge.⁵⁸

Három a daru.

Végül térjünk vissza Tompa költeményéhez, amely ugyan vizsgálódásainknak nem középpontja, de mégis kiindulópontja.

A költemény jellege, hangja, tónusa merően más, mint az idevágó néphagyományoké. Kéki Lajos a bájos költemény jelességeit abból magyarázza, hogy ekkor kerül Tompa mélyebben Arany hatása alá. „Ebből a korból való legművészebb költői elbeszélése (Három a daru). Ebben már nagy gondot fordít a szerkezetre is, a jellemzésre is, mit eddig hiába kerestünk nála. Alakjai élethívek, különösen a nő rajza sikerült. Az elbeszélés tárgyiasága mellett is kedvesen nyilatkozik benne Tompa egyénisége: nyájas vidámsága s szinte nőies gyöngédsége.”⁵⁹ Csakhogy épp ez a „szinte nőies gyöngédség” ellenkezik a mi mesetípusunk alaphangjával: a fabliau jellemző nőmegvető maliciával. Ezt a misogyn hajlandóságot ugyan érzeti Tompának is egyik-másik költeménye. („Pali története”, „Muszka tréfa”, szinte bántóan epés „Nánihoz.”) A „Három a daru” azonban oly enyhe, emberszerető, engesztelő hangot visz bele a tárgyba, amely a tárgy velejével ellenkezik.

A költemény földolgozásán egyébként is megérezhetők Tompa regék költésének sajátosságai, merjük-e mondani: fogyatékosai? Nevezetesen: 1. nagy feneket kerít a tárgyának, 2. terjedelmes bevezetés vagy kitérés, a tájképet, a földrajzi hátteret domborítja ki, nem a tartalmi jelleget, 3. a leírás és elmélkedés bősége eltörli a tárgyról a népiest. Amint azt Tompa maga is megvallja Aranynak, ő a népies hagyományt nem népiesen dolgozza föl. Ennek a földolgozási módnak rovására esik a „Három a daru” minden leíró eleme: a tájék, a szél, a lép, a darvak leszállása, elszállása.

Mi marad meg a költemény meséjének alkotó eleme gyanánt? Világos: 1. a férj és nő csekélységen összekülönbözik, 2. a nő nem enged, 3. belebetegszik, 4. a vita megszokott újulni. — a nő mindhalálig kitart a mellett, amit kimondott: *három a daru holtig!* A csekélységen való összekülönbözés alapvonása az egész *Pré tondu* és *Turdusmerula* típusnak; utóbbihoz közelebb áll a *Három a daru*, mert itt is, ott is madarakról vitakoznak, ott a madár neméről, itt a számáról. Hogy a nő a vitába belebetegszik, annak párhuzamát föltünteteli Gellert Ismenecija (*Die Widersprecherin*), módosulását pedig a székely néphagyomány menyecskéje, aki tetteti magát betegnek. Végül hogy a vita megújul, az a *turdusmerula* típusnak állandó záradéka. Ime tehát a *Három a daru* meséjének minden alkotó eleme kimutatható tárgyunk történetében. Vizsgálódásunk megvilágításá-

⁵⁸ Magyar Népköltési Gyűjtemény (A Kisfaludy-Társaság megbízásából... kiadják Arany László és Gyulai Pál), III. kötet, 355—361. Mondjad hát: széna!

⁵⁹ Kéki Lajos: Tompa Mihály. (Költők és írók.) Budapest 1912, 156. l.

ban most talán más színben tűnik föl Tompa bájos költeményének tréfálkozó bevezetése:

Jóelőre óvást tészek,
Hogy amit most elbeszélék,
Nem én költöm...!
Ez megtörtént az Alföldön,
Annak egyik falujában,
Valójában.

Most már talán azt olvashatjuk ki ebből, hogy a Három a daru az alföldi néphagyomány talaján nőtt, mint közelebbi rokon nélküli mellék-hajtása annak az Európa-szerte elágazó tőnek, amelyből mesetípusnak gazdag főhajtásai sarjadtak.

Heller Bernát.

EGY BUJDOSÓ NAPLÓJÁBÓL.

(Népeleti adalékok.)

[II. közlemény.]

Lelkész koromban egyszer a laskói bíró s esküttei egy embert hoztak hozzám, kérvén, hogy világosítsam föl, mert szomszédját vádolja, hogy az „elvette az ő lovai erejét s annak lovai az övéinek erejével járnak“. A bíró figyelmeztette, hogy réjtjét nem szokta jókor kaszálni, szénája mindig rossz, lovainak jól gondját nem viseli stb. s azért rosszak azok. Én is beszéltem neki, de — bár hallgatott, látszott, hogy marad régi véleményénél, melyben a „tudós alberti sváb asszony“ erősítette.

E tudós hölgy hitelének gyönggítésére az egyik esküdt elbeszélte, mikép szürke lova beteg lévén, miután azon a falu kovácsa sem segíthetett, ő az asszonyok unszolására, annak szőréből néhány szálát vitt a tudós asszonyhoz, mondván, hogy jószága beteg s kéri segítsen rajta. Az asszonyság föltette pápaszemét s figyelmesen megnézhvén a szórt, így szólt: „Oh, galambom, nincs annak semmi baja, csak borja van benne!“ — A nő a jószágot fehér szőréből téhennek vélte, Tolnay János pedig bámulva kiáltott föl, „Megüthet a guta! ha szürke paripámban borjú van!“

Máskor pedig ő maga volt a beteg s babonás felesége, hosszú fekete hajából levágott három szálát s azzal elment egy slávoniai híres boszorkányhoz: „A kend lányának — mond a hajat vizsgáló sybilla, — az a baja, hogy...“ — „Elég, elég monda Tolnayné — nem kell több! Az én férjem nem lány.“

Egy öreg s más tekintetben igen okos „előljáró“, kit jól ismertem, erősen hitte, hogy egy vénasszony tükrével s holmi viaszképpel és füstöléssel megrontott egy fiatal embert, úgy hogy annak keze elszáradt. — *Megtette* azt is, hogy valakinek a bocskor egyszerre lehullott lábairól stb.

Az Igézésről¹ is szól Brand s némelly régi iratok után mondja, hogy ezt azok gyakorolják, „qui geminam habent pupillam“. Az igézés ellen használatos szerek egyike a következő: „Kölesönözz valahol a szomszédban egy régi kétgarasost, (old sixpence), de nem mondva, mi célból, végy rá söt, amennyi fér, s tedd azt egy kanál vízbe s olvaszd föl, vedd bele a garasost, kendd meg e sós vízzel a beteg tenyerét s lábait háromszor és aztán mutató ujjadat e vízbe mártván, írd azzal egy vonalat a beteg homlokán keresztül s végre a második sósvizet öntsd a tűzbe válladon keresztül s mondd: „Isten őrizz minket a rontástól!“ Ha a beteg meggyógyul erre, bizonyos, hogy szemmel volt megverve.

Az igézésben nálunk is erősen hisznek s ha jól emlékszem, efféle megrontás ellen az igéző mosdóvizét itatják meg a beteg gyermekkel.

A *Toadstone*, egyik legszükségesebb szer a boszorkányok használatára, úgy látszik, nem egyéb, mint mit Baranyában békasónak nevez a nép...

A *Bűvész* (Sorcerer or Magician) abban különböz a boszorkánytól, hogy ez

¹ „Lane (William, angol orientálista) meglehetősen babonássá lett Kajróban; Churchill ezredes Syriában rendkívül bámult olyason, min Londonban kacagna. Curzon (Róbert) mulattatván írja le, miként szeppent meg egyszer egy régi Egyiptomi sírban stb. — Én csak két évig laktam keleten, s mégis nem mondhatnám, hogy keveset nem hittem az igézésben s tán még most is hiszek. Kis-Azsiában — ha ott maradok, elválva társaimtól, öt év múlva bizonyosan fejembe vettem volna holmi babonát, annyival inkább, mert az effélet — bár csak költőiség vagy phil. magvak után kapkodva, mindig szerettem fölszedegetni.“

utóbbi minden hatalmát az ördögeli szerződésből kapja; míg a bűvész parancsol az ördögöknek bűvösszerei, formulái erejével s füstölésekkel idézi és bírja őket. Mert az ördögnek finom orra van s bizonyos szagok erősen hatnak rá, mint ez Tóbiás történetéből világos." (Idézi a tudós Jakob Daemonológiájából a bűvész-körökkel való bűvészkedést.)

A kört, mellynek átmérője nyugaton kilenc, keleten két láb, krétával kell írni, középre ócska kalapot tenni, aztán az uri imát visszafelé mondani stb.

Mikor a bűvész valamit akar kérdezni a gonosz szellemektől, a kérdést ismeretlen nyelven elmondja... és segéde, szűz lány vagy ifjú, kristályon keresztül olvassa a feleletet, melly betűkkel, vagy alakokkal van írva. A kristály akkora, mint egy narancs, ezüstbe van foglalva, tetején kereszt van s a három arkangyal, Rafael, Gábor és Uriel nevei. — Az illyféle bűbájoskodásban használt szavakat: „hocus-pocusnak“ nevezik Angliában is és e szó az úrvacsorábani elváltozásban mondott „hoc est corpus“ból van rontva. A híres debreceni bűvészről, Hatvaniról, tán majd máskor írom le, amire még emlékezem.

Ghost, kísértő lélek, holt emberé. A kísértet néha bizonyos céllal jár, p. o. hogy titkos gyilkosságot süssön ki, özvegy s árváktól igazságtalanul visszatartott jószágot azok kezére juttasson, vagy valami hibát, mellyet életében elkövetett, helyrehozzon. Néha azért jó, hogy az örökösnek tudtára adja, hol vannak elásva kincsei, vagy elrejtve okiratai. A meggyilkolt s temetetlenül heverő lelke nem nyughatik, míg a csontok beszentelt helyre nem tétetnek, mint ezt a régiek is már tudták, p. o. Virgil. Néha kísértet jelenik meg, összebeszélés következtén az élő társnak. Némelly kísértet életében elkövetett bűneiért van vándorlásra ítélve. Köz-hiedelem szerint a kísértetnek nincs teste s tetszése szerint járhat falakon is keresztül; keze fagyos hideg. Glanvil említ egy furcsa esetet. Hunter Dávidot kísértet látogatta, vén banya képében s Dávid nem állhatott ellent, hogy utána ne menjen bárhová is, még ha felesége mellől kellett is fölkelnie az ágyból s mivel neje vissza nem tarthatta, ő is utána ment s vele járt reggelig, bár ő mit sem láthatott. Kis kutyájuk szinte ezt tette. Ha fa volt a kísértet útjában, azt ki nem kerülte, de egyenesen átment rajta. E kísértetnek azonban mégis volt teste, mert végeztén rendes sétáját, kérte Dávidot, emelné fel őt, s Dávid ezt meg is tette s úgy tetszett neki, mintha csak egy tollas zsákot emelne." — Némellyik kísértet erős csapásokat osztogat öklével, s zivatarként mindent mi útjában esik, fölforgat. — A kísértetek följárasi ideje leginkább csak éjfél tájon esik 11—12 vagy 12—1 közt; nagyon ritkán mutatkoznak besötétedés előtt, legritkábban nappal, bár volt rá példa, hogy olly lelkek, mellyeket bizonyos határidőre a Verestengerbe relegáltak, kitelvén fogóságuk ideje, vakmerőbbekké s alkalmatlanabbá lettek, mint valaha voltak. Karácsony estvéjén Angliában nem mutatkozik kísértet.

Mi viseletöket illeti, az hasonló ahhoz, mellyben földi életökben leginkább voltak ismeretesek. A közönséges temetőbeli kísértetek, mellyeknek semmi különös járatjuk nincs és csak pro bono publico mászkálnak, fehérben szoktak öltözni. Ha gyertya ég a szobában, annak lángja kékessé változik, mihelyt kísértet lép be. A tény áll, de okát a világ bölcsei még nem fejtették meg. A kutyák bírnak azon szerencsés előnnyel, hogy a kísérteteket tüstént észre veszik s ezt azoknak, kik a kutya nyelvet sikerrel tanulmányozták, vonítás által adják tudtokra. Néha könnyű észrevenni a kísértet közeledését, mert a vén kastélyok csarnokában olly zajt üt, mintha hat lovas kocsi nyargalna föl s alá, és a lépcsőkön, mintha ágyugolyókat hempergetne. Egyszerre kicsapódik előtte az ajtó és a kísértet lassú, akadózó léptekkel besétál az ágy lábához és merőn néz az abban fekvőnek szemé közé, de nem szól, míg meg nem szólítják; ezt nem is tehetné, bármiként óhajtsa, mint ezt számtalan kísértetnek saját önkénytes vallomásából tudjuk. A jelenetet csak az láthatja, kinck különös kedvéért jött s ha van bátorsága kérdezni, mit akar ő léleksége, az felelni fog, de nem tanácsos kérdéssel félbenszakasztani, míg mondokáját be nem végzi. Akkor aztán lehet. Tapasztalás mutatja, hogy asszonyi kísértet egy cseppel sem fecsegőbb, mint a más nemhez tartozó, mi csodálatos ugyan, de mutatja, mikép a szellemek vas törvényeknek kénytelenek hódolni.

A kísértetet háromszor kell kérdezni a szent háromság mindhárom személye nevében, miért jött? s akkor lassú, értetlen hangon feleli, mikép jól esik neki, hogy megszólították; s hogy nem kell tőle lélni, mert semmi rossz célja nincs. Akkor elmondja meséjét, s kéri az embert, halogatás nélkül teljesítse parancsait és — eltűnik, gyakran lánglobbanással. Volt rá példa, hogy jól növelt kísértet ilyenkor fölszólította emberbarátját, hunyja be szemeit. Néha gyönyörűséges zenét is lehet hallani ilyenkor. — Általában jobb nem kérdezni tőlük, minő állapotban vannak ők magok, vagy rokonaik s ismerőseik, a halál után, mert azt nem szeretik.

Figyelemre méltó, hogy a kísértet nem úgy jár el ügyében, mint e világnak fiai szoktak. Gyilkossági esetben, ahelyett, hogy a legközelebbi békebirónál tenne jelentést, vagy a meggyilkolt vérrokonainál, holmi szegény napszámosnak, dajkának, vénasszonynak jelenik meg, vagy lebeg a hely fölött, mellyen a holt test van temetve. Illy tekervényes úton jár akkor is, ha megkárosított árva s özvegy ügyében jelenik meg s a viláért sem megy egyenesen ijjesztgetni az erőszakos bűnöst. Rendesen olyanhoz folyamodik, ki idegen létére, mit sem tud az egész dologról. Azonban jobb e tekintetben nem lennünk akadékoskodó vizsgálóknak, mert a kísértetek kétségkívül saját különös szokásaik s törvényeik szerént járnak el.

Ha az, kit a kísértő lélek felszólított, hogy ügyeiben járjon el, hanyagnak mutatkozik, a lélek folytatja nála látogatásait s clőször kedvetlen, aztán mérges, utóbb dühös; szörnyű alakban ijjeszt s néha ökleit is előveszi s ezt az illető bűnös megbánja, mert legalább is csontja törik a szellemi ütés következtén.

De ha az ember megteszi kívánságukat, köszönni visszajőnek, hálásan mosolyognak, néha holmi hasznos fölvilágosítással szolgálnak s többé nem alkalmatlankodnak.

Néha holmi zenebonás lélek jár és kísért, anélkül, hogy különös magaviseletének okát méltóztatnék adni. Ezzel legjobban rövid úton banni s kidobni vagy száműzni, mit könnyű tenni. Két három lelkészt hivat az ember s ezek exorcisálják *latinul*, mert e nyelvtől reszket a legvakmerőbb kísértet is. Száműzni lehet őket száz évnél rövidebb határidőre, bármely üres, vagy nemüres testbe p. o. tölgyfába, kardmarkolatba, ha polgár vagy köznemes volt, sörös, — ha főúr, boroshordóba. De semmiféle száműzetési helytől nem szurkol annyira a kísértet, mint a Verestenger-től s elég példa van rá, hogy térden állva könyörög és rimánykodik, ne küldjék oda. Azonban, jobb őket oda üzni, mert őlly messziről nem egykönnyen szoknek vissza.

Browne Ch. H. följegyezte a hosszadalmas formulát, mellyel egy kísértet lön kiűzve egy házból s nem lehet mosoly nélkül olvasni, milly tüzzel iparkodik protestáns collegái becsületét kivívni... „Az ostoba köznép — ú. m. nem tartja őket szelleműzőknek s azt hiszi, erre csak pápista pap képes; de ő kiábrándítja őket, bebizonyítván, mikép az ördögös *mesterségekhez* csak annyit ért a protestáns, mint a catholikus lelkész.

Cucking-stool és *Ducking-stabl* = cathedra in qua rixosae mulieres sedentes aquis demergantur.“ (Szék, melyben a nyelves asszonyokat megmerítették.) „A Ducking-nak hosszú nyele volt s a székre ültetett nőt háromszor bemártották a vízbe... A ducking stool hátára ördögök voltak faragva, amint hajánál fogva viszik a veszekedő asszonyt stb.

Efféle szék nálunk aligha volt valaha divatban, bár a vízbe dobott s még ott is férjét vesnek gúnyoló asszonyról anekdota általános. — De a *szégyenkő* s az *egyházkövetés* még nemrégiben is szokásban volt sok kálvinista egyháznál. Debreceni tanuló koromban is volt rá példa, hogy paráznaságon kapott nő egyházat követett s reggeli ima alatt fehér lepedővel betakarva állt a szégyenkövön mezitláb.

A *Brank* is efféle asszonyok büntetése volt. Nyelvöket kipecskelték s úgy hordozták meg őket a város vagy falu utcáin.

Drunkard's cloak. A részegesre hordót adtak, mellyből csak feje s lábai látszottak ki és két karja nyúlt ki a hordó oldaláni lyukakon s így kellett végig sétálni az utcán. — Magyarországon egyszer Szathmár megyében láttam vasárnap reggel, miként sétált egy asszony a falun végig, két nyakába akasztott libával, mellyet esent. A séta végével hordóra húzták s megcsapták.

A *Pillory*, pellengér, tán még most is látható némelly magyarországi város főterén, s a *Kaloda* és *Deres* tán még most is bírói címerek.

Omenek, jó vagy rossz előjelek. Sok iszonyú régi eredetű. (John) Gay „a mezei gazda s holló” című mesében csinosan beszél az omenekről...

Jó ómen *burokban születni* s a burkot jó pénzért árulták s vették Angliában, ügyvédek, hajósok, s egyebek. Keleti, arab omen... E burok angol neve *caul*.

Prüsszentés, ha jobbról történik, jó, de balról rossz omen. Szent Ágoston szerint a régiek lefeküdtek ismét, ha harisnyahúzáskor prüsszenteni találtak. Xenophon, midőn szónokolt, mellette egy katona jobbról prüsszentett s ez jó omen volt. Themistoclesről Plutarch hasonlót beszél. — Prometheus első embere prüsszentett, mikor az öreg Titan közeledett hozzá a mennyből lopott tüzzel s azóta a prüsszentés jó jel. — A rabbik szerint a prüsszentés hajdan halált előző jel volt, míg Jakob könyörgéssére Jehovah ezt meg nem változtatta. S ekkor eredt a szokás, a prüsszentőnek *Tobim Chajpimet*, jó napokat vagy éltet kívánni. — Mások egy Nagy Gergely idejebeli dögvészről beszélnek, mellyben az ember prüsszentéssel halt meg s innen eredne a gratulálás, ha semmi baja. De ez nem állhat. — Ammiannus, a hosszú orruról írt epigramjában mondja, hogy e szerencsétlen halandó prüsszentésekor sohasem kiálthatott *Zeυ σῶσον*-t, mert tüle oly messze volt orrától hogy a prüsszentést nem hallhatta...

Álmok... Ha fogad esik ki álmodban, jó barátod hal meg; ha oldalbordád, feleséged pusztul. Ha ifjú álmodja, hogy kútból ment, jele, hogy nemsokára megházasodik. Ha nő gyújt tüzet álmában, fia lesz. Ha beteg tiszta vízben gázol álmában, fölgyógyul. Zavaros víz, terhes betegség. Ha nőtlen álmodja, hogy őt villám érte, jele, hogy rövid időn nősülni fog. De ez rossz jel házások és barátok közt. — Sült malaccal álmodni szerencsét jelent. Édes bor törvényszék előtt jó sükert. Kígyót ölni álmodban győzelmet jelent stb. Brand közli egy álmoskönyv kivonatát, melly a magyar álmos könyvekkel egyenlő tanokat hirdet.

Makkot enni jó (kivált disznónak) s tisztességet, gazdagságot jelent.

Ha fogságra visznek álmodban, jele, hogy ostoba vagy.

Táncolni örömet, vígságot, jó szerencsét jelent; tele csűr, gazdagságot.

Medencével álmodni jó, jelenti, hogy jó lyányt kapsz; ha abban ülve eszel vagy iszol, jelenti, hogy szobalyányodba vagy szerelmes.

Tiszta vízben fürödni öröm, zavarosban gyalázat.

Ha szép lyány ágya szélén ülsz álmodban s azzal beszélgetsz, házasságot jelent, különösen, ha a paplan alá is bebujtál.

Vakkal álmodni szegénységet jelent.

Ha lyány csolnakáz álmában s vízbe esik és abból férfi húzza ki, jele, hogy az el is veszi; ha lyány kalapját elveszti, vagy cipőjét, az is férjhez menetel jele.

Ha asszony kenyérsütéssel álmodik, jele, hogy rossz gazdasszony, ki álmodozva hever, mikor korán kellene kelnie s dolgoznia.

Rózsaszedés szerelmet jelent. Ha tövise szúr, szerelemben hasonló történik.

Ha bika kerget, vagy tehén, ez dühös férfi vagy nő ellenség üldözését jelenti.

Ha lyány álmában madárkáját szökteti el a kalitkából, jele, hogy nemsokára szüzességével hasonló történik.

Négy lovas hintón járni jó szerencse s gazdag házasság jele.

Veszekedni gyalázat és sérelem.

Bölcső házasság jele. A kukuk házasságtörése vagy hűtlensége.

Ha Cupid nyilát eltöri, az álmodó lyány pártában fog öszülni.

Ördöggel álmodni rossz szerencse.

Kotlós tyúkkal álmodni jelenti, hogy sok gyermekű özvegy lesz házastársad.

Csókolni szép lyányt, hamis szándék jele.

Shép lyánnyal hálni öröm. Ha erőszakkal ragadod el, ez sirást jelent.

Üres erszényt találni álmodban, lustaságot jelent.

Selembé öltözni jó szerencse.

Ha távollevő szeretődöt álmodban szokottnál is szebbnek látod, jele, hogy hű, de ha halavány s betegesnek álmodod, jele, hogy hitét megtörte.

Ha álmodban feleségül máshoz megy férjhez, ez változást jelent stb.

Ha borostyán vagy inkább babérlevelet dugsz vánkossod alá, álmod teljesülni fog.

Magyarországon, ha idegen helyen hálsz először, számláld meg a gerendákat mielőtt elalszol s igazat fogsz álmodni. Ugyanott az álmos könyvek szerint, ludhúst enni igen jó, meztelenül járni szégyen, s szép asszonnyal hálni gyönyörűség... A boszorkánynyomás magyar lányokon is történik, pedig igen gyakran.

Ha a lány a Bibliába Ruth könyvébe sioxpencet tesz, megálmodja, ki lesz a férje. A Bibliát feje alá tegye az ágyba.

Ver. Bacon szerint az álmok gyakran igazán jelentenek valamit, de a nép babonái miatt rossz hitelbe jutottak. Én magamon számtalanszor tapasztaltam, hogy midőn atyámmal, öregebbik hugommal álmodom, esső lesz reggel, s azt hiszem, a magyar álmos könyv e tekintetben igazat mond s halottal álmodni essőt jelent.

A Hold udvaráról nálunk is essőt szokás jóslani... Új év utáni első ujságkor eredj ki estve s az udvar kerítésére vagy kapujára állva, kérdezd a holdtól, ki lesz férjed... Aztán siess az ágyba s megálmodod.

Magyarországon is a tyúkszem kimetszése jobb (hold) fogytán. Szőlőt ültetni, szegfűvet átültetni stb. jobb, mikor telni kezd. — Holdas nálunk a féleszű. „Feljött a holdja“.

Nálunk a holdban Sz. Dávid hegedül vagy hárfáz. Angliában miféle gentleman ül a holdban, szépen leírja Shakespeare a nyáréji álomban...

Second sight azon benyomás, mely látás által történik a lélekre, vagy a lélek által a látásra, s távul vagy jövő eseményeket jelenben láttat, p. o. midőn valaki a távulban megöletik, az ember azt maga előtt látja vérteleni ugyanakkor... A földi skótok erősen hiszik. A *second sight* önkénytelenül jó; ezzel soha senki nem nyerészkedett s vele reménynek s félelemnek semmi köze. Azok, kikben megvan e tulajdon, vele nem dicsekszenek, s mások sem irigylük tőlük ez előnyt. — Hogy a *second sight*ben van sok igaz, okom van hinni, nem annyira abból, mit másoktól hallottam, vagy valaha olvastam, de mit magamon tapasztaltam több ízben.

Kis gyermekkoromban Halason egyszer, midőn lefeküdtem, szemem nyitva volt s bár világ nem égett már a szobában, tisztán láttam ágyam előtt állni anyámat, hamuszín selembe öltözve, s szomorúan nézni rám néhány percig. Elcinte elbámultam, de végre kiáltottam s arra belépett az öreg Szilády bácsi és azon percben eltűnt a kép. Elmondtam, mit láttam s hogy félek, anyámnak baja van. Ő bohónak mondott s állította, hogy csak álmodtam, de én tudtam, hogy ébren voltam s a látás oly benyomást tett reám, hogy anyámat soha más alakban, más ként öltözve nem tudtam képzelni azóta is. Pár nap mulva levél jött atyámtól, mellyben írta, hogy anyám meghalt ugyanazon a napon s órában, mellyben velem a fentebb leírt látás történt. Csalódása a hevült képzeletnek nem lehetett, mert az előtt néhány héttel beteg volt ugyan anyám, de én azt hittem, azóta felgyógyult s halálára nem is gondoltam.

Közli: Rédeyné Hoffmann Mária.

(Vége következik.)

TÖRTÉNETI NÉPMONDÁINK.

(Negyedik közlemény.)*

5. Középkori mondák.

Ottó és Róbert Károly. A Fogaras várát építő Apor László a napi munka ellenőrzéséül kiosztott fagarasokat szombatonként jó pénzzel váltja be; innen a vár neve. (15. 1:56.; 255. 2:300.; 60:110.; 157. 1:220.; 91. 41:489.; 134. 2:64.) A lánykérőbe érkező Ottót Apor a deési Királyárkánál elfogja, a koronát elveszi s őt Bálványosvárába záratja. (144. 12:125.) Apor sátra a debreceni Vajda-halmon, a Róbert Károlyé pedig a Koronás-halmon állott, hol a korona három napig közszemlére volt téve. (111:51.; 179:820.) A kissebesi két várúr gyermekci eljegyzését felbontja, mert az egyik Ottó, a másik pedig Róbert Károly mellé állt; a fiatalok megszöknek s az ifjú elesik a lány apjával vívott harcban; Róbert Károly uralomra jutásakor az ellenfél várát a fiavesztett apa leromboltatja. (134. 2:134.; 41. 3:4.) Bulcsúi Domokost az Ottó-pártiak minden vagyonától és ruháitól megfosztották, s mivel ilyen cudarul nem akart Róbert Károly elé menni, kapta Zudar nevét. (120. 2:161.) Csák Máté legyőzetésének hírért a Sámbokréti-család őse vitte meg Róbert Károlynak, kezében fegyvereivel: két, tölgyfaágakkal díszített kaszával; ezektől kapta címerét. (15. 3:217.) Csák Mátét a saját testéből kinőtt férgek ették meg. (43. 1878:82.) Róbert Károly a Bereck-fiúk ecsedi várát hűségük emlékezetére Hűség-nek nevezi el. (160. 8:21.) Az oláhoktól megszorított Róbert Károly ruháit és fegyvereit Szécsi Dezső magára ölti s így a király megmenekül; a hős odavész, de családja Nagykőrös felé s Deső nevét kapja jutalmul. (15. 1:542.; 182:24.) A visegrádi Duna-parton vívott párbajban verte ki a csapodár Róbert Károly akarata ellenére az öreg Pázmány István három fogát, miért ez három bihari falut (Pósa, Somogy, Som) kapott kárpótlásul. (15. 3:57.; 159. 1894. IX. 15.) A hontmegyei halászkok akkora rákot vittek Róbert Károlynak ajándékba, hogy minden ollójába 18 font só fért; innen községük Rákóc neve.

* A forrásokra és idézésük módjára l. az *Ethn.* 33:45., 34:143., 36:48., 37:29. — Újabb forrásművek: 255. *Benkő Milkovia.* 256. *Szerdahelyi Celebrium Hung. urbium et oppidorum chorographia 1770.* 257. *Vedres* Ns. sz. kir. Szeged városa legnagyobb tanácsháza alapkövének letétele alkalmatosságára készült versek 1799. 258. *Benkő Transsylvania Generalis 1778.* 259. *Latkóczy* A magyar szentegyházak regéi 1898. 260. *Jedlicska* Kiskárpáti emlékek. 261. *Szendrey* Nagyszalontai gyűjtés. 262. *Kaprinai* Hungaria diplomatica temporibus Matthiae. 263. *Teleki* Hunyadiak kora. 264. *Jakab* Kolozsvár. 265. *Az Est.* 266. *Truskovszky* Bükkvidéki kalauz. 267. *Az orsz. magy. régészeti társaság évkönyvei.* 268. *Visszhang.* 269. *Fridvaldszky* Mineralog. Transsylv. 270. *Rosty* Rajzok. 271. *Magyar hazai vándor.* 272. *Ethnol. Mitteilungen.* 273. *A hódmezővásárhelyi főgimn. ért.* 274. *Gesta Romanorum.* 275. *Pesti Hirlap.* 276. *Világ.* 277. *Péczeli* Haszonnal mulattató mesék 1788. 278. *Katona* Irod. tanulm. 279. *Ersekújvári codex.* 280. *Temesvári* Sermones quadragesimales. 281. *Haller* Hármaskönyv. 282. *Erdélyi* Népdalok és mondák. 283. *Kropf-Jones* Folk-tales of the magyars. 284. *Aurora.* 285. *Horváth* Legrövidebb nyári éjszaka 1791. 286. *Jankovics* Magyar szónemzés 1812. 287. *Kassai* Szókönyve. 288. *Turul.* 289. *Magyar Nyelv.* 290. *Magyarország és a Nagyvilág.* 291. *Takács* Rajzok a törökvilágból. 292. *Péczeli* Mindenben Gyűjtemény 1789. 293. *Nemzet.* 294. *Galeotti.* 295. *Zsámboki.* 296. *Vay* Német hívség. 297. *Szeghalmy* Vágvölgyi mondák. 298. *Nemzeti Ujság.* 299. *Appel* Ókanizsa ismertetése. 300. *Malonyai* A magyar nép művészete. 301. *Benedek* A magyar nép multja és jelene. 302. *Kisviczay* Közmond.

(91. 20:274.) Bence vitéz kedvesét elragadja az oroszánvári oroszán; a vitéz megöli s jutalmul annyi földet kap a királytól, amennyit a várról belát. (68:150.; 42:225.; 108:24.) Igricbe Riccsi nevű olaszokat telepít; első házuk légett s a tűz Mezőcsátra látszott: „Íg Riccsi háza” mondták s ettől kapta nevét. (91. 12:267.)

Nagy Lajos. A márianosztrai erdőben vadászgatva a helembai Királysztékén szokott megpihenni. (91. 20:127.; 150. 45:190.) Míg a szászok ellen harcolt, anyja és felesége Nagybányán tartózkodtak; innen a város régi Asszonypataka és a Királyasszonyforrása neve. (119. 1:216.; 88. 2:495.) Bodrogolasziba és Bodrogsárára olasz szőlőműveseket telepít; az utóbbi Sára nevű tulajdonosnőjétől kapta nevét. (225:12.) A pécsi püspöki kertben egy olajfát ültet, mely a mohácsi csata délutánján hirtelen kiszárad. (174. 13:339.) Mint vadász, meglopja az életét megmentő katonát, hogy Budára csalva, megjutalmazhassa. (49:137.) Valach László erdőirtásra engedélyt nyer; faluja Valaska, lakói valastánok nevet és az alapító alakjával ellátott címet kapnak. (144. 31:100.) A nándorférvári őrséget halászsajkákra ült 40 ezer szegedi halász mentette fel a bolgárok ostroma alól. (256:250.; 257:6.) Dalmácia visszaadása fejében évente egy fehér lovat kér a velenceiktől. (15. 2:561.) Az olaszok ráütnek az álomba merült magyarokra; a végveszély pillanatában csapatával megérkezik Nagy Bálint s az „itt Bálint, itt” felkiáltásoktól kapta Bálintit nevét s a báróságot. (62:18.; 180. 1:131.) Makray László egy vár ostromakor levágott jobbkezeiből baljával elkapva a zászlót, ezt mégis kitűzi: nemességet s címerül várkaput, a korona felett markában veres zászlót tartó nyíllal átlőtt kart kap. (62:178.; 180. 7:272.) Kálnoki András vadászat közben megmenti a királyt egy dühös medvétől; címerébe „dühösködő” medvét kap. (258. 2:450.; 62:137.; 180. 6:49.) Az oláhokkal csatát vesztett királynak álmában a b. Szűz győzelmet ígér, ha képét zászlajára tűzve Kiscellbe zárándokol; a zarándoklás után kezében a zászlóval győz. (259:21.) Mária a bajmóci hársfa alatt mondott le testvére javára a lengyel trónról. (43. 1858:146.) Forgács Balázs a ruhája alá rejtett csákánnyal halálos ütést mér a Kis Károly fejére: Gimes és Gács várát s a királyné koronás képével ellátott címerét kapja. (71. 4:99.; 180. 4:202.)

Zsigmond. A katonásdit játszó mosonyi gyerekek tisztje az éppen beérkező Zsigmondnak azt feleli, hogy ők az ország katonái s a királyért akarnak harcolni; első szaváról Országh nevet kapott. (15. 3:19., Halász Dezsőtől versben 157. 3:258.) Tar Lőrinc „elrejtezve” Zsigmond ágyát a pokolban látta égni, mivel sok lányt megszeplősített; engesztelésül a 13 szepesi várost zálogba adván, budai templomát építteti. (15. 3:382.)¹ A hédervári Kertész kert befalazott nyárfája alatt tartotta Kont gyűléseit. (91. 18:312.; 91:105.; 174. 14:474.) Síró fegyverhordozója, Csóka, a Zsigmond vigasztaló szavaira e szókkal felelt: „te cseh emediszno, én soha a te szolgád nem leszek!”; a csurgói Csókakőn levágott fejét barátai a tolnamegyei Csókakőpusztán temették el. (15. 1:512.; 157. 5:172.; 100:9.) Zsigmondot a hidas Királyhídon fogták el s innen zárták a siklósi várba. (91. 4:267.) Innen menekülve, mint vándorló legényt, Kata és Éva szabadszentkirályi fazekasárusszonyok mentik meg az üldöző katonáktól: falut, nemességet s utódaik Kata és Éva neveket kapnak. (157. 1888:562.; 174. 13:341.) Hét kis gömői falu közt folytonos a határvillongás: földesuruk, Losonczy István tehát egy helyre akarja telepíteni őket; a helyet az éppen arra vetődő Zsigmond jelöli ki a Rima partján és éppen szombaton: innen a város magyar neve Rimaszombat, német neve pedig az alapítóról Stephandorf; Zsigmond a Királyúton érkezett Losonczyhoz. („Memoriale pro anno 1422. oppidi Rimaszombat”-ból id. 91. 17:486.; 74. 2:147.) Iktári Bethlen János egy lövéssel két hattytú nyakát nyilazza át: innen címere. (15. 11:395.; 62:40.; 172:241.; 194. IX. 5:400.; 180. 2:68.) Cserei Balázs a nikápolyi csatában a Zsigmondra támadó török fejét egy csapással leszeli s kardjára tűzi; a királyt a Dunán át megmenti s azután is búzkalászból kidörzsölt szemekkel táplálja: jobb kezében hegyére tűzött törökfejes

¹ „Tót (Tar) Lőrinc, ... qui maledicto regis iussus ire ad infernum, ivit et reversus multa miranda rettulit.” (Liszi János 1568. széljegyzete Bonfini krónikájában. I. 229. 10:126.)

kardot, baljában három búzafejet tartó címert kap. (204:333.; 217. 2:388.; 15. 1:509.; 62:61.; 180. 3:135.) Ozorai Fülöp csizmadiából lett temesi főispán; mint követet a velenceiek megvesztegetik, hogy addig húzza a tárgyalást, amíg ők felkészülhetnek: Zsigmond olvaszott aranyat öntetett szájába. (15. 3:36.) A nógrádi Füzéres-patak felett levő ecsegi Leányvárban lakó Füzér Borbála még a jobbágyai ekéjéből is kifogatta az ökröket, csakhogy értük az arra járókkal bujaságát kielégíthesse, s így jobbágyai maguk vonták az ekét s asszonyukat Ekerontó vagy Ekebontó Borbálanak nevezték el. (216. III. 7:379.; 229. 4:26.; 15. 1:413.; 91. 30:95.; 71. 1:227., 249.; 22. 1:291.; 290. 1867:345.); ez a Borbála a Zsigmond felesége volt, kit a király éppen bujasága miatt száműzött udvarából; megözvegyülve újra férjhez akart menni s mikor a gerlicét hozták neki például, mely párja halála után egyedül marad, azt felelte, hogy ő éppúgy követheti a verebet vagy a galambot. (229. 4:26.) Péterfi Miklós éjjel támad a törökökre s hogy emberei egymásban kárt ne tegyenek: „Isten s szent Mihály”t kellett kiáltozniok; a törökök csak a Mihályt tanulták el s így valamennyiüket levágták. (15. 3:104.) A bosnyákok cselből azt kiabálják, hogy futnak a magyarok, minek Csupor Pál emberei bedűlve, csakugyan meg is futamodnak; Hervoja János az elfogott Csuptort nyers ökörbőrbe varratva vízbe dobatta, mert ez a Zsigmond udvarában a bárdolatlan modorú bánt köszönés helyett mindig ökörbögéssel üdvözölte. (15. 1:516.) Stibor híres volt vendégeskedéseiről: ma is Ciborove kuchine-nek nevezi a jó konyhát a vágvölgyi tót; egyszer vadászat közben Beckó nevű bolondja trétáitól jökedvre derülve, egy kívánságot teljesíteni igeri s a bolond várat kér magának egy meredek sziklacsúcson; még az arrajárókat is munkára kényszerítve, egy év múlva kész a vár, de Stibor magának tartja meg s a Vágot láncsal elzáratva, innen zsarol meg mindenkit; egyszer Fecske nevű kedvenc kutyáját szolgálja, Lantos András lábón úti: kertjének egy sziklájáról ledobatja; Lantos megátkozza, hogy egy éven belül ugyanonnan pusztuljon el ő is; évfordulókor ittasan álomba merülve egy kígyó szemét kiharapja s ide-oda futkosásában a szikláról — melyen a szolga vére még mindig látszott — a mélybe zuhan; felesége, Dobrochne, kétségbeesésében törrel szíven szúrja magát; Stibor, Dobrochne, fiúk és menyük négy holló képében ma is ott tanyáznak a lovagterem romjai közt, míg csak a romok teljesen el nem tűnnek. (135. 1:150.; 15. 3:264.; 22. 1:106.; 157. 2:72.; 41. 2:96.; 100:195.; 157. 1872:431.; 43. 1874:70., 1879:93.; 66:138.; 122:217.; 90:35.; 107:6.; 108:17.; 260. 2:544.); más verzió szerint Stibornak addig kellett éjjelenként a romok közt bolyongania, míg egy véletlenül odakerülő vándor meghagyja magát borotváltnia: ez a XIX. század közepe táján megesezt, s azóta felszabadult a büntetés alól. (43. 1874:71.)

I. Ulászló. Erzsébet udvari papja, Balázs leleszi apát, egyszer berugva vecsernye helyett litániát énekelt. (302.; 120.; 210. 1:120.; 17:26.) Erzsébet a koronával menekülvén, egy éjjel a miháli Ladányi-kastélyban szállt meg s a koronát egy Rába-parti odvas fűzfába rejtve, egy paraszttal őriztette. (91. 37:211.)

Hunyadi János. Havasalföldi útjában Zsigmond a hunyadmegyei Csolnokoson megejti Morzsinai Erzsébetet, egy oláh nemes lányát, aztán egy gyűrűt ad neki, hogyha fia születik, küldje fel hozzá Budára; évek mulván az asszony Gáspár testvérével fel is indul; ruhamosás közben odaadja a gyűrűt kis fiának, hogy vele eljátszodjék, de egy holló kikapja kezéből; Gáspár lelövi a hollót; Budára érve, a király 60 faluval ajándékozza meg a kis Jankót és Hunyadi nevet s szájában aranygyűrűt tartó hollót ad neki címerül. (216. 3:10.; 36:91.; 230.; 258. 1:559.; 15. 2:241.; 178. 1818. 1:39.; 162. 1831. II. 699.; 60:118., 120.) A zseliki Hunyadiak sz. Hunyadi János onnan és közülök származott s ezért is lett besztercei gróffá. (174. 20:254.) A besztercei piacon még áll a Hunyadi háza. (60:252.) A szentimrei csata előtt a vajasdi Király ebédlőjén ebédelt; innen rohant le Kemény Simon is megmentésére. (63:592.) Dugonics emlegeti következő mondásait: annyi katonája van, amennyi elég az ellenség megverésére, — a katonának nem szabad azt kérdeznie, hogy mennyi az ellenség, hanem hogy hol van, — midőn a törökök sokaságára figyelmeztették, azt mondta: sokkal kell annak harcolni, aki sokat akar meggyőzni. (210. 2:96.) A törökök „Curcum Jankó”-nak nevezték s már neve hallatára futásnak eredtek

(292. 1:200.), innen a közmondás: 'szaladj török, inadban János vajda'. (u. o. 2:104.; 17:210.) Egy szegény, de vitéz tisztjének öreg paripáját elcseréli a magáéval, s hogy érzékenységét meg ne bántsa úgy, hogy neki, mint idős embernek igen alkalmas voltna az a lassú paripa'. (210. 2:27.) Egyik vitéze, a csókakői remete falált gyermeke, Nándorfehérvár alól visszatérve, egy hollót lő s odujában aranygyűrűt és láncot talál; ennek árán építi Csókakő várát. (100:10.)

Hunyadi László. A gyulafehérvári püspöki gyűjteményben ma is őrzik azt a repedtkövű gyűrűt, mellyel Hunyadi László a Cillei kardvágását felfogta. (159. 1884. I. 6.) Birtokait felosztván, a zalamegyei Nagybakonokról azt kérdezték: kié legyen s 'jó lesz a bakónak' mondták; innen van neve. (144. 6:313.) Ez a bakó a szalontai Bakó-család őse volt. (261:321.)

Mátyás. Erzsébet Szilágyból jövet, egy kolozsvári szász szőlőműves házában szülte Mátyást; itt is nőtt fel s innen iratták iskolába; király korában úgy ezt, mint a várost nagy szabadságokkal ajándékozta meg. (36. 1:8.; 262. 1:8.; 157. 1870:4.; 263. 1:333.) Szülőszobája az óvári ház emeletének keleti szobája volt. (264:15.; 157. 1870:4.) Egy Tuz nevű kikeresztelkedett zsidó tartotta keresztvíz alá. (Liszti szőljegyzete Bonfinihoz, 157. 1870:4.) A királyosdít játszó gyerekek őt választák királlyá, de a legnagyobbik maga ült a trónra s Mátyást egy alacsonyabb székre ültette; Mátyás azt mondta: 'nem a hely teszi az embert nagygyá, hanem az ember szerez becsületet a helynek'. (210. 2:99.) Apja külföldre akarja küldeni, de ő azt feleli, hogy ő attól akar tanulni, akinek fia. (210. 2:102.) Bécsi fogságakor a csúfolódó németeknek azt feleli, hogy majd még nekik is királyuk lesz. (15. 2:284.) Mátyás mint aféle bocskoros nemes, ostorosként szolgálja gazdáját; mikor Budán királyválasztásra gyűlnek az urak, szolgatársa gúnyolódva kérdi, jókora orrával nem érzí-e Matyi, kit tesznek királlyá. Mátyás megjósolja, hogy azt, aki ma vasasztalról eszik s legott fel is fordítja ekéjét és azon költi el ebédjét. Szolgatársa neve: majd ha ostora nyele kihajt és zöld levelet fakaszt, akkor lesz belőle király. S az ostor zöld levelet hajt (Czuczor, 144. 1908:19.) és az angyalok megérkeznek a koronával; Mátyás nem tudván mi az, ösztökéjével odacsapott, azóta görbe rajta a kereszt. (u. o. és 79. 8:484., 599.; v. ö. 144. 1906:131., 1909:269., 1911:236.) Vadászóhelyei: Csallóköz (174. 15:248.), a palotai Várberék (91. 60:358.), a járdánházi Királyszállás (159. 1881. IX. 22.), a komjátszegi Konyhaszeg, hol konyhája is volt (60:97.), Végles, mely a király 'víg les' szavaitól kapta nevét (144. 1895:234.), a solymosi erdők, honnan csak a bulcsi ezüst harang hangjára tért meg (92. II. 1:172.); vadászeit az érdi Kutvavárban (52:30.) s Apcon tartotta, melyet éppen ezért előbb 'becsnek' neveztek. (91. 19:10.) Pihenőhelyei: az óvári Kinizsi-hegy (174. 13:385.), a visegrád-budai Királyút Királyszéke (159. 1881. IX. 22.), a vajkai Mátyás király nyárfája (43. 1857:149.), a bajmóci hárs (uo. 1858:146.; 291. 3:306), a diósgyőri mogyorófa (265. 1923. VIII. 30:5, a jánoshegyi Mátyás király hársfája és Királykútja (159. 9:122.), a budai Disznófő (159. 1881. IX. 22.; 126:53.), a szederkényi Tárnokhát Királyere (91. 12:435), a szentbenedeki Királykút a Klicsa szőlőhegyen (91. 6:308.), a pilismaróti Fényesforrás (91. 14. 3:90.), a diósgyőri Királykút (266:48), az alsókékedi kenesfürdő (174. 18:256), a tatai Királykút. (102:82.) Pördeföldén, a samárföldi erdőbükkfájába bele is véste nevét (27:39.); a szepes megyei Királyhegy asztalalakú kősziklájába e szavakat vájta: 'hic hospitatus est Matthias, rex Hungariae 1474.'; cvőeszközeinek nyoma ma is látszik a sziklán; Szombatfalván ekkori lakása ma is áll (135. 3:397.; 162. 1826:61.); a szolcsvai kőszirtbe a Thoroczkai-család vésette be nevét. (61:89.) Házeit mutogatták: a kolozsvári Főtér északi oldalán egy lábas házat (157. 1870:6.), a szászbesi piac keleti oldalán, ebben halt meg Zápolya János. (60:259.) A budai várból a Gellérthegyre egy roppant hidat építtetett (8., id. 157. 1875:73.) A csurgói Vaskapú halastavának zsilipje volt (157. 5:172.), a tatai kútha aranyozott fakacsát eresztettek, aztán kísérőivel az őszyoni várhoz nyargaltak, hogy a kacsát kifogják (körülrátásukkor később is ilyen dróton vezetett fakacsában levelezték a várbeliek az őszyoniekkel 102:83.; 174. 14:492.) A Királyhágón át ő vezetett először sereget. (61:72.; 41. 3:3.) A cseh husziták a sátoralja-

új helyi Magoshegy Zólyomka nevű pincésikátoaraiban tartották gyűléseiket (225:13.) A tiszamenti Leányvárat Pálótzai Ágota építtette a husziták ellen; innen neve. (174. 7:48.) Losonc a cseh háborúk idején a környék lakóitól lovaik számára vajt sáncok helyére épült; innen neve. (91. 30:247.; 71. 1:64.) A csehek elleni harcban elfogyván pénze, egy éjjel a tisztektől 10 ezer aranyat nyert s ebből fizette ki katonáit. (15. 2:299.) A kustyánvári cseh hamispénzverőket levervén, a várat elpusztította. (267. 1920. 22:107.) A hoportyi Várdombot a csehek elleni ostromakor rakatta, s a menekülőket a Gyilkoszúgban ölette le. (225:17.) Zagyvai várakat ostromolván, szeme felett egy nyíl megsebesítette; ezért a várat földig lerombolta. (71. 1:215, 3:239.) A hevesmegyei Csehvár ura, Uderszky, elrabolja Bertholdy Etelkát; a Pál deák néven éppen nála időző Mátyás azonban megtámadja; a kétséges küzdelemből az épp odaérkező Héderváry menti meg a királyt és a lányt is. (268. 1855:20.; 100:6.) Bécset ostromolván, mint kerekét javító és tojásárús paraszt, kikémléli a várost. (15. 2:297.; az erre vonatkozó gyermekjátéktörvédek I. 159. 1883; IV. 25.) Mint paraszt, a szultán sátra előtt egész nap árpát árul; másnap megírta a szultánnak, mit evett s erre az egész török tábor odébb állt. (15. 2:299.) Mint kémet Konstantinápolyban elfogják, de kértére jobb kezét szabadon hagyják; előveszi garabonciás-könyvét s a kinyitására megjelent három ördög őt a szultánnal és feleségével együtt Budára röpitik, a Csonkatornyot pedig fölfordítják. (42:458.) Németújhely ostromakor a török követet az ellenség nyilainak legjobban kitétt helyen fogadta; ez ijedtében szólni sem tudott s így válasz nélkül ment haza. (15. 2:298.) A Sabácon ejtett török foglyoknak előbb ruháit árverezte el s csak aztán őket magukat; amazok mind elkelnek, emezek senkinek sem kellenek; ekkor mondá, hogy: „ime mikért és kikkel harcolunk”. (210. 2:4.) Báthori István tanácsára: bírják rá a falusi lányokat, hogy egy éjjel a törökökhöz szökvén, őket szerelmmel elfoglalják, Mátyás azt felelte, hogy a tanács hasznos lehet, de nem tisztességes. (17:202.; 210. 1:268.; 212:121.) A törökök megszorítják az ösküi erdőben, de Rárója a Kikeri-tón át a várfalra ugrott; patkónyoma ma is ott van a kövön. (91. 60:358.; 144. 32:132.; más változat szerint az eset Kinizsivel történt, I. ott.) Lova patkójának s sarkanytújának nyomatát a parasznyai határban is mutogatják. (34:43.); itt egy pásztort a rárohanó vadkantól úgy ment meg, hogy Holdas nevű lovával a hegyről közibük ugrat s a vadat leszúrja. (159. 1881. IX. 22.) Ünnepponokint Budáról Tiszakeszi mellé, Róna község templomába járt imádkozni; egyszer nem várták meg a misével, miért elátkozta a községet s ez azonnal süllyedt; ma is Róna-láposnak vagy Aranypatkó-feneknek nevezik a helyet, mert fordultában repülő táltoslova aranypatkója a süllyedő földre esett. (144. 7:174.) A harcba induló Mátyásnak álmában, egy ősz ember két kardot ás a földbe; ekkor egy szarka felébreszti, megkeresi a kardokat s mindenikre ez van írva: „ezekkel győzni fogsz”. (23:302.; 42:82., 508.) Szarvast üzvé, eltéved a rengetegben; a b. Szűzhöz fordul, ki ölében Jézussal megjelenik s jó útra vezet; Mária lába helyén víz fakadt; a tatai Mária-kút. (102:83.) Az alsómisleai cseheket legyőzvé, a garbócbogdányiak lépesmézzel vendégelték meg; falujokat Mézesbogdánynak nevezte el. (91. 1:124.) Jeney a jénei Mátyás-abrosza nevű dombon vendégeli meg; a királynak igen megtetszik az aranyos abrosz, melyet Jeney azonnal fel is ajánl neki; ezt azonban Szécsy Györgytől kérte kölcsön, ki be is perelte s a kárpótlásul nyert föld Abroszka nevet kapott. (140. 1854. 5:114.; 91. 17:75.; 159. 1883. VII. 1.) Tiszakürtön ma is megvan az a bögre, melyből Posta Sándor inni adott neki. (49. 1:144.) Mátyás incognito lakomáira I. 146. 1921:131. Szebenben egy özvegyasszony jöltartja olajos káposztával: egy aranyat hagy a csupor fenekén. (36.; 146. 1921:130.) Egy székely iskolamester káposztáshússal vendégeli meg: jószágot ajándékoz neki. (35:258.; 129. 1:91.; 146. 1921:131.) Egy másik mester zálogba küldi ünneplőruháját, csak hogy bort is adhasson vendégének: Budára hivatja s ott gazdagon megajándékozza. (149. 1792. 1:230.; 53.; 146. 1921:131.) Tiszakürtön egy szegény ember füstöltkolbászos lencsével és borral látja jól: Budára hívja, a főurak közt megebédelteti s annyi aranyat ad neki, amennyit el bír vinni. (49. 1:141.; 146. 1921:131.) Bente is lencsével traktálja meg Berecken: ráadatja főurai drága mentéit, melyeknek árán Benturné

varát építi. (83. 3:90.; 159. 1882. X. 19.; 34:181.; 99:391.; 301. 1:166.) A cinkotai kántor bibliáját adja zálogba, csakhogy bort is adhasson vendégének, — apja mentétét zálogosítja el, csakhogy kiválthassa a csárdából a vándort: a király Budára hívja, a főurak közt megvendégeli, kiváltott mentétét arannyal rakja tele s kérésére megengedi, hogy Cinkotán az itce kétakkora legyen, mint másutt. (49. 1:141., 143.; 174. 3:334.; 126:316.) Offenbánya kamarása aranytálakon lépegetve jár templomba; Mátyás a szemben levő házból meglesi s aztán a házfalára írja: „itt járt Mátyás király, megevett hat tojást s látta aranytálon járni a kamarást”; a kamarás eltűnt a vidékről. (269:55.; 60:258.; 157. 4:319.; 91. 15:485.; 144. 9:221.) Három leánytestvér összevész az örökség felett; kibékülvén Lancsukon csokolóznak össze: innen a hely neve; a második lány Villányban lakott, melyet az ő víg természetéről neveztek Viglányynak; a harmadik pedig, Vörös Márta, Batinán, (91. 5:1.) Ezé volt a dunai komp, melyért egy aranyat vagy háromnapi szállókapalást követelt; Mátyás arra megy s őt is kapálásra fogják egy paraszttal; a király észrevétlenül egy aranyat dob társa elé, de ez nem megy el, csak mikor Mátyás maga elé is dob egyet; a király poroszlókat küld Márta ellen, aki menekülni akar, de hintójával a Dunába fordul; a vörösmarti révnél fogták ki, mely ezért kapta nevét; más verzió szerint Mátyás megtagadta a kapálást, mire Márta botjával (batina) arcul verte; innen a hely neve. (32:330.; 41. 2:405.; 91. 4:32., 5:1.; 103. 1:397.; 150. 16:471.; 136:168.; 174. 14:326.) A neszmélyi révest pincéjébe csukatja, mert nem akarta a nagy díjat megfizetni: felakasztatja. (100:32.; 126:313.) Palotán a torkos szakácsné azt üzeni a királynak, hogy a csóri csukanak nincs mája, mire Mátyás azzal vág vissza, hogy a palotai pálcának meg nincs száma s a máj azonnal előkerült. (17:73.; 6. 4:328.; 157. 5:196., 1887:575.; 270:68.; ezzel szemben Galeotti azt írja, hogy Mátyás sohasem evett májat, mert kis korában két ember a késig ment előtte a máj miatt, 210. 1:105.; 212:26.) A jobbagyaikkal embertelenül bánó főurakat Ráhón vagy Sajógömörön szántásra, ill. a szentbenedeki Klicsa-szőlőhegyen kapálásra kényszeríti s maga is versenyt dolgozik velük. (162. 1826:599.; 271. 1841:60.; 157. 1866:349.; 41. 2:152.; 91. 6:308.; 26:91., 174. 18:150.; 27:532.; 301. 1:166.) A döbrétei pap pénz nélkül nem akar keresztelni; Mátyás odaadja a pénzt a szülőknek, maga is megjelenik a keresztelőn s a papot elcsapja. (144. 14439.) A göcseji papok egy halottat nem akarnak pénz nélkül eltemetni; Mátyás a halottat Budára viteti, peccenyét süttet belőle s a felhívott papokkal megeteti, mondván, hogy akit nem akartak eltemetni, így lett eltemetve; azután valamennyit elcsapta. (144. 14:438.) Hét barátot — mivel panasz emeltek, hogy előljárjuk mindig lencsét ad nekik, — bezárat s két napig koplaltatván, harmadnapra lencsét ad nekik; jóízűen megeszik s azt mondják: „vére valet”, mit a latinul nem tudó szolga úgy értett, hogy „vérré vált”. (210. 1:204.) A tatai fürdő építésekor a bíró szidta, a bécsi pallér meg dicsérte a vizet: a király rendletére a bírónak minden nap két itce tóvizet kellett meginnia, a pallér meg ugyanannyi bort kapott. (34:190.; 159. 1895. XII. 5.) A főurak nevettek a király mondásán, hogy a nád is megkívánja az esőt; ebédre hívja őket, lábukat borral telt sajtárba téteti, jóllakatja, de inni nem ad nekik: így bizonyítja be igazságát. (79. 8:484.; 150. 41:431.) A jós azt állítja, hogy nem lesz, — a juhász pedig szamarára hivatkozva azt, hogy lesz eső; ekkor mondta Mátyás, hogy „a szamar jós, a jós meg szamar”. (49. 1:145.; 150. 41:199.) Mátyás és a borsóhajigáló. (294.; 49. 1:145.) Egy külföldi tudós azzal ajánlotta magát előtte, hogy bármily kicsiny dologról is bármeddig el tud beszélni; erre mondta Mátyás, hogy a csizmadiában sem szereti, ha kis lábra nagy csizmát varr. (210. 2:134.) Egy csizmadia pár csizmát visz Mátyásnak abban a reményben, hogy jó ajándékot kap; a király átlát a szitán, s a csizmát piszokkal telerakatva küldte vissza neki, mint a „csizma díját”; innen a csizmadia neve. (49. 1:146.) Egyszer volt Budán kutyavásár. (17:67.) Két gebétől vont terhes kocsijának egy négylovas hintó nem akart kitérni; megismerteti magát s két lovat fogat a gebék elé; ekkor rendelte el, hogy az üres szekérnek ki kell térnie a teli előtt. (49. 1:146.) Mátyásig az asszony húzta az ekét, az ura eladhatta vagy agyonüthette; Mátyás azonban a férfit fogatta eke elé és szigorú törvényt rendelt az asszonyok javára. (49. 1:147.) A fekete sereg egy kapitányát lustasága

miatt elbocsátotta; ez 100 frtot kér, hogy ne mondassák rá, mintha becstelenség miatt bocsátották volna el; Mátyás pedig azt felelte, hogy csak dicsekedjék bátran akármivel, ő nem fogja megcáfolni, de 100 frtot nem ad. (210. 1:328.) Várdai Péter, kalocsai érsek sokalja egy arany adóját s azt mondja a királynak, hogy a népre vetett adó helyett szedje el a német király pénzét: ezért fogságra veti. (301. 1:165.); más verzió szerint Pétert küldi a Mahommeddel kötendő szerződés megszövegezésére; ennek feledékenységé miatt azonban két vár kimarad a szerződésből s ezeket a szultán azonnal elfoglalja; Mátyás Arvavárába számúzi az árva fiúból érsekké emelt kancellárt, mondván: „Árva fuisti, Petre, árva cris et in Arva morieris!” (15. 3:685.; 60:148.; 157. 4:410., 1866:153.; 17:21.; 297:7.) Egy tolvaj csikós minden kinczást vallomás nélkül kiállott; ekkor mondá Mátyás: „mily kár az ilyen emberért, milyen jó katona lehetett volna belőle”. (210. 1:148.) Szolgáinak csak kérdésre volt szabad felelniök; mikor egyszer a tárnok után küldvén, azt hiába várja ebédre, az előhívott és megszidott szolga azzal mentette ki magát, hogy nem mondhatta meg a tárnok tagadó üzenetét, mert a király a választ nem kérdezte meg tőle. (210. 2:161.) A király fogadást veszít bolondjával e kérdés fölött: „mi van több a világon?” orvos, mert mindenki tud bajára orvosságot ajánlani. (49. 1:140.) Két katona a korcsmában zálogba hagyja kardját; Mátyás ítéletére, hogy az egyik vágja le a másik fejét, az fakardot farag magának s a vágáskor felkiált: „váljék fává kardja, hogy ne lássa barátja vérért”; a kard eltört s Mátyás a találékonyosság miatt mindkettőnek megkegyelmezett. (150. 32:183.) Egy katonától megkérdi, mit eszik s ez „lejjebb”-eztetve vele, lassan kitaláltatja, hogy retket; aztán utána fut a királynak, hogy ő meg kicsoda, mire Mátyás folyton „feljebb”-eztetve kitaláltatja vele, hogy ő a király; ekkor kezébe nyomja a retket, hogy szalutálhasson neki. (150. 41:199.) A tétényi bírora Mátyás azt a büntetést parancsolja, hogy nyúzza meg a háza előtt levő köveket; lánya tanácsára azt feleli, hogy vetesse előbb véruket; ekkor azt követeli a lánytól, hogy jöjjön elébe lovon is, nem is, gyalog is nem is, kötővel is nem is: s a lány sánta lábát szamarára tette és jobb lábón ugrálva ment mellette, aztán a szamar elé is, hátul is kötöt kötött; a király azonnal egyik főemberéhez adta feleségül az okos leányt. (274. 124. sz.; 79. 1:478.; 150. 2:275., 4:375.; 52:30.; 275. 1882. X. 18.; 273. 1886.; 141. 1889:478.; 144. 2:234., 3:282., 4:67.; 272. 3:365.; 81. 4:60.) A dorozsmaiak nem akarnak adót fizetni, azért magához rendeli a bírót; ez a falu bojtárját küldi maga helyett, aki igen szépen tudott füttyülni; ez útközben egy varjút fog; a király, mivel az adó helyett csak mentegetőzést kap, haragjában meg akarja ütni a legényt, de ez kiugrik s úgy megfogja az ajtót, hogy Mátyás nem bírja kihúzni; közben folyton füttyül a jó tréfának; a madárszerető király kész az adót is elengedni a madárért cserébe, mire odaadja a varjút s azzal biztatja a királyt, hogy a dorozsmai varjú olyan mint másutt a rigó; a király kértére írásban adja neki, hogy addig szeme elé ne kerüljenek, míg füttyülő varjút nem hoznak neki; azóta mindig azt mondták a király végrehajtóinak, hogy még nem találták meg a füttyülő varjút. (276. 1925. V. 1.) Mátyás és a favágó. (279. 1530.: 280.; 274. 57. sz.; 281.; 278. 2:50.; 277:200.; 150. 1873:132., 1887:187.; 129. 6:155.) Mátyás és az öreg szántó. (279:267.; 274:267.; 228. 1:8.; 150. 2:98., 16:187.; 144. 2:236.; 301. 1:168.; 159. 1885. IV. 4.; 150. 21:143.; v. ö. Péczeli: Király és kapás.) Mátyás aranygyapjas báránya (az igazmondó juhász, 274. III. sz.; 282. 3:306.; 144. 2:236.; 3:284., 4:67.; 283. 14. sz.; 301. 1:170.) Mint vadász vagy vándordíák gyakran kijárt a „Szép juhászné” táján lakó juhász szép leányához. (284:1828.; 157. 1866:229.; 129. 6:54.; 144. 1921:136.; 126:57.) Az érdi Kutyavár forrásánál a tétényi bíró lányával voltak találkozói. (159. 1899. X. 6.) Abosi vadászkastélyában egy eperjesi műkovács lányával tartott pásztorórákat. (128. 2:363.) A gyirmóti Ménfői-úton utazgatott az utolsó Poky leányához. (91. 18:301., 409.) Az abauji Királykút körül vadászva vizet kér egy leánytól s aztán köszönetül ajkocncsókolja; a lány megjed, elejtett korsója összetörik; azóta oly hideg a forrás vize. (159. 1881. IX. 22., v. ö. Tompa.) A telkibányai „Mátyás király forrása”-ról a molnár szép leányának segítve elhengeríti a cikóra rakott köveket; de udvarlását a leány nem hallgatja meg, mert — mint évek mulva mondta — a király akkor kérdezte, amikor rossz kedve

volt, a rücskös molnárlegény — ura — akkor, mikor jókedve volt. (157. 1887:575.) Mint vadászegény, Bodonban elcsábít egy Julis nevű leányt; évek múltán arra kerülve egy sirt lát találkozóhelyükön s mellette egy virágokat ültető kis fiút; a sír a Julisé, ki ide kívánczozott, a kis Jani pedig az ő fiúk; véletlenül odakerül a leány apja is és felismervén a vadászegényt, párbajra szólítja, de mikor kivillan a király aranyos ruhája, térdreborul előtte; Mátyás a ma is meglevő kápolnát emelteti a sír fölé, Bodon várát Bodon Janinak adja s vitézzé nevei. (159. 1904. III. 1.) Egy csallóközi leánynak tőle fia születik; két pusztát ajándékoz nekik, miért az írigy szerdahelyiek a jobbágyleányt dámának csúfolták; a király fia azonban meghalt s anyja örökké sírva töltötte életét; innen a két helység neve: Dama-zir és Királyfia-karcsa. (5:115.; 144. 1895:242.) Beatrix megérkezéssel a csillagász leány hazamegy Lengyelországba; unokája mindig páncélban járt s így esett el a mohácsi csatában; innen kapta nevét s ő az ősatyja a sátoraljaújhegyi Pánczély-családnak. (159. 1893. II. 28.) Bánffi Miklós feleségét a pozsonyi várból Mátyás elől Lindvára küldi, hiába mondták neki, hogy a király nem szokott erőszakot elkövetni; a király el akarja fogatni, de a kulcsár hirtelen kifzeti és szélnek ereszti a katonákat s az üres vár kulcsát átadja a királynak, maga pedig Lindvára vágat; Mátyás két évig tartja fogva Bánffit, felesége azonban csak hazaérkezésekor tudja meg a dolgot, addig a kulcsárnak sikerült eltitkolnia a bajt. (Régi latin eredetiből 15. 1:107.; 159. 1891. V. 12.) A vadkertben sétálva összekaptak feleségével; a hosszas hallgatást Beatrix törte meg olaszosan selypítve „sólj má' s innen az itt épült község neve. (129. 1:159.; 126:98.) A királyné olyan kastélyt akar, hogy ablakából halásszék, a király pedig, hogy éjente onnan lövöldözhesen a vadakra; fogadtak, hogy kié készül el legelébb s jelként egy ágyúlövésben állapotak meg; mikor Beatrix látta, hogy az övé mindjárt készen van, személyesen akarta győzelmét a királynak tudtára adni, de alig jutott a fele útig, már elsült a palotai vár elkészültét jelző ágyú; a királyné megbánta tettét s innen kapta nevét a kastélya körül épült Bánta. (157. 1867:65.; 74. 2:279.) Mátyás mint házasságszerző. (146. 1921:134.) Beatrix gazdag apródja, a zempléni Örlőcz László, szegény lányt vesz feleségül; a hűséges szerelmet megjutalmazni akarván, Mátyás új címert ad neki: egy apródot, ki lángoló szívet nyújt át mátkájának. (298. 1925. okt. 4.) Vadászat közben panasz-kodik a csallóközi fásasztó terület miatt; Erős György nevű szolgája azt kéri, adjon neki annyi földet, mennyit a király rövid pihenése s ozsonnája alatt körüllovagol; a király sisakkal dombot emeltet s ezt mézeskenyérből álló ozsonnája után Mézesdombnak nevezik el; György darabokra szaggatott piros palástjával jelzi a körüllovagolt utat, melyre a király azt mondja: „György, sok al' ebből lett Dercsika és György utódai a falu 7 nemes családja. (156. II. 1:148.; 293. 1884. IV. 9.; 100:4.; 98:51.) A Radványi-család első ősenek, János juhásznak valami kedvező hír hozásáért annyi földet ajándékozott, mennyit egy nap alatt kecskéivel körüljárt. (15. 3:143.) Mátyás kedvenc mondásai: „semmi rosszabb a sajtnál (értsd: „a semmi“, 294.; 210. 2:208.), a kétszer főtt levesen mindig érezhető valami ízetlenség, a megbékült ellenségen valami harag s a szakállas asszonyon a kiállhatatlan férfiaság. (210.; 17:15.) Péter kulcsárja „szuvas“ fűgét hozott neki s ezen való felindulásában guta ütötte. (216.; 229. 19:109.) Mérgezett fűgével ölték meg. (295.; 229. 10:109.) Almában (295.; 15. 2:299.; 229. 10:109.), az árnyékszéken való ültében (u. o.) hegyes nyársat ütöttek alfelébe s emiatt pusztult el. („Ez az utolsó gyanú még most is uralkodik nálunk a tudatlan nép körében“, 229. 10:109.)

Egy Király Mátyás nevű varga névnapot köszönteni kér hozzá bebocsátást, de az örök azzal utasítják el, hogy Király Mátyás és Mátyás király közt éppen annyi a különbség, mint a varga s a király között. (210. 1:44.; 17:236.) Az első pulykakat a Kendék hozták be; innen „Póka gróf“ nevük s pókatelki kastélyuk csúcán a póka (pulyka) szobor. (157. 5:41.) Kállay János, a sárkányrend vitéze, egy törököt vízbe szorít, fejét levágja s midőn ezt kardja hegyére szúrva kihúzza a vízből, egy belékapott pontyot is előhúz; innen címere: zöld sárkány kerítette két pajzs mezejében egy sisakos fej, alatta két piros szív s a fejjel egyvonalban függő ponty, a pajzs fölötti sisak koronáján könyöklő páncélos kar, kivont kardja hegyén levá-

gott vérző fejet tartva. (296.; 180. 6:40.; 159. 1882. jún. 8.) A Harsányi-család ősc, Literáti Mihály a kisharsányi határban egy hársfa alatt egy aga fejét levágja: borítékot, nevet s nemességét kap, két udvarban magyar mentés bajnok, jobb kezében kivont kardot, baljában levágott török fejet tartó címerrel. (180. 5:59.) Magyar Balázs révésze megijed a napfogyatkozás miatt; a vezér fejére teríti köpönyét s így mutatja meg neki, hogy takarja el a hold a napot. (210. 2:118.) Ez a Balázs ellenségei vádjai folytán a budai börtönbe került; ártatlansága kiderülvén Bölcskét kapta ajándékba s ekkor vette fel a „Bölcskei Budai” nevet. (296:455.; 180. 2:250.) A háborúból hazatért Balázs megszidja sok pénzt gyűjtő fiát, hogy a fősvény olyan, mint a disznó, mert mindkettőnek csak holta után vehetni hasznát. (210. 1:151.; 212:28.) Egy Kompolthy nevű hívének nagy birtokot ajándékozik; a „Kisasszonytér”-i házában lakó lánya olyan büszke lett, hogy még ma is mondják: „rátarti, mint a Kompolthy kisasszony”. (210. 2:57.; 15. 2:482.; 91. 19:156.) Lábatlan esztergommegyei község Szilágyi Mihály megmentőjétől kapta nevét, kinek itt kis birtoka s háza volt. (157. 1877:470.) Szilágyi elpusztítja ellenségeinek, a Maróthyaknak Feleméres nevű községét s lakóit odább telepítve az új helységet Királyságnak neveztetni el. (160. 8:22.) Fridrik császár pontos mását csináltatta a magyar koronának, Pálózi László azonban első tekintetre felismerte az igazit. (15. 3:49.) András, szalonaki várúr, menedéklevelet kap Fridriktől, hogy míg az esti harang nem kondul, szabadon intézheti ügyeit Grácban; de mielőtt a kapuhoz ért volna, Fridrik meghúzatta a harangokat s a vitéznek fejét vétette. (174. 13:384.) A dédesi molnárt, Dezsőt, megöli a rabló Valgata s kedvesét, Iluskát, várába rabolja; háza helyét Dezsőkő-nek, a sírját pedig Dezsőlyuknak nevezik ma is. (100:5.) A féltékeny Drágyi Mihály a csarnóházi Tündérvárba zárva éhhalálra kárhoztatja feleségét, egy nemes apród azonban titokban élelmet visz neki; Drágyi az asszonyt a Körösbe veti, az apródot pedig éhen veszíti. Mátyás megfosztja birtokaitól. (157. 3:458.) Egy török ki akarja tűzni a zászlót Jajca falára; egy magyar vitéz azonban a zászlóval együtt a mélységbe rántja. (216.; 15. 2:290.) A hárshegyi barlangban fordította le a bibliát Bátor László, 20 évig ki nem mozdulva onnan. (174. 9:126.)²

Szendrey Zsigmond.

² Jelentékenyebb *pótlások* az Ethn. 1924:143—149., 1925:48—53., 1926:29—35. lapjaihoz: 1924:143. A hunok a szittyá erdőbe üzött gót haliórumnak tisztátalan szeretkezéseinek ivadékai. (Orosius után Jordanes 166:24.; v. ö. 231. bevezetés.) 144. Deés-vidéki gyermekszidó: 'te Atila!' (17:22.; 150. 41:193.) 145. A Hadakútjára. (120:122.; 235: 164.) 146. Az alpári táncra. (17:8.) 147. Konrád, mint Lehel jobbágya, a Göncöl-szekeren utazik ura után. (286:85.; 287. 1:316.; 156. 1855:146.) 148. Csörszárka. (1668-ból 224. 1840. XII. 17.; 156. 1855:125.; Gvadányi Fal. nót. II. 25.; Mátyáshoz fűzve I. 292. 4:134.) Vencsellő. (Várnay: Közlemények 1841. 2:62.; 289. 1926:155.) 149. Zoltán alatt, a III. *bejövételkor*, Göncöl vezér meggörbítette a Göncöl-szekere rudját. (285:20.; 120:36.; 156. 1855:145.) 48. Az Andrásy-címerre. (292. 2:198.) 50. A Győr melletti Petkevár Péter és Aba Sámuel csatájának emlékét őrzi. (150. 36:332.) 51. Salamon örei, hogy a fogoly királyt este is ellenőrizhessék, többől készített lámpásokat tettek a visegrádi börtönorony ablakaiba; ezek messze fényltek az éj sötétjében s róluk mondta a nép, hogy 'fénylik mint a Salamon töke'. (17:344.) 52. Éhség útvén ki sz. László táborában, imájára azonnal előterem egy sereg bivály. (229. 1:42.) 30. IV. Béla smaragdgyűrűje. (162. 1831. II. 335.) 35. A dercsikai 'Sári, Mária'-szigetre, a 'Hét jámborok'-szigetére. (156. 1851—2:772.) 34. V. *István* alatt Gútkeledi Endre megöl egy óriás cseh bajnokot, miért Bátor nevet kap; a Rábca melletti csatában így bátorítja a királyt: „Ne félj, uram király, Bátor Endre bátorítja szivedet!” 156. 1851:623.) 35. Kun László szekere. (120.; 17:259.)

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Az „ujjkiolvasó“ gyermekvers.

A folklorkutatást a tapasztalat néha sajátserű és első pillanatra megfejthetetlennek tetsző problémák elé állítja. Bizonyos általán ismert szokásra, hagyományra vonatkozó nemzetközi szöveggyevezések annyira hasonmásai egymásnak, hogy külön-külön, önálló keletkezésűeknek lehetetlen őket tekintnünk, vagyis az átvétel, az ellesés ténye le nem tagadható. Ennek megállapításával a kérdés el is lenne intézve, ha viszont a különféle népeknél felbukkanó változatok között bizonyos értelmes törvényszerűséget lehetne tapasztalunk. Ha a változatok azt mutatnák, hogy eredeti keletkezés helyükről fokozatos tovaaharapózással jutnak egyre tovább, tehát népenként a szomszédától kölcsönzik át s csak a legközelebbi szöveg szerkezeten végeznek némi helyi jellegű módosítást. Am e természetes fejleményt hasztalan várjuk; lépten-nyomon rácáfol egy-egy olyan adalék, amely nem a szomszédos, hanem egy távoleső népnél található formulával mutatkozik azonosnak, közbül pedig eltérő változatokat találunk.

Erre szolgáljon például az alábbi adalék-összeállítás. A kis csecsemővel szokásos játékos versikék között Európaszerte legismertebb az ú. n. *ujjkiolvasó mondóka*. Megfogják a kicsi kezét és ujjai közül a hüvelyken kezdve sorra veszik az ujjak hegyét s mindenikhez egy-egy verssort mondanak. Nálunk országszerte ezt a szöveget mondogatják (I. Kis Áron: *Magy. gyermekjátékgyűjt. Bp., 1891. 1. l. „Ujjasdi.“* Ugyanilyen a Kisf. Társ. Népkölt. Gyűjt. I. 342. 1.):

1. Ez (hüvelyk) *elment nyulászni.*
2. Ez (mutató) *meglőtte.*
3. Ez (közép) *haza vitte.*
4. Ez (gyűrűs) *megsütötte.*
5. Ez (kisujj) *[:mind megette:]!*

A francia *Kuhff*-féle gyűjtemény (*Les enfantines du bon pays de France. Pa-*

ris, 1878. 47. l.) ezt a mondókát így közli:

1. *Celui-là (la pouce) a été à la chasse.*
2. „ „ (l'index) *Pa tué.*
3. „ „ (le majeur) *l'a plumé.*
4. „ „ (l'annulaire) *l'a fait cuire.*
5. Et „ „ (l'auriculaire) *l'a [:tout mangé:]!*

A teljes formai egyezés mellett csak az az eltérés, hogy itt szárnyasról van szó. De már az utána olvasható szöveg (u. o. 47. l.) *nyúl*ról szól:

1. *C'est lui qui va à la chasse.*
2. „ „ „ *a tué le lièvre.*
3. „ „ „ *l'a fait cuire.*
4. „ „ „ *Pa mangé.*
5. *Et le petit glin-glin (= kicsi, német: klein!) Disait: Moi, j'en veux, j'en veux!*¹

A francia és magyar terület közé eső *németség* nyelvén legismertebb ennek a játéknak következő verses formája: (I. K. Werhan: *Kinderlied und Kinderspiel. Leipzig, 1909. 18. l.* — H. Frauengruber: *Das deutsche Volkslied. Hrg. v. Pommer. III. 1901. 68. 120. ll.* — E. Hoffmann-Krayer: *Zu „rate miou“ Fingerreim. Schweiz. Arch. für. Volksk. III. 1899. 157.):*

1. *Das — ist der Daumen.*
2. *Der — schüttelt die Pflaumen.*
3. *Der — liest sie auf.*
4. *Der — isst sie auf.*
5. *Und der — sagt: Wart' 'ich will's der Mama sagen.*²

¹ A két szöveg magyarul: I. 1. Ez — volt vadászaton. 2. Ez — meglőtte. 3. Ez — lekopaszította. 4. Ez — megfőzte. 5. Ez — mind megette! — II. 1. Ez — kiment vadászni. 2. Ez — a nyulat meglőtte. 3. Ez — megfőzte. 4. Ez — megette. 5. És a kicsi apróság azt mondta: Én is akarok belőle!

² Magyarul: 1. Ez — a hüvelykujj. 2. Ez — rázza a szilvát. 3. Ez — fölszedi. 4. Ez — megeszi. 5. És ez — azt mondja: Megállj, megmondom a mamának.

Itt a gyűrűsujj eszi meg a szilvát. Egy körmöcbányai, ú. n. *krikeháj*-változatban már a kisujj a falánk (I. Ethnolog. Mitteilungen aus Ungarn. III. 101. 1. Versényi György közlése):

1. *Dieser — ist der Daumen.*
2. *Der — schüttelt die Pflaumen.*
3. *Der — klaubt sie auf.*
4. *Der — trägt sie hinein.*
5. *Der — schluckt sie gar ein.*

Éppígy a kicsi eszi meg egy *schleswig-holsteini* (Blickstedtből való) formulában, u. o. III. 291. 1.):

1. *Das — ist der Daum.*
2. *Der — schüttelt die Pflaum.*
3. *Der — sammelt sie auf.*
4. *Der — trägt sie nach Haus.*
5. *Und der — kleine Schelm da hat sie alle aufgegessen.³*

Bennünket itt elsősorban ezek a német változatok érdekelnek, melyek szemmel láthatóan eltérnek a magyar és francia azonos szövegektől. A számos német közlés között utóbbiakhoz legközelebb áll az a schweizi mondóka, melyet Rochholz adott ki (Alemann. Kinderlied. Leipz. 1857. 544. sz. a.):

a) *Eh, dä het kei Hemd a'!*

(a mutatóujjra mondja, majd azon végigsimítva, a tenyér ráncán megy a maga ujjával tovább):

- b) *Do ane lauft e Wegli,*
- c) *Do ane springt e Häkli.*

(most sorra veszi az ujjakat):

1. *Dä — het's geschosse.*
2. *Dä — het's g'wäsche.*
3. *Dä — het's brote.*
4. *Dä — het's gesse.*
5. *Und dä — klei Binkisli*
Het müsse 's Tellerli usschlecke.⁴

³ Magyarul: I. 1. Ez — a hüvelykujj. 2. Ez — lerázza a szilvát. 3. Ez — összeszedi. 4. Ez — beviszi. 5. Ez — meglenyeli. — II. 1. Ez — a hüvelyk. 2. Ez — a szilvát rázza. 3. Ez — fölszedi. 4. Ez — hazaviszi. 5. És ez — a kis huncut mind megette.

⁴ a) Ni, ennek nincs inge... b) Itt egy út szalad. c) Itt egy nyúl ugrik fel... 1. Ez — meglötte. 2. Ez — megmosta. 3. Ez — megsütötte. 4. Ez — megette. 5. És ez — a kis apróság kénytelen volt a tálcáskát kinyalni.

A franciával való közel rokonság e schweizi adalékban a tőszomszédság révén érthető, természetes. De még így is távolabbi, eltérőbb változat a magyarnál.

Más európai népegységek, noha a játékos eljárást lényegében mind egyformán ismerik, a hozzámondott versikékben a legelőtöbb változatosságot mutatják. Igazolásul csak kettőt közlök belőlük, mert fölvetett problémánkra nézve amúgyis közömbösek. — Az egyik Skóciából való (Rob. Chambers: Popular rhymes and fire side stories. Edinb. 1841. 27. l. A gyűjtemény nem került kezemhez, de idézi Fiedler: Geschichte der schottischen Liederichtung. Leipz. 1858. II. 235.):

1. *Das ist der Mann, der die Scheun' erbrach,*
2. *Das ist der Mann, der das Korn forttrug.*
3. *Das ist der Mann, der da entweicht,*
4. *Das ist der Mann, der 's angezeigt.*
5. *Und der kleine Pirlie-winklie büszt für Alle, büszt für Alle.⁵*

A másik messze keltyi példa. A mi Ural-melléki zürjén nyelvrokonainknál jegyezte fel Fokos Dávid (Finn-ugor Füzetek. 19. sz. Bpest, 1916. 57. l.):

Szarkának való kását főztünk;

1. *Ez — megette.*
2. *Ez — megitta.*
3. *Ez — összekaparta* (a maradékot).
4. *Ez — összekotorta.*
5. *Ennek — semmise jutott;*
6. *a kúthoz ment vizért,*
7. *tyup, tyup, tyup!*

(A kezdősor hangoztatása alatt a gyermek tenyerében nyálat kevernek; sorra jönnek az ujjak; a 6.-nál feltípegnek ujjhegygel a gyermek karján, a 7.-nél megcsiklandozzák.)

Az alaptípus, mint ezekből is látható, azonos; de a versek helyi ízlés szerint különböző történetkére utalnak. A skót példában ismert balladás ének sorai bukkannak fel.

Ami már most a mi magyar szövegün-

⁵ 1. Ez az az ember, aki a pajtát fel-törte. 2. Ez az az ember, aki a gabonát elvitte. 3. Ez az az ember, aki megszö-kik. 4. Ez az az ember, aki följelent. 5. És a kis P.-w. lakol valamenyiért.

ket illeti, teljes egyezése a franciával nem lehet véletlen játéka. Az átvétel esete kétségtelen, sőt az is, hogy mi vetjük át és nem a franciák tőlünk. Nehézebb kérdés: *mikor, milyen alkalommal* kerülhetett át hozzánk?

Az a közelfekvő feltevés, hogy francia *bonne-ok* hozták hazájukból és tettek nálunk közismertté, nem oly valószínű, mint amilyennek első tekintetre mutatkozik. Francia nevelők szerződése nálunk aránylag nem régi divat s a mondóka akkor is elsősorban előkelő, úri renden lévők közt terjed el és ami fontos, nem magyar, hanem eredeti francia szöveggel. Áttétele hazai nyelvre ezen a társas fokon alig képzelhető. Ez az egyik nehézség; a másik: ha feltételezünk is, hogy a lefordítás kivételképpen megtörtént, onnan a köznép, a falu szokásai közé vajmi ritkán szüremlik le valami s ha meg is történik, soha nem megy végbe népi változtatás nélkül.

Másik eshetőség az lenne, hogy a XVIII. század végső éveiben betelepült francia közrendű családok hozták magukkal s amikor lassan elmagyarosodtak, egyéb hagyományaik közt ezt is áttették az új nyelvre. Ez folklorszemmel nézve, valószínűbb eset az elsőnél. Bár itt meg az a nehézség áll elő, hogy ama családok kis területen: a Bácska és Bánát egynemely helyein telepedtek meg s alig hihető, hogy e határszéli pontokról terjedt volna el országszerte az ő csecsemővel való játékuk s vált volna az egész magyar nép közkincsévé.

Esetünk megítélésénél azt a tényt kell elsősorban szem előtt tartanunk, hogy a mondókás játék *magva*, a velejáró aktív cselekvés Európa-szerte egyképen ismeretes. (Skóciától az Uralig, mint előbb láttuk.) Ily fokú elterjedtség a szokás évszázados régiségét szokta igazolni. Gyermejjátékokról egyébként is megvan állapítva, hogy bennük ősi verssorok petrifikálódtak. (V. ö. „Lengyel László jó királyunk, — Az is nekünk ellenségünk...”.) Minde körülmény arra a feltevésre vezet, hogy esetleg itt is igen régi áttelepüléssel van dolgunk, melyet a gyerekversek szívós fennmaradása megtarthatott az átvételkor eltanult, egykori formájában. — Francia ethnikus hatás nálunk tudvalevően igen

korán jelentkeznek. A XII. század végétől a XV. század elejéig az ország egész kultúrélete francia formákat ölt; az ország különböző részeibe tetemes számmal franciául beszélő *vallonok* települnek be, akik később elmagyarosodnak; francia szavak honosodnak meg, lovagi mondák sorozata települ át (Toldi mondáink!), népmesei formuláink vannak, amelyek csupán franciában és nálunk fordulnak elő (l. Ethnogr. 1921. 123—128. ll.). Azt hisszük, e mélyig ható hatásos francia befolyásnak folklórmaradványai közé kell legnagyobb valószínűség szerint ezt a gyermekversikét is iktatnunk.

Solymossy S.

A „Szűzgulya-fordítás.”

Ecsedi István a *Magyarság* 1926 jan. 10. (7.) számában (28. l.) megemlékszik egy hajdúszoboszlói népszokásról, mely szerint Szoboszlón Szilveszter-estén hárranggal, pergővel, tülökkel kongatnak, csörgetnek, a tornyot kilivágják. E szokás még a török világból maradt meg. Így ijesztették el a törököt 1660 ápr. 28-án is.

Legyen szabad egy hasonló szokásról megemlékezni ez alkalommal. Ez a „szűzgulyamegfordítás”. Zemplén vármegye monográfiájában (159. l.) nyájfordításnak mondatik s a cikkíró 7 sorban végez e szilveszteri szokással. Pedig érdemes vele kissé bővebben is foglalkozni, mert nemcsak Mezőzomboron van e szokás, hanem másutt is. Pl. Tiszakarádon újév vigiliáján kürttel, tülökkel, ostorral, csengővel, kolomppal mennek ablaktól-ablakig s éktelen lármát csinálnak. Ezek előtt cigányok járnak. Ezt „szűzgulya vagy rézgulya megfordításának” nevezik. Taktaszadán csak gulyafordításnak. A beszélők pénzt s málét kapnak. Berzéken 12 órakor van ez éjjélkor. Visen gulyakihajtásnak nevezik e szokást. Zsujtán éjjélkor csinálnak lármát s nagy tüzket. Mádon a következő verssel állít be a legény:

Most jöttem Budáról,
Buda városából,
Egy csorda marhát hajtok.
Betért az udvarra,
Engedjék meg, hogy kifordítsam!

Az ajándék vétele után e verssel bücsúzük:

Adjon a jó Isten erőt, egészséget,
Bort, búzát, szalonnát, csendes békessé-

get.
A fickónak, betyárnak lelki üdvösséget,
Távoztasson innen minden nyavalyákat,
Húzza le az áldás a gyümölcsfa ágat
Az új esztendőben. Szívemből kívánom.

Fullókércsen, Abaujváron nagycsütör-tökön van e szokás; s főleg a zsidókat gúnyolják, mert ők is gúnyolták a Krisztust. Tarpán húshagyo kedden kolompolnak, főleg ahol nagy lányok vannak. Azt hiszem, hogy az Ecsedi István által említett, illetve leírt szokás is ilyenféle ősi szokás lehet s nem a törökök elijesztésének emlékére való, mint a déli harangozás. *Gulyás József.*

Csokonai egy ismeretlen verse.*

Már se hintó, már se szánka
Néked kérőt nem hoz, lám
Tőke, tőke, szép leányka

.....
és a férjhez nem menőkét
Tökét, húzzad a tökét
Főkötőt már nem tevé,
Nekem társam nem levél.

Nem fogsz húzni többször — tökét,
Már lelsz a jövő időn
Vagy egy barnát, vagy egy szökét,
Vajha én lennék az, én.
Vajha el tudnálak venni,
Kész volnék melletted lenni
Szőke, barna ordas is,
Csak szeretnél gyöngy Julis.

Oh de a kegyetlen Fatum
Már kincsemtől elszakaszt.
És ha még egyszer meglátom,
Más karjában látom azt.

* A töredékes vers olyan népszokást említ, amely tudtunkkal csak Dunántúl ismeretes, főképp annak sváb falvaiban. (Tőkehúzás = Blockziehen, leírását l. Ethnogr. 1922. 91. s köv. ll.) Csokonai alkamasint huzamos ott tartózkodása idején vett tudomást a szokásról, amely a pártában maradt lányokat farsang utóján arra kötelezi, hogy feldiszített fatörzset, tuskót húzzanak a falu házszán végig. Szerk.

De sok kinnal edzesítnek,
Kik ilyen híven szeretnek.
Már is hullnak könyveim
Tőke, tőke, szép Lilim!

Ezt az utolsó szerencsétlenség ritmusára emlékeztető néprajzi vonatkozású verset a debreceni kollégium 788. 10. sz. kézírata őrzi. *Gulyás József.*

A csenyétei pünkösdjárás.

Szép és érdekes népszokás dívik az abaujmegyei Csenyéte község ifjúsága között. Maga a község hegyek, dombok között fekszik egy kis patak völgyében, a trianoni cseh-határtól 6 kilométernyire. A legöregebb emberek emlékezete szerint is ősidőktől fogva áll fenn az a szokás, hogy a legények pünkösöd másodnapjának hajnalán lóháton, — és pedig kiki a saját lován —, magyar ruhában, cigányzenével kimennek az erdőre zöld gallyért. Körüljárják az erdőt, egyik-másik szomszédfalut, aztán hazatérnek s valamelyik gazda udvarán várják őket a lányok magyar ruhában, minden legény lova kantárát egy lány fogja meg, aztán elénekelik a Himnuszt. Majd lóról szállva tánca perdulnek, gyönyörű magyaros tűzzel járnak a csárdást, tempósan a csenyétei rezgőt. A tánc tart az első harangzó megkondulásáig, mikor templomba mennek. A zöld gallyból mindenkinek osztogatnak a kalapja mellé, akinek nincs, öt liter bor bírságot fizet. A szokás eredetét nem tudják megmagyarázni. Hihetőleg onnan származik, hogy valamelyik törökjárás idején éppen így pünkösöd táján érkezhettek haza a vitézek a közeli regéci vagy boldogkői várból s zöldgallyas csapatukat örömmel várták a szép csenyétei lányok. A szokásnak külön érdekessége, hogy az egész környéken csak ebben az egy faluban van meg. Pünkösdjárás közben ezt a nótát éneklék:

1.

A pünkösdi rózsa kihajlik az útra,
Gyere kisangyalom köss bokrétát róla.
Kötöttem bokrétát mezei szekfűből,
Azt is annak adom, kit szeretek szívből.

2.

Szeretlek igazán, igazán megvallom,
De csak mások előtt titkolni akarom.
Titkold a szerelmet, fél az árulástól,
Mert minket kettőnket tiltanak egymás-
tól.

3.

A csenyétei útca végig bazsarózsa,
Szállj le legény a lovadról szakíts egyet
[róla.
Lám én leszállottam, rózsát szakajtot-
[tam,
A csenyéti lányok közül egyet válas-
[tottam.

Az idei pünkösdjárás különösen szép
volt, kétnapos ünneppel volt össze-
kötve. A végén pünkösdi királynőt is
választottak.

Hegyaljai Kiss Géza.

Székely emlékek.

1882-ben *Sepsiszentgyörgyön* (*Három-
szék megye*) apámnak két szürke, szé-
kelylova volt. *Kozák* a csás és *Kakas* a
hócsos. Kádár Feri sepsibodoki, rette-
netes erejű kocsisunk volt az ápolójuk.
A *Kakas* nevű ló igen gyakran megizzadt
éjjel, úgyhogy Feri szerint „hobot (hab)
vert“, mert bent az istállóban a *szép
asszony* meglövegolta. Feri hallotta is a
„pendeje suhogását“, amikor lovagolt.
Az öregebbik kocsi, a 70 év körüli
Samubá, azt tanácsolta Ferinck, hogy a
vályú feletti szénasaroglyába verjen be
egy *keresetlen* (keresetlenül talált)
patkószeget és arra akasszon fel egy ló-
állkapcát (döglött ló állkapcája, amit a
varjak fehérre tisztítottak), azután egy
céda fehérnép ingiből lopjon egy *falást*
(= tenyérvit) s ha a ló éjjel „habzik“
ezzel törölje le. A ló izzadása elma-
radt.

Feri a *szeretejire* megharagudott és
az attól kapott csipkészlű *küskendőt*
(= zsebkendő), a kapulábra több szeg-
gel kiszegezte, amivel *csüffátette* a fe-
hérnépet. (Magszényenítette.) A csüffá-
tett nő éjjel sárral tapasztotta be a
zsebkendőt.

Ruzsa Gyuri béres *tenyeresmunkás-
nak* nevezte magát és a kertkapura kré-
tával *kaba*, *labat* írt, azért, hogy a pat-
kányokat elzavarja.

Örkő hegybarlangjában a *szépasszonyt*
képzelte a nép. A barlang neve *Szép-
asszony lika* volt. Előtte volt az *óriás-
nyoma*. A köszénbányában az *ősz ember*
jelent meg; többen látták.

Az ételt a *pest* alatt főzték a szabad-
tűzhelyen, mely fölött *füstfogó* volt, úgy
főzték, hogy a fazekakat vagy lábasokat
parázssal körülrakták. A lúgzó-kád lika
fölé *görcsöt* tettek, hogy a ránehedő
mosott ruha bé ne dugja a likat. A *görcs*
egy fadarab volt, amelyet a fának azon
részéből vágtak, ahol a törzsből az ág

kiindult, görcsös, kerekded alakú lyukas
fadarab volt ez.

Sütő Sándor írástudatlan gazdálkodó
zsindeylapokra *rófta* a napszamosok
napját fel. Minden napszamosnak volt
egy *zsindeylapocskája*, ahány *rovás* volt
a szélén egymás felett, annyi napot dol-
gozott nála. A leányok zsindecjét A-alak-
kal, a férfiakét .I. (függőleges rovás alatt
két pont) jelölte. A nőkére azt mon-
dotta *pendejes*, a férfiakéra *monyos*.
Azt, hogy melyik volt a *Márijé*, *Zsu-
zsijé*, *Ágnisé*, *Ferijé*, *Jóskájé*, mind fej-
ből tudta, jöllehet 20—25 aratója, ka-
pása is volt. Nyáron *nyári konyhában*
főztek, mely a ház előtt az udvaron volt.
A sütőkemencét, ha már tüzes volt, a
peheteggel törölték ki. A pcheteg egy
hosszú karó végére seprűszerűleg kötött
szalmacsomó volt, amit vízbe mártottak.
Ezzel a vizes peheteggel *eljárták* a ke-
mence fenekét, a tüzes kemence fögygyi-
hez hozzádörzsölt vizes peheteg után
vízgőz csapott fel, ami pchh-szerű han-
got adott, innen a hangutánzó neve.

Minden háznál *szótttek az osztovátán*.
Nem *rokka* volt, hanem *csöllő*. A *gu-
zsalyon* (= guzsaj) fontak.

A tehén neve *tehen*, a bivaly neve
bihal. A herélt disznó *ártány*, a koca
gője.

A *pákéiak* így beszéltek: *sziena* =
széna; *peaplan* = paplan. A patakon
úgy halásztak, hogy egy *kast* (durva
fűzsigolyavesszőből font kosár) tettek
szembe a vízfolyásánál és felülről 50—
100 lépésről a kosár felé közeledve a
két part belsejét a vízben egy-egy
hosszú rúddal *gübülték* lefelé, a kosár
felé űzve a halakat. Azután a *kast* ki-
merítették és kiszedték a bent rekedt
patakhalakat. A *rokoja-hálót* a fog közé
harapva kézzel dobták a vízbe, ahová
szoknya alakban esett le a levegőből.
A *tápló* nagy, kerítő háló volt. A *varsá-
val* télen *csikásztak* és a csikokat ka-
posztalében főzve ették meg. A *flékent*
parázs fölött *rostéjjon* sütötték.

Az új ház (faház) oldalát *bolhaszegek-
kel* verték sűrűn meg. Erre jött a sár
(ganyé) és törekkkel kevert *tapasztás*.
Szoba nem volt. Minden egyes szoba
ház volt. Ú. m. első ház, középső-ház,
hátussó-ház.

Kerítés helyett *kertet* mondtak. „Ne
mássz fel a *kertre!*“ A csűrben kétoldalt
beásott mély rész *odor* volt. (Egész négy-
szögben 1—2 méterre mélyítve; széna,
gabona, zsúp részére.)

Közli: Szilágyi Gyula

NÉPHAGYOMÁNYGYŰJTÉS.

A mohácsi vérsznapról szóló népies ének.

Énekelte: Ozdi János uradalmi gazda Siklóson.

I.

Ezeröttszázhuszonhatnak a nyarán,
Gyászba borult ez a szép magyar hazám.
Mert a török elvette szabadságát,
Halálba kergette ifjú királyát.

II.

Összegyűlt a magyar sereg Mohácsnál
Vezére volt a főpap Tomori Pál.
Ott várta a török sereg jövetét
De a török szétverte a seregét.

1926 február 4.

III.

Szétfutott a magyarság ki merre tud
A király is menekülne, de nem tud
Nekiugrat Cseleptak árkanak,
De az árok széles volt a lovának.

IV.

Lajos király leest a lováról.
Beleesett Cseleptak árkába
Cseleptak földiszeder indája
Oda van a Magyarország királya.

Lejegyezte: Szohner Sándor, polg. isk. igazgató.

Szeged-alsótanyai nóták.

1.

Kék iboja ha lészakajtanalak,
Mít mondaná' rúzsám, ha éhannalak?
Aszondanám: verjön mög a Teremtő,
Sosé vótá' igazszívű szerető.

Mit énnéköm éggy almát kettővágni,
Mít énnéköm a rúzsamtú éválni!
Jobbrú-balrú forgatom a gyűrűmet,
Visszavöszöm a régi szeretőmet.

Zöd búzába kivirágzott a májva,
Nincsen az a kasza, aki lévőágja.
Maj' lévőágja az őszi szél, a harmat,
Kisangyalom marathacc mán magadnak.

2.

Halálmadár, halálmadár szállott a ház
[falára,
Mökhal innen, mökhal innen valaki
[nemsokára.

Én halok mög édosanyám, sirbatösz
[a szerelöm,
A faluba, a vározsba lekszöbbs legént
[szeretöm.

3.

Szödröt szöttem az erdőbe,
Mind szétszötte a szoknyám.
Szét van széve búsz szivem is,
Múta nem jársz té hozzám!

4.

Nem öttem én ma ögyebet,
Csak éggy fazék aluttejet.
Aszt is csak úgy kalán nékü,
Mögélök a babám nékü.

5.

Mökterült a barom harmat szárattyára,
Éveszött hat tinó számadó kárjára.
Fő kéne nyergelni, mök kéne keresni,
Ez a szögén legén mibü fizeti ki.

6.

Igyá' betyár, múlik a nyár,
Üssé soká világiéc mán.
Léhüllik a nyárfalevél,
Hová lössz a betyár, szögén.

7.

Három ürü nem nagy farka,
Három juhász hajtogattya.
Mind a három irhás subás,
Nem is legén, ki nem kocsmás.

Van két hete, vagy tán három,
Múta számadómat várom.
Amoda gyün, amint látom,
Daruszörü kisz számáron.

Hej, jó estét jó bújtárom,
Van-e a farkába' károm?
Nincsen a farkába' károd,
Még én vagyok a bújtárod.

Dehogy nincsen, de bizon van,
Hát a vezérürü hun van?
Kutyád itta mög a vérit,
Magunk éltük el a többit.

8.

Csütörtökön véradóra
Tanáltam éggy szilaj lóra.
Kötőfékje ész szöm sē vót,
De a ló is kétlábú vót.

Szeged.

Bálint Sándor
tanárjelölt.

Gyermekjátékok Nádújfalun.

1. Gyűrűs játék.

A gyerekek sorba leülnek összetett kézzel. Egy elibük áll: az osztó. Egy félreáll: a bába. Az osztó énekl:

Szēm-szēm gyűrő,
Arany gyűrő
Nálad-nálad
Ezüst gyűrő.
Itt csörög itt pörög:
Itt add ki.

A gyűrűt összetett kézzel becsúsztatja ének közben valamelyik gyermek kezébe. Azután mondja:

Gyeré elé bába!
Mefföt má a kása,
Csikorgós csizmába.

A bába az első vers mondásával keresi a gyűrűt. Ha eltalálja, kinél van, az a bába, ha nem, visszamegy.

*

2. Mutogató.

Körben felállnak, egy a középben s énekl:

Ha a gyermek jó
És szófogadó:
Társaji körébe sorba áll,
Azután mindénki
Íccsinál-íccsinál.

A középső orrát dörzsöli, fület mutat, karját nyújtja, a többi pedig utána mozza.

*

3. Angyalördög játék.

Egymás háta mögé állnak egy szembe velük. Ez féllábon körül táncolja őket és mondja:

Pipa kupak
Pergyiká
Elszakadt az én gatyám
Maj megvarrja nagyapám.

— Hol a szita asszonyok?

Az első felel: — Hátrú a szögön.

— Gyere elé lethátrúsó, legszöbb.

(Előre jön.)

— Mit etté ma?

— Aluttejet.

— Mit ittá ma?

— Hideg vizet.

— Mijén állasz?

— Csérepén.

— Mijén lebegsz?

— Levelén.

— Nézz az égbe!

— Nem nézék. (vagy: felnéz)

— Köpj a földre!

— Nem köpök. (vagy: köp.)

— Sördüjj hármat!

— Nem sördülök. (vagy: serdül.)

— Ördögé vagy! (Ha megteszi:)

— Angyalé vagy!

Az angyalé a kérdezőtől jobbra, az ördögé balra áll. Végig kérdezi valamennyit.

4. Körtánc és ének.

Kezet összefogva körbe táncolnak. Kettő középben: a gavallér és a leány. Énekl:

Amott megyen egy kis lány,
Kossó van a karján.

Utána egy gavallér
 Aranyos paripán.
 — Ajj meg kisjány, ha szerecc,
 Aggy egy ital vizet.
 Mégítatom paripám,
 Aztán megölellek.

Nem kell engem megölelnyi,
 Nem vagyok én dáma.
 Mer én vagyok az anyám
 Legkedvesebb jánya.
 Mennyen tőlem az úrfi
 Vélem ne tréfájjon:
 Mer ha engem megharagít,
 Mindgyá nyakon vágom.

Mind énekelnek, a középben levő kettő
 pedig megjátssza.

Gyermektánchoz versikék.

1 Én asz hiszem, lipitőmnak-lapátomnak,
 Cigány címeresnek, hajdú hegedűsnek
 Tola-tola-toladéka
 Minden jó dunnának.
 Mos viszik, mos viszik
 Iborkáné jányát.
 Bíborba, bársonyba
 Gyöngyös koszorúba.
 A hintóba hat ló legyen,
 Mind a hatnak festétt farka legyen.
 Én asz hiszem, lipitőmnak-lapátomnak
 Tola-tola-toladéka
 Minden jó dunnának.
 Aggyon Isten jó estét.

2 Ujfalusi mákos rétes hopp-hopp-hopp.
 A belseje jaj de édes, hopp-hopp-hopp.
 Gyeré pajtás ketten fogjuk,
 Vegyük meg, együk meg,
 Ezt a piros barna kisjányt
 Csajjuk meg, csajjuk meg.

3 Sej, ugorj a Tiszába.
 Sej, ugorj a Dunába.
 Tamaszd meg az ódalodat
 Arany vasvillával.
 — Sej simakoggy meg szépen.
 Sej törüközz meg szépen.
 Ezt ölelem, azt csokolom
 Komámasszony jánya
 Dab Pannuska, dab szerda.
 — Így van aki az urát nem kedveli
 Sárge répát főzzön neki,
 Jó megsózza, paprikázza,
 Hogy a hideg jobban rázza.

— Ablakimba két kis csirke,
 Eggyik a kakas, másik a jérce.
 Gyűjön be az úr estére
 Jó vacsorát kap estére.

*

4 Ég a gyertya, ha meggyútták
 Este jányok szépen fújják
 Fújjad-fújjad szép katona,
 Hagy vígaggyon ez az úcca.

Ez az úcca bánat úcca,
 Bánatkővel van kirakva
 Azt is tudom, ki rakta ki,
 Pesti Palya pingáta ki.

Gyöngyöt-gyöngyöt az anyának
 Gyöngykoszorút a jányának.
 Soha világeletembe
 Soha nem néztem legényre.

Most akartam egyre nézni
 Teli van a falu végi.
 Vén az uram, nem szeretem,
 Én a csókját nem kedvelem.

Ifjúcska kéret engem,
 Barna legény szeret engem.
 Bá szeretne, bá elvenne,
 Bá aranykarkötőt venne.

Nádújfalu (Heves m.).

Közlő: Paraj János.

Kalamány kováts Fridrik Hertzeg lészen.

(Népmese Udvarhelyi Szeles János
 XVIII. sz. kézírataiból.¹)

„Utopiában a' Vaj bányák mellett
 vagyon egy Alegro nevű város. Ennek
 Fridrik nevű hertzege egykor estve felé
 a' vadászatból haza jövé, az uttán

¹ Szeles János, Udvarhely poétalelkű
 nótáriusa valószínűleg az 1725. és 1795.
 esztendőök között élt. Udvarhely törté-
 netére és a székely határórség szerve-
 zésének körülményeire vonatkozó fel-
 jegyzéseit közzétette Szádeczky Lajos
 dr. (I. Erdélyi Múzeum 1898. évf. és
 Jakab—Szádeczky: Udvarhely megye
 története. Budapest, 1901. 486—496 l.).
 Szeles János verseket is írt, melyek
 kéziratban maradtak. Ezeket ismertette
 és a versekben található adatok alap-
 ján Szeles életrajzát is főbb vonások-

egy tonyában² heverő, motskos, sáros ruházatu emberre talál s meg tudja, hogy a' város kovátsza, Kalamány kováts. A' szolgálóival fel emelteti s herztzezi palotájába viteti, itt sáros motskos ruháiból ki vetkeztetvén herztzezi ágyban fekteteti, s ministereket rendel körülle, hogy minden Herztzezi szolgálót tégyenek nékie.

Reggel felé Kalamány kováts ébredezni, nyösörögni kezd. Elé áll a' minister s azt kérdi:

— Mit parantsol felséged? Cavét? Tsokoládét? Vagy pálinkát?

Kalamány kováts még jól meg nem eszmélődvén pálinkát kér. Ad is a' minister minden tisztelettel, mint herztzeznek illik.

Azzal ő el fordul s el aluszik. Egy üdő vártatva ismét ébredezni kezd, elé áll a' minister s kínálja, de ő akkor is tsak pálinkát kér. Már az álmat el kezdvén verni, tsudálkozik magán. A' minister pedig ismét jól meg itattya pálinkával, mert meg volt a' Herztzeztől hagyva, hogy mindenkor fél részegen tartassék.

Az alatt elő hozzák a' drága, fényes köntösöket, azokba fel öltöztetik, a' sok urak, ministerek minden felől Fridrik herztzeg névvel köszöntik, a' hort, a' pálinkát bőven szolgáltatják. Közbe, közbe hosszu száru pipából a' ministerek között ő is dohányzik.

Midőn ezek így folynának, az inassa

ban összeállította dr. Lukinich Imre (l. Erdélyi Múzeum 1903. évf. 15—27. l.). Úgy látszik, több példányban maradt meg kéziratossá verskötetete. Szeles János foglalkozását azonban csak a jelenleg nálam levő példány (a kolozsvári piaristák könyvtárának tulajdona) árulja el, melyet Erdély első irodalmi intézetének, az Aranka György buzgólkodásával létesült „Magyar nyelvmívelő társaság”-nak dedikált a következő sajátkezű bejegyzésével: „Szeles János Udvarhely Várossa Nótáriussa ajánlotta a' Magyar Társaságnak Sz. György havának 19-dikén 1794-ben.” Ez a példány, úgy látszik, bővebb gyűjteménye Szeles munkáinak, mert ebben a verseken kívül vannak prózában megírt mesék, mondák, víg históriák is. H. I.

² Tonya: sár?

egy Instántziát ad bé, a' melyet a' ministerek Kalamány kovátsnak mint Fridrik Herztzegnek bé mutatnak s választ is adatnak vélle s az maga (ugy mint Fridrik Herztzeg) nevét oda iratják.

El jövőn az ebéd üdő, nagy fényes palotába vezetik, ottan egyedül külön egy magoss asztalhoz ültetik, magok a' ministerek alatonabb asztalhoz ülnek. Ott ujra ételt, italt bőven szolgáltatnak s végre ugy meg itattyák, hogy éppen ugy meg részegedik s magán kívül esik, mint tegnap volt, mikor a' tonyából fel vétetett s a' Herztzezi palotába vitetett. Ekkor a' Herztzeg le vetkezteti a' drága köntösből, az ő sáros ruhájába fel öltözteti s a' tonyába vissza téteti.

A' felesége s tselédjei nem tudván, hová lett el, eleget kérdezősködtek felőlle. De semmit nem hallottak, hanem estve felé meg tudják, hogy a' tonyában fekszik. Onnét haza vezetik (vagy viszik) s le fektetik. Más napra kelve fel kél Kalamány kováts s a' szomszédba pálinkára mégyen. Ottan pipára is gyujtván azt kezdi beszélni:

— Én az éjjel olyan álmat láttam, hogy hát én Fridrik Herztzeg vagyok, drága fényes köntösbe voltam fel öltöztetve, a' sok urak, ministerek körülöttem forgolódtak, bor, pálinka bőven volt, egy nagy tükrös fényes palotában egy magos asztalnál egyedül ebédelttem, az urak távul törpébb asztalnál ültek, s mint ha az inasom is instántziát adott volna bé.

El nem végezheté jól álma látásának beszédét, hogy bé nyit a' város poroslója, s a' tanáts eleibe hívja. S a' Tanáts eleiben álitatván a Notarius igit kezd olvasni:

Felséges Herztzeg!

A' gazdám, Kalamány kováts tegnap meg részegedvén, hogy a' pipájába kedve szerént való szenet nem adhatam, a' legyezövel bé törte a' fejemet s akkor ugy el ment, hogy most sem tudatik, hová lett, s hol vagon.

Instálok felségednek, hogy tétessen satisfactiót felséged.

Bitó Peti.

Válasz.

Kalamány kováts tsapattassék meg!

Fridrik Hertzeg.

Ezennel a' deresbe le vonattatván, huszon ötöt tsapának reája és így a' magától kiadott sententziával maga büntettetett meg.¹

Eredeti kéziratból közli:

Kisújszállás.

Hársing István.

¹ Ez az anekdotás történetke az ú. n. „Egynapos király” típuscsaládjába tartozik. Különféle változatai keleten és nyugaton egyaránt el vannak terjedve. A keleti variáncsoport teljesebb meséjű: ott az áldozat kereskedő, kit vendége: a tréfás kalifa álomporrall altat el, úgy viteti palotájába. Az egynapos alkalifaság után egy napig otthon hagyják, majd este újra elaltatva, ismét visszaviszik fejedelemnek, mire a jámbor teljesen megzavarodik. A történet még azzal kerekül ki, hogy később a kereskedő más, szellemesebb tréfával teljes bosszút áll a kalifán. (Perzsa: 1001 nap, v. d. Hagen kiad. 1827. V. k. 64—163. ll.; arab: 1001 éj, Henning-ford. XVIII. köt. 5—33. ll. Egyéb keleti előfordulásairól Chauvin: Bibliogr. des ouvrages arabes, V. 155. sz. a.) — Az európai típus egy-

szerűbb; a tréfa egy napra szorítkozik. Legrégibb följegyzése Ludovicus Vives egy levelében van meg s a burgundi hercegről szól. Szövegét a belga Heuterus közli (De rebus burgondicis, cap. IV.). Innen Rich. Edward fordítása révén (1570), felbukkan Shakespeare-nél, mint a „Makrancos hölgy” kerettörténete (1594). Később a kontinens is fölveszi színdarab-betétnék, alkalmasint a hugenotta prédikátor Simon Goulart nyomán (Thrésor d'histoires admirables de nostre temps. Paris, 1607. „Vanité du monde” c. a.). Ez a különös beállítás a világi hiúságról végignyomozható összes leszármazottain. Ezek közé tartozik a mi minorita-szerzetesünk: Szentes Reginaлд magyar iskoladrámája is: „Rusticus imperans”, melyet Maseniusból ültetett át és a csíksomlyói iskoladiákokkal 1780-ban előadatott (l. Régi Magy. Könyvtár 34. sz.). — Fenti szövegünk híven követi a magyar darab menetét (sárban rézeges kovács, aki előbb inasát febbeveréssel büntette, amit ez a herceghez meginstanciáz; a kovács maga írja alá büntetését). Alig lehet kétséges, hogy az udvarhelyi nótárius hallomásból, közvetve (a névváltoztatás: András helyett Kalamány erre vall), innen vette a történetet. Szerk.

IRODALOM.

Gustav Jungbauer: Märchen aus Turkestan und Tibet. Jena, 1923. 319 l.

A jeni Diederichs-féle nagyarányú népmese-sorozat a világ minden részéből (Die Märchen der Weltliteratur) ad tudományosan feldolgozott, összevető jegyzetekkel kísért kiadványköteteket. Az újabbak között ez a turkesztán-tibeti gyűjtemény a legértékesebbek közül való. Egy eddig tisztázatlan kérdés eldöntéséhez szolgáltató nevezetes adalékokat. A probléma bennünket, magyarokat is közelről érint. Népmese-kutatásunk ugyanis megállapította, hogy a mi magyar típusaink között a fölösszámú nemzetközi tárgyún kívül van több olyan is, amelyek Európa nyugatán nem ismeretesek, de orosz gyűjteményekben (Afanaszjefftól Oncsukofig) sűrűn előfordulnak s a szövegek bámulatos azonosságúak a mieinkkel. Még feltűnőbb, hogy az orosz példányok közül nem is a hozzánk közelebb eső területekről valók a párbeszédekig egyezők, hanem a messzebb vidékiek, az ázsiai határról valók. Nekünk ethnikus érintkezésünk az orosz

szul beszélő népek zömével semmiestre sem volt oly mérvű, hogy tőlük népmesetípusokat vagy kifejezésformákat vehetünk volna át. Az is kétségtelen, hogy ők sem vehették tőlünk. Honnan magyarázandó tehát e számos meglepő azonosság?

A mi esetünkről nem tudva, az orosz magyarázók úgy értelmezik, hogy az uralmuk alatt állott számos turk-tatár és finn-ugor népek tőlük, orosz ajkról, lesték el az orosz nyelvű meséket, melyeket ilyképen tulajdonuknak, az orosz szellem termékeinek minősítettek. Az újabb nagy intenzitású összehasonlító mesekutatás ezzel szemben már többször hangoztatta, hogy e népi elbeszélések jellege nem orosz, hanem ezek eredetileg turk-tatár és finn-ugor mesék, melyeket az idővel russzifikált óslakosság csak áttett a lassú beolvadás alatt orosz nyelvre. Most e kirgiz és szárt mesék szinte döntő adalékok a felvetett kérdésben. E turkesztáni népekre az orosz befolyás folklora szempontból éppúgy ki nem mutatható, mint a magyarságra. S ime:

ugyanazokat a típusokat találjuk meg náluk, mint amelyek nálunk is az oroszokéval egyeznek. Ebből szinte bizonyosnak vehetjük, hogy a mi egyező magyar meséink éppúgy nem lehetnek oroszokból elcsesettek, mint a kirgiz-szártoké, hanem bizonyára a mieink is őstürk eredetűek s még abból az időből maradtak fenn népünk hagyományai közt, amikor e törzsekkel szoros érintkezésben, több évszázados közösségben éltünk, tehát a honfoglalás előtti időkből. (L. Jungbauernál különösen a 7. számú „Dzoulek Batür“ történetet, 83—116. ll., vagy a 8. számút, a „Boszorkány-testvér“ címűt, 116—126. ll.) A közölt szövegekről átültetőjük is megjegyzi: „Ez egyező közleményekre nézve nem oszthatom az orosz tudósok véleményét, hogy történeteink oroszból valók, hanem megfordítva, az övékét lennék hajlandó ősi keleti türk tulajdonnak tekinteni.“ (Bev. 16.)

A kötet túlnyomó részét turkesztáni közlések teszik (1—20. sz.), függetlenül ad még (21—28. sz.) tibeti darabokat, amelyek már *Knowles*-nál (*Folk-Tales of Kashmir*. Lond. 1893.) és *Schiefner*-nél (*Mélanges asiatiques*. Petersb. 1876. VII.) megjelentek, de kevésbé hozzáférhetők. A főanyag (1—16. sz.) *Osztroumoff*-nak, a taskendi gymn.-i igazgatónak gyűjtéséből való („Saski Sartov“). Taskend. 1906.), aki szárt és kirgiz tanítványaitól, vagy azok közvetítésével más törzsbeliektől szerezte a szövegeket. A darabok közül *nemzetközi elterjedésűek*: 3. sz. (Verésztől megváltott állatok; kigyó apjától hátlából: területabroszt, aranykőpő számarat, üsd furkót kap; ravasz ördög kicseréli, stb. Anyja kérje meg a király lányát), — 6. sz. (Goldener), — 9. sz. (Bolhabör, hátradobott tárgyak), — 13. sz. (Gonosz mostoha, fakopogtatás = álmenyasszony), — 16. sz. (Machandelboom), — 17. sz. (Noé, vízözön, bor = róka, tigris, disznó), — 19. sz. (Midásmonda). — *Keletiek*: 1. sz. (Keretes mese: hű vadászólyom, finom érzékű fitestvérek, ifjítóalmák, ki járt el legnemesebben?), — 2. sz. (Argirus típus első fele, csodatárgyak kicsalása, igazságot kereső állatok számára csengő a fejedelem házán = Nagy Károly csengetyűje; tehát ez a lovagkori monda is keleti eredetűnek látszik!), — 4. sz. (hős megsegítő farkas tanácsára nem hallgat), — 5. sz. (boszorkány varázsa alá került királyt tündérfeleség kiment, kerestetésnél szobor a városkapun), — 7. sz. (Sárkánycsaládtípus), — 8. sz. (mindent felhaló leány elől menekülő hős), — 14. sz.

(Leány álma férfi-hütlenségről, 1001 éj), — 15. sz. (Elragalmazott üldözött lány, 1001 éj), — 20. sz. (Nasz Eddin üstje). — *Fontosabb meseelemek*: „Szerencséd, hogy anyádnak neveztl“ (61. és 101. l.); fejedelmet fehér nemezposztón választásakor felemelnek (103.); birkózáskor térdig, derékig, nyakig földbe vágás (62., 88.); boszorkány leírása (Jelbegán 74.); táltosok (78., 212.), stb.

Birger Mörner: Tinara. Die Vorstellungen der Naturvölker vom Jenseits. Übersetzung aus dem Schwedischen v. P. Hambruch. Diederichs, Jena, 1924.

Számos hasonló tárgyú munkához (Frazer: *The Belief in Immortality*; Söderblom: *La vie future*; Cumow: *Ursprung der Religion*; Schleich: *Das Problem des Todes*; Wilken: *Het animisme...* stb.) mintegy kiegészítésül adja a világutazó svéd gróf a *maia* felgyűjtötte pótló adalékait az ethnologia ez egyik legfontosabb problémájáról. A Csendes-tengeri szigetek kis törzseinek hitvilágát kutatva, veszi címül a „Tinara“ szót, amely egy kis korallsziget bennszülötteinél nyelven „túlvilág“-ot jelent. A könyv valóban csak kiegészít, mert az eddig ismert primitív magyarázatokhoz lényegileg újat nem nyújt. Itt is megtaláljuk azt a szinte egyöntetű felfogást, hogy a halál bekövetkeztével a lélek felszabadul s hogy jövődő kóbor élete két külön jellegű korszakra oszlik: egyideig u. i., amíg teteme el nem porlad, abba visszavisszatér, mint a földi életben. Ez idő alatt a földön barangol, haza látogat, övét figyeli s jót rosszat hoz reájuk aszerint, amint élő hozzátartozói emlékéiről és szellemiszisztenciájáról gondoskodnak (ételnyújtás, helyfenntartás...), vagy megfelelkeznek róla. Porhüvelyé elpusztultával, nem lévén már mibe visszajárnia, felkészül és útnak ered oda, ahol az előtte elköltözettek másvilági tartózkodóhelye van. Ez a másvilág vagy egyszerű elgondolású, vagy kettős jellegűvé differenciálódik. Az egyszerű volta kép a földi világ mása, ahol éppúgy él tovább, azt a munkát végzi, mint életében. Fejlettebb fokon az intuíción ezen olyformán módosít, hogy a lélek új otthona szebb, boldogabb a földinél (a Paradicsom, az idvezülés helyének első elképzelése), ahova azonban csak a kiválók, a helyi morális követelményeknek megfelelőek jutnak el, a többi útközben elmarad, tönkremegy. Ennél is teljesebb elgondolás szerint a gyengék, az ártalmas életűek jövődő sorsa szintén részletezve

van: borzalmas helyekre jutnak, kínlódás, szenvedés vár rájuk (a pokol kezdetleges képe). Szembetűnő az adalékokban a túlvilágra jutás módjainak változatos kifestése. Rémes akadályok (összszecsapódó sziklák, keskeny rúd vagy kígyó, amelyen tüzlángok felett kell áthaladnia, vadállatoktól menekülni, vagy velük megvívni) teszik nehezzé a boldog helyekre jutást. Néha onnan az ösök szellemei visszaküldik a földre, mert valami kötelező tettet nem végzett el s akkor a földön a kísértetjárás tart tovább, stb. — A közleményekben újabb megerősítést találjuk annak az egyre valószínűbbé váló magyarázatnak, hogy a népmesék rémes utazásai, szörnyekkel való viaskodás, egyéb borzalmas akadályok ez ősi hitvilágból fennmaradt motívumok s hogy voltaképp a népmesék hősei, akik ezeken átmennek, voltaképpen a másvilág helyein járnak, végül vagy ott maradnak, vagy visszakerülnek az ottaniak segélyével a földre.

Minderre B. Mörner könyve főleg a melanéziai anyagból kitűnő példákkal szolgál, amelyeket máshonnan: merített rokonanyaggal meggyőzően egészít ki. Ez utóbbiakra vonatkozóan egyet sajnálhatunk: adatai mellé nem teszi ki, honnan meríti. Nem megbízhatóságában kételkedünk, de helyenkint, ahol a közlést rövidre fogja s szeretnének a mondottaknál bővebbet is tudni, nem kapunk utalást, hol keressük a többit hozzá. Másfelől a könyvnek különös érdeme a könynyed, képzeletmozdító előadása; nem hiába kellett első megjelenése után néhány héttel új kiadást rendezni belőle.

Carl Clemen: Das Leben nach dem Tode im Glauben der Menschheit. Leipzig. Berl. Teubner. 118. I. (Aus Natur u. Geisteswelt 544. száma).

Tárgyválasztása azonos az előbbivel, amannak azonban inkább folytatását adja. A primitív elképzelésformákkal röviden végez s fősúlyt a fejlettebb (kereszténységen kívüli) vallásrendszerek idevágó tanaira vet. Keresi főképp a „feltámadás” késői fogalmának felbukkanását a különféle keleti vallásokban s azok módosító hatását a tanok kiérlelésében. A könyvecske nehézkesen van írva különös ellentétül Börner kristálytisztá, világos fejtegetéseivel.

—y—r.

Gaudeamus igitur, iuvenes dum sumus. Allgemeines deutsches Kommersbuch. Lahr, Schauenburg, 1925. 157. Auflage.

A német főiskolás diákéletet a napoleoni harcok teremtették meg s jel szava a *nacionalizmus és az összetartás* lett. Az előbbit a szülőföld megszerettetésével, az utóbbit barátságos összejövelekkel óhajtották elérni. Mindkét kísérletet siker koronázta: a szülőföldkultusz tántoríthatatlan németeket, a kedélyes összejövettel törhetetlen barátokat nevelt. De nemcsak ez a kihatása volt a német diákmozgalomnak, hanem az is, hogy a diákok világa egészen sajtószerte fejlődött s egy szerre azon vette magát észre a tudomány, hogy a német diákélet tanulmányozására új megfigyelő állást kell megszerveznie.

Ez meg is történt s csakhamar különböző oldalról világítják meg ezt a romantikus világot és a nagyközönség élénk helyesléssel s örömmel fogadja s nézi az akadémikus élet különböző megnyilvánulásait. De azért nem minden kapja meg egyformán. Az egyik kevésbé, a másik jobban, de mindenképp egyaránt meglep a diákság dalos természetéből fakadó ének, melyet az ifjúság fanatizmussal felkarolt, összejövetelein kötelezővé tett s csakhamar elrendelte a német dal gyűjtését.

A bonni diákok jártak e téren legelől, mert alig hangzott el a parancs, máris megjelenik szerkesztésükben a *Deutsche Lieder* gyűjteménye (Bonn, 1843), mely csakhamar a birodalom valamennyi corporatiójában közkézen forgott. De bármennyire is megszerették a könyvecskét, nagyban kritizálták is, mert hiányosnak találták. Különösen sok hazafias költő dalait nélkülözték benne és ezért sürgetik az új gyűjtemény számára Müller Vilmos, Geibel E., Herwegh, Kopisch, Uhland és Eichendorff dalainak felvételét. Hoffmann von Fallersleben maga ajánlja fel megzenésített költeményeit s Arndt E. M. viharos dalait közkívánságra kellett az új énekeskönyvbe bevenni. Így folytonos unszólásra és kényszerítésre 1857-ben (Lahr, Schauenburg) Silcher Fr. és Erk Frigyes szerkesztésében meg-

jelent a híres *Allgemeines Deutsches Kommersbuch*, mely ma a 157. kiadásban gyönyörű bőrkötésben *Gaudeamus igitur, iuvenes dum sumus* címel 745 lapon, 803 dallal (kótával) újra kiadásra került. A minden tekintetben elsőrangúan szerkesztett könyv beható ismeretése túlságosan messze vinne bennünket. Épp azért nem is bocsátkozunk részletekbe, csak felhívjuk a Néprajzi Társaság zencértőinek figyelmét arra, hogy öt év óta nálunk is van főiskolás diákélet s ez most csinálja históriáját. Úgy tudjuk, ebben is dominál a barátságos összejövetel s ezen akárhányszor felhangzik a magyar dal. Sőt tudjuk azt, hogy a Foederatio Americana egyik

csoportja, a Corp. Vacia kiadott már egy kis énekfüzetet s úgy tudjuk, hogy a Hungaria (Magyar Technikusok Egyesülete) és az Americana (Magyar Kath. Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Szövetsége) most együttesen akarnak egy nagy — kótával ellátott — daloskönyvet sajtó alá rendezni. Tekintettel arra, hogy az ifjúság túlbuzgalmában rossz helyen ne keresse a magyar dalt és helyet ne adjon Vademecumjában az idegen, de különösen az internacionális éneknek, siessenek e szép munkában a magyar ifjúnak segítségére a Magyar Néprajzi Társaság zenéhez értő és a magyar népéneket ismerő kiváló tagjai.

Schwartz Elemér.

KÖNYVSZEMLE.

(Szerkesztőhöz érkezett könyvek és füzetek.)

Hóman Bálint: A Szt. László-kori Gesta Hungarorum és XII—XIII. századi leszármazói. Forrástanulmány. Bpest, 1925. n. 4-r. 108 l. + 1 leszármazási tábla.

Hóman Bálint: A magyar hún-hagyomány és hún-monda. A M. Tud. Akadémia Röckk Szilárd-jutalmával kitüntetett pályamunka. Bpest, 1925. n. 8-r. 106 l. (ism. l. Népélet, 1925. évf. 69.).

Bartók Béla: A magyar népdal. Elméleti rész LXXII l. és 320 hangjegymelléklet. Jegyzetek: 88—104. ll. Dalok teljes szövegei 105—129. ll. Bpest, Rózsavölgyi, 1924.

Császár Elemér: A magyar hún-monda kérdésének mai állása. (Irodalomtörténeti füzetek 2. sz.) Bpest, Pallas, 1925. 31 l.

Bartucz Lajos: Honfoglaláskori magyar koponyák. 40 táblával. (A M. Nemz. Múzeum Néprajzi Gyűjteményei V.) Bpest, 1926. n. 4-r., szöveg 23 l.

A Falu. VI. évf. 1925. szeptemb. szám: A magyar nóta. Szerk. Jósavay Gábor. 4 hangjegymellékl. — Nov.-dec. szám: Dr. Galambos József: A magyar falu kívánalmái. Címlapon: Betlehemesek. Mellékletül 5 népdal hangjeggyel. — VI. évf. 1926. jan. szám: 2 népdal hangj. — Febr. szám: Rozsnyay Károly: Kúnsági lakodalom. 110—113. ll. Jósavay Gábor: A magyar cigányzene. Mellékl. 2 népdal hangjeggyel.

L. Rüttimeyer: Ur-Ethnographie der Schweiz. Ihre Relikte mit praehistor. und ethnograph. Parallelen. Basel, 1924. 400 l.

Ilmari Manninen: Die daemonistischen Krankheiten im finnischen Volksaberglauben. Akad. Abhandlung. Loviisa, 1922. 253 l.

Ed. Hoffmann-Krayer: Volkskundliche Bibliographie für das Jahr 1920. Im Auftrage des Verbandes Deutscher Vereine für Volkskunde herausgeg. von —. Berl. Leipz. 1924. Walter de Gruyter u. Co. 212 l. (A néptani irodalom világbibliográfiája 1920. évi termeléséről. A magyar szakbeli adalékokat német kivonatokkal Solymossy S. szolgáltatatta.)

Louis Marin: Questionnaire d'Ethnographie. Table d'Analyse en Ethnographie. (Extrait du Bulletin de la Société d'Ethnogr. de Paris.) Maisonneuve, 1925. (II. parthie: Vie mentale 59—92. ll.) 138 l.

Béla Bartók: Das ungarische Volkslied. Versuch einer Systematisierung der ungar. Bauernmelodien. (Ungarische Bibliothek, herausgeg. v. Robert Gragger. Bd. 11.) Berl. Leipz. Walter de Gruyter, 1925. 236 l. + 87 l. hangjegymelléklet. (A dalszövegek német fordítása Hedwig Lüdeke-től.)

Waldemar Lönnemann: Tva Folkminnes-Undersökningar. Göteborg, 1925. (Folkloristiska Studier och Samlingar I.) Olofballada és a Falada-mese tárgyalása.

Schweizerisches Archiv für Volkskunde. Basel, 1925. Bd. XXVI. 315 l. Az évfolyam tartalma: *R. O. Frick*: Le peuple et la prévision du temps. I—IV. közl. — *I. Olšanger*: Lag-be-Omar, ein jüdisches Volksfest. — *Gottl. Binder*: Aus dem Volksleben des

Zürcher Unterlandes. IV—VI. közl. — *H. Bächtold-Stäubli*: Beine kreuzen oder verschränken. — *Rich. Riegler*: Spinnenmythus u. Spinnenaberglaube. — *L. Sigwart*: Über die Kohlenbrennerei im Napfgebiet. — *Paul Geiger*: Die Behandlung der Selbstmörder im deut. Brauch. — *Eug. Fehrle*: Die Germanie des Tacitus als Quelle für deut. Volkskunde. — Miscellen. Mélanges. — Bücheranzeigen. Comptes-rendus.

Jan de Vries: Volksverhalen uit Oost-Indië. (Sprookjes en Fables.) Zutphen, W. J. Thieme, 1925. VII. + 388 l. (Kelet-indiai mesék és példatörténetek gyűjteménye. Források és összevető jegyzetek hozzá 351—388. ll.)

Jahresbericht der Estnischen Philologie und Geschichte. Band III. Fürs Jahr 1920. Herausgegeben von der Gelehrten Estnischen Gesellschaft. Dorpat, 1926. 281 l. (Bonne: Volkskunde 59—114. ll. Urgeschichte und Ethnographie 115—132. ll. Összeállítás: Walter Anderson egyet. prof.)

Völkerkunde. Beiträge zur Erkenntnis von Mensch u. Kultur. Wien, 1925. Jahrgang I. — Heft 1—3. (Tartalma: *Karl Lang*: Die Völkerkunde. — *Oskar Lenz*: Das äquatoriale West-Afrika. — *Paul Schebesta*: Brief aus Hinterindien. — *Alb. Drexel*: Wer sind die Pygmäen? — *Bernh. Struck*: Die afrikan. Märchen. — *Hans Nevermann*: Die Bumerangs der Aranda in Zentralaustralien. — *Ant. Hrodegh*: Wie Volkssagen entstehen. — *Ant. Mailly*: Karstwanderungen I. — detto Heft 4—6. *Kurt Klusemann*: Die Arbeitsteilung zwischen Mann und Weib. — *Fritz Röck*: Der Sinn der Aztekischen Menschenopfer. — *Karl Lang*: Die Seelenvorstellungen. — *Marianne Schmidt*: Oskar Lenz. — *Lang-Reitstütter*: Erziehung bei den australischen Kurnai. — *Ant. Hrodegh*: Die germanische Erdgöttin in unserem Volksleben. — *Hans Nevermann*: Persische Geschichten.

Semaine d'Ethnologie religieuse. Compte rendu analytique de la III-e Session tenue à Tilbourg (6—14 Sept. 1922.) Enghien, Belgique, 496 l. 1923. (voltakép megjelent 1925-ben). A három évenként tartott nemzetközi ethnologiai és vallástörténelmi kongresszus előadásainak szövegkiadványa. — Tartalmából körünkbe vágó inunkálatok:

I. csoport: *Pinard de la Boulaye*: La méthode historico-culturelle. — *W. Schmidt*: Die sozialen Formen der einzelnen Kulturkreise. — *W. Koppers*: Wirtschafts- u. ergologische Formen u. die Kulturkreise. — *I. M. Barandiaran*: La religion des anciens Basques. — *A. Carnoy*: Culture et religion

des Indo-européens. — *A. Gemelli*: La psychologie de la prière.

II. csoport: *G. Wunderle*: Zur Psychologie des Opfers. — *P. Schebesta*: Das Opfer in Afrika. — *H. Klameth*: Das Opfer bei den Arabern. — *Fr. Andres*: Opferitten der griechischen u. römischen Kulte. — *W. Koppers*: La religion chez les Yagans. — *R. Vigen*: Sociétés secrètes des Marind. — *L. Winthuis*: Die Ingiët-Mysterien auf Neupommern. — *Van Crombrugghe*: Les mystères de Mithra. — *Herm. Junker*: Die Mysterien des Osiris. — *De Caluwe*: Les mystères d'Éléusis. — stb.

Folia Ethno-Glossica. Blätter für Völkerkunde u. Sprachwissenschaft. Jahrg. II. 1925. Hamburg, Henschel u. Müller. Tartalmából: *F. Hestermann*: Die boreale Sprachengruppe. — *Hestermann*: Umsturz-bewegung in der modernen Völkerkunde. — Jahrg. II. 1926. Heft 1. — *K. Lang*: Die englischen Lehnwörter in der Marshall-Sprache. — *Hestermann*: Pygmäensprachen. — Bibliographie.

W. E. Peuckert: Schlesische Sagen. Jena, Diederichs, 1924. 335. l. (Deutscher Sagenschatz I.) 286 népmonda, összevető jegyzetek 288—325. ll.

Gust. Jungbauer: Böhmerwald-Sagen. Jena, Diederichs, 1924. 272 l. (Deutscher Sagenschatz II.) Quellen u. Anmerkungen 240—267 ll.

Leo Frobenius: Atlantis. Volksmärchen u. Volksdichtungen Afrikas. Band I., II., III. Volksmärchen der Kabylen. I. Weisheit; II. Das Ungeheuerliche; III. Das Fabelhafte (Jena, Diederichs, 1921., 292.; 293.; 355. ll.) — Bd. VII. Dämonen des Sudan. Allerhand religiöse Verdichtungen, 1924. 373 l. — Bd. XI. Volksdichtungen aus Ober-Guinea. I. Fabuleien dreier Völker. 1924. 356 l. (l. általános ismertetését a VI. kötettel kapcsolatban: Ethnogr. 1922. évf. 109. l.)

Heller Bernát: A hébermese. 2 köt. I. A hébermese keleten és az iszlám országában. II. A hébermese nyugaton. (Népszertű Zsidó Könyvtár 5. és 14. sz.) Bpest, é. n. 61, 62 ll.

B. Heller: Tendances et idées juives dans les contes hébreux. (Revue des Etudes Juives. Paris, 1923. 97—126 ll. kül. nyom.)

B. Heller: Quelques problèmes relatif aux légendes juives. (Revue des Etudes Juives. Paris, 1925. 1—26. ll. kül. nyom.)

B. Heller: Muhammedanisches und Antimuhammedanisches in den Pirke Rabbi Eliezer. (Monatschrift für Geschichte u. Wissenschaft des Judentums. Jahrg. 69. 1925. 47—54. ll. kül. nyom.)

TÁRSASÁGI ÜGYEK.

Dr. Herrmann Antal halála.

Szegeden hűnyt el, április hó 15-én, este 8 órakor, rövid ideig tartó betegség után; halálát a szegedi egyetem rektora táviratban tudatta a Társaság főtitkárával; ez a 16-án délután feladott távirat azonban csak a késő esti órákban jutott kézhez, úgyhogy a 17-ére jelzett temetésre a Társaság már nem tudta képviselőjét elküldeni. Az elnökség azonban táviratban fölkérte *dr. Bibó István* vál. tagtársat, hogy a temetésen a Társaságot képviselje és az elhunyt ravatalára koszorút helyezzen a következő felirással: „Örök érdemű megalapítójának és első titkárának a Magyar Néprajzi Társaság.” Mint később kiderült, a temetés nem 17-én, hanem 18-án délután volt a Ferenc József Tudományegyetemről. A ravatalra a Társaság koszorúját *dr. Kogutowicz Károly* vál. tagtárs helyezte el s ugyancsak ő beszélt a temetésen a Társaság nevében. *Dr. Herrmann Antal* halálával a Társaság választmánya április hó 28-án tartott ülésében foglalkozott, amidőn is elhatározta, hogy 1. az elhunyt rendkívüli érdemei a mai ülés jegyzőkönyvében megörökíttessenek; 2. az „Ethnographia (Népelet)” legközelebbi számában gyászjelentés adassék ki; 3. az elhunyt özvegyének részvét nyilváníttassék.

*

Dr. Herrmann Antal elhunytáról a szegedi Ferenc József Tudományegyetem a következő gyászjelentést adta ki:

„A m. kir. Ferenc József Tudományegyetem Rektora, Tanácsa és bölcsészeti, nyelv- és történettudományi kara szomorúan tudatja, hogy *Herrmann Antal* bölcsészettudor, főiskolai kir. igazgató, polgáriiskolai tanárképzőintézeti nyugalmazott tanár, egyetemünkön az általános és hazai ethnographia címzetes nyilvános rendes tanára, a Szent István Akadémia rendes tagja, Csanád, Arad és Torontál ideiglenesen egyesített vármegyék tiszteletbeli főlevéltárnoka stb. fáradhatatlan és munkás életének 75., az egyetem kötelékében eltöltött szolgálatának 19. évében folyó évi április hó 15-én történt elhunytával mély gyászba borította egyetemünket. A megboldogulttól f. évi április hó 18-án (vasárnap) délután fél 4 órakor búcsúzzunk el az egyetem központi épületének lépcsőcsarnokában és onnan helyezzük el a róm. kath. egyház szertartása szerint örök nyugalomra a Belvárosi temetőben. Szeged, 1926 április 16. Aldás és béke hamvaira!”

*

Dr. Herrmann Antalnak a Magyar Néprajzi Társaság életében és általában a hazai néprajz terén szerzett rendkívüli érdemeit máshol, más alkalommal méltatjuk; most csupán egyéniségéről óhajtunk annyit megjegyezni, hogy egész életében puritán egyszerűségű, szerény ember volt, aki minden külsőséges szereplés, kitüntetés és ünnepeltetés elől igyekezett kitérni. Midőn a Magyar Néprajzi Társaság tiszteleti tagjává választotta, ezt ő, aki fáradhatatlannak érezte magát a szervezésben, nyugalombaküldésnek tekintette és valósággal megneheztelt a Társaságra. Élete alkonyán el is húzódott a fővárosból, amelynek — szerinte — nincsen néprajzi levegője; örök mozgékonyaságra, kutatásra, propagandára termett egyéniségének vidéken igyekezett érvényesülést szerezni. Így lassanként testileg is, lelkileg is eltávolodott a Magyar Néprajzi Társaságtól, amelyet pedig csaknem kizárólag az ő fáradozása hozott létre; a Társaság azonban mindig, az utolsó óráig körében érezte *dr. Herrmann Antalt*, amint hogy örökké fogja őrizni felejthetetlen „Tónibácsi”-ja emlékét!

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁGNAK 1926. ÉVI MAJUS HÓ 26-AN
TARTOTT XXXVIII. ÉVI RENDES KÖZGYŰLÉSE.

I.

Dr. Solymossy Sándor elnöki megnyitója.

Elnökünk helyett, akit másoldalú hivatalos elfoglaltsága távol tart, reám hárult a megtisztelő feladat, hogy mai közgyűlésünket vezessem és beköszöntőjét megtartsam.

Tisztelt Közgyűlés! A geológia tanítása szerint az állandó medrű folyók vizek alatt lent a föld méhében velük párhuzamosan egy másik, ú. n. *alsó folyam* is halad. Ez a rejtett második folyó a fölötté levővel genetikus kapcsolatban van: onnan nyeri vizét lassú, de folytonos alászüremlés útján. Természetük egyebekben nem egyforma. A felszínen látható folyó élénk szökelléssel hömpölyög tova, hullámai nyomába egyre új meg új víz-tömeg tolul; az alsó lent a földkéreg sűrű szemcséi közt rendkívül lassú mozgású, haladása alig észrevehető; viszont ágya sokkal szélesebb a felső medrénél, haladásában két oldalt aránytalanul nagyobb területet itat át.

Keresve sem találnánk ennél szemléltetőbb képet, amely egy-egy nemzet felső és alsó rétegének viszonyát jobban magyarázná. Amint ott az a rejtett víztömeg, amely fölött a felső elrohan, valamikor igen régen szivároghatott alá s évtizedek, évszázadok kellettnek hozzá, hogy a maga nehézkes mozgásával ideérjen, a nemzetek kultúréletében ez a jelenség ugyanily módon ismétlődik. Azok a jellemző vonások, amiket ma a nép életében találunk, egykor, a távol múltban a felső réteg kultúráját alkották s onnan szüremlettek alá; a művelt elem azóta rég elhaladt fölötté, az akkori kultúrállapotnak nyomaira sem emlékszik, de megeljük még azonmód a népnél szokásokban, életmódban, szellemi hagyományokban. Népünk életkörülményei, lelki tartalma ilyképen valóságos történelmi archivumot őriznek, ahol a nemzet múltjának számos értékes és írásban fenn nem maradt emlékét hűen, mintegy megkövesülve megtaláljuk. Az így megmentett ereklyék közt természetesen különböző régiségűek vannak; eddigi kutatásaink nyomán beigazolódott, hogy honfoglalás előtti ősemlékektől kezdve egész az újabb kor kultúrájáig minden időszak örökségéből maradt e nagy gyűjtömedencében emlékszerű adat. A népi anyagnak ez új szempontú értékelése Társaságunk munkakörét van hivatva kiszélesíteni, beiktatva a többi közé azt az új feladatot, hogy a népi adalékok származáskorát, leszüremlése időpontját is törekedjünk meghatározni, vagyis kutatásaink szempontjaihoz csatoljuk a történelmit, a kultúra-históriait.

E módszertani megállapításon kívül rá szeretnék ez alkalommal mutatni egy másik fontos tisztünkre, amely már nem szigorúan tudományos, hanem inkább társadalmi jelentőségű. Talán soha sem éreztük annyira, mint manapság a magyarság haladásirányának bizonyos egyoldalúságát, amely a nemzet egységét már-már megbontással fenyegeti. A magyar nemzet két nagy alkotó tényezője: a művelt elem és a népi réteg ma nincs egymással szükségszerű és természetes kapcsolatban. Ez a kölcsönös elszigeteltség nagyobb veszedelmet rejt magában, mint gondolnók. A népi elem magára hagyatva, elvesztette altruista érzékét, a nemzeti közösség tudatát s helyette lelkébe csempészett, hangzatos, de romboló jelszónak lett martalékává. Szóval és írásban, fővárosi ujságok és helyi destruktív elemek terjesztik közöttük a mételyt s szembe fordítják a kaputos osztállyal, melyet mint kizsákmányolót állítanak eléje. Az egymásrautaltság tudata, a kontaktus a két nagy réteg között a kiegyezés idejétől kezdett meglazulni, tehát nem régi eredetű. Mindaddig a természetes áthidalást a vidéki városok iparos-, mesterember-osztálya alkotta

közöttük. Ezt a 60 év előtt még erős, jelentős középréteget lassankint felmorzsolta a nagyipar, a nagytőke s annak helyén ma egyre tátongóbb űr választja el a még fennmaradt két szélső elemet. Szomorú tényként kell konstatálnunk, hogy az anyagilag és szellemileg nincsetlen köznép ma a magyarság számára érzelmileg elveszett s általa a nemzeti együttes erőt pótolhatatlan veszteség érte. Ezt a visszás helyzetet ma sokan látják és szinte csüggedt töprengéssel vetik fel a kérdést: van-e mód a baj megszüntetésére, visszahódítható-e egyáltalán az elhagyatottságában elleneséges hangulatúvá lett föld népe? A helyzet sötét, de talán nem reménytelen.

Akik közvetlen érintkezésben megfigyelhették népünk magatartását, a kérdésre hajlandók bizonyos feltételek mellett kedvező felcseletet adni. Szerintük egyetlen módja a megnyérésnek a néppel való önzetlen, odaadó foglalkozás. Akinél azt látják, hogy nem önző érdek vezeteti körükbe, nem anyagi megrövidítésükre tör, mint ahogy legtöbbször tapasztalta, aki nem nézi le életmódjukat, viselkedésüket, hanem akiben észreveszik, hogy a mutatott érdeklődés őszinte rokonszenvből fakad, annak megnyílnak a zárkózott lelkek, bizonyos gyermeki hálaérzés fakad fel bennök s amint gyűjtőink vallják, arra is rávehetők, hogy a maguk szégyenkezéssel takargatott titkait: babonáit, kuruzslásait is kiteregessék előtte. Azt az úri rendből valót pedig, aki meg tudja győzni őket, hogy rejtve titkolt, meg-hitt hagyományaik értékes ereklyék, hogy nincs okuk szégyenkezni velök, valósággal szívükbe zárják.

Itt kell tehát népünk lelki rokonszenvének megnyerését kezdenünk s ebben a nemzeti jelentőségű munkában a kezdeményező lépés megtételére Társaságunk van elsősorban hivatva. Nem elég néhány szórványos érdeklődő buzgalmára szorítkoznunk, meg kell szervezni céltudatosan, kicsiny magyar területünk teljes bevonásával a felgyűjtés rendszeres munkáját. Kettős célt érünk el vele: megismerjük mi magunk, mit rejt még a néplélek fölfedezetlenül magában s ezzel népismeretünk válik teljessé, kikerekül a tudományos anyagunk, — ugyanekkor szinte küldetés-szerű missziót teljesítünk a köznép lelkiületének felénk fordításával, a nemzeti közösségbe való — ha lassú is, de fokozatos bekapcsolásával. Társaságunk vezetőségének elhatározott célja e munkát megszervezni s emlé-jük törekvéseink nemcsak tagjaink részéről, de szélesebb körökben is kellő megértésre és támogatásra fognak találni.

Első lépés gyanánt most készül egy áttekintő folkloretérképünk, amelyen üres foltok jelzik az olyan hazai területeket, melyek lakosságáról ethnologiai tekintetben mitsem tudunk. A térkép el fogja árulni, mennyire ötletszerűen, a véletlentől vezetve történt eddig a felgyűjtés és mily nagyok azok a földdarabok, ahonnan egyetlen adattal sem rendelkezünk. Emlé-kezzünk az évtizedek előtt közzétett földabroszokra, atlaszokra; mily bántó volt azokon földgömbünknek egy-egy fehér, még át nem kutatott foltja. Afrika közepén, az ázsiai nagy fennsíkban, Dél-Amerika nyugati darabjain éktelenkedtek ilyenek s azóta az emberiség nem szűnt meg e szemrehányó momentumokat eltüntetni. Nálunk még vannak ilyen foltok, amelyek nemtörődömségünket bélyegzik meg. Ezek eltüntetése tudományos érdekeken kívül, az hiszem, nemzeti becsület kérdése is.

Tisztelt Közgyűlés! Jövendő terveinkről fordítsuk vissza tekintetünket a közelmúltba. Épp amire most legnagyobb szükségünk lenne, az agitativ munkások közül kidőlt a legtevékenyebb, legtapasztaltabb szakeroink egyike: Társaságunk tiszteleti tagja s a szegedi Ferenc József-egyetemen a néptudomány címzetes, rendes professzora: *dr. Herrmann Antal*. Elettéről, munkásságáról adatszerű összeállítással folyóiratunk fog megemlé-kezni. Itt most inkább eredménye köti le figyelmüket. Az az egyéniség, amely a legellentétebb alkotóelemekből volt összetéve egy érdekes,

különös komplexummá. Rövidlátóságával szemben állott a vérbeli kutató benyomáshérsége, amely örökös vándorlásokra sarkalta. Az elhanyagolt külső megjelenés, amely rendesen a befelé élő, élheteren emberek saját-sága, nála élelmességgel párosult. Gazdag nyelvtudása mellett az egyszerű emberek hajlékait bújta s társaságát kereste. Ötletes, szellemes ember volt, a társaságok kedveltje, a pillanatnyi hangulatok kizsákmányolója s aki ily-kép szellemi adományainál fogva nagyvilági életre szinte rátermett, nem ezt a neki megfelelő életmódot választotta, hanem problémákon töprengő tudós lett; fanatikus híve és terjesztője tudományunknak, aki a részlet-kutatás pepecselő munkájába szenvedéllyel tudott eltemetkezni. Bizonyára ez a hamleti kétlelkűség tette őt különccé, tette nyugtalaná. Ha azonban az itt szembeállított vonásokat külön-külön mérlegeljük, ritka ember mondhatja el magáról, hogy annyi becses, kiváló vonással rendelkezik, mint megboldogult barátunk. Társaságunk külön is nem múlt hálával tar-tozik emlékének. Herrmann Antal vetette meg alapját 1889-ben a Magyar Néprajzi Társaságnak; agilitása és lelkesedése nélkül ez a nemzeti jelen-tőségű tudományos szerv akkoriban, sőt talán jóval később sem létesül. A megalapítás aktái tanubizonyosságai szervező talentumának, kapacitáló képességének és a magyar nép iránt táplált lángoló szeretetének. Az akkori tisztikarból ő mint titkár volt már az utolsó élő; az első 60 tagú választ-mányból pedig, melyet a társadalom vezérebereiből ő toborzott össze, ma még Berzeviczy Albert, Jancsó Benedek, Ballagi Aladár és Szendrey János élnek. Ők a tanui Herrmann Antal teremtő munkájának és annak, hogy később is, valahányszor a Társaságot az érdeklődés hiánya miatt vál-ságok érték, mint sietett a bajokat megszüntetni, az ellentéteket elsimí-tani, amihez ő nála jobban senki sem értett. Örizzük meg nem múltó hálá-val alapítónknak és sokáig szellemi vezérünknek kegyeletes emlékét!

Tisztelt Közgyűlés! A mult év eseményeit a titkári jelentés sorolja elő, de egyet közülök, mint külön megemlítésre méltót ki kell ragadnom. Szeptember második felében zajlott le Milanóban az „Ethnologiai és Vallás-történeti Nemzetközi Kongresszus” harmadik ülészaka. A kongresszuson Társaságunk is képviseltette magát. Összebenyomásul leszögezhető, hogy az igen tanulságos előadásokon kívül főképp a személyes érintkezés a külföld ethnologusaival bizonyult rendkívül gyümölcsözőnek. Számos probléma, új témák, új szempontok kerültek megvitatásra, alapkérdések tisztázódtak, módszertani tapasztalatok cseréltettek ki s jól esett látni, hogy a magyar ethnologia általános érdeklődés és kérdezősködés tárgya volt.

Az ott szerzett tapasztalatokat különben lesz módunkban itthon érté-kesíteni, midőn a jövő év közepén Budapestre gyülekezik rokonnépeink tudós- és kultúrférőfainak színe-java. Ekkorra u. i. egy nagyszabású *finn-ugor-magyar kultúrkongresszus* van tervbe véve. A program részletes kidolgozását a finn-észt és magyar három testvérnemzet szellemi vezérei intézik s benne Társaságunknak is jelentős szerepet juttatnak. Részt kell vennünk előadások tartásával, vendégeink vidéki kalauzolásával és a magyar népre vonatkozó felvilágosítások megadásával. Bátor vagyok t. tagtársaink figyelmét már most felhívni tudományos és népi kultúránk e nagy be-mutatkozására és kérem őket, támogassák a rendezőség munkáját tőlük telhető buzgalommal, vegyenek minél többen aktív részt a nagyjelentőségű találkozó sikerének biztosításában.

A Magyar Néprajzi Társaság ezévi XXXVIII. rendes közgyűlését ezennel megnyitom.

II.

Dr. Madarassy László főtitkári jelentése.

Tisztelt közgyűlés! Társulatunk életének az utolsó évi rendes közgyűlés óta eltelt 12 hónapjáról beszámolva, legelsősorban ki kell emelnem hivatalos folyóira-

tunk ügyének végleges, vagy legalább is hosszú időre szánt rendezését. Már a mult közgyűlés elnöki megnyitóbeszéde leszögezett e téren bizonyos megállapodásokat, amelyeknek alapján december hó 23-án tartott választmányi ülésünk megkötötte a szerződést a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Tárával a két fél által közösen kiadandó folyóirat tárgyában. Hivatalos folyóiratunk ügyének ezen újabb rendezéséről a *Népelet* (*Ethnographia*) 1925. évf. 7—12. számában részletesen beszámoltunk; ezúttal még csak a szerződés lényegéről óhajtok annyit megjegyezni, hogy az minden tekintetben helyreállítja az 1916-ban fennállott viszonyt a folklorenak és a tárgyi néprajznak (műzeológiának) két magyar reprezentáns folyóirata, az „*Ethnographia*” és „*A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának Értesítője*” között. Fogadják t. tagtársaink megújított folyóiratunkat figyelemmel és megértéssel, támogassák anyagilag és erkölcsileg, hogy a változott viszonyok dacára is mennél nagyobb terjedelemben, mennél szélesebb körben tölthesse be azt a szép hivatását, amelyet már annak idején az alapítók kitűztek.

Az *Ethnographia* (*Népelet*) 1926. évf. 1. száma tehát már mint „a Magyar Néprajzi Társaság folyóirata és a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Tárának Értesítője” jelent meg, közös borítékkal ugyan, de önálló címfejekkel és lapszámozással. Az első füzet 6 és fél ivéből 3 és fél az „*Ethnographiá*”-é, 3 az „*Értesítő*”-é; az idegennyelvű kivonat az egyes önálló részek végén 1—1 lapot foglal el. A füzetet május elején küldtük szét. Ezt megelőzőleg kiadtuk a *Népelet* (*Ethnographia*) 1925. teljes évfolyamát, 2 füzetben, 12 íven. Az 1—6. számot december, a 7—12-öt március folyamán küldtük szét. Az 1923—24. és 1925. évf. idegennyelvű kivonata július folyamán fog megjelenni. Ugyancsak július folyamán óhajtjuk kiadni az *Ethnographia* (*Népelet*) 1926. évf. 2. számát is. Erősen hisszük, hogy a lefolyt esztendő erőfeszítéseivel végre sikerült folyóiratunk megjelenésének régóta nélkülözött rendjét biztosítani.

Hivatalos folyóiratunk talpraállításának küzdelmes munkája mellett tagtársainkkal és a társadalommal igyekeztünk más úton is az összeköttetést fenntartani. Így az utolsó közgyűlés óta — a mai előadást leszámítva — 7 nyilvános felolvasó-ülést tartottunk. Nevezetesen: november hó 25-én Jókai Mór emlékének áldoztunk, amikor is *Szendrey Zsigmond* vál. tagtársunk „*Jókai, az etnográfus*”, *dr. Gulyás József* vál. tagtársunk „*Jókai és a népdalok*” és *Hodossy Béla* tagtársunk „*Jókai és a népi dallamok*” címen tartottak előadást. December hó 23-án *dr. Bartucz Lajos* titkárunk adott elő „*A honfoglaló magyarság faji összetételéről*”, előadását gazdag anthropológiai anyaggal illusztrálva. Január hó 27-én *dr. Felvinczi Takács Zoltán* tagtársunk tartott vetített képekkel kísért előadást „*A kengyel' útja keletről nyugatra*” címmel. Február hó 24-én elsőül *dr. Solymossy Sándor* alelnökünk beszélt „*Az ethnologia történelmi módszeréről*”, *Ernyey József* vál. tagtársunk pedig bemutatta „*XVI. századi jelentések a Felvidék elcsehesítéséről*” című tanulmányát. Március 24-én *dr. Ébner Sándor* tagtársunk adott elő „*A Bodroghköz régi népeletéből*”. Előadását saját felvételű szebbnél-szebb képeinek vetítésével kísérte. Április hó 28-án *dr. Makoldy Sándor* vál. tagtársunk tartott székfoglalót „*A káromkodás elterjedése és büntetése hazánkban 1850-ig*” címmel. *Szendrey Zsigmond* vál. tagtársunk pedig a „*Falucsúfolók*” című gyűjteményéből mutatott be szemelvényeket. Május hó 15-én, meghívásunkra, a fővárosban tartózkodó *John A. Haeseler* Afrika-kutató amerikai tudós tartott mozgóképekkel kísért előadást a ma is jobbára állapotban élő berber- és tuarég-törzsekről. — Önzetlenül fáradozó előadóinknak, az előadásainkat hirdető és azokról beszámoló sajtónak e helyütt tolmácsolom a Társaság hálás köszönetét!

Előadásainkról beszámolva, kedves kötelességemnek tartom megemlíteni, hogy a Magyar Telefon Hírmondó és Rádió Rt.-gal olyan értelmű megállapodást létesítettünk, hogy a közérdeklődésre leginkább számot tartható előadásainkat rádió útján, esetleg több nyelven is, továbbítja. Minthogy ez a megállapodás a Társaságot semmiféle anyagi áldozatra nem kötelezi, hálás köszönettel tartozunk a nevezett Rt.-nak, amiért előadásaink egy részét rádió útján továbbította.

A hazai néprajzi propagandának a lefolyt társulati esztendő nem kedvezett,

mert úgy jelentést tevő főtitkárt, mint a Társaság titkárát, akik erre a feladatra elsősorban volnának hivatva, teljesen lekötötték a Néprajzi Múzeumnak most folyó berendezési munkálatai. Vidékre nem járhattunk, vándorgyűlést nem tarthattunk. E helyett megragadtuk az alkalmat, hogy a budapesti Pázmány-egyetem 3, továbbá a szegedi Ferenc József-, a pécsi Erzsébet- és a debreceni gróf Tisza István-egyetem 1—1 hallgatóját, akik a Nyelvtudományi Társaság megbízásából az idei nyár folyamán szülőfalujukban néprajzi kutatásokat végeznek, néprajzi megfigyelések címén fejenként 500.000 koronával mi is támogassuk. Ennek a leginkább folklore irányú gyűjtőmunkának irányítását Társaságunk részéről dr. Solymossy Sándor alelnökünk vállalta.

Tudományos feladataink ellátásában hathatósan támogatott két, látható eredménnyel is dolgozó szakosztályunk: az Emberföldrajzi és az Embertani. Az Emberföldrajzi Szakosztály október folyamán alakult újra, amikor is kimondotta, hogy a Szakosztály tagjai csakis választott tagok lehetnek. Az újjáalakított tisztikar elnöke dr. Kogutowicz Károly, titkára dr. Hézszer Aurél, pénztárnoka Sztankovits Üdön lett, a szakosztályi folyóiratnak, a „Föld és Ember”-nek szerkesztésével pedig Kogutowicz és dr. Strömpl Gábor bízott meg. A Szakosztály, folyóiratával együtt, az ú. n. oktatófilmek révén önmagát tartja fenn. A Szakosztály utolsó jelentésünk óta kiadta a „Föld és Ember” IV. évf. 4., V. évf. 1—4. és VI. évf. 1. számát, továbbá a „Kogutowicz Zsebatlasza. Új Sorozat” V. évfolyamát az 1926. évre. Ezzel szemben Embertani Szakosztályunk igen nagy anyagi nehézségekkel küzd, úgyhogy folyóiratának, az „Antropológiai Füzetek”-nek csupán egy számát — II. évf. 5—6. — tudta kiadni s ezzel végre a II. évfolyamot befejezhette. Az Embertani Szakosztály folyóirata iránt pedig tekintélyes és széleskörű külföldi érdeklődés nyilvánul meg, úgyhogy ez a vállalkozás megérdemelné a hazai hivatalos körök hatósabb támogatását is!

Ami általában Társaságunknak és szűkebben hivatalos folyóiratunknak anyagi helyzetét illeti, jelentésünknek ezúttal nincsen oka panaszra. A múlt évi közgyűlésen bejelentett Kornfeld-féle nagy adománynak az 1925. évre esedékes része 60,000.000 korona volt, ugyanebből a f. évben a mai napig 40,000.000 korona folyt be, úgyhogy az egész adomány eddig 100,000.000 korona bevételt jelent a Társaság életében. Ebből a bevételből 20,000.000 koronát szerződészerűleg átadtunk a M. N. Múzeum Néprajzi Tárának az „Értesítő” kiadására, a többiből pedig fedeztük a *Népelet* (*Ethnographia*) 1925. évf. 1—6. és 7—12., továbbá az *Ethnographia* (*Népelet*) 1926. évf. 1. számának kiadási költségeit. — A M. T. Akadémia 1923-ban szüntette meg évenként adni szokott segélyét az „Ethnographia” támogatására; ezt a segélyt az Akadémia most újból folyósította, amennyiben 15,000.000 koronát utalt ki a folyóirat 1926. évi folyamának támogatására. — A Társaság Emberföldrajzi Szakosztálya pedig az ú. n. oktatófilm tiszta jövedelméből 5,000.000 koronát adott ugyanezen célra. Mindezen fölül a vallás- és közoktatásügyi miniszter „A magyarság szokásai” c. két év óta készülő néprajzi monográfia szerkesztési költségeire 4,000.000 korona póttállamsegélyt utalt ki. — Tagtársaink egy része, akik megértéssel viseltetnek küzdelmeink, törekvéseink iránt, alapítványaik kiegészítésével, felülfizetéseikkel siettek segítségünkre. A segélyekről, adományokról, alapítványidíjakról és felülfizetésekről hivatalos folyóiratunk hasábjain esetről-esetre beszámoltunk. Ezúttal csupán az a kedves feladat hárul reám, hogy a Társaság soha nem múló háláját és meleg köszönetét nyilvánítsam támogatóinknak!

Tekintélyes rendkívüli jövedelmeinkkel szemben annál megdöbbentőbb, ha egy pillantást vetünk ú. n. „rendes” jövedelmeinkre, mint: tagdíj, előfizetési díj, kiadványok értékesítése. Az egyedek mai gazdasági leromlásának tükörképét látjuk e téren s tagtársaink közül azok is, akik egyelőre még nem akarnak kilépni, legalább is halogatják a tagdíjfizetést. A leromlott anyagi jólétnek tulajdonítható az is, hogy egyre kevesebben jelentkeznek tagul s egyre többen lépnek ki. Az utolsó közgyűlés óta egyetlen alapítótag sem jelentkezett. Évdíjas rendes tagot felvettünk 19-et. Ezzel szemben elhalálozás következtében törölnünk kellett 11 tagtársat, 11 pedig kilépett, úgyhogy mult évi jelentésünkhöz mérten taglétszámunk 3 főnyi csökkenést mutat; a mai napon nyilvánított taglétszám: 954.

Elhalálozás révén ez évben is érzékeny veszteségek sujtották Társaságunkat. Április 15-én húnyt el *dr. Herrmann Antal* tiszteleti- és alapító-tagunk, mindannyiunk örökifjú, mozgékony „Tónibácsi”-ja, aki mielőtt örökre eltávozott volna körünkől, az Alföld metropolisába, Szegedre tette át tevékenységének színterét. Társaságunk életében szerzett örök érdemeit, a magyar társadalomban elfoglalt különleges helyzetét, hivatását az elnöki megnyitóbeszéd méltatta. A főtítkári jelentés azonban külön is megilletődve gondol *dr. Herrmann Antalnak*, az első titkárnak halhatatlan emlékére! — November 19-én, 55 éves korában vetett véget a könyörtelen végzet *dr. Réthei-Prikkel Marián* vál. tagtársunk, alapítótagunk hosszú földi szenvedéseinek. *Réthei-Prikkel* tudományos téren egyik legfőbb feladatának a magyar táncfolklóre művelését tekintette. Ebbeli kutatásai hozták őt, a nyelvészt, a Társaság körébe is, ahol működésével maradandó érdemeket szerzett magának. Kutatásainak kimagasló eredménye, életének főműve „A magyarság táncai” c. néprajzi és művelődéstörténeti monográfiája volt. Az elhúnyt emléket és kiváló érdemeit a választmány november hó 25-én tartott ülésében jegyzőkönyvileg megörökítette. — Elhunytak még: *Dr. Zsilinszky Mihály* rendes- és *dr. Márki Sándor* alapító-tagtársaink, a magyar közélet és tudományosság kiválóságai, akik annak idején ott állottak Társaságunk bölcsőjénél is s akik közül az első esztendőkön át választmányi tagja is volt Társaságunknak; — *Hellebrandt Arpád*, hivatalos folyóiratunk bibliográfus munkatársa; — *Komoróczy Miklós*, a barkóság jeles monográfusa; — *Cserzy Mihály*, aki Homok néven írta a szegedi tanyák népére jellemző, irodalmi értékű történeteit. Emléküket kegyelettel őrizzük!

Társulatunk ügyeinek intézése céljából utolsó közgyűlésünk óta 7 választmányi ülést tartottunk. Felolvasó- és választmányi-üléseinknek, közgyűlésünknek otthont adó Magyar Nemzeti Múzeumnak, M. T. Akadémiának és Orsz. Magyar Iparművészeti Múzeumnak e helyütt tolmácsolom a Társaság köszönetét.

Tisztelt közgyűlés! Jelentésemet majd ki fogják egészíteni a pénztárnoki jelentések. Ugy ezekből, mint fenti jelentésemből arról győződhetnek meg, hogy Társaságunk a nehéz, válságos esztendők után a nyugodt munkálkodás, az újabb felvirágzás útjára jutott. E pontnál szabad legyen megjegyeznem, hogy ez a jelentés nemcsak arra mutat, hogy a Társaság kedvezőbb körülmények közé jutott, hanem arra is, hogy a Társaság tisztviselői helyükön állottak és megtették kötelességüket. Ez okból is bátorkodom kérni ezévi jelentésemnek szíves tudomásulvételét.

III.

A számvizsgálóbizottság jelentése.

Tisztelt közgyűlés! Alulírottak, mint a Magyar Néprajzi Társaság XXXVII. évi rendes közgyűlése által kiküldött számvizsgálók, tisztelettel jelentjük, hogy a Magyar Néprajzi Társaság pénztári ügyvitelét, a bemutatott okmányok alapján, a mai napon tételenként megvizsgáltuk s miután az ügykezelést, valamint a pénztár állapotát minden tekintetben rendben lévőnek találtuk, javasoljuk, hogy a pénztárnok úrnak a fölmentvényt a szokásos fenntartással megadni és lelkiismeretes munkájáért neki köszönetet szavazni méltóztassék.

Budapest, 1926 március hó 31-én.

Koch Károly s. k.,

Czakó István s. k.,

számvizsgálók.

IV.

Pénztári kimutatás a Magyar Néprajzi Társaság 1925. évi bevételeiről és kiadásairól.

1. Bevételek:

1. Pénztári maradvány az 1924. évről	9,690.481 K
2. Alapítótagsági díjak	10,642.000 „
3. Rendestagsági díjak	9,054.700 „
	<hr/>
Atvitel	29,387.181 K

	Athozat	29,387.181 K
4. „Népelet“ előfizetési díjak		2,383.000 „
5. Kiadványok értékesítése		2,094.500 „
6. Segélyek:		
a) Allamsegély a „Népelet“ kiadására		7,650.000 „
b) Dr. báró Kornfeld Móric-féle segély ugyanarra		57,000.000 „
7. Kamatok		207.600 „
8. Adományok		1,521.000 „
9. Vegyes és átfutó bevételek		2,788.200 „
	Bevételek összege:	103,031.481 K

II. Kiadások:

1. Ügyvitel	5,527.383 K
2. Tiszteletdíjak	7,672.000 „
3. „Népelet“ kiadásának költségei	33,937.530 „
4. Embertani Szakosztály támogatása	1,300.000 „
5. Vegyes és átfutó kiadások	84.000 „
	Kiadások összege: 48,520.913 K

I. Bevételek összege: 103,031.481 K

II. Kiadások összege: 48,520.913 K

Maradvány: 54,510.568 K

azaz: ötvennégymillióöttszázötzezeröttszázhatvannyolc korona.

Puchász Károly Tibor s. k.,
pénztárnok.

V.

Pénztári kimutatás a Magyar Néprajzi Társaság vagyonáról 1925. évi dec. hó 31-én.

a) 3 drb, egyenként 2000 K névértékű, 4%-os „Budapest székesfővárosi kölcsönkötvény“	180.000 K
b) 1 drb, 100 K névértékű, 4%-os „Magyar koronajáradék-kötvény“	16.000 „
c) 19 drb, egyenként 200 K névértékű, 4%-os „Magyar korona-járadékkötvény“	608.000 „
d) 16 drb, egyenként 1000 K névértékű, úgynevezett „Hadi-kölcsönkötvény“	3,200.000 „
e) 346 drb, egyenként 1000 K névértékű „Magyar Tudományos Társulatok Sajtóvállalata Rt.“ részvény	346.000 „
f) „Herman Ottó-emlékalap“ vagyona a Magyar Leszámitoló-és Pénzváltó-Bank 30.685. sz. betétkönyvén	3175 „
g) M. kir. postatakarékpénztárban, a 3019. sz. csekkszámlán	1,024.235 „
h) Kézipénztárban	53,486.333 „
	Összesen: 58,863.743 K

azaz: ötvennyolcmilliónyolcszázhatvanháromezerhétyszáznegyvenhárom korona.

Puchász Károly Tibor s. k.,
pénztárnok.

Jegyzőkönyv

a Magyar Néprajzi Társaságnak 1926. évi május hó 26-án, délután 6 órakor a Magyar Tudományos Akadémia kistermében tartott XXXVIII. évi rendes közgyűléséről.

Jelen vannak: Dr. Bátky Zsigmond és dr. Solymossy Sándor alelnökök; dr. Madarassy László főtitkár és dr. Bartucz Lajos titkár; dr. Jancsó Benedek és Vikár Béla tiszteleti tagok; dr. Bán Aladár, dr. Berze-Nagy János, Binder Jenő,

dr. Bodor Antal, dr. Erdélyi Lajos, Erney József, Fekete József, dr. Györffy István, Harsányi István, dr. Heller Bernát, dr. Kemény György, dr. Lambrecht Kálmán, Mader Béla, dr. báró Nyáry Albert, Szabó Imre, dr. Szabó Kálmán, Szendrey Zsigmond és dr. Visky Károly választmányi tagok; Czako István, Gergely Endre, Jalsoviczky Sándor, Koch Károly, Liebermann Manó, dr. Melles Ernő, dr. Moravcsik Gyula, gróf Nyáry István, Podhradszky György, Relkovič Davorka, dr. Solymossy Sándorné, dr. Spolárich Lajos, dr. Strömpl Gábor, dr. Sulica Szilárd, Szerető Géza, Szikossy Ferenc és dr. Teszák Károly társasági tagok.

Tárgysorozat:

1. Dr. Solymossy Sándor elnöki megnyitóbeszédét, mely a jegyzőkönyvhöz csatoltatik, a közgyűlés általános tetszéssel fogadja. Ezután *elnök* bejelenti, hogy a Társaság elnöke, dr. Hóman Bálint, hivatalos elfoglaltsága miatt a mai közgyűlésről kimentette magát és őt kérte fel a közgyűlésen való elnöklésre. Bejelenti továbbá, hogy a Társaság pénztárnoka, Puchász Károly Tibor vidékre elutazás címén szintén kimentette magát s így helyette a főtitkár fogja a szükséges felvilágosításokat megadni. Megállapítja, hogy a közgyűlés szabályszerűen hivatott egybe; megállapítja továbbá, hogy a közgyűlés határozatképes. A jegyzőkönyv írására dr. Bartucz Lajos titkárt, hitelesítésére pedig dr. Jancsó Benedek tiszteleti tagot és Mader Béla választmányi tagot kéri föl.

2. Dr. Berze-Nagy János választmányi tagnak „A csodaszarvas“ c. előadását a közgyűlés tetszéssel fogadja. — *Elnök* köszönetet mond az arányaiban is nagy méretű előadásért.

3. *Elnök* indítványára elhatározza a közgyűlés, hogy a napirend megváltoztatásával előbb a tárgysorozat 7. pontját tárgyalja le. Ennek következtében *elnök* bemutatja a jelen közgyűlés alkalmával alapszabály szerint kilépő és újra választható 13 fővárosi és 10 vidéki választmányi tag névsorát, valamint a közgyűlést előkészítő választmányi ülés javaslatát 15 fővárosi és 10 vidéki választmányi tagsági helynek az 1926—28. évkörré való betöltésére. — A választmány javaslata közfelkiáltással elfogadotván — *elnök* határozatilag kimondja, hogy megválasztottak: az 1926—28. évkörré: a) a fővárosi választmányba: 1. dr. Erdélyi Lajos; 2. Erney József; 3. dr. Ébner Sándor, m. n. múzeumi főtiszt (új!); 4. dr. Gombocz Zoltán; 5. dr. Györffy István; 6. dr. Kodály Zoltán; 7. dr. Lajtha László; 8. dr. Littke Aurél; 9. Mader Béla; 10. dr. Németh Gyula; 11. dr. báró Nopcsa Ferenc; 12. Relkovič Davorka, leánygimnáziumi tanár (új!); 13. dr. Szilády Zoltán; 14. Thoroczkói-Wigand Ede; 15. gróf Zichy István; b) a vidéki választmányba: 1. Sz. Darnay Kálmán; 2. Deák Gejza; 3. dr. Gulyás József; 4. Harsányi István; 5. Móra Ferenc; 6. dr. Pápay József; 7. Richter M. István; 8. Cs. Sebestyén Károly; 9. dr. Szabó Kálmán; 10. dr. Szalay József.

4. Dr. Madarassy László főtitkár évi jelentését, mely a jegyzőkönyvhöz csatoltatik, a közgyűlés egyhangú köszönettel tudomásul veszi.

5—6. Dr. Madarassy László főtitkár előterjeszti a pénztári kimutatást: a) a Társaság 1924. évi bevételeiről és kiadásairól, b) a Társaság 1924. évi december 31-i vagyoni állapotáról, megjegyezvén, hogy a közgyűlést előkészítő választmányi ülés úgy határozott, hogy költségvetést ez alkalommal sem ad. Ezután — Koch Károly mutatja be a számvizsgálóbizottság jelentését az 1925. évi pénztári ügyvitel megvizsgálásáról. — A pénztári kimutatásokat a számvizsgálóbizottság jelentése, továbbá főtitkár felvilágosításai alapján a közgyűlés egyhangúlag elfogadja, a pénztári kimutatásokat, valamint a számvizsgálóbizottság jelentését a jegyzőkönyvhöz csatolni rendeli, Puchász Károly Tibor pénztárnoknak a felmentvényt, a szokásos fenntartással megadja s neki, valamint a számvizsgálóbizottság tagjainak köszönetet szavaz.

7. A közgyűlést előkészítő választmányi ülés javaslata alapján számvizsgálókul az 1926. évre újból Czako István és Koch Károly választatnak.

8. *Elnök* jelenti, hogy az 1923—25. évkörré választott elnökség és tisztikar

megbízása a mai közgyűléssel lejárt; midőn a maga, elnöktársai, valamint a tisztikar nevében megköszöni az eddig élvezett bizalmat, kéri a közgyűlést, hogy határozzon az elnökségnek és tisztikarnak az 1926—28. évkörre való megválasztását illetőleg, egyben a tisztújítás tartamára korelnökül dr. Jancsó Benedek tiszteleti tagot ajánlja. — Dr. Jancsó Benedek egyhangú felkiáltással korelnöknek választván, elnöklő dr. Solymossy Sándor elhagyja az elnöki széket. — *Korelnök* — miután elfoglalja az elnöki széket — felkéri a közgyűlést előkészítő választmányi ülés által kiküldött jelölőbizottság elnökét, dr. báró Nyáry Albertet, hogy terjessze elő a bizottságnak a tisztújításra vonatkozó javaslatait. — Dr. báró Nyáry Albert úgy a maga, mint a jelölőbizottság nevében javasolja, hogy az eddigi elnökség és tisztikar újból megválasztassék, kivévén a könyvtárnokot és ügyészt, minthogy ezeknek ügyköre egyelőre feleslegessé vált. — A jelölőbizottság javaslatát a közgyűlés egyhangú felkiáltással magáévá tévén — *korelnök* határozatilag kimondja, hogy az 1926—28. évkörre elnökké: dr. Hóman Bálint, társelnökké: dr. Czako Elemer, alelnökké: dr. Bátky Zsigmond és dr. Solymossy Sándor; főtítkárrá: dr. Madarassy László, titkárrá: dr. Bartucz Lajos, pénztárnokká: Puchász Károly Tibor megválasztatnak. Ezután üdvözli az újonnan megválasztottakat, kiknek nevében dr. Solymossy Sándor alelnök köszöni meg a bizalmat, mely után az elnöki széket újból elfoglalja.

9. Elnök jelenti, hogy a mai közgyűlésre a következő indítvány érkezett:

„Tekintetes Társaság! Tisztelettel indítványozom, küldessék a Magyar Néprajzi Társaság közgyűlésének határozatából, annak vezetősége részéről hivatalos beadvány, illetőleg átirat úgy a vallás- és közoktatásügyi minisztériumhoz, valamint hasonló szövegezésben a budapesti Pázmány Péter tudományos egyetem bölcsészeti karához, melyben e két illetékes fórum fölkéréssek egy az általános ethnológiára és magyar néprajza szervezendő új *egyetemi rendes tanszék* létesítésére. Társaságunk kebelében e nemcsak bennünket, de az általános kulturát is érdeklő ügy több ízben szóba került már; legutóbb a Társaság elnökének: Hóman Bálint dr. professzornak a tavalyi közgyűlésen elhangzott elnöki megnyitójában. Az ott felsorolt tudományos érvekhez, melyek magukban is elég döntő fontosságúak, részemről ez intézménynek *nemzeti jelentőségét* is hozzácsatolnám. Népünkkel foglalkozni, akár társadalmilag, akár létesítendő intézmények tekintetében, annak ismerete nélkül csak fonák eredményekre vezethet. A népismeret fontosságát pedig mindaddig a köztudatba bevinnünk, elismertetnünk nem lehet, míg annak a legfőbb tudományos fórumon helyet nem biztosítunk. Ott lehet csak módjában a jövőendő vezető generációnak megismernedni nemzetünknek számszerint legnagyobb kontingensével, az eredeti magyar jelleg megőrzőivel, a nemzeti hagyományok hű megtartóival; ott lehet csak a hallgatókban érdeklődést ébreszteni az eddig elhanyagolt nemzeti réteg iránt. Ott lehet csak végül utódokat nevelni, akik a Magyar Néprajzi Társaságban tömörülve, eddigi munkánkat sikeresen folytatni lesznek képesek. Nemzetközi viszonylatban a mi sajátos helyzetünk olyan, hogy érdeklődést kelteni külföldön nemzetünk iránt csak azzal vagyunk képesek, ami sajátosan magyar; ez eredeti nemzeti jellemvonásaink romlatlan letéteményese pedig a nép fia. Először magunknak kell öt minél behatóbban megismernünk, hogy az érdeklődő külfölddel is megismertessük, megkedveltessük. Nemzetünk iránt a rokonszenv fölkeltése, aminek fontosságát épp most érezzük, amikor nagyrészt elvesztettük, elsőrendű hazai érdek. Tudjuk, hogy külföldön újabban minő tudományos súlya van az ethnológiának és folklorenak, amely téren főképp a nemzetközi kölcsönhatások földerítése áll ma előtérben. Efajta kutatásokban lépten-nyomon szükségét érzik az eddig megközelíthetetlen magyar anyagnak. Szükség van tehát olyan hivatalos jelleggel is ellátott fórumra, ahová a kutatók teljes garanciával fordulhatnak; ez pedig mindenütt az *egyetemi katedra*. Mindez általános érvényű hazai érdekek megfontolása indít arra, hogy javaslatomat a tekintetes közgyűlésnek elfogadásra ajánljam. Budapesten, 1926 május hó 26-án. Dr. Jancsó Benedek s. k. tiszteleti tag.“

Az indítvány egyhangú felkiáltással elfogadtatván — dr. Madarassy László főtítkár indítványára a közgyűlés lelkes köszönetet szavaz dr. Jancsó Benedek

INHALT DER SELBSTÄNDIGEN MITTEILUNGEN.

B. Heller: Überlieferungen über weibliche Verstocktheit, im Anschluss an Tompa's Gedicht: Drei waren die Kraniche.

Im Aufsätze werden drei Gruppen von Überlieferungen behandelt: I. Gruppe: Hartnäckiger Streit. Die Frau versteift sich darauf, was sie einmal ausgesprochen, auch wenn man sie schlägt, bindet, ins Wasser wirft, begräbt oder ihr die Zunge ausschneidet. Gegenstand des Streites: 1. Ob Feld und Wiese gemäht, oder geschoren werden, *Pré tondu*-Typus mit mehrfachen Abarten (Bart, Strick, Teller und Schüsseln geschoren). 2. Ob die gebratene Amsel ein Männchen oder ein Weibchen ist, *Turdus-merula*-Typus. 3. Andere Streitfragen z. B. ob der Hecht blau gesotten (Gellert, Die Widersprecherin), wie der Hase zuzubereiten wäre, ob der Schober aus Stroh oder aus Heu aufgeschichtet ist (Ungarisches Volksmärchen). II. Gruppe: Die Frau lässt sich nicht abbringen, ihren Mann Knicker, Läusekneller, Hahnrei u. s. w. zu schimpfen: *Pediculosus*-Typus. Motive: 1. Die Frau beschimpft ihren Mann; 2. immer näher steigt ihr das Wasser zur Kehle, sie schimpft weiter; 3. ertrinkend macht sie mit aus dem Wasser gestreckten Fingern die Bewegungen, welche das Schimpfwort ersetzen sollen. III. Gruppe: Ertrunken schwimmt die verstockte Frau stromaufwärts. Dieses Motiv ist weder an Ort noch an Sprache gebunden und verknüpft sich am ehesten mit den übrigen. Dieser einfache Typus ist bereits in der *Fecunda ratis* des Egbert von Lüttich und im Anhang zum Romulus nachgewiesen. Vom *Pré tondu* meint Bédier, diese Überlieferung sei durch Jacques de Vitry, Erzbischof von Acre (XIII. Jhdt), nach Europa verpflanzt worden. Doch findet sich diese Fassung bereits im Romulus und bei Marie de France. Dieses Märchen scheint auf romanischem Sprachgebiet entstanden zu sein, wo der Übergang vom Mähen zum Scheeren sich glatter vollzieht (französisch: *tondu*, italienisch: *tonsurato*, portugiesisch: *tesoura*).

Die Überlieferungen vom verstockten Weibe haben auch in die ungarische Litteratur Eingang gefunden, ihren schönsten Ausdruck in Tompa's köstlichem Gedichte: Drei waren die Kraniche.

Frau Maire Rédey-Hoffmann: Aus dem Tagebuche eines Emigrierten. (Volkskundliche Beiträge. — Siehe S. 56.)

II. Folge: Arten der schlimmen Magie. — Hexenwesen. — Zauberer. — Gespenstererscheinungen. — Exorcisation. — Traumdeutungen. — Das zweite Gesicht. — Verwandte, die in ihrer Todesstunde den Ihrigen erscheinen. Etc. Die einzelnen abergläubischen Formen werden aus England und Ungarn nebeneinander gestellt und verglichen.

Sigismund Szendrey: Unsere historischen Volkssagen. (Siehe S. 56.)

IV. Folge: Kap. 5. — Mittelalterliche Sagen. (Heutige Volkssagen, die sich auf mittelalterliche Begebenheiten beziehen.) — Sagen aus der Zeitperiode der Königshäuser: Anjou, Jagello und Hunyadi (1301—1490.) Reiches, auch internationales Material im Sagenkreise über Taten und Meinungen des Königs Mathias Corvinus.

An den Leser!

Unter dem zusammenfassenden Titel: **ETHNOGRAPHIA**

lassen wir eine **Doppel-Zeitschrift** für wissenschaftliche Arbeiten, beschreibende Beiträge und Literaturanzeigen aus dem Gebiete der ungarischen Volkskunde erscheinen.

Die erste Zeitschrift: NÉPÉLET (VOLKSLEBEN)

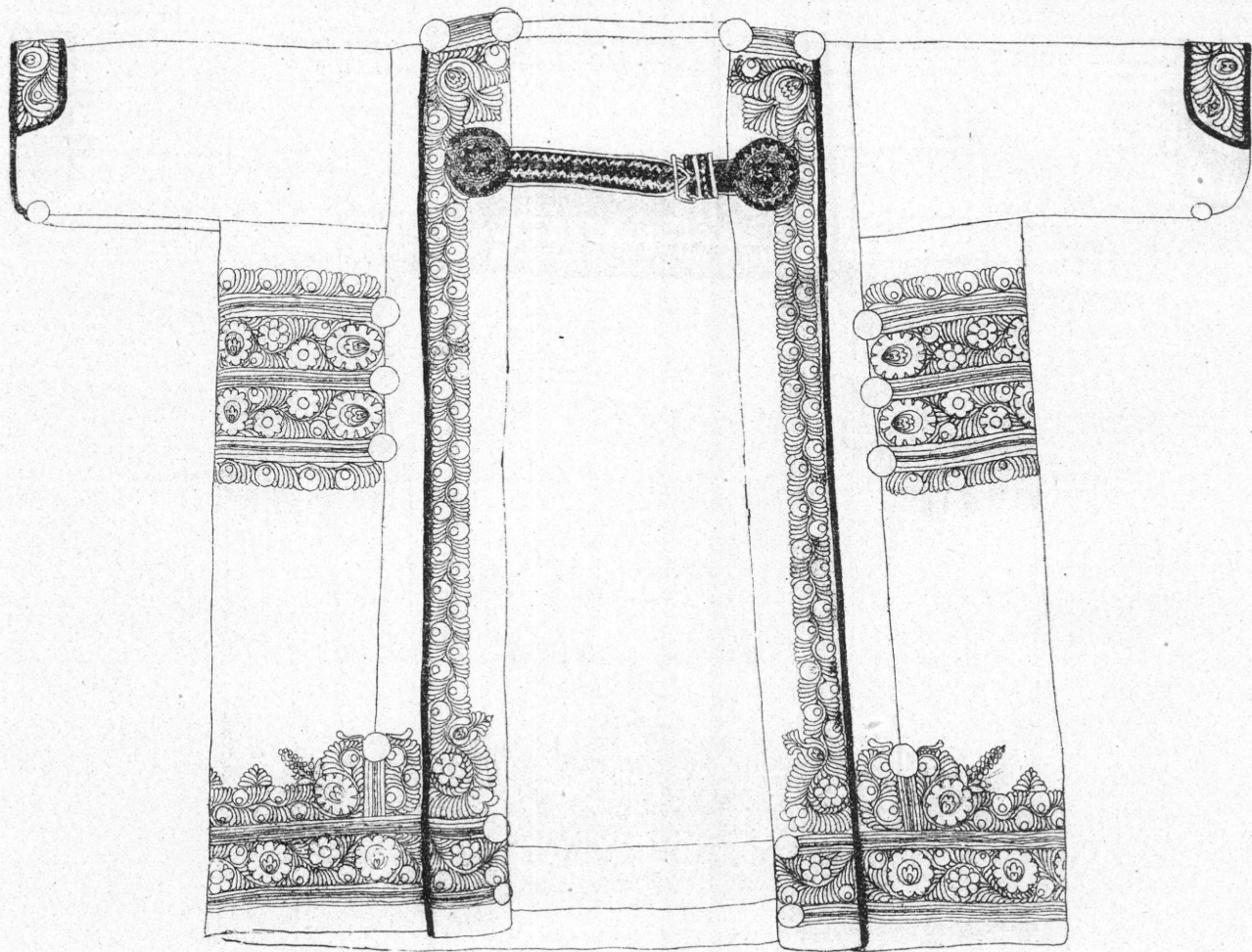
herausgegeben von der Ungar. Verein für Volkskunde, enthält **folkloristisches** Material und wird von Dr. Alex. Solymossy Hochschulprofessor, redigiert. (Adresse: Budapest, VII., Mexikoer Str. 52. II.)

Die zweite Zeitschrift: ÉRTESETŐ (ANZEIGER)

wird von der Leitung der Ethnographischen Abteilung des Ungarischen National-Museums veröffentlicht und enthält Artikel aus dem Gebiete der **gegenständlichen** Volkskunde. Schriftleiter Dr. Sigismund Bátky, Direktor des Ethnographischen Museums. (Adresse: Budapest, X., Tisztviselőtelep, Elnök-u. 13.)

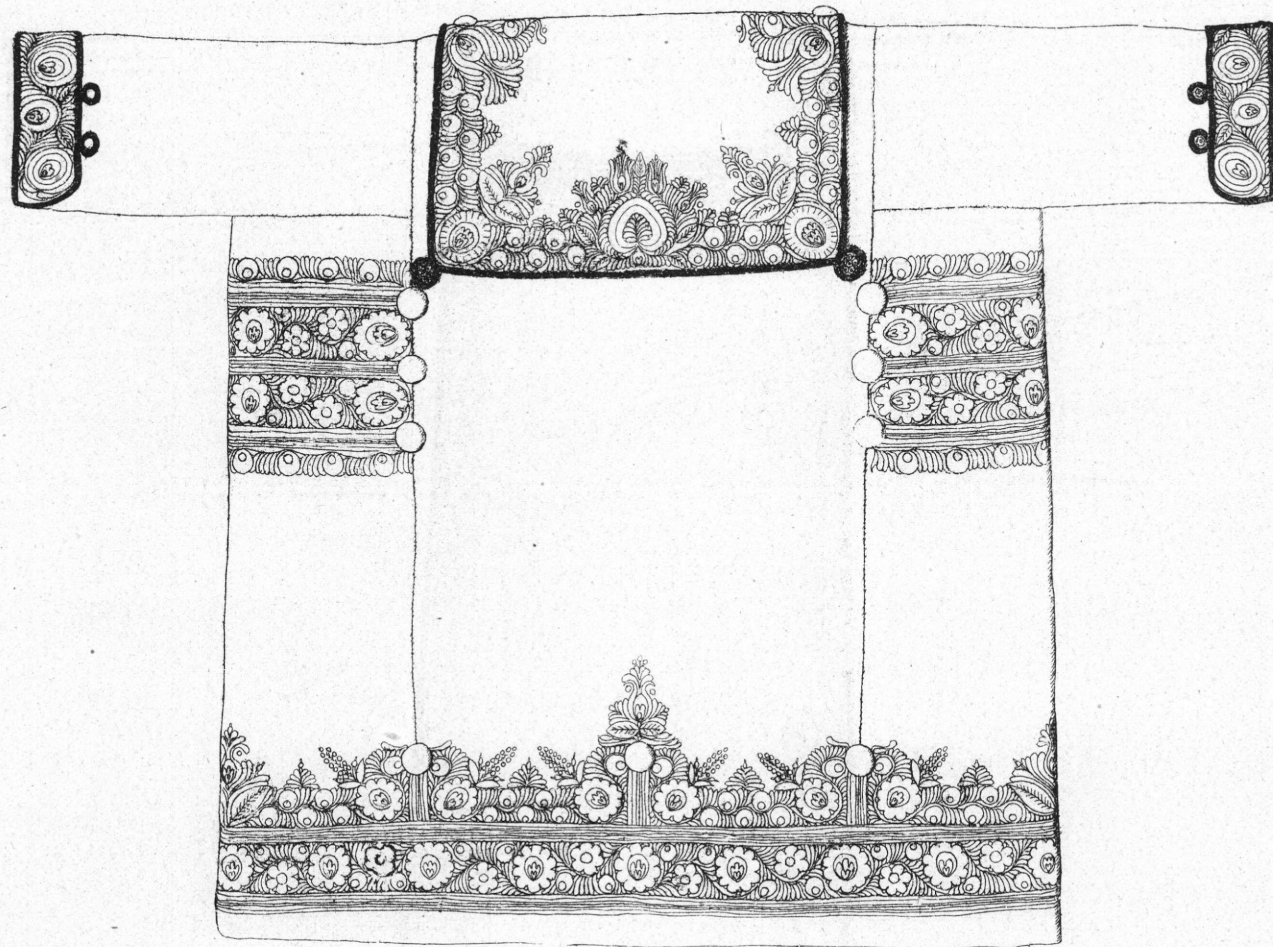
A szerkesztésért felelős: Dr. Solymossy Sándor.

I. Tábla.

Kisújszállási cifraszúr elűről.

II. Tábla.

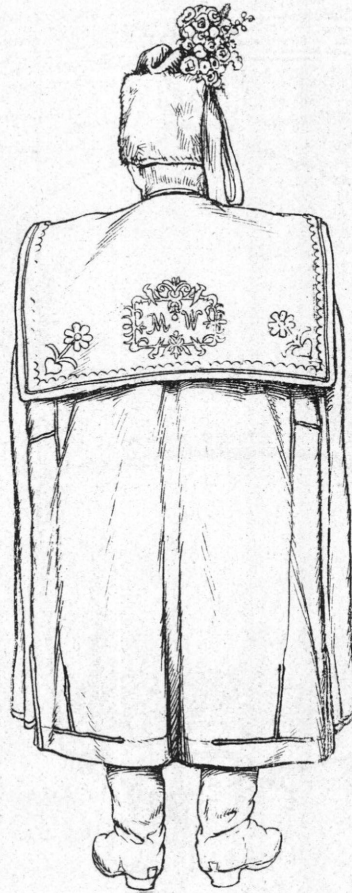

Kisújszállási cifraszűr hátulról.

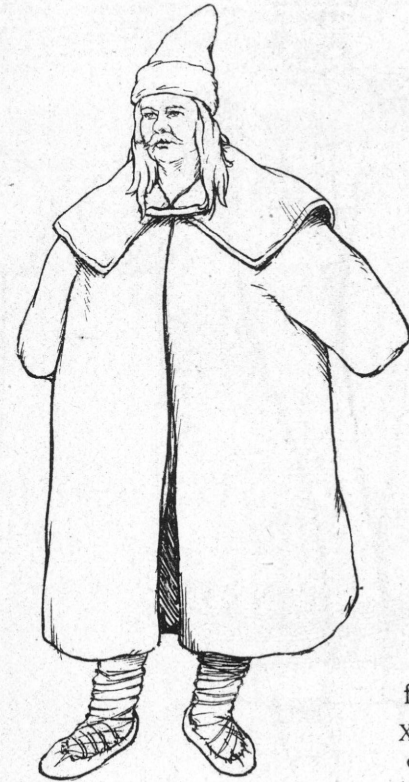
III. Tábla.

1. ábra. Erdélyi szász
férfi szűrben, elülről.

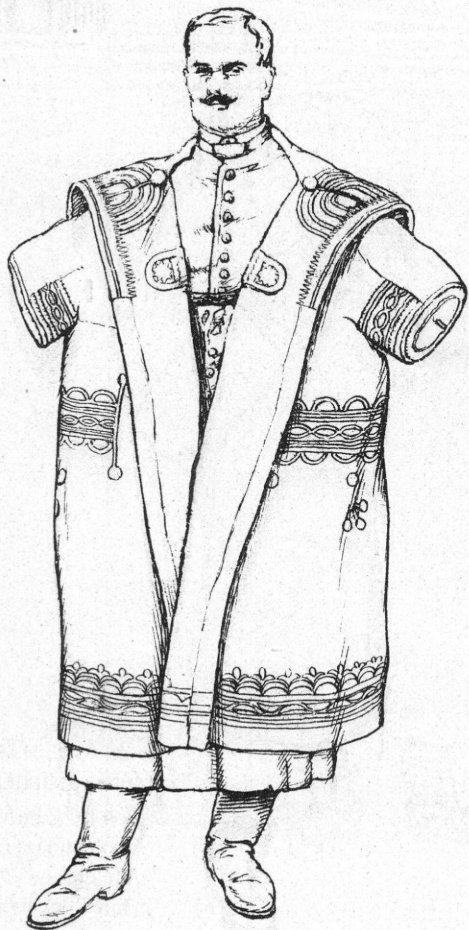

2. ábra. Ugyanaz hátulról.

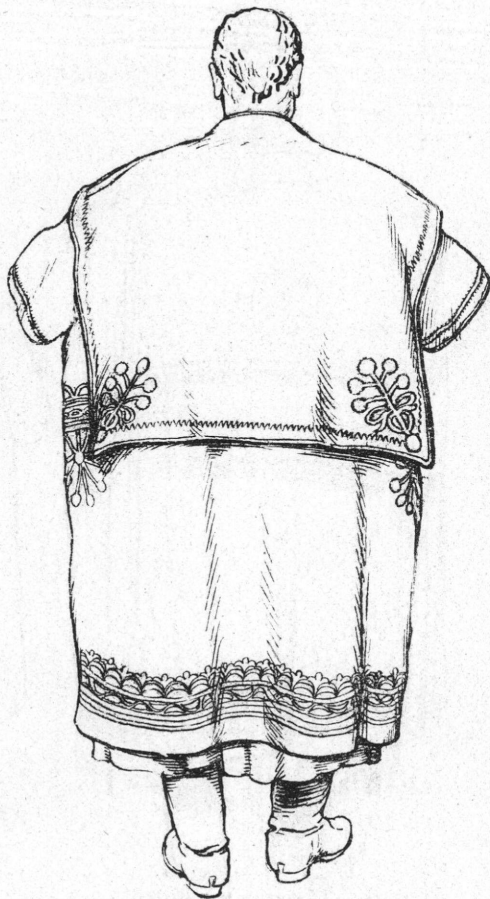

3. ábra. Tót
férfi szűrben.
XVII. századbeli
olajfestményről.
(A Néprajzi Tár
gyűjteményéből.)

IV. Tábla.

1. ábra. Csökölyi (Somogy m.)
szűr előlről.

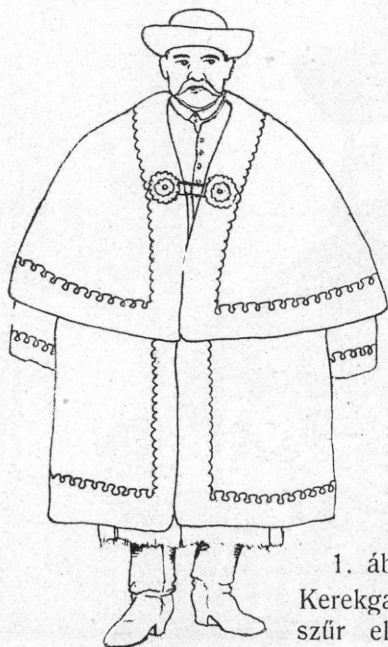
2. ábra. Ugyanaz hátulról.

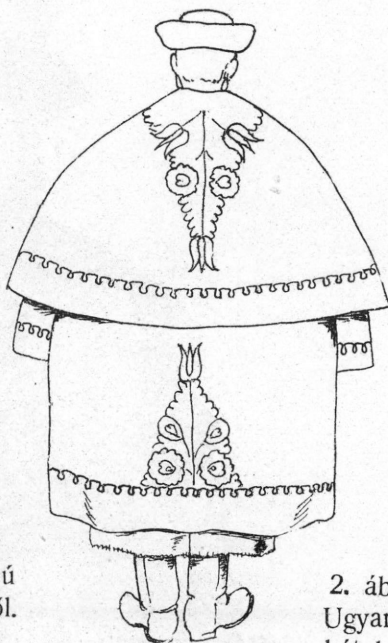
3 ábra. Szentgáli (Veszprém m.)
kanászsűr előlről.

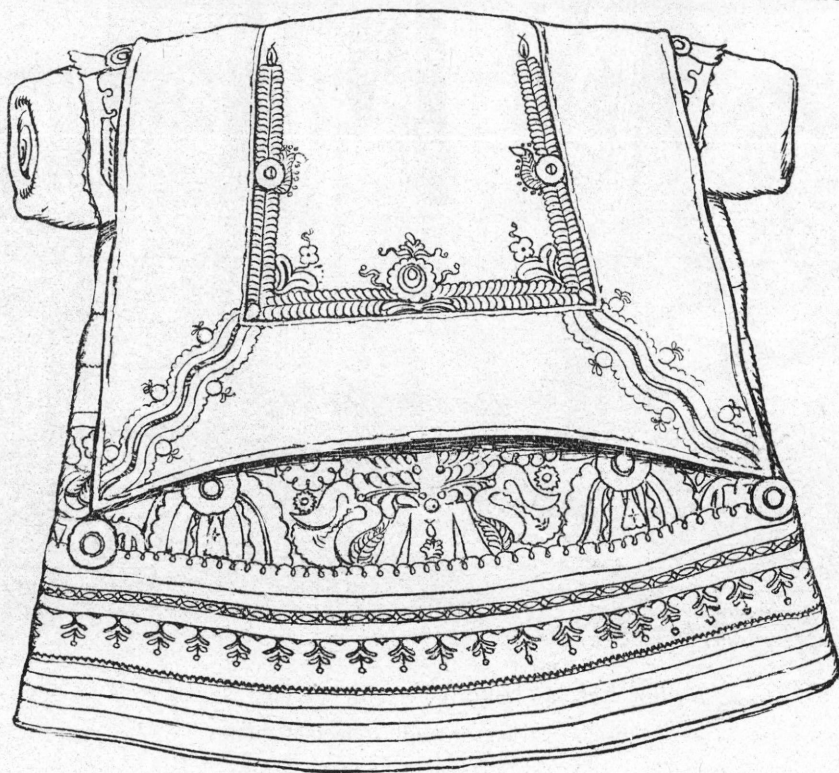
V. Tábla.

1. ábra.
Kerekgallérú
szűr elülről.

2. ábra.
Ugyanaz
hátról.

3. ábra. Szentgáli (bakonyi) kanászsűr hátról.

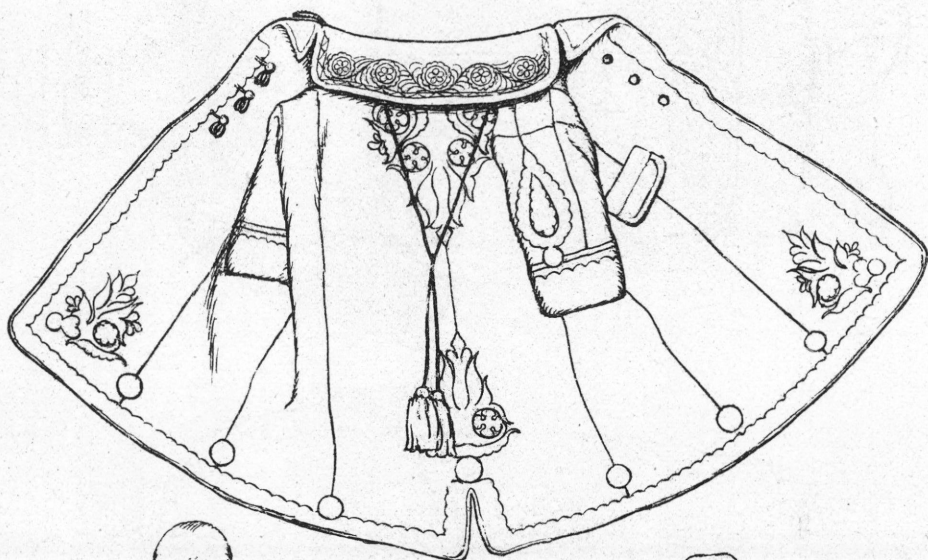
VI. Tábla.

Milfajt Ferenc bakonyi betyár kanász szűrben.

Egy 1836-ban készült könyomat után.

(A Néprajzi Tár gyűjteményéből.)

1. ábra. Dunántuli
juhász szűr (Szürkabát)
Veszprém m.

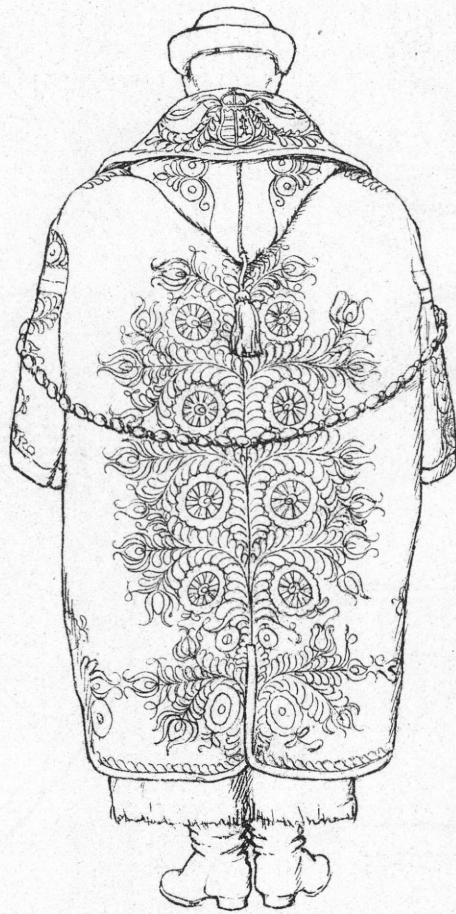

2. ábra. Somogy megyei kanász szűr.

3. ábra. Kis szűr Pécs vidékéről.

1. ábra. Sárvári (Vas m.) csuklyás juhászszerű.
(Szürkabát.)

2. ábra. Ugyanaz hátulról.

3. ábra. Juhász szűr (Szürsuba.)

A művelt magyar közönség figyelmébe!

Az emberiség érdeklődésének homlokterében ma a népfajok, a népélet és a néplélek tudományos kérdései vannak. Hazánkban a

MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG

az, mely e kérdésekkel legtöbbet foglalkozik. A társaság 1889-ben alakult; tagja lehet minden nagykorú egyén, aki ebbeli óhaját, nevének, foglalkozásának, lakásának pontos adataival és a Társaság valamelyik tagjának ajánlatával a Társaság Titkári Hivatalának bejelenti. Rendes tagsági díj évi 60.000 korona; a rendes tagság legalább három évre kötelező. (Alapítótagság címén a Társaság magánosoktól 1.000.000 koronánál, jogi személyektől 2.000.000 koronánál kevesebbet nem fogad el. Jogi személy csak mint alapító léphet a Társaságba.)

A Magyar Néprajzi Társaság néptanulmányi munkálatokat támogat, nyilvános felolvasóüléseket és vándorgyűléseket tart; hivatalos közlönye az

ETHNOGRAPHIA (NÉPÉLET)

című évnegyedes folyóirat; ezt a tagok tagilletményül kapják. A folyóirat előfizetés útján is megszerezhető; előfizetési ára évi 80.000 korona. (Egy teljes évfolyam bolti ára 100.000 korona; egyes szám ára 25.000 korona.) Tagsági díjak, előfizetési pénzek a Magyar Néprajzi Társaság Pénztára (Budapest, VIII, Múzeum-körút 14–16.), tudakozódások, bejelentések a Magyar Néprajzi Társaság Titkári Hivatala (Budapest, X, Tisztviselőtelep, Elnök-utca 13.) címére küldendők. (Csekk számla a magy. kir. postatakarékpénztárnál: 3019.)

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG

VÉDNÖKE, ELNÖKSÉGE, TISZTIKARA, VÁLASZTMÁNYA,
VALAMINT HAZAI TISZTELETBELI TAGJAI A
XXXVIII. ÉVI RENDES KÖZGYŰLÉS UTÁN:

VÉDNÖK: *Dr. Gróf Klebelsberg Kuno* vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter.

ELNÖK: *Dr. Hóman Bálint*, t.egyetemi nyilv. r. tanár, a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatója. TÁRSELNÖK: *Dr. Czákó Elemér*, h. államtitkár, a Kir. Magy. Egyetemi Nyomda főigazgatója. AELNÖKÖK: *Dr. Bátky Zsigmond*, a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Tárának igazgatója és *Dr. Solymossy Sándor* főiskolai tanár, t.egyetemi mag. tanár.

FŐTITKÁR: *Dr. Madarassy László*, m. n. múzeumi igazgatóőr. TITKÁR: *Dr. Bartucz Lajos*, m. n. múzeumi őr, t.egyetemi mag. tanár. PÉNZTARNOK: *Puchász Károly Tibor*, m. n. múzeumi gazdasági hivatali ellenőr.

VÁLASZTMÁNY: a) fővárosi: I. az 1924–26. évkörre: 1. barátosi *Balogh Benedek*, szföv. polg. isk. igazgató; 2. *Bartók Béla*, főisk. tanár; 3. *Dr. Heller Bernát*, főiskolai tanár; 4. *Dr. Kemény György*, m. n. múzeumi őr; 5. *Dr. Kovács Alajos*, h. államtitkár, a M. Kir. Közp. Statisztikai Hivatal igazgatója; 6. *Dr. Lambrecht Kálmán*, t.egyetemi mag. tanár; 7. *Dr. Magyary Zoltán*, min. tanácsos; 8. *Dr. Melich János*, t.egyetemi nyilv. r. tanár; 9. *Dr. Mészáros Gyula*, nyug. m. n. múzeumi igazgatóőr; 10. *Szendrey Zsigmond*, reálgimn. tanár; 11. *Dr. Szinnyi József*, t.egyetemi nyilv. r. tanár; 12. *Dr. Thirring Gusztáv*, m. kir. kormányfőtanácsos, a sz.föv. statisztikai hivatal nyug. igazgatója, t.egyetemi nyilv. r. k. tanár;

13. Dr. Trocsányi Zoltán, író; 14. Dr. Visky Károly, m. n. múzeumi ör; 15. (betöltetlen!) II. az 1925—27. évkörre: 1. Ballai Károly, a „Gyermektanulmányi Múzeum“ igazgatója; 2. Dr. Bán Aladár, főgimn. igazgató; 3. Binder Jenő, nyug. főgimn. igazgató; 4. Dr. Bodor Antal, egyetemi mag. tanár, a „Falu“ orsz. szövetség igazgatója; 5. Dr. Czettler Jenő, egyetemi nyilv. r. tanár, a „Magyar Gazdaszövetség“ igazgatója; 6. Fekete József, áll. tanítóképzőintézeti tanár; 7. Magyar Kázmér, m. kir. gazdasági főtanácsos; 8. Dr. Mahler Ede, t.egyetemi nyilv. r. tanár; 9. Dr. Makoldy Sándor, főreáliskolai tanár; 10. Dr. Molnár Imre, tanár; 11. Dr. Báró Nyáry Albert, író; 12. Dr. Schwartz Elemér, főgimn. tanár, t.egyetemi mag. tanár; 13. Dr. Gróf Teleki Pál, egyetemi nyilv. r. tanár; 14. (betöltetlen!); 15. (betöltetlen!); III. az 1926—28. évkörre: 1. Dr. Erdélyi Lajos, főiskolai tanár, t.egyetemi mag. tanár; 2. Ernyey József, m. n. múzeumi ör; 3. Dr. Ébner Sándor, m. n. múzeumi főtiszt; 4. Dr. Gombocz Zoltán, t.egyetemi nyilv. r. tanár; 5. Dr. Györffy István, m. n. múzeumi igazgatóör; 6. Dr. Kodály Zoltán, főiskolai tanár; 7. Dr. Lajtha László, nyug. m. n. múzeumi igazgatóör; 8. Dr. Littke Aurél, főiskolai tanár; 9. Mader Béla, nyug. min. segédhiv. főigazgató; 10. Dr. Németh Gyula, t.egyetemi nyilv. r. tanár; 11. Dr. Báró Nopcsa Ferenc, a M. Kir. Földtani Intézet igazgatója; 12. Dr. Relkovič Davorka, leánygimnáziumi tanár; 13. Dr. Szilády Zoltán, főgimn. tanár, t.egyetemi mag. tanár; 14. Toroczkói-Wigand Ede főiskolai tanár; 15. Gróf Zichy István, az Orsz. Mogy. Szépművészeti Múzeum tb. öre. b) vidéki: I. az 1924—26. évkörre: 1. Dr. Berze-Nagy János, kir. tanfelügyelő (Pécs); 2. Dr. Bibó István, min. tanácsos, t.egyetemi könyvtárigazgató (Szeged); 3. Garay Akos, festőművész (Tolna); 4. Dr. Gálos Rezső, felsőkeresk. isk. igazgató (Győr); 5. Gönczi Ferenc, nyug. kir. tanfelügyelő (Kaposvár); 6. Dr. Imre Sándor, t.egyetemi nyilv. r. tanár (Szeged); 7. Dr. Kogutowicz Károly, t.egyetemi nyilv. r. tanár (Szeged); 8. Dr. Prinz Gyula, t.egyetemi nyilv. r. tanár (Pécs); 9. Szabó Imre, nyug. p.ügyi főtiszt (Székesfehérvár); 10. Dr. Zolnai Gyula, t.egyetemi nyilv. r. tanár (Pécs); II. az 1925—27. évkörre: 1. Dr. Baróti Lajos, nyug. főreálisk. tanár (Balatonalmádi); 2. sz. Darnay Kajetán, keresk. tanácsos (Kaposvár); 3. Dr. Ecsedi István, tanítóképzőintézeti tanár, t.egyetemi mag. tanár (Debrecen); 4. Kiss Lajos, a vármegyei „Jósa-Múzeum“ igazgatója (Nyíregyháza); 5. Kovách Aladár, nyug. várm. főlevéltárnok, a „Tolnavármegyei Múzeum“ igazgatóöre (Szekszárd); 6. Dr. Milleker Rezső, t.egyetemi nyilv. r. tanár (Debrecen); 7. Dr. Pap Károly, t.egyetemi nyilv. r. tanár (Debrecen); 8. Dr. Tolnai Vilmos, t.egyetemi nyilv. r. tanár (Pécs); 9. Dr. Tonelli Sándor, keresk. és iparkamarai főtítká (Szeged); 10. Zoltai Lajos, a „Városi Múzeum“ igazgatója (Debrecen); III. az 1926—28. évkörre: 1. sz. Darnay Kálmán, m. kir. kormányfőtanácsos, az „Áll. Darnay-Múzeum“ igazgatója (Sümege); 2. Deák Gejza, főgimn. tanár (Sárospatak); 3. Dr. Gulyás József, főgimn. tanár (Sárospatak); 4. Harsányi István, főiskolai tanár (Sárospatak); 5. Móra Ferenc, a „Somogyi Könyvtár“ és „Városi Múzeum“ igazgatója (Szeged); 6. Dr. Pápay József, t.egyetemi nyilv. r. tanár (Debrecen); 7. Richter M. István, főgimn. tanár (Székesfehérvár); 8. cs. Sebestyén Károly, polg. isk. tanár (Szeged); 9. Dr. Szabó Kálmán, a „Városi Múzeum“ öre (Kecskemét); 10. Dr. Szalay József, m. kir. kerületi főkapitány (Szeged).

HAZAI TISZTELETBELI TAGOK: Dr. Biró Lajos, a M. N. Múzeum tb. öre; Dr. Csánki Dezső, államtitkár, az Országos Levéltár főigazgatója; Huszka József, nyug. főgimn. igazgató; Dr. Jancsó Benedek, c. t.egyetemi nyilv. r. tanár; Dr. Jankovich Béla, v. b. t. t., földbirtokos; Dr. Munkácsi Bernát, tanfelügyelő; Dr. Sebestyén Gyula, nyug. m. n. múzeumi igazgató; Strausz Adolf, főiskolai tanár; Torday Emil, m. kir. kormányfőtanácsos; Vikár Béla, nyug. nemzetgyűlési gyorsírodai elnöki főtanácsos; Dr. báró Wlassics Gyula, v. b. t. t., a m. kir. közigazgatási bíróság elnöke.

Kir. Magy. Egyetemi Nyomda Budapest, VIII, Múzeum-körút 6. Főigazgató: Dr. Czákó Elemér

ETHNOGRAPHIA

NÉPÉLET

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG
FOLYÓIRATA
ÉS A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM
NÉPRAJZI TÁRÁNAK

ÉRTESÍTŐJE

SZERKESZTIK:
SOLYMOSSY SÁNDOR ÉS BÁTKY ZSIGMOND

XXXVII. ÉVFOLYAM

BUDAPEST, 1926

3. SZÁM

MEGJELENIK NEGYEDÉVENKÉNT

NÉPÉLET 3. SZ. TARTALMA:

	Oldal
<i>Balogh József</i> : Ünneprontás	113—121
<i>Makoldy Sándor</i> : A káromkodás elterjedése és büntetése hazánkban 1850-ig (I. rész)	122—131
<i>Szendrey Zsigmond</i> : Történeti népmondáink (V. közl.)	132—138
<i>Rhédeyné Hoffmann Mária</i> : Egy bujdosó naplójából (III. vége)	139—143
<i>Solyomossy Sándor</i> : A mohácsi koponya	144—145
Kisebb közlemények : <i>Moravcsik Gyula</i> : A csodaszarvas mondája Bizáncban. — <i>Csefkó Gyula</i> : A nagyharsányi hegy mondájához. — <i>Sz. B.</i> : Folia ethno-glossica. — <i>Szerk.</i> : Épületes tudósítás rólunk....	146—149
Néphagyománygyűjtés : <i>Varga Gyula</i> : Nyárádi nótaszövegek. — <i>Pencz Ilona</i> : Népdalok Csór községből. — <i>Kánya Irén</i> : Gyerekrigmusok. — <i>Hársing István</i> : I. Rigó vagy húros madár? II. Az efezusi özvegy. — <i>Kocsis Lajos</i> : A magyar tudós tudománya. — <i>dr. Relkovié Néda</i> : Babonagyűjtés. — <i>—y-d</i> : Tallózás	150—158
Társasági ügyek : 159. — Németnyelvű kivonatok 160. o.	

ÉRTESÍTŐ 3. SZ. TARTALMA:

	Oldal
<i>Györffy István</i> : Az alföldi kertés városok	105—136
Kisebb közlemények : 137—144. — Régi följegyzésekből : 144—145. — Irodalmi Szemle : 145—147. — Beérkezett könyvek : 147—150. — Múzeumi hírek : 150. — Tudakozódások és kérdések 150. — Anzeiger	151—152

INHALT DES »NÉPÉLET« (VOLKSLEBEN) Nr. 3.

	Seite
<i>Joseph Balogh</i> : Fest und Festtagschändung	113—121
<i>Alex. Makoldy</i> : Das Fluchen und die Strafen dafür bis 1850 in Ungarn (I.)	122—131
<i>Sigism. Szendrey</i> : Unsere geschichtlichen Volkssagen (V.)	132—138
<i>Frau Rhédey-Hoffmann</i> : Aus dem Tagebuche eines Emigrierten (III. — Schluss)	139—143
<i>Alex. Solyomossy</i> : Ein Schedel aus Mohács	144—145
Kleinere Mitteilungen : S. 146—149. — Folklore-Texte : S. 150—158. — Vereinsangelegenheiten : S. 159. — Deutsche Auszüge	160

INHALT DES ANZEIGER. JAHRG. XVI. Nr. 3.

	Seite
<i>Stephan Györffy</i> : Die Garten-Städte in der ungarischen Tiefebene (mit 4 Karten)	105—136
Kleinere Mitteilungen : S. 137—144. — Aus alten Aufzeichnungen : S. 144—145. — Literatur : S. 145—150. — Musealangelegenheiten : S. 150. — Fragen : S. 150. — „Anzeiger“ Deutscher Auszug....	151—152

ETHNOGRAPHIA — NÉPÉLET

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG KÖZLEMÉNYEI

1926

ÜNNEP ÉS ÜNNEPRONTÁS.

— Adalékok a középkori „temetői táncok“ magyarázatához. —

„Mert valahányszor ebből a kenyérből esztek és ebből a kehelyből isztok, az Úrnak halálát hirdetitek, mígnem eljő. — Aki tehát nem méltó módon eszik e kenyérből vagy iszik az Úr kehelyéből: az Úr testén és vérén léssen vétkes. — Vizsgálja meg tehát önmagát az ember; és így egyék ama kenyérből és igyék a kehelyből. — Mert aki nem méltó módon eszik és iszik, önmagának ítéletét issza és eszi...“ Pál, I. Kor. II, 26—29.

„Egyenek és igyanak a jóllakásig, de soha a részességig, hanem isteni jelenlét szerint, Isten dicséretére. Senkise beszéljen sokat és ne kiáltozzon, nehogy belőletek gúnyt üzzenek, s ne is legyenek az embereknek botránkozására...“ Canones Hippolyti, 173—4.

Arany Ünneprontóinak filológiai vizsgálata ingoványos területre esalt, a vallástörténeti kutatás területére. Arany balladájáról könnyű volt megállapítani, hogy egy középkori kis legendakörnek igen késői terméke. Ez a legendakör — mint azt más helyen¹ részletesen kifejtettem — a XI. századi ú. n. Othbertus-anekdóta körül fejlődött ki: egy csoport legény és leány karácsony estéjén a *temető-kertben* duhajkodik, s minthogy táncukat a pap felszólítására sem hagyják abba, szörnyű átok súlya alatt, álló esztendeig ropják a káros hozatos táncot. Ennek az anekdotának vizsgálata tárta fel előttem a középkori *temetői tánc* problémáját: olyan, számunkra egészen sajátos, szinte meglepő szokást kellett felderíteni és megmagyarázni, amelyet egy-egy adatból ismertünk ugyan, de amellyel részletesebben és nagyobb vallástörténeti kapcsolatban senki sem foglalkozott. Az eddig meg nem értett szokást itt talán első ízben sikerül majd ilyen nagyobb kapcsolatba beilleszteni. De a nagy vallástörténeti távlatok gyakorta olyan elméletek és általánosítások felé csábítanak, amelyek tudományosan meg nem védhetők. Adatgyűjtésnek itt röviden közlendő eredményei is hézagossá lesznek és a dolgozat, amely nem több kísérletnél, a vallástörténészek elnézésére tart számot.

A középkori ünneprontó temetői tánc az alább tárgyalandó adatok világításában többé nem érthetetlen, szinte groteszk, izolált népszokás, hanem minden valószínűség szerint több kultikus jellegű cselekvés összefonódása és elhajlása, — láncszem egy hosszú fejlődésfolyamatban, amely a dionysosi táncoktól (vagy primitív vallás-

¹ Budapesti Szemle, 1924, 567. sz. 71—80. ll.: „Az ünneprontók. Széljegyzetek Arany balladájához.“

sok kultikus táncaiktól) napjaink „búcsújáig“, az eucharisztikus úrvacsorától a szerte dívó halotti torig vezet el.

Az ünnep mellett ősidőktől fogva ott áll az „ünneprontás“, vagyis a kultikus cselekvés ünnepiessége mellett a kultusz eltorzulása; másfelől a gyász mellett ott a vigasz, a panaszt kacaj követi.² Cikkem mottójában egy Szent Pál-idézet mellett az ókeresztény isteni tisztelet legkorábbi szabályaiból, az ú. n. Hippolytus-féle *Canones*ből közlök egy részletet. Mindakettő azt tanúsítja, hogy az ókeresztény liturgiában meghonosult *agapé*, az úrvacsorának kultusz-szerű megismétlése, már igen korán eltérült eszmei jellegétől és az eltorzulásnak bizonyos tüneteit mutatta. Aki járatos az ókereszténység apologétikus irodalmában, jól tudja, hogy az egyházatyáknak szüntelen védekezniök kell a pogány oldalról hangoztatott vádak ellen; a keresztény isteni tisztelet szerintük tiszta, mint a hit maga, a kultusszal nem kapcsolódik össze sem lakmározás, sem orgia, — Krisztus híveinek nincs mit leplezniök! A vádak mégis századokon át tarthatták magukat, mert kétségkívül nem voltak egészen alaptalanok. A gnózis félkeresztény és álkeresztény szektáiban, különösen a barbelognosztikusoknál, a kultikus lakoma a legszörnyűsegebb, minden képzeletet felülmúló kicsapongásig fajult;³ de (mint alább látni fogjuk) a katolicizmus körében is súlyos visszasságokat tapasztaltak. Messze vinne, ha itt az istentiszteleti úrvacsora, tehát az eucharisztikus *agapé* keleti és görög-római eredeteivel és későbbi változataival akarnánk foglalkozni. Ezen a helyen be kell érnünk azzal, hogy rámutassunk: az evangéliumban megörökített úrvacsora eszmei mivoltát a legrégebb időktől fogva veszélyeztette a görög-római vallás-elegyedés tarka, fantasztikus, buja szokásvilága, amelyben a kultikus étkezésnek fontos szerepe volt, és az egyház, amint azt mottónkból látjuk, kénytelen volt kezdetől fogva szüntelen tiltakozni a keresztény kultusz *pogány* meghamisítása ellen s végül is a hívők közös étkezését, — az úrvacsora reprodukálását — kiküszöbölte a kultusból.⁴

Ez a tiltakozás az egyházi élet formáinak megszilárdulásával

² Herman Usener, a vallástörténet tudományának egyik nagymestere, néhány kevésbé feltűnő adatot „*Klagen und Lachen*“ címmel rövid feljegyzésbe foglalt egyszer össze: Rhein. Museum, LIX, 625. Újra lenyomtatott: Kleine Schriften, IV. köt., 469. Cikkére alább még egyszer visszatérek.

³ Epiphan. Pan. haer. 25—6. E szekta szokásainak rövid leírását l. Hans Leisegang hasznos könyvében: Die Gnosis, Lipce, 1924, 186. kk. II.

⁴ Az „Úrvacsora“-irodalmat nem idéztem. A kultikus étkezés analóg jelenségeiről Dieterich írt: *Eine Mithrasliturgie*, 102 kk. II. Felfogásom szerint, amint ez a fentebbiekből is kitűnik, az *agapé*k elfajulása és a sírokon való pogány ételáldozásból kibontakozott temetői duhajkodások, ha különböző eredetűek is, igen korán egy gondolatkörbe: az istenséggel és a halott szellemével való együttétkezés gondolatkörébe fonódtak össze. Ennek a két szokáscsoportnak egyfelől rokonsága, másfelől eltérései eddig a tudományos kutatást is megnehezítették. Érdekes példakép F. X. Kraus *Realenzyklopädie d. christl. Altertümer*-éből (Freiburg, Herder, 1882.) a következő részletet idézem: „... eine ganz irrthümliche (!?) Vermischung der alten Agapen mit den zu Ehren der Toten und denen der Martyrer gehaltenen Mahlzeiten — Dinge, die man doch endlich auseinanderhalten sollte.“ Valósággal azonban a temetői lakomákat annál kevésbé lehet elkülöníteni a teljességgel más eredetű és természetű templomi *agapé*-ktől, mivel az egyházi élet és népszokás — mint láttuk — szinte-szinte tudatosan elkeverte őket.

mind hangosabb és erőteljesebb lesz. E folyóirat egyik korábbi számában⁵ néhány érdekes adatot közöltem az V. századból. Szent Ágoston leveleiben és prédikációiban megőröki kora templomi életének súlyos elfajulásait: a templomokban szerte dívó orgiasztikus lakmározásokat, — lakomákat és táncünnepségeket sírok, különösen a templomok védőszentjeinek sírjai felett.⁶

A templomi lakmározások eredetét, mint azt már láttuk, kétségtelenül az eucharisztikus agapékban kell keresnünk. A lakomától és iszákosságtól már csak egy lépés a táncig és szinte természetes, hogy a pogány szokásokkal elegyedő ókeresztény népszokás az egyház lehangosabb tiltakozásának ellenére is teret adott a pogány táncoknak. Az agapé vizsgálatánál is messzebbre vinne a pogány kultuszi táncnak tárgyalása. Témánk szempontjából elégséges rámutatnunk, hogy a korai kereszténység szokásvilágában gyökeret vert kultuszi tánc a sírok körül nem más, mint a dionysosi táncnak, vagy valamelyik szinkretisztikus változatának kései mása.

A táncsal, mint a primitív vallásnak, avagy a magasabbrendű antik kultusznak elemével e cikkben nem foglalkozhatom; ugyanígy mellőzhetőnek tartom a kultikus, sírok felett való vagy temetői táncnak lélektani elemzését. A kultuszi tánc jelentős témaköre még bűvárokra és feldolgozóra vár. Az e tárgyról szóló utolsó összefoglalást: W. O. E. Oesterley, D. D., *The Sacred Dance. A study in comparative folklore* (Cambridge, 1923) c. könyvét a bíráló K. Meuli (Basel) — aki értesülesem szerint jelentős adatanyag alapján nagyobb szabású munkán dolgozik e témáról — (*Archives Suisses des Traditions Populaires*, XXVI. p. 306. kk.) elégtelennek ítéli.

A halottak kultuszával kapcsolatos eme szokásokat (éppúgy, mint a templomi lakmározást) a korai kereszténység maga is *pogányoknak* érezte, nyűgüket nehezen viselte, szüntelen küzdött ellenük. A Népelet hasábjain már korábban idézett helyeken felül utalni kívánok Szent Ágoston egyik beszédének oly részletére,⁷ amelyből kitűnik, hogy Szent Cyprianus sírján „egész éjjeleken át *tilalmas dalokat énekeltek* s a dalolók *táncoltak is*“ (*per totam noctem cantabantur hic nefaria et cantantibus saltabatur*). Egy ugyancsak szentünknek tulajdonított beszédben, egy ú. n. *sermo suppositius*-ban⁸ olyanokról hallunk, akik templomok *előtt* valamiféle táncot lejtenek; *pogányok* ezek, írja Ágoston, mert a „*consuetudo balandi*“ mindenestől pogány örökség!

Már fent utaltam rá, hogy az agapé elfajulása súlyos botrányok forrása lett; a korai zsinatok nem győznek szót emelni az ellen, hogy ily lakomák egyáltalában templomokban ünnepelessenek. Ugyan így állott ez a gyász-agapékkal, amelyek veszedelmesen hasonlítottak a bálványimádók gyászlakmározásaihoz.⁹

⁵ 1925. (XXXVI.) 62—3. II.

⁶ Szent Ágoston XXII., XXIX. és XCI. levelei; továbbá Sermo 311, 5, amelyről alább szó lesz.

⁷ Sermo 311, 5.

⁸ Ed. Maur., Appendix, Sermo 265, § 4.

⁹ Concil. Carthag. ann. 397., c. 30.; Codex can. eccles. Afric. 42., 60. V. ö. Szt. Ág. Conf. VI., 2.

Az ókeresztény szokások illetően eltorzulása nem maradhatott hatástalan: a katolicizmus ellenfelei, különösen a manicheusok felfedezték, hogy az egyház ellen való akciónak itt alkalmas támadási felület kínálkozik. Szent Ágoston ellenfele, Faustus, a híres manicheus püspök egy nagy vitájában szemére hányja a katolikusoknak, hogy 'a pogányok áldozatait agapéokra fordították át, a bálványokat mártírokra, az elhunytak árnyékait borral és étkekkel engesztelik meg; ünnepnapjaikat a pogányokkal együtt ülik meg' (*sacrificia eorum vertistis in agapes, idola in martyres, quos votis similibus colitis; defunctorum umbras vino placatis et dapibus, sollemnes gentium dies cum ipsis celebratis*). Ágoston e vádakra hosszan megfelel; különösen jellemző azonban a helyzetre, hogy tiltakozását végül is beismeréssel fejezi be: 'más az, amit tanítunk, más, amit elviselelünk, — más, amit hirdetni kötelességünk és más, amit irtogatnunk kell, s addig is, míg ki nem irtjuk, *kénytelen-kelletlen eltűrjük*. Más a keresztények fegyelme s más az iszákosok mértéktelensége avagy a gyengék tévelygése. De még ebben is nagy a különbség az iszákosoknak és a szentségsértőknek bűne között. *Mert sokkal kisebb bűn, ha valaki ittasan tér vissza a mártírok sírhelyéről, mint az, ha valaki a mártíroknak akár józanul is — áldoz. Azt mondtam: ha a mártíroknak áldoz és nem azt mondtam: ha Istennek áldoz a mártírok emléknapjain.*¹⁰ Más helyen ezt írja Hippó püspöke: Tudom, hogy sok olyan ember van, *aki a halottak felett duhajan iszákoskodik és a holttestek előtt lakomákat találván fel, az eltemetett halottak felett önmagát temeti el, — sok olyan, aki a falánságot és a részegeskedést a vallással hozza kapcsolatba...*

Íme: *itt van a táncos ünneprontásnak gyökere*. Már az V. században ezen a téren a hívők körében fogalomzavar uralkodik: pogány szokások csökevényei összefolynak az evangélium vallásának legnemesebb szimbolizmusával és a hatalmasan terjedő katolicizmus szemethúnyni kénytelen, mert éppen e visszásságok néha nagymértékben megkönnyítik térítő munkáját. Ujra emlékeztetek Szent Ágoston 29. levelének egy részletére: „az üldözések után, a béke helyreálltával, a pogányoknak nagy és szenvedélyes tömegei óhajtották a kereszténységet felvenni s csak az tartotta őket vissza, hogy ünnepnapjaikat bálványaikkal együtt bőséges lakmározással és mámorral szokták volt megülni, s ettől a káros, de ősrégi gyönyörűségtől nem tudtak egykönnyen elszokni. Jónak látták tehát őseink, hogy e gyengeségüket *ideig-óráig elnézzék...*¹¹

Népszokások és babonák tudvalevően csodálatos erejük s az

¹⁰ Aliud est, quod docemus, aliud, quod sustinemus, aliud, quod praecipere iubemur, aliud, quod emendare praecipimur, et donec emendemus, tolerare compellimur. Alia est disciplina christianorum, alia luxuria vinolentorum vel error infirmorum. Verumtamen et in hoc ipso distant plurimum culpae vinolentorum et sacrilegorum. Longe quippe minoris peccati est ebrium redire a martyribus quam vel ieiunum sacrificare martyribus. Sacrificare martyribus dixi, non dixi: sacrificare deo in memoriis martyrum. Contra Faustum, XX, 21. — Faustus vádja u. o., 4. — Novi multos esse, qui luxuriosissime super *mortuos* bibant et *epulas* cadaveribus exhibetes super sepul tos seiosos sepeliant et *voracitates ebrietatesque* suas deputant religione... De morib. eccl. cath. I, 34.

¹¹ L. Népelet XXXVI, 62. l.

egyháznak is tapasztalnia kellett, hogy a mártirkultusszal kapcsolatos pogány éktelenségek nem „ideig-óráig“ (ahogy Szent Ágoston vélte), hanem századokon és századokon át tenyésztek vadhajtásokként a vallási s egyházi élet fáján. Az eucharisztikus úrvacsora már korán helyet adott a szentmisebéli eszmei áldozásnak, de a dionysosi táncoknak ama változata, amely Szent Cyprianus sírja felett éjjeli orgiává szilajult és tilalmas dalokkal bővült, ötszáz évvel később is megtalálható a keresztény községek életében: „az asszonyoknak énekét és táncát a templom udvarában akadályozzátok meg, — írja Ratherius a X. században¹² — az ördögös énekeket, amelyeket a halottak felett a nép énekelni szokott és a dévajságokat a mindenható Istenre való hivatkozással tiltsátok meg, (*cantus et choras mulierum in atrio ecclesiae prohibete. Carmina diabolica quae super mortuos vulgus cantare solet et cachinnos sub contestatione Dei omnipotentis vetate.*) Valószínűnek tartom — bár adatok e részben rendelkezésemre nem állnak —, hogy ami Cyprianus sírja felett *nefarium* volt, az ötszáz évvel később *cachinni* formájában szívesen tartotta magát: dévaj, talán obszcön¹³ versek lehettek ezek, amelyek éppen a *panasz-kacaj* ellentéte erején kerültek a gyászsal kapcsolatba. Usenernek már idéztem cikkéből a következő részletet emelem ki:

„In der Landschaft Gallura, dem nördlichen Teil der Insel Sardinien, wird die Trauer um einen Toten noch in alter Herbigkeit geübt; bis in das erste Viertel des XIX. Jahrh. war auch das Klageweib (die attitadora), meist gemietet, unerlässlich. Aber zum Herkommen gehört noch jetzt, dass, nachdem die Bahre forgetragen und die Geistlichkeit zur Tröstung der Familie (*a fa l'accunoltu*) eingetreten ist, ein Weib aus dem Volk, die sog. buffona, eine Lustigmacherin, sich einfindet, welche die Aufgabe hat, durch ihre Scherze die Trauernden zum Lachen zu reizen. Man hat dort ein altes Sprichwort *Non v'ha dolu senza risu*, „Es gibt kein Klagen ohne Lachen“, und damit hat es folgende Bewandtniss. Als unser Herr und Heiland gestorben war, kamen die Tiere alle zur Schmerzensreichen, um ihre Teilnahme zu bezeugen. Nur dem Frosch wollte es scheinen, als übertreibe die Mutter Gottes ihre Klagen. Der sagte zu ihr: Maria, wenn du so sehr klagst, um den Tod des einen Sohns, was hätte denn ich tun sollen, als mir das Rad eines Karren in einer Umdrehung sieben Kinder tötete? Die heilige Jungfrau konnte bei diesem drolligen Einfall sich des Lachens nicht erwehren, und seit dem Tage hat es keine Trauer gegeben, bei der nicht auch das Lachen seinen Anteil gehabt hätte. So erzählen die Sarden. Die Legende dient ihnen zur Erklärung und Rechtfertigung des sonderbaren Brauchs.¹⁴

¹² Migne. PL, CXXXVI., 563.

¹³ Primitív népeknél tudvalevően *obszcön táncok* sem ritkák a halotti szertartás keretében.

¹⁴ Usener e népszokást a következő című könyv alapján ismerteti: Francesco de Rosa, *Tradizioni popolari di Gallura*, 1898. — *Gyász és derű* egyesülnek az egykori osztrák-magyar hadsereg katonái temetéseiben is: a temetésről visszatérő katonazenekar víg nótákat játszik. Felkérésemre erről a szokásról o. Gabányi János tábornok úr volt szíves felvilágosítást adni. A víg zenészővel való visszatérés, véle-

Usener e kapcsolatban még az ókori rómaiak fizetett temetési mókacsinálóira (*scurrae*) emlékeztet. A középkor e dévajságairól nyilván nem tudott. Számunkra azonban önként kínálkozik a sardiniai népszokás, mint a középkori *cachinni* analogonja. Nem lehetetlen, hogy a mi halotti torainknál is közrejátszik valamely hagyományos kedvderítő momentum — az italon kívül is.

Az ugyancsak X. századbéli Regino apát sűrűn emlékezik meg ezekről a temetési vagy temetői táncokról és dalokról. Így kötelességévé teszi a papságnak — egészen Ratherius módjára és szinte szövegéhez is ragaszkodva —, hogy a templomudvari táncokat, az ördögös dalokat és a dévajságokat tilalmazzák.¹⁵ Az arlesi és toledói zsinatra való hivatkozással azt írja, hogy „kiirtandó mindenestől az a vallástalan szokás, amelyet a nép a szentek ünnepein üzni szokott, hogy t. i. a hívők, akiknek a szent misén résztvenniök kellene, *táncokkal és gyalázatos énekekkel* éjszakáznak, nem csupán önmaguknak ártalmára, hanem a papság szolgálatát is megzavarva“. És már nem lep meg bennünket, ha *nyomban* hozzáfűzi a másik utasítást: „a laikusok, akik a halott ravatala felett virrasztanak, szent félelemmel és tisztelettel tegyék ezt. Senkise merészeljen ott ördögös énekeket dalolni, sem pedig tréfálkozni vagy táncolni, mivel ezt a pogányok az ördög tanítására találták fel. Mert ki ne tudná, hogy ördögi dolog és nemcsak a keresztény vallástól idegen, hanem az emberi természettel is ellentétes, ott dalolni, vigadni, részegeskedni és dévajságokkal a száját megoldani és félretéve minden kegyeletet, érzést és szeretetet, testvérünk halála felett mintegy ujjongani, ahol gyásznak és panasznak siránkozó szóval kellene kedves testvérünk elvesztését hirdetni? (Következnek bibliai példák.) És éppen ezért az ilyen illetlen vigasság és kárhözvatos dalolás Isten tekintélyével mindenkép megtiltandó. Ha valaki énekelni akar, énekelje a *Kyrie eleison*t. Ha ezt nem akarja, hallgasson. Ha pedig hallgatni nem akar, nyomban tiltassék el mindentől, hogy ne légyen néki szabad tovább ott maradni, hanem távozzék el és menjen a lakására. Másnap pedig olyként fenyítettessék meg, hogy a többiek rettegjenek“.¹⁶

Az egyházi büntetések taxatív felsorolásánál ezt olvassuk: „Halottak felett *ördögös dalokat* énekeltél, — húsz napig vezekeljél.“¹⁷ Más helyen ismét a püspök feladatává tétetik, hogy a község meglátogatása alkalmával megtudakolja, „vajjon nem énekelt-e valaki gyalázatos és nevetségkeltő dalokat a templom körül“.¹⁸

A halotti kultusz e középkori szokás-eltorzulásai természetesen a legkülönbözőbb ősvallási elemeket is tartalmazzák, a már ismertetett ókori görög-római kultikus hagyományokon felül. Így

ménye szerint, azt fejezi ki, hogy a katona halála nem szomorúság. A szokás (amely csak hagyományon s korántsem szabályzaton alapul) a landsknechtétől ered s onnan plántálódott át a cs. és kir. hadseregbe. E magyarázattal nem azonosíthatom magamat egészen; a szokásnak mélyebben rejlő nyitját kétségkívül sikerül majd megtalálni.

¹⁵ Migne, SL, CXXXII., 190., § 70—1. Szinte ugyancz szavakkal: 457.

¹⁶ U. o. 265—6.

¹⁷ U. o. 251.

¹⁸ U. o. 287.

valószínű, hogy *carmina diabolica*-ban és a *cachinni*-ben az a *gyász-lárma* is továbbél, amely nemcsak a primitív népeknek, hanem a zsidóknak, tehát a korai keresztényeknek is rossz szellemet üző eszköze lehetett. Jézusról azt olvassuk Márk evangéliumában, 5, 38: „S odaérkezék a zsinagógafő házába, és látja a zürzavart, a nagyon siránkozókat és jajgatókat. És bemenvén azt mondja nékik: Mit zajongtok és siránkoztok? A leányka nem halt meg, hanem aluszik.” Ugyanígy Mt. 9, 23: „És mikor eljutott Jézus a főember házához, és látta a *siposokat* és a *zajongó* sokaságot, mondja nékik...” Nem a panasz és a fájdalom hangja ez, hanem kétségkívül szelleműző vad lárma; erre vall a görög eredeti szavainak használata: *ὄρυθος* mindig „zavaros tumultus, zavargás”, *αλαλάζειν* pedig „ordítani, bögni” értelmében használatos.¹⁹

Mindezt összevéve, több-kevesebb biztossággal állapíthatjuk meg, hogy a középkor népelete, az egyház hivatalos rituáléja mellett, fenntartotta, de összekeverte az ókori kultikus szokásoknak amaz elfajultait, amelyeket fentebb érintettünk. Számos, itt részben ismertetett adat azt tanúsítja, hogy a középkor, egyházilag *nem* approbált „templomi” életében három, kétségtelenül *pogány* eredetű szokás fonalai futnak keresztül-kasul, fonódnak össze és teremtenek új meg új szokásformákat. Ezek: az „ördögös énekek és dévajságok a kiterített halott felett” (*carmina diabolica et cachinni super mortuos*), a „táncok a templom előcsarnokában” (*saltationes in atrio ecclesiae*) és végül a „temetői táncok” (*choreae in coemeteriis*).

Ezeknek a, kétségkívül néphagyományból és babonából táplálkozó kicsapongásoknak eredetét és újabbkori következéseit ismerjük, és tudjuk, hogy az egyház mily szigorúan ítélte el azokat. Nem ismerjük azonban magukat a középkori szokásokat és nem tudjuk, minő babonás hiedelmekkel kapcsolódtak össze a pogányságnak eme kései szertartás-csökényei: sem leírásuk, sem — tudunkkal — ilyen „ördögös ének” szövege nem maradt reánk.²⁰ Abban a legendában, amely Arany János balladájának magva, az egyház tilalma tükröződik: nevelő célzatú példázat az „ünneprontók” tánca a temetőből — a halálba! „Haláltánc”, *danse macabre* ez, vagy legalább is olyan borzalmas tánc, amely a legenda olvasóiban a *halottak* rémes körtáncának emlékét kelti fel.

A „haláltáncnak”, ennek az, eddig jóformán tisztázatlan középkori művészeti és szokástörténeti „közhelynek”, egyik legfontosabb alakja a Halál, akit gyakorta ördög alakjában ábrázoltak. Nem érdektelen megállapítani, hogy az ördögi zenészt a táncos ünnep-

¹⁹ V. ö. a *siposokra* nézve, akik a zsidó gyászszertartás kiegészítői: Geier, de Luctu Hebraeorum, p. 16; Grundt, die Trauergebr. d. Hebr. 1868. — A szokás ösvallási analógiára nézve: Clemen, Die Reste d. primit. Religion i. ältest. Christent., Giessen, 1916, 133; Grüneisen, Der Ahnenkultus u. d. Urrelig. Israels 1900, 100; Lods, La croyance à la vie future dans l'antiquité israélite 1906, 121.

²⁰ K. Meuli (idézttem cikkében) többek közt ezt írja: Wir müssen uns deshalb eingestehen, nicht zu wissen, was die Tänze bei Bestattungen und aus den Friedhöfen bedeuteten, die während des Mittelalters und z. T. sogar bis in unsere Zeit hinein der Geistlichkeit ein so oft beanstandetes Ärgernis bereiteten; es fehlen uns genaue Beschreibungen.“ Cikkének közlésekor Meulinek már tudomása volt e sorok írójának témájáról és vizsgáldásairól.

rontás kapcsolatában először a magyar ponyva sejteti, tisztán csak Aranynál áll előttünk: nála a démoni dudás a dráma főszereplője lesz. Arany, talán öntudatlanul, valóban danse macabret formál a legendából.²¹

E szokások bámulatraméltó szívóssággal éltek tovább, noha folklorisztikus és logikai kapcsolatuk századok múltán nemcsak elhalványult, de teljességgel meg is szűnt. A későbbi középkor zsinatainak napirendjén sűrűn szerepelnek a temetői (halottas) táncok; az 1279. évi budai zsinat is kénytelen ellenük tiltakozni.²² „Tiltsák meg a papok — olvassuk a zsinati határozatban — kiközösítés terhe alatt, hogy senki se merjen a *temetőkben*, avagy a *templomokban táncot járni*, mert (ahogy Ágoston mondja) jobb ünnepnapon ázni vagy szántani, semmint táncot járni...“ Ugyane zsinat a középkorban szokásos éjjeli előünnepek templomi megüledését is tilalmazza, „cum ex vigiliis scandala proveniant et peccata...“

Még a XVI. századból is vannak rá adataink, hogy Franciaországban temetői táncok és bolondünnepek zavarták meg az egyházi szertartás komolyságát. 1551-ben a narbonne-i tartományi zsinat²³ éppúgy kénytelen e kicsapongó népszokásokkal foglalkozni, mint egy évezreddel korábban Szent Ágoston.

Hogy a magyar temetéseket *táncos torral* ülték meg, számos adat bizonyítja, így a többi közt a XVII. századnak érdekes kultúráképét nyújtó *Ungarischer oder Dacianischer Simplicissimus* is.²⁴ E korban a protestánsizmus is felemeli tiltó szavát; Alvinczy Péter p. o. „A holt emberekért *esztendőnként* való tor csinálást ördögi találmány“nak ítéli (Itinerarium Cathol. p. 100.).

*

Ezek az adatok elégségesek lesznek ahhoz, hogy egy nagymúltú népszokásnak fejlődésfolyamát vázlatosan feltüntessék. Ez adatok ismeretében aligha lesz kétséges, hogy az ókereszténység világában divott templomi lakomák és temetői táncok, a középkor temetői orgái, ravatali dalai és dévajságai (Comenius „*Ianua Linguae Latinae*“²⁵ájában a *gajdolások* szót olvassuk), végül az új és legújabb kor zajos búcsúi és halotti torai, amelyek — különösen *hazánkban* — szinte mindmáig *tánc* is kapcsolatosak, — hogy e „keresztény“ népszokások mind a *pogány* táncszokásokban, bálványáldozatokban és sírok felett való démonengesztelő ételáldozásban gyökereznek.

²¹ V. ö. id. cikkemet a Bp. Sz. ben. — A temetői és temetési táncnak és az ú. n. haláltáncnak kapcsolatára e helyen nem térhetek ki; a szükséges adatanyagom is hiányzik, amely a köztük valószínűen fennállt kapcsolatot igazolhatná. A haláltánc-gondolatnak és dús hajtásainak útvesztőjében egy fiatal magyar kutató igyekszik újabb utat törni: *Kozáky István* nagyobb munkálatának első részlete legújabb látott napvilágot az EPHK 1926. évf. 90. és kk. II. sz. in.

²² „... prohibeant sacerdotes sub pena excommunicationis choreas in cimeteriis vel in ecclesiis duci, quia ut ait Augustinus, melius est festivis diebus fodere aut arare, quam choreas ducere...“ Constituiones, Endlicher, Monum. Arpad. p. 583. — 43. §. A *vigilia* tilalma a 44. §-ban. — Káldy Gy.: A régiebb és újabb magyar táncok.

²³ V. ö. fentebb idézett cikkemet a Bp. Szemlében.

²⁴ XXIX. fejelet. Ismertette Réthelyi Prikkel Marián: Magyar Halottas táncok, Ethnogr. XVII., 1906. 167. kk. 11. — V. ö. u. o. 251. l., Gárdonyi Géza: A halottas tánc, továbbá u. o. XXIII., 1912. 202. l. Kálmány Lajos: Halottas tánc.

Láttuk, hogy az egyház másfélezer éven át mind e szokás-eldurválások ellen nem győzött eléggé hangosan tiltakozni. Érdekes, hogy amint a hippói püspök az V. században a szószerkről intette híveit, ugyanúgy — Kálmány Lajos feljegyzése szerint — hazánkban vidéki papok, mint Travnyik káplán és Halkóczi, Kálmány paptársa, még 1875-ben is prédikáltak a táncos és dalos tor ellen.²⁵

Ha valószínűvé sikerült tennünk a jelenségeknek ama kapcsolatát, amelyet cikkünkben vázoltunk, akkor e „levezetésből“ többféle tanulságot meríthetünk. Sikerült a görög-római pogányság kultuszvilágának egy darabját, szinte ősi sértetlenségében megragadnunk, — olyan pogány szertartási szokás-csoportot, amely ezúttal korántsem hasonul át kereszténnyé, hanem ellenkezőleg mindenkor merő ellentétben állt és él az egyház tanításaival s a kereszténység tilalmainak ellenére másfél évezreden át máig is burjánzik. Sikerült a középkor e szokásainak gyökereire rámutatni és egyben megrajzolni napjaink halotti torának családfáját. Arra a kérdésre, mennyi népi pogány elem konzerválódott ebben a görög-római eredetű szokáscsoportban — tehát p. o. a magyar halotti torban mi az ősmagyar elem és mit kaptunk Nyugatról, — csupán nagyobb adatanyag alapján kísérhetjük meg a válaszadást. E vázlatnak csupán az volt a célja, hogy a problémát felvesse és a szokásoknak bizonyos láncolatára reáirányítsa a figyelmet.²⁶

Balogh József

²⁵ V. ö. Kálmány fent idézett cikkét.

²⁶ Szabó Dezső „Az elsodort falú“ c. regényének első fejezetében (3. kiad., I. köt., 62–70. l.) a legrealisztikusabb színekkel állítja elénk a *táncos-dáridós temetésnek* azt a formáját, amely állítólag máig is dívik Erdély egyes vidékein. A „*kaláka-temetéshez*“ — ez a szó a 'piknik' egy nemét jelöli — már jóelőre összehordják a tor étel-ital-ajándékait. A temetést megelőzi a felravatolozott halott háza melletti színbén a poharazás, köszöntőkkel, dévajságokkal. A megérkező tiszteletest a falú ott mulató népe arra kényszeríti, hogy közéjük üljön és részt vegyen a mind hevesebbé fajuló dínom-dánomban. Végre, órák múltán, mikor a temetési vendégek jórésze már elázott, lát hozzá a pap szertartáshoz és megindul a temető irányában a dülöngő, részeg menet. A korcsma előtt elhaladtakban újra elfogja őket a szesz és a duhajtság vágya: a koporsóval együtt betérnek. Az ivás már orgiává fajul, amelynek ábrázolásába az író Rabelais és De Coster ríktó színcit elegyíti: pálinka, cigány, nóta és — tánc: „néha elnyújtott görcsökben vadul jajgató volt a ritmus és halálos a tánc... A ritmust ólomeszímáikkal úgy vágta bele a földbe... Majd kurtább ütemben, nekifutott lihegéssel toporzékoltak, kurjantották be az éjszakába...“ Tánc közben nekivágódnak a koporsónak, fedele széthull, a halottnak is inni adnak... Csak reggel földeli el néhány kijózanodott, ijedt mulató a halottat. Ha mindez nem a regényíró képzeletében színeződött ki, — mint ahogy p. o. Gotfried Keller a „Grüner Heinrich“ halotti táncát egészében kifundálta, — akkor Erdélyben a középkor legvadabb temetési szokásait ősi érintetlenségükben lelhetjük meg. — (Szabó e fejezetére Kerényi Károly volt szíves figyelmemet felhívni.)

A KÁROMKODÁS ELTERJEDÉSE ÉS BÜNTETÉSE HAZÁNKBAN 1850-IG.*

Jelen székfoglalóban olyan témáról végzett tanulmányaimnak eredményét terjesztem a m. t. Társaság elé, mely tárgykör minden vonatkozású méltatásra — talán éppen tárgyának kényessége miatt — még eddig nem talált, jöllehet annak büntetőjogi, népszichológiai és mithológiai háttere teljes figyelmet érdemel.

* Felolvasásra került a Magyar Néprajzi Társaság 1926 április 28-ai nyilvános ülésén.

¹ Források: Processus criminales 1767—1783, Fővárosi Levéltár; Processus criminales 1791—1849, Országos Levéltár (P. C.); dr. Angyal Pál, Az istenkáromlás (Angyal); Tóth Mike, Fő Veszedelemünk (Tóth); Márkus, Magyar Törvénytár (Márkus az évszámnak megfelelő kötetben); Szilágyi, Erdélyi Országgyűlési emlékek (Szilágyi); Approbatae Constitutiones, Márkus Magyar Törvénytár, Erdélyi törvények (Appr. Márkus Erd.); Compilatae Constitutiones, u. o. (Comp. Márkus Erd.); Kolosvári-Óvári, Törvényhatósági jogszabályok I—V. (K. O.); Komáromy, Magyarországi boszorkányperek oklevéltára (Komáromy); Fayer, Az 1843-ai büntetőjogi javaslatok anyaggyűjteménye III. (Fayer); Löw, A magyar büntetőtörvénykönyv anyaggyűjteménye II. (Löw); Györffy, Nagykúnsági Krónika (Györffy); Takáts, Rajzok a török világból (Takáts); Kézai, Chronikon Hungaricum (Kézai); Kerékgyártó, Magyarország művelődéstörténete (Kerékgyártó); dr. Dékány János minorita krónikatöredéke (Dékány); Szirmay, Hungaria in parabolis (Szirmay); Anonymus, Gesta Hungarorum (Anonymus); Thuróczi, Cronica Hungarorum; Vajna Károly, Hazai régi büntetések (Vajna); Liszkai József, A pápai evang. ref. egyház Levéltára (Liszkai); gróf Illésházy István nádor Följegyzései, Mon. Hung. Script. VII. (Illésházy); Géresi, Károlyi-család levéltára IV. Az éradonyi kastélybeli drabantok számára készült rendtartás (Géresi); dr. Denkó, A felsőmagyarországi városok életéről a XV—XVII. században (Denkó); Ipolyi Arnold, Magyar mythologia (Ipolyi); Horváth János, A Régi Magyaroknak Vallásbéli és Erkölcsi Allapottyokról Tudományos Gyűjtemény 1817. II. 27. (Horváth); Kállay, A pogány magyarok vallása (Kállay); Katona Lajos irodalmi tanulmányai; Katona L. kisebb dolgozatai a Pallas Nagy Lexikonában (Katona P. L.); Cornides Dániel, Commentatio (Cornides); Kandra, A magyar ősvallás többisten-hívése; Barna Ferdinánd, Ősvallásunk főistenei, kisebb isteni lényei és áldozati szertartásai; Lehoczky, Mióta káromkodnak Magyarországon, Századok XXVIII. 426. (Lehoczky); Korpfi Lajos, Egy adat a káromkodás történetéhez, Magyar Nyelvőr XXXIII. 53. (Korpfi); Kertész Manó, Boszorkányság, Magyar Nyelvőr XL. 101. (Kertész); Thaly Kálmán, Kuruc hadi regulamentumok és az nemes Társaság Seregének rendi, közölve Magyar Nyelv V. 151. (Thaly); Ne káromkodjunk, A hódmezővásárhelyi káromkodás elleni egyesület alapszabályai, Prot. új képes Naptár I. 79. (Prot. Napt.); Hiri, A magyar Németországban is káromkodik, Mentor I. 1842. 209; Csík megye határozata a káromkodásról 1710-ben, Közművelődés 1894. 187.; Zajti Ferenc, Az ősmagyarok hitvilága, Kálvinista Szemle, ism. I. 20. sz.; Takáts Sándor, A török-magyar bajviadalok, Budapesti Szemle CL 403.; Káromkodási szólásmódok, Magyar Nyelvőr (Nyr); Magyar Nyelv (M. Ny.); Szarvas-Simonyi, Magyar Nyelvtörténeti szótár (Nysz.); Szinnyei, Magyar Tájszótár (Tsz.); Zolnay, Magyar Oklevélszótár (Osz.); Gombocz-Melich, Etymológiai Szótár (E. Sz.); Csengeri Antalnak Ipolyi Magyar mythológiájáról írt tárcasorozata, Budapesti Hírlap 1855. 758—769. sz.; Boszorkányok és káromkodók a múlt században; Káromkodó elleni szigorú ítélet, Vasárnapi Ujság 1865. 19. sz. 227.; Hegedüs Lóránt, A magyarok istene, Pesti Hírlap 1925. III. 8. (Hegedüs); Hadjárat a káromkodás ellen, u. o. 1925 II. 4. stb.

I.

Néhány évvel ezelőtt a rablólázasság intézményének kutatása közben terelődött figyelmem a multból fennmaradt rengeteg istenkáromlási pör felé, s jutottam arra a gondolatra, hogy az istenkáromlás büntető jogtörténete a törvényekben és ítéletekben visszatükröződő népszemlélet és társadalmi felfogásnál fogva a törvényszéki néprajzot is közelebbről érdekelheti. Habár az isteni felség személyes sérelmének elmélete ezen büntetőperekben sok kegyetlen ítéletre is vezetett, még sem lehet tisztelettel nem látni a jogszolgáltatásnak azon igyekezetét, hogy az istenkáromlásnak kiirtásával némtsa el ama vádat, mely e vétségnek már régebben is nemzeti sajtáságot kezdett tulajdonítani. Tanulmányomban, melynek körébe igyekeztem bevonni az eddig ismeretlen, vagy fölhasználatlanul hagyott törvényeket, statutumokat és büntető pereket, az a kettős cél vezetett, hogy régi káromlási szólásainkból megkíséreljem kifejtetni a mythológiai vonatkozások gyér szárait, s megismertessem azon társadalmi felfogást, melynek hatása alatt a bíróság az istenkáromlóra még a mult század elején is hozott halálos ítéletet.

A legsúlyosabb probléma, mellev az ethnographus a káromkodás tanulmányozásánál találkozik, mindenesetre az a kérdés, vajjon a káromkodás a magyarságnak már turáni bölcsőjében sarjadzott-e ki, vagy csak új hazájában mérgezte meg a nép lelkiületét. Ha ezen utóbbi feltevés volna valószínű — vagyis, ha a káromkodás csupán újabb keletű szerzemény, mely a magyarságra az európai népekkel való érintkezéséből tapadt —, mily erős szellemi áramlatnak kellett annak lennie, melynek hatása a nép nyelvében olyan kitörölhetetlennek látszó nyomokat hagyott! A káromkodás eredetének kérdését nem a faji érzékenységnek szempontja — mely szívesen törölné ki e szégyenletes szokást az eleink által reánk hagyott örökségek sorából — véti fel velünk, hanem az a feltűnő ellentét, mely a káromkodásnak mai divata és az egyház érdekeit mindig megvédő régi magyar törvénykezésnek látszólagos hallgatása között jelentkezik. Szinte hihetetlenül hangzik, hogy a vallás védelmében hozott nagyszámú, szigorú rendelkezés ellenére, a káromkodás ellen az első országos törvény csak az 1563. évben iktattatott az országgyűlés artikulusai közé. Árpádházi királyaink törvényei között, akik a vallásos életet és a keresztény hitnek védelmét a legapróbb részletekre kiterjedő pontossággal hátyázták körül, hiába keresünk a blasphemia ellen büntető rendelkezést. Mivel pedig a káromkodásnak újabbkeletű elterjedését az első törvény óta több törvény és statutum (1563:42. t.-c. Márkus 507; Appr. Márkus Erd. 126. Comp. u. o. 305. 1556 t.-c. Szilágyi II. 64 és több statutum) említi, már régen hirdetni kezdték azon nézetet, hogy a káromkodás csak a mohácsi vész után honosodott meg nálunk, hogy a török hódítás destrualó uralmában nyert hozzánk utat. „Régebben — írja találóan Györffy István Nagykunsági Krónikájában —, mikor még hazafias kötelesség volt a törököt szidni és minden rosszért óket okolni, a magyarok káromkodását is az ő számlájukra írták (i. m. 120.)“ És csakugyan: Az 1843. büntetőjavaslatok tárgyalásának idején, az istenkáromlás kodifikálására vonatkozó indítványának keretében maga az országos ülés elnöke hirdette, hogy: „A káromkodás bűne — fájdalom — igen nagyon el van terjedve. Ezen gyalázatos szokás a töröktől vétetett át s azok idejétől fogva kezdtek ezen országban az istenkáromlások elharapózni.“ (Fayer III. 384.) Beöthy Ödön, Bihar megyének érdemes követe azon megállapítással támogatta az elnök szavait, hogy „a török (a magyarral és az oláhhall együtt) azon nemzetek közé tartozik, melyek a többinél erősebben káromkodnak, amelyeknek a káromkodásában talán némi nemzeti sajtáság is foglalatik“ (Fayer, III. 44.). A Köz-művelődésnek egyik epéstollú munkatársa nyilvánvaló célzattal írja, hogy

„a káromkodás ebben a dicső magyar hazában akkor indult meg, amikor a kálvinistaság a pogány török míveletlenséggel vadházasságra lépett a honhaza boldogítására“. (1894. 171.)

A töröktől azonban már csak azért sem tanulhatta el népünk a káromkodást, mivel — tudomásunk szerint — a török maga sem káromkodik, legalább is nem szidja a maga Istenét. A fékezhetetlen faji temperamentumnak tüze, melynek kohójában a káromkodás születik, a török népnek csendes, csak a legerősebb hatásokra reagáló természetétől nagyon messze esik. Az a hatalmas gondolat, hogy Allah így akarja, nem engedi megbomlani a török ember lelki egyensúlyát annyira, hogy lángot fogjon az ellen, akinek az akaratában való megnyugvás vallásának egyik legfőbb hittételét képezi. Ha tehát nem káromolja Alláht, amint nem szidja prófétáját sem, akkor miért káromolta volna éppen Krisztust, akit a törököknek egyik jelentékeny szektája szintén prófétájának tart és tisztel. Takáts Sándornak a török hódoltság korára vonatkozó kutatásai nem hagynak kétséget aziránt, hogy a török velünk szemben bizonyos fokú jóindulatot, lovagiaságot és vallási türelmet tanusított. Mivel a keresztény vallás, melynek hitágazataival megösmérkedni sem törekedtek, részükre terra incognita maradt, nem ösmerték sem Máriának, sem pedig a szenteknek a kultuszát, tehát káromkodásuknak tárgya sem lehetett. Megelégedtek azzal, hogy elzárkóztak a gyűlölt keresztény vallás elől, hite miatt senkit nem bántottak, sőt büntették azon keresztény alattvalóikat, akik az istentiszteleten nem vettek részt, vagy egyházi kihágást követtek el. (Takáts, 234.) A török pasák „mocskolódo leveleiben“ magyar szitkozódás elég sűrűn szerepel, de még ezen kitételek is valószínűleg magyar íródeákjaik szótárából valók. De ha az elmondottakkal szemben is mindenáron azon álláspontra akar-nánk helyezkedni, hogy a törökök vallási türelmetlenséggel igyekeztek profanizálni a keresztény hit legszentebb fogalmait, és népünk a káromkodást az általuk használt szólásformákból tanulta el, a káromkodásnak meggyökeresedését (az 1563. t.é. már annak általános használatáról „plerique consueverunt“ beszél) nem arra az időpontra kellene-e helyezni, amikor a hosszú ideig tartó együttélés azt lehetővé teszi? Ezen időpont a hódoltság kezdeténél, tehát 1541-nél semmiesetre sem volna korábbi időre tehető. Eltekintve attól, hogy a felsőmagyarországi bányavárosok a XIII. századból eredő selmechányvai jogkönyv szerint az istenkáromlást már századokkal előbb büntették (Demkó, 29.; Kerégyártó, 273.), egyedül Sopron városának statutumára hivatkozunk, mely már 1523-ban, tehát abban az időben, amikor a török még csak a végvárakba fészkelte be magát, elrendeli, hogy az istenkáromlót büntetni kell. (K. O. V. II. 16.) De még ha ezen német nyelven hozott statutum nemzetiségi vonatkozásai miatt csak az 1563., avagy Erdélyben az 1538. (említi Márkus Erd. 126.) t.é.-et is vesszük iránytadóul, akkor is rövidnek látszanék az intenzívebb érintkezés ideje ahhoz, hogy ilyen szembetűnő változást megérttessen velünk.

Ha azonban alaptalannak tartjuk azon régibb nézetet, mely a káromkodások elterjedését ötletszerűen, minden bizonyíték hiányában, a török rovására írja, kérdés marad, mi volt ezen rossz szokás elharapódzásának az oka, s vajjon a XVI. századnál korábbi nyomaira nem találunk-e? Lehotzky szerint, aki a káromkodás beszüremlődésének idejét a kettős királyválasztás idejére teszi, őseink Európába már csak azért sem hozhatták magukkal a káromkodást, mivel „a káromkodás fogalma feltételezi a vallást, az istenismeretet, mert nélkülül az ember lelke felháborodásában sem vetemedhetik arra“. (Századok, XXVIII. 426.) Lehotzkynek ez az állítása bővebb cáfolatra nem is szorul. Ha az ú. n. magyar mythológiát meg is tisztítjuk azon délibábos képzelődésektől, melyekkel régibb kutatóink mindenáron közelebb akarták hozni a keresztény vallás dogmáihoz, akkor

sem lehetne onnan az istenség fogalmát teljesen kirekeszteni. Egyébként is miért fejlődhetne ki a káromkodás csak azon népek között, amelyek már egy magasabb, megtisztultabb vallásrendszer alapján állanak? Sőt ellenkezőleg: a természeti kultusz keretében nemcsak a jó, hanem a rossz szellemeknek egész csoportja rajzza be a népek képzeletét, amelyeknek ártó hatalma védekezésre késztet és lázadó, ellenséges kitöréseket fakaszt.

„Régi krónikásaink — mondja Lehotzky — a káromkodásról sehol sem tesznek említést.“ Ámde Kézay Simon, Kun László udvari papja, a krónikákra való hivatkozással arról értesít, hogy a szerencsétlen kimenettelű 955-*i* augsburgi csata után foglyul ejtett vezéreink vakmerő káromkodásra fakadtak a császár előtt (blasphemati audacter Caesari iniuriose sunt loquuti. Kézay, 72.). Az általa említett blasphemia bátran istenkáromlást is jelenthet. Kézayt nem lehet megvádolni azzal, hogy minden kritika nélkül kockáztatja meg állítását. Hogy Lehel halálos csapást mért volna a császárra a kürtjével, az szerinte nem egyéb, mint csacska mese, könnyenhívó, aki felül neki, mivel az elitélteket összekötözött kézzel szokták a fejedelem elé vezetni; hanem a vakmerő káromkodáshoz már nem fér kétség, azt a krónikák is megerősítik. („Verum quidem est, et libri continent.“) Kerékgyártó Kézaynak ezen adata alapján bélyegezte meg a káromkodást az egész magyarságnak hibája gyanánt. („Ha a méltatlan bánásmód miatt a vezéreknél is a felháborodás káromlásban tört ki, mennyivel inkább szitkozódhattak az indulatoskodó közemberek.“ Kerékgyártó, 20.) A kalandozások korában a féktelen fosztogatásokon kívül valami efféle oka is lehetett annak, hogy a nyugati jámbor krónikások olyan borzalommal verték a mellüket, mikor a pogány „ördögök“ silhouette-jeit megpillantották a felgyújtott klastromok fénycsóvái között. Alig hihető, hogy ennek az ázsiai puszták végtelen szabadosságából nyugatra törő, lobogó temperamentumú népnek megtéritése olyan szelid eszközökkel mehetett volna végbe, mint azt egyes legendák és krónikák feltüntetni szeretik. Szent István az egyházi élet minden mozzanatára kiterjedő intézkedésekkel törekedett az új rend ellen lázadó indulatokat leszorítani; de vajjon nem lehetséges-e, hogy ebben az egy pontban: az istenkáromlásban az adott viszonyokkal megalkudott, nem intézkedett kimondottan ellene, hanem a kereszténység megtartásáról olyan törvényt alkotott (II. 12. Márkus, 27.), amely törvény az erkölcsök megszelidülésének, az új rendhez való hozzátörődésnek, vagy alkalmazkodásnak idején az ilyen vétségek megbüntetéséhez is törvényes alapot nyújthatott! De mikor következett el ennek az ideje? Addig, míg a nagy átalakulás izgalmaiban a forrongó magyar lélek a kereszténység túlfinomult ideáljaihoz hozzásimult, még néhány hatalmas pogány megmozdulásnak kellett elviharaznia. Nem tudjuk elhinni, hogy akkor, amikor a kalandozó magyarságnak addig feltartóztatathatatlán támadásai hirtelen megtorpantak a nyugati kereszténység bástyái előtt, amikor a nemzeti öntudat az új rendet okolta minden bajért, vagy egy az egész országot behálózó nagy vallási és nemzeti reakció idején az újra felbukkanó, régi mithoszokat („carmina nefanda“) éneklő sámán papok és a templomokat romboló, keresztény papokat gyilkoló nyakas magyarok csupán annak a legfőbb Lénynek eszményét hagyták volna érintetlenül, akinek a nevében alakult meg itt egy reájuk nézve teljesen idegen világ, s némíttattak el a hadi győzelmek dicsőségéből reájuk tekintő ősi istenségek! Most még ideiglenes intézkedéssel kellett rendet teremteni. I. Endre 1047-*i* edictumában, amikor szigorúan kikelt a scythiai ősi pogány vallás ellen, nemcsak a hamis istenek tiszteletét és a bálványozást tiltja el, hanem a káromkodás ellen is felemeli szavát: „Valaki Istent és az ő szentjeit és papjait szidalommal illetné, vagy valami gonoszságot cselekednék azokon, tudja meg, hogy elsőben Isten, azután

pedig az ő (a király) büntető haragja száll reá.“ (Márkus, 47. Bonfinius után: „si quis magnis verisque numinibus ac sacerdotibus maledixerit, fecerit'ue Deum hominumque hostis esto“. Decades, 197.) I. Endre királyi parancsa szerint tehát az istenkáromlás vétsége (mint Szent Istvánnál a keresztény vallás ellen elkövetett vétség) még mindig egyházi fenyíték alá esik, s a világi bíróság elé csak abban az esetben kerül, ha az egyházi büntetés hatástalan maradt. Selmecbánya jogkönyvéből tudjuk, hogy az istenkáromlás a felsőmagyarországi városokban a XIII. századtól kezdve szintén a kánonjog értelmében büntetett. „Aki Istent, az isteni anyát, a szenteket káromolja, vagy a kereszténység szentségei felől gonoszul beszél, az egyházi törvények alapján egymás utáni hét vasárnapon a körmenet előtt övig meztelenre vetkőztetve, mezítláb és hajadon fővel folytonosan vesszőztetve kergettessék a templom körül.“ (Demkó, 27.) A világi hatóságok által kiszabott egyházi büntetéseknek nemcivel, minő a megfeddés, átok és eklézsiakövetés, a későbbi századok törvénykezésében is gyakran találkozunk.

A XIII. századtól kezdve a XVI. századig nem ismerjük hazánkban az istenkáromlás újabb emlékeit, annál gyakoriabbak azonban a tágabb értelemben vett káromkodásnak, átkozódásnak, szitkozódásnak a nyomai, melyek közül kettőt kívánunk felemlíteni: az egyiket azért, mert tudomásunk szerint ez a legrégebb káromlási formula, a másikat pedig azért, mert egy koronás főnek — bár idegen nyelven elhangzott — szavait tartotta fenn. János minorita szerzetes írja, hogy Albert osztrák herceg az ősi birtokán fellázadt svájciak ellen a magyarok segítségéhez folyamodott. Nagy Lajos királyunk négyszáz íjással Lackfi Pált küldötte Svájcba a lázadók ellen, ahol aztán a mieink a zürichi csatában véres győzelmet arattak a németek fölött. „Ügy hullott a szájos német lováról a magyarok előtt, mint az ökör a vágóhídon.“ Hiába emelték feléjük a németek rimánkodva a karjukat: „Oh édes uram, vigyél el inkább a fogságba, ne ölj meg engemet“, a magyarok a vett parancs szerint irgalmatlanul kaszabolták őket, miközben rájuk rivalltak: „Csend legyen kurafi szájas német, ittátok vérünket, ma isszuk a ti véretek.“ („Weszteg Kwrwanew fija, zaios Nemeth, iwttatok wrenkewth, me zywkw thy werteketh.“ Dékány, 19.) A másik adatot Eberhardt Vindecke a XV. század elejéről jegyezte fel. Zsigmond király költséges külföldi tartózkodásai alatt többször vette igénybe a tehetősebb kalmárok hitelét. Egy brüggei kalmárnál Vindecke is kezességet vállalt érte, s miután az összeg kifizetésére hiába várakozott, Konstanzban személyesen kereste fel a királyt, akinél aztán olyan nyomattékkal sürgette követelésének kiegyenlítését, hogy Zsigmond haragra lobbant és elkáromolta magát. (Nyr. XXXIII. 53.) („Wolt mir min Mutter sernten.“ Kropf.)

A XVI. században felbukkanó istenkáromlási formulák túlnyomó részét (a statutumok szerint) nem annyira Isten közvetlen szidalma, mint inkább teremtő erejének elvitatása és a vele szembeállított egyenjogú fölényre: az ördögbe való átruházása alkotja. „Belegázolnak a Teremtő iránt köteles tiszteletbe és egy olyan gonosz szellemnek tulajdonítják az ember teremtésének kegyét és hatalmát, akinek a legnyomorultabb férget sem áll módjában a világra hoznia“ — panaszkodik Pozsony megyének 1693-i statutuma („creationem hominis iniuriose auferratur et in cacodaemonem transferre temerarie attentaretur“, K. O. IV. I. 538.) (blasphemia hereticalis). Az összes régi káromlási formuláknak tengelyét az *ördögteremtette* kifejezés, egy olyan formula képezi, amelyben a középkor daemonológiája összefonódik a régi pogány hitvilág hagyományaival. E gonosz „világ-szellem“ uralmába és teremtő erejébe vetett hitet különféle jelzőkkel fejezik ki szólásaink: *ördögadta, teremtette, ördöganyájú, ördöglelkü,*

ördögadta lelkü, ördögíthü, ördögkeresztelte, ördög agyában született. Alsóbrangú rossz szellemeknek neveivel (*fene fránya, iz, dobróc, csoma, dromó, manó, mirigy, csoma*), melyeknek ártó erejéhez rossz kívánságait, illetve átkait fűzi a nép, anélkül, hogy ezeknek teremtő erőt tulajdonítana, nem találkozunk a statutumok megjelöléseiben. Az *eb* nevéhez fűződő szólásmódokat (*eb-, kutyaadta, -teremtette, -lelkü, -hitü*), melyeket csupán az előbbi formulák analogiájára alakított másodlagos képződményeknek kell tartanunk, éppen úgy, mint egyéb *mennykőadta*-féle szólásoknak magukbanvéve értelmetlen rengeteg változatát. (Hegedüs Lóránt a *kutya*-teremtette kifejezés eredetét is vallásunk primitív fokának szemléletében keresi.) Éppen így csoportosulhatott a lélek káromlásának (a lélekmondásnak, lélközésnek vagy lelkeződésnek) számos szólásmódja (*köz-, eb-, pogány-, hamis-, gonosz-, fatárlelkü, dühös-neste-esse bestje lélek*) az ördöglelkü köré, amit analógiáival együtt mint az istenkáromlás indirekt nemét büntetett a régi törvénykezés. Régi káromlási szólásmódjaink tehát, melyeknek tárgyköre a mainál sokkal szűkebb határok közé szorul, vég-eredményben két ellentétes őserő hagyományának köntösében lépnek elénk.

Az ördög képzetéhez fűződött káromlási formulák jelentőségét korán felismerték régebbi íróink is, s azoknak megmagyarázására felállítottak egy elméletet, mely szerint azon kifejezések, amelyek Istentől elvitatják és az ördögnek vagy valamely más lénynek tulajdonítják az alkotás erejét, valamely dualisztikus vallásrendszer beszűremlődésében bírnak az eredetüket. Ezen dualisztikus vallásrendszer a manicheizmus volna, mely Ázsiából Európába átplántálva, a XV. századig a délszlávok nagyrészenek uralkodó vallása lett. A manicheizmus hite szerint a világ uralmáért örök idők óta két egymással szembenálló hatalom viaskodik. Isten a világosság országának, az ördög a sötétség birodalmának az ura. Az ördög tehát nem egy másik legfőbb lénynek a teremtése, hanem vele egyenjogú; Isten és ördög örökidőktől fogva vannak; egymással szembenálló, egymással egyenrangú hatalmak, s közülök Isten a láthatatlan világot, a halhatatlan lelket teremtette, míg az egész látható világ az ördögnek a műve. Azok közül, akik az ördög teremtőerejéhez fűződő káromkodási formulákat ezen manicheusi hitelvek emlékének tartják, Szirmay (i. m. 50.) és Szegedi (Ipolyinál i. m. 28.) szerint ezen kifejezések a török közvetítésnek köszönhetik a létüket. E feltevésnek azonban csak akkor volna alapja, ha a manicheizmus tért hódított volna a mohamedánok között, aminek azonban a mozlimban semmi nyoma. Még kevésbé lehet feltételezni, hogy e tanok Nagy Lajos korában szívrogtak volna be hazánkba, mikor az „egyház zászlótartója“ éppen ezen eszméket hirdető bogumilek ellen folytatott térítő hadjáratokat. Horváth János említi, hogy emlékezete szerint egy Aldovics nevű concionator IV. Béla idegen eredetű katonáinak tulajdonította a közvetítést. Ez ellen azonban már Horváth is kikelt: „ügyesb a Magyaroknak mind e korig (1817) kiirthatatlan *ördög adt ter* (ki sem írja e szavakat!) káromkodásokat régi vallások maradványának, mint reájok a IV. Béla táborában katonáskodott Manikeusoktól ragadottnak tartani; a tanítás, melyből az eredettét veszi, már a Manikeizmus előtt, majd nem egész napkelten a honnét ők származtak és jöttek, uralkodó lévén. Ugyan azért hihetőbb: hogy azt e nemzetben, a hasonló gondolkodású népek között a századokig való lakás, (mint egynehány emberrel a rövid ideig való társalkodás gyökeresítette“ (i. m. 43.). Hátra volna még a zend hatás, melynek a régebbi összehasonlító vallástörténet olyan nagy jelentőséget tulajdonított, s melynek őseink vándorlása alkalmával csakugyan adva volt a lokális lehetősége is. Kállay az ördög fogalmának a nyomait is a zend theológiában keresi, mivel a manicheizmus a Zoroaszter-féle kételvűségben gyökerzik (i. m. 298.). Még ősvallásunk halvány sugarainak világosságában sem

látjuk azonban annak okát, hogy az ellentétes crök képzetének mindenáron idegen hatásokban keressük a forrásait. Katona Lajos is azt mondja: „Ily ellenlábás, egymással örök harcban álló jó és gonosz lélek képzete a legtöbb népnek kezdetleges vallási felfogásában is fellelhető, s így kétség-telenül eleink s a velünk rokon népek ősvallásában is meglehetően, még a mazdeizmus hatása előtt és nélkül is.“ (P. L. I. 127.)

Az újabb ethnológiai kutatások elég meggyőző erővel bebizonyították, hogy őseink vallása olyan tiszta monotheizmusnak, mint amilyennek azt régibb íróink feltüntetni szerették, semmiesetre sem mondható. A tiszta monotheisztikus iskola főerősségét a Theophylaktos-féle tudósítás képezi, mely szerint a turkok (magyarok) botorul tisztelik a tüzet, levegővet és a vizet. „A földnek énekeket zengnek, de csak azt imádják és nevezik Istennek, ki a mindenséget teremtette.“ (Hist. Lib. VIII. c. Cornidesnél i. m. 20.) Theophylaktos itt természetkultuszról beszél, mely azonban a fogalmak ilyen disztinkcióját alig ismerheti. Ha a tüztisztelet az istenségnek csak szimbólumát akarná jelenteni, akkor nem tudnók a minősítést megérteni, hogy a turkok botorul (stolide) tisztelik a tüzet. („Turcae admodum stolide ignum colunt, aeremque et aquam venerantur, tellum hymnos concimunt, adorant autem tamtummodo et Deum nuncupant, qui hanc rerum Univesitatem aedificavit.“) Az egyistenimádás másik főérve Anonymusnak azon kitétele, hogy Árpád a mindenség alkotójának állott az oltalma alatt. Anonymus azonban egy másik helyen már a „halhatatlan isteneknek“ bemutatott áldozatokról beszél. A monotheisztikus iskola ezen adatot természetesen a középkori krónikások sablonos frazeológiájának tulajdonítja („videtur tamen mihi Anonymus, majorem hoc loco habuisse elegantis latinae phrasos, quam veritatis rationem“, Cornides, i. m. 19.), holott Árpád-kori törvényhozásunk és krónikairodalmunk is éppen ezen utóbbi adatnak hitelességét támogatja. Nyelvemlékeinkben a jó és rossz géniuszoknak annyi nyoma maradt, hogy még azon íróink is (Ipolyi stb.), akik kimondottan monotheisztikus alapon állanak, a démonok egész légiójával voltak kénytelenek benépesíteni a magyar mithológiát. Hogyan lehetne innen kihámozni a tiszta monotheizmusnak hitét, melynek lényegét Csengeri abban látta meg, hogy „az istenség oly általános lény, oly feltétlen, szabad szellem, aki nélkül és akin kívül semmi nem létezik“ (i. m. 767. sz., 42.461. l.). A pogányfelkeléseknek kuruzsló, varázsló papjai egy nem régen megbomlott dualisztikus színezetű vallásnak samанизmusát keltették életre, melynek a Theophylaktosnál említett jóstehetséggel bíró papok voltak a lelki gondozói.

„Les Hongrois — mondja Dussieux — adoraient *Isten*, l'être suprême, unmauvais princip *Urdung* et une quantité d'bons et de mauvais génies.“ (Kállaynál, i. m. 47.) A honfoglaláskorabeli magyarság a vallástörténeti evolúció útján már útban volt az egyistenimádás eszméje felé, ez a fejlődés azonban nem mehetett végbe minden zökkenő nélkül. Egy-egy erőszakos megmozdulás újra életrekeltette a régi daemológiát. „Endre idejében Vatha — írja Thuróczi — ajánlá föl magát legelsőben az ördögöknek, fejét megnyírván és hajából három üstököt eresztvén pogány szerint. Ezen Vatha átkos biztatására az egész nép az ördögöknek áldozta föl magát.“ (Cron. Hung. 39. Kandránál, 12.) Azon káromkodási formulák, melyekben a népképzet a rossz principumát a teremtő erők tehetségével ruházta fel, minden valószínűség szerint pogány vallásunk frazeológiájából valók. Amikor a kereszténység ki akarta irtani a pogányság ősi maradványait, elhalványította a szólásformáinkban továbbélő démonok emlékeit, de egy azok fölött álló, önhatalmú lénybe vetett hit hagyományát nem tudta eltüntetni. Azon kérdés, hogy ezen hagyományban ősrégi pogány hitéletünk képzetének eredeti maradványát bírjuk-e,

avagy egy olyan alaki (és nem tartalmi) elváltozását, amely mai formáját a középkori daemonológia eszmevilágának köszöni, mely tehát az ősi istenség nevét rossz szellemmé változtatta át, a káromkodások eredetének kérdésére majdnem irreleváns. Az *ördög* (régebben urdung, ertek) *atta*, *teremtette* kifejezés lényegében a jogszabályok értelmezésében sem egyéb, mint istentagadás, az egyház az ezen ügyekben (a statutumokban is végigkísérhető) rendkívül erős befolyásánál fogva akkor állította ellene sorompóba a világi törvényhozást, amikor a XVI. század folyamán fellépett „eretnkségek” ellen erősebb harcot indított. A szepesi jog a XVI. századtól kezdve eretnkség gyanánt büntette a blasphemiat. „A bűnös a tanács belecgyezésével egyházi átok alá vettetik, s míg meg nem javult, a szentségekért eltiltva, eretneknek tekintendő.” (Eperjes Demkó, i. m. 29.)

És itt lehetetlen észre nem venni bizonyos fogalmi kapcsolatot a boszorkányüldözés motivumaival. Mivel a középkor felfogása szerint az ördöggel kötött szövetségüknél fogva a boszorkányok is istentagadók, büntethetőségüknek alapja is ugyanaz, ami a haeretikus istenkáromlás főbenjáró bűntényének a motivuma. Az *ördögadta teremtette*-féle szidalom Kertész szerint eredetileg egyenesen a boszorkányokat illette, akik az ördögtől nyert hatalmuknál és a velük folytatott érinkezésüknel fogva maguk is ördögöknek, mintegy az ördögök leszármazottjainak tartattak. Ugyancsak rájuk vonatkoznak az *ebadta*, *ebteremtette*-féle szólások is, mivel a magyar néphit szerint a boszorkányoknak meg volt a képességük, hogy kutyákká változzanak, s ebben az alakban gyötörjék az embereket. Első állításának bizonyítására egy boszorkányper vallomásából idéz, melynek szidalma a boszorkányság vádját bizonyítaná. „Hallottam Tóth Jánosnak szájából, hogy szidta a feleségét: ördög ágyában született, meggyógyítsd a lábomat, mert bizony megöllek.” Tanu azonban szerintünk vádját Tóth Jánosnak nem káromló szavaira — minők únos-úntalan előfordulnak a boszorkányperekben — építi, hanem azon kijelentésére, mellyel felesége őt vádolja egészsége megrontásáért. Azt hisszük, hogy az ördögadta kifejezés eredetileg boszorkányokra is csak különösebb, de nem kizárólagos vonatkozással bírhatott.

Mindezek alapján azt hisszük, hogy a káromkodás nem újkeletű. Találón mondja Hegedüs Lóránt, hogy „minden nép az ő ősvallásából káromkodik”. Káromkodásunk legrégebb formuláit az ázsiai puszták nomád pásztoréletének szabadosságából hoztuk magunkkal, s viszontagságos kultúránk folyamán a nemzeti elkeseredésnek, a szangvinikus magyar vérmérsékletnek, no meg a pattogó szép magyar nyelvnek segítségével némi idegen (délszláv: szerb) hatás alatt fejlesztettük, gyarapítottuk annyira, hogy a XVI. században már a világi törvényhozás is szükségesnek látta fellépni azon vétség ellen, melyet azelőtt talán csak kivételképen a vallás megtartásáról szóló törvény értelmében büntetett. Azt hisszük, nem tévedünk, amikor annak terjesztésében az oroszlanrészt harcosainknak tulajdonítjuk. A fejedelem elé hurcolt kalandozó magyar vezéreknek kifakadásától kezdve a legújabb idők „kaszányatermékeiig” remekeltek abban a mi vitéz uraimék, s a fennmaradt hadi törvények hiába igyekeztek a „*hajdúbeszédet*” meg a „*kurucmiatyánkot*” kiirtani. A hajdúk katonasorsukban sem tudtak a korábbi életmódjuk alatt megszokott teremtettézzel szakítani, s ahol megjelentek a városok falai alatt, csakúgy szórták a sok ménkűteremtettét és milliomteremtettét, mint azelőtt. Az még a szelidebbek közül való volt — mondja Takáts —, ha nem kívántak társuknak egyebet, mint hogy „lelkében az ördögök úgy doromboljanak, mint a méhek a kaputárban” (i. m. 287.).

Az 1602-i országgyűlésen a magyarság egyenesen a királyhoz fordult, hogy szabadítsa meg őt a garázdálkodó szabad hajdúcsapatok fosztogatá-

sától és istenkáromlásától. (Illésházy, i. m. 105.) Nógrád megye fel is hatalmazta a falvakat, hogy a káromkodó „vitélző népet” kiűzhesse a falai közül. (K. O. IV. I. 50.) Pedig még a XVI—XVIII. század káromkodása is mennyire eltörpül a mi modern szólásmódjainknak arcperítő obszcenitásai mellett! A világi törvényhozás azonban már ezeket is könyörtelen szigorúsággal üldözi, nemcsak az eretnokség vádjá miatt, hanem mert (a középkori európai törvényhozás szellemében) mindenféle istenkáromlást az isteni felség személyén esett sérclemnek tekint. Istennek, a mindenség teremtőjének káromlása által nemcsak a jóérzésű emberek vallási érzületén, hanem a legfőbb lénynek személyiségén is súlyos sérclem esik. Amilyen magasan áll Isten minden földi fejedelem felett, olyan súlyos minden felségsértéshez képest az ő méltóságán esett sérclem (crimen laesae divinae majestatis). Istennek káromlása tehát a legfőbb lény személyes megbántásának vétségét képezi. Mivel pedig e szörnyű bűn az ég haragját és bosszúját kelti fel, a káromlás egyúttal a Gondviselés fősége ellen intézett provokáció. Csakhogy a káromló vétke nemcsak a bűnös fejére száll: Isten sujtó keze ártatlanokat is ér. Városok és vármegyék mennek tönkre az innen eredő csapások súlya alatt. Tűzvész, pestis, árvízveszedelem szakad rájuk, s mint az a török hódoltság alatt történt, az egész ország megérzi ostorának a csapásait. Azért a menekülésnek csak egy módja van: a kiengesztelés! A legszigorúbb törvényekkel kell fékbe törni az istenkáromlást, hogy ezáltal könyörületre bírjuk az isteni gondviselést (l. a statutumok indokolásait).

II.

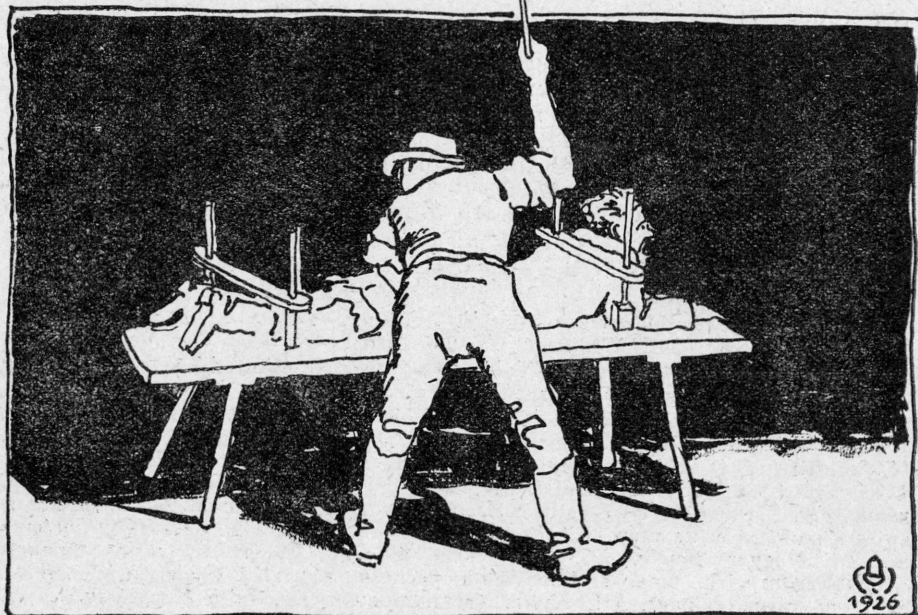
Az 1563-i pozsonyi országgyűlés ezen indokból hozza meg az első törvényt, mely kimondottan a blasphemia büntetésére vonatkozik. Isten jogos haragjának elhárítása végett mindazok, akik Istent, a szentségeket és a lelket káromolják, elsőízben megvesszőztessenek, másodikízben megbotoztassanak, harmadízben pedig a gyilkosok módjára halállal büntetessenek. Nem maradnak büntetlenül azok sem, akik elhallgatják a káromkodást és a bíróság elé nem viszik. Az ilyen fel nem jelentők három márkát fizessezenek. (Márkus, i. m. 507.) Minthogy ezen tételes törvényeink nem hozták meg a várt credményt, a későbbi századokban ismételtlen megerősítik (I. Lipót 1659 : 42., Márkus, 163.; III. Károly 1723 : 110., Márkus, 64.) s 1723-ban a keresztény kath. vallás hitrendszerének szellemében Szűz Máriának és a szenteknek sérelmét is az istenkáromlás vétségének minősítik.

Hogy a káromkodás az erdélyi fejedelemség területén a XVI—XVIII. században milyen méreteket ölthetett, azt eléggé bizonyítja az a tény, hogy az 1538—1697-ig terjedő időszakból két törvényes könyv és nyolc országgyűlési articulus intézkedik ellene. (Appr. III. 47. és V. 34. Márkus, Erd. 126.; Comp. III. XIV. 2., u. o. 305.; 1538. t.é. Márkus, Erd. 126.; 1555: 23. t.é. Szilágyi I. 544.; 1556. t.é. Szilágyi II. 64.; 1619 : 2—3. t.é. Szilágyi VII. 512.; 1678 : 7. t.é. Szilágyi XVI. 534.; 1680 : 18. t.é. Szilágyi XVII. 94. és 162. 1682 : 24. t.é. Szilágyi XVII. 258.; 1697 : 26. t.é. Szilágyi XXI. 289.) Az istenkáromlás büntetésében az erdélyi törvényhozás ugyanazon szellemet és felfogást tükrözteti vissza, mint a szűkebb értelemben vett magyarországi legislatio. A törvények indokolását itt is Isten büntetésének elhárítása képezi. Bár ez sem specifikálja részletesebben az istenkáromlás eseteit, különösen a lelkeződést és a teremtettézet kívánja fenytetni. A büntetés nemeire vonatkozólag különbséget állapít meg nemes és nem-nemes között, minck az 1563. törvény expressis verbis nem ad kifejezést. Humánusabb büntetés gyanánt behozza ugyan a pénzbüntetést és a kalodát, de nem szünteti meg a halálos büntetést. Angyal Pál úgy találja ugyan, hogy az erdélyi jog a külföldi befolyástól a magyar jognál mentebb

maradt, amennyiben a halálbüntetést inkább csak mint kivételt említi, s a poena ordináriát már a XVII. század elején a nemesekre nézve pénzbüntetésben a nemnemesekre nézve pedig pénzzel megváltható szégyenítő büntetésben (a kalodában) állapította meg. Azt hisszük azonban, hogy az idézett kitétel („ha annak érdeme úgy kívánja, halállal is megbüntettesse nek affélét cselekedők“) inkább csak a büntett fokozati különbségének megállapítására vonatkozik, úgy, mint a másik törvénykönyv kitételei („ha pedig halálos lészen a véték, paraszt tanuja ne admittáltassék nemes ember ellen.“ (Comp.) De ha a törvény értelmezése kétséget támaszthatna ez iránt, úgy azt eloszlathatja az 1697-i kolozsvári országgyűlés 26. artikulusa, amikor a magyar jog büntetésének hármaskozatában a „teremtettével való útálatos szitkozódás“ miatt a második esetben a gyermekekre vonatkozólag (botozás helyett) a testesonkítást, a harmadik esetben pedig a minősített *halálbüntetést* (a megkövezést) írja elő. „Végeztük egész országostól, hogy valaki ezen éktelen szitkokkal szitkozódni compariáltatik, akár uri, fő és nemesi rendben levő, akár városi és paraszt, egyéb akármi rendbeli ember gyermeke legyen, első vétkeért a piaczon keményen megvesszőztessék, másodszeri vétkeért peniglen a nyelvében egy darab kivágattassék és ha harmadszor azon gonosz cselekedetben compariáltatik, minden kedvezés nélkül veretessék agyon.“ (Szilágyi, i. m. XXI. 289.) Így magyarázzák az 1619-i törvényt (melynek szövegét az Approbatae constitutiones szószerint átvette) a vármegyei statutumok is. „Az tiszték az 1619-ben Fejérvárth emanáltatott articulosoknak tenora szerént nem büntetéssel, hanem az bünösöknek szörnyű volta szerént et secundum gravissima demerita eorum, tisztéknek elvesztése alatt, absque misericordia praecedáljanak ellenek.“ (Máramaros m. K. O. III. 88.) Az ördögteremtéttel szitkozódót a kővári kapitányság edictuma is azonnal megköveztetta. (Lehotzky, i. m. 430.)

Makoldy Sándor.

(Folytatjuk.)

Makoldy József rajza: „A deresen“.

TÖRTÉNETI NÉPMONDÁINK.

(Ötödik közlemény.)*

5. Középkori mondák.

(II. folytatás.)

Kinizsi Pál. A biharmegyei kinisi molnár fia volt; egy tele hordót vagy malomkövet játszva fölvelt vállára, meglátta ezt az éppen arra járó Mátyás és azonnal bevette seregébe. (216. 4:2.; 15. 2:468.; 180. 6:243.); a malmot ma is mutogatják Csucsra mellett (60:253.; 99:50.). Az abaújmegyei Kiskinyizsben volt molnár, s egy török drabantnak tálca helyett malomkövön nyujtotta a kért pohár vizet, majd kinyujtott karjában tartotta vendégdallal mutatta meg az utat; malmát, gátját ma is mutatják. (91. 60:228.) A nagyvázsonyi barátok molnárlegénye volt s Mátyást kínálta meg a malomköre tett pohár vízzel; Mátyás azonnal seregébe vette s neki adta Nagyvázsonyt. (79. 8:485.) Vastag Balázs vezér lányának nyujtja a vizet; Mátyás egy aranyat ad neki s fölveszi seregébe; a lány a kenyérmezei toborzó után felesége lesz. (48. 3:25.) Nem molnárlegény, hanem Kinyizsi Ambrus várúr fia volt; váruk s malmuk romjait Kiskinyizsben ma is mutogatják. (91. 1:405.) Mikor a budai Mátyás-templom tornyára a keresztrózsát rátették, akkorát ütött rá öklével, hogy az egész templom öt lábnyira süllyedt a földbe; azért kell ma is lépcsőn lemenni. (159. 1896. VIII. 27.) Vadászat közben Mátyással eltévedtek; mikor Vázsonykő a fák között elébük tűnt, a király így kiáltott föl: „Pál, ahol néked (a te oldalad felől t. i.) Vázsonykő!” Az élelmes Kinizsi térdre borulva feleli: „Szent a király szava!” s Mátyás nevetve megerősíti új birtokában. (135. 3:606.) Szilágyi Mihály börtönbe záratása után Kinizsi szavajárása: „A királyt ne oktasd!” (210. 2:141.) Veszélyes követségbe küldvén, Mátyás azzal biztatta, ha a törökök fejét veszik, ő 30.000 török fejét fogja leváogatni; Kinizsi erre azt mondá: „Úgy ám, de a 30.000 török fej közül egy sem illik úgy a nyakamra, mint az enyémm!” (210. 2:16.; 17:138.; 303. 10:336.; 212:33., 207.; ugyanezt az esetet IV. Henrik angol királyról és püspökéről I. 228:21.) A kenyérmezei viadala készülvén, két bikabőr-ből készült — négy mértföldre hallszó — dobját Felsődobszán (dob-szó) üttette meg. (91. 1:206.) Egymaga egész sereget vert széjjel, baljával Vastag Balázs fővezérrel parolázott, jobb kezében tartott kardjával a törököt kaszabolta. (49:150.) A vele kiálló török vitéz ujjait úgy megszorította, hogy ezek összeragadtak, s míg kardját megfoghatta volna, fejét elcsapta. (15. 2:468.) A kenyérmezei csata előtt

* A forrásokra és idézésük módjára l. az Ethn. 33:45., 34:143., 36:48., 37:29., Újabb forrásművek: 302. *Kisviczay*: Közmondások. 303. *Vas Gereben*: Adomák. 304. *Dugonics* Toldija. 305. *Hosvai* Toldija. 306. *Délibáb* képes Naptár. 307. *Kállay F.*: Hist. ért. a nemes székely nemzet eredetéről. 308. *Baronyai Decsi János*: Adagia. 309. *Decsi Gáspár* prédikációi. 310. *Miskolczy Gáspár*: Egy jeles vadkert. 311. *Magyar Jövő* (Miskolc, napilap). 312. *Sürgöny*. 313. *Hunfalvy*: Budapest és környéke. 314. *Bethlen Farkas*. 315. *Rozvány*: Nagyszalonta monografiája. 316. *Baksay Sándor* Összegyűjtött irodalmi dolgozatai. 317. *Beke*: Pápa vid. nyelvjárás. 318. *Keleti Szemle*. 319. *Kerchelich*: Hist. cath. eccl. 320. *Brodarics*. 321. *Jászai Pál*: A m. nemz. napjai a mohácsi csata után. 322. *Rosthy Zs.*: A tatárjárás tört. 323. *Hadi Történetek*. 324. *Magyar Nyelv*. 325. *Bars* várm. monogr. 326. *Bihar* várm. monogr. 327. *Esztergom* várm. monogr. 328. *Nógrád* várm. monogr. 329. *Győr* várm. monogr. 330. *Hont* várm. monogr. 331. *Nyitra* várm. monogr. 332. *Tóth B.*: Szájrul-szájra. 333. *Kövári*: A magyar családi és közéleti viseletek és szokások.

felső katonáit így biztatja: „hát még a törökök hogy félhetnek, kiket ők annyiszor megverték”. (210. 1 : 98.; 303. 10 : 350.) A győzelem után egy törököt fogaival ruhájánál fogva fölvett és úgy járta a táncot. (216.; 15. 2 : 468.) Míg katonái a palotai hidat letörték, egymaga tartotta fel a török csapatot; akkor lovával a híd kőlábjáról egy ugrással a várkapuba szöktetett; ezért ma is „Kinizsi ugratója” a körom neve. (6. 4 : 329.; 41. 2 : 332.) Egy török szobrára lő, de a golyó visszapattan s a törököt megöli. (162. 1828 : 1927.) Korvin János seregét a kölesdi Harchegyén (91. 48 : 162.), a fekete sereg maradványait a szegedi Feketehalmon (150. 2 : 95.) verte szét, s a kiskúnhalasi Zöldhalom és Piarchegy a leverte csehok holttesteiből emelkedtek. (88. 3 : 253.)

Toldi Miklós. A nógrádmegyei Toldon született (174. 18 : 134.) s lakott; kasztélyának, halastavának nyomai ma is látszanak; Iván nevű testvére igen istenfélő volt, ezért birtokát ma is Szentiványnak nevezik. (91. 30 : 414.) A szalontai hagyományok sz. azonban Erdélyből jöttek a Kölesérközbe, s innen át a Szalonta szélén volt Nagyfalu. A gonosz és gőgös György Mátyás kir. tanácsosa; holta után a csonkatoronyi alagút ajtaját őrzi, szakála már a földbe nőtt. A nagyerejű Miklós malomkövet emel, tele zsákokat dobál, félkarral tartja ki a vendégoldalt, s a rátámadó két farkast egymással veri agyon. (144. 25 : 164.; 261 : 228.) A kérdezősködő katonáknak félkezében tartott nyomórúddal mutatja, hogy „nem oda Buda”. (304. 7. jegyz.; 210. 2 : 80.; 17 : 57.; 212 : 168.; 27 : 532.; 144. 28 : 22.) Valami verkedés miatt elbujdosik; anyja Bencét küldi utána pénzzel. (144. 25 : 164.; 261 : 228.) Pestre érve kiáll egy óriással: a szigetről partra rugja a csónakot, az óriás ujjaiából egy kézfogással kiszorítja a vért; ez megadja magát, de hátulról a Miklós nyakához csap; hatalmas gyűrűjével hökön üti, hogy azonnal meghal (305.; 157. 5 : 314.; 144. 25 : 164.; 261 : 228.); a király góliátjává teszi. (144. 25 : 164.; 261 : 228.) A misét csúfoló törököt a Duna szigetén előbb combig, aztán köldökig, végül nyakig földbe vágja, s fejét kardjára tűzi. (79.00 : 475.) Mátyás és felesége elől, azt mondván: „coki, hegy!” a dombokat félretolta; innen a hegy s a saját neve (241.; 144. 28 : 23.); máskor egyetlen fejszecsapással ösvényt vágott előttük az erdőn keresztül. (241. : 42 : 177.; 100 : 10.; 85. 1893 : 472.; 34 : 64.) Egy táltos barátjával úgy megszorították egymás kezét, hogy ujjaik lángalobbantak, aztán a levegőbe emelkedve tovább verekedtek. (27 : 532.) Mázsás botját két ujjá közt pöndörgette; mikor a király hadba hívta, tízmérős zsákok megtöltött vasdarabokkal s levegőbe emelkedve, az ellenségre szórta, aztán lebocsátkozva, az életben maradtakat agyontaposta. (27 : 533.) Az esztergomi Toldi-dombja a csizmájából kiszórt homokból emelkedett. (144. 28 : 23.) A Kikerítő zsilipjein lovának patkányoma látható. (XIX. sz. eleji kéziratból 300. 3 : 8.; 6. 5 : 76., I. Mátyás, Kinizsi.) Mátyás Szabács alatt áruló után nyomozván, tisztjei közül csak öt nem esketi meg. (210. 1 : 270.) A törököktől elfoglalja a szalontai várat s a csata után fogai közt hat török holttesttel járja a csárdást. Fölépíti a Csonkatornyot s alapjába teszi hatalmas gyűrűjét. Elveszi a Mátyás leányát s a király halála után őt akarja megválasztani a nép, de nem vállalja. (144. 25 : 164.; 261 : 229.) Más hagyomány sz. azonban, még mint legény, Vastag Balázs vezér lányát malomköre tett pohár vízzel kínálja meg; Balázs seregébe veszi; a lány miatt féltékenykedő hadnagya megtámadja, de megöli; Pestre menekül, megfélemezi az elszabadult bikát s a mészárosok megajándékozzák. Mátyás megbocsát neki, mire visszamegy Balázs vezérhez. Páros viadalban egy török vitéz ujjaiából kiszorítja a vért Elveszi a Balázs leányát s maga is vezér lesz. (49. 2 : 154.) Felesége megsértése miatt néhány tisztet levág; Mátyás csak úgy bocsát meg neki, ha jön is, nem is, s ha magával hozza legjobb barátját, legnagyobb kincsét és legnagyobb ellenségét. (144. 2 : 235.) Igen gazdag volt: barmai Barmódon, ökrei Ökrösön, tulkai Tulkán, bikái Bikácson stb. voltak. (261 : 226.) Parittyaköve — egy hatalmas kőgolyóbis — s egy szántóvas, melyet dárdájával kilyukasztott, a XIX. század elején még a budai Bécsi-kapun voltak felakasztva. (15. 3 : 419.; 271. 1838 : 48.) Az olasz vitéz legyőzését, a II. fejedelem megfenyegetését, a menyecske ugratását s a sírrablást csak Ilosvai beszéli.

II. Ulászló. Koronázásakor Dóczi Orbán egri püspök részeg inasa nem ura,

hanem a saját fejére tette föl a püspöki süveget. (308.; 309 : 28. b.; 310 : 437.; 210. 2 : 195.; 120 : 103.; 17 : 309.; 212 57.; 150. 41 : 76.) Szava lakossága 25 sátoralja cigány-
nak ivadéka, kiket hadiszerkészítőkül letelepít. (174. 13 : 348.) A rákot a rákos-
patakiak szállították konyhájába; Tekcházára járt kedvenc játékát úzni; bolondját
nagy torka miatt gödénynck nevezte el s neki ajándékozta Gödényházát: innen a
három község neve. (157. 2 : 38.) Utazás közben egy falu nevét kérdezte a bolond-
tól s ez viccből azt mondta, hogy „Nevetlenfalva”; rajta is maradt. (Uo.; 100 : 2.;
más verzió sz. Deákfalva, Diákfalva, Gyákfalva, majd Gyakfalva volt a neve; egy
lány szégyelvéen egy arra utazó tiszt előtt a szemérmetlen „gyak’ szót kiejteni, hasz-
nálta legelőször a Nevetlenfalva nevet. (91. 57 : 417.; 150. 2 : 137.) Anyyra pénz-
telen volt, hogy a piaci sátoroskonyhából hozatta ebédjéhez a sültet; innen a laci-
konyha név. (174. 9 : 148.; 212 : 124.) Dózsa György epirótai Ali fejét karjával
együtt leszelte; címerül karddal átütött véres kart kapott (200 : 43.; 15. 3 : 290.;
162. 1828 : 1845.; 180. 3 : 364.); a temesvár-józsefvárosi B. Szűz képe helyén állott
tüzes vastrónusa (174. 7 : 507.); tüzes vaskoronáját a kolozsvári városháza régiscégei
közt őrzik. (60 : 256.) Kádár István királypárti vezér Nyergesújfaló határában a láza-
dóktól körülvéttetvén, a Dunába ugrott; hívei eltemették és sisakjukkal dombot
hordtak sírja fölé; róla maradt fenn a dal: „Felemelé Kádár szemeit az égre”, stb.
(91. 14. III. 87.; s. fj.); Sitkei Kocsárd zöld füvel s rongyokkal töltött ágút lobbant-
ott a kurucok utolsó csapatára s azok azonnal szétfutottak. (15. 3 : 252.) II. Ulászló
hamvai az újcsanádi határ nagy kökeresztje alatt nyugszanak. (88. 4 : 303.) Selmeci
bányakezelője Rocsel Rázmán, a gonoszokkal cimborálva, óriási vagyont hagy Bor-
bála nevű lányára. Ez tékozló és kicsapongó életet folytat, barátaival egy templo-
mot megbecstelenít és felgyújt; ezeket házával szemben felakasztják s függeni
hagyják, míg váltságul a selmeci várat föl nem építették. Egy pap rokona közeli és
nyomorult véget jósol neki, mire kacagva a Garaniba dobja gyűrűjét, hogyha majd
az előkerül, fog elfogyni az ő pénze is; s estére a feltálat halból kivágja a gyűrűt.
Ettől kezdve pénze rohamosan fogyni kezd. Kedvenc kutyájának pazar temetést
rendez, az egyházit utánozva; nagy vihar kerekedik, a földből tűz tör elő, a sír
helyén mély gödör támad s ördögök táncolják körül. Csúf betegségbe esik s gyónás
nélkül, hirtelen meghal. Mikor a temetőbe viszik: dörgés, villám és jég kerekedik,
az emberek az úton hagyva, fedél alá menekülnek; visítás hallszik, a jég szemek
kutyákká válnak s a holttestet a gödörbe ragadják. (8.; 68 : 347.; 88. 4 : 789.; 42 : 243.;
41. 2 : 165.; 157. 1867 : 4.; 74. 1 : 379.; 174. 18 : 83.; 107 : 30.; v. ö.: „Leányvári boszor-
kány.”) A nagyszőlősi Perényi és a huszti várparancsnok régi családi haragban
vannak; gyerekeik: Ilona és Géza azonban beleszeretnek egymásba s Vörösmart
mellett, a Szerelem-völgyében a Szerelem-dombján szoktak találkozni. Az apa azon-
ban megtudja a dolgot s eltiltja fiát; ez a tatárok ellen rohan s fogságba esik. Tíz
év múlva kerül vissza s emlékezetét veszve, mint remete él a huszti barlangban.
Véletlenül találkozik ifjabbik hugával, megszeretik egymást; atyjuk meglepi őket
s az ifjút a Pirosdombon kivégezteti. Ekkor a nyakán levő éremről ráismer fiára s
kardjába dől. Perényi Ilona megtudja az esetet s a Tiszába ugrik. (157. 2 : 22., 38.)

II. Lajos. Idő előtt, bőr nélkül született s ezért gerincénél végighasított s béle-
kivett disznóban tartották, míg bőre kinőtt; idő előtt választották s koronázták
királlyá, idő előtt kezdett beszélni, házasodott, ütközött és halt meg. (15. 2 : 564.;
192. 1923 : 12.) Mikor két éves korában a koronát fejére tették, sírva fakadt. (Uo.)
Szolimán követe feleselni kezdett vele, ezért a tatai várbástyáról a tóba dobatta.
(159. 1895. XII. 5.; 174. 14 : 492.; 192. 1923 : 12.) Ezért indul meg a szultán s a hírre
a mohácsiak a Sátoristyén „Földvár”-at emelnek. (192. 1923 : 12.) Érdről kiindulva
kedves fekete paripája hirtelen megdőglött. (15. 2 : 569.; 126 : 266.; 174. 14 : 492.;
192. 1923 : 12.) Odább egy titokzatosan elős és eltűnt idegen megjósolja elcsét.
(174. 14 : 492.; 192. 1923 : 12.) Dunaszekeső alatt egy ugyanily titokzatosan elős és
eltűnt cigányasszony jósolja meg közeli halálát. (192. 1923 : 12.) Itt tölti az ütközet
előtti napot (74. 1 : 267.), s egy törökké lett magyar fogolytól hallja a hírt: „annyi
a kontyos, hogyha hasra feküdnének is eltartana 3 napig, míg a király katonái
lenyakaznák őket”. (15. 3 : 61.; 192. 1923 : 12.) A Putnokon született Tomori (311.

1926. VI. 3.) Babarc (= „pap-harc”) mellett ütött táborn (312. 1863 : 79. sz.; 157. 8 : 53.; 192. 1923 : 13.), a Szolimán sátra pedig a Sátoristyén állott s a Törökkútból csak az ő számára volt szabad vízet meríteni; a tilalom áthágása miatt egy kút-ört lenyakaztak. (91., id. 192. 1923 : 13.) Egy másik monda sz. azonban a Törökhalmon állott sátora; itt vagdalták el a fűbe hasalt janicsárok a szultán megölésére szövetkezett 32 magyar vitéz lova lábát s a halom tövében rakták gulába a vitézek fejét. (Uo.) A halom alatti tisztáson nyitja meg az útközetet a király 1000 páncélosa, itt látták utoljára a királyt (174. 14 : 320.), s a Vaskapunál esett el a török rohamot fenntartó 300 pécsi diák, meg a török vezér is, kit a Bégréten temettek el. (91., id. 192. 1923 : 13.) A Lestemploma környékén megbujt törökök levágják a király testőreit, s ekkor a teljesen magára maradt Lajos menekülni kezd. (Uo.) Egy nagyvátyi ember volt a lovásza; leszármazottjai ma is beszélik, mint kérdezte tőle a király: „viz előttem, tűz utánam, édes szögám, merre fussunk?“, aztán látván, hogy a törökök beérik, a Dunának fordította lovát s odafult. (157. 1888 : 562.) A népdal sz. azonban a Cselc-patak szederindái fogták meg lábát. (174. 14 : 292.; 192. 1923 : 13.) Egy harmadik változat sz. pedig királyi ruháit lehányva estig a holtak közé feküdt, s ekkor hű kuktája segítségével töröknek öltözve a dunaszekesői kastélyba fut; itt azonban a főurak levágják s ismét királyi ruhába öltöztetve a Cselébe dobják. Kuktája elmenekül s tőle tudja meg a királyné a gyilkosságot. (192. 23 : 13.; v. ö. Szerémi után 157. 1868 : 90.; 74. 1 : 267.) Mások is odapusztultak a Cselébe, s az emberek és lovak hullái a Konyicán torlódtak össze. (91., id. 192. 1923 : 13.) Báthori István nádor Kecskés Pál lován menekül meg; ez fogságba kerül, de a nádor később kiváltja. (180. 6 : 140.; 192. 1923 : 13.)

Draskovics Bertalannak minden vagyonát s templomba rejtett kincseit elrabolták, úgyhogy fiára csak kardja maradt. (319. 1 : 237.; 180. 3 : 391.) Oroszlánkő ura fogságba esik s Konstantinápolyban várnagyával, Budjács Andrással egy láncra fűzik; a hű várnagnak megcsik szíve az övéi után bánkódó ura iránt, éjjel egy talált bárdal levágva lábát, urát menekülésre sarkalja; a várúr megindul s reggelre a tengerhez érve egy korfui hajóssal Raguzába viteti magát s megmenekül; reggel Budjácsot vérben, de még élve találták s a basa parancsára ápolás alá vették; gyógyulása után hősies hűségét jutalmazandó, a basa határig viteti és szabadon ereszti; otthon birtokot, nemességet és címet kap; lebárdolt lábát omló láncokkal, a paizs sisakja felett oroszlánnal. (162. 1832 : 510.; 322 : 104., tévedésből IV. Béla korába téve; 180. 2 : 257.) Az öcsényiek a templomba menekülnek; a török körülveszi őket, mert a lányokat el akarják rabolni; ezek ruhát cserélnek az öregasszonyokkal s fejüket bekötve, görnyedten botra támaszkodva a hegyre vonulnak; a lányok után kérdezősködő basának a bíró megmondja az igazat, de arra a hirtelen kitalált szokásra hivatkozik, hogy náluk új kenyértől új borig a lányoknak férfival találkozni nem szabad, azért a templomból egyenesen szőlőt őrizni mennek s vénasszony-ruhába is azért öltöznek, hogy még idegenek se vessenek rájuk szemet; a basának tetszett a szokás: embereit eltiltotta a szőlőtől, de a lányokat is őriztette hat hétig, úgyhogy a legények csak titkon, életveszedelemmel tudtak nekik élelmiszert hordani; innen a szokás, hogy az öcsényi és decsi lányok máig szőlőt őriznek hat hétig. (157. 1887 : 815.) Szercesen János a koronával és kincseivel menekülő Perényi Pétert Kajdacsan elfogja s a koronát 3 napig egy ma is mutogatott faoduban rejtegette. (174. 13 : 284.) A mohácsi mezőn elesett Pálóczy Antal özvegye, Ráskay Magda, elutasítja a kezét kérő Perényi Pétert; ez ostrom alá veszi sátoraljaújhelyi várát, de már-már elvonulni kénytelen, mikor a vár kapitánya éjszaka megnyitotta előtte a kaput és pedig bosszúból, mert úrnője nem akarta szerelmét viszonzni; tettét megbánva, a Gyilkoskocsma mellett öngyilkos lett. (138 : 143.; 225 : 00.) Feledy Istók több ládát megtölt kövekkel (74. 2 : 150.; 180. 4 : 149.), fegyveres cimboráival (180. 6 : 489.) s azokat kincsesládáinak állítva, Kubinyi Lénárd gedci várába kérezkedik; éjjel kinyitja cimboráit s elfoglalja a várát. A Marótra gyűlt magyarság vezére, Dobozy Mihály, két napig sikerrel védekezik, de a harmadnap megérkezett ágyúk erőt vesznek rajtuk; szétfutnak s Dobozy is lovára kapja feleségét, Farnosy Ilonát; mikor beérik, feleségét saját kérésére szíven szúrja s harcra kelve ő maga is elesik (Homon-

nay Bálint följegyz. 1605., id. 88. 4 : 386.; 200. 3 : 83.; 320 : 567.; 15. 3 : 2.; 321. 1 : 19.; 9191., 14. 3 : 7.); vára a pilismaróti Kishegyen állott (41. 2 : 5.), az esemény a basarci (basaharci) csárda mellett történt, a ma is meglévő 3 magas fa (6 topolyfa, 7 tölgy) alatt (271. 1839 : 45.; 157. 3 : 40.; 74. 1 : 150.; 91., 14. 3 : 91.; 174. 13 : 528.; 126 : 239.; 122 : 31.; az esemény nem itt, hanem a Vértesben, a Bajóttól délre eső Pusztamaróton történt, 41. 2 : 5.; ugyanígy jár el 1164-ben egy — Manuel görög katonái-tól üldözött — zimonyi polgár is, 15. 2 : 122.)

A törökvilág mondái.

(I. rész.)

Az etédi Kozmáné-hegyese (91. 4 : 29.), az izsnyétei tölgyfák (64. 3 : 322.), a szalontai Órfa (261 : 247.), a füleki (328 : 43.), a kányari (91. 57 : 202.), muzsnai (91. 57 : 265.), tápióbicskei (91. 33 : 432.), telekfalvi (91. 1 : 176.), Órhegy, a téglási Strázsahegy (91. 38 : 326.), a kemencei (91. 20 : 181.), hatvani (91. 19 : 130.), Estrázsahegy, a szennai Sztazsny-oreh (38 : 99.), a szalontai (261 : 247.), udvari (91. 11 : 308.) Órhalom, a magyarláposi Vigyázó (91. 8 : 269.), a kömlődik Vigyázóhalom (91. 23 : 456.), a magyarhermányi Leshegy (91. 1 : 217.), a felsőcsaji Törökles (91. 1 : 198.), a bagolyai Látóhegy-dülő (91. 35 : 42.), a magyarok és a rákoskeresztúri Strázsahegy (91. 33 : 358.), a szolnoki Strázsahalom (91. 19 : 264.), a vacsi és kiszellői Török-vigyázóhegy (71. 1 : 339.); 150. 2 : 241.), a biharmegyei Less (91. 11 : 5.), a veszprémmegyei Lesfa (91. 60 : 473.) és a csávölci Karaula-dülő (91. 7 : 120.) a *törökök* őrdombjai és jeladóhelyei voltak, honnan fehér vagy vörös zászló lobogtatásával, fakolomppal s lármafagyujtással jelezték a várhoz, városba vagy a mezőn dolgozóknak az ellenség közeledtét. Ha az ellenség alulról jött: Aldobolyon, ha felülről: Felsődobolyon verték meg a dobokat s gyujtották meg a lármafát; a Mihálc Barabás dobosvajda lármafája a Barabás-tetején állott.* (91. 18 : 1., 4., 68.; 83. 3 : 36.) A szigetvári Dobsza is a dobszótól kapta nevét. (316. 3 : 185.) A szentlőrinci Kék- és Nagyhalom a simontornyai várból Belgrád felé „telegraphi vonalként“ szolgáltak. (91. 48 : 283.) A miskai Suhgó-dülő dombjai (91. 33 : 254.), a csongrádi dombok (88. 4 : 412.), a hernádnémeti (s. fj.) és nagysallói Nagyhalom (325 : 58.) emberi kezek emelte őrdombok voltak. A Csittar helyén álló erősség őrségének jelszava ez volt: „Csitt, tar!“, mellyel a törökre figyelmeztettek. (100 : 8.) A Felsőcsébinye helyén álló erősség oláh őrsége mindenkitől azt kérdezte először: „cse binye?“, azaz: mi újság. Fűtver várórségét Várfalva és Rákos alkották; békés időkben földet műveltek vagy aranyat bányásztak. (83. 5 : 179.)

A török vezérek sátordombjai voltak: a karancseszki Torna-vára (71. 1 : 236.), a debreceni Basahalma (157. 11 : 218.; 179 : 832.), a derecskei Sátordomb (86 : 333; 326 : 68.), a nagybajomi Törökhalom (157. 1858 : 511.; 86 : 505.), a szigetvári Basal és Szolimán, ahol a szultánt megölték. (174. 14 : 320.; 150. 14 : 102.) Emberi kéz emelte török vezérhalmok: a zsitvatoroki Törökhegy (156. II. 1 : 148.; 144. 29 : 133.), a kövágóörsi Hármasdomb (6. 1 : 19.; 150. 10 : 479.), a pocsaji Ebédhalom. (144. 31 : 54.); az esztergomi Halom (91., 14. 3 : 65.) s a váchartyáni Törökfordáshegy (91. 33 : 551.) is törökök hordta dombok. Süveggel hordott török vezérhalmok: a szarvasi Strázsahegy, Fekete- és Szűrhalom (292. 4 : 130.), a nagyberki Sapkatöltés (144. 31 : 57.), az almási domb (130. III. 119.; 144. 31 : 57.), a rétei Zöldhalom. (123 : 106.)

* A lármafa egy ötölnyi forma magasságú pózna v. rúd, melynek felső részét szurkos szalmával bekötik. A szalmakötél, mellyel körül van tekerve a szalma, lenyúl egészen a rúd tövéig, hogy annál fogva azon szempillantásban meg lehessen a lármafát gyujtani, amelyben kívántatik. A lármafákat, ahol csak lehet, mind dombra állás, a szélső őrizeten sorjában egymáshoz nem messze. Mindenik mellé egy strázsahegy van rendelve. Mihelyt észreveszi valamelyik ezek közül, hogy jó az ellenség, azonnal meggyujtja a lármafát. Ezt látván a többi strázsák is hasonlóképen cselekednek. A lármafákat főképen éjszaka szokták meggyujtogatni.“ (323. 1789 : 501.; 324. 8 : 75.)

Agyúdombok voltak: a beckői (43. 1874:68.), a nógrádi (328:91.) és váci (91. 33:546.) Törökhegy, az esztergomi Strázsahegy (144. 1:278.), a szalafői Kisvögyő-dombok (144. 5:96.), a papkeszi Kalaposvártető (91. 60:361.), a nagykállói Lövé-hegy (91. 38:230.), a monostorpályi Törökhányás (326:120.), a fábánházi Rákóczi-fája (91. 39:177.); a budai Huszonnégycsücsre 24 ökörrel vontatták fel az ágyút (129:89.); a gyalui Kosárdombot kosarakkal hordták össze. (91. 22:228.) Török táborozó helyek voltak: a tényőhegyi Táborvölgy (329:63.), a nagyoroszi Táborárok (328:89.), a nagybárkányi Tatárhegy (328:86.), a karancsberényi Török-rét (328:59.), a homoródszentmártoni Endesszántó, mely a táborszekerek zengésé-től kapta nevét. (150. 25:429.)

A kékkövi várat a Judáshegyről (71. 3:131.), a siklósit pedig a Hasszán-dombjáról (91. 5:60.) kémlelgették a törökök. A gárdonyi sáncokat (91. 35:221.), a bácsfalvi Tatárhányást egy nap és egy éjjel emelték a közeledő törökök ellen. (91. 6:188.) A hőmezővásárhelyi Tatársáncot Szolimán ásatta 9 nap alatt, s közte 3 napig pihent seregével, mikor Gyula ellen indult. (156. 1855:566.) Az alsógyékényesi Törökhányást a törökök futás közben hordták össze sapkájukkal. (91. 35:11.) Török vár- és erődítés-romok: a tatai (150. 1914:309.), a solymosi (150. 45:93.), a csókakői (91., 16. 1:47.), az endrődi (91. 35:186.) Törökvár, a németújfalvi (91. 36:126.) és küngösi (91. 60:254.) Várhegy, a pápai Bástya (317., 49.), a keresztúri Bánomvára. (91. 38:150.) A szalontai csonkatoronyra is azt mondta egy török: „ezt is mi építettük, de most már nektek adta az Isten”. (315:44.) Török-építette utak: a noszvaji (150. 9:287.) s a sződi Törökút (91. 33:426.), az öbessenyői Törökök útja (144. 21:410.), a sarkadi Törökcsapás (150. 46:196.), a kolozsvári Törökvágás (s. fj.), a baranyamegyei Basaut (150. 7:431.), a hevesi Császáruť (91. 22:32.); a horosberényi Kámer-hegy ösvényén, a Törökasszony-útján járt a törökök stafétája, aki a hagyomány sz. asszony volt. (328:21.) Török-ásta kutak: a zsámbéki Török-kút, Csökút (91. 33:577.), a solymári Türkenbrunn (91. 32:371.); a kirvai Törökkút (327:24.) s a jánosdai faragott kőkút (326:95.), a nagyoroszi Bégkútja (328:89.), a csiki Tatárhágó három kútja (91. 2:111.); a bánfihunyadi Kávás-kútra egy basa tétette a követ. (91. 32:143.) A simontornyai Törökök jégvermét is ők ásták (318. 2:219.) s Pincehely pincéikről kapta nevét. (91. 48:244.) Gutorföld régi berkenye-fája alatt egykor törökök ebédeltek. (144. 1910:410.) A dobozi Basatája-dülő egy fáról kapta nevét, mely alatt egy elfáradt basa megpihent. (42:497.) Az endrődi Dudahegy alatt egykor egy török basa mulatgatott. (91. 35:32.) A dömsödi Török-fürdőt a törökök készítették. (91. 33:103.) A Szigevár melletti Patán voltak a török patkoló műhelyei. (174. 13:320.)

A török közledeének hírére a lentii kovácsok szerszámjaikat a Vasastókába (27:32.), a gyulakútiak kincseiket a Szászok-erdeje gödreibe (11:224.), a terbegeciek az aranybányai erdőségbe (91. 20:316.), az újvencsellőiek a Pincésverembe (91. 38:366.) szokták rejtteni. Ma is ilyen kincset keresnek a nagyszöllősi Feketehegy barlangjainak vízmedencéiben (174. 6:466.), pénzzel tele harangot a pereszényi tóban (330:62.), a karcagi Pocsó-kútban (Madarassy László közl.), a damosi Kincsveremben, a kalotaszcentkirályi Libakútban, a máki Nagykert alatt nevű dülőben, az egeresi (45:36.), a nagyzerlenci (92. II. 2:300.) kútban, a zágorhidai Harangskútban (27:50.), a sellyei Palotadomb kútjában (91. 4:82.), a salomvári Akosfa-dülőben (27:75.), mert az elrejtők a fogságban mindnyájan elpusztultak. A berekesztúri harangot később a falu öreg kánja kitérta. (91. 1:76.; 58:30.) Rejtett kincset kerestek a törökök a Báthori Gábor nyírbátori (templom-) szobrában is, s ezért van gyomra feltérve. (157. 1869:658.) A somodori pusztában Mihály kanász pénzt talál, a törökök elől elrejtí, majd kitarodásuk után Jáfalvát alapítja. (91. 35:286.) Az egeri papok a karcagi Pocsóban rejtették el kincseiket a nyári napfeljöttkor bizonyos helytől bizonyos számú lépésnyire s így később rá is találtak (Madarassy közl.); a mosonyi Eccsedben elrejtett kincsek ott vannak, hol a keleti nap legelső s a nyugati nap legutolsó sugarai találkoznak. (91. 28:193.) A pátrovai Kacsavár ura a demecseri Lányok-várába rejtí kincseit; aztán szolgája két szemét kiszúrja. (112:396.) A magyarbikali Barta-kút kincskeresőit kék láng lobbanása szokta el-

ijeszteni. (45 : 36.) A tatai templomkincsek rejtkehelyét a sekrestyés szabadságáért cserébe elárulta, de az első kapavágásra feneketlen tóvá süllyedt az egész környék. (102 : 99.) A babosdöbrétei veresbarátok kincseiket a zárdá kútja alatti pincébe, harangjaikat pedig a kútba rejtették; ma is kísértetek ijesztenek el a kúttól s a pince hét ajtajától a keresőket, pedig az első ajtó hársfatuskóján vannak a pincék kulcsai. (27 : 57.) A petlendiek visszajöttükkor azért tudták harangjukat a Buturakútjából felásni, mert a felszabadító varázsszót elfeledték; a kút vize azonban esővíz, mert harangról folyik. (84 : 117.) A pusztakapolyi templom kincseit a harangozó olyan átokkal ásta el, hogy csak az vehesse föl, aki azt teszi, amit ő; ő pedig az elrejtéskor kisfia derekát leütötte. (150. 4 : 36.) Az orosházi kincset egy békává varázsolt bűnös őrzí; egy ember tündér-tanácsolta álma sz.: holdtöltekor kakasszó idején ki lehetne ásni, (de hogy kinek s milyen varázsigével, azt Madarassy elfeledte).

Mikor a törököknek menekülniök kellett, a rigicaiak kincseiket a Medurina-barátó kútjába (101 : 53.), az izsákhegyiek a Töröklyukba (91. 35 : 313.), a nagy-pécseliek a Pogánypincébe (91. 61 : 167.), az ugraiak a Törökhányás-pincébe (91. 19 : 371.) rejtették, hogy visszajövetelükkor ismét megkaphassák, a komárommegyei Koltán is él valami hagyomány a törökök kincsrejtéséről. (91. 23 : 450.) A maros-újvári bányászok az egész bercei Csetátve-hegyet keresztülfúrták a várkútba rejtett kincs miatt. (63 : 593.) A magyarok egy hegyet átfúrva, a Köröst a Belényes alatt táborozó törökökre vezetik; ezek kincseiket elásva menekülnek. (144. 27 : 89.) A kánizsai basa kincseit a kislengyeli Kócoszser-dülőbe rejti egy téglával kirakott pincébe. (27 : 64.) A szentgyörgyi basa a Kincses boltospincéjére még a patakot is rácsaptatta. (91. 2 : 39.) A sóvárad Csombodvár harangjának. A kányavári pince tele van kincsel és borral, mely rézesövön folyt le a várból; falát nem lehet megbontani, mert a kövek boros máltával vannak összeragasztva. (27 : 39.) A bodzavögyi Királytetőn elesett török lovak patkóival két szekér telt meg; a vezér lova rugva-harapva védelmezte ura tetemét; hurokkal kellett lerántani; rablott kincseiket elásták, de egy fogságból megszabadult oláh megmutatta a helyet. (83. 1 : 76.) A tordai Csicsiri-dombba temetett Csicsiri basa koporsója tele van kincsel; sötét éjjeleken még a múlt század közepén is hordták a törökök. (84 : 116.) Az adonyi Bolondvár kincseit egy papirosra vetett tervrajz szerint találták meg s hordták el II. József alatt a törökök. (100 : 245.) Egy öreg török az éppen kint járó kisszedresi oláhokkal felásat és kihozat a cinteremből egy cserépesikót, s aztán botjával nyakát leütve, a kihulló sok aranyból kifizeti nekik a megalkudott 300 frtot. (144. 27 : 89.) A törökök kitakarodása után 10 évre egy török éjjel egy hajdúval ellopatja a szalontai Csonkatorony oldalát díszítő kőcecskét, aztán széttörve megosztokodnak a pénzen; innen ered a Szatmári-család vagyona. (144. : ; 261 : 256.) Egy lévai gazda a jánosréti aratókkal az erdőből kiásat egy kőcecskét, aztán farkát kicsavarva a kihulló aranyból megajándékozta az aratókat. (144. 1895 : 131.) Egy török a jeddi Kincsesben kiásott kőcecske nyakát kulccsal felnyitván, onnan rengeteg kincset vett ki. (83. 4 : 180.); a marosvásárhelyi Kincsesdombhoz fűződő hasonló mondában a török írás alapján találja meg a kőcecskét (91. 41 : 529.), a taranyi Zidina-dülőhöz kötött hasonló mondában pedig kőkutya szerepel. (110 : 75.)

Szendrey Zsigmond.

(Folytatjuk.)

EGY BUJDOSÓ NAPLÓJÁBÓL.

(Népeleti adalékok.)

(Befejező közlemény.)

Kecskeméti tanuló koromban egyszer *álmodtam*, hogy nagyobb hugom igen beteg s halálát vártuk s atyám kért, készítsek számára síriratot, mondván, hogy a napot s órát is, melyben meghalt, jegyezzem föl. Az álom oly benyomást tett rám, hogy hirtelen ébredvén, fölugrottam, asztalhoz ültem s tüstént írtam atyámnak, kérvén, tudósítson, nem volt-e baja hugomnak. Álomról nem mertem szólni. A válaszból láttam, hogy hugom vesztélyes beteg volt ugyanakkor, halálát várták s a krízis ugyanazon éjen volt, melyen én álmodtam. — Efféle benyomásokat magamon egyébkor is tapasztaltam, de szégyelvén szólni, nehogy babonásnak tartsanak, hallgattam mások előtt s skeptikusnak nem bizonyíthatnám pusztá állításnál egyébbel az igazságot. Azonban mióta külföldön lakom is, történt velem e'féle. Ugyanazon hugom, kiről szóltam, egészséges volt, midőn utoljára láttam, Michaelovicsnál Cservenkán 1849-ben. En pár hét mulva kibujdostam s három évig nem halottam csak egy ígét is családomról; kivált e hugomról azt sem tudtam, hol lakhatik, hogy írhatnék neki. Végre öcsémnek írtam, levelemben több ízben lelkére kötve, írjon Tiniről, kin, félek, nagy szerencsétlenség történt, mert ennek sejtésétől sohasem menekülhettem stb. Mily szavakkal írtam ezt, nem emlékezem, de öcsém levele, melyben tudatja, hogy hugom néhány napra tőle búcsúzásom után meghalt, megvan még nálam s abban ő csodálkozását említi, hogy oly különös — de fájdalom — igaz sejtelmem volt. — Az enyémhez hasonló esetről gyakran olvastam s én erősen hiszem, hogy effélek gyakran történnek valósággal; s nem kellene az egészet babonának venni s kinevetni, mert az illetők rendszeren csak a teljesülés után állnak elő sejtelmükkel vagy látásukkal. Ez igen természetes, mert közzé tenni effélet hírlapilag sok ember szégyenlené vagy legkedvesb szerettcit illetvén a dolog, gyengédségből sem akar róla szólni. S az is igaz, hogy efféle sejtelem, vagy látás gyakran csalhatja a heves képzelmet. De hogy azt általában ön- vagy mások csalásának lehetne mondani, higgye aki akarja. Nem minden babona, mit tetszik a világnak *ilyesül* bélyegeznie.

Só. Nedvesülése essőt jelent. Ha a sőtartót feldönti valaki, ez rosztat jelent.

Magyarországon, ha valaki poharát feldönti s a víz valamely nő felé foly az abroszon, szokás mondani, hogy annál nemsokára keresztelő lesz.

(„A magyar köznép azt hiszi, legalább Alsó-Baranyában, hogy a diófa, ha csukafoogat vernek bele, elszárad; mint azon ember lába is, ki kígyócsontba hág, vagy *öntésbe*, mely utóbbi ellen azonban héttéle kavicsot és hétféle babot vetsz egy tál vízbe s aból megmosdózol.“)

Csizmát, cipőt, harisnyát jobb lábra kell előbb fölhúzni. Angliában annak, ki valami vállalatra indult, hogy szerencsés legyen, ócska csizmát dobtak utána. Ellenben Törökországban s általában keleten a nők papuccsal verik a szemtelenkedő férfit. Egy csinos ismerősöm, Omer hadnagy egyszer becsipvén, erővel udvarolni akart négy nőnek s azok úgy elverték a papuccsal, hogy a vér folyt orrán száján s arca több napig dagadt volt. A portánál megesett hajdanában, hogy egynémely követ s tolmácsnak, ki nemtetsző szavakat mondott a dívánnak, szájára vertek a papuccsal.“

Katoptromanteia. Tükörrel varázsolás. Néha vizet öntöttek a tükörre s úgy nézettek be a beteggel s kinézéséből jóslták halálát vagy gyógyulását stb.

Fülcseggés jó vagy rossz hírt jelent. A fül égése azt, hogy az embert rágal-mazzák.

A szem rángatózása örömet jelent, viszkeltése sirást...

Jobb lábbal kelni az ágyból, jó omen; ballal rossz.

Arcod, ha ég, szégyen ér. Orrod viszket, bosszúságot látsz. Ajkad viszket, csókot kapsz; ha tenyered — pénzt; ha hátad — botot.

Ha orrod vére elered, ez szerelem jele. Lancelot a *Velencei kalmárban* így szól: „It was not for nothing, that my nose fell a bleeding“ etc. „Nem hiában történt, hogy orrom vére eleredt.“ (Ács Zsigmond fordítása.)

Ha evés közben falatodat elejted, ez rossz jel s beteg leendesz nemsokára.

Fej, ha nagy, ostobaság jele; igen kicsiny, ravaszságé; közép nagyságú, elég észé; kerek fej, esztelenségé; éles, szemtelenségé.

A köröm-pettyek közül a sárga halálos; a fehér jó szerencse.

Kéz, nagy s vastag, erős, de durva emberé; a kis, vékony, gyöngye és félénk; hosszú kéz és ujjak eszes, művelt emberé, a rövid, bolondé; a puha, asszonyos, elpuhult, de elmés ember; a szőrös, bujaságra mutat; ki mindkét kezét egyformán használja — ambidexter —, ravasz, gonosz, fondor jellemű stb. Nedves kezű ember igen szerelmes. Száraz kéz vénség, erőtlenség jele.

A régi perzsák ujjukat csókolták s homlokukhoz értették, ha üdvözöltek valakit s e szokás a nap üdvözléséből ered. Job XXXI. 26. 27.: „Hogyha láttam a napot, midőn fénylenék, vagy a holdat s a csillagos eget s lelkem fölgerjedvén, szájjammal kezeimet megcsókoltam, mert ez bűn, mert így megtagadtam volna a magasságos istent.“

Hüvelykedet harapni valaki ellen, veszekedésre ingerlő. *Fügét* mutatni, szinte megbántás jele, mindenütt. (Törökországban még most is eredeti görög jelentése miatt inzultáló a füge, mert kinek azt mutatod, úgy veszi, mintha saját teste prostituálásával vádolnád.)

Ha gyertyának kalapja van, levelet kapsz azon irányról, mely felé áll a kalap, de Angliában ez vendég érkezését jelenti... *Thief in a candle*, mikor a bél félreégg s a faggyú lefoly. Ha szikrázik s füstöl, nedves idő lesz. Az ir, mint a magyar, köszönni szokott, mikor gyertyát gyújt estve.

A tűz pattogásáról, a szén csillámlásairól stb. szinte időt jóslanak...

Az ebek vonítása halált jelent, s olyankor lelkét látnak... Eumaeus kutyái megijednek a láthatatlan Pallástól.

Macskamosdás zivatart jelent. Ha szőre fénylik, jó időt.

A patkány kiköltözik a leomlandó házból, Angliában is.

Prücsök szerencsét hoz. Meg ne öld. Az rosz ómen, ha kimászkal a szobába.

Robin Redbreast, *Tom-Tit*, *Jenny Wren* csak Angliában ismeretesek.

Rosz jel, ha nyúl, farkas, disznó szalad keresztül az úton előtted; a menyét is. Baráttal találkozni sem jó. Alsó-Magyarországon a rác pápa s vénasszony is rosz ómen...

Halál-ómen a varjú is és holló.

Csörög a szarka, vendég jó. Angliában is, hol azonban ez rosz ómen.

Pókot ne ölj, különben rosszul jársz. A kis pók, ha rád ereszkedik, pénzt hoz.

A méhekről számtalan babonát beszél a magyar s könyvet lehetne róla írni.

A szű (death watch) ropogása halált jelent... (Dean Swift-idezet.) Brand elszámál egy rakás halál-jelet, mely bizonyos családoknál szokott előfordulni. Magyarországon ilyenre nem emlékezem. A Kónyiak családi baja ismeretes a históriából.

A holttest vérzik Angliában is, ha gyilkos közeledik hozzá.

Az időváltozás jelei nagyrészt ugyanazok Angliában s nálunk. Fris vakand-túrás essőt jelent; denevér alatt röpkedése este, tiszta időt. Nálunk dörgéskor meg kell rázni a sövényt, hogy kapor teremjen s egyéb babona is első dörgéskor. Mák-vetéskor a baranyai menyecske világért sem szólna.

Magad vagy lovad botlása rosszat jelent. *Ollót*, *kést* s egyéb éles szert ne ajándékozz olyannak, kit szeretsz; elmetszi a barátságot.

Négylevelű *lóhere* szerencsét hoz, ha magad találod. Jó *patkót* találni is.

Anyajegyed, ha kezeden, lábodon van, sok gyermeked lesz; karodon s válladon bölcseséget jelent, de balról veszekedést; nyakadon gazdagságot, egészséget; álladon s szíved táján gazdagságot. Anyajegy férfi vagy nő orrán, mellynek egy másik felel meg egy bizonyos, leginkább függetlevezett részén, bujaság jele. Nőnek bal térdén, sok gyermeké; mellen, szegénységé. Férfi térdén jelenti, hogy az illetőnek szép neje lesz.

Charm. Varázsszer. Angol neve a latin *carmentöl*... Kártyázáskor egyneműly játékos keresztbe fonja lábait, hogy szerencséje legyen... Charm annyi, mint ráolvasás. Törökországban egy ismerősöm torkossága miatt nyáron mindig lázban szenvedett s egy török sütő számára két papírgolyócskát hozott, mellyekre egy dervis varázsszavakat írt. Egyiket feze belsejére kellett kötnie, a selyemcafrang belső végére, s úgy viselnie, másikat elnyelnie. A láz egyszerre elhagyta. Hihetőleg a bevett papír orvosszerrel volt bekenve, vagy írva.

Ígézés ellen jó a gyermek arcára háromszor *pökni*. Ezt velem is tette egy laskói asszony gyermekkoromban, miért azonban vastag hálátlansággal fizettem.

Numero deus impari gaudet... A párkák, fúriák hárman vannak; a szent királyok is. A múzsák háromszor hárman. Hét szín, hét láng, hét bujdosó, hét nap, hét bölcs, hétfejú sárkány, hét magyar és hét kun vezér, septemtriones, a zsidók hetedik éve, hét fő erény s ugyanannyi bűn. De a tizenhárom szám szerencsétlen (Magyarországon is), mert Jézusnak csak tizenkét apostola volt s azért ne ülj tizenharmad magaddal asztalhoz. A hetedik gyermek földalatti kincseket lát s született orvos (kivált, ha vak körme van balkeze kisujján). Minden hét évben elkopik a test s újat kap az ember.

Az *Abdacadabra* erje. Búcsújáró helyek gyógyereje. Akasztott ember kezébe tégy égő gyertyát s magad láthatatlan vagy. — Kolerakor Magyarországon nyakunkban klórmészét hordtunk. Szegény atyám oldalzsebében vadgesztenyét tartott szédülés ellen. Nem hitt ugyan benne, de mégis hordta. Láz ellen nyakamba Kollognáthné Eszéken gyermekkoromban leveli békát kötött nyakkendőmbe; s hogy lelkek ne kínozzanak éjjel, megfüstölt, szentelt vízzel meghintett s ágyam fölé néhány nagybátorságú szentet akasztott. Baranyában a lázban szenvedőnek ingét, pendelyét, a konyhaajtó felett az ereszre dobják, hogy ott érje szél és eső. Néha megvakarják kétkrajcáros kusztorával a kék asztal négy sarkát s a faradéket beveszi a beteg. Negyednapos lázban levő asszonyt láttam hanyattfeküdni az udvaron, egy darab sós kenyérrel hasán. Ha azt a szomszéd kutyája elviszi, elviszi a hideglelést is. Orrvérfolyáskor cémát tekernek a balkéz kisujjára. Vadászatra menőknek nem jó szerencsét kívánni. — A varázsszer gyakran használ, mert a hókuszpókusz mellett van valami természetes erő vele összekötve. Néha használ, mert a beteg erős hite s képzelete eszközli a javulást...

Bájjalok s egyéb szerelemre gerjesztő szerek. Otthon egy csinos menyecskest láttam apró kavicsokat szedni a vízparton. Kérdeztem, mit csinál s elpirult. „Heh, semmire való! — kiáltott egy öreg a kerítés mellől; öntést akarsz készíteni, úgye, hogy a legényeket magadba szerettesd!“...

„There 's *rue* for you; we may call it herb of grace o' Sundays“ — mond Ophelia. („Neked ihol a ruta; vasárnap úgy hívhatjuk, hogy: irgalomfü.“ Arany J. ford.) A ruthát vasárnap használták exorcizmusra a kath. papok. Innen neve. Ophelia. A ruthát vasárnap használták exorcizmusra a kath. papok. Innen neve.

Amuletteket nálunk is sokan viselnek. De Törökországban csaknem mindenki. Magam is viseltem sokáig egy szép asszony haját. Torokfájás ellen egy szép menyecske tanuló koromban egy bársonyszalagocskát adott saját nyakáról, hogy azt viseljem, s valóban, míg azt hordoztam, soha torkom nem fájt. Azóta néha ismét fáj, de szép menyecske ismerőseim nem ajánlanak ily gyógyszert.

A szerencséhez pénz nálunk is szokásban van.

A *Cheiomanteiát*, kártyavetést stb. nálunk főként cigányasszonyok gyakorolják.

Divining rod, mogyoróvessző?... A vesszőt két ujj közé fogják s legörbül, hol ére van a földben.

Otthon, pap koromban, szomszédom volt egy Varga Jónás nevű, igen babonás öreg, ki mindig kincs-lángokat lesett; ásott, hol pénzt remélt találni s mennyköve is volt a mestergerendán. Ez utóbbról állította, hogy kaszakő-alakú s midőn le-
esik, mélyen lemegy a földbe s onnét hét év múlva mossa ki az eső. Hogy igazán mennykő, azt könnyű megtudni, mert ha rájasodrottan selymet háromszor tekernek körül s tűzbe vetik, a selyem nem ég le. (Hogy a selyem nem égett le róla, azt sokan állították.) Ezen öregről egy német kőműves beszélt nekem, hogy őt s öccsét az öreg rábeszélte, menjenek el kincset ásni. Mentek, ki a mezőre s előt-
tük ballagott egy német varázsló asszony két szál vesszőt tartva hüvelyk- és mutató-
ujja között, hosszú V-formára. Egyszerre a vesszők mozogni kezdtek s maguktól összefonódtak. Ezt ők tisztán látták, mert holdtölte volt s igen világos éjszaka. — A helyet megjegyezték. Aztán a boszorkány bibliát tett tenyerére s azon keresz-
tül egy öreg kulcsot s azzal járkált a mezőn; midőn a vessző által is kijelölt helyre értek, a kulcs olly sebessen forgott a biblián, anélkül, hogy azt valaki érintené, hogy a kőműves hajszála mind föllállt borzadtában. „Itt a kincs — mondta az asszony — ássatok, de senki ne szóljon egy igét se, míg azt föl nem vesszük, külön-
ben az lejobb száll a földbe.“ Ásott a két fiatalember, fölváltva, órákig, míg az asszony holmi érthetetlen szavakat mormogott s az öreg Jónás görbedve nézett a gödörbe, szemeit meresztvén, hogy meglássa a csillogó aranyat. Egyszerre meg-
kocant az ásó valami kőben s az öreg örömében felejtve a tilalmat, fölkiáltott: „No, megvan a kincs?“ — „Meg ám az anyád... ja!“ mondta mérgesen a boszorkány. „Nem megmondtam, hogy fogd be a szádat? A kincs kilenc öllel lejobb szállt s keresheted most már, vén bolond.“

Jónás bácsi karácsony éjjelén kincs-lángot szokott lesni s pár fiatal suhanc összebeszélt, hogy ráijesztenek, vagy legalább megcsalják. Lementek egy kertbe s kerítése mellett szalmatüzet gyújtottak s azt kalapjukkal leleborítván, koronkint hagyták fellobbanni. Ezt az öreg Jónás észrevette s lopva és igen csendesen köze-
ledett, a kerítés oldalához símulva. Az ellenkező oldalon tüzelő fiúk őt nem lát-
hatták, sem ő azokat, annyival inkább, mert a föllobbangató lángon keresztül egyébre nem is gondolt. Midőn a tűzhöz ért, az éppen föllobbant ismét s Jónás bácsi hirtelen átugrott a kerítésen, hogy a helyet megjegyyezze, de ugartában el-
puffant. A zuhanásra megrémült két fiú lélekszakadtából szaladt s az ezektől szinte megijedt Jónás bácsi más oldalra iramodott. Ijesztők s kincskeresők egyformán elrémültek egymástól s midőn a látottakat torzítva elmondták ismerőseiknek, kísült az egész s ők sokáig nevetség tárgyául szolgáltak a helységben.

Szoktak jósolni Virgil, Homer s a Biblia által is. Kinyitják a könyvet s a jobb, vagy bal lapon az első verset, vagy a fejezet s a kikezdés első sorait veszik jóslatul. Ezt tréfából Kjutahján mi is tettük néhányan s én mindig: kard, fegyver, vér s efféle szavakra nyitottam, min a többiek nevettek, annyival inkább, mert mondtam, hogy a cigánynők közül is egypár erőszakos halált jósolt számomra...

Szitával és ollóval a régiek s az angolok is babonáskodtak, éppen mint a magyar is...

Adventben *vöröshagymával* Kecskeméten is jósoltak. Módjára már nem emlékezem.

Virág közül az *éleke*, *haloke*. Madarak közül a *kakuk*.

Az örök zsidó meséjét nem hallottam nálunk a néptől.

A *szamá*r nálunk időpróféta, bugaci kántor. Hátán a kereszt Bálám kardjától, melyet *óhajtott*, hogy vele megölje a kis filozófot. (Vagy tán, mert Jézus ült rajta.)

Hogy a *medvebocs* alaktalan húsdarabnak születik s anyja nyalja ki némi medvealakra, nálunk is mesélik. Azt is, hogy a strucc eleven szent s vasat is elemészt. Minap a perzsa követről írták, hogy az euphratesi vasutat képzeletben előre föletette a struccokkal. A Phoenix, Paradicsommadár, Pellican meséje nálunk is megvan s atyámnak volt egy „Vadaskert“ nevű könyve, melyben ezekről a sárkányokról, griffekről stb. sok csoda mese volt.²

² Itt Acs nyilván Franzius *Egy jeles vadskert* című művét érti, mely Miskolczy Gáspár fordításában a XVIII. században igen elterjedt volt hazánkban is.

A Brand által említett hibás köznépi hiedelmek közül nálunk is sok megvan, p. o., hogy a halálos ítéletet a király maga kezével írja alá. Hogy a szamár fülét a gazda törvény szerint köteles kurtábbra vágni, hogy a lovak meg ne ijedjenek, mikor azt mozgatja. Hogy az akasztófára ítélt rabnak megkegyelmeznek, ha valamely leány megváltja, azaz kész hozzámenni férjhez. (Baranyai pap koromban egy Egyed nevű zsványt így akart megváltani egy magas, vaskos leány hallgatóném. Fehérbe öltözve, virágkoszorúval fején, várta, míg a hóhér dologhoz akart fogni s akkor egy fehér kendőt dobott a rabra, kijelentvén, hogy ő azt kész megváltani. Az exequens szolgabíró kemény szíve nem lágyult engedésre.)

A vízi emberről, vízi leányról, vízi bikáról nálunk is mesélnek. Hansági János.³

Közli: Rédeyné Hoffmann Mária.

³ Acs e feljegyzéséhez hozzáfűzhetjük, hogy a Fertő mellékén, az ú. n. Hanságban — valószínűleg valamely helyi hagyomány alapján — sokáig fenntartotta magát a rejtélyes vízi szörnyeteg emléke. Ezt Jókai is megörökítette *Névtelen vár* című regényében. Nála a Fertő-tó rettegett lakójának neve: Han Istók.

A MOHÁCSI KOPONYA.*

Moháccsal szemben, mint ismeretes, nagyterjedelmű szigetet fog be a Duna két ága: hivatalosan *Margitta-sziget*nek nevezik. A köznép az alsó részét: *Hercegsziget*nek, a felsőt: *Püspöksziget*nek hívja. Lent délen ugyanis a hatalmas terjedelmű bélyei főhercegi uradalom foglalja el a víz-eres, mocsaras terület legnagyobb részét. A felső darab Bácska felé eső sávját a pécsi püspök szigeti birtoka teszi. Harmincegynéhány év előtt ezen a 6000 holdas darabon ősi mocsárvilág volt még, midőn az uradalmat Dulánszky jószágigazgató és a telep akkori tisztartója kezelésbe vették. A lápos sásrengeteget fokozatosan lecsapolták s a nyert östelevényű szigeteket pusztákat állítottak. A szárazabb földterületeket a szomszédos falvak: Baracska, Dávod, Szeremle, Szekeső népe művelte meg felesben, majd ugyaninnen eselédnek szerződötték a bevált munkásnépet. Lassankint népes telepek keletkeztek így a helyes rendszer nyomán, amelyek szín-magyar népe a legérdekesebb néprajzi vegyüléket mutatta.

A tisztartó unokabátyám volt s mint diák, majd egyetemi hallgató, szüniidőim nagyrészét oldala mellett töltöttem. Gazdasági irnoknak használtak a legnagyobb munka idején, ami alkalmat nyújtott a köznéppel való huzamos érintkezésre. Ma is hálás vagyok érte! A kiszáritott földeken az első megmunkálás sok avatag, évszázadok óta beiszapolt tárgyat, leletet vetett föl s a cselédség nagy buzgalommal emelt ki minden holmit, keresve iderejtett régi kincseket. A nekik értéktelen törmelékeket hűségesen beszolgáltatták a központi irodába. Magam érdeklődtem a napvilágra került dolgok iránt legjobban. Ennek köszönhettem, hogy az egyik lovászgyerek egy napon nagy titkolódzva félreszólitott és megsúgta, hogy bent az ú. n. „hetvenhetedik szigetenél”, a Rihatava irányában pásztorgyerekek egy földomlás oldalából valami rozsdás kengyelfélét kapartak ki; az egyiket mindjárt el is hozta. De tovább nem mertek turkálni, mert beljebb a földben mintha emberi csontokat vettek volna észre. Meghagytam, ne szóljon senkinek, majd napnyugta tájt tegyen ásót, csákányt a kis kocsi aljába, ketten kimegyünk, megtudni mi van ott.

A helyszíncre érve, a vízszéli földomlás padmalyos oldalából csak ugyan néhány csont vége látszott ki a túrások mélyéből. Szerszámainkkal nekiláttunk a munkának. Kisvártatva meg lehetett állapítani, hogy egy vízszintesen fekvő emberi csontváz oldalrészei vannak ott előttünk. Először a koponyát emeltük ki, s megtisztítva a rátapadt homoktól, nagy halánték-vágás egyenes nyomait vettük rajta észre. Behatóbb vizsgálat céljából a koponyát zsebkendőbe takarva a kocsi aljába tettem s mivel czalatt beesteledett, a lelet további felderítését másnapra halasztottam. Mentünk zsákmányunkkal haza. Fiatalos képzeletcsapongással elgondoltam a nyilván harcos vitéznek halála körülményeit. A mohácsi csata utójátékát láttam benne. Ki, mi lehetett? A kengyel papucsos formája azt sejtette, hogy török hadfi lehetett az illető. Majd minden kiderül holnap a részletes felkutatásnál. Hazaérve a központi telepre, bevittem a koponyát a tisztartó-lakásba és vacsorakor elmondtam unokabátyámnak, mi történt.

* Adalék a „Mohács emléke a néphagyományban” c. cikkből. (Megjelent a *Mohácsi Emlékkönyvben*, 1926.)

Figyelmeztetett rá, hogy a köznép itt fölötté babonás, jó lesz az egész titokban tartani. Megnyugtattam, nem tudja meg senki. Eltelhetett egy jó óra, midőn kívülről valami csöndes mormolás, egy nagyobb embercsoportnak fojtott moraja hallatszott be az ablakon. Nyomban reá az egyik belső cseléd jött be jelenteni, hogy sokan vannak kint, a tisztartó úrral akarnak beszélni. Mit akarnak? Ő nem tudja, de furcsákat beszélnek össze-vissza. Valami halottat emlegetnek. Sejtettem mindjárt, hogy a lovászgyerekek járhatott el a nyelve. Mindegy, menjünk ki közéjük!

Az oszlopos tornácán kívül a bizonytalan esthomályban sok embert láttunk az udvaron; kitűnt később, hogy hátul meg az asszony nép tolongott nagy izgalomban. A sokaságból élénk állt a belső telep öreg tekintélye, Hosszi János, a kompos és előadta szép körülményesen, mi szóbeszéd járja az asszonyok között. Hogy ide emberkoponyát hoztak az őszigeti dombokról. A tisztartó nem akart titkolódnizni; rámondta, hogy úgy van. A beismerésre mintha megmozdult volna a tömeg. Hosszi fejecsővált rá, aztán folytatta. Ő ugyan nem sokat ad az ilyesmire, meg a katonaviselt emberek se igen törődnének vele, de abban mégis igaza van az asszony népnek, hogy azért mégsincs rendjén a dolog. Megtisztelti a tekintetes urat, meg a pesti ifiurat, de a békesség kedvéért jó lenne azt az emberfejet visszavinni, ahova való. Mert úgy tartják itt az idősebbek, hogyha éjjelre ittmarad a feje, a többi része eljön érte. Nem aludna a telepen senki a kísértet miatt!

Beszélhettünk nekik szépen, okosan; minden szavunkra fokozódó morgás, a hátsó sorokból egy-egy éles női feleselő hang volt rá a felelet. Valaki közbekialtott: „De már azt a jótét keresztény lelket nem hagyjuk kibolygatni a nyugodalmából!” Magyarázhattam, hogy nem is volt keresztény; a török kengyel papucsja is elárulja hitetlen pogány voltát, aki a mohácsi veszedelem alkalmával járhatott itt. Hosszi János feleletére még ma is pontosan emlékszem: „Már instálom, mi nem tudjuk ugyan, hogy mi vót az a mohácsi veszedelem, de akármí vót is, az az emberfej, meg a többi csontja csak összekívánkoznak, ha még olyan pogány vót is eleven korában.”

A továbbiakról röviden csak annyit, hogy hasztalan volt minden ellenkezésünk, felvilágosításunk: Az egymást rémítgető tömeg ideges ijedezése már-már fenyegetővé kezdett válni s nem maradt más hátra, szégyenszemre ki kellett adni a koponyát. Az öregasszonyok előkerítették a kis kápolna kulcsát, onnan kihozták a körmenethez való zászlókat, azokat átadták a férfiaknak, mások az éjjeli munkához használatos fáklyákból hoztak ki néhányat a raktárból s a tömeg úgy, mint volt, templomi énekszóval, búcsúmenetben indult neki koromsötét éjjel az egyórai gyaloglásnak. Hosszi János vitte a menet élén a kendőbe takart koponyát. Másnap megtudtuk, mit csináltak odakint. A koponyát visszatették helyére; oldalt is, föléje is embermagas sírdombot hánytak, tetejébe még egy hevesnyészett keresztet is tűztek.

Az egész esetben legfeltűnőbb az volt, hogy a mohácsi vészről ez a közvetlen környékbeli nép nem tudott semmit. Később is csak annyit lehetett sűrű kérdezősködéssel megállapítani, hogy akadt néhány, aki nagy homályosan emlékezett belőle valamire, amit még az iskola padjaiban hallott. Ezenkívül önálló s a csatára vonatkozó népi hagyománynak nyoma sem volt náluk föllelhető.

Solymossy Sándor.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

A csodaszarvas mondája Bizáncban.

A középkori görög irodalomban e mondának két hajtása ismeretes. Az egyik, mely a húnok európai betörésének (Kr. u. 375 táján) emlékeként a kimmeriai Bosporos vidékéhez lokalizálva jelenik meg az V—VI. századi bizánci történeti irodalomban, még pogány eredetű és jellegű. A csodás vezető állat itt még rossz szellemek, démonikus lények (Prokopiosnál: δαιμόνιον, Jordanesnél: spiritus) képviselője (L. erről a változatról EPhK 38. [1914] 280. sk., 333. sk. lk.-on megjelent értekezésemet). Ezzel csaknem egyidejűleg bukkant fel a bizánci irodalomban e mondának másik keresztény hajtása, melynek ismét két változata van. Az egyik a Plakides vagy Eustathios (Eustachios) legendába (VI. sz.) van beleszöve. Itt a csodaszarvas alakjában Krisztus jelenik meg a pogány Plakides előtt s megtéríti őt (L. erről Körösi-Csoma Archivum 1. [1921] 164. sk. lk.-on megjelent ismeretésemet). Ennek a mondatipusnak nagyon elterjedt nyugati változata a Hubertus-legenda. A keresztény csodaszarvasmondáknak még egy másik, későbbi változata is ismeretes a bizánci irodalomban s erre óhajtom ezúttal felhívni a figyelmet. A Theophanes continatus néven ismert történeti műben, mely a 813-tól 961-ig terjedő eseményeket tárgyalja, olvasunk egy mondai elbeszélést (J. Bekker-féle kiadás Bonn, 1838. 21. l.), mely fordításomban így hangzik: „Nikephoros császár egyszer azon a vidéken vadászott, ahol most a monostor áll, minthogy a hely erdős és járhatatlan s így vadászatra alkalmas volt. Vadászat közben feltűnt előtte egy hatalmas szarvas, melyet üldözőbe vett. Miután azon a helyen, ahol most a monostor áldozó helye áll, elejtette, ott egy oszlopon álló oltárra bukkantak, melyen ez a felírás volt: „Ez a megjelenő Mihály fővezér oltára, melyet András

apostol állított fel.“ A monda a Satyros vagy Michael Anatellon (= felkelő, megjelenő) monostor alapítására vonatkozik, melyet forrásunk Ignatios konstantinápolyi patriarchának (847—858 és 867—878) tulajdonít. Maga a mondai esemény az író szerint I. Nikephoros bizánci császár idején (802—811) történt. E változat az ú. n. alapítási szarvasmondák csoportjába tartozik s időbelileg is legközelebbi rokona a St. Meinulf-legenda hasonló elbeszélése, mely a IX. század közepén keletkezett (I. Pschmidt: Die Sage von der verfolgten Hinde. Greifswald, 1911. 51. sk. lk.). Az elvesztett XI. századi Gesta Ungarorum váci monostor alapítására vonatkozó csodaszarvasmondájának tehát nemcsak nyugati, de bizánci görög rokona is van. (Budapest.) *Moravcsik Gyula.*

A nagyharsányi hegy mondájához.

Solymossy Sándor *A nagyharsányi hegy mondája* c. értekezésének bevezetésében (Ethnographia XXXII., 82.) ismerteteti azokat a följegyzéseket, amelyek e sajtáságos alakú hegykúpról szóló mondát és változatait a folklorisztikai kutatás számára megőrizték. Néhány fontos adat azonban mégis elkerülte az ő egyébként nagyon körültekintő figyelmét. Ezekre akarják a kutatók érdeklődését felhívni a következő sorok.

Az elsőnek idézett Hölbling-féle (1845) adat egy *J. G. Elsner* nevű (1784—1869) német tudósra hivatkozik, midőn az „ördögszántást“ említi, kinek „Ungarn durchreisest...“ c. művéből való bizonyára a vett idézet, tehát az első följegyzés korábbi 1845-nél.

De még ugyanezen évben megjelent a Pécssett akkor tartott: „Magyar orvosok és természetvizsgálók“ nagygyűlésének alkalmából *Haas Mihály* pécsi lyceumi tanár műve: „*Baranya*. Emlékirat, mellyel... kedveskedik...“ címen. Ebben két helyen is megemlékezik mon-

dánkról (8—9. és 322—323. ll.). Utóbbit mint bővebbet itt adom:

„A harsányi hegy is érdekes kirándulási hely és dús térül szolgál a természetvizsgálók és annak szépségeiben gyönyörködni szeretőknek. E' hegynek déli és nyugoti oldala egészen kopár. Sziklái és kavicstörmeléke (Stein=Gerölle) a' következő mondára adtak alkalmat. Egy anyóka (boszorkány) serdülő leányát eladta az ördögnek. A' leány átadásának ideje közelgett és a' banya segítő leányán, fogadásra bírta az ördögöt, miszerint ez csak úgy fogta elvihetni a' leányt, ha nyertes leendő vala. A' fogadás abban állt, hogy az ördög a' harsányi hegy' szikláit egy éjen át, mielőtt míg a' kakas szólna, fölszánta. Ördögnek illyesmi könnyű földadat, miért is vígan kezdte, tüzes maeskát és kakast fogva ekéje elibe, a' munkához, és olly sikerrel folytatta azt, hogy még éjfél előtt a' félhegy föl volt szántva. A' banya látván ezt, félelmében cselhez folyamodott, besompolygott t. i. a' hegytövében fekvő falunak egyik tyúkólába és elkezdett olly ügyesen kukorikolni, hogy a' falu minden kakasai azonnal követették példáját. Az ördög, elvesztvén fogadását, ekéjével és vonómarháival együtt ott, hol most a' harkányi meleg forrás buggyan, visszatért poklokra, miután mérgében a' hegynek egyik részét fölkapta és Berement' tájára vetette.“

Ez a részletes híradás szolgálta szinte biztosan forrással a Solymossy említette *Barna Ignác*-féle verses feldolgozásnak (Életképek, 1846. évf.), minthogy minden legkisebb vonása megegyez vele. Végül pótlásul álljon még itt a *Baksay Sándor* följegyezte változat, amely több eddig ismeretlen motívummal bővíti népmondánkat. Megjelent az: „Oszták magyar monarchia írásban és képben“ vállalat Magyarországról szóló IV. kötetében (327. s köv. l. valamint Baksay S. összegyűjtött irod. dolg. III. köt. 193—196. ll. n is).

„A harsányi hegy legszebb keletről és nyugatról, Siklós és Mohács felől nézve. Mészkösziklák kopár halmaza, melyek a hegy délnyugati oldalán csalódásig hasonlítanak a friss szántáshoz. Egyenes, rendes, mély barázdák egymás hátára borulva. Állítólag az ördög szántotta volna valamikor egy leányért, amikor

még ritka volt Baranyában a leány. Szerződött ugyanis egy banyával, hogy éjfélig fölszántja a hegyet egy kakason és egy kecskén, de munkadíja a banya leánya lesz. Mi szüksége volt a banyának a fölszántott hegyre, azt a történet nem hagyta emlékezetben; csak annyi bizonyos, hogy a munka jól előrehaladt, s a banya, mikor ezt látta, egyet gondolt és rászedte az ördögöt. Éjfél előtt egy órával bebújt a tyúkólba s elkezdett kukorikolni, s utána a falu valamennyi kakasa. Az ördög azt gondolta, éjfél van; ijedtében, hogy a fogadást elvesztette, futásnak eredt és végkép elköltözött a vidékről... A harsányi kúptól délkeletnek egy mérföldnyi távolságban egy magányosan álló terjedt alacsony hegy emelkedik a drávai ártér felé: a beremendi, apró cseppkőképződményekben, kőületekben gazdag hegyterület. Egészen különálló hegy, csak egy keskeny földgerinc köti össze a harsányi hegygel, egyszersmind igazolja az említett ördögszántás történelmi tényét. Mert, mikor az ördög futásnak eredt, *bocskorából mindenütt hullott a hant, ebből lett a keskeny földgerinc; végre, mikor látta, hogy nem kergetik, leült, kirázta bocskorából a földet s ebből lett a beremeni hegy; ami igaz is lehet, mert mészköve, agyagtalaja szakasztott mása a harsányinak. Aki még tovább akarja fűzni a mesét, azt teszi hozzá, hogy az ördög végkép elrejtőzött a beremeni erdőkhöz, és hogy ettől fogva a beremeni fehérrépa az ördögön is kifog.“*

Csefkő Gyula.

Folia ethno-glossica.

(Blätter für Völkerkunde, Sprachwissenschaft, Verwandtes. Hamburg, 1926. Jahrg. II. Heft 3—4.)

Henschel-Müller címbeli folyóirata, amelynek első fele tudományos tanulmányokat, második gazdag bibliográfiát közöl, legutóbbi számában *Otto Dempwolff*-től hoz alapos anyagösszeállítást a „lélek“ szó etimológiájáról a délsziget-tengeri népek nyelvében (Worte für „Seele“ u. dgl. in einigen Südsee-Sprachen. 42—53. ll.) — A négy ausztrónéziai rokon nyelv közös gyökerei szerint (l. W. Schmidt: Die Mon-Khmer-

Völker. Braunsch. 1906. Bev.) az egyes csendstengeri törzsek nyelvhasználatában a *lélek* szót más-más fogalomhoz tartozó töből veszik. A tanulmány öszszegező credményei alapján hat oly fogalomkör állapítható meg, melyek a „lélek“ fogalom keletkezésének különféle magyarázatát árulják el. E fogalom-csoportok a következők:

I. Általános életcrő: *élet* (hudip). Közös tö Mota, Ponape és Fortuna szigeteken.

II. Test általában: a *belső* (dalem). Fidzi és Új-Guinea.

III. Egy testi szerv: a *máj* (hataj). Melanézia, Salamon-szigetek.

IV. A lélekzet: *meleg lehelet* (net); *fuvalom* (put); *horkolás* (va); *lélekzet* (nava). Hawaii, Marshall-szigetek stb. Legelterjedtebb fogalmi kép.

V. Tükörkép: *árnyék* (ata); *képmás* (nitu); *tükör* (ilav). Melanézia, Dajak. Ós ausztrónéziai tö.

VI. Alter ego: *kettő* (duva); *ikertestvér* (did). Tahiti, Vadau stb. Sz. B.

Épületes tudósítás rólunk.

Mult füzetünkben (105. lap) megemlékezünk a nálunk járt amerikai filmfelvő *John A. Haeselerről*, aki f. é. május 15-én Társaságunk felolvasó ülésén bemutatta Afrikában felvett mozgóképeit a berber- és tuareg-törzsek napi életéből. Köztünk is ily célból járt néhány hétig utazgatott a magyar nép jellemzőbb vidékein. Mit vett ott fel, mit nem, — nincs tudomásunk róla. De hogy mily szemmel nézte hazai állapotainkat, arról furcsa bizonyosságot szolgáltat az a rövid cikke, melyet itteni benyomásairól egy francia folyóiratnak (*Le Journal des Voyages. Nouvelle série*, No 50. 1926 ápr. 15-i füzet) küldött. A cikket egyik éberszemű külföldi ügyvivőnk hozzánk juttatta s mi közöljük, mint sajnálatosan jellemző dokumentumot.

A cikk szöveghű fordításban így szól:

„Az élet a magyarok hazájában.“

„Magyarország kiterjedése dacára Közép-Európa legkevésbé ismert területé. Még az angolokat, czekeket a nagy utazókat, sem érdekli kellőkép és össze-

sen két angolról beszélnek, akik az utolsó század folyamán meglátogatták Debrecent s akik kötelességüknek tartották, hogy útjukról írásban is beszámoljanak.

E mellőztetés nem egészen jogos, mert az ország csodálatos látképekben gazdag, van történeti fontossága, elszigeteltsége pedig olyan életmódot tartott itt fenn, ami már mindenütt eltűnt az ipari átalakulás óta. Mai időkben a háború után még Budapest is alig hasonlít más városokhoz. Úgy látszik, tizenöt év óta semmi haladás nem volt itt keresztülvihető; utcáin nem autók, hanem lovas bérkocsik járnak, nincsenek modern szállodái, alig van nagy kereskedőháza s a szomorú utcák, az éjjelek azt a benyomást keltik, mintha néhány századdal hátrább a multban élne most is. Parti sétányainak szépsége ellenére az utazónak kevés vonzót nyújt, mert Magyarország ma inkább, mint valaha, földművelő állam.

A termékeny Duna-síkja elsőrendűen megmunkált terület. A nyers ásványi anyagok hiánya érthetővé teszi az ipar hiányát ez országban, ahol különben a középkor gazdálkodásának formáit maig megtartották.

Magyarország legérdekesebb területeinek egyike az Alföld, vagy Hortobágy, az északkeleti részen. Lakosai, akik Közép-Ázsia tatár hordáitól származnak, hűek maradtak, mint egykor őseik, a pásztorélethez; vagy cow-boy-ok (csikósok), vagy juhászok.

A Debrecenbe vivő vasút átszeli a síkságot és a várost, melynek központjában emelkedik az a ház, amely egyben polgármesteri hivatal is, szálloda is.

Egy különös épületben három vagy négy szoba van olyan utasok számára fenntartva, akik megelégszenek a juhászoknak és csikósoknak megfelelő kényelemmel. Utóbbiak életmódja különben nem nélkülözi a festőiséget. Másik meglepetés éri az utast a puszták állatvilágával. A magyar szarvasmarha fehér s fejt roppant szarvak díszítik. Sertéseiket vastag szőr borítja.

A parasztok kint élnek a pusztán nyolc hónapig, őrzik állataikat s ez a foglalkozás köti le őket tizenegy éves koruktól vénségükig. A lovasok élete hasonlít a mi Camargue-beli cow-boyainké-

hoz: ez emberek vadon élete, akik a meg nem szelidített állatoknak lasszóval való fogásában ügyeskednek, különös energiát és szemességet kíván meg tőlük s emiatt az összes életpályák közt ennek van legnagyobb becsülete az országban. Festői kalapjaik vannak, nagy köpenyegeik vagy báránybőrökből valók, vagy ragyogó színekben kivarrt vászonból, aszerint, kik a gazdáik, hogy megkülönböztethetők legyenek a birtokos szerint, akikhez tartoznak; nagyon kevéssé fizetik őket, havonként kevesebb a járandóságuk 200 franknál, ez is élelemre megy, ami fekete kenyérből és szalonnából áll. Délben ebédjük egy darab pörkölt szalonna, melyet állataikra vigyázva költenek el. Este megtérnek kunyhóikba s ha jobb módúak, vacsorájuk a tipikus magyar étel: a „goulash“; egyetlen tál köré telepszének s ebbe mártogatják késeiket. Amint besötétedt, tűz köré ülnek, történeteket mesélgetnek és hagyományos dallamaikat éneklék húros hangszer vagy fuvola kísérete mellett, amik szintén saját gyártmányai. Azután aludni térnek állataik és lovaik mellett, óriási báránybőrköpenyekbe burkolózva.

A hűbériség, amely ez országban igen sokáig érvényben volt, sokban hozzájárult a középkori élet fennmaradásához. Minden helységnek önálló szervezete van. A házak helybeli anyagokból vannak felépítve; csupán a falakhoz szükséges mész és az ablakok üvegjei ipari termékek. A férfiak seprüket és kosarakat készítik, az asszonyok szőnek és fonnak, mint a régi időkben... A községekben kevés a bolt, mert a kereskedelem szinte kizáróan a hetivásáron bonyolódik le s ezek a hétnek egyetlen élénkebb napjai. A termékeket jobbára cserélik, mert a pénz ritka. A környék cseményeit: a házégést, egy-egy előkelőség halálát dobbal hirdetik ki. De ami az utasra legfőbb vonzóerőt gyakorol, az a lakosság öltözékének bámulatos gazdagsága ünnepnapjaikon. Nyár folyamán a parasztság mezei munkával van elfoglalva, de amint a termés be van hordva és mielőtt a tél szigora beköszöntene, az őszi idő a vidámság és mulatozás időszaka. Vasárnaponként

a lakosság hímzett öltözéket vesz föl. Az őszy egyúttal a lakodalmak és ünnepségek ideje is, táncsal, „czardas“sal fűszerezve.

Ami még az utast ez idő alatt is itt tarthatja, az egy kirándulás Tokaj környékére. Szívesen emlékezem látogatásomra Sárospatak mellett a methodista (?) kollégium szőlőjében: egy pohár felséges mustot kaptam, a prés alól, méz színűt és ízűt, melyet bizonyos ünneplyességgel nyujtottak át nekem. Ilyen nektárt, ilyen ízűt sosem élveztem. A kollégium vezetője viszonzásképp megkért, venném fel filmre az ő szüreti módszerüket, de meg kellett rá jegyezniem, hogy a filmről a „szaraz“ (alkoholtalan) Amerikában aligha hinnék el, hogy egy protestáns kollégium kerti szüretjén vettem föl.

John A. Haeseler.

Mindenből lehet okulni. Ez a különös írás is rejt magában tanulságokat. Talán nem is szabad minden botlásáért mindjárt a szerzőt okolnunk. Mindenekelőtt gyanút kelt az, hogy a szöveg kétszer is hivatkozik a Camargue-beli pásztoréletre, mint a „mienk“re. Ez a kitétel pedig csak a francia szerkesztő betoldása lehet, lévén tudvalevően Camargue a Rhône-torkolat egy legelőnek használt szigete, tehát francia terület, amit egy amerikai világgutató sosem nevez: mienknek! A cikket tehát megfésülték olyan kezek, amelyek jóindulatában van némi okunk kételkedni. —

Egy másik megjegyezni való tanulság nekünk szól. Idegenvezetésben nálunk az a szokásos eljárás, hogy mielőtt a külföldi jövevény megismerné kultúránk látható tanujeleit, kivisszük a Hortobágyra vagy Bugacra ősi pásztoréletet látni. Hogy a tájékozatlan idegen azután ebből általánosít s az ott látottakat tekinti mai legfőbb nemzeti vonásunknak, nem is vehetjük tőle rossz néven. Hortobágy és Bugac ma már gunknak is történelmi értékű kuriózum, melynek mutogatásával csinyján kellene bännünk s csak a teljesen tájékozottal lenne megismertetendő. Végül arra sem ártana ügyelnünk, hogy a tapasztalatlan külföldi milyen elemektől kapja itt bent az információit.

Szerk.

NÉPHAGYOMÁNYGYŰJTÉS

Nyárádi nótaszövegek.

1.

Kis kertembe ződ a petrezselyém,
A rózsámbul kihűtt a szerelém.
Nemcsak kihűtt, hanem még is fagyott,
Azér, hogy én szegény leginy vagyok.

2.

Kutya világ, mikor irém vígedét?
De meguntam benned az illetémét!
Nem vót nekem soha benned víg napom.
Ez az ílet énnékem csak unalom.

3.

Ezt a kis lányt nem az anyja szülte,
Rózsafánok tetejé termette,
Rózsafánok lēhajlik az ágo,
Ényim lészöl, babám, nem sokáro.
Eszt a kis lányt nē védđ é, nē védđ é,
Nēm győzöd é selēm keszkenyővē.
Kettő köll a fejire, nyakáro,
Harmadik a karcu dērēkáro.

4.

Tulipiros a kendóm,
Éhagyott a szeretóm.
Ha éhagyott, lēssz másík,
Nēm búsullok sokáíg.
(Vagy: Ha éhagyott, ussē kár,
Ussē ígēn köllött már.)

5.

Erdő, erdő, de nagy kerek erdő!
Kerüli azt bētyár tizēnkettő.
Közepibe bētyárok mulatnak,
Sörrē, borrá slivavicát isznak.

6.

Ha még ēgyszēr Kisnyárádro mēhetník,
A lányok kōszt vígíg-vígíg nízhetník.
Választaník ollan igaz szeretőt,
Ki mēgvárná aszt a három esztendőt.

7.

Kis angyalom, nekéd is aszt kívánom:
Ahun tē jársz, az ut rózsává vájjon;
Még a fü is piros ómát teremgyēn,
A tē szived engēm é nē felejcēsēn.

8.

Kukoritt az orpintkokas,
Hajnal akar lēnnyi.
Harangoznak a templomba,
Eskünnyi köll mēnnyi.
Ígnck a gyērtyák az oltár előtt,
Mégssē gyün a párom;
Elvesztēttem a lēányíletēmét,
Míg ílēk is bánom.

9.

Áz én ludam soha sē lēssz zsiba;
Nem mēgyēk én soha a lakziba.
A lakziba nincsen sēmmi haszony,
Hogyha én nem lēhetēk mēnyasszony.

10.

Naplopónak, csavargónak
Allit engēm a világ.
Darutollas kis kalapom
Fērehuzza a virág.
Tē is cigány tēdd kērēsztbe!
Hadd szōjjon a hegedű,
Hadd mossa lē a szivemrül,
Ami ollan keserű.

1923. Nyárád (Veszprém m.)

Gyűjtő: *Varga Gyula*,
pápai főgimn. VII. o. t.

Népdalok Csór községből.

1.

Sej a csóri dobogó Kőhidnál,
Barna legény rozmaringot kaszál,
Én vagyok a rozmaring szedője,
Barna legény igaz szeretője.

Letörött a sajtárom dugája,
Elhagyott a szeretőm bújába,
Ha elhagyott, majd megvár, majd meg-
Sej, a csóri dobogó kőhídnál. [vár,

2.

Béres vagyok, béres,
Már el is szegődtem,
Sej, itt az új esztendő,
Jön a szekér értem.

Sajnálom ökrömet,
Vasjárom szögemet,
Sej, cifra ösztökémet.
Barna szeretőmet.

3.

El köll menni katonának, el,
Szeretőmet nem vihetem el,
Nem zsebkendő, hogy a zsebembe te-
Olasz frontra velem elvigyem. [gyem,

Nem messze van ide Palota,
Vasas kocsin járok én oda,
Vasas kocsi, réz a tengőle szöge,
Szeretőmnek „ne bántsá” a neve.

4.

Sej, haj, lemegyek a Sárrétre kaszálni,
Ott fogok én sűrű rendet vágni,
Sűrű a rend, gyöngyharmat az alja,
Sej, haj, nem bírja a gyöngé babám
[karja.

Sej, haj, kimegyek a Sárrétre csikósnak,
Szilaj csikót választok magamnak,
Szilaj csikó, réz a zabolája,
Sej, haj, tied leszek babám nemsokára.

5.

Árpa, árpa, de nagy dülő árpa,
Közepében van egy rezgő nyárfa.
Rezgő nyárfa válik a levelétől,
Én meg válok a régi szeretőtől.

Lányok, lányok, rólam tanuljatok,
Regruta szeretőt ne tartsatok,
Regrutának el kell masírozni,
A babáját itt hagyja hervadni.

6.

Ösmeretlen kútból nem jó vizet merni,
Ösmeretlen kislányt nem jó megölelni;
Ölelni akarom, nem hajlik a karom,
Csókolni akarom, nem az én galambom.

7.

Szalmából van, szalmából van a mi há-
[zunk teteje,
Körös-körül, körös-körül rózsafa van ül-
Jobb oldalán van az ablaka, [tetve.
Őszi szél fúj be rajta, [rajta.
Arra járnak a legények, bekacsintgatnak

8.

Egy asszonynak, egy asszonynak két el-
[adó lánya.
Egyik szekfű, egyik szekfű, másik majos-
[ránna.
Szekfű mondja, sej, haj, a majoránná-
[nak,
Októberben a rózsámat viszik katoná-
[nak.
Egy asszonynak, egy asszonynak három
[legény fia,
Három közül, három közül csak egy
[honvéd baka,
Ha a Ferenc Jóska magyar ember volna.
Mind a három, de mind a három hon-
[véd baka volna.

Csór (Fehér m.), 1926.

Gyűjtő: *Pencz Ilona*, tanárnőjelölt.

Gyerek-rigmusok.

I. Húsvéti locsoláskor.

1.

Ma van húsvét napja,
Második hajnalja;
Virrasztott az Isten
Piros hajnalára.
Keljetek fel, lányok,
Cifra nyoszolyából,
Adjátok a hímest
Arany kosarakból.
Ha pedig nem léssen,
Vizipuskám készen;
Ablaktokra tartom,
Mind rátok zuhintom.

Tudom, hogy vízes lesz
Cifra nyoszolyátok,
Ha a himes tojást
Párján nem adjátok.

2.

(Egy kis kövér fiú mondja.)
Én kis görög, csak hömbörög,
Ha betérek, tojást kérek,
Ha nem adnak, mind meghalnak.

3.

Én kis múzsa, gyenge rózsza,
Sose jártam iskolába,
Nem tanultam hosszú rigmust,
Majd megtanít a kis Jézus.

4.

A mult héten erec jártam,
Az ablakba rózsát láttam,
Azt láttam én hervadozni,
Azt jöttem most meglocsolni.

II. Névnapi köszöntők.

1.

József napja ma vagyon,
Tyúkot üssenek agyon.
Bor legyen az asztalon,
Hogy a vendég ihasson.
Kalács ide mákos,
Krajcár ide páros.

2.

József napja ma vagyon,
Ugrik a nyúl a fagyon.
Megérdemlek egy krajcárt,
Vagy egy pohár pálinkát.

III. Ráolvasás.

Szem látott,
Szív vert meg!
Szent Isten,
Gyógyítsd meg!

(Ezt olvassák rá a „megverődött”,
vagyis gyengülő gyermekekre egymás-
után tízszer, hússzor.)

Cseke (Szatmár m.).

Gyűjtő: Kánya Irén.

Történetek Udvarhelyi Szeles János XVIII. századi feljegyzéseiből.

I.

Rigó, vagy húros madár?¹

„Egy valaki férfi egy pár madarat haza viszen, s a feleségével meg készíti. Midőn ennének, azt kérdi a felesége:

— Ezt a Rigót hogy vette kegyelmed?

Mond az ura:

— E' nem rigó, mert ez húros madár.

Mond a' felesége:

— E' bizony rigó.

Mond az ura:

— E' bizony húros madár.

Sokáig így vetélkedvén, s az aszszony a maga átkodásában semmit le nem hagyván, meg haragszik az ura, s puffon tsapja. Fel tsattan az aszszony, s átkozni kezdi az urát, hogy egy hitván rigó mián így hóhéroskodik velle. Az ura is inkább meg haraguván ugyan tsak jól meg lasnakolja. S ekkor a' dolognak az aszszonynak sok átkozódásai között vége léssen.

Esztendő mulva éppen azon a napon midőn együtt ennének, el kezdi az aszszony:

— No, ma éppen esztendeje, hogy kegyelmed engem úgy meg rongála a' mián az átkozott rigó mián.

Mondja az ura tsendessen:

— Hiszem az huros madár volt.

Mond az aszszony:

— A' bizony rigó volt.

Tsitítja az ura, de az aszszony most is tsak azt erősíti:

— A' bizony rigó volt.

Melyért sokára akkor is meg boszonkodván az ura, éppen úgy bánék velle, mint ez előtt egy esztendővel ugyan ezen a napon bánt volt.

Második, harmadik, s az után való

¹ Adalékul Heller Bernát: „Három a daru“ c. tanulmányához (Ethnographia. XXXVII. évf. 57—72. l.). — Ez a rövid anekdota szintén egyik variánsa a megátalkodott nő típuscsaládjának s gondolatmenete körülbelül egyezik az András Sámuel gyűjteményéből (Elmés és rövid anekdoták II. 330—332. l.) közölt változattal, csak ott a fogoly-madár és csácsogó szajkó a vita tárgya a rigó és húros madár helyett.

esztendőkbén is a' míg élt az aszszony, mindenkor azon jeles napon az urának eszébe juttatta, hogy mitsoda hóhérlásokat tett rajta egy átkozott hitván rigó mián, s mindenkor hasonló képpen végezte az ura a' Contraversiát."

II.

Az keserves menyetske fel akasztja a' meg holt urát.

„Egy menyetskének el temettetik az ura. A' tziinteremhez¹ pedig közel volt az akasztó fa, a' melyre azon a' napon egy sententziátzatott² katonát akasztottak volt fel, s szokás szerént istrását rendelték melléje.

Az aszszony estve az ura temetéséhez mégyen, s a' felett keservesen sír, jajgat. Meg hallja az akasztott ember mellett lévő Strása, s oda mégyen, s látja a' keserves aszszonyt, s okát halja keserűségének, s vígasztalja, a' mint tudja. De az aszszony semmi vígasztalásnak helyt nem ad. Biztatja a' katona, hogy iffiu, jó forma lévén, még jó szerentsét kaphat. De az még inkább kezd jajgatni mondván:

— Jaj, nem kell nékem senki ezen a' világon, mert el szalasztottam az én gyönyörű drága galambomat.

Hoszsabb ideig így folytatván a' beszédet, az alatt bé setétedik. A' katona az akasztó fához a' strásálásra viszza mégyen. De a' meddig a' keserves menyetskénél mulatott, s aztot vígasztalta, a' tetet az akasztó fáról el lopták. Meg ijedvén viszza mégyen a' keserveshez s panaszolja a' szörnyű esetet, s azt mondja, hogy immár ötöt bizonyosson fel akasztják, hogy a' strásálást el hagyta.

Az aszszony le kezd hagyni a' keserűségből, s reá tekintvén azt mondja:

— Ha engem el vészen kegyelmed, én minden bajtól meg szabadítom.

Reá ígéri esküvéssel magát a' katona.

— Noszza, úgy mond a' menyetske, ássuk ki hamar innét az én uram tetét, s akaszszuk fel azt a' másik helylyebe.

Ki is ássák hamar, s az akasztó fára

¹ *Cinterem*: a templom udvara, mely régebben temetkező hely volt. Szinnyei: M. Tájszót. I. 238. l.

² T. i. elítelt.

fel kötik. Így meg. mecnkedvén a' haláltól a' katona, a' keserves menyetskét el vészi.

Az Aszszony tsak addig siratja holt férjét, a' míg elevenre kap."

Kisújszállás.

Eredeti kéziratból közli:
Hársing István.

* Szövegünk a világszerte ismert *Efezusi matróna* történetének egy itt először közölt magyar változata; gyarló, tömörített kivonat, a vége is eltér a szokásos befejezéstől. — A híres novella összes ismert változatai lényegében két alaptípusra vezethetők vissza. Az első a nyugati alakulat, melynek legrégebb följegyzése Petronius Arbiter *Satiricon* c. ókori regényének 111. és 112. fejezetében található. Itt a férj valóban meghal; az ör ráveszi az özvegyet a kegyeletlenségre, de midőn az akasztott helyettesítésül a nő hajlandó férje tetemét meg is csonkítani, az ör felháborodásában otthagyja (ill. megöli). — Második típusfaj a keleti változat kínai és szanszkrit följegyzésekben. A férj ez esetben csak tetszhalott (vagy éppen: holtnak teteti magát); a titokba beavatott barátja vígasztalja az özvegyet, végül feleségül kéri; a nő rááll; vőlegénye hirtelen betegséget színlel, melyre gyógyszer csak a férj egy testrésznének megcsonkításával lehetne szerezni. A nő erre is hajlandó, már kést fog a kiterített férjre, mire ez fölbred s a nő megszegyenül. A történet eredetileg két eset összefonódásából áll; az első nő hűtlenségén a második felháborodik s a férj ezzel a tréfával bizonyítja be, hogy a nők egyformák. Ez a keleti szerkezet Európában *Voltaire: Zadig* c. regénye révén (2. fej. „Le nez coupé”) terjedt el, aki egy misszionárius könyvéből (P. du Halde: *Description de l'Empire de la Chine*, 1733. 228. l.) vette át. A történet nyomai azonban megvannak már több középkori példagyűjteményben (a XIII. sz.-i *Mensa philosophica*, tract. IV. no.: 18. és *Ét. de Bourbon: Speculum morale*, no.: 424. a.), ezek régi arab közvetítéssel, spanyol-mór szűrőn jutottak Európába, ahol néhány soros anekdotát csináltak belőle. Mindkét változatfajnak témérdek szövegpéldánya ismeretes a világirodalomban. Monografikus tárgyalását adta *Ed. Grisebach: „Die Wanderung der Novelle von der treulosen Witwe durch die Weltliteratur*. Jav. kiad. Leipz. 1889.

Felsorolásából hiányzanak a magyar változatok. Alljanak ezek itt pótlásul:

1. *Ponciánus históriája, 1572.* „Vidua, az heted mester bezéde.” (Régi M. Kvtár 5. sz. 172—179. ll.)

2. *Kis János* verse: „Az ephesusi Matróna”, 1806-ból (K. J. versei, kiad. Kazinczy F. 1815. 155—161. ll.) sor szerinti fordítása *Lafontaine* verses meséjének („La matrone d’Éphèse”, *Contes et nouvelles*, livre V. No. 6.) *Petronius*-féle holt-férj-típus.

3. *Verseghy Ferenc* költeménye: „Szentesiné”, (Magy. Aglaja, Buda, 1806. 33—43. ll.) közvetlen *Zadig*-átvétele.

4. *Dugonics András* regényében: „Cserei, egy Honvári herceg.” (Szeged, 1808. II. rész „Házi zenekonák” 33—45. ll.) Az egész regény *Voltaire* *Zadig*-jának szabad átültetése, holtat színlelő férj-típusával.

5. *Széchényi István* „Napló” szerint (*Zichy Ant.* kiad. 1884. 42. l.) fiatal korában németből lefordította; nem jelent meg.

6. *Jókai Mór* „Mire kell a fúmag?” (Meséskönyv 1899. és Ö. műv. jubil. kiad. XCIII. 69.) Róla maga a szerző vallja (*Egy. Phil. Közl.* 1895. 254.), hogy nem tudja, honnan vette; nem gondolt az alaptípusra, bár ismerte. Föltétlenül az ázsiai változat emlékének alapul, talán a középkori példatörténetek egyikének közvetítésével.

7. *Népmesében Kemencsaljáról* (Magy. Nyelvőr XXXIII. 58—60.): „Meddig tartják a zözvegyi fogaduómat?” Folklorisztikailag igen érdekes népi áttétel. A *Zadig*-változat szüremlett itt le az irodalmi formák valamelyikéből.

Itt között szövegünk (eszerint 8. magyar szerkezet) a *Petronius*-csoport egyik tagja s valószínű, hogy a *Ponciánus* „Vidua” elbeszéléséből került epikus hagyományaink közé. Szerk.

A magyar tudós tudománya.

Éccer összejöttek a világ tudósai, hogy mindéggyik megmútassa ja másíknak, hogy ü mit tud. Hát mindéggyik csinált valamit, amirül a másíknak fogalma sө vót. Majd a magyar tudósra jis rákerült a sor. Ez osztán lөbөcsmirelre ja többi tudósok munkáját, oszt aszonta, hogy majd aszt nizzik meg, amit ü csinál, mert ü jөggy egisz világot akar csinálni. Hát minnyájan nagy csudálkozással várták, hogy mint kiszül a világ. A magyar tudós hozatott egy csuprot, aszt dөrikba jeltörtc, olajt öntött belө, belөdugot ö kis ronnygot oszt

mөggyujtotta. Így csinálta mөg a magyar tudós a világot, amivel csuffátette jaz egisz világ tudósajit.*

Gyujt.: *Kocsis Lajos*, VIII. o. *Nagy*-szalonta. 1913.

Babonagyűjtés.

1. Boszorkányság.

Beled község (Sopron vm.) népe hiszi, hogy a boszorkányok láthatatlanul járnak a lakásban, de ha újévkor vadrózsát tesznek az ablakra, az ajtóba meg sprüt, többé nem jönnek. A boszorkányok minden elsőszülöttet kicsérélnek. Az ilyen gyermeknek csak a feje nő, teste kicsiny marad. Hatéves korában fejét az ajtóhoz illesztik és háromszor mondják: Levágom a fejedet. Akkor visszacserélik a gyermeket. (*Vetter Mária* VIII. o.)

Komlón (Baranya vm.) egy asszony gyermeke megbetegedett. Éjjel sirt s mikor az anyja hozzányult, szörös kezét érintett. A boszorkány kicsérélte s azóta a gyermek satnya és sántít. (*Virág Margit* III. o.)

Dombóváron (Tolna vm.) hiszik, hogy karácsony este szikra megy a ház előtt. El kell oltani, különben a boszorkányok elviszik és felgyujtják a házat. (*de Jonge Alice* II. o.)

Kál (Heves vm.) községben százéves asszony élt s mert boszorkány volt, nem tudott meghalni. A gyermekeket is ő rontotta meg. Erre felgyujtották a házat. (*Berkovits Anna* II. o.)

Csáktornyan (Zala vm.) van egy ház, melyet ma is boszorkányháznak hívják. Lakója boszorkány volt. Fejte a tehenet, mire a tej elapadt. A kocsis meglátta, bezírozta a kilincset, kapával ráütött a fejére, mire elterült a földön. Utána eltűnt a községből is. (*Horváth Margit* II. o.)

Balatonszemesen (Somogy vm.) a levágott szőlővenyigét elviszik, különben a boszorkányok éjjel odanövesztik. (*Varga Erzsébet* II. o.)

Bicskén (Fehér vm.) van egy Boszorkányrét nevű terület, hova éjjelre nem

* Tiszta magyar anekdota, amit a más hol elő nem forduló szójáték a „világ” kettős értelméről is igazol. Más előfordulását nem ismerjük.

terelik a nyáját, mert oda szellemek járnak. Egyszer egy pásztor hat lovat vezetett ki. Éjfélkor zúgott a föld, megjelent a szellem füsttől körülvéve és tüzes láncot húzott át a pásztor testén. (Gutermuth Mária III. o.)

Sófalván (Máramaros vm.) azt hiszik a rutének, hogy aki a sóbányába megy, azt a boszorkány kiszárítja, megtöri. Ebből lesz a só. (Szabó Anna IV. o.)

Berzencén (Somogy vm.) Sz. Györgykor nem szabad víz mellett elmenni, mert boszorkány ül a parton és babát mutat a gyermekeknek, mire behúzza a vízbe.⁷ Ha a tehén tejét rontja, vasvillával kell alája szűrni. Megtörtént, mire egy asszony meghalt. (Polifka Piroska III. o.)

Kisbaconán (Udvarhely vm.) karácsony este a kukoricát hamuban főzik meg, különben a boszorkányok a háztetőre viszik. (Lakatos Lenke II. o.)

Berzencén (Somogy vm.) tövist fűznek a kerítésekre, hogy a boszorkányokat távol tartsák. (Polifka Piroska III. o.)⁸

Lajosmizsén (Pest vm.) farsangkor hamúval telt vödört kell a szomszéd ajtajába dobni, hogy boszorkány ne jöjjön. (Gittinger Erzsébet III. o.)

Bicskén (Fehér vm.) éjjel egy ember ismételtén két tüzes pontot látott. Utána járt a dolognak még nappal is. Egy fán két macskát pillantott meg, s mikor az egyik lecsett a patakba, asszony lett belőle. (Gutermuth Mária III. o.)^{*}

Zalavecsehelyen (Zala vm.) este kópgtak. Az asszony azt hitte, hogy az ura, pedig boszorkány volt. A boszorkány hajánál fogva kivitte az útszéli kereszthez és végzett vele. Másnap hol-

⁷ A viziember egyik változata. (V. ö. *Vernalecken*: Mythen u. Bräuche des Volkes in Österreich 163. l. *Schulenburg*: Wendische Volkssagen u. Gebräuche 114. l., *Ethnographia* VI. köt., 104. l., *Népélet* 1923/24. évf., 107. l. stb.)

⁸ Közismert szer. (M. Nyelvőr 4. évf. 557. l., 1905. évf. 42. l., 1906. évf. 369. l., T. Tár 1908. évf. 304. l., *Népélet* 1923/24. évf. 107. l. stb.)

^{*} V. ö. Arany János: Vörös Rébék-jével.

tan, össze-visszaverve találták. (Horváth Margit II. o.)

2. Lidérc.

Mátészalkán (Szatmár vm.) a lidérc kecske alakjában ül az emberre. (Brickmann Olga V. o.)

Kalocsa mellett van egy mocsár. Ott egy ember lidércet látott és hogy baja ne essék, lehúzta az ingét és kifordítva felfelé dobta. Így a lidérc nem tudta a mocsárba csalni. Ekkor megszólalt és jajgatott, hogy most nem mehet vissza a családjához. (Kovács Györgyike III. o.)

Nagymaroson (Hont vm.) egy fiú lidércet látott. Erre futni kezdett, a lidérc utána és a mocsárba kergette. (Kálmán Magda III. o.)

Komlón (Baranya vm.) hiszik, hogy a lidérc különféle alakot ölthet. (Virág Margit III. o.)

3. Szellemlít.

A *Vértés* hegységben *Vitány* vár (Komárom vm.) romjai láthatók, ahol szellemek tanyáznak. (König Ella IV. o.)

Homokpuszta és Kerecsnye (Szabolcs vm.) közt az országúton egy ördög tartózkodik, aki az átalmenőket leülésre kényszeríti. Kezét a vállukra teszi s ameddig rajta hagyja, nem tudnak felkelni. (Édess Sára IV. o.)

4. Lélekjárás.

Tizsakürt (Szolnok vm.) mellett egy domb alatt magyarok vannak eltemetve kincsekkel együtt, kik a tatárjáráskor haltak meg. Lelkük éjtszaka sánta nyúl alakjában jár. (Balássy Vera VII. o.)

Mátészalkán (Szatmár vm.) éjtszaka a temető mellett pap jár vagy fekete ló. (Brickmann Olga V. o.)⁹

5. Szemmelverés.

Szentlőrincátán (Pest vm.) volt egy János nevű koldus. Akire háromszor ránézett, beteg lett. Annak tulajdonították, hogy szempillái hiányoztak. (Teleki Zsuzsi II. o.)

⁹ Rosszlelkű emberek állatok alakját öltik. (V. ö. *Ethnographia* XXXI. évf. 79. l., *Népélet* 1923/24. évf. 109. l.)

Dombóváron (Tolna vm.) a szemmelvert gyermek arcát szenes vízzel mossák, máskor megitatják vele. (Markó Ilona VIII. o.)¹⁰

c) **Babonás szokások.**

Sziszéken (Zágráb vm.) zivatarkor piros tojás héját dobják a tűzbe, hogy a villám ne csapjon le. Ha ebédkor a fiú az asztal sarkán ül, nem nősül meg. (de Jonge Alice II. o.)

Berzencén (Somogy vm.) Sz. György-

kor hajnalban vetnek uborkát, hogy megnőjjenek és megszaporodjanak. (Polifka Piroska III. o.)

Siómaroson (Veszprém vm.) a frissen sült kenyeret négyfelé vágják és a pajta négy sarkára tűzik vagy tejjel öntözik, hogy a villám ne üssön bele. (Kramcr Paula VIII. o.)¹¹

Soroksáron (Pest vm.) azt hiszik, hogy minden házban kígyó lakik. Megölni nem szabad, mert akkor valaki meghal. (Kolb Ilona VII. o.)¹²

Relković Néda dr.

¹⁰ Altalános szokás. Másutt a szemét fecskendezik vele vagy megfürösztik benne. (Bihar vm. mon. 27. l. Magyarország városai és vármegyéi. Ethnographia XXXI. évf. 100. l., Népelet 1923/24. évf. 108. l., M. Nyelvőr X. k., 328. l. stb.)

¹¹ Rimaszombaton szintén tejjel oltják a villámgyújtotta házat. (M. Nyelvőr VI. köt., 83. l.)

¹² Kígyót ölni szerencsétlenség. (Ethnographia 1910. évf. 254. l. stb.)

TALLÓZÁS.

Kecskeméten a Szentháromság-temetőben egyik sírban üres koporsót találtak, a szomszéd sír koporsójában meg két koponyán koppant meg az ásó vasa. Úgy mondják, hogy 80 év előtt egy öngyilkos fiatal legényt és leányt, akik szüleik tilalma miatt nem lehettek egymásé, temettek el itt a szomszéd sírba. S úgy magyarázzák az üres és a két koponyás koporsó titkát, hogy az egymástól életükben eltiltott öngyilkos szerelmesek holtuk után kerültek össze a közös koporsóba. (Magyarság, 1925, ápr. 4.)

Hogy jósolják az időjárást a gyergyói székelyek? A kolozsvári Ellenzék írja: A gyergyói székelyek... följegyzik, hogy karácsony első napjától 12 napon át milyen a lecsapódás, minő az időjárás és e 12 nap az év 12 hónapjának tekintetvén, készen van az évi időjárás képe. (Magyarság, 1925 ápr. 22.)

Abá Sámuel sírja. Sírját még ma is mutogatják Abasáron, egy elhagyott és félig beomlott pincében, ahonnan ezerhétszázegyhányban valami Haller nevezetű osztrák generális kiszórta a csontjait. (Magyarság, 1925 május 22.)

A szegedi Fekete-Mária. Apáról-fiúra szállott hagyomány szerint sok száz évvel ezelőtt a mai Alsóváros helyén, még az első török betörések idején, megjelent Szűz Mária talpig feketében, fekete skapulárával, fején fekete koronával, kezében rózsafüzérrel. Ezen a helyen építtette azután Mátyás király a ma is fennálló alsóvárosi templomot. A legenda szerint később, amikor a törökök elfoglalták Szegedet, behatoltak az alsóvárosi templomba is. A janicsárok letépték a falról a Mária-képet és a török lovak patái mély rést ütöttek a szentképen. A repedés nyomán vér verejtékezett a képből. Később eltakarodtak a törökök és a szegediek megtalálták ismét a csodatevő Mária-képet. A lópata hasította repedés csodálatos módon eltűnt a képről, a helyén azonban még később is sokszor vércsepp fakadt. (Magyarság, 1924 szept. 10.)

A kúnszentmárton-telekhalmi kincs. A régi világban, tartja a néphit, kincset találtak itt a szántó emberek. Beszél a nép ma is egy borona-nehezék nagy kőről, amelyet valamikor valakik széjjelverték és teli volt vert arannyal. (Magyarság, 1925 aug. 2.)

Táltos. P. Nagy István öreg, 76 éves kúnszentmártoni gazda gyerek volt még, mikor egy késő estennel a szomszédos tanvátkba táltos járt-kelt és tudára adta a tanyaclickeknek, hogy egy ital vizért (?) kincsekre vezet. Kapott hát egy italvizet (?), mire a táltos a Telekhalomra vezette a három legényt és meghagyta nekik, hogy ahol egy feshér ló legelészik, ott ássanak, ott van a kincs. És a legények valóban egy vasládát leltek tele kincessel. Amde nem tudták kocsira tenni, mert egy nagy kutya termett a ládán és a lovak megbokrosodtak tőle s másnap reggelre már se láda, se kutya nem volt, az új ásás helyén reggelre már kizöldelt a fű. (U. o)

Népdalaink történetéhez. Széchenyi István 1820 augusztus 4-én a következő dalokat hallotta a debreceni 4. huszárezred legénységétől: Csipd meg bogár, Egy kis kenyér, egy kis só, Tarka kukoricaszár, Kocsmárosné, gyujts világot. Megy a barát a malomba lassan, Ma van Jakab-nap, Somogyi és Hevesi. (Magyarság, 1925 dec. 25: 11.)

Heráj-játék. Gyermekkoromból maradt meg a fejemben egy társasjáték — persze, népies játéknak — a következő kezdete: „Heráj-heráj, káplár uram, ki van odakünn?” Ezt az asztalra kopogtatva kellett mondani. Többet már nem tudok belőle. Talán akad valaki a Dunántúl, aki többet is tud még. (Rákosi Jenő, Pesti Hírlap, 1926 jan. 1. Gyűjteményeinkből nem ismeretes gyermekjáték.)¹

¹ Az idézett mondat alkalmasint *beléheimes játékból* való. Itt híjják be kopogtatással egymás után a szereplőket, pásztorokat; az első belépő mindig a

Sport-babonák. Egy neves futballis-tánk minden mérkőzésen egy bábut tesz a kapujába s ha azt véletlenül otthon felejt, biztos, hogy a meccs elveszett. (8 órai Ujság 1925 dec. 25 : 4.) Legkiválóbb atlétáink egyike öreg lópatkót hord állandóan magával; még Párizsba is elvitte s olimpiai sikereinek feltétlenül ez a titka. (U. o.) Egy másik ideáljának (két hónap óta feleségének) a hajából készített gyűrűt viselt versenyein és amikor az egyszer hiányzott róla, természetesen kikapott. (U. o.) Egy régi hiedelem szerint az álmatlanság ellen nagyon jó, ha lefekvés előtt százszor leguggolunk. (U. o.)

Sz. Zs.

Csillagmondák. (Hortobágy.) Országútja, úgyis híják, hogy *Hadakútja*; azon gyün majd vissza Csaba királfő, ha eccer bajba kerülünk, de igazán. Gyémánttal van kikövezve, amint illik is az ilyen nagyvitéz hadakhoz. A közepén van a Korcsma; ott fognak itatni, mer hogy igen nagy utat járnak meg idáig... A *Tévelgő juhász* elalutt az

káplár, a „Heráj” meg bizonyára a német: *Herein!* átvétele szomszédos sváb falvak betlehemeseitől. Lehet különben, hogy a sokszor hallott mondást átvették tőlük a gyerekek és játékaik közben alkalmazták.

Szerk.

erdőn, oszt elszélett a nyája; most kesrcsné, de hiába. Keletre áll a *Két árva jány*; ezek itt a földön bódorogtak apátlan-anyakatlan emberi életükben. Senkifia nem könyörűt rajtuk. Végtere az égiatya megszánta őket, oszt felvitte magához. Most az égi posztrűl néznek le ránk, vajha eszünkbe jutna, hogy segítségjűk a magával tehetetlen... A *Fiasztyűkből* egy nagyobb csillag a kotló, hat kisebb a csibék; a Szent Péter gazdaságához tartozik. Az ő cselédei a *Kaszás*, *Vontatók*, *Marokverők*, kiknek a *Sánta Kata* hord ebédet... Ha a *Fiasztyűk* Szent Iván éjjelén látható az égen, bő aratás lesz. A karácsonyji sűrűcsillagos ég is jó termést jelent, meg nagy szaporaságot az állatok sorában. Szeles májuséjen, ha tűzzel égnek a csillagok, kártévő fagy következik. A nagy csillaghullás esőt is, szelet is jelent. Azt is mongyák, hogy minden csillagban egy lélek van bezárva;² ha ideleln elpusztul a tokja, akkor lefut az égről a lélek csillaga is. (Nemz. Ujság, 1925 okt. 4.) —y—d.

² Igen sok pásztor- és betyár-nóta s rébiének olvasható a Magyarország 1925 okt. 11. és 22. számában; a Pesti Hírlap 1926 dec. 25. sz. pedig a spanyol boszorkány-babonák s a Nemz. Ujság u. a. száma a spanyol és olasz karácsonyi népszokások közül közöl adatokat.

TÁRSASÁGI ÜGYEK.

A Magyar Néprajzi Társaság Titkári Hivatalához 1926. III. 25—V. 26. között beküldött könyvek (folyóiratok).*

Baranyay Zoltán: A kisebbségi jogok védelmének kézikönyve. II. átdolg. kiadás. Berlin, 1925. Összeállította: —. — *V. V. Bogdanov*: Pjatideszjatiljetie imperatorszkavo obszsesztva ljubitelei jeszteztvoznania, antropologii i ethnographii 1863—1913. Moszkva, 1915. — *V. V. Bogdanov*: Otcset o dejateljnosztii obszsesztva ljubitelei jesztesztvoznania, antropologii i ethnographii. Moszkva, 1925. — *A Falu*. VII. évf. 3—4. száma. Bpest, 1926 márc.—ápr. — *Archiwum Nauk Antropologicznych* dodatek do tomu I-go. Warszawa—Wilno, 1925. — *A Tenger*. XVI. évf. 3—4. száma Bpest, 1926. — *Az Aurora-Kör magyar irodalmi társaság értesítője az 1925. évről*. Bpest, 1926. — *Bulletin of the New-York Public Library*. Vol. 30. Nr. 1—4. New-York, jan.—ápril. 1926. — *Bulletins de la Station Biologique... à Bolchewo du gouvernement de Moscou*. Livr. 1. Moscou, 1925. — *Földrajzi Közlemények*. LIV. köt. 1—4. füzete. Bpest, 1926. — *Hadtörténelmi Közlemények*. XXVII. évf. I. füzete. Bpest, 1926. — *Katholikus Szemle*. 40. köt. IV—V. füzete. Bpest, 1926. ápril.—máj. — *Literatura*. I. évf. 3—4. száma. Bpest, 1926. márc.—ápril. — *Magyar Statisztikai Évkönyv. Új folyam.* XXVII—XXX. (1919—1922.) Bpest, 1925. — *Magyar-Zsidó Szemle*. XLIII. évf. Jubileumi emlékkönyv. Bpest, 1926. — *Mémoires du Musee d'Etat de la Region Industrielle Centrale*. Livr. 1. és 2. Moscou, 1925. — *Mémoires de la Section Geologique de la Société des Sciences Naturelles, d'Anthropologie et d'Ethnographie*. Livr. 1—2. és 3. Moscou, 1925. — *Mémoires de la Section Geographique... Livr. 1.* Moscou, 1925. — *Mémoires de la Section Ethnographique... Livr. 1.* Moscou, 1925. — *Mémoires de la Section Botanique... Livr. 1.* Moscou, 1925. — *Mémoires de la Section Physiologique... Livr. 1.* Moscou, 1925. — *Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien*. LVI. Band, 3. u. 4. Heft. Wien, 1926. — *Napkelet*. IV. évf. IV—V. száma. Bpest, 1926. ápril.—máj. — *Protestáns Szemle*. XXXV. évf. 4—5. száma. Bpest, 1926. ápril.—máj. — *Társadalomtudomány*. VI. évf. 2. száma. Bpest, 1926. — *Technika*. VII. évf. 3—4. száma. Bpest, 1926. márc.—ápr. — *Turistaság és Alpinizmus*. XVI. évf. 1—2. és 3—4. száma. Bpest, 1926. jan.—ápril.

Hivatalos nyugtázás

az 1926. évi április hó 1-től június hó 30-ig befolyt alapítványi díjakról, segélyekről és adományokról:**

Alapítványi díjak. Esterházy-Hercegi Hitbizományi Könyvtár, Budapest. 725.000 K (kiegészítésül), Jalsoviczky Sándor 20.000 K (kieg.), Czako István 60.000 K (kieg.). Összesen: 805.000 K.

Segélyek. Dr. báró Kornfeld Móric az „Ethnographia (Népélet)” támogatására 20.000.000 K. Összesen: 20.000.000 K.

Adományok. Rudnay János 40.000 K, dr. Balogh József 20.000 K, Tóbler János 60.000 K, Haas Vilmos 60.000 K. Összesen: 180.000 K.

Osszesen befolyt: alapítványi díjakból	805.000 K
segélyekből	20.000.000 ..
adományokból	180.000 ..

Magyar Néprajzi Társaság Pénztára.
(Budapest, VIII. Múzeum-körút 14—16.,
M. N. Múzeum Gazdasági Hivatala.)

* Ezen kimutatásban foglalt könyvek (folyóiratok) megállapodás értelmében átadottak a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Tárának.

** Választmányi határozat értelmében, további intézkedésig, költségkímélés céljából a rendestagsági és előfizetési díjakat nyilvánosan nem nyugtázzuk; azonban a rendestagsági és előfizetési díjakat legalább 1000 koronával meghaladó összeget mint adományt nyugtázzuk.

INHALT DER SELBSTÄNDIGEN MITTEILUNGEN.

Dr. Josef Balogh: Fest und Festtagschändung.

Die Entwicklungslinie der ma. Gewohnheit der *Friedhof tänze* wird von den frühchristlichen *Gemeindemahlzeiten* (Agapen) und *Grabopferungen*, die recht bald zu orgiastischen Szenen Anlass gaben, bis zu den ausschweifenden „*Kirchtagsfesten*“ und *Totenschmäusen* der Neuzeit an Hand von Belegen verfolgt. *Augustin* weist ganz deutlich darauf hin, dass diese '*consuetudo balandi*' heidnischen Ursprungs sei. Aus dem Unterbau dieses heidnisch-frühchristlichen Brauches entwickelte sich die ma. Volkssitte der *carmina diabolica et cachinni super Mortuos*, der *saltationes in atrio ecclesiae* und schliesslich der *choreae in coemeteriis*. Von frühchristlichen Zeiten bis zum heutigen Tage sieht sich die christl. Kirche gezwungen, gegen diese heidnische Verquickung von „*Klagen und Lachen*“ (vgl. Usener, kl. Schrift. IV. 469) aufs lauteste zu protestieren; diesbezügliche Konzilsbeschlüsse stehen uns vom IV. Jahrhundert ab in ununterbrochener Reihe zur Verfügung. Ein Konzil in *Buda* (Ungarn) v. J. 1279 verbietet die *choreas in coemeteriis vel in ecclesiis* (!), der *Ungar. oder Dacian. Simplicissimus* berichtet von einem ganz seltsamen Begräbnis-tanz des XVII. Jahrhunderts, aber noch in den letzten Jahren waren lustige Tänze der Jugend im Friedhofstor nichts unbekanntes und Abarten der Unsitte scheinen in einzelnen Teilen Ungarns und Siebenbürgens fortzuleben.

Dr. Alexander Makoldy: Das Fluchen und die Strafen dafür bis 1850 in Ungarn.

I. Ein Kapitel aus der ethnographischen Rechtspflege. Die Frage, ob das Fluchen als bloße sprachliche Gewohnheit ohne absichtliche Anwendung des Fluches beim Ungar. Volke noch aus vorchristlicher Zeit herstamme, scheint trotzdem darin meistens heilige Mamen erwähnt werden, bejahend zu beantworten sein. Strafen dagegen werden erst i. J. 1563 gesetzlich verordnet. Es wird ferner festgestellt, dass frühere (vor dem XVIII. Jahrh.) vorkommende Fluchformeln einfacher sind ohne obszön zu sein; erst vor 200 Jahren tauchen sittenwidrige Ausdrücke auf. (Fortsetzung. folgt.)

Sigismund Szendrey: Unsere historischen Volkssagen. (Siehe S. 132.)

V. Folge. — Der Zeitraum zwischen 1490—1600 (bis zur Mitte der Türkenherrschaft in Ungarn) weist zwei populäre Sagenhelden auf: den Heerführer des Königs Mathias: Paul Kinizsi und den höfischen Ritter; Nikolaus Toldi. Die grosse Niederlage der Ungarn (1526 bei Mohács) wird in geschichtlichen Sagen eingehend geschildert.

Frau Marie Rédey-Hoffmann: Aus dem Tagebuche eines Emigrierten. (Volkskundliche Beiträge. — Siehe S. 139.)

(III. Folge. Schluss.) Einzelne abergläubische Züge über Kleidungsstücke, wahrgenommene Sonderbarkeiten; Spiegelzauber, Bahrrecht, Amulettes, Schatzgraben. Ansichtbarmachen, Fischmenschen, etc.

An den Leser!

Unter dem zusammenfassenden Titel: **ETHNOGRAPHIA**

lassen wir eine **Doppel-Zeitschrift** für wissenschaftliche Arbeiten, beschreibende Beiträge und Literaturanzeigen aus dem Gebiete der ungarischen Volkskunde erscheinen.

Die erste Zeitschrift: NÉPÉLET (VOLKSLEBEN)

herausgegeben von dem Ungar. Verein für Volkskunde, enthält **folkloristisches** Material und wird von Dr. Alex. Solymossy, Hochschulprofessor, redigiert. (Adresse: Budapest, VII., Mexikoer Str. 52. II.)

Die zweite Zeitschrift: ÉRTESITŐ (ANZEIGER)

wird von der Leitung der Ethnographischen Abteilung des Ungarischen National-Museums veröffentlicht und enthält Artikel aus dem Gebiete der **gegenständlichen** Volkskunde. Schriftleiter Dr. Sigismund Bátky, Direktor des Ethnographischen Museums. (Adresse: Budapest, X., Tisztviselőtelep, Elnök-u. 13.)

A szerkesztésért felelős: Dr. Solymossy Sándor.

A Magyar Néprajzi Társaság kiadványaiból még kapható:

Ethnographia 1890—1891 (I—II.) évf. 1—10. száma; 1892 (II.) 1—6, (7—10. elfogyott!); 1893 (IV.) 4—6. (1—3., 7—12. elf.); 1894 (V.) 1—2. (3—5. elf.); 1895 (VI.) 3—6. (1—2. elf.); 1896 (VII.) 1—6.; 1897 (VIII.) 3., 5—6. (1—2., 4. elf.); 1898 (IX.) 1—6.; 1899 (X.) 1., 3—6. (2. elf.); 1900 (XI.) 3., 6., 8. (1—2., 4—5., 7., 9—10. elf.); 1901 (XII. 1., 3—10. (2. elf.); 1902—1904 (XIII—XV.) 1—10.; 1905—1922 (XVI—XXXIII.) 1—6. **Népelet (Ethnographia)**. 1923/24 I/II—XXXIV/XXXV.) 1—12.; 1925 (III—XXXVI.) 1—12. Számonként: 60 fill. (= 7500 papírkorona).

Néprajzi Füzetek. 1. *Munkácsi Bernát*: A magyar népies halászat műnyelve; 2. (elfogyott!); 3. *Nagy Géza*: A szkithák nemzetisége; 4. (elfogyott!); 5. *Alexics György*: Vadrózsapör; 6. *Krausz Sámuel*: Nemzeti krónikáink bibliai vonatkozásai; 7. *Huszka József*: Tárnyi ethnographiánk östörténeti vonatkozásai; 8. (elfogyott!); 9. *Galgóczy János*: Újabb sumir szószedet. *Füzetenként: 60 fill.* (= 7500 papírkorona).

Magyar Néprajzi Könyvtár. 1. *Strausz Adolf*: Bolgár néphit; 2. *Sebestyén Gyula*: Rovás és rovásírás. *Kötetenként: 4 pengő* (= 50.000 papírkorona).

Néprajzi Könyvtár. Új folyam. 1. *Tagányi Károly*: A hazai élő jogszokások gyűjtéséről. *Ára: 2 pengő* (= 25.000 papírkorona).

A Magyar Néprajzi Társaság Propaganda-Bizottságának kiadványai. 1. *Gróf Teleki Pál*: Néprajz és földrajz; 2. *Solymossy Sándor*: Mi a folklore?; 3. *Herrmann Antal*: A néprajz és a néptanító; 4. *Szendrey Zsigmond*: A néphagyományok gyűjtésének módszere; 5. *Viski Károly*: Néprajz és néprajzi kutatás; 6. *Solymossy Sándor*: A magyar népköltés értékei. *Egyenként nem kapható; az egész sorozat ára: 60 fill.* (= 7500 papírkorona).

Az összes fenti kiadványok árából a Magyar Néprajzi Társaság tagjai 25 százalék kedvezményben részesülnek. Postai kézbesítés esetében a csomagolást, valamint szállítást külön felszámítjuk.

MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG TITKÁRI HIVATALA

Budapest, X, Tisztviselőtelep. Elnök-u. 13.
Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Tára.
(Hiv. órák: 9—14.)

A Magyar Néprajzi Társaság Emberföldrajzi Szakosztályának folyóirata a

FÖLD ÉS EMBER

Negyedévenként megjelenő tudományos szemle. Az egyetlen magyar tárgyú földrajzi folyóirat. Szerkeszti: *Kogutowicz Károly* és *Strömpl Gábor*. Előfizetési ára 70.000 korona. (Tanároknak, intézeteknek évi 25.000 korona.) Szerkesztőség és kiadóhivatal: *Szeged, Tudományegyetemi Földrajzi Intézet*.

A Magyar Néprajzi Társaság Embertani Szakosztályának folyóirata az

ANTROPOLOGIAI FÜZETEK (ANTHROPOLOGIA HUNGARICA)

Kéthavonként megjelenő többnyelvű folyóirat, mely a külföldi embertani kutatásokat, mozgalmakat, irodalmat magyar nyelven, a hazai kutatások eredményeit pedig idegen nyelven ismerteti. Szerkeszti: *Dr. Bartucz Lajos* múzeumi őr, egyetemi m. tanár. Előfizetési ára 6 pengő. (Kéziratok, ismertetésre szánt könyvek, cserepéldányok, előfizetési pénzek, stb. a szerkesztő címére: *Budapest, X, Tisztviselőtelep. Néprajzi Múzeum* küldendők.)

Tagtársainkhoz és előfizetőinkhez!

Az *Ethnographia (Népelet)* 1926. évf. 4. (befejező) számát 1927. január végén küldjük szét. Ezen számban fogjuk közölni az 1927. évre pengőben megállapított tagsági, illetve előfizetési díjakat s ugyancsak ezen számhoz fogjuk mellékelni a tagsági, illetve előfizetési díjak költségmentes beküldésére szolgáló postatakarékpénztári befizetőlapot. Kérjük t. tagtársainkat és előfizetőinket, hogy fentjelzett füzetünket türelemmel bevárni és a tagsági, illetve előfizetési díjat majd az ott közölt föltételek szerint szíveskedjenek fizetni. Hátralékos tagtársainkat pedig ismételten kérjük, hogy, tekintettel azokra a nagy anyagi áldozatokra, amelyeket Társaságunk hivatalos folyóiratunk fenntartása érdekében hoz, valamint azokra a nagy tudományos és nemzeti érdekekre, amelyeket Társaságunk képvisel, hátralékait még ez évben befizetni szíveskedjenek. (Hátralékügyekben levelezőlapmegkeresésre Titkári Hivatalunk azonnal válaszol.) Alapítótagjaink szerzett jogait természetesen épségben kívánjuk tartani, de azért fölkérjük őket is, hogy alapítványaik, tehetségükhöz mérten kiegészíteni szíveskedjenek. Mindkét csoportba tartozó tagtársainkat pedig együttvéve is felkérjük, hogy Társaságunk részére törekvéseinket megértő új tagtársakat, folyóiratunknak pedig mennél több előfizetőt toborozni szíveskedjenek. (A Társaság tagja lehet minden nagykorú egyén, aki ebbeli óhaját, nevének, foglalkozásának, lakásának pontos adataival és a Társaság valamelyik tagjának ajánlatával a Társaság Titkári Hivatalának bejelenti. Rendes tagságdíj ezidőszerint még évi 60.000 papírkorona; a rendes tagság legalább 3 évre kötelező. Alapítótagság címén a Társaság magánosoktól 1.000.000, jogi személyektől 2.000.000 koronánál kevesebbet nem fogad el; jogi személy csak mint alapító léphet a Társaságba. A Társaság hivatalos folyóiratát, az *Ethnographia (Népelet)*-et a tagok tagilletményül kapják. Egyébként előfizetési ára évi 80.000 korona, mely árból ezidőszerint semmiféle kedvezmény nem adható. Előfizetési ár külföldre: 100.000 korona.)

Budapesten, 1926. november havában.

**Magyar Néprajzi Társaság
Titkári Hivatala.**

X, Tisztviselőtelep, Elnök-u. 13.

**Magyar Néprajzi Társaság
Pénztára.**

VIII, Múzeum-körút 14—16.

Figyelmeztetés és kérelem!

Kéziratokat, ismertetésre szánt könyveket szíveskedjék közvetlenül a szerkesztők valamelyikének — *dr. Solymossy Sándor* főiskolai tanár, egyetemi m. tanár, Budapest, VII, Mexikói-út 52, II. 9. vagy *Bátky Zsigmond* múzeumi igazgató, Budapest, X, Tisztviselőtelep, Néprajzi Múzeum — címére küldeni! Cserepéldányok, tudakozódások, bejelentések, valamint a folyóirat szétküldésére vonatkozó felszólamlások a *Magyar Néprajzi Társaság Titkári Hivatala*, tagsági díjak, előfizetések és minden a Társaságnak szánt pénzküldemény pedig a *Magyar Néprajzi Társaság Pénztára* címére küldendő. Csekkszámla a m. kir. postatakarékpénztárnál: 3019.

Királyi Magyar Egyetemi Nyomda Budapest, VIII, Múzeum-körút 6. Gólyavár.

ETHNOGRAPHIA

NÉPÉLET

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG
FOLYÓIRATA
ÉS A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM
NÉPRAJZI TÁRÁNAK

ÉRTESÍTŐJE

SZERKESZTIK:

SOLYMOSSY SÁNDOR ÉS BÁTKY ZSIGMOND

XXXVII. ÉVFOLYAM

BUDAPEST, 1926

4. SZÁM

MEGJELENIK NEGYEDÉVENKÉNT

NÉPÉLET 4. SZ. TARTALMA:

	Oldal
<i>Tolnai Vilmos</i> : Cserebogár, sárga cserebogár	161—168
<i>Makoldy Sándor</i> : A káromkodás elterjedése és büntetése hazánkban 1850-ig (II. rész)	169—182
<i>Szendrey Zsigmond</i> : Történeti népmondáink (VI. közl.)	183—187
Kisebb közlemények : <i>Gragger Róbert</i> †: Hermann Antal † (188). — <i>Balogh József</i> : Hangos könyörgés — síró fohász	190
Néphagyománygyűjtés : <i>Pencz Ilona</i> : 1. Ebben az erdőben ... (képmuto- gató ének). — 2. Pécsi Kálmán balladája (helyi ballada) 193. o. — <i>Terbe</i> <i>Lajos</i> : Népdalok Szeged vidékéről 194. o. — <i>Dézsi Lajos</i> : „Tanusagra valo Pelda besedek“ 195. o. — <i>Varga Gyula</i> : Takács András (monda- mese) 197. o. — <i>Zolnai Gyula</i> : Népmese (Balaton melléke)	198
Irodalom : <i>Gorjupp Alisz</i> : Néprajzi (Folklore) könyvészet 1925-ből	201
Társasági ügyek : Az Orsz. Magy. Régészeti Társulat és a Magy. Népr. Társ. együttes vándorgyűlése Kecskeméten (1926. okt. 23—25) 204. o. Beküldött könyvek jegyzéke 206. o. — Hivatalos nyugtázás 207. o. Német kivonatok 208. o.	

ÉRTESÍTŐ 4. SZ. TARTALMA:

	Oldal
<i>Kiss Lajos</i> : A szücsmesterség Hódmezővásárhelyen	153—169
<i>Torbágyi Novák József Lajos</i> : Kapubálványfejek	169—178
Kisebb közlemények : 179—180. — Régi följegyzésekből : 180—182. Irodalmi Szemle : 183—184. — Beérkezett könyvek : 184—185. — Múzeumi hírek : 185. — Tudakozódások és kérdések 186. — Anzeiger	187—188

INHALT DES »NÉPÉLET« (VOLKSLEBEN) Nr. 4.

	Seite
<i>Wilh. Tolnai</i> : Cserebogár (Maikäferlein. — Ein ungarisches Volkslied) ..	161—168
<i>Alex. Makoldy</i> : Das Fluchen und die Strafen dafür bis 1850 in Ungarn (II.)	169—182
<i>Sigism. Szendrey</i> : Unsere historischen Volkssagen (VI. Folge) ..	183—187
Kleinere Mitteilungen : S. 188—192. — Folklore-Texte : S. 193—199. — Literatur : S. 199—204. — Vereinsangelegenheiten : S. 204—207. — Deutsche Auszüge	208

INHALT DES ANZEIGER. JAHRG. XVI. Nr. 4.

	Seite
<i>Ludwig Kiss</i> : Die Kürschnerei in Hódmezővásárhely	153—169
<i>Josef Ludwig Torbágyi Novák</i> : Torpfostenköpfe	169—178
Kleinere Mitteilungen : S. 179—180. — Aus alten Aufzeichnungen : S. 180—182. — Literatur : S. 183—184. — Eingelangte Bücher : S. 184—185. — Musealangelegenheiten : S. 185. — Fragen : S. 186. — „Anzeiger“ Deutscher Auszug	187—188

ETHNOGRAPHIA-NÉPÉLET

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG KÖZLEMÉNYEI

1926

CSEREBOGÁR, SÁRGA CSEREBOGÁR . . .

„A népköltés a nép szellemének terméke; nem egyes ember terméke, hanem az összes nép lelki szüleménye” — így kezdte Gyulai Pál 1888-ban a népköltésről szóló egyetemi előadásait. Ez a meghatározás még annak a Rousseau-Herder-féle felfogásnak utóhangja, mely a „népet” a maga egészében, mint valami alkotó és teremtő egységet képzelte el. A „néplélek” titokzatos mélye volt forrása a népdalnak, népmesének, népmondásnak, közmondásnak s általában mindennek, amit a „népköltés” tág címe alá foglalni lehetett. A romanticizmussal párosult demokrácia a XIX. század derekán valósággal oltárra emelte ezt a néplelket, mely félszázad mulva is magán viselte a francia forradalom „népfenség”-ének jelmezét. Akkoriban még igen kevesen voltak, akik nem értékelték kelletén túl a népiességnak ezt a mindent megfejthetni látszó elvét. Arany, nótárius korában nagyon is sűrűn érintkezett a néppel, ismerte lelki értékeit, de hibáit is, ismerte költészetét s Petőfivel való levelezésének már legelső idejében is barátjának harsogó népimádatával szemben igen finoman, de igen szabatosan a népköltést csak lépesőnek tekinti magasabb célok felé.

Ma a népköltés termékeinek keletkezését másként látjuk. A nép, mint egésznek képzelt egyén, egyáltalán semmit sem alkot; minden alkotás csakis az egyesből, egyetlenegy emberből indulhat ki: valaki, valahol, valamikor az ihlet pillanatában énekel egy dalt, mely „úgy jött”, ejt egy jellemző mondást, foglal képbe egy helyzetet, találja meg a legalkalmasabb kifejezést lelke egy mozzanatának, mely a vele lelki közösségben élőknek figyelmét, képzeletét, hangulatát megkapja: eltanulják tőle, szájrul-szájra adják s így válik az egyéni lelemény a közösség tulajdonává! A tömeg lelki munkája nem alkotó, de nem is pusztán tétlenül elfogadó, hanem válogató, selejtez, módosító. Az a bizonyos kerekre csiszolt kavics, melyet annyszor emlegetnek, az már a tömeg apránként és részletenként végbement munkájának összegezett eredménye.

Vannak ugyan olyan, nagyon figyelemreméltó helyről származó vélemények, melyek ennek a névtelen *valakinek* alkotó kezdeményét is kétségbe vonják. Az a véleményük, hogy a népköltés terméke, legkivált a népdal, mindig a nép lelki színvonala fölött álló költői egyéniség, legtágabb értelemben vett *műköltő* alkotása, mely *felülről* száll alá a nép széles rétegei közé, ahol meghonosodik; szóval, hogy igazi népdal, a nép fiának ajkán termett dal nincsen. Ebben a fogalmazásban ez a feltevés bizonyára szélsőséges, mert a tények megcáfolják. De bizonyos, hogy a népdalnak nevezett költői termékek összeségének jókora hányada valóban *magasabb* eredetű. Ideje is volna a műköltői eredetű népdalok jegyzékét összeállítani, amint már meg is kezdték, bár igen hézagosan, Erdélyi, Limbay és mások. Én azt hiszem, hogyha ilyen jegyzék elkészülne, hihetetlen meglepetés lenne a népdal kedvelői számára, midőn sok „biztosan” népi eredetű, „valódi, régi” dalról kiderül, hogy valami mestram, rektor, diák, karmester, színész szerencsés leleménye és alkotása.¹

¹ Például a híres „Nincsen párja a faluban Kerekes Andrásnak” dallama (szövege?) Jeiteles Ignác pesti karmester szerzeménye. (L. Fővárosi Lapok, 1880, 4448. l.; Agai A.: Utazás Pestről Budapestre, 2. kiad. 22. l.)

Különben is a mai népdal nem is csupán a szorosán vett nép tulajdona, hanem a fölötte lévő rétegé, a középosztályé is; ez műveli, ez ápolja, ez tartja meg leginkább. Amikor maga a nép dalol, mennyiségre nem sokra megy egy-egy zárt területen; életkora sem lehet igen hosszú, talán egy emberöltőt sem ér meg: felbukkan, divatja lesz, elenyészik, mint a hogy az új lomb letölja a régít. Azt hiszem, hogy igazán régi, bebizonyíthatóan évtizedeket valóban a nép ajkán élt népdal nincsen, csak ha véletlenül írásban megrögzítették; akkor is már csak emlék, nem pedig élő dal.²

Igen szükséges lenne tüzetes kutatásokat végezni mind a népdalok életkorára, mind földrajzi elterjedésükre nézve; igaz, hogy ma, midőn a műszaki találmányok már a falut s a tanyát is belevonták az élet sodrába, az ilyen kutatás nem adhatna kielégítő eredményt. De talán a régibb gyűjtemények összehasonlítása mégis valamelyes megállapításokra vezethetne.

*

Egyik legkedveltebb és legelterjedtebb népdalunk, a „Cserebogár“, igen alkalmas bizonyos részletmegfigyelésekre. A köztudat szerint a Cserebogár legrégebb, talán a kuruc időkbe visszanyúló történettel dicsekedő dalunk. Három-négy nemzedék dalolta s nem tudjuk eldönteni, vajjon szövegében van-e az a titkos varázs, vagy páratlanul szép dallamában-e, mely följajdítja lelkünk legmélyét s egyszersmind le is csitítja. S ezt a varázsát ma sem vesztette el; az új nóták százai elfakulnak mellette, de a „Cserebogár“ hallatára ma is éppúgy könnyű szökik szemünkbe, mint dédszüleinknek. A műköltésben pedig örök életet biztosított neki Petőfi, akinek egyik legszebb költeménye, „Szülőföldemen“, a „Cserebogár“ elzandalító hangulatából fakad. Hogy ő dajkája dalának mondja, már akkori népdal volta mellett bizonyít s a köztudatot ebben még inkább megerősíti. Így a szakírók is a Cserebogarat eredeti népdalnak tekintik. Galamb Sándor (A magyar népdal hatása műköltészetünkre, 1907) Kőlcsey és Kazinczy „megnemesített“ népdalairól szólván, Kazinczynak „A kakukhoz“ című daláról azt mondja, hogy: „E dalában a „Cserebogár“ népdalt akarta átfinomítani“. Ugyanezt mondja Horváth János is (Petőfi, 1922, 574): „Kétségtelenül e népdal ‚megnemesítése‘ már Kazinczynak Boris. Az első kakukkszó halláskor c. dala“.

Kazinczynak dalocskája sok változatban maradt ránk: 1821, „Boris“ (Szépliteraturai Ajándék, 39. l.); 1825, „Myrtil az első kakukszóra“ (Hébe, 371); utolsó alakja: „A kakukhoz“, hol a férfinév helyett Chloe áll. Abafi Kazinczy-kiadásában (Nemz. Ktár, I. 10.) közli az összes változatokat, Kazinczy e megjegyzésével: „Készült 1781, a telki-bányai erdőben, hol, míg lovaim füveltek, Homert olvasám. Minden régibb dolgozásaimat elégettem. A Tud. Gyűjt. ajándékíveiben kiadta hírem nélkül s az esztendő nélkül Szemere Pál barátom. Ez teve figyelmessé, hogy a dal nincs minden érdem nélkül. Megigazítám tehát, Széphalom, 1823“. Az első, 1781-i fogalmazás eddig ismeretlen volt, a Kazinczy-irodalomban nyoma sincs; pedig hozzáférhető helyen jelent meg, csakhogy névtelenül s e miatt került el a Kazinczy-kutatók figyelmét. Megjelent pedig a Magyar Hírmondóban 1784 május 15-én (311. l.), a Toldalékban, a szerkesztőnek néhány bevezető szavával s a beküldő költőnek magyarázatával, betű szerint így: „Ezen elme futtatások a' Magyar Hazával nem azért közöltetnek, mintha felette érdemesek volnának arra hogy esmértessenek, hanem hogy talán némellyeket példájók szerentsécbekre gyúlaszszanak;

A' Bodrog tájékaról April. 18-dikánn. „— Nem a' szeretetre leg méltóbb lyánykát adta e' nékem a' Végezés? Ime', ma midőn a' — partjánn sétálnék Nánimmal, közel hozzánk egy Kakuk szállala meg. Náni le ültt

² Ebben nem értünk egyet. (Szerk.)

mellém a' violás hantra; le tette a' *Két szerelmesek' énekeit*, mellyeket Goecking bocsátott közre, fel kél mellöllem, 's ezt írá tablátskájába. — Ném érdemlette e' meg ez a' leg szentebb tsókokat? — Hazám Szépei be édes ez a' jutalom. Igyekezétek ezt el nyerni példájának köve-
tése által vagy ha magatok nem nyerhetitek ezt, Kedveseitekkel nyeresse-
tek ilyeneket. Ime' maga a' Vers:

Egy Kakukhoz.

Nem azt kérdem én, kis Madár,
Ha soká élek é? —
Meddig leszek a' Mitzié*
Azt, ah azt! mond meg, kis madár,
Nem azt, ha élek é.

* *Mitzi, Miklósnak diminutivuma. „Igy nevez mindig, ha magunkba vagyunk.“*

Nyilvánvaló, hogy ez Kazinczy kakukdalának első alakja, mely később — Kazinczy szokott eljárása szerint — ismételt csiszolás után egyre más, finomabb alakban kerül ki tolla alól. A kísérő szöveg finomkodó hangja is teljesen a 22—25 éves Kazinczyra vall; az említett Náni talán az eperjesi Steinmetz Nina. Amit Kazinczy negyven év mulva telkibányai erdőről mond, az 1781-¹ évszám is, valószínűleg az emlék elmosódásából származik. Hihetőbb, hogy a versike a beküldés idején, 1784-ben keletkezett; a kísérő sorok pedig a kor divatja szerint csak érdekesebbé akarják tenni a keletkezés körülményeit. Én eleinte Göckingk: *Lieder zweier Liebenden* (1777) című kötetében kerestem e dalocska eredetijét, de még hasonlót sem talál-
tam benne, tehát sem fordítás, sem átdolgozás, hanem credeti költemény,
még pedig a legrégebb Kazinczy ránkmaradt költeményei közül.

Már most az a kérdés, vajjon Kazinczy költeménye valóban a *Csere-
bogár* megnevezésére? Tudtommal e kérdéssel, tudniillik a népdal meg-
finomításával Kazinczy csak jóval később, 1820 táján foglalkozott, mikor
Kultsár Hasznos Multságai gyűjtik a népdalokat; Kölcsey is ez években
ír megnevezített népénekeket.

A kérdést az dönti el, milyen régi a *Cserebogár*, s valóban népdal-e,
melyet akkor szerte daloltak. Ez irányban tett kutatásaim igen meglepő
eredménnyel jártak. A legrégebb nyom Pálóczi Horváth Adám gyűjtemé-
nyében található: Ó és új ötödfélszáz énekek. 1813 és 1814 (M. T. Aka-
adémia és Nemz. Múzeum kéziratára).³ De ez csúfondáros ének:

Mikor lesz nyár?

*Pálóczi Horváth Adám
gyűjteményéből.*

Lassan

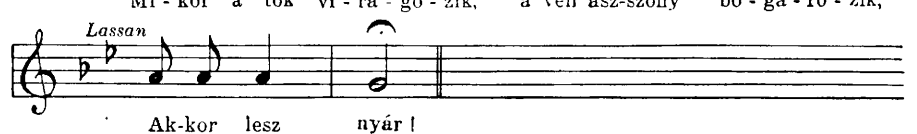
Cse - re - bo - gár, ese-re- bo-gár, mondd meg ne-kem, mi-kor lesz nyár?

Pajkos frissességgel

Mi - kor a tök vi - rá - go - zik, a vén asz-szony bo - gá - ro - zik,

Lassan

Ak-kor lesz nyár!

³ Innen került a Jankovich-gyűjteménybe s Thaly Vitézi énekeibe (II. 388.), Erdélyi gyűjteményébe (III. 180.) és Székelyébe (II. 83.).

Ennek Kazinczy dalával semmi közös eleme nincsen, azonkívül, hogy kérdést intéz, amaz a kakukhoz, emez a cserebogárhoz. A ma ismert dalhoz már két mozzanat kapcsolja: a *cserebogár* mint jós s a *nyár*; különben pedig teljesen elütő tartalomban, hangban, versformában, dallamban. Rokonságban van azonban egy tolnamegyeci, kölesdi gyermekversikével, melyet akkor mondanak, mikor először látnak cserebogarat:

Cserebogár, mikor lesz nyár?
Mikor a pap mezítláb jár!

(Ethn. XIV, 309. 1903.)

A *Cserebogár* mai alakjának első nyomait Déryné naplójában találjuk (I. 312—313). Mikor 1815 júniusában társulatával Miskolcon játszik, erről a következőket írja:

„*Tündérekastély Magyarországon* című kedvelt játék volt kítűzve első előadásul... Mondom Murányinének: „Én ezt a kis játékot telerakom olyan kis kedves dalokkal, majd meglátják, nagyon fog tetszeni. Úgy veszem észre, hogy itt szeretik az éneket... Elővettem lantomat⁴ és elénekeltem: Cserebogár, sárga cserebogár..., Mariskám, Mariskám, eszem a szemedet.“ — Később a társulat tagjai a beteg Andrassy György gróf vendégei Krasznahorkán: „leginkább szerette a gróf a népdalokat... Midőn búcsúztunk, mondá: „...Hát már a Cserebogarat kik éneklék el nekem olyan szépen?“ (Napló, I. 409.) Sikereit általában a szindarabokba tett daloknak köszönhette: „*Tündérekastély Magyarhonban*. Ez már sokat segített, minthogy énekeket raktam bele. Nagyon tetszett a közönségnek.“ (Napló, I. 404.)

A *Tündérekastély* Hirschfeld német vigjátéka volt, melyet Láng Adám János, a Benke-társulatnak rendezője és színészirója, Déryné társa dolgozott át magyarra: *Tündérekastély Magyarországon* címmel; először 1812-ben játszották mint *vigjátékot*. Ugylátszik, Déryné énekes betétei olyan kedvelté tették, hogy a későbbi műsorokon már mint *vig énekes játék* szerepel. A XIX. század közepén újra átdolgozták *Tündérlak Magyarhonban* címmel, énekeivel folyton műsoron maradt a legújabb időkig.

Valószínű, hogy Déryné társulatának tagjai közt kell keresnünk a Cserebogár szövegének és dallamának szerzőjét; kilétét megállapítanom azonban nem sikerült. Hogy itt valóban műdalról s nem népdalról van szó, nyilván bizonyítják, a régi szövegek, melyek bár több változatban vannak meg, egytől-egyig koruk kisnemesi és polgári osztályának ízlését, hangját, költői képeit, nyelvi sajátosságait mutatják. Gitár és hárfa mellé énekeltek az érzelmes ifjak és leányok, úgy ahogy a színpadról hallották. Színészek voltak a szerzők, színészek a terjesztők — elsősorban Déryné —, a vándortársulatok szertevitték az országban s első diadalait úgy látszik Borsodban és Zemplénben aratta.

Teljesen egykorú szövege eddig nem került elő. A legrégebb a *Felvidítő Nóták* című, 1824-ből való kéziratos gyűjteményben található.⁵ Ez a névtelen gyűjtemény azonban nagyrészt egy 5—10 esztendővel régebbi kéziratos kötetnek, Papszász György gyűjteményének másolata; ez igazolja egyszersmind Déryné följegyzését. Dalunknak a *Felvidítő Nóták* szerint való szövege a következő:

⁴ Értsd: gitár.

⁵ Sárospataki Kézirattár 130. sz. verses kötet 56. lapján. Harsányi István és Gulyás József kimerítő betűsoros cédulakatalógust készítettek népdalainkról. Az ő legkötelező szívességüknek köszönhetem igen sok adatomat.

50. Dall.

Cserebogár sárga tserebogár
Nem kerdem én tölled mikor leszsz nyár
Eleg hévség epezsti keblemet
Miólta Málim bírja szívemet.

Hajló ágon ülő kakuk madár
Nem kerdem én derül e rám sok nyár
Azt se kerdem sokaig éleké
Tsak azt mondmeg Málime leszek é?

Te a virágok szín mézét szívod
Kacsintasz páodra hozzád hívod
De nekem nints jó izü falatom
Mert Málimat ritkán tsókolhatom.

Tarka hátú katóka bogárom
Nem kerdem én tölled hol a párom
Nints nekem szükegem vak vezérre
Mert szívem rá talált kedvesére.

Ez az első ránkmaradt szöveg világosan mutatja a dal eredetét. A háromszor előforduló *Máli* név nyilván valami színdarabbeli helyzetre utal (a későbbi változatok a kedvest jelentő *rózsámmal* helyettesítették), a cserebogár, kakuk, katókabogár belső kapcsolat nélküli megszólítása, a föllengő-érzékeny fordulatok mind azt mutatják, hogy az énekszerző kénytelen szorultságból füzte-toldozta tovább a verset, hogy a bizonyára dallamáért kedves éneknek több szöveget adjon.

Az első nyomtatott szöveg a *Felvidtő Nótáknál* egy évvel fiatalabb; az irodalomban eddig teljesen ismeretlen. Mint a *Tündérországbán*, most is betétként szerepel színdarabban; mindenesetre a dal közkedveltsége bírta rá a szerzőt, hogy a színészek eljárását követve, a maga darabjába is beillesse. A darab címe: „Az Oltovány, vagy a' vizsont találkozás.” Egy eredeti érzékeny Játék négy felvonásban. Készítette Szatthmáry Király Antal, Szent Lélck Falván. Kassán, Ns Vajda Pál könyváros' költségével, nyomtatta Werfer Károly 1825⁶.⁷ Király Antal, kamarás és gömöri földbirtokos volt, a színészetnek nagy pártfogója s néhány színdarab szerzője. Déryné is szívesen emlékezik róla, midőn társulatával Rozsnyón játszott: „... midőn a *Tündérkastélyt* játszottuk, másnap *Szatmáry Antal* úr (én bizony már nem emlékszem, hogy mi hivatalt viselt, csakhogy nagyságos úrnak címezték) ő tehát maga eljött hozzám a maga és neje nevében meghívott ebédre...” (Napló, I. 404.) Megmutatta neki az Andrásnyak kastélyát, könyvtárát és mügyüjteményét; ő volt az, ki a beteg Andrásny Györgynek is beajánlotta a társulatot, kivált pedig Dérynéét. Szatmáry Király Antal említett darabjában énekelte a hősnőjével, Szádváry Piroska grófkisasszonnyal a Cserebogarat (I. felv. 2. jel.). Távoli kedveséről megemlékezve így szól:

„... ő tanított hárfázni: várd csak: majd eléneklem legkedvesebb darabját.

Cserebogár, sárga Cserebogár,
Nem kerdem én tölled, mikor lesz' Nyár,
Azt sem kerdem, sokáig élek é?
Csak azt mond meg: Rózsám, lélek é?

Ila én Cserebogár lennék Rózsám,
Szüz ajakad lenne nyugvó párnám.
Még a' zöld fü gyeplén szenderednél,
Ott' lebegnék domború mellyednél.

Te a' zöld fák' nyilt bimbóit járod,
Minden ágon nyomban követ párod,
Én meg bokrot, 's ligetet felverek,
Nincsen Rózsám, üres minden berek.

Bár csak én egykor Kakukká válnék.
Nyugvó szobád' ablakjára szállnék.
Ott' kakukkolnám hoszszu éltedet,
Nyögve várván érte szerelmedet.

Ha a' virág' édes mézit szívod,
Kacsintasz, és párod oda hívod:
De nekem nincs jó izü falatom,
Mert Rózsámmal, azt meg nem oszthatom.

De én, nem lehetek soha madár,
'S Cserebogár, bár jöjjön ezer Nyár,
Bár szerelmed' tüze lánggal éget,
Szívem jobb sorsot még sem reménylhet.

⁶ Bayer, A m. dráma irod. történetében, I. 399—400. tévesen: véres találkozás.

⁷ Múz. Ktár. P. O. hung. 948, 8°.

'S mikor ezen utolsó versket mondotta, megzhasadt volna rajta a szíved, mindég könnyekben lábbadtak szemei...“

Ez a Király Antal-féle szöveg lényeges módosításokat mutat a Felvidítő Nótákéhoz képest. Mindenekelőtt első versszakai, mely az 1824-es első versszakának két első sora és harmadik versszakának két utolsó sorából alakult, csekély hangtani különbséggel a ma megszokott egyetlen versszakkal azonos; az alkalmi *Máli* név helyébe az általános *Rózsám* van téve (igaz, hogy nagy betűvel, talán célzással Dérynére, akit mint *Rózsát* Katona is megénekelt); a katókabogár eltűnt, a kakuk meg mint hosszú életet jósoló madár teljes jogaiba lépett; egészében pedig, bár négy versszak helyett hatra egészült, kevésbé esetlen, mint az 1824-es szöveg. A módosítás és kibővítés valószínűleg Király Antal műve, aki vígjátékába ezenkívül még több, nem ügyetlen versikét szőtt. Úgy tett, mint a többi korabeli színműíró, hogy a betétül szolgáló dalokat szabadon módosította; ő maga Dérynéől hallotta és tanulta meg a Cserebogarat s átdolgozva illesztette darabjába. Bayer ezt írja róla: „Az egész darabban az a legérdekesebb, hogy ebben szerepel először a magyar népdal, még pedig azok legnépszerűbbjeinek egyike, a „Cserebogár, sárga cserebogár“ (M. Dráma T. I. 400). Bayer elfelejtette, holott ő rendezte sajtó alá naplóját, hogy Déryné már tíz évvel azelőttől említi a Tündérbogárral kapcsolatban; hogy a *Cserebogarat* népdalnak mondja, azért van, mert az eredeti szöveget nem ismerte, vagy már nem emlékezett rája.

Szeremley Samu: Hódmezővásárhely története (V. 605, 608) szerint *Gál Dániel* (1796—1863) lelkész szerzette a *Cserebogár* szövegét 1822-ben, debreceni teológus korában; dallamát diáktársa *Szücs Abrahám*. (Ernyey József szíves közlése.) Benkó Imre *Szücs Abrahám* gombai (Pest m.) birto-
kost mondja a szöveg szerzőjének (Ir. Közl. 1899, 119), utána Szinnyei a Magy. Írókban is. Ez azonban jóval későbbi adat a Déryné naplójánál.

A dallam elemzése ugyanarra az eredményre vezet, mint a szövegé, t. i. hogy nem népi termék, hanem műköltőé. Eddig ismert legrégebbi kottája *Tóth István*, Kis-Kún-Filepszállási kántornak *Ariák és Dallok* című kéziratot kötetében található, 1832 (M. T. Akad. kéziratára, M. Irod. 8-r. 63) csupa hasonló stílusú, cikornyás műdal közt.

Sok változáson és módosuláson, végeredményben egyszerűsödésen ment át ez a dallam, míg minden felesleget lehányva, mai formájára nemesült (v. ö. Szini Károly, 1865/72, 112):

Az eredeti dallam a Lavotta-Kosovich-féle iskolára mutat, a *Tihanyi echo*, a *Reményhez*, a *Kalapom szememre vágom* s más régi dal jut eszünkbe, szinte halljuk a gitár vagy a hárfa kíséretét.

A dallam szerzősége éppoly homályban van, mint a szövegé. A Vasárnapi Ujság 1858-i évfolyamában élénk vita folyt róla (143. l.) s Lavotta, Ballus Ede is Szathmáry Király Antal nevét emlegették. Király Antalt, azt hiszem, ki lehet rekeszteni; ő a dalt Déryéktől készen kapta, övé az eredeti dallamra költött bővebb szöveg s bizonyára a dal elterjesztése körül is érdeme lehet, de nem több. Ennek eldöntése különben a zene-történet művelőire vár. Mindenesetre fel kellene kutatni régibb nyomtatott és kéziratos gyűjteményeinket, a Ruzitska Ignáctól kiadott *Veszprémi vármegyei nótákat* (1823—32), a Nemzeti Múzeum *Debreceni dallam-gyűjteményét* (XIX. száz elejéről), a sárospataki Polgár János-féle *Válogatott Világi Nóták* kötetét (1830) s egyebeket; egyikük talán nyomra vezet.

A szöveg további történetére nézve megemlítendő, hogy nagyjában a Király Antal-féle fogalmazást követik, egy-két szó módosításával, a kissé feszes kifejezések természetesebbé való tételével. A legtöbb a Király Antal-féle szöveg első három versszakát tartja meg, a többit elhagyja, másodikul azonban újat iktat közbe:

Nem kérdem én te tőled kis madár
Derül e még életemre több nyár?
Úgy is egy [hév] nyár emészti [lankasztja] kedvemet,
Mióta rózsám bírja szívemet.

Ezt a szöveget találjuk Pintér András közléséből az 1830-i Aurórában (130. l.) és Erdélyi Népdalok és Mondák gyűjteményében (II. 207), míg Limbay Daltára (I. 61.) mind a hat Király-féle versszakot közli. Birtokomban van egy 1850 tájáról való kis kéziratos gyűjtemény, melyben második versszakul (több nincs is) ez áll:

S válaszolt a sárga cserebogár:
Tavaszi után beköszönt a szép nyár,
Azt is tudd meg, hogy sokáig nem élsz,
De azért a rózsádé még sem léssz.

Kálmány Lajos Koszorúk I. 135. lapján az első versszak vége: „Csak azt mondd meg: hazám szabad lesz-e?” s még négy, teljesen más szövegű, elegikus hazafias versszak, nyilván az 50-es évekből. A többi szövegről nem érdemes szólni, mert semmi lényeges mozzanat nincs benne.

Vizsgálódásunk végeredménye a következő. A *Cserebogár, sárga cserebogár* szövege és dallama nem eredeti népdal, hanem műtermék, mely a mult század folyamán országosan ismert népdallá lett, talán inkább a középosztály, mint a nép tudatában. A szöveg szerzője az 1810—20 közt fennállott vándor színtársulatok tagjai közt kereshető, talán Déryné társa volt; valószínű, hogy a régibb, csúfondáros *Cserebogár-nóta* indítékát: a kérdést felhasználva alkotta meg a más versalakú, más tartalmú, t. i. érzékeny, cpedő szerelmi éneket, melyet Déryné tett ismertté és kedveltté 1815 táján. Talán dallamának ismeretlen szerzője is e körben keresendő. A szöveg mai alakja Szathmáry Király Antal módosított dalának első versszaka, több nem is él a köztudatban. Kazinczy kakukdala nem a *Cserebogár, sárga cserebogár* megnemesítése, de talán szintén annak a régi csúfondáros vers kérdő indítékának felhasználása. Ha biztos adatunk volna rá, hogy a *Cserebogár* nem 1815-ben keletkezett, amint Déryné írja aggkorában szerkesztett naplójában, akkor azt a hozzátvetést lehetne kockáztatni, hogy Kazinczynak 1821-ben megjelent kakukdala szolgált ösztönül a dal keletkezéséhez. Ez azonban egyelőre csak odavetett megjegyzés, melyet igazolni nincs módomban.

Így is a *Cserebogár* története érdekes adalék a népiesség s a műköltés érintkezéséhez, melynek teljes felderítését még igen sok részletkutatásnak kell megelőznie.

Tolnai Vilmos.

A KÁROMKODÁS ELTERJEDÉSE ÉS BÜNTETÉSE HAZÁNKBAN 1850-IG.

Az országos törvényhozáson kívül igen érdekes adatokat szolgáltat a káromkodás történetéhez a partiális legislatio, melynek keretében első helyen az országos törvények joghatályával bíró törvényhatósági jogszabályokat (statutumokat) kívánjuk említeni. Egyéb adatainktól eltekintve, itt csupán a Kolozsvári-Ovári-féle nagy gyűjteményre hivatkozunk, melyben az 1523—1797-ig terjedő időszakból 135 jogszabály intézkedik az istenkáromlás, átkozódás, szitkozódás és esküdözés ellen, melyek közül 12 a XVI., 78 a XVII., 45. pedig a XVIII. századból való. A vármegyék területi eltolódásának figyelembevételével kiszámítottuk, hogy ezen 135 jogszabály Nagy-Magyarország 63 vármegyéje közül 36 megyének a területére csik, vagyis a káromkodásról ebben az időszakban megyéinknek több mint 57%-a külön intézkedik. A határozatok az országos törvénynek (1563 : 42.) szelleméhez alkalmazkodnak, de azon szabadságnál fogva, melyet a municipális jog a törvényhatóságoknak biztosított, érdekes eltolódásokat is mutatnak, és emellett a végrehajtásra (a bírói gyakorlatra) nézve is direktívákkal szolgálnak, melyek az országos törvénynek tárgyát természetesen nem képezhetik.

Az istenkáromlás tárgyát (Isten, Szentháromság, Szűzmaria, a szentek, keresztség és a lélek) ugyanúgy állapítják meg, mint a tételes törvények teszik, de — mint fentebb már láttuk — az eretnekségi blasphemiára nézve már az elterjedtebb szólásmódokat is ismertetik. A büntett — mondják — kor- és rangkülönbség nélkül ijesztő mértékben terjed a lakosok között. Nemcsak a felserdült ifjak és a „gonoszságban megrögzött vének“ élnek vele, de még a gyermekek is, akiktől az utcán szélteben lehet hallani az erkölestelen szülőktől eltanult szitkokat és káromkodásokat. A nemesek és főurak, bárók, mágnások abban bíznak, hogy privilégiumuk elhárítja fejük felől az igazságszolgáltatás sújtó kezét. Általában minden isteni és emberi félelmet félretéve, úgy élnek vele, mint „a jól megéhezett ember a kenyérral él“ (Alsófehér 1727. K. O. I. 382.). Annyira mennek, hogy szinte bűnnek sem tartják már a káromkodást, mert tréfából, sőt virtuskodásból is gyalázzák Istennek nevét és a szentségeket. Hiába prédikálnak ellene szószékrol a hitszónokok: a nyilvános káromkodás olyan szabadosságot teremtett, hogy alig respcktálja már valaki a bíróság intézkedéseit, sőt még azok is bűnösök benne, akiknek jöpdával kellene eljárniok. A vármegyei törvényszék bírái az igazságszolgáltatás fölszentelt termét is megszenteltelenítik vele (széksértés), „még a tanácsbeli uramék közül is némelyike igen szokásul vötte“ (a lélekmondást és a kereszttel való szitkozódást) vallja be nyíltan az 1630. kassai artikulus. „Még bocsássanak kegyelmek, de ő kegyelmekhez nem illik, holott ő kegyelmektül vehetnének más emberek is jó példát; hanem ennekutánna leszen az n. községnek arra való vigyázása“ (K. O. II. II. 186.). Az egyik város artikulusába föl is vétetett, hogy „azon esetben, ha ezen vétekben bíró uram találna elegendni, a többi gazdáénál háromszor nagyobb bírságpénzen alul meg nem menekül“.

A statutumok pontosan megállapítják a vétség ellenében alkalma-

zandó bírói eljárás módozatait. A káromkodást nemcsak a nyilvánosság előtt, hanem a családi otthonban is büntetik, ahol a családfő felelősség terhe alatt tartozott örködni afölött, hogy családtagjai, gyermekei, vendégei és cselédei a törvénnyel összeütközésbe ne kerüljenek. (Alsófehé, 1727. K. O. I. 382.; Besztercebánya 1604. K. O. I. 377.; Szombathely 1636. IV. II. 245.; Modor 1866. K. O. IV. II. 510.; Kraszna 1726. I. 377.; Besztercebánya 1604. K. O. IV. II. 245.; Szombathely 1636. K. O. V. II. 185.) A káromkodókat a fölötte hatóságnak mindenki tartozott bejelenteni. A falvakban a bíró köteles örködni az istenkáromlás vétségének tilalma fölött. Ezen célból hetenként maga köré gyűjti a lakosságot, mindannyiszor kihirdeti előlük a káromkodást tiltó rendelkezést és a tizcdek segítségével igyezkzik kipuhatolni a büntetéseket. Ha a vádat beigazolv látja, a kapitányokkal együtt ki is mondja és nyomban végre is hajtja az ítéletet, de bírói és végrehajtói jogkore csak a 12 forintig terjedő bírságokra és testfenyítő büntetésekre szorítkozik, a súlyosabb büntetéssel járó ügyekben, éppen úgy, mint megátalkodottság esetén, további eljárás végett a szolgabírónak, illetve a szolgabíró útján az alispánnak kell jelentést tennie.

Nemes ember természetesen csakis a szolgabírónak és az alispánnak hatósága alá tartozik. Az 1563. törvény — mint említettük — az istenkáromlás büntetésénél nem állapít meg rendi különbségeket; a dekrétumok ezen házagokat akarják kitölteni akkor, amikor a nemes ember büntetését az első- és kisebb fokú deliktumoknál testi fenyíték helyett pénzbírsággal büntetik. Különösen hangsúlyozni kívánjuk azonban, hogy a nemességet ezen kedvezményben sem részesítik összes statutumaink. A nemességnek a testi fenyíték alól való mentesítése olyan régi kiváltságok közé tartozott, melyet az évszázadokon át élő jogszokás szentesített. Az istenkáromlás legsúlyosabb minősítésére mutat, hogy a megyék részt ütnek a szokástól szentesített nemesi kiváltságnak palladiumán. A reformeszmék jogegyenlőségének halvány sugarai kezdenek itt már derengeni. Turóc megye 1804. dekretumában, mely pedig II. Rákóczi Ferencnek csupán az 1563. törvényt megerősítő rendeletére hozatott, úgy intézkedett, hogy a büntettek rangra való tekintet nélkül — tehát a bárókat és mágnásokat beleértve 1. megvesszőztessenek, 2. megpalcáztassanak, 3. esetben megköveztessenek. (1704. K. O. IV. I. 598 Nógrád is 1679. K. O. IV. I. 442). Ugyanilyen csorba esett az istenkáromlás vétsége miatt a nemességnek azon ősi jogán, hogy az illető ítélet nélkül el nem zárható. Az istenkáromlót nemességére való tekintet nélkül azonnal le kell tartóztatni és a megyeházára küldeni (Abauj, 1663. K. O. II. I. 235), ha pedig az idézésre meg nem jelenik, pandurokkal is elő lehet állítani. (Turóc, 1704. i. h.) Azon törvényhatóságok, melyek respektálják a nemesi jogokat és kiváltságokat, csupán az állandó szállással nem rendelkező, szegényebb (taksás) nemességre nézve alkalmazzák a megszégyenítő büntetéseket. Az ilyen szegényebb nemes, minden eljárás nélkül elfogható és megcsapatható (Udvarhelyszék 1727. K. O. I. 136.), ne pénzbírságra, hanem testi fenyítékre ítélik tehát őket (Miskolc 1740. K. O. II. II. 417.), úgy, hogy lehetőleg vasárnap, az ünneplő közönség szemelátára hajtják végre a megalázó büntetést (Udvarhelyszék, 1727. i. h.).

A statutumok a gonosztevők (malefactores, tehát a gyilkosok, rablók, esküszegők, gyujtogatók stb.) közé sorolják az istenkáromlókat, és — mint az a malefactoroknál történik — az alispánra bízzák üldözésüket. Az alispán ebből a célból évenként általános nyomozást (communis inquisition) tart a megyéjében, vagyis a megye ügyészével, néhány szolgabírájával s esküdtjével s olykor a földesurakkal együtt az egyes falvakba kiszáll, s eskü terhe alatt kivallatja őket a gonosztevők felől. Az ilyen vizsgálatnál szokásos kérdőpontok között a vallásra vonatkozó rendszerint az első

helyen szerepel. „Primo. Istenünk dicsősége mindenek felett elsőbb levén, a fatens tud-e, hallott-e valakit, hogy adta, teremtette szitkokkal és más hasonló káromkodó szókkal az Istent káromlotta volna nevezet szerint ki legyen, vallja meg“ (Borsod m. 1712. K. O. II. I. 372. Hont m. is 1726. K. O. IV. I. 705.). Ha a vád bebizonyosodott, az alispán a kisebb vétségekért azonnal kiróhatja a büntetést, a „cégéres vétkezőket“ ellenben a vármege törvényszékére idézi. A bizottság kiszállhatott a földesuri domini-umokra is, hogy ellenőrizze az istenkáromló jobbágyok ellen tett intézkedéseket. A földesuraknak ugyanis meg volt az a joguk, s egyben kötelességük is, hogy istenkáromló jobbágyaik felett törvényt üljenek (Sopron, 1660. K. O. IV. II. 161.), ha azonban ezt elmulasztották, a magyar hatóság szabad kezét nyert felettük, s az istenkáromlót még a falusi bírák is elfoghatták a fundusokon (Udvarhelyszék, 1727. K. O. i. h.). A céhek is a saját hatáskörükben ítélkezettek az istenkáromló felett. Felsőbánya város tanácsa például a hivatalos csaplárjának megengedi, hogy a „kisebbs excessusok“ ügyében maga rója ki a büntetéseket, de már a „nevezetes excessusokat“, minők a káromkodás, vérontás, terjessze a céh nemes magistrátusa elé (1741. K. O. III. 757.). Az előbb említett communis inquisition kívül a nyomozásnak más módjait is elrendezik a vármegyék. Az istenkáromlásnak felkutatása végett a szolgabírák is járják be negyedévenként kerületeiket (Győr m., 1746. K. O. V. I. 552.). Nem elégszenek meg a rendes bíróságokkal, hanem járasonkint és vidékenkint külön bírakat és felügyelőket delegálnak, akiknek nincs más teendője, mint az istenkáromlót felkutatni és előállítani. Az ilyen felügyelőket a jó erkölcsű férfiak sorából kell megválasztani. A megválasztott büntetés terhe alatt nobile officiumként tartozik elvállalni hivatalát, és esküt tenni reá, hogy hűségesen fogja kötelességét teljesíteni. (Gömör m., 1746. K. O. II. I. 452.; Pozsony, 1771. K. O. V. I. 652.; Vas m., 1774. K. O. V. I. 676.) A polgárság mindenben támogassa a nyomozó hatóság munkáját, kövesse az esküdteket, mikor a bűnösöket megkergetik, segídkezzenek a káromkodók befogásánál és gyűljenek össze a nyilvános helyeken, ahol végrehajtják az ítéletet. (Szeged, 1731. K. O. III. 743., Visk, 1641. K. O. III. 611.)

Ama feltűnően nagyszámú intézkedések, melyek a statutumokban nemcsak az istenkáromlót fel nem jelentő lakosokat fenyegették meg és vonták a blasphemia büntetésének egyenlő mértéke alá, hanem a falusi bírakat is megvádolták a bűnpártolás deliktumával, azt mutatják, hogy a nyomozás módja és eszközei a felső hatóságok szemében sok kívánnivalót hagyott maga után. A nép a kebeléből kikerült falusi bírósággal együtt nem tanusított kellő erélyt annak a rossz szokásnak felderítésében és megbüntetésében, amelyben többé-kevésbé ludasnak érezte magát, sőt néhol talán megtagadta az engedelmességet is. Pedig a törvényhatóságok szigorúan örködték a káromkodási tilalmak végrehajtása fölött, s a megbízhatatlannak látszó falusi bírák ellenőrzésére egész apparátust létesítettek. Ebből a célból külön inspektorokat választottak a nemesek közül (Zólyom m., 1692. K. O. IV. I. 535) és szigorúan meghagyták a vidéki kapitányoknak, hogy a kötelességüket elmulasztókról haladék nélkül jelentést tegyenek, (u. o. és Nógrád, 1734. K. O. IV. I. 767.) felhatalmazva őket, hogy ha a szükség úgy kívánja, még a főispántól kérhető karhatalmat (brachium) is igénybe vehetik ellenök. (Máramaros, 1638. K. O. III. 88.) Az ilyen bírók büntetése rendszeren ugyanaz volt, ami a nemeségnél az első és kisebb káromlói büntettké, tehát pénzbírságfizetés, de van olyan statutumunk is, amely elrendeli, hogy a renitens bírák ne pénzbírsággal, hanem testi fenytéssel büntetessenek (Abauj m., K. O. II. I. 320.) és hogy a szolgabíráktól elrendelt botozás után a megyéhez kell őket idézni, ahol kötelességmulasztás miatt halálos büntetéssel is sujthatók. (Abauj m., 1701. K. O. II. I. 354.)

Az istenkáromlás büntetése a már többször említett 1563:42. t.c. szerint első ízben vesszőzés, másodikban botozás, harmadikban halálos büntetés. A statutumok — bizonyára a nemességre való tekintettel — behozták a pénzbírságot is, ami azonban csak a testi fenyték megváltásának tekintendő, mert abban az esetben, ha a kirótt bírságot megfizetni nem tudja, ők sem kerülhetik el a megcsapatást. Az első káromlási büntetés tehát itt már a pénzbírsággal megváltható testi fenytés, melynek mértékét nem a végrehajtás eszközeinek minőségében (vessző, bot), hanem az ütések számában állapítják meg a statutumok. A pénzbírság összege néhol a káromlás fokához igazodik (eleinte legnagyobb a teremttetés esetén), különben pedig esetenként növekedik, olyan formán, hogy az ismételt káromkodás büntetése az előbb megállapított bírságnak rendszerint kétszeresét képezi. (6—12, 100—200 forint) Már a közölt számokból is látható, hogy a vármegyék igen nagy eltérésekkel állapították meg a bírság összegét, mely 1 forinttól a legmagasabb graduson 200 forintig emelkedhetik, de a legtöbb esetben 6—12 forintos skálához igazodik. A kirótt bírságot az elítelt vagyonából mindenféle akkor szokásos külön eljárás nélkül be lehetett hajtani. (Győr, 1725. K. O. V. I. 432.) Renitenzia esetén a vármegye törvényszékére idézték a fizetést megtagadó nemeseket, ahol az ügyész rövid úton fogatosította a határozatot (u. o.). Ezen eljárás ellen semmiféle jogorvoslatnak, tiltakozásnak, felebbezésnek nem volt helye. (Torna m., 1642. K. O. II. I. 187.) Ugy a káromkodás, mint az abban való bűnrészesség (fel nem jelentés, hivatalos kötelességmulasztás) miatt kirótt pénzbírság bizonyos skála szerint felosztott az érdekelték között; néha a feljelentő is kapott egy kis részt belőle, (Pozsony, 1702. K. O. IV. I. 594.) rendszerint azonban az eljáró bíróságnak javára, valamint az egyházi és vármegyei szükségletek fedezésére fordított.

Amíg a nemesekre nézve a statutumok általánosságban pénzváltásban állapítják meg a büntetést, addig a nem nemcek (parasztok) büntetését testi fenyték képezi. Némely törvényhatóság ugyan a testi fenyték megváltását a parasztra nézve is lehetővé teszi, ez azonban csak kivételes eset, a parasztot a legtöbb esetben azonnal testi fenytéssel kell sújtani. A testi fenyték eszköze a gyermekeknél vessző és korbács, a felnőttekre nézve inkább a pálca, bot és lapát (furatos, büntető). Nem valószínű, hogy ezen lealázó testi fenyték alól a nőket mentesítették volna. Győr megye ugyan 1688-ban elrendeli, hogy „Ha pedig asszonyember káromkodik, tétessék a tömlőben és ott solo pane et aqua contenta egy hétig tartassék, miglen erről másképen rendöl a nemes vármegye“ (K. O. V. I. 209.), ilyen megkülönböztetéssel azonban másutt nem találkozunk. Az ütések száma, melyet a hóhérnak (a carnifexnek) lehetőleg a nyilvánosság előtt (a szégyenoszlopnál) kellett a delikvensre kimérnie, 3—300 között ingadozik, és ismétlés esetén arányosan növekedik (10, 20, 30—50, 100, 300 ütés).

A büntetésnek a testi fenytéknél valamivel enyhébb neme a pénzbüntetéssel megváltható, de esetenként meglinccseléssel súlyosbított fogóság, a szégyenoszlophoz (a kereszthez) való állítás, a kézi kalodába tétel, vagy a tömlőben való elzárás. A szégyenoszlophoz való állításnak és a kalodába tételnek célja a megszégyenítés és az elrettentés, melynek súlyát fokozza az, hogy az elíteltet lehetőleg vasár- és ünnepnapon, istentisztelet alatt az egész község szemeláttára kell a kalodába, (a kalickába) zárni. Nagybányának 1667-ben nem volt ilyen zárkája, el is rendelte, hogy „a szitkozódók, átkozódók, megfélemlítésére más felső városok módjára kalodát állítsanak“. (K. O. III. 671.) A sok káromkodóval azonban annyira megteltek a börtönök, hogy az egyik megye a rabtartás súlyos költségei meg a mezei munkacrók megfogyatkozása miatt egyenesen arra utasította a bírót, hogy a bűnösökre inkább más büntetést mérjenek. (Borsod m.,

1784. K. O. II. I. 484.) Ezen enyhébb büntetések között szerepel még a statutumok végzéseiben: a szigorú megfeddés, (Háromszék, 1703—1773. K. O. I. 115.) az eklézsiakövetés, (u. o.) a városi munkában való részvétel, (Modor, 1619. K. O. IV. II. 306.) és a városból való száműzetés (Közseg, 1615. K. O. V. II. 141).

A halálos büntetést az 1563. törvény tudvalevőleg a káromkodás harmadik esetében állapította meg. Némelyik statutum megváltoztatta és oda módosította ezen rendelkezést, hogy az ördög ebadta, teremtettével való káromkodás esetében a bírók állásuk elvesztésének terhe alatt ne pénz bírsággal, tehát a megelőző fokozatok betartásával, hanem azonnal halálos büntetéssel sujtsák a vádlottakat. (Borsod, 1671. K. O. II. I. 260.) Ezen szigorított intézkedésektől eltekintve azonban a halálos büntetést csak a III—V. esetben nyer alkalmazást. (Gömör, 1746. K. O. II. I. 452.) Abauj m., 1692. megkövezés K. O. II. I. 320.) Az 1563. törvénnyel szemben valószínűleg a Praxis criminalis hatása alatt a statutumok már a halálos büntetést is minősítik és a testesonkítással (nyelvkimetszéssel) súlyosbított fővételben és megkövezésben jelölik meg annak módjait. (Borsod, 1671. K. O. II. I. 260.; Esztergom, 1664. K. O. IV. I. 259.; Háromszék, K. O. 1703—773. IV. I. 598.; Turóc 1704. K. O. i. h.; Nógrád, 1679. K. O. IV. I. 442.), amint azt a XVII. századból való hadi edictumok is teszik. (Lchotzky i. m. és Thaly i. m.)

A főt tárgyalta szempontok megvilágítása végett közöljük a jogszabályok közül Borsod megyének 1671. statutumát, mely a halálos büntetést a bevezetésben hangsúlyozott teremtetés eseteire állapítja meg: „Minthogy az törvényes folyamatoknak mostani akadéki miatt mindenféle rendek között az hallatlan átkok, szitkok és az Istent az egekből az közönséges büntetésre az földig levonó isteni káromlások annyira nevedtenek és szaporodtanak, hogy nemcsak az fölserdült ifjak és gonoszágban megrögzött vének, de még a gyermekek is, némely erkölcstelen atyáknak és anyáknak mételyes példájokat és utjakat követvén, szülejeknek fülök viszketésével, ördögadtával, teremtettével, eblelküvel, adtával és egyéb hallatlan szitkoknak nemeivel szitkozódjanak és káromkodjanak. Hogy azért az felséges mindenható Istennek nemzetünk ellen sebes tűz módjára lobogó haragja az iránt is csendesedhessék: elvégzett dolog, hogy valakik ezen statutumoknak promulgatiója után ennekutánna ördögadtával, ebadtával, kutya- és eblelküvel, kölelküvel és ezekhez hasonló ördögtül talált és gondolt szitkoknak nemeivel városokban, falukban, mezőben és akármely helyütt szitkozódjanak és káromkodjanak, tehát az nemes vármegye szolgabírái, esküdtei avagy a városokban és falukban rendeltetett hitese nagyok és tizedesek által, megvilágosodván az dolog előttök, az nemes embereken tizenkét-tizenkét forintokat, az paraszt embereken és szolga rendeken hat-hat forintokat exequálhassanak minden terminus adás nélkül, és akármely nemű exceptiók, subterfugiumok és cavillumok ellen, melyeknek fele az vármegyéé, fele peniglen az excutoroké legyen. Akik peniglen ördög, ebteremtettével, avagy az mostani új gonosz szokás szerint ebördög, az ki az lelkedet beléd adta, teremtette és ezekhez hasonló káromlásokkal szitkozódjanak, minthogy az olyak egyedül az Istent káromolják, az olyténok szorgalmatosan notáltatván, nem pénzzel, hanem az ő idejében és utján citáltatván, érdemlett halálos sententiájokat vészik el, minden kegyelem és irgalmasság reménysége nélkül.“ (K. O. II. I. 260.)

III.

Az istenkáromlás jogtörténetéhez nem elég ismernünk a tárgyalta tételes törvényeket és jogszabályokat, hanem tájékozódást kell szereznünk azok gyakorlati alkalmazásáról is. Azt már láttuk, hogy hazai jogunk az isenkáromlást egészen a XVIII. század végéig drákói szigorúsággal igyekezett kiirtani: kérdés azonban, hogy ezen szigorúság kifejezésre jutott-e a bírói gyakorlatban is? Angyal Pál, bár megengedi, hogy az idegen ere-

detű Praxis criminalis (büntetőtörvénykezési rendtartás) bíróságaink gyakorlatára általában döntő befolyást gyakorolt, mégis azt hiszi, hogy az istenkáromlási perckben „a bírói termék ajtai bezárulnak a kor fefogásával ellenkező szabályok előtt.” (i. m. 40) Evvel szemben azonban az alább közölt ítéletek amellett tanuskodnak, hogy bírói gyakorlatunk, bár nem lehet tőle elvitatni bizonyos szabadelvű felfogásra törekvést, a XVIII. század végén, sőt még a XIX. század elején is a Praxis criminalis hatása alatt áll, és néha alkalmazza is a testcsonkító és a minősített halálbüntetést. Vajjon nem lehetséges-e, hogy Mária Terézia ösmeretes szigorú rendeletének nem annyira az volt a célja, hogy az enyhébbeknek gondolt korábbi ítéleteket megszigorítsa, mint inkább, hogy a vétségek fokozatainak és a büntetés skálájának pontos megállapításával a bírói gyakorlatnak ingadozó eljárásában egységet igyekezzen teremteni? Egy megyei statumból tudjuk, hogy az istenkáromlási perek felterjesztésére már korábban rendeletet adott (Veszprém, 1757. K. O. V. I. 609.), úgy, amint azt a boszorkánypereknel tette, ahol azonban sok vádlottnak adta vissza szabadságát, sőt végül a boszorkánypereknek teljes beszűntetését rendelte el.

A XVI. századból, melyben az istenkáromlás ellen az első tételes törvényt hozták, még nem ismerjük a bírói gyakorlatot, a XVII. századból azonban már van néhány ítéletünk, mely nem hagy fent kétséget az iránt, hogy a nyelvkivágással súlyosbított büntetés (a kövel való agyonveretés) mint feltételes, vagy végérvényesen kiszabott büntetés volt a poena ordinaria. (Lehotzky I. m. 428.; Komáromi i. m. 182, 194.; Györffy i. m. 130.; Vajna i. m. 244.)

A XVIII. század végétől a bírói gyakorlat módjáról már megbízható képet nyerhetünk, mivel a már érintett kérdések tisztázása végett a fővárosi levéltár régebbi anyagán kívül rendelkezésre állnak azon büntető perek, melyek felebbezés folytán letárgyaltak a királyi tábla előtt is, s a tábla iratai között megőrizettek az Országos Levéltár fasciculusaiban. Ezek a büntető perek az 1791—1849-ig terjedő időszakból valók, s élénken szemléltetik azon evolúciót, mely a középkori jogszolgáltatásnak drákói szigorúságából az éppen ezen időszakban megindult reformtörekvések hatása alatt lassankint szabadelvűbb felfogásnak adott helyet. Ezen 59 év alatt a királyi tábla közel 25.000 büntetőpert tárgyalt le, melyek között az indexek szerint 686 káromlási per található. Ez a szám már magában is sokat jelent, mert a káromkodásnak nagy elterjedtsége és annak állandó üldözése mellett bizonyít; még beszédebb lesz azonban ez a szám, ha a káromlási perek évtizedes eloszlását vonjuk vizsgálat alá (a 686 per közül az 1791—1800-ig terjedő időszakra 50, 1801—1810: 67, 1811—1820: 78, 1821—1830: 111, 1831—1840: 162, 1841—1849: 218 per esik), mert akkor kitűnik, hogy a káromkodási perck száma 1791—1849-ig a humánusabb felfogás fokozatos érvényesülése ellenére is növekedik, hogy a káromkodás terjedésének gátat vetni az ezen idő alatt nagy lendületet vett civilizáció sem tudott. Azon körülmény, hogy az istenkáromlás sajátosságos, szigorú elbírálása folytán a vád felebbezése következtében az ítéletek nagyobb részének is a táblára kellett kerülnie, valószínűvé teszi azt a következtetést, melyet a megfelebbezett perckből az összes eljárásokra nézve általánosítunk. A legtöbb istenkáromlási per Bács, Bihar, Komárom, Szatmár, Zemplén (40—50) és Borsod megye területéről került a királyi tábla elé; vezet valamennyi között Borsod megye (61), melynek palócsága között ma is annyira el van terjedve az *izzel* való káromkodás.

A jobbágyok felett elsőfokon tudvalevőleg az úriszék, a nemesek és polgárok felett pedig a vármegyei és városi törvényszék ítélkezett. A vádlottak nagy tömege a népek és a polgárságnak soraiból állott a törvény elé. A bíróság a nemességet nem vonta ki az igazságszolgáltatás alól (az elítéltek között igen sok nemes ember szerepel), nem hallgathatjuk el

azonban, hogy a vádlottak között egyetlen főúrnak a nevével sem találkozunk, jóllehet a statutumok kétségtelenné teszik, hogy a bűnténynek tekintett istenkáromlás a főurak: bárók és mágnások között is divatozott. Nő igen ritkán került vád alá, mintegy igazolva azt, hogy a káromkodás speciálisan férfibűn: a nő szelidsége jobban el tudja tompítani lelkében azokat a féktelen indulatokat, melyeknek kirobbanása a káromkodás. Nincs is annyi alkalma reá.

A káromkodásra alkalmat adó események között népünk életéből nagyon jól ismert jelenségeknek egész légiója szerepel: családi perpatvarok, korcsmai verekedések, követválasztási zavargások, hatósággal szemben való rezisztencia. A nagy nyilvánosságot, melyet büntetőtörvénykönyvünk az istenkáromlás egy főismervéül állított fel, ezen perekben nem kívánta meg a régi judikatúra, s a bíróság a családi otthonban elhangzott káromkodás miatt is eljárást indított. Tudvalevőleg a statutumok egész sora bünteti azt, aki a káromkodót fel nem jelentené. Abból azonban, hogy a perek között ilyen elhallgatók ellen csak egy ítélettel találkozunk, arra következtetünk, hogy a családtagoktól nem követelte meg a bíróság, hogy szigorúan betartsák ezt a rájuk nézve mindenesetre inhumánus rendelkezést. Masse Jánosné 1803-ban Debrecen város ügyésze férje káromkodásának elhallgatásával vádolta, de a törvényszék azon indoklással, hogy a feljelentést férjétől való félelmében mulasztotta el, felmentette. (P. C. 1834.)

A káromkodásnak tárgyát az ítélet megállapítása szerint nemcsak Isten, a Boldogságos szűz, a lélek, a szentségek, a szentek az angyalok, az apostolok képezik, hanem a katolikus vallás hittételei és gyakorlatának eszközei: az üdvösség, az imádság, a túlvilági élet, az evangélium is. Adám Iván gravotzi uram azért esett az istenkáromlás bűnébe, mert az 1809. évi insurrectio idejében a papság ellen nyilatkozott. „Nincs szükség a papokra” — mondotta —, „mert lám a franciáknak nincsenek papjai, Isten mégis győzelemre segíti a császárukat.” (Krassóból, 1811. P. C. 3870.) A káromkodás leggyakoribb módja sokáig még mindig a teremtettetés, tehát: atta teremtette, kutya, ördögteremtette, diszmó fikom teremtette, kutyaveszett teremtette, ménküteremtette, a németeknél: heilige — Crucifix, tausend — etc. sacrament (sacramentérozás), a XVIII. század második felétől kezdve azonban már mindjobban kezd hódítani az ocsmány míveltetés, és kezd beszivárogni a formulákba az a sok rút obszcenitás, melyeknek régebbi statutumainkban alig találjuk nyomát.

A tanuvallomásoknak értéke mindig heves ütközőpont a vád és a védelem között. A védelem ugyanis tiltakozott az ellen, hogy a vád tárgyát képező feljelentés egyúttal tanuvallomásként is elfogadható legyen, mert ez esetben gyűlölködés miatt ítéltetnének el az ártatlanok; a vádat képviselő főügyész azonban az 1563. évi tételes törvényre hivatkozott, mely a feljelentést kötelességgé teszi és ennek következtében involválja a tanuzás kötelességét is. (Komárom m. 1799. P. C. 1154. etc.) A botrányokozást az ítéletekben nem annyira az istenkáromlás vétsége elengedhetetlen feltételének, mint inkább súlyosbító körülménynek állítják oda, a szándékosság, a rosszakarat (prævia malitia, dolus malus), azonban a súlyosabb büntetésnek elengedhetetlen feltétele; csak hogy éppen ezen megfontolt, tudatos rosszakarat feltételezése az, melynek alapján bizonyára sok elítélt szenvedett méltatlanul az elhamarkodott ítéletek súlya alatt. Jól kérdezte az 1843-i országgyűlésen Zákó István, az érdemes bácsmegyei „követ”, hogy: „Melyik bíró tud az embernek belsejébe nézni, hogy ő az Istent akarta-e szidalmazni, vagy pedig csak kisebb szitkot akart kifejezni?” (Fayer i. m. 402.) A bíróság sem látott mindig bele, s ehelyett a büntett megismétlődése (megrögzöttség) esetén megállapíthatni vélte a tudatosságot is, amikor tehát úgy látta, hogy „az irtóztató károm-

kodások már mind egy szokássá és természetévé váltak". (Pest m. 1810. P. C. 3538. etc.) Nem egyedül álló e korból azon felfogás, melynek a védő többször is kifejezést adott (II. József császár is a bolondok házába küldette az istenkáromlót), hogy „okos teremtésről tudatos káromkodást feltételezni nem lehet". (Debrecen, 1803. P. C. 1934.)

A tudatosság és szándékosság ellenében a védelem a részegsége és a felindult lelkiállapotra hivatkozott. Alig van ebből a korból perünk, melyben a védelem e két lelkiállapotnak valamelyikével ne törekednék védecét megmenteni. A vádlott — mondja rendszerint a védelem — nem előre megfontolt gonoszságból, hanem italtól és valami sérelemtől felhevülve, meggondolatlanságból ejtette ki a káromló szavakat. A részegség elhomályosítja a tiszta öntudatot. „A bosszú és bortól hevülve, értelmi szabadságában korlátolva volt, — mely helyhezet (sic), ha valahol, bizonyosan a nyelv szokatlan kitéréseiben kisebbítheti a vétséget." (Csongrád, 1837. P. C. 808.) A vád szerint azonban a részegség nem mentesít a büntetés alól, mert különben annak leple alatt mindenféle büntényt szabadon lehetne elkövetni. (Bars m., 1806. P. C. 2653.; Egri urad., 1799. P. C. 1339.) A bíróság a vád álláspontjára helyezkedik és kimondja, hogy a vétek vétekkel káromkodás esetén sem fedhető, de — különösen a XVIII. század eljétől kezdve — egyre hajlandóbb felvenni az enyhítő körülmények közé (1836. P. C. 11.697.) éppen úgy, mint a felindulást, a vádlott éretlen korát. (Turi urad., 1818. P. C. 6090.)

A hosszú tárgyalások után meghozott ítélet (vannak több mint tíz évnél is hosszabb ideig elhúzódó, egész aktacsomagokká növekedett perek is) a tételes törvényeken kívül legtöbbször Mária Terézia rendeletén (a királyi resolúción) és az osztrák Praxis criminálison alapul, melynek minősített halálbüntetését a bíróság a végső fokon alkalmazza is. Rendkívül feltűnő, hogy az ítéletekben a statutumokban annyiszor emlegetett pénzbüntetés sehol sem szerepel. Még mindig a halálos büntetést tekintik poena ordináriának, melytől azonban a bíróság az enyhítő körülményekre való hivatkozással rendszerint eltekint. A büntetés rendszerint néhány évi bilincessel és börtönnel szigorított börtön Szempcen, vagy Szegeden s azonkívül (még az 1840-es években is) néhány száz vessző, korbács vagy botütés, melyet a delikvensnek fél- vagy negyedévi részletekben (egyszerre 25—50) a szégyenoszlopnál kell elszenvednie.

Az elítélt néha orvosi bizonyítvánnyal igyekszik menekülni a testi fenyíték alól, s a királyi tábla egy esetben egyenesen a personálisához fordul további utasításokért, akinek az ítéletére annyi botot kap az elítélt, ahány az orvos véleménye szerint reá életveszedelem nélkül kimérhető. (Csongrád, 1796. P. C. 653.) Ezen ítéletek, melyekben nemesek neveivel is találkozunk, megdöntik azon régebbi megállapítást (K. O. II. I.), hogy a testi fenyítéknek a gyakorlati életben csak a szolgák és nemesek vettettek alá. Egy névtelen ijesztő képet rajzol arról, hogy régebben (a XVII. század közepén) hogyan történt Kassán a vesszőzés és a korbácsolás. „A vétkezőt a bíró háza előtt a drabantok a földre fektetik és megkorbácsolják. Ha nagyobb a vétség, három korbáccsal verték a hátát, néha annyira, hogy nem is bírt maga felkelni, hanem egy teknőben a borbélyhoz kellett vinni. Az én időmben az istenkáromlót ítélték arra, hogy egész éven át, minden pénteken megkorbácsolják, de nem bírta, behalt." „Ha valakit megvesszőztek, a vessző nyelét hegyesre csinálták, a bűnöst a pellengérré kötötték és a hátára a hegyes nyéllal egy vagy két keresztet hasítottak, hogy a vér lecsurgott, és e helyen a hóhér még vagy harmincat csapott a vesszővel, s aztán felszabadították, s a városon keresztül kellett futnia, de kevesen éltek túl e kínzást." (Simplicissimus Kerekesnél i. m. 307—308.) Mint említettük, a testi fenyíték a nemesekre is kiszabott, sőt az egyik perben maga a védelem kívánt ezen, a szokás-

jogtól szentesített nemesi kiváltságtól eltekinteni. (Veszprém, 1798. P. C. 1162.)

Tény, hogy halálos büntetést a bíró igen ritkán hozott: rendszerint azon esetekben mondotta ki, melyekben vádlott súlyosabb és megismételt káromkodások miatt került a törvény elé. Ebben az esetben azonban a bírói gyakorlat igen nagy eltérést mutat, s olykor elszárazított ítéleteket hozott, mert míg néha kisebb súlyú szólásoknál is mindjárt alkalmazta a poena ordináriát, addig máskor igen súlyos és többször megismételt káromlás esetén is felmentő ítéletet hozott. A halálos büntetés ezek szerint a pallossal való fővétel, mely előtt a hóhérnak a vesztőhelyen az elítélt nyelvét ki kell vágnia. Az ú. n. „nyelvkivonás” elrendelésének motívuma a talio büntetés gondolatkörébe tartozik, s a középkor eszmei világából fakad, mely a tettetést azon testrészének elvesztésével sújtja, mellyel vétkezett. Más forrásokból tudjuk, hogy a pallos által való kivégzés mellett a halálos büntetés másik neve az istenkáromlási vétségekben (még a XVIII. század közepén is) a megkövezés, melynek elrettentő képét adja a már említett névtelen. „Egy embert a következő módon köveztek meg. A vesztőhelyen a hátára fektették, karókhöz kötötték kezeit, lábait. Mellette egy nagy rakás kő volt elhelyezve. A négy tagból álló hóhérszemélyzet először is egy nagy követ ejtett háromszor a mellére, s aztán a többi apró követ addig dobálták a fejére, míg meghalt.” (U. o. 307.) A táblai pereknek áttanulmányozott anyagában 24 esetben hozott a bíróság halálos ítéletet, melyeknek túlnyomó része azonban a királyi kegyelem, vagy a királyi és a hétszemélyes tábla végzése folytán más büntetésre változtatott. (1785—1829 között: Arva, P. C. 3362., Csanád, 2392., Csongrád, 74., 2378., Hajdú, 138., 980., 6236., 6531., Heves, 88., 153., 1339., 1417., 1680., 1916., Pest, 1484., Szatmár, 2103., három per, Trencsén, 12.288., Ugocsa, 5694., Veszprém, 799., 1162., Zemplén, 1679., 3425.)

Helyénvalónak tartjuk itt ezen istenkáromlási perek közül néhánynak — a magyar nyelven hozott ítéleteknek lehetőleg szó szerinti szöveggel — a kivonatát közölni, miáltal az akkori bíraskodás szellemébe is könnyebb betekintést nyerhetünk.

Ruzsi Szabó Istvánnak, aki valami lopásügy miatt raboskodott, azért kellett újra törvény elé állania, mert egy alkalommal a közmunkából hazatérvén „ily rettenetes, égre kiáltó és csak hallani is iszonyú Isten ellen való káromkodást szökölt rabtársáról a börtönajtó előtt”: „— Teremtését a Szilágyinéjának, még aki a világra teremtette is.” Hiába mentegette magát részszégségével, mert a vallomásokból kiderült, hogy „ezen káromlást nem részszégségének és maga gondatlanságának, hanem megszokott gonoszságának lehet tulajdonítani”. Mivel tehát a börtönbüntetés sem törte meg, s „a gonoszságban egészen megátalkodott”, kimondták rá a szentenciát, hogy „mint megjobbulhatatlan személy magának érdemlett büntetésére, másoknak pedig tanuságára és rettentő példájára, fővételre ítéltetik”. (Debrecen 1792. P. C. 138.)

Schved Jánost is különösen „Isten ellen való szörnyű káromkodásai” miatt vonta felelősségre a pápai úriszék. „Huncfut légyen az Isten a keresztfán” mondotta állítólag a vasba vert delinkvens, „ha a maga feleségét többé magához visszaveszi, — „a Té Istentekre” — szitkozódott tovább, — „akit té istennek tartatok és imádtok”. A vádlott részszégségén kívül avval védkezett, hogy szidalma csak azon esetre vonatkozott, ha feleségét visszavenni kényszerítik. A vád azonban megállapította, hogy „mindennemű conditiók és a félc feltételek alatt Bűnös volna az Ur Istent káromolni és huncfutnak mondani”. Hogy pedig nem részszégségével, hanem józan ésszel káromkodott, az abból is kiderül, hogy meg is magyarázta, hogy milyen Istenről beszél, miáltal azonban az istentagadás vétségébe is belcesett: „Mintha vagy más Istent állítana, vagy semmi Istent nem ösmerne a Rab személy és így egyik szörnyű káromkodást másik hallatlan káromkodással tetézní nyilván bátorzkodott.”

A bíróság ilyen értelemben hozta meg ítéletét, mely szerint: „A vasban álló rab személy Schved János, aki Teremtő, Egy Igaz Istenünket e — több rendbéli halhatatlan (sic) tselekedeteivel, és szörnyű káromkadásaival megbántani meg nem félemlert, magának meg érdemlett büntetésire, másoknak pedig rettentő példájára, az élők számából, hóhér pallosa által ki törültetni ítéltetik.“ (Pápa 1796. P. C. 799.)

A paráznasággal is vádolt Debreczeni Jánosnénak is elsősorban káromkodásairól kellett a debreceni városi törvényszék előtt számotadnia. Az volt ellene a vád, hogy szidta férjének a Krisztusát, s azonkívül „sok teremtettét is mondott, kutya=attával, Kutya=teremtettével is szüntelen káromkodott“. A vádlott tagadta ugyan a káromkodást, de a megeskotett tanuk ellene bizonyítottak, s a bíróság meghozta a halálos ítéletet. „Mivel a tanuk vallomásaiból és a fiscusnak egyéb próbáiból az is kisül, hogy ezen rab a feslett, részeges és parázna életnek egészen neki adta magát, mind pedig az actióban feltett káromlásokat nem egyszer, hanem több ízben mondotta és már az ilyen káromlásokhoz szinte hozzá szoktatta magát, — ezért az ő mentiségében előhozott 1563.edik esztendőbeli 42.edik Törvénynek ezen Rab mellett allegált értelme (a két első esetben testi fenyték) öreá nem applicáltat=hatván, sőt inkább ugyanezen törvény 3.edik tziikkelye (3. esetben halálos büntetés) ő ellene világosan szólván, mindezen, mind több Hazánk élő törvényei szerint magának érdemlett büntetésére, másoknak pedig rettentő példájára, fővétre ítéltetik.“ (Debrecen 1797. P. C. 980.)

Suhajda Gábor polgári lakost, mint megrögzött káromkodót állította az egrí uriszek ügyésze a bíróság elé, mert minden igaz ok nélkül sértegeti polgártársainak vallásos érzületét, amikor állandó míveltetéssel és teremtettézzel gyalázza Istenét, amiért az országos törvények értelmében nyelvkivágással súlyosbított halálos büntetés kért reá. A védelem minden módon igyekezett Suhajdát megmenteni. Enyhítő körülményekül vádlott fiatal korára, az utolsó insurrectio alatt teljesített szolgálataira és családos állapotára hivatkozott. De — szerinte — elmarasztaló ítéletet nem is lehetne a tanuvallomásokra építeni a bennük rejlő ellenmondások miatt. Ez ellenmondások a tanuknak részben a vádlott iránt érzett ellenséges érzületében, részben pedig akkori részegségükben bírják magyarázatukat; emiatt nem lehet elfogadni azt, amit az egy évvel korábban hallottakról állítanak. Ha vádlott annyit káromkodott volna, mint amennyiszer állítják, úgy egy egész éven át egyebet sem tehetett, mint veszekedett és káromkodott („toto anno idem nihil egisset, sed continuo rixari et blasphemare debuisset“). Pedig még csak első esetben áll a káromkodás miatt a bíróság előtt, már pedig az 1659 : 42. törvénycikk csak a harmadik esetben sujtja halállal a káromkodót. A halálos büntetés azért sem volna alkalmazható, mert a törvények csak a józan állapotban mondott, rosszakaratú káromkodást büntetik, már pedig vádlott maga is részeg volt, ami kizárja a rosszakaratot. Az ügyész előbb a tanuk megbízhatósága mellett kardoskodott, azután a mentőkörülmények vitatásába fogott. Vádlott nem volt annyira ittas, hogy szavainak értelmét ne foghatta volna fel. De még a részegség sem mentesíthet a büntetés alól, mert ha a büntettesek ezen a réven kikerülhetnék az igazságszolgáltatás sujtó kezét, akkor megszámlálhatatlan vétség maradna Isten, embertársaink és az állam ellen megtorlatlanul. Félni kell Isten bosszújától is, mely a káromkodás miatt bennünket fenyeget. A káromkodást a legsúlyosabb bünök közé sorolják, mely miatt az *árja* (?) király a Királyok könyvének tanúsága szerint, egyetlen éj folyamán száznyolcvanötezer katonáját vesztette el. Meg van írva, hogy: „Halálnak halálával bünhódjék, aki káromolja Istennek a nevét.“ („Qui blasphemaverint Nomen Domini, morte moriantur.“) A bíróság nem fogadta el a védő érveléseit, s a vád indítványához szabta határozatát: „Suhajda Gábor polgári lakos abba terhessen vádoltatván, hogy ő a fertelmes káromkodást olly közönségesnek tette magának, hogy minden igaz ok nélkül, minden helyen a jámbor embereket háborgatni és rút káromkodásokkal illetni semminek tartotta. Melly tökéletlen szokástól e gonosztevő annyira indíttatott, hogy amint a tanuk hiték alatt vallják: amidőn mind a jelen álló rab, mind pedig a tanuk harmad éve Miskolc városából áldozói vásárról hazafelé jöttek volna, ezen delinquens Ónodnál egy zsidónak sátori kortsmájába lovával be ugrat-

ván, mivel onnét kiüzetetett. annyira vetemedett, hogy mind Isten, mind világ törvényét meg vetvén, e féle fertelmes szidalmakra fakadni: adta teremtette, a teremtésedet, a teremtését a parasztnak, aki a parasztot teremtette, ördög kutyát teremtette, és ekképpen káromló nyelvét még az ő Teremtő Istene ellen is, akitől minden jót vett, és vérszen gonoszul felemelni nem iszonyodott. De még ebben sem szűnt meg e fertelmes káromkodónak istentelensége, mert amint ugyanazon meghiteltetett vallástételben a tanuk bizonyítják, amidőn a jelen álló rab egykor a polgári kortsmában lett volna, minden igaz ok nélkül akkor is adta teremtettével, a teremtésedet, fikom adta teremtettével számtalanszor káromkodni, amidőn pedig az irtóztató káromkodásaiért a jámbor emberek által inttetett volna, addig mondom még a szám el nem fárad, meg újra kezdem, é. a. t. meg átkaldott gonosz szájal visszafelelni bátorkodott. Melly kárhozatos Istent sértő fertelmes káromkodását tagadni nem merészelvén, hogy fertelmes szokása szerint az ő Istenét és teremtőjét többé ne szidalmazhassa, és Istenségének Szentséges Felségét, méltóságát és teremtését gonosz nyelvvel ne gyalázhassa, mások rettentő példájára méltó büntetésül hóhér pallosára, úgyhogy kárhozatos nyelve előbb kihuzatasson, ítéltetik.“ (Eger 1799. P. C. 1339.)

Nemes Kelemen István uram fejére azért kért halálos ítéletet a zempléni megyei ügyész, mert nyilt téren, nagy sokaság előtt elhangzott és azóta is gyakran megismételt Krisztus- és szentek mívelésével, valamint teremtettézcseivel (disznó, kutyateremtette) megrögzött káromkodónak bizonyult. A védelem vádlottnak itt is részegségére, azonkívül eszelősségére is hivatkozott, mit az ügyész már csak azért sem tartott elfogadhatónak, mivel a vádlott a helytartó-tanács hivatalában teljesített szolgálatot. Mivel a bíróság is úgy találta, hogy „az all Peresnek mentsége tsupa állításokban építettvén bé nem vétetődhetne“, meghozta halálos ítéletét: „Ezen Főben Járó Perben álló Nemes István All Perest egy részről a Megye Fiscusa halatlans s természetet borzasztó, valamint az Felséges Isten, s Szentek, s Angyalok ellen az egész Keresztény Népnek botránkozásával az Menyei Felségnek iszonyú nagy bántásával okádott káromlásokkal vádolván, vádját hiteles vallomás által világosan bizonyította, az all-Perest rettentő nagy káromlásokért halálos büntetéssel Fő vétellel meg büntettetni kérvén, ellenben más részről az védelmező Fiscális az All Peresnek mentségére az kérdésben lévő időben részeges voltát, eszelősségét, és álmából való fel ébredését nem tsak mint könnyebbítő, hanem mint mentő okokat bé mutattván, s az All Peresnek büntetés alól leendő fel oldozásáért esedezvén, mellyeknek bővebb meg fontolása, s szoros meg vizsgálása után minekutánna a Megye Fiscusának vagy az 5. Tanunak vallomásából világos lenne, és az All-Peresnek mentsége tsupa állításokban építettvén, bé nem vétetődhetne, az All Peres mint iszonyu Káromló s az Istennek haragját nem tsak magára, de sok ártatlanokra is méltán fel ingerlő érdemetlen Teremtés magának ugyan érdemlet büntetésül, másoknak pedig rettentő például Istent káromló nyelvének elevenül való ki húzása, el vágása mellett fej vételre ítéltetik.“ (Zemplén 1810. P. C. 3425.)

Szilágyi István debreceni juhász ember Vas Istvánra, aki a városan kívül legelő juhnyájhoz kikísérte, „tsak azért, hogy ötöt teréfából rossz Juhásznak mondotta“ feldühödött, és „a Teremtőt, akinek a lételét és az egész életét köszönheti, borzasztó káromlásokkal illetni merészelte“, arra a figyelmeztetésre pedig, hogy legalább vasárnap nem kellene „széjjel verni“ a juhokat, „Nem bánom én“ -- felelte. — „Azért, hogy vasárnap van, fikom teremtette, az Istenét, Krisztusát, Apostolatát, az Isten nem parancsol nekem.“ Vádlott tagadta ugyan a fölpanaszolt káromlásokat, s csak a lélekmondást ösmerte el, mivel azonban mentségeit megdöntötték a tanuk vallomásai, s „világosságra jött“, hogy kétszer is káromkodott, meghozták ellene az elmarasztaló ítéletet, mely szerint: „Ezen vasban levő Rab Szilágyi István, mint aki a maga vallása szerint józan lévén az elő adott káromlásokat szöல்லotta, s az jelenvalókat is megbotránkoztatta, az Előljáróit motskolta és rágalmazta, mint szántsándékos Egre kiáltó nagy káromkodó, másoknak példájára, magának pedig érdemlett büntetésére, fővételre ítéltetik.“ (Debrecen 1818. P. C. 6236.)

Ketsédi Istvánt avval vádolta a debreceni ügyész, hogy egy évvel előbb, „anél-

kül, hogy valaki fölingerelte volna, Borzasztó és egyenesen az Isten Felséges, és Nagy Tiszteletet érdemlő Méltósága ellen irtóztató káromlásokra nyitotta meg a száját és nem irtózott a Felséges Istent (az Atya, Fiu Istent és Máriát is) rettenetes káromlásokkal illetni". Az alperes tagadta ugyan a káromlásokat és részességére is hivatkozott, de a hitelt érdemlő tanuk, akikről nem lehetett föltenni, hogy bosszúból hamisan esküdtek volna, reábizonyították, hogy káromló szavait többször is megismételte a figyelmeztetés ellenére is, amiért elhatározottat, hogy": „Mint Istent káromló, és keresztényi kötelességet nem elnéző (sic) s annál fogva az életre is, melyet a Keresztény Ember kíván, és óhajt, nem érdemlő; az el hatalmazott (sic) káromlásoknak meg akadályoztatására, s az Alperes Rabhoz hasonló káromlók rettentő példájára, ezen Vasban lévő Ketsédi István fővételre ítéltetik." (Debrecen 1819. P. C. 6531.)

A királyi tábla részletesebb indokolás nélkül, csupán a körülményekre való hivatkozással menti fel a vádlottakat a halálos büntetés alól, s rendszerint 1—3 évi börtönbüntetést mér rájuk, melyet bilincsel, heti két böjtnappal, s azonkívül a szegycnoszlopnál a hóhér által végrehajtandó vesszőzéssel vagy botozással súlyosbít. Mindez azonban nem kisebbíti annak a ténynek a horderejét, hogy Zemplén megye még 1803-ban is hozott végérvényes halálos ítéletet, melyet tehát a legfelső bíróság: a hétszemélyes tábla is megerősített, és hogy Trencsén megye még 1829-ben is terjesztett fel halálos ítéletet, melyet azonban a királyi tábla már négyévi börtönbüntetésre változtatott.

Szelídebb felfogás nagyobb mértékben inkább a negyvenes évek igazságszolgáltatásában kezd tért hódítani, amikor a bíróság — bár még mindig hoz több évre terjedő börtönrre terjedő ítéletet. (Békés, 1843. P. C. 16.245.) és a testfenyítő büntetésekkel sem szakít (Gömör, 1847. P. C. 20.624) — lassankint az istenkáromlás vétségét enyhébben ítéli meg a többi vádpontok mellett, általában csökkenti a börtönbüntetés idejét és gyakrabban hoz felmentő ítéleteket. Szaporodnak tehát az ily kitételek „a mocskolódó szavak, melyek közé Isten és a boldogságos Szűznek neve kevertetett, voltaképen csak a sértettet illetik". (Zala, 1846. P. C. 19.806.)

A káromkodás büntetnének humánusabb elbírálását kétségtelenül előmozdította az a tény, hogy az 1843. évi büntetőjavaslatok fölött megindult vitában az Isten ellen elkövethető jogsértés elméletének elvetésével éppen ebben az időben rántották ki a bírói gyakorlat alól azokat a pilléreket, melyeken a korábbi ítéletek drákói szigorúsága nyugodott. Jóllehet, az 1791. évi javaslatoknak azon kívánsága, hogy az istenkáromlás csupán szabadságvesztéssel büntetessék, a gyakorlatban (mint láttuk) még évtizedeken át pium desiderium maradt, az enyhítő körülményeknek a hangoztatása mind több méltánylással találkozott, tisztázódott a bűnösség lényegének a fogalma is, minek folytán az istenkáromlás vétsége 1878-ban csak a vallási érzület megsértése és az állam erkölcsi rendjének védelme címén foglaltatott a vallás ellen elkövetett vétségek, illetve kihágások közé, és annak büntetése maximálisan (a negyvenes évek által kiszabott büntetéseknel jóval alacsonyabb) egy évig terjedhető fogsággal sújtott. Az istenkáromlás büntette azonban e törvényben annyira körülhatároltatott, hogy korunkban annak megszegése miatt csak a legritkább esetben állítanak egy-egy vádlottat a törvény elé (I. Büntető Jog Tára).

Azt hisszük, hogy az istenkáromlás ellen való védekezésnek leghatásosabb eszközét nem is a büntető rendelkezések szankciója képezi. Talán ezen belátás vezette a külföldi törvénykezést is akkor, amikor olyan államok kódexéibe, melyeknek népe ebben a tekintetben a mi népünkkel versenyezhetik, tehát az oláhéba és a spanyoléba, az istenkáromlást nem is vette fel a büntetendő cselekmények közé. Azon sok istenkáromlási per, mely a szigorú büntető rendelkezések nyomán keletkezett, már magá-

ban is bizonyítja, hogy a magyar törvényhozás ezen a téren olyan meg-
rögzött rossz szokás ellen kezdett harcot, mellyel szemben a szigorúság
is kevés sikerrel kecsegtethetett. Nem sokkal több eredménnyel érhettek
el azon egyesületek, melyek a múlt század hetvenes és nyolcvanas éve-
ben hazánk egyes vidékein (Hódmezővásárhely, Fehér, Sopron, Bács m.,
Tóthi 96., 98. és Prot. Napt. i. h.) társadalmi úton kísérelték meg a károm-
kodás ellen a védekezést, mint ahogy azt legújabban az olaszok teszik.
A hódmezővásárhelyi egyletnek, melyet egy derék református lelkész ala-
pított, célja az alapszabályok szerint: „A káromkodás és szitkozódás meg-
szüntetésére társulás útján az önlelkiismeret ellenőrzése mellett töre-
kedni“. Az alapszabályokat minden tag otthonában kifüggeszteni, és mind-
annyiszor, ahányszor vétett ellene, az öt krajcár „lelkiismereti bírságot“
az egyesület pénztárába befizetni tartozott. Ma már alig hihetjük, hogy
a káromkodást rövid időn belül népünk nyelvéből, akár a törvények ere-
jével, akár pedig ilyen jámbor „lelkiismereti bírságokkal“ ki lehetne irtani;
nem azért, mintha népünk lelkületében gyökerezne a káromkodás,
hanem, mert a százados átöröklés folytán olyan értelmetlen, gépiesen reci-
tált szólásmóddá változott, mely még azokon a vidékeken is felbukkan,
ahol egyébként a legbuzgóbb vallásos étellel találkozunk. Az ilyen min-
den megfontolást nélkülöző, önfeledt káromkodásnak kiküszöbölése sok-
kal nehezebb feladat, mint Isten meggyalázására irányuló, igen ritkán
hallható szólásoké, mert a tudatos gyalázkodás megbotránkozást szül a
népben is. „Ez az ember úgy káromkodik, hogy az embernek a hajaszála
is borzad“, vagy „ennek az embernek a nyakacsigáján kellene a nyelvét
kihúzni“ (Fayer i. m. 385.) féle szállóigék tanuskodnak amellett, hogy a
káromkodásnak ezen fajtájához a népszichének semmi köze nincs, s
azért hamarabb is tűnhetnek el, mint a káromlásoknak azon változata,
melyeknek forrását a magyar embernek itt is kiütöző virtuskodási kedve,
vagy annak érteleme nélkül, tehát csupán a szokás hatalmából való gya-
korlása képezi. Ide tartoznak a zalamegyei *rosszsebezéssel*, vagy a gömör-
stb. megyei *izeltetéssel* való káromkodásnak minden tudatos rosszakarat
nélkül használt üres szólamai. Az ilyen tudatos, gyalázkodási szándék nél-
kül használt káromkodásra már a nép is csak annyit jegyez meg, hogy:
„Imádkozik, csak az a kár, hogy az Istent nagyon tüzesen emlegeti“. (Sop-
ron, Nyr. 419.) De már ebben a szelíd humorban is fölcillan az isten-
félelem, melynek jegyében a nép a káromkodásokat és esküdözéseket vala-
melyes változtatással (módosítással, vagy körülírással) igyekszik szépíteni
és leplezni az eredeti vonatkozásait, Isten nevét a profanizálástól meg-
menteni. Megvan ez a franciában is (cré nom: sacré nom de Dieu, ver-
tableu: vertu de Dieu stb.). A mindennapi használatban számos ilyen
elkopott, vagy szándékosan elferdített kifejezés él, melynek olykor ere-
detét, illetve jelentését sem ismerik (az *argyilusát*: az arkangyalát, *Már-
uccse*: Mária úgy segéljen, a *hét szomorúját*: a hét szentségét, az *istállóját*:
az *istenfáját*, a *tagadóját*: istentagadóját, az *antiját*: az Anti Krisztusát,
stb.). Az enyhébb természetű káromlási szólások megismerése végett
egyébként nem is szükséges kimenni a nép közé: nézzük meg csak szép-
irodalmunkat, melyben még a legválasztékosabb stílus íróink (Jókai, Her-
czeg, Mikszáth, Gárdonyi, stb.) munkái is tele vannak velük, s egyik
fővárosi színházunk műsorán éppen most szerepel egy darab, mely a
magyar nép jellemzésében bántóan éppen a káromkodásokat húzza alá.
Sajnos, köteteket lehetne összeállítani még az olyan szólásmódokból is,
melyeknek obszcenitása még kevésbé való a nyilvánosság elé.

Káromkodási formuláink természetesen nem nélkülözik az idegen
hatásokat. Amint az európai nyelvek káromkodási terminológiájában
számos, különösen régebbi eredetű magyar jövevényszó és átvétel talál-
ható (a németben bael: bél, bassa manelka: b. a lelkít, bassam allergi:

b. a lelkit, haedikata: ördögatta, bazmek, bassama, passateremtetem; az oláhban: fenc, guta; a tótban: teremtettovát: teremtettéz, psiis stwerhenis: ebatta, hrom zabil: mennyköütötte; lengyelben: beszte: beste stb. (Nyr. MNy. K. O. Gombócz E. Sz.), akként a magyar nyelv frazeológiája is egy nagyobb mérvű átvételre mutat (a németből *dastikóc*: dass dich Gotts..., *fikomadta*, *mordózamadta*, stb.), melynek megállapítása még az összehasonlító nyelvészeti kutatásra vár.

Az a statisztika, melyet közel kétezer adat (jogsabályok, büntető perek és szólásmódok) alapján a káromkodás térbeli elterjedéséről összeállítottam, azt mutatja, hogy hazánknak négy vidéke fejlesztette ki és terjesztette el legjobban a káromkodást: a nyugati határszél, a Duna-Tisza köze, a székelyföld, mindenekelőtt pedig Hajdú megyével, mint központtal a Tisza és Körös közti terület, melynek perifériája kimutathatólag a megyék egész sorát (Szatmár, Bereg, Zemplén, Abaúj, Borsod, Heves, Jász-Nagykún-Szolnok és Bihar) felöleli. A Tisza és Körös közti vidéknek és perifériájának ezen elsődleges szerepe ezen a téren valószínűvé teszi azon feltevést, melynek Györffy István néhány évvel ezelőtt a Nagykúnsági Krónikában kifejezést adott, hogy a káromkodás kifejlesztésében és terjesztésében egy erős délszláv hatás nyomai is kereshetők. Ezen a vidéken élte ugyanis szilaj pásztoréletét s űzte később hadi portyázásait a XV—XVII. században az a hajdúság, melynek soraiban oly túlnyomó számú volt a délszláv elem, hogy Takáts szerint a régi írások őket igen gyakran egyszerűen csak *rácok* néven emlegetik. Minthogy pedig a szerbeknél igen el van terjedve, különösen a mivelletéssel (jebemte) való káromkodás, melynek meggyökeresedése a források szerint hazánkban csak az újabb időkre esik, szerintem is valószínű, hogy ezen a vidéken az előbb sokkal enyhébb színvetű káromkodási szólásainkat a szerb hatás durvította el.*

A káromkodások legrégebb formáit azonban a magyarság nem európai népektől tanulta el, hanem ázsiai hazájából hozta magával, ősvallásunk maradványai gyanánt. Válságos multja alatt heves vérmérséklete idegen (minden valószínűség szerint különösen délszláv) hatások alatt fejlesztette, gyarapította meg annyira, hogy a rosszakarat már a nemzet ethnikumát is elhomályosíthatta vele. Pedig a káromkodás a magyar népnek természetében, jellemében nem gyökerezik; nem egyéb, mint megrögzött, rossz szokás. Az istenkáromlás vétségének megszűnése nem a büntető-törvénykönyv paragrafusaitól, hanem csupán a nép szemléletének előbb-utóbb bekövetkező megtisztulásától remélhető, mely előtt a még mindig gépiesen alkalmazott kifejezések lényege jobban kidomborodik; világosabbá válik az a gondolat, hogy az istenkáromlásnak ilyen mérvű elhatalmasodása a magyar nép eszmevilágába és vallási életébe semmiként nem illik bele, s hogy annak letompítása és kiirtása nemcsak ethikai, hanem hazafias kötelességek közé tartozik.

Makoldy Sándor.

* Annál is inkább, minthogy a mi újabb, obszcén frazeológiánk a délszláv (oláh) nével *szószertint megegyezik* s az elmagyarosodott hajdú-rácok káromlásait az új (magyar) nyelvre egyszerűen lefordíthatták. A régi jegyzőkönyvek feltétel nélkül megőrizték volna a káromkodás-fajták nyomát, ha már akkor is divatoztak volna, de a XVIII. századig nincs említés róluk. Eredetük tehát újabb, a délszláv településekkel egyidős.

TÖRTÉNETI NÉPMONDÁINK.

(Hatodik közlemény.)*

5. Középkori mondák.

A törökvilág mondái.

(II. rész.)

A kőkecske mondáját Csongrádon is ismerik. (Madarassy közl.) Az esztergomi basa a Szamarhegyen óriási kőszamarat faragtat s ebbe rejti kincsét; a vár feladásakor föltételül köti ki, hogy a kőszamarat elviheti; le is húzzák a hajóra s ott széttörve kiszedik a kincset (159. 1886. XI. 3.; 55 : 192.; 34 : 42.; nem ekkor vitték el, hanem később egy régi szentképpel cserélték ki, 126 : 243.). A soproni bencés templomot egy elásott török hadipénztár pénzéből építették, mit egy bakkecske kapart ki a földből; ezért hívják Kecsketoronynak. (157. 5 : 366.) A nagysolymosi Kincseslyukat bűvös bivalyok és agarak őrzik. (83. 1 : 152.) A nagyközi törökök rejtett kincsének ajtaja minden évben megnyílik az éjféli mise alatt. (s. fj.) Az ortaházi Bolierdőben a törökök kincsespincét építettek; sokáig áskáltak utána, míg egy eltűnt kanját kereső pásztor ráakadt a bejáratra s egy tarisznya pénzt hozott ki belőle; de talált ott búzát s olyan hordókat is, melyeknek dongája már szétporladt, úgyhogy a hort csak bőrréteg tartotta; a pince azonban csak 7 évenként nyílik meg szellőzni. (27 : 49.) A rimaszombati Basakert ura elrabol egy magyar lányt, kedvese azonban éjjel leszúrva a pince örét, kiszabadítja s gyors lován elmenekülnek az üldözők elől; a basa megátkozta a lányt s ez minden 7. évben hófehér ruhában megjelenik a kertben s akit ott talál, azt sok kincessel csábítva beereszti a kulccsal felnyitott vasajtón, de mindjárt rá is zárja; ha az ember 7 év múlva is élne, övé lenne minden kincs s a lány is felszabadulna az átok alól. (144. 7 : 383.)

A lakosság a török közeledtének hírére barmaival együtt a hegyekbe, erdőkbe (60 : 217.), barlangokba, földbe vájt vermekbe húzódik (l. Kazinczy Lev. 4 : 17.); ilyen helyek: az almamezei Népdomb (Dumbunyiju, 326 : 38.), a hetési Szállásrét (27 : 83.), az átványi Nagyerdő (91. 18 : 269.), a nagylibercsei Tatárpincék (328 : 89.), a veszprémi Advaskő-barlang (100 : 23.), az aszalói Pusztafalu-dülő (91. 35 : 32.), a derecskei Istenlaka (86 : 332.; 326 : 68.) és magyarhermányi Istenkasa (91. 1 : 217.), a bátai (91. 48 : 17.) és érkeserői Faluhelye (326 : 73.), a mezőbándi Bándiágy (11 : 310.), a sellyei Bergenyei-szállás (11 : 207.), a kerúji Jajgató (83. 1 : 88.) völgye és a honti Sárkánytörés (330 : 46.), az abarai Jukova-dülő (225 : 00.), a hodosi Nagyhegy (11 : 175.), a margittai Pincék-sűrűje (326 : 113.), a marosszéki Havadtó (11 : 225.), az etédi Sajgóbérc (83. 1 : 145.) vermei; a túrmezei ev. pap az alsótisztási Hrádok-erdő sziklaodujában bújt meg. (328 : 14.) Az asszonyok menekülőhelyei voltak: a farkasdi Tölgyerdei-dülő (331 : 153.), a libetbányai Asszonyvölgy (174. 6 : 21.), a ravai Nemesasszonykabalája, hol kalibákat is csináltak maguknak s lovakat a Kabalagyepűn tartották (150. 3 : 143.), a nagykőrösi Sajtos, hova nyájaikat

* A forrásokra és idézésük módjára l. az *Ethn.* 33 : 45., 34 : 143., 36 : 48., 37 : 29., 131. — Újabb forrásművek: 334. *Abauj* vm. monogr. 335. *Tragor*: Vác. 336. *Erd. múz.-egylet* évk. 337. *Nefeletjs.* 338. *Jancsó*: Arad vm. 339. *Vas Gereben* Ó. m. 340. *Orsz. magy. képes naptár.* 341. *Regélő.* 342. *Siebenbürg. Volkskalender.*

is rejtve, közben sajtot készítettek. (150. 1:428.) A zalamegyeiek egy terebélyes fa alá gyűltek misére, később e helyen falut építettek, Misefát; a fa gyökerét ma is őrzik a falu közepén. (91. 61:147.) A szabadkaiak rendszeren a jankováci erdőbe futottak; egy rác asszony egy fa lombjai közt menekült meg, innen a név: Raca-erdő. (44:96.) A tortomai Ravaszlikkal szemben földhányást (Tatárhányás) emelnek s innen nyilaznak be, de a bentlévők kitaranak s megmenekülnek. (83. 1:222.) A sóváradiai az Örömködomján menekülnek meg. (11:240.; 83. 4:23.) Az alsóboldogasszonyfalvaiak horoggal egy meredek sziklára húzzák fel magukat; innen a szikla neve: Vaskaja. (83. 1:20.) Egy székely úgy menekül meg, hogy lova egy meredek szikla tetejére ragadja; lovát ily szavakkal csókolja meg: 'a te lábad vasláb!' Innen a szikla tövében épült község Vasláb neve. (150. 34:327.; 81. 20:60.) A magyarcsaholyiak a Tatárkút körül bujtak meg, vermekben és fák tetején; sorosok jártak le vizért, ezeket azonban a lesben álló tatárok mind elfogdosták s megölték; a bujdosók a sorosokat szidták, hogy megszőktek; s így lassan mind török kézre kerültek volna, ha a basa tovább nem parancsolja embereit. (S. fj.) A szalontaiak messzi menekülnek, csak 7 férfi és egy 7 éves gyerek húzódik meg a nyájjal a láppal körülvett Csirkés-szigeten; nappal szerteszét kémleltek, egy a madarászti Órfáról, éjjelre azonban mindig összejöttek a közös kunyhóba; a tüzet egy őrizte s reggel hamuval borította, aztán jelt tett rá, melyet csak ő ismert s ebből állapították meg este, járt-e arra valaki idegen; 10 év múlva egy asszony lép a sűrűből a már 17 éves suhanc elé, ez kémet sejt benne s baltájával le akarja vágni; a kiabálásra előfut Kenéz Tamás és e szavakkal fogja le fiát: 'ne öld meg anyádat!' (315:71.; 261:000.)

A török azt verte dobján: 'rontom-bontom Magyarországot', a magyar dob pedig ezt felelte: 'Isten tudja, hogy lesz, mint lesz!' (P. Horváth A., 144. 3:129.) A bihari basa Korhányhalmán a koránt hallgattatta a néppel. (91. 11:55.) A nép a Basakútból adó fejében vizet hordott a kanizsai basának (144. 21:410.); a budai basa a mogyoródi forrást mélyre ásatja, oldalát cinnel béleli ki, köréje községet telepít, azt Cinkotának nevezi el s lakóival hordatja a vizet naponkint Budára (91. 33:91.); Kővágóörs közepén ma is megvan a kő, melyre a heti harácpénzt a basa elé rakták. (91. 61:132.; 159. 1883. VI. 10.) Rád község onnan kapta nevét, hogy amennyi a Viszlóra kirótt poggyászszekerekből hiányzott, azt ő volt köteles ráadni. (91. 5:196.) A portára küldendő sólymokat a csiki Sólyomkőn fogdosták össze. (60:147.; 10:117.; 157. 1866:324.; 150. 3:403.; 18. 1921:84.) Az elítélt mohácsiakat a Kadián botozták meg (91., id. 192. 1:14.), a nemesváriakat pedig Korbácsváran korbácsolták meg. (91. 20:245.) A vajai templom ajtaja alul csupa rágás, kívül oldalt telefúrt lyukkal; amazt a templomba zárt kutyák rágták, emezt a törökök fúrták. (11:165.) Ali rátámad a Szegedet visszafoglaló hajdúkra, s hogy a saját veszteségét leplezze, az elesett törökök orrát is levágta és 5000 orrot küldött a szultánnak. (292. 4:77.) Az elfogott Rozgonyi Simonnal holtáig juhot őriztettek. (15. 3:196.) Az esztergomiak a Szamárhely völgyében sáncolták el magukat s míg a vitézek a Babarc-sárda helyén védték a bejárást; a nők magukat fogták az eke elé; a hegytetőn intézkedő vezérük így imádkozott: 'szoljmar, hegy s mondd el Istennek, mily nagy a nyomoruságunk!', innen a csárda (Basarc) s a hegy (Számár) neve (157. 1:272.; másként I. a 'kőkecske'-mondák közt.)

A csókakői basa foglyaival szántatott s ásatta a vár sziklakútját. (157. 11:84.) A csököli Magyarigadűlőt az elfogott magyar vezérekkel szántatták fel. (91. 35:154.) Szapáry Péter a Hamzsa bég fogságába kerül; a Wimpfen-kastély alatti mély sziklalyukba záratja, aztán egy ökör és számar közé fogva egy dombot síksággá szántat vele; később egy agáért cseréli; Buda visszafoglalásakor a vezér Szapárynak adja; ez szabadon ereszti, de a bég féltében mérget vesz be; a kereszténység fölvétele után meghal. (41. 1:47., 194.; 313:47., 194.; 74. 1:207.; 159. 1899. V. 21.; 52:32.; 126:266.; s. fj.; a 66-i háborúban Sina br. a Szapáry-lyukba rejtette kincseit.)

A pécsi Magyartemető-dűlő egy ott legyilkolt és eltemetett magyarról kapta nevét. (150. 4:334.) A törökszentmiklósi Bekepál-halma egy hasonló nevű vezér

sírja. (91. 19 : 264.) Az üldözött Baranyi bírót a tápiószecsői Baranyi-temetőn lőték le. (91. 33 : 459.) A homoródszentmártoni Bíró Istvánt a toronyból irányító anyja Lokod felé utasítja; hosszú hajával fennakad egy fán s levágják. (83. 1 : 163.) A kanizsai Takaró Mihály házába torlaszolja magát; a betört ablakaiba dugott s meggyújtott szalma füstje öli meg. (15. 3 : 374.) Érkávás lakóit szíjra fűzve rabságra hurcolták, Kávásy Jóbót pedig a falu közepén elevenen megnyúzták. (91. 24 : 91.) Beriszló Bertalant börtörsáka varrva a Dunába fojtották. (200 : 27.; 180. 2 : 26.) Székely Bálint csecsemője nélkül akar menekülni, mert fél, hogy sírása elárulja; de felesége nem hagyja a gyereket, megbujik a falu romjai között s menekül, míg urát levágják a Bálint-hídjánál. (91. 57 : 363.) A jó lován előző Bogárfalvi Márton diák a törökök kiabálására: „köszönd jó lovadnak, hogy megmenekültél!” azt feleli: „köszönöm jó kabalámnak”; a török tudván, hogy a kanca nem bír annyit, mint a mén, utána ered s a Diákhalma nevű kórakáson fejét metszi. (91. 57 : 322.) Péter vajda menedéklevelet ad Majláth Istvánnak, hogy míg a nap az égen lesz, senki sem bántja; napnyugtakor elfogták. (314. 1 : 406.; 15. 2 : 684.; 150. 2 : 229.) A basa e szavakkal adott jelt, hogy Török Bálintot (332. 2 : 30.), Thökölit (120.; 332. 2 : 30.), Majláth Istvánt (333 : 68.) távozása előtt el kell fogni: „hátra van még a fekete leves!” Az egyik török a csecsemőt lábánál fogva a magasba dobja, hogy a másíknak hegyével feltartott dárdájába essék. (27 : 96.)

A menekülő drégelyieket a Halalostóba fullasztották (91. 20 : 81.), a paptamásiakat a Gyilkosgáton ölték halomra. (326 : 132.) A balázsházi Zsolcsestestvérek várát elfoglalván, lakóit leölték. (95. 2 : 9.) A bánffihunyadi templom ajtaját betörve, az odamenekülteket leölték. (157. 1882 : 279.) A debreceni Vérvölgyben ölette le a budai basa a menekülő szoboszlóiakat. (179 : 846.) A Tatárszálláson legyilkolt búkfalviak közös sírhelyét ma is mutatják. (83. 1 : 164.) A legyilkolt toplicai székelyeket a Vérmezőn temették el. (83. 1 : 137.) A bolduciakat a Megnézőn gyilkolták le s a tordaiak idejötték ki a holttestek megnézésére. (92 : 208.) A torockói lányokat a Lányok-varán fogták el s gyilkolták le, az anyák a Siratón siratták őket; a lányok sírása néha még most is hallszik. (46 : 36.) Kádár István és 200 társának ceste helyét ma is Kádár-temetőnek hívják s tkp. róla szól a nóta: „Felemel Kádár szemcét az égre.” (163. 10 : 5.; 91. 10 : 110.) Adorjánt felgyújtották, mert a basa kincs után kutató fia alatt a templom padlása leszakadt. (114 : 34.) A rimabrézói öregeket és gyermekeket a Rozsovszka-dűlőn koncolják fel, s közéjük elevenen temetnek három leányt, kik szembe mertek szállani; egy kápolna s egy Leánytemetés nevű kőoszlop jelzi a helyet. (26 : 88.) A szalontaiak az út mentén lesték a váradi és gyulai törököket s ha ezek kevesebben voltak, levágták őket; egyszer azonban a törökök sok hajdút a mocsárba fullasztottak: ma is Panasztó a neve. (261 : 000.) Az Enlakán átvonuló törököket egy Kerestely nevű gazda megvendégeli s azok békén eltávoznak; az alsócserei székelyek azonban rájuk támadnak s közülök vezérükkel együtt sokat elejtenek; a többi — az enlakaiakra gyanakodván — visszaszáguld, a lakosokat leöli, a falut fölégeti; templomukkal csak úgy tudtak végezni, hogy a község minden szalmáját köré hordták. (83. 1 : 124.) A drégelyi harácsolók ellen indulva, egy földemesi így köszön el a falu közepén álló Szt. Mihály-szobortól: „Ne félj addig Szent Mihály, míg Födemes talpon áll!”, de a törökök elverik őket s a falut a szoborral együtt lerombolják; azóta falucsúfoló e versike. (330 : 135.) Fehérliliomvárost a törökök lerombolták, lakóit leölték; kitakarodásuk után egyetlen megmaradt lakosa e szavakkal könnyezte meg a romokat: „Ami lész, az lész, Fehérliliomváros csak nem lész!”, innen lett az új falu neve Cseklész. (150. 34 : 384.) Ilyefalvát porráégették s lakóit rabszíjra fűzték; egy Barok nevű ifjú elmenekül s négy napig bujkál a partok közt a törökök emberkereső kutyái elől; hazaérve csak kutyájukról ismer házuk romjaira. (83. 3 : 35.) Vatta megtagadja a hódolást; az egi basa boszuló sereget küld ki, mely a falut porrá égeti s a templomba gyűlt népet leölve a Testhalom alá temeti; a közben megérkezett deputáció kérését a basa az idő miatt már nem tudja teljesíteni, de megengedi nekik, hogy a községet újra alapíthatják; a hullák egy részét a sasok a Sasdűlőre ragadták. (91. 12 : 521.) A kányavári barátokat a falu közepén levő tölgyfára akasztották.

(27:39.) A csíksomlyói barátokat az égő kolostor üszkei közé dobták; egy menekült s fogadalomból saját kezével emelte a Szent Antal-kápolnát. (170.; 83. 2:20.) A kebeleszentiványiak templomukban védik magukat; Ali basa ágyúzni kezd a templomot; papjuk fogságában az Ali magyar tanítója volt, ezért levélben tudtára adta, hogy neki megkegyelmez; a pap nem fogadja el a kegyelmet s híveivel együtt odavész. (91. 28:113.; 83. 4:181.) A csíkszentgyörgyi Paphaláláról vörös víz foly le: két leölt pap vére fakad fel ott. (83. 2:39.) Hét község lakói a bánhidai barlangba rejtőznek; a felszálló füsttről a török észreveszi s odafojtja őket; a füst nyomát ma is mutatják. (22. 1:84.) Szentmárton, Kispettend s a két Bányabükk népe a lápos rödi völgybe húzódtak; a talpakon, kompokon támadó janicsárokat lelővöldözték; a basa átmetszeti a gátakat s vízzel árasztja el a szigetet; de a víz a török tábort is elönti s az ekkor csónakokon kirohant lakosság sokat leölt közülök; már távozni akarnak, mikor egy oláh elárulja a sziget leggyengébben védett részét; éjjel odavontatják az ágyúkat, hajnalban szétlövik a sáncot; a hősiessen védekező férfiak és nők mind elesnek, az öregekre és gyermekekre pedig rágyújtják a templomot. (84:457.)

A törökökkel való harcokban elesettek sírhalmai: a mezőmadarasi halmok (11:322.), a marosszéki Köszvényes 13 halma (11:183.), a szentgyörgyvölgyi Pogánytemetés (1. 3:333.), a göcseji Abavölgy, a bekei Faluhelye, a reszneki Lékfadülő (27:49., 81.), a bissei Szentegyházbokra (91. 4:71.), a hetési és szentgyörgyi dombok (91. 7:1.), a mezőberényi Kereki-legelő (91. 9:285.), a nagybajomi Apródombocskák (91. 11:35.), a belsőböcsi Paphalom (91. 12:58.), a kisújfalvi (91., 14., 3.), sárisápi (91., 14., 3., 95.), a sepesbaconi (91. 18:218.) halmok, a pusztasülyi Szentkirályi-dülő (91. 19:224.), a tamaskútai Templomdülő (96. 33:398.), a bényei (91. 33:36.) és iharosberényi Régitemplomdülő (91. 35:278.), a kiskőrösi Templomhalom (91. 33:202.), a hedrehelyi Szentegyházgödre-dülő (91. 35:54.), a bagolyai Látóhegy-dülő (91. 35:42.), a bükkösi Pusztaszentegyháza (91. 35:122.), az enyingi Csontvölgy (91. 60:151.), a zalamegyei Járhida (91. 61:97.), a szentgyörgyvölgyi Töröktemetés (91. 61:213.), a kúnhegyesi Jajhalom (156. 1851:163.), a betlenszentmiklósi halom (174. 20:492.), a selmecbányai Zu den todtén gebeine-dülő (330:91.). A hunyadiak Péntek nevű vezérét Péntek-hídján lövik le a tatárok, a lakosokat pedig a templomkerítés között; közös sírjukat ma is domb jelzi (75:18.). Kemény János nyergét lovásza rosszul kötötte fel; út közben lefordult s a fejedelem is a földre hullott; ceste helyét a nagyszőlősi út mellett egy kis torony jelzi; ugyanitt egy domb alá temették a Kemény elesett embereit (60:278., 279.). A basa sátra a bajomi Törökhalmon állott; nyolc szobáját gyöngyökkel kirakott veres bársonyszőnyegek választották el; a magyarok a csatahalmon táboroztak; támadás előtt egy hosszú fekete szakállú, földig érő fekete talárú magas férfi tűnik oda, rövid imát mond és megáldja őket; a magyarok mind elesnek és sírjaik ma is látszanak a kistrábei pusztán; ahol a törökök a koránt olvasva, hálát mondtak a győzelemért, ma is Korhánynak nevezik (157. 5:512.; 86:505.). A zentai Tiszasziget a vízbe fult harcosok tetemeiből emelkedett (34:165.). Zabola és Kovászna a Tatárhalom tetejébe saját halottjait, aljába pedig a törököket temeti (83. 1:145.). Beregszászvégárdón a Vérkét Basának nevezik ott, hol a parton három basát öltek meg (64. 3:94.). A halasi Jancsárkút egy beléjedobott janicsártól vette nevét (150. 9:382.). A füleki Bégetemető-dülőben egy az őstromnál elesett bég van eltemetve (328:43.). A szigetvári Túrbék az ott elesett bégek s a Szulejmán szívének sírja (174. 13:320.). A szárhegyi domb azoknak a törököknek sírhalma, kiket az öregek és asszonyok vágtak le (10:152.). A kapuváriak a karóba húzott vagy füsttel megfojtott törököket a Rabokdombjában temették el (157. 2:21.). Egy menekülő kabaitól fellármázott szoboszlói asszonyok félreverik a harangokat és égő csóvát tesznek a toronyablakokba, hogy a mezőn dolgozó férfiakat hazahívják; ezek a törökökre rohannak, leölik őket s basájukkal együtt a sátorhalomul használt Törökdomb alá temetik (157. 1867:18.).*

* *A Mátyás-mondákhoz. Vasasztalára* 1. 141. 1910:428. *Pihenőhelyeire:* nyíri Királykút 334:395., mocsári Kralovstol 325:162. Salgai kastélya körül vadászván,

A lozsádiak otthagyják falujokat (Faluhely-dülő) s beljebb telepednek le, mert a török minden elvonuláskor felgyújtotta és kirabolta őket. (144. 5:245.) Ugyanilyen hagyomány él: Átalteleken és Pardéfalván (91. 5:159.), Kisújfalun (91. 14:3.), Sárísápon (91. 14. III. 95.), Sepsibaconban (91. 18:218.), Horton (91. 19:36.), Tamáskátán (91. 33:398.), Bagolyán (91. 35:42.), Barscon (91. 35:57.), Karcagon (91. 35:246.), Iharosberényben (91. 35:278.), stb. Az elpusztított községek lakossága más helységekre költözik. Somogyzentgyörgy (27:49.), Bisse (91. 4:71.), Gálpálháza (91. 7:1.), Mezőberény (91. 9:285.), Kiskörös (91. 33:202.), Kisszentmiklós (91. 33:207.), Bükkösd (35:122.), Járhida (91. 61:97.), Raád (91. 61:199.) stb. A török kivonulása után visszatért lakói újraépítik: Zsákát (91. 11:344.), Apácát (91. 13:96.), Dadot (91. 23:378.), Kisharsányt (91. 23:383.) stb. A monyás-siki Beke Gál felesége sehogysem akar az úttól távolabb eső völgybe költözni; férje titokban megépíti a házat s egyszer, míg felesége a templomban volt, mindent odahordott s a házat felgyújtotta; felesége kénytelen volt urát követni, de csakhamar odaköltözött az egész falu is és így alakult Csíkszentgyörgy. (91. 13:288.) A dezsei bércen mulató recesdi fiatalságot a törökök meglepik, leölik vagy fogásba hurcolják s falujokat porráégetik; a megmenekültek s a nagy váltsággal hazatérők otthagyják a gyászos emlékü és vízszegény völgyet s új községüket Keresednek nevezik el. (83. 5:119.) A cselőiek a Kerekdombra menekülnek; Bátor Balázs az ellenségtől túlra eső oldalon befűrészelteti a fákat s mögéjük egy-egy puskást állít; ezek egész közelről egyet lönek, aztán meglökve a fát elszaladnak; a nagy veszteséget szenvedett török felgyújtja a falut; a lakosok aztán a régi Cselő helyett a mai Zetelakán építenek új községet. (83. 1:66.; s. fj.) Remetét a feldúlt Tihadár egyetlen megmaradt lakosa alapította, aki sokáig mint Remete élt e helyen (83. 1:164.); más monda szerint csak az öregeket, nőket és gyermekeket gyilkolhatták le, mert a férfiak harcban voltak; viszont Udvarhelyen a férfiak veszték oda a harcban; a tihadári férfiak a Síródombon összetalálkoznak az uraikat sirató udvarhelyi asszonyokkal s egymáshoz csatlakozva új községet alapítanak. (83. 1:44., 161., 573.) Egy bujdosó szerelmes pár, bár ott lenne falunk' óhajással meglepesszik; unokáik Baróth lakói. (83. 1:213.) Az erdők közt fekvő Bod községét nem veszik észre a törökök, a mezőn fekvő Alatkának azonban csak egy Csanád nevű sebesültje maradt életben; ez Bot mellett alapít új községet s innen a falu neve: Boconád. (91. 19:33.) Kisgörgényből csak két árvalány maradt életben; az egyik Boldogfalvára, a másik Keresztúrra ment férjhez s így oszlott kettfelé a határ is. (83. 1:20.) Dánfalva lakóiból csak három árvalány maradt meg; férjhez menve ezek alapították Árvátfalvát. (91. 57:41.) A Mohácsot alapító sokárok az építés ideje alatt a Sátoristyén sátoroztak; a mohácsi vészkor annyira kiirtották őket, hogy a szebenyi magyarokat hívták át az üres házakba. (91.; 192. 1:11.) Szentandrászt annyira kiirtották, hogy földesura Buda visszafoglalása után kedves agarát cserélte el egy falu — jobbágyért. (91. 37:310.)

Szendrey Zsigmond.

(Folytatjuk.)

Giskra bérencei merényletet követnek el ellene; a kastélyt szétromboltatja (328:112.) A jókóiek elfogják Svehlát: a falut mezővárossá emeli; ennek emlékét őrzi a helyszínen emelt kőoszlop (331:114.). Báthori István tanácsára (144. 37:82.) ezt mondá: „közelebb az ing, mint a suba” (17:201.). A Kikerítői ugrására I. Bártfai László kéziratait a XVII. sz. elejéről. (Szózat, 1925. III. 1.) „Im látjuk, Kolozsvár piaca áll pusztán, hol a hamis bíró megfűlt rossz három fán” (1699-ből, 156. 1856. 1:268.). A csóri csukára 210. 1:203. A kemencei Királyné-pallagán mulatott udvarhölgyeivel Beatrix, míg Mátyás a közelben vadászatott; a Királyház nevű vadászlak és a Királykút övei voltak (330:52.). Semmi rosszabb a sajnál, 17:334. E tételt vitatva: 'a sok férfival ismerős nőnek nincs gyermeke', ezzel a közmondással bizonyított: 'a járt úton nem terem fű' (17:402.). Mátyás a Tiszát a Dunával egyesíteni akarván, kezdette az Árokszállási árkot (292. 4:134.). A visegrádi visszhang minden szót visszaad, csak a Vitéz Mihály nevét nem (kit Mátyás a várba záratott, 306. 1857:189.). Zólyom környékén vadászatván, vette hírét Korvin János születésének; a helyen várat s falut építvén, azt Viglesnek nevezte el (15. 2:302.).

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Herrmann Antal †

1926 április 15-én elhunyt Szegeden Herrmann Antal folklor tudós. 1851 július 30-án született Brassóban; a gimnáziumot ott és Kolozsvárt végezte, azután nyelvészetet, filológiát tanult Bécsben, Kolozsvárt és Budapesten, utóbbi helyen doktorátust tett. 1871—73. években tanár lett a brassói kath. gimnáziumban, 1875—79-ben a pancsovai áll. főreáliskolában oktat, majd Budapesten egyik polgári iskolán. 1883-ban rövid ideig a fehértemplomi főgimnáziumban nyelvi alkalmazást, innen meghívják a fővárosi pedagógium polg. tanárképző intézetéhez német nyelv és irodalom tanárának. 1897-ben a kolozsvári egyetemen magántanárnak habilitálják a néprajz tárgykörére s midőn ez egyetem tanárait és hallgatóit az oláhok kiűzik, velük Szegedre megy, ahol a címzetes rendes egyetemi tanári címet kapja.

Megttestesülése volt annak a ma már kihalóban lévő tudóstípusnak, amelyben széleskörű tudás szeretetreméltó bohémtereméssel egyesült. A tudomány neki sportszerű lelkesedés tárgya volt, melyet fegyelmezettséget nem ismerő erővel és kifogyhatatlan, túlsorduló elevenséggel űzött, fáradhatatlanul kutatva, írva, folyóiratokat és egyesületeket alapítva; mindig új tervekkel és eszmékkal tevénytve, mindig kezdeményező, kedvet ébraztató és új benyomásokra éhes.

Nagy szerelme tárgya a néptudomány volt. Eredetileg a germanisztikából tért át e tárgykörre s amabban is jeles eredményeket ért el. Főként a magyar és német irodalmi kölcsönhatások kötötték le figyelmét; behatóbban Opitz és Lessing szellemi kapcsolatait derítette ki Magyarországgal. De számos bűvárlatai kapcsán arra eszmélve, hogy a német hatás a magyar folklorára is lépten-

nyomon észrevethető, 1886-tól egészen ennek adta magát; ebben nem csekély hatással volt rá a kolozsvári egyetem összehasonlító irodalomprofesszora, *Meltzl Hugó* is, az *Acta Comparationis* kiadója s a magyar tudóstársadalom egyik különös érdekességű alakja.

Herrmann a néptudománynak vándorapostola lett. Fáradhatatlanul járta hazája területét, főképp Erdélyt, igénytelenül, szinte elhanyagoltan, minden nélkülözést tűrve. Így élte át egyebek közt 1887 nyarát; hogy megismerje a valódi, hamisítatlan cigányzenét és népköltészetet és eldöntse a már régebben sokat vitatott s addig megoldatlan problémát a magyar és cigány népzene rokonságáról (Liszt Ferenc ideája), csatlakozott egy vándor cigánykaravánhoz s így élt velük heteken keresztül, mint a törzs egy tagja. E kalandos tanulmányúton hű kísérőre talált *Wlislöcki Henrik*ben, aki ugyancsak a néprajznak, főként az összehasonlító tárgytörténetnek és cigányfolklorának volt tehetséges és lelkes művelője. Ketten a Magyarországon élő cigányság népköltészetéből tekintélyes gyűjteményt jegyeztek össze s a Kisfaludy-Társaság kiadványa számára nagy kötet fordítást, amely sajnos, sosem jelent meg, készítettek belőle. — Herrmann a Magyarországon szociális problémának is súlyos cigánykérdést behatóan ismerte. Enemű tanulmányai barátságos érintkezést hoztak létre József főherceg és ő közte. A főherceg maga is sokat foglalkozott a cigányság letelepítésének kérdésével, nyelvüket is megtanulta. Herrmann munkatársa lett egy cigány nyelvtan kidolgozásában, amelynek német nyelvre fordítását is ő végezte (megjelent az *Ethnol. Mitteilungen* VII. kötete gyanánt 1902-ben).

Herrmann Antal emellett egyik legalaposabb ismerője volt az erdélyi örmény

telepeknek, aminthogy általában egész életén át a hazai *nemzetiségek* problémája foglalkoztatta leginkább. Felébredteni törekedett a különféle népi elemek, fajok között a közös összetartozás érzését, buzgón fáradozott kulturális fejlődésükön, de mindenkor magyar szempont és nemzeti érdek vezette tetteiben. Emiatt hántotta minden kívülről jövő beavatkozás, kútmérgezés s elkeseredetten harcolt ellenük. A hazai németességhez fűzték legmeghittebb szálak; bölcs mérlegeléssel vont határt jogos kívánságaik és a magyar nemzeti érdeket sértő túlkapások között; azért ügyüket melegen istápolta; saját maga alapította és szerkesztette, időszakos kiadványaiban megértéssel, melegen foglalkozott velük, de élesen visszautasított minden illegitim mozgolódást, fölfedte ezek leplezett forrásait a külföldi allddeutsch és schulvereinos szervezetekben.

A magyar néprajzi tudomány Herrmannak számos értekezést és nagyobb munkákat köszön: legmaradandóbbak ezek között: *A cigányok összeírásának eredményei Magyarországon 1893-ban* (Statistikai Közl. 1895), *A hegyek kultusza Erdélyben* (Kolozsvár, 1893) és elszórtan megjelent *népballadatanulmányai*. Még nagyobb szolgálatot tett a néprajz és a folklóre ügyének két alapításával. Ezek egyike 1887-ben keletkezett, midőn két jeles szakérővel: Kátona Lajossal és Wlisslocki Henrikkel társulva megindította folyóiratát, az *Ethnologische Mitteilungen aus Ungarn*-t, amelyből időhöz nem kötötten 9 kötet jelent meg; volt idő, mikor e publikációját a külföld legjelesebb szakorganumaival együtt emlegették világszerte. Másik nagy alkotása 1889-ben a *Magyar Néprajzi Társaság* megalapítása, ebben segítőtársa a nagytekintélyű *Hunfalvy Pál* volt s amelynek eleinte mint titkára, majd alelnöke, később tiszteletbeli tagja olyan szeretettel viselte gondját, mint az apa a gyermekéét.

Folyóirata révén a külföldi tudományosságban előkelő nevet szerzett. A nemzetközi folklóre-tanács, a berlini, müncheni és bécsi anthropologiai társaságok, a londoni Gipsy-Society tagjaik sorába választották; a cigánytudomány nemzetközi társaságának ügyvezetője lett. Ugyancsak lényegesen hozzájárult

a magyar népiségnek a külföld előtt való ismertetéséhez akkor, midőn Rudolf trónörökös nagy publikációjában (*Az osztrák-magyar monarchia írásban és képen*) a magyar népismertető anyagnak szerkesztője lett s tárgyának bő teret tudott biztosítani. Lelkesülten csatlakozott egy időben (1890) ahhoz a fiatal írócsoporthoz is, akik az *Élet* c. folyóiratot azzal a céllal indították meg, hogy az európai új irodalmi irányoknak úttörője legyen hazánkban.

Herrmann népszerűsíteni, minél szélesebb rétegekbe kivinni akarta a magyar néptudomány s vele egyetemben a magyar nép ismeretét és szeretetét. Tárgykörébe beolvasztotta az archaeológiát, embertant, primitív ethnológiát; mindenikből a népet érintőt, az érdekeset kiválogatva, megkezdte vándor apostolkodását. Számatalan előadást tartott kedves témájáról a fővárosban, de főképp a vidék egy-egy középpontján, sőt falukban a köznép előtt is. Nem volt elismert jó előadó, hangja gyöngye, kifejezőmódja gyors és elharapott volt, de szuggesztív hatás áradt meleg meggyőződéséből, lelkesedéséből; hallgatósága inkább szívével érezte, mint eszével követte fejtegetéseit, amelyek különben is rapszódikusán halmozott bőséggel törtek elő belőle. Fáradhatatlan szónok és előadó volt, aki pillanatnyi ötletességével, mintegy üdítő oázissal feledtetni tudta gyengéit s ahol nem is értették, feltétlenül megszerették eredeti egyéniségét.

Jegyzeteinek áttekinthetetlen tömegéből, amely fővárosi dolgozószobáját özönvízszzerűen elárasztotta, — Brassóban csángó gyűjtése az oláh betörés alkalmával tűz martalékává lett, — azt remélte, hogy élete főművét, egy terjedelmes tudományos egybefoglalást sikerül majd összeállítania: *Erdély néprajza*. Bizonyos, hogy a világháború, mint annyi sok mást, őt is kizavarta lelki nyugalmaiból, de azt kell hinnünk, hogy e nélkül sem készült volna el vele. Sokkal nyugtalanabb vérmérséklet fűtötte, sokkal többfelé volt figyelme mindenkor irányítva, hogysem egy tudományos nagy építmény le tudta volna tartósan bilineselni. Zseniális természet volt, aki egy nagy alkotás helyét sok-sok farragott követ hagyott hátra a jövőendő nemzedék számára kész, felhasználható anyagnak.

Gragger Róbert.†

Hangos könyörgés — síró fohász.

— Néhány adalék az ókeresztény ima történetéhez. —

»Fis nekem bizony édes lészem a Te jelenlétedben legbensőbb érzetemből könnyeket ontani, és a kegyes Magdalénával együtt lábadat könnyekben fűröszi eni. — Bizony a Te szemed és Szentjeidnek szeme előtt az én egész szívemnek lángba kellene borulnia és zokogóom kellene az örömtől...« Kemptis, Krisztus követ. IV. 11.

A római S. Giovanni in Laterano-bazilikában néhány éve meglepő látványban volt részem. A üres templom konfessziója előtt egy gyászruhás hölgy térdelt és imádkozott, szinte misztikus áhitattal, fejét hosszú időn át féloldalt fordítva, miközben két karját könyörgően terjesztette szét. Először elevendett meg előttem az ókori *orans*, amelynek annyi ábrázolását láthatjuk a korai keresztény művészetben: katakombafestményeken és szarkofág-reliefeken.¹ Másfélezer év előtt ugyanazon a helyen, ugyanezzel a mozdulattal, talán hasonló szövegű imát mondhatott volna egy római hölgy; igen valószínű azonban, hogy akkor hangos imáját bőven omló könnyek kísérték volna. Az izoláltan imádkozó modern ember fohásza *elnémult* s az „imasírást“ is alig ismerjük már. Nem lesz talán érdektelen egy teljességgel átalakult keresztény vallási szokásnak némi figyelmet szentelni s nagyobb adalékanyagból kiválasztott néhány adat alapján megállapítani, hogy az ókori keresztények imája nemcsak — amit már eddig is tudtunk — hangos volt, hanem rendszerint sírás is kísérte.

A hangos ima jelenségével nem kívánnék ezúttal részletesebben foglalkozni. Beérem velem, hogy Siegfried Sudhaus egy régebbi szép dolgozatának eredményeire hívom fel itt a figyelmet.

Sudhausnak és a cikk írójának megállapítása szerint az ókori ima általában, szinte szabályszerűen hangos volt és fennhangon imádkoztak

¹ Az *orans*-ról az óker. művészetben I. Sybel, *Christl. Antike* I, 254. kk. II.-t.

jóideig az ókori keresztények is.² A magam azóta gyűjtött adalékai továbbá azt bizonyítják, hogy a keresztény imát mintegy a IV. század derekáig szinte kizárólag fennhangon mondták; a korai egyházatyákból merített adatok tanúsága szerint a kereszténység csupán arra törekedett, hogy — a hegyi beszéd igéire való hivatkozással (Mt. 5, 5—7) — a szertelenül hangos, szerénytelenül fitogtató és ágáló könyörgést mérsékelje.³ A IV. és V. században — úgy látszik — a keresztény ima is „befelé fordul“. Johannes Cassianusnál⁴ találjuk meg az első utasítást, amely kifejezetten néma könyörgésre vonatkozik. A kolostori közösségek, a szerzetesi együttélés és együttmeditálás hihetőleg nagy hatással volt a fennhangonkönyörgés szokására, éppen úgy, mint párhuzamos jelenségére: a fennhangon olvasásra.⁵

Szorosan kapcsolatos az ókori imának hangos mivoltával másik sajátossága — amelyre eddig, úgy tudom, nem hívták fel a figyelmet — síró-panaszos jellege. A hangos ima a keleti és déli népek forró temperamentumának következtése: impulzív, nyílt, őszinte vallomástétel. Mind az Evangélium vallásának, mind pedig a korai községi életnek alapvonása bánatos-szenvedő volt. Krisztus szenvedése és híveinek háromszázados üldöztetése szomorú, tragikus egységbe olvadt össze. Imádkozni annyit tett, mint Krisztus kínszenvedésébe elmélyedni. *Bánat* a korai kereszténység egyik

² „Lautes und leises Beten“, *Archiv für Religionswissenschaft* IX, (1906) 185—200. Ugyane német folyóirat 1926-os évfolyamában, 345. kk. II., ugyanily címen jelent meg jelen cikk írójának egy kiegészítő közleménye.

³ Tertull: *De orat.* 17; *Cypr. De domin. orat.* 4—5; v. ö. még Ambros, *Expos. Ps.* 98: c. 17,9. — A hegyi beszéd ajánlotta „ima a kamrában“ nem feltételez néma imát.

⁴ *Conlatio* IX, 35.

⁵ L. erről Balogh: „*Voces Paginarum*“. *Beiträge z. Gesch. d. lauten Lesens u. Schreibens.* Lpz. Dieterich, 1927.

alapvonása és az ókeresztény archeológia kimutatja, miként telnek meg a görög-római képzőművészet derűs, napsugaras formái lassan-lassan szomorúsággal és szájalommal, — mint alakul ki a szenvedő Megváltó típusa, amely a középkori és újkori egyházi művészet alapmotívumául szolgál.

Ezzel a fájdalommal párosul a hangos ima s alighanem így válik *síró fohásszá*. Imádkozni és *könnyezni*, fohászodni és *zokogni*, kérni és *rimánkodni*: *azonegy* volt és lassan szokássá, konvencióvá, talán szabállyá kövült. *Flendo canare, flendo precari, lacrimans orare, lacrimis ingemescere*: mindezek állandóan visszatérő kifejezései a korai keresztény irodalomnak. Prudentiusnak egy himnuszában ezt olvassuk:

*te Christe solum novimus,
te mente pura et simplici
flendo et canendo quaesumus,
intende nostris sensibus.*⁶

Egy másik fohászában ez áll:

*Iesum ciamus vocibus,
flentes, precantes, sobrii:
intenta supplicatio
dormire cor mundum vetat.*⁷

A templomi zsoltáreneklést rendszerint zokogás kísérte: „a köszívek is megenyhülnek, a legkeményebb lelkek is könnyre fakadnak“, — olvassuk Szent Ambrusnál (*psalmus canitur, et ipsa etiam saxosa pectora molliuntur. Videmus flere praeduros. Praef. in Ps. I., 10.*). Szt. Ágostonnak sírás-kísérte zsoltárolvasmányai igen ismeretesek: „Hogy sirtam a Te himnusaid és zsoltáraid közben, — megrendítettek édesen csengő egyházad hangjai!“ (*quantum flevi in hymnis et canticis tuis suave sonantis ecclesiae tuae vocibus conmotus acriter!* Conf. IX., 14.) és más helyen: „Himnusaid dallama közepette sírván-sirtam...!“ (*Ideo plus flebam inter cantica hymnorum tuorum, u. i. 16.*)

Szent Cyprianus egy helyen arra

⁶ Hymnus matutinus, Cathemerinon II.

⁷ Hymnus ad galli cantum, Cathemerinon I.

figyelmezteti híveit, hogy súlyos helyzetükben nem lesz elég áhitatos ima, *hangos szóval* való *könyörgés*: a haragvó Isten megbékítésére „*könnyekkel* kell *sóhajtoznunk*.“

quamquam sciam... pro timore quem singuli debemus deo vos quoque illic adsiduis orationibus et enixis precibus instanter incumbere, admoneo tamen etiam ipse religiosam sollicitudinem vestram ut ad placandum atque exorandum deum non voce sola, sed et ieiuniis et lacrimis et omni genere deprecationis ingemescamus. Ep. XI., 1.

Az imát tehát könnyek kísérik, de — csak az imát! Szent Ágoston nem sirtja el mélységesen meggyászolt édesanyját, — zokogását a halottas ágynál „*megzabolazza*“: „*fletum frenabam*“ (IX., 11.) —, a temetési előkészületek során is *dalalmasan* küzd meg könnyeivel: „*megróttam* érzelmem *lágyságát* és *megtartóztattam* gyászom *könnyfolyását*, — s *lassan engedtek* is: aztán *ismét szilajabb* lett, de nem *törttem ki* könnyekben, *arcom sem változott* meg, de *én tudtam, mit nyomok* el *szívem mélyén*“. Végül is *sine lacrimis*, könnytelen szemmel tér vissza a temetőből, hogy aztán, Istenével végre egyedül, átadja magát zokogásának: „*most végre szívesen sirtam* szemed előtt, *ómiatta és óerte*, magam miatt és magamért. Szabadjára engedtem *könnyeimet*, *omoljanak*, amíg *akarhatnak*; *felszabadították* szívemet és *nyugalmat* adtak neki, mert csak Te *voltál tanum* és *senkisé*m volt ott, aki *könnyeimet félreértette* volna. Megvallom ezt, Uram, ebben a *könnyvemben*, — olvassa, aki *akarja*... és ha valaki *bűnös dolognak tartja*, hogy egy *röpke órán* át *sirtam* anyáért, aki *testi szemeim* előtt *eltűnt*, ne *gúnyoljon ki* érte... (IX., 12.)“

Ez azonban már *ima*, — a *könnyeknek* egészen más faja: *longe aliud lacrimarum genus* (IX., 13.). Nem olyan könnyek ezek, amelyek bennünket a *röghöz* láncolnak, ha-

nem olyanok, aminők az istenihez közelítenek.

Az imát: a jóért való fohászt és a jócselekedet után való vágyakozást — ezt a legkeresztényibb óhaj-tást — stereotip könnyek kísérik nyomon. Ennek a síró imának egész elméletét adja egy elrejtett prédikáció-részletben (Sermo XXXI, 5.) Szent Ágoston. Az elméletnek ismertetésére itt nem térhetek ki. Beérhetjük a legfontosabb elem kiemelésével: a hívő keresztény síró imája szüntelen vágyakozás a más-világ tökéletessége után. (*Non desiderat patriam peregrinatio sine lacrimis.*)

A síró imának világosságában érthetőbbé válik, miért játszanak a könnyek általában oly fontos szerepet a keresztény ókorban. Maga Szent Ágoston, életének döntő fázisaiban minduntalan arról számol be, hogy a nagy fordulatok előtt vagy után, a súlyos elhatározások küszöbén vagy nyomában a *zokogás* cnyhítette meg a lelki feszültséget. Korunk a sírást, különösen a férfi könnyeit, egészen másként itéli meg s így mindenki, aki Ágostonnak egyéniségébe eddig elmélyedt, meglepődéssel állt meg a könnyek e patakja előtt. Még nemrégiben magam is azt véltem, hogy „az ókorban különösen a forró temperamentumú afrikaiak hihetőleg könnyebben sírtak, mint mi”.⁸ Ma már azt kell gondolnom s talán az ókeresztény síró ima további, gondos vizsgálata részletesen meg fogja mutatni, hogy a könnyek a Krisztus szenvedésébe való elmélyedésnek

⁸ Balogh: Szent Ágoston, a levélíró, 145. l.

egyfelől, az önvizsgálatnak, az önmegalázásnak és a bűnbánatnak — e keresztényi életeszmenyeknek — másfelől mintegy szimbólikus kiegészítői voltak s a síró ima a hívő keresztény életének általában némi panaszos pátoszt adott. Bánat Krisztus szenvedései fölött, bánat tulajdonmagunk gyarlósága fölött, bánat embertársaink vétkei fölött: sorunkba való belétörődés, elnéző szelidség, szeretet, amely ellenszegülésre képtelen: mindez kifejeződik az ókeresztény imának külsőségeiben is. Tertullianus nagy védőíratának végén azt írja, hogy az imádkozó kereszténynek gesztusa is minden kinszenvedésre való készségét tanusítja: *paratus est ad omne supplicium ipse habitus orantis Christiani*,⁹ hiszen az *orans* kifejező mozdulata nem más, mint az Úr kinszenvedésének, a *dominica passio*-nak utántáza.¹⁰ Az *orans* ábrázolásait czentúl teljesebben meg fogjuk érteni, ha hozzáképzeljük Szent Ágoston könnyeit: *ego inlacrimans multa oravi*...¹¹

Balogh József.

⁹ Apolog. 30.

¹⁰ De orat. 14. — A kiterjesztett, de ma már befelé fordított kezekkel való ima ujabban úgyszólván csak a mise egyes részeiben maradt fenn (collecta, praefatio, canon). V. ö. erről bármely részletes liturgiát, p. o. Eisenhofer, Kath. Liturgie, Herder 1924; 55. k. II.

¹¹ De ordine I., 8, 22. A patrisztika örökségeként a sírás és elérzékenyülés az egész középkoron végig kiegészítője a vallásos-épületes gondolatnak; I. erről „Szt. Gellért és a Symphonia Ungarorum“ c. értekezésemet, Magy. Nyelv XXII. (1926) 271. l. — Az itt tárgyalt jelenséggel bővebben foglalkozom a Dudaskaleion c. torinói folyóirat 1926. évi 4. füzetében „Imber lacrimarum“ címen.

NÉPHAGYOMÁNYGYŰJTÉS

1.

Ebben az erdőben...

(„Képmutogató-ének.” – L. Ethno gr. 1921.
109–13.)

— Jó reggelt, te szép leány,
Mondja a vadász,
Jó reggelt, te szép leány,
Hol jártál te ily korán?
Ebben az erdőben, ebben a sűrűben.

— Epret szedni jöttem én,
Mondja a leány,
Epret szedni jöttem én,
Vadász urat várom én,
Ebben az erdőben... stb.

— Gyere velem mulatni,
Mondja a leány,
Gyere velem mulatni,
Hagyd a kutyád ugatni
Ebben az erdőben... stb.

Nem mehetek mulatni,
Mondja a vadász,
Nem mehetek kutyámtól,
Kutyám ugatásától,
Ebben az erdőben... stb.

Gyere velem mulatni,
Mondja a leány,
Gyere velem mulatni,
Hagyd a lovad legelni
Ebben az erdőben... stb.

Nem mehetek mulatni,
Mondja a vadász,
Nem mehetek lovamtól,
Szürke szőrű lovamtól,
Ebben az erdőben... stb.

Kösd a lovad a fához,
Mondja a leány,
Kösd a lovad a fához,
Kék ibolya ágához,
Ebben az erdőben... stb.

Látom, lányom, hogy vak vagy,
Mondja a vadász,
Látom, lányom, hogy vak vagy,
Apád vagyok, lányom vagy,
Ebben az erdőben... stb.

Fogd a fegyvert kezedbe,
Mondja a leány,
Fogd a fegyvert kezedbe,
Lőjj a lányod szívébe,
Ebben az erdőben... stb.

Fegyvert fogtam kezembe,
Mondja a vadász,
Fegyvert fogtam kezembe,
Belelőttem szívébe,
Ebben az erdőben... stb.

Énekelte: *Schmutz Kata*, 19 éves.

2.

Péni Kálmán nótája.

(Minden sora kétszer éneklendő.)

Réti erdő gyászba van,
Péni Kálmán halva van.

Még vasárnap délután,
Végigment a Tót-utcán.

Utána ment az anyja,
— Kálmán fiam, jőjj haza.

— Nem megyek én ma haza,
Vérbe' fürdöm én még ma.

Nem a kutyám véérébe,
Réti gazda véérébe.

Nem is a tó vizébe,
A korcsma közepébe.

Lányok, lányok, sírjatok,
Gyöngykoronát fonjatok.

Három kislány fehérbe',
Vigyen a temetőbe.

Három kislány szép zöldbe,
Tegyenek le a földbe.

Három kislány sárgába,
Vigyén a mennyországba.

Három kislány pirosba,
Boruljon a siromra.

(27 évvel ezelőtt Péni Kálmán erdő-
kerülő agyonlőtte a Réti-pusztai gazdát,
mert a kukoricaföldjét rossz helyen je-
lölte ki. Utána magát is föbelőtte.

A balladát ma is éneklük.)

Énekelte: *Táskainé Hári Zsófi*
42 éves.

Gyűjtő: *Pencz Ilona,*
Csór (Fehér m.)

Népdalok Szeged vidékéről.

1.

Kimögyök a temetőbe,
Mögásom a sírt előre,
Hogy ha mög találok halni,
Lőgyön mibe betakarni.

Van neköm egy imakönyvem,
Belenézök, hull a könyvem,
Az van abba belcírva,
A szerelöm tösz a sírba.

A szerelöm, a szerelöm,
Olyan mint a jegős veröm,
Beleestem, benne vagyok,
A szerelöm rabja vagyok.

Kimögyök a zöld erdőbe,
Fejszét vöszök a kezembe,
Belevágom a száraz fába,
Én vagyok az igaz árva.

2.

A nagy lánynak akkor jut a szerelöm az
Mikó sír a baba a kezébe. [eszébe,
Akkó mondja, csicsis baba, csokolom a
Verje mög az Isten az apádat. [szádat,

1. és 2.-t énekelte: *Bezsenyi*
Jánosné, 40 éves, Szeged-
alsótanya.

3.

Esik eső, sáros lett a nagy utca,
Meglátszik a lopott lónak a nyoma.
Gyere, babám, söpörd el a lopott lónak
[a nyomát,
Még az éjjel terád költöm az árát.

4.

Szántanom kék, de nincs mien,
Ekém-ökröm szerte-széjjel.
A négy ökröm Ökördin van,
Jármom pedig Jármoson van,
Járomszögem Szegeden van,
Tézslám pedig Tégláson van.
A göröndöm Gödöllőn van,
Ekém szarva Szarvason van,
Ekém vasa Vasváron van,
A patyngom Palicsoson van,
A talyigám Tarnócán van,
A csoroszlyám Csongorádon.

3.-t és 4.-t énekelte: *Szántai*
Ferenc, 25 éves, Prónayfalva.

5.

Általmennék én a Tiszán, meg vissza.
Barna kislány, a jeggyűrűm add vissza.
Én a gyűrűt, a jeggyűrűt soha vissza
[nem adom,
Mély a Tisza, inkább behajjtom.

Énekelte: *Terbe Lászlóné*,
23 éves, Prónayfalva.

6.

Meghalok én, rózsám, nemsokára,
Piros pünkösöd második napjára.
Koporsóm az legyen diófából,
Vagy a kisangyalom két karjából.

Énekelte: *Terbe Rozál*,
16 éves, Prónayfalva.

7.

Bujtár volt a nagyapám,
Bujtár vagyok én is,
Csak a botját hagyta rám,
Gazdag vagyok mégis.

Énekelte: *Bezsenyi Erzsi*,
14 éves, Prónayfalva.

8.

Borívásban nagy bennem az akarat,
Serrelborral teleiszom magamat.
Kedves babám, bocsásd meg a hibámat,
Néha-néha a Tisza is kiárad.

Énekelte: *Ördög Elek*, 35 éves,
Monostorfalva.

9.

Tó partján kék nefelejts.
Értem könnyet sohse ejts.

Egy-két könnyed ha van is,
 Úgy is tudom, hogy hamis.
Törteli Mária, 16 éves kis-
 kúnmajnai leány egy levelét
 így kezdte egy fiúhoz.

Gyűjtő: *Terbe Lajos*,
 tanárjelölt.

Alsólendvai nóta.*

1.

A lëndvaji Wartman Béla
 Gondút egyet magába:
 Kisétát a, kisétát a
 Lëndvaji állomásra.
 Felesége siratgattya:
 Hová lett az édes ura?
 Csak a híre jár — utána;
 Elmént Amérikába.

A lëndvaji Csik Katica
 Gondút egyet magába:
 Kisétát a, kisétát a
 Lëndvaji állomásra.
 Édes anyja siratgattya:
 Hová lett az édes lánya?
 Csak a híre jár — utána;
 Elmént Amérikába.

Beküldte: *Dr. K. G.*,
 Balatonberény.

„Tanusagra valo Pelda besedek”

[A gróf Zichy-nemzetség zsélyi gazdag levéltárában magyar nyelvemlékek után kutatva (I. Magy. Nyelv 1926. 143.) *Jakubovich Emil* megtalálta egy XVI. századi másolatát annak az „ördögi lelekjárás” leírásának, amelyet *Takáts Sándor* más kéziratból kivonatossan közölt: „A régi Magyarország jókedve” c. tanulmányorozatában (Bp. 1921, 230—239. ll.). A felfedezett, kis 8.rétű víz-foltos kézirat, amely gr. *Zichy István* szíves engedelméből közlésre *Dézsai Lajos* professzor úrhoz került, e részletes leíráson kívül tartalmaz még négy levél- és címünkön látható felírással példabeszédeket a XVII. sz. clejéről. Ezeket

* V. ö. a *Népelet* 1925. évf. 64. l. ján közölt népballadával: *Német Mária*. Más-más eset, de azonos melódiára megy, szövege is egyezik részben. Kettő közül az *itt* közölt az eredetibb.

Dézsai prof. volt szíves közlésre nekünk átengedni.

„A példabeszédeknek — írja *Dézsai* — úgy látszik az lett volna hivatásuk, hogy mint a középkori példatörténetek nagyrészét, a pap prédikációjába beszöje. Egyébként is nagyon emlékeztetnek a Bornemissza „Postillái”-ban közölt példákra. Az egyiknek záradékából arról értesülünk, hogy egy „kegyelmes asszony” számára az író úgy jegyezte le ezeket emlékezetből és bocsánatot kér, hogy sokat elfelejtett belőlük. Az egyik ilyen példa azért is érdekes, mert egy tetemrehívási esetet beszél el.”]

1.

„... regenten eset, uala, illy dologh, hogi menieggöben megh ölenek egi embert, es illy modon talalak ki az ö gilkosat az sok embert mind megh rekest ven, keseretik arra, hogi ra tegiek az, kezeket, az megh ölt emberre, s. ugi eskögienek kiki magat mencze, az gilkos mi ödön rea tötte volna, az kezet, mingiarast, megh indulanak az sebekből az ver, s ugy esmerek megh az gilkost.”

2.

„Massor ismegi egi embert mint vadolta az lelki ismeret, ki attiat anniat megh ölte volt, s. ijetteben el sököt volt masz orsagra ment, megh salván egi vendeg fogadoban, mikor enni, ölt volna, giakorta, ki futvot, mert egi kis madar igen, feczeg vot, az mint madarnak sokasa, de az ö sive, mind azt vadolta, hogi az madar mind az ö bönet beseli, ha g gallia vot giana kodvan hozza megh fogi iak, megh vallia ostan, ugi ölteket ötetis megh.”

3.

„Tanánaltanak (így) vala eczer egi embert högi (így) megh ölteket volt, az kezet mingiart el vagijak, kötik fel egi vendegh fogadoban ezert hogi talam valaha, az ö, gilkos, [ö] ot meg sallana, immar vala het estendeje hogi felkötve alot vala. megh sala egi ember, ölven az astalhoz mingiarast az megh sarat kez bölv ver kezdte czepegni, mingiart, megh mutata az ember önön maga, az vert, mingiart meg fogiak, s. megh, vallattia mind az egész varos ha ött

[törölve] ölt e vaha [így: valaha h.] itt egy embert, ki valla, hat ő a gilkos megh ölték."

4.

„Az kyrálnak kjnek szerelmes felesge meg holt volt eg remetehez köldöt hog az őh szerelmes Feleseget tamaza (így) fel mynden kenezében Josagaban rezesse tezy kjre az remete Il[n] valaszt őt [így] hog kölgön orvossagot kjből meg ejnalhassam Az kjvel fel Tamaztana[m] Az kyrál Izente hog Mongja meg myczoda lehetne az az oruosság es en meg kerestetem ha orzagomnak nagub rezet erete kel adnomjs chak Tamaza fel az en zerelmes Felesegemet kjre Az Remete azt Izente az kjrálnak hog kerestessen Harmjncz ha rom Iffyat kj szoha Betegseget But banatot nem zenuedet es Annak az Vereuel mossza meg az őh halotat Az kjrál elköld zeles ez ujlagra es sohun nem talalt egjet es meg Izente a remetenek Az azt Izente hog őhis fel nem Tamozhata zjnte ug azmjnt őh azoknak veret nem tehete“

[Mai írással:

1.

Régenten esett vala ily dolog, hogy menyegzőben megölének egy embert és ily módon találák ki az ő gyilkosát. Az sok embert mind megrekoztván, kényszerítik arra, hogy rátegyék az kezöket az megölt emberre s úgy esküdjenek: kiki magát mentse. Az gyilkosa midőn rátötte volna az kezét, mindjárt megindulának az sebekből az vér s úgy ismerék meg az gyilkost.

2.

Másszor ismét egy embert mind vádolta az lelkiismeret, aki atyját, anyját megölte volt s ijedtében elszökött volt, más országra ment. Megszállván egy vendégfogadóban, mikor enni ült volna, gyakorta kifutott, mert egy kis madár (kint) igen fecseg volt, az mint a madárnak szokása. De az ő szíve mind azt vádolta, hogy az madár mind az ő bűnét beszéli, hajigálja volt. Gyanakodván hozzá, megfogják; megvallja aztán; úgy ölték őtet is meg.

3.

Tanáltak vala egyszer egy embert, hogy megölték volt. Az kezét mindjárt elvágják; kötik fel egy vendégfogadóban, azért, hogy talán valaha az ő gyilkosa ott megszállana. Inmár vala hét esztendeje, hogy felkötte

állott vala. Megszállta egy ember, ülven az asztalhoz. Mindjárt az megszáradt kézből vér kezdte csepegni; mindjárt megmutatá az ember önmaga az vért. Mindjárt megfogják s vallatja mind az egész város, ha ő ölt-e valaha itt egy embert? Kivallja, hát ő a gyilkos. Megölték.

4.

Az király(-nak?), kinek szerelmes felesége meghalt volt, egy remetéhez küldött, hogy az ő szerelmes feleségét támassa fel: minden kínozásban, jószágában részessé teszi. Kire az remete ilyen választ tött, hogy küldjön orvosságot (szert), „kiből megcsinálhassam az, kivel feltámasztanám“. Az király izente, hogy mondja meg, micsoda lehetne az az orvosság „és én megkerestetem, ha országomnak nagyobb részét érette kell adnom is, csak támassa fel az én szerelmes feleségemet“. Az, kire az remete azt izente a királynak, hogy kerestessen 33 ifjat, (olyat), ki soha betegséget, bűt, bánatot nem szenvedett és annak az vérével mossza meg az ő halottját. Az király elküld széles ez világra és sehum nem talál egyet (ilyet) is, és megizente az remetének. Az azt izente (vissza), hogy ő is fel nem támaszthatja szinte úgy, az mint ő azoknak vérént nem teheté (elírás: „vehető“ helyett!)*

Décsi Lajos.

* A három első mondatörténet alapján egy közös típus más-más változata. Magja egy megtörtént gyilkosság, amely néha évekig rejtve marad, míg egy véletlen a titkot kipattantja, rendszerint ekkor a gyilkos maga árulja el magát. Legeltérőbb változata e hiedelemnek az a forma, amelyet a középkorban „*tetemrehívás*“-nak neveztek; már a XII. sz.-i lovagepikában gyakori motívum (Nibelung-énekekben, Ivcin-époszban stb.). Ide tartozik a mi 1. példabeszédünk, részben a 3. is, míg a 2. az „Ibykus darvai“ változathoz áll legközelebb. (L. mindezekről „A Jávorfamese“ értekezésem elejét; Ethnographia XXXI. 1920. évf., 1—4. ll.)

A 4. példatörténet az ú. n. „*Boldog ember inge*“ mondatípus egyik alcsoportjába tartozik. Nálunk Rudolf királyfiról beszéli a nép (l. Ethnogr. 1916. 9. l.). Az alaptémát két költőnk is feldolgozta: Bulcsú Károly „A boldog“ c. a. (l. róla Arany János bírálatát Ö. M. V. 494.) és Szász Gerő: „A boldog ember inge“. Mindkettő külföldi forrás nyomán (alighanem Ludw. Aurbacher elterjedt (Volksbüchleinjéből, 1835, 19. sz. „Der Talisman“). Más forrásból me-

ritett Greguss Ágost. (Meséi közt „A beteg király” 154—7. ll.) A különféle változatok egymáshoz való viszonyáról l. Reinhold Köhler: Aufsätze 118—135. ll. „Das Hemd des Glücklichen.” 1881. Böven szól róla később W. A. Clouston: Popular Tales and Fictions, their Migrations and Transformations. London, 1887, vol. II. 3222 s. köv. ll. („Ingratious excess of sorrow”), ahol egyebek közt idézi Isaac Barrow egy prédikációját a XVII. sz. közepéről, amely teljesen azonos a mi fenti 4. példatörténetünkkel. Közvetlen kapcsolatról a kettő között nem lehet szó (az angol szöveg 2—3 évtizeddel későbbi), de közös forrásról annál inkább. Ez az ismeretlen közös forrás pedig visszamegy Julián bizánci császár egy barátjához írt levelére (Amerioshoz, 36. levél), melyet Köhler közöl. Barátja nem tud neje halála fölött megvigasztalódni s ezért elmondja neki Demokritos egy esetét, akit Darcios perzsa király felszólít, várszolja életre hón szerettét feleségét. A bölcs tanácsa ez: keresen három olyan embert, akiknek soha az életben szomorúságuk nem volt, ha ezek nevét neje sírjára íratja, a halott életre kel. Darcios ilyeket nem talál. Demokritos válasza: „Miért keseregsz tehát, te balga ember, mintha csak téged sujtott volna a sors, mikor az élők közt egyet sem találsz, akit fájdalom ne ért volna?” A történet azonban kétségkívül indiai eredetű; itt virágzott ki leggazdagabb változatosokorban már a III. sz.-ban Kr. e. Legismertebb terméke a „Kizogotami legendája”, melynek palinyelvű szövegét Thiessen adta ki 1880-ban.

Szerk.

Takács András.

Éccér nyáron a nyárádi Takács András é ment 2 jó lovávó Somogyba nyomtatnyi. Mént is ám a munka, uminha maga az ördög csinató vóna. Munka után T. A. mindig kiszokta lovajit nyigéznyi (= pányvázni) az erdő szíre, ahun ojanra laktak, mind a pók. Éccér este amin' mégy a lovakér, nem találjoüket suhun sē. Mit vót, mit tényi, émēnt őket keresnyi az erdőbe. Hát, amin' mégy, méndégél, éccér csak látám ékkis világosságot. Na, ott biztos lesznek embērek. — gondójja magábo, oda ménēk, hátha tunnak a lovajimrul. Hát, amind oda ír, láttya ám, hogy ott 12. bētyár van. ékkicsint méghūt bennē a lélek, de azér bátronn köszönt jó es-

tét és tudakozódott a lovaji után. Ére a bētyárok összeniztek, a vezirgyék még így szót T. Andrásához: Újjön lē, egyik, ígyik, mer' ha eszik is, mégbánnyo, mégha nem eszik is mégbánnyo. Na bizony T. Andrásnak is vót annyi eszé, hogy a két rossz közül a jobbik rosszat választotta. Évett, ivott; vót mit! A bētyárok ökröt sütöttek nyárson, na még bor is vót egy-két hordóvá Mikor asztán vigē vót az észēm-iszomnak, így szót az egyik bētyár: micsinájunk most ezzē az embērrē? Aszongya az egyik: Takargyuk bele a parázsbo. Aszongya a másik: nē takargyuk bele a parázsbo, hanem fenekējűk bele ebbe az üres hordóba! Ugy is tēttek. Széginy T. A.-t belefenekőtik a hordóba, aztán émēntēk. Iát amind a bētyárok émēntēk, gyütt k ōm oda a farkasok a sok esontra. A farkasoknak réggi szokáso, hogy ahun lik van, oda bedugya a farkát, úgy akargya megtunnyi, ho' mi van ott. Mast is ē farkas beduggya ám a farkát a hordóba azonn a likon, ahun a dugasz vót. Ej, megkaptya hamar T. A. a farkas farkát, rátekeri jól a kezire. A farkas futott, ahogyan csak bírt, vittē a hordót T. Andrásostu. T. A. pedig ē kezdett kétoznyi a hordóba, hogy a farkas még jobban fusson: husszakurnya, szakurnya, ménűnk mast! Méntēk is hégyēn, vőgyōn, árkon, bokaron kērēszttű. Éccēr a farkas, amind ē fa mellett futott ē, nekiütődōt a hordó a fának uhho' rapottýáro törōtt, a farkas is mégszakatt a naf faraccságtu. T. A.-nak nem lētt sēmmi bajja. Kūrűnēz: hun van ű, hun van ű, hát láttyo ám, hogy a nyárádi határbo van az állōkutná. Hej, örű ennek, uhho hamaragyábo eszibe sē gyutott, hogy a lovaji évesztek örōkre.

Akki nem hiszi, járgyon utánno!

Nyárád (Veszprém vm.) 1923.

Gyűjtő: Varga Gyula,
pápai VII. gimn. t.

* A műfaj-keveredés egy elég ritka példája. Mondajellegű, de a hordóban nyargalás benne mesemotívum. Utóbbi megvan magyar hazugmesék közt *Erzélyinél* (Népmesék, 1885. 183—91. ll. „Mikor én kis fiú voltam”) és *Ipolyinál* (Kisf. Társ. M. Népk. Gyűjt. X. köt. 84—5. ll. 14. sz. „Kőbor Jancsi”, egy Lazarillo da Tormes-féle picaro-

történetben). — Legrégibb följegyzése külföldön *Francesco Sacchetti* firenzei novellista adomái közt (17. sz. „Pietro Brandani da Firenze“ 1380 tájáról.) V. ö. Mélusine I. 90. és R. Köhler Kl. Schr. I. 410. Szerk.

Népmese.

Égy embernek vót három fija még egy kecskéje. A legidősebbik fijának monta az apja, hogy hajcsa ki térdigérő fübe és térdig érő vízbe. A fiu kihajtotta térdig érő fübe és térdig érő vízbe. Este mikor haza hajtya, kérdi tőle a fiu a rétén: Jól laktál-é, kedves kecském? — Úgy jól laktam, mind a duda. Égy szál fű sém férne belém. És otthon kérdi a gazdája: Jól laktál-é, kedves kecském? — Së nem ettem, së nem ittam. Éhën-szomjan majd elvesztem. És akkor elverte az aptya a leöregebbik fiját.

Másnap reggel mongya a második fijának, hogy hajcsa ki a kecskét térdig érő fübe és térdig érő vízbe. Az is kihajtotta térdig érő fübe és térdig érő vízbe. Este mégin kérdi a kis fiu: Jól laktál-é, kedves kecském? — Úgy jól laktam, mint a duda. Égy szál fű sém férne belém. És otthon kérdi a gazdája: Jól laktál-é, kedves kecském? — Së nem ettem, së nem ittam. Éhën-szomjan majd elvesztem. És akkor elverte az aptya a második fiut.

Azután még harmadik nap aszonta a harmadik fiának, hogy hajcsa ki a kecskét térdig érő fübe és térdig érő vízbe. Az is kihajtotta térdig érő fübe és térdig érő vízbe. Este mégin kérdi a kis fiu: Jól laktál-é, kedves kecském? — Úgy jól laktam, mint a duda. Égy szál fű sém férne belém. És otthon kérdi a gazdája: Jól laktál-é, kedves kecském? — Së nem ettem, së nem ittam. Éhën-szomjan majd elvesztem. És akkor elverte az aptya a harmadik fiut is.

Negyedik reggel az embër maga hajtott ki a kecskét. A rétén ő is kérdészte este tüle: Jól laktál-é, kedves kecském? A kecske mégint aszt monta: — Úgy jól laktam, mind a duda. Égy szál fű sém férne belém. Mikor haza hajtott az embër, mégin kérdészte: Jól laktál-é, kedves kecském? A kecske mégin aszt monta: Së nem ettem, së nem ittam. Éhën-szomjan majd elvesztem. És akkor osztánnék az embër mék-

kötötte a kecskét egy fáhol és félig lehúszt a bőrét. És a kecske könyörgött, hogy eressze el. És akkor, amikor eleresztette az embër, elfutott egy róka-likba. És akkor a róka haza mén (!) és idegen szagot érzett a házában. És kérdészte: Ki van a róka koma lukába, lukába? A kecske ráfelcl:

Én vagyok, ben vagyok.
Félig nyúzott bakkecske.
Bauszommal szürkálók,
Szarvaimmal fölböklek.

És akkor a róka futott, futott és találkozott a medve komájával. És a medve koma kérdészte: Ki van a róka koma lyukába, lyukába?

Én vagyok, ben vagyok... stb.

És akkor a róka mégint elkezdett szaladni. Találkozott a farkas komájával. Kérdészte a farkas: Ki van a róka koma lukába, lukába?

Én vagyok, ben vagyok... stb.

Akkor mégin futott, találkozott a nyul komájával. Kérdészte a nyul: Ki van a róka koma lukába, lukába?

Én vagyok, ben vagyok... stb.

És akkor mégint elkezdett a róka szaladni és találkozott a tuskédisznó komájával. És a tuskédisznó is kérdészte: Ki van a róka koma lukába, lukába?

Én vagyok, ben vagyok... stb.

És osztán akkor a tuskédisznó bebujt a róka koma lukába és szurkálni keszte a mesztelen testét a kecskének, és a kecske akkor kiszaladt, és akkor minden rárohantak és mind megétték a kecskét. (Balatonmellék, Veszprém vm.)

Feljegyezte: *Zolnai Gyula*.

Közlönk szerint egy 14–15 éves parasztlány mondta el így, aki alighanem járt iskolába. Megerősíti ezt a feltevést a meseszöveg, amely nagyrészt azonos Arany Lászlónál a „Félig nyúzott bakkecske“ szövegével (1911. é. kiad. 147–152. ll.); ezt pedig közölték az elemi iskolás olvasókönyvek. (Pl. itt is kétszer: lyukába, lyukába!) Példányunk eltér tőle annyiban, hogy az állatok sora meg van toldva a nyúllal, aki szintúgy

jár, mint a többi; az otthoni hazugvers is más, mint az Aranyé, ahol:

„Jaj, jó gazdám, dehogy laktam,
mint a kutya, úgy koplaltam.“

azonban a Magy. Nyelvőr (V. k. 267. Székelyhidről) közölte változatban a miénkkel hasonlóan:

„Se nem ittam, se nem ettem;
éhen-szomjan majd elvesztem.“

Magyar változata: az említettekén kívül még: Erdély I. Magy. Népmesék 1855, 19. sz., Magy. Nyelvőr VIII. 45. és Kálmány L. Szeged Népe II. 13. sz.

Ez a mókás állatmese el van terjedve a kontinensen: Közép- és Dél-Európában elég sűrűn. Szélső keleti példánya a török gagauzoknál Besszarábiában

(l. Radloff, Proben. X. k., 146a. Kunos Ign. közlése). A rókalnyukból kikergető állat külföldön: egér, hangya, méh; csak a szláv szövegekben még sün-disznó. Mesénk egyébként ritkán fordul elő önállóan, legtöbbször más állatmésékhez szolgál bevezetésül. Irodalmára l. Köhler R. Kl. Schriften, I. 423.; E. Cosquin: Contes popul. de Lorraine, II. 47. sz.-hoz („La chèvre“); Benfey: Panschatantra I. 507.; Gerber A. Great russian animal Tales. Baltim. 1891, 172. s. k. II.; Bolte-Polivka: Anmerkungen I. 346—50.

Különös formát öltött a történet a felsővidéki tótoknál, ahol farsangi színjátékban adják elő állatoknak öltözött alakokkal; szereplő állataik a mi mesénkkel azonosak. (L. Kollár: Národn. zpiewanky II. 48. l., 11. sz. a.) Szerk.

IRODALOM.

Panka Károly dr.: *A pataki diákvilág anekdotakincse.* (Komáromi János közreműködésével szerkesztette. . .). I. kötet. Bp., 1927.

A régi pataki diákélet hű tükré, a több százados pataki iskola belső története, mozaikképekben szétszórt kortörténelem: részben személyes élményeken, részben ősi hagyományokon alapuló visszaemlékezések. De bármily érdekes és értékes is ez a 270 lapos könyv, az Ethnographiát főképp csak ez utóbbiak érdeklik s ez az ismertetés is csak ezek szempontjából íródott. Idézett *népdalai* (130.) és *korteszótái* (40., 100.) időhöz kötöttek s ezért népdalaink kortörténeti meghatározásánál feltétlenül számbaveendő adalékok; idetartozólag különösen figyelemreméltó részlet az, amelyben (*Harsányi István*) a sáros-pataki eredetű népdalokat igyekszik megállapítani (85.). Igen becsesek aztán azok az anekdoták, amelyek az oly kézzé ismert *diák-folklore*hoz kapcsolódnak; egyrészük különböző alkalmakhoz fűződő hagyományos vagy rögtönzött diák-rigmus (83., 86., 196., 199.), másrészük tanár-csúfoló (32., 133., 200.) vagy diáktárs-gúnyoló (66., 95., 151.) tréfa, vagy végül a faliköltészet hagyományos adata (200., 211., 226., 236.). Folklorisztikailag legtöbbször becsülendők a legációk versikék, az ú. n. *elekciós rigmusok*, a protestáns diákköltészetnek ez a saját külön műfaja, mert amint a közölt adatok (76., 95., 102., 122., 144., 145., 221.) bizonyítják: falucsúfolóink és

csúfolódó gyermekversikéink egyrészének eredete ezekben keresendő; ilyen elekiós versből lett falucsúfoló pl. „Komádiba, Tótiba: bocskorban jár a liba“ (221. Nagyszalontai Gyűjtés, 175.). A *népi köszöntők* (toastok) egyrésze is a legátusok csürcsavarintó csinálmányaira vezethető vissza; világos bizonyítéka ennek a 43. lapon közölt poháráldás, melynek (most már látható) töredékét *Makoldy Viktor* a székely Dálnokról közölte az Ethnographiában. A komoly jellegű diák-folklore fajai közül külön fel kell említenünk a kollégiumtól búcsúzó és búcsúztató diákdalokat (126.), amelyeket igazán érdemes volna máshonnan és bővebben is nyomozni. *Történelmi monda* is akad: az alagúton egymáshoz járó és éjjel tervornyázó barátok elűzéséről (8.), a menekülő Rákóczi Ferenc pudpalóci hálóasztaláról (226., v. ö. Lehoczky: Bereg m. monogr. 3:665., Bp. Hirlap, 1882 júl. 16., nov. 27.) s a szegény pataki diák csókájáról, amely gazdája számára a külföldi akadémia aranyait a Rákócziak kincsesszobájából a vasrácsos ablakon át kilopkodta (236.). Sok régi szólásunk (Nyr.) magyarázata is legátusanekdótákban keresendő (pl. *Teszem odébb, mint Magda* a fénylő napot, 249. stb.) A sok-sok jellemző diákadoma közül különösen folklorisztikai értékűek a régi Patak népi alakjaihoz (Derda István, Fitai, Kósa, Néma Józsa s a Hersli, Gútmán, Schweiger Salamon, Nadrágszój zsidók) fűződő visszaemlékezések,

amelyeknek oly remek irodalmi értékesítését olvashatjuk a *Komáromi János* dolgozataiban. A történelmi adekdóták és visszaemlékezések s a népi adomák közül (a típusok és motívumok miatt) itt csak azokat a *vándor adomákat* akarom kiemelni, amelyeknek párjait régebről, máshonnan s más vonatkozásból is ismerjük: a legátust, aki egy hallásra megtanulja a prédikációt (110., v. ö. Jókai), a *sum, sus sut'* ragozását (64., v. ö. Jókai), az inast, aki a nadrágra öntött pecsenyezsír miatt így vigasztalja a károsultat: *'sebj, van még zsír a konyhában'* (66.), a találóskérdést, hogy *'a Jézus hallal traktált vendégei közt nem volt magyar, mert akkor azok bort is ittak volna'* (71.), a tanár feletét a lovának is bizonyítványt kérő grófhoz, hogy *'bizonyítványt pénzért csak a szamaraknak adunk'* (73.), a szólast, hogy *'az sétál, akinek 100 frt. van a zsebében, más csak járkál'* (157.), a *'miért utazik IV. osztályban?'* kérdésre adott feleletet: *'mert nincsen V-ik'* (195.), a *'hoj vereboj csiripuluzin en tojs háztetojsz'*féle görög mondatokat (202.), a részeg ember szemrehányó felkiáltását, hogy *'szamba öntsd a bort, te marha, ne mellé!'* (232.) s az *'Isten tartsa meg dacára apjának, stb.'*féle felköszöntőt (252.). A szorosán népi szokásokra csak egy adatot találunk: a menyegzői hajnalozást, de ezt a régebbi időkből és onnan, ahol ma már nem gyakorolják (54.). A pataki diákvilág anekdotáinak se tehát okvetlenül számbaveendő népköltési forrás, melynek éppen azért kíváncsian várjuk beígért további kötetét. Végül csak annyit, hogy a feljegyzett folklorisztikai anyag hitelért olyan nevek kezeskednek, mint: *Radácsi György, Emödi László, Harsányi István, Gulyás József, Komáromi János stb.* Szendrey Zsigmond.

Pap bácsi (Mohl Adolf): Nyugatmagyarországi mondák és mondafélék. Győr, 1926.

Második és bővített kiadása az 1900-ban *Mondák Kismarton vidékéről* című kisebb gyűjteménynek. Összesen 34 közlemény: legendák és vallásos mondák, vagy mondaszerű elbeszélések a rómaiak korától egész a kommunizmus idejéig. Nem mind magyar eredetű, sok köztük a nyugatmagyarországi német. Egy kivételével (34.) valamennyi aitológiai monda, s a mondatárgyak, melyeknek eredetét magyarázzák, a következők: bakterkiáltás (7.), ruházat (17.), pünkösdi kardtánc (5.) s más ünnepség

(17.), galambtartás (2., 21.), templomok (5., 6., 7., 9., 12., 19., 20., 27., 33.), kezesetek, mécesek (1., 10., 12., 13., 18., 31.), képek, szobrok (5., 9., 15., 18., 20., 23., 26., 27., 30.), klenodiumok (zászló, bilincs, 17., 25.), szellem (8.). Típusukat és motívumaikat tekintve: községnev-magyarázók (6.), címermondák (2., 12., 14.), kincsvezető állatok (4., 12.), sírdombok (8., 17., 27.), gyógyforrás (9.), vérnyom (8., 16.), vándorló Mária-kép (28.), visszapattant golyó (9., 26.) és: a mondahős imádságára a meredek szélén megálló lovak (3.), a farkasok elől kezesztre menekült megszabadulása (31.), az árulót féregek eszik meg (32.), a töröktől elrabolt magyar gyerek nagy úrrá lesz s rokonlátogatásra hazautazik (24.). Bár nem eredeti népi feljegyzések, de az anyag szempontjából hűek és megbízhatók, s bárha csak egy irányú (t. i. vallásos) mondatok ad, típusaik és motívumaik közt több a csak kevés eddigi adatból ismert s ezért feltétlenül értékes gyűjtemény.

Szendrey Zsigmond.

Deutsche Märchen aus dem Donaulande. Herausgegeben v. *Paul Zaubert*. (Mitarbeiter: V. v. Geramb, I. R. Bünker, R. Pramberger, S. Troll u. Ad. Schullerus.) Jena, Diederichs, 1926. 343 l.

Zigeunermärchen. Herausg. v. *W. Aichele*. (Mitarbeiter: M. Block, Joh. Ipsen.) Jena, Diederichs, 1926. 344 l.

A Diederichs-vállalat hatalmas népmese-sorozatának ez újabb két kötet kutatónak és olvasóközönségnek egyaránt érdekes anyagot nyújt. Nekünk magyaroknak meg külön is becses adalékok.

Az első voltaképen folytatása annak a kétkötetes gyűjteménynek, melyet ugyancsak P. Zaubert tett közzé a sorozat előző kötetei között ily címmel: *Deutsche Märchen seit Grimm*. Azokban a Grimm-testvérek klasszikus mesekönyve óta napvilágot látott nagy-németországi mesepéldányok legértékesebbjeit szedte csokorba; itt ezek kiegészítésül a németnyelvű osztrák tartományok mesetárából ad mintapéldányokat s hozzácsatolja a hazai *hienc* és *erdelyi szász* mesék legszebbjeit. Kár mindenesetre, hogy a feljegyzések hű dialektusú eredetijét átírtatta irodalmi németre. Valahogy a hamva törlődik le így a közléseknek, nem említve a tudományos hitelesség szempontját, amit pedig a régebbi kötetekben szemmel tartottak. Pl. W. Wisser kiváló alnémet-gyűjtését (Plattdutsche Volksmärchen,

u. o. 1914.) annak idején a dunamelléknek sokkal kevésbé érthető plattdeutsch nyelvjárás szerint közölték. Az meg már alig menthető, hogy Zauert a hosszabb elbeszéléseket az Előszó szerint megrövidítette. A vállalat kötetei (eddig vagy 30 különféle gyűjtemény) azt mutatták, hogy a közzétevő cég súlyt vet az anyag tudományos értékére is azzal, hogy a kötetek végén igen becses összevető jegyzeteket állíttatott össze ezek a mostaniakban sem hiányzanak. Így egyáltalán nincs igazolva a példányok önkényű megcsönkítése. — Részletekbe, sajnos, nem boesátkozhatunk a kötet típusanyaga dolgában, bár nem egy feltűnő vonása megérdemelné a bővebb megtárgyalást. Általában annyit mégis megállapíthatunk, hogy a hozzánk legközelebbes német néptelpek meséi nagy egészükben éppúgy beletartoznak az európai közös mesekincsbe, mint a mieink, vagy bármely más európai nemzeté; azonban *sehol* fel nem fedezhetünk hennük olyan sajátos vonást, amely az övékén kívül *csak* a mi meséinkben volna fellelhető; vagyis az a közelfekvő feltevés, hogy a mi magyar népmeséink közül a nyugati eredetű típusok a tőzsomszédos német népajk közvetítésével kerültek volna át hozzánk, semmivel sem igazolható. Még a Sopron-környéki hiene történetek is (Bünker Rajnald klasszikus gyűjteményéből) inkább magyar hatást tükröznek, mint fordítva (pl. kepanek = köpönyecs, stb.). Említsük meg még, hogy a kötet karinthiai közlései is (19 darab) néhai Bünker Rajnald hazánkfiának kéziratosa hagyatékából kerültek a kötetbe, aki 1909-ben járt lent gyűjtőkörúton, valamint, hogy az erdélyi szász anyagból (16 mese) 4 darab új szöveg Schulerus Adolf, a nagyszabeni érdemes főlelképásztor gyűjtéséből való, aki ma Erdély legnagyobb folkloristája.

A *cigány népmesék* kötete szintén becses publikáció. A 73 darab meséből 4 palesztinai, 8 török és bulgár területről való, 1 orosz, 9 német földről, 9 Angliából származik, a mesék zöme (42 darab) oláh-cigányok ajkáról való, ezeket a gyűjtők Oláhországban, Erdélyben, Bánátban és Bukovinában jegyezték fel. A népmesekutatók valószággal igazgathatják a különös epikus szövegek. Számos elméleti kérdésben koronatanuknak volnának idézhetőek. A cigány mindenkifölött és mindenütt primitív nép marad, talán az egyetlen Európában. Vettek-e valamit át az egyes

országok népeitől, ahol megfordultak vagy odatelepedtek, mikor egyébként a kultúrtényezőkkal szemben mereven elzárkóznak mindenütt? Továbbá, eredeti indus őshazájukból hoztak-e és megtartottak-e valamit annak csodagazdagságú, tipikus mesekincséből? Minderre feleletet várnánk a kötet elég tekintélyes anyagától. Egy szükreszabott ismertetés keretében természetesen minderre kiterjeszkednünk nem lehet. A kötetnek külön szakférfiaktól való három rendbeli bevezetései különben, mint fölötté értékes ethnológiai nyilatkozatokra, még lesz alkalmunk folyóiratunkban visszateérni. — Itt csak azt az eredményt szegezzük le, hogy a cigányság, bármennyire idegenül viselkedik is az európai, vagy keleti kultúra vívmányaival szemben, a neki megfelelő s őt érdeklő két primitív lélekproduktum: a *zene* és *mese* dolgában éppen nem zárkózik el az átvételtől. Huzamosabb ideig egy területen tartózkodva, a környék dalait eltanulja, kiténő muzikális érzékével szinte beleolvad ama nép zenéjébe; a spanvol, oláh, magyar, lengyel cigány az ott honos muzsikának lesz ápolója, sőt fejlesztője. Ugyanez áll a mesékre is. A közölt szövegek elárulják a helyenkint történt kölcsönvételeket, még beöltöztetésüket, stercotip fordulataikat is ellesik. A kötetben van szíriai, török, bulgár mese, majd számos erdélyi oláh és magyar változat, a német földön feljegyzettek közt Grimm-mesékre találunk és í. t. Mindenütt meglátszik a helyszínen felvett típus s ami a legérdekesebb, ez apró ismertető vonások mellett beleszővi a cigány mindenütt a maga ideológiáját, tapasztalatait és ismeretkörét. E hozzátoldásokban, módosításokban ismét sok a jellemző, ami beenged tekintenünk e rejtélyes vándorfaj lelki világába. — A kötetet minden mesekutatónak melegen ajánljuk figyelmébe a mondottakon kívül azért is, mert az anyag kiténő, részletesen összevető jegyzetekkel van kísérve. Az sem utolsó dolog, hogy a jegyzeteket a németeknek egyik legalaposabb készültségű szak tudósa: *Johannes Ipsen* állította össze, aki pedig hivatalos állásában ma is törzvényészeki elnök. S. S.

Néprajzi (Folklore) könyvészet 1925-ből.

Babonáság, boszorkányság, varázsolás — innen-amonnan. Népelet, 172. l.

Balogh József: Az ünneprontók. Népelet, 62—63. l.

- Banner János:** Szeged települése. Föld és Ember, 18—38. l.
- Bánó, Eugenio de:** Der Tanz „Fandango“ vor den Toten. P. Lloyd, 171. reg. sz.
- Bartók Béla:** A magyar népdal. 1924. — Ism. Lajtha László. Népelet, 182—185. l. — Szabolcsi Bence. Bud. Szemle, 200. köt., 312—320. l.
- Bartók, Béla:** Das ungarische Volkslied. Berlin, Leipzig, 1925. — Ism. Lajtha László. Népelet, 182—185. l.
- Bartók, Béla:** Volksmusik der Rumänen von Maramures. München, 1923. — Ism. Lajtha László. Népelet, 182—185. l.
- Bátky Zsigmond:** Kalotaszegi varrottasok. 1. 32 tábla. (4 l.) Magyar népművészet, 9. sz., 4-r.
- Bátky Zsigmond:** Xántus János emlékezete. Népelet, 162—163. l.
- Berze Nagy János:** A kis kondás meg a medve. Népelet, 163—166. l.
- Berze Nagy János:** Petőfi költészetének folklore-párhuzamai. Népelet, 21—48. l.
- Berze Nagy János:** A szent László pénzéről szóló monda népmesei kapcsolatai. Népelet, 97—105. l.
- Buday Árpád:** Morzsák népünk művészetéből. Pásztortűz, 388—389. l.
- Császár Elemér:** A magyar hun-mondák kérdésének mai állása. Irodalomtört. Füzetek, 2. sz., 31. l.
- Cserép József:** Magyarok eredete. Ujság, 138. sz.
- Csikész Lajos:** Gyógyító babonák Sándorfalváról. Népelet, 171—172. l.
- Csomorkányi Pál:** A nótafa és a mai magyar líra. Nemz. Ujs., 283. sz.
- Csúry Bálint:** A régi székelv írás az újabb kutatás világában. Pásztortűz, 508—509. l.
- Ebner Sándor:** Bodrogekői szöttesek. (4 l.) 32 tábla. Magyar Népművészet, 5. sz., 4-r.
- Ecsedi István:** Ahogyan a bodrogekői pákász tüzet rak. Népelet, 168—169. l.
- Fehérházy József:** Hogyan házasodik a tirpák. Népelet, 169—171. l.
- g. e.:** Mezőkövesd népe ítélte máglyára a ragyogókat. Az Est, 44. sz.
- G. S.:** Ein unbekanntes Volk in Ungarn. P. Lloyd, 178. reg. sz.
- Gábor Ignác:** A magyar ritmus problémája. 193 (2) l.
- Gönczi Ferenc:** Az „egyke“ a somogyi nép szokásaiban és lelki világában. Somogyi Ujság, 155., 161., 167., 173., 179., 184., 187., 189., 196. sz.
- Gönczi Ferenc:** Göcsej s kapcsolatosan Hetés vidékének és népének összehasonltabb ismertetése. Kaposvár, 1914. — Ism. Tóth Ferenc. Zalamegyei Ujs., 140. sz.
- Gönczi Ferenc:** Mit játszanak a kaposvári gyermekek? Somogyi Ujság, 293. sz.
- Gerő László:** A mezőkövesdi matyók népművészete. Képes Krónika, 38. sz.
- Gerő László:** Megreformálják a matyó népművészetét. A Nemzet, 652. l.
- Gulyás József:** Jókai és a népdalok. Népelet, 133—148. l.
- Gulyás József:** Idősb Verestói György a nép meséiről. Népelet, 168. l.
- Györffy István:** A bűbájlás a moldvaiaknál. Népelet, 169. l.
- Györffy István:** Hímes tojások. (4 l.) 32 tábla. Magyar Népművészet, 8. sz., 4-r.
- Györffy István:** Nagykun szűrhimzések. I. 4 l. 32 tábla. Magyar Népművészet, 11. sz., 4-r.
- Györffy Zoltán:** Ismeretlen rovásírásos nyelvmeléklet fedeztek föl Mánfán. Magyar-ság, 165. sz.
- Györfi István:** Népi szövegek. (A csodaharmat.) Népelet, 180—182. l.
- Heller Bernát:** A héber mese. Népszerű zsidó könyvtár, 5.; 14. sz. — Ism. P. Lloyd, 147. esti sz.
- Hering József:** A „virágszentelés“ Baranya vármegye hegyháti járásában. Népelet, 167—168. l.
- Haász Imre:** Hermann Antal. Tiszántúli Hirl., 88. sz.
- Hoff Pál:** Néphagyománygyűjtés. Balladák. Népelet, 63—65. l.
- Hóman Bálint:** A magyar hun-hagyomány és hun-monda. 106 l. — Ism. Balanyi György. M. Művelődés, 67—68. l. — Mellich János. Prot. Szemle, 413—415. l. — -k. Orsz. Középisz. Tanáregyesületi Közlöny, 301—302. l. — Csúry Bálint. Pásztortűz, 297—298. l. — P. Lloyd, 104. esti sz. — r. r. Uj Nemzedék, 148. sz. — Pais Dezső. Napkelet, 204—207. l. — U. a. M. Nyelv, 206—211. l. — Balogh Albin. Kath. Szemle, 568—570. l. — Zs. Élet, 323—324. l. — Ribiczey Gyula. Nemz. Ujs., 268. sz. — Szendrey Zsigmond. Népelet, 69—71. l.
- Hóman Bálint** elnöki megnyitója a M. Néprajzi Társaság 1925. évi június hó 4-én tartott közgyűlésén. Népelet, 85—89. l.
- k. e.:** Krizsa János emlékezete. Pásztortűz, 178—179. l.
- Karácsonyi János:** A három nemzetségű székelyek. Erd. Irod. Szemle, 353—357. l.
- Kemény György:** Mézeskalácsok. 1. (rész). Magyar népművészet. 4. sz. M. N. Múzeum Néprajzi osztálya. 4-r.
- Kiss Lajos:** A hódmezővásárhelyi ember „aprójószág“-a. Népelet, 148—162. l.
- Kiss Lajos:** Népi szövegek. (Hódmezővásárhelyi mondák Rudolf királyfiról.) Népelet, 68—69. l.
- Kodály Zoltán** a Gergelyjárásról, a szé-

kely írott kapuról a régi magyar líráról és új műveiről. Esti Kurir, 58. sz.

Kunos Ignác: Kazárok közt. Pesti Hirl., 160. sz.

Kunos Ignác: Kisázsiai legendák. Bud. Hirl., 83. sz.

Lajtha László: A magyar zene ősi multja. Magyarság, 23. sz.

László Dezső: A Székely Nemzeti Múzeum. Pásztortűz, 212—215. l.

Lendvay Béla: Ősi magyar rovásírás emléke a Margitszigeten. A Nép, 131. sz.

Ligeti L.: Újabb magyar rovásírások „emlékek“. M. Nyelv, 218—219. l.

Ligeti Lajos: A magyar rovásírás egy ismeretlen betűje. M. Nyelv, 50—52. l.

Madarassy László főtitkári jelentése. Népelet, 90—91. l.

Madarassy László: Vésett pásztortülkök. (4 l.) 32 tábla. Magyar népművészet, 3. sz. M. N. Múzeum Néprajzi osztálya. 4-r.

Magyary-Kossa Gyula: Lófésztés a régi magyaroknál. Különleny. az „A Természet“-ből.

Mainage, The: Les religions de la Pré-histoire. Paris, 1922. — Ism. Zborowszky Ferenc. S. J. M. Kultura, 39—40. l.

Melich János: Néhány megjegyzés a székely írásról. Erd. Irod. Szemle, 357—364. l.

Melich János: Néhány megjegyzés a székely írásról. M. Nyelv, 153—159. l.

Mezőkövesd népe a „ragyogók“ ellen. Népelet, 79—82. l.

Móricz Zsigmond: Hencidai lakodalom. Az Est, 12. sz.

Néphagyománygyűjtés. Népelet, 177—180. l.

Népköltési Gyűjtemény, XIV. k. Nagyszalontai gyűjtés. Gyűjtötte a Folklore Fellows magyar osztályának gyűjtőszövetésége, Kodály Zoltán közreműködésével. Szerk. Szendrey Zsigmond. 1924, 370. l. — Ism. Karácsony Sándor. Prot. Szemle, 579—581. l. — Tolnai Vilmos. Napkelet, 370—371. l. — Dóczy Jenő. Magyarság, 99. sz. — Turóczy-Trostler József. P. Lloyd, 125. esti sz. — Berze Nagy János. Irodalomtört. Közl., 284—286. l. — S. S. Népelet, 71—72. l. — P. Irodalomtört., 205. l.

Néprajzi hírek. Népelet, 82—83., 190. l.

Néprajzi (Folklore) Könyvészet 1923—1924-ből. Összeállította Hellebrant Árpád. Népelet, 76—79. l.

Népviseletek és népszokások versenye Sopronban. Népelet, 188—190. l.

Nopcsa, Franz Baron: Albanien. Bauten, Trachten und Geräte Nordalbanien. Berlin, 1925. 258. l. 3 tábla, 132 szöveggép. — Ism. Szilárdy Zoltán. Népelet, 74—76. l.

Petró A.: Národopisná Mapa Uher podle úředního lexikonu osad z roku 1773. (Magyarország néprajzi térképe az 1773-i hivatalos helységnevtár alapján.) Prága,

1924. N. 8-r., 132 l. 4 térképmell. — Ism. Podhradzsky György. Népelet, 72—74. l.

Pilisszentlászlón még ma is tűzgyújtással ünnepli a nép a karácsonyt. Ujság, 135. sz.

Rákosi Jenő: A magyar népmese. Bud. Hirl., 5. sz.

Relkovič Davorka: Néphagyománygyűjtés. (Harkányi mondák és néphit.) Népelet, 172—177. l.

Réthei Prikkel Marián: A magyarság táncai, 1924. A Magyar Néprajzi Társaság könyvtára, I. — Ism. Vikár Béla. Bud. Szemle, 199. köt., 156—160. l.

Róheim, Géza: Australien Totemism. Ism. A—e B—t. P. Lloyd, 228. esti sz.

Róheim, Géza: Der Ursprung des Kriegeres. P. Lloyd, 58. reg. sz.

Schmidt József: Az indiai tehén-kultusz. Posti Napló, 161. sz.

Schmidt József: Kasmiri misztikus költészet. Pesti Napló, 254. sz.

Schwarz Elemér: A szülőföld kultusza Nyugat-Magyarországon. Népelet, 60—62. l.

Schwarz Elemér: A virágszentelés Nyugat-Magyarországon. Népelet, 15—21. l.

Sebestyén Gyula: Gesta Hungarorum, a magyar hősmondák öt könyve. I. Óshiedelmek. 121. l. II. Ménrót. 222 l. V. Emese álma. 542 l. — Ism. Nemz. Ujs., 288. sz. — Ujság, 137. sz.

Sebestyén Károly, Cs.: A magyar parasztszékék. Napkelet, VI. 364—368. l.

Siklóssy László dr.: Erdélyi szőnyegek. Pásztortűz, 140—142. l.

Sirelius, U. T.: Die finnischen Ryen. Helsinki, 1924. — Ism. Weöres Gyula. Népelet, 185—188. l.

Sirelius, U. T.: Die Herkunft der Finnen. Helsinki, 1924. — Ism. Weöres Gyula. Népelet, 185—188. l.

Solymossy Sándor: A jávorfa-mese és a Midas-monda. Népelet, 105—129. l.

Solymossy Sándor: Jókai és a magyar nép. Népelet, 1—15. l.

Soós Adorján: A karcagi céhek és az ipartestület története. Kisujszállás, 272. l.

Szendrey Zsigmond: Jókai, az etnográfus. Népelet, 130—133. l.

Szendrey Zsigmond: A kortesnótákról. Népelet, 166—167. l.

Szendrey Zsigmond: A regöléshez. Népelet, 63. l.

Szendrey Zsigmond: Történeti népmondáink. II. Népelet, 48—53. l.

Szendrey Zsigmond: Zemplénmegyei néphagyományok. Sátoraljaújhegy, 20 l.

Szerlemhegyi Tibor: Jászkon régi népszokások. Nemz. Ujs., 261. sz.

Szenteh Dezsőné: Magyar varrottások. Sopron, 52 l.

Szmik Antal: A csipke a magyar népművészetben. Népelet, 53—58. l.

Szombathy Kálmán: Az alföldi köznép és a hazafiság. Pesti Hirl., 193. sz.

—*t. —t. dr.:* Milyen volt az ősemler mithosza? Nemz. Ujs., 241. sz.

Velsinszky Zoltán: Népi szövegek. (Hamu Jankó, Népmese.) Népelet, 65—68.

Viski Károly: Dunántúli bútorok. 1 rész. Székek. (3 l.) 32 tábla. Magyar népművészet, 6. sz. M. N. Múzeum néprajzi osztálya. 4-r.

Winkler Elemér: Sopron emberföldrajzi látása. Föld és Ember, 1—17. l.

Zboray Ernő: Mikor a jávai feleségül vesz egy — pálmafát. Nemz. Ujs., 200. sz. — Vasárnap. (Arad.) 376—377. l.

Zboray Ernst: Die farbigen Kulis. P. Lloyd, 149. reg. sz.

Zboray Ernst: Zauberberäuche und Aberglaube auf Java. P. Lloyd, 145. esti sz.

Zs. M.: Antti Aarne f. Népelet, 58—60. l.

Összeállította: *Goriupp Alisz.*

TÁRSASÁGI ÜGYEK.

Az Országos Magyar Régészeti Társulat és a Magyar Néprajzi Társaság együttes vándorgyűlése Kecskeméten.

A Múzeumok és Könyvtárak Országos Szövetsége az ország muzeológusait és könyvtárosait a világháború előtt rendszerint minden évben kongresszusra hívta össze. Ezek az összejövetelek kitűnő alkalmat nyújtottak a szakembereknek helyzetük megvitatására, tudományos eszmecsereére és a határkérdések tisztázására. A nagy összecsomlás maga alá temette a Szövetséget is, így nem volt többé olyan szervezet, amely a közgyűjtemények gondozóit megbeszélésre összehozza. Mikor ez év elején a kecskeméti Katona József-Kör és a Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetségének kecskeméti osztálya vándorgyűlés tartására hívta meg az Országos Magyar Régészeti Társulatot és a Magyar Néprajzi Társaságot, a két társulat vezetősége nemcsak azt határozta el, hogy a vándorgyűlést együttesen rendezi, hanem azt is, hogy a vándorgyűlésre meghívja a trianoni Magyarország valamennyi közgyűjteményét. A két társulat ezévi együttes vándorgyűlése tehát a régészet és néprajz speciális érdekei mellett azt a célt is szolgálta, hogy a magyar közgyűjtemények vezetői, kezelői tizenkét év óta elárvult ügyüket úgy tudományos, mint szolgálati szempontból megvitathassák.

A vándorgyűlés október hó 23., 24., 25-én zajlott le Kecskemét város tanácsának, különböző hatóságainak, társadalmi szervezeteinek és nagyközönségének páratlan vendégszeretete és érdeklődése mellett. A meghívottak túlnyomó része már 23-án megérkezett és este ismerkedésre gyűlt az Iparos-otthon éttermében.

24-én, a messze földön híres városháza és a mintaszerűen berendezett új Városi Múzeum megtekintése után, a Városi Mozcószínház tágas épületében délelőtt 10 órakor vette kezdetét az ünnepi ülés. *Kuzsinszky Bálint* dr.-nak, a Régészeti Társulat elnökének terjedelmes megnyitóbeszéde vezette be az ülést, a beszéd végén üdvözölvén a kultuszminiszter képviselőjét, Kecskemét város vezetőségét és a vendéglátó egyesületeket. — *Bárány Gerő* dr. h. államtitkár a betegsége miatt akadályozott kultuszminiszter üdvözlését tolmácsolta. — *Zimay Károly* polgármester a város közönsége. — özv. *Pócsy Györgyné* a MANSz és — *Marton Sándor* a Katona József-Kör nevében köszöntötte a gyűlésttartó két társulatot. — Az előadások során *Alföldi András* dr., a Régészeti Társulat választmányi tagja beszélt „A honfoglalás előtti Magyarország kultúrájáról”, — *Bartucz Lajos* dr., a Néprajzi Társaság titkára pedig „A népvándorlás korának antropológiájáról”. Mindkét terjedelmes, tanulságos előadást nagyszámú vetített kép illusztrálta. — Az indítványok során *Marton Lajos* dr. nyug. nemzeti múzeumi igazgatóúr terjesztett elő színesen megindokolt indítványt a leletek intézményes biztosítása szempontjából szükséges ú. n.

„múzeumi előőrsök“ szervezetének kiépítésére. — Ugyancsak az indítványok során távirati üdvözlését határozta el a vándorgyűlés gróf Klebelsberg Kuno dr.-nak, a betegsége miatt akadályozott vallás- és közoktatásügyi miniszternek, Hóman Bálint dr.-nak, a Nemzeti Múzeum külföldön járó főigazgatójának és Csernoch János dr.-nak, Magyarország bíboros hercegprímásának, mint aki az ország legnagyobb vidéki múzeumának talpraállításában szerzett elcvülhetetlen érdemeket. — Az ünnepi ülést *Czakó Elemér dr.-nak*, a Magyar Néprajzi Társaság társelnökének magasröptű záróbeszéde rekesztette be, végszávaiban megköszönve a megjelent díszes és nagyszámú közönség érdeklődését.

Délután 3 órakor a Városháza közgyűlési termében a vidéki közgyűjtemények képviselői tartottak értekezletet *Magyary Zoltán dr.* miniszteri tanácsos elnökölete mellett, aki is a vidéki közgyűjteményekre vonatkozó törvényjavaslat tervezetét ismertette.

Este 6 órakor a Városi Színházban a Katona József-Kör műsoros estélyt rendezett Katona József síremléke javára; ennek programján a két tudományos társulat részéről *Solymossy Sándor dr.*, a Néprajzi Társaság alelnöke, *Csányi Károly*, a Régészeti Társulat választmányi tagja, *Lajtha László dr.* és *Molnár Imre dr.*, a Néprajzi Társaság vál. tagjai szerepeltek.

Este 9 órakor díszebédet adott a város, amelyen számos felköszöntő hangzott el. Ugyanitt jelentette be *Nyúl Tóth Pál dr.* kultúr tanácsnok, hogy Kecskemét város tanácsa a két társulat részére alapítótagság címén 2—2 millió koronát szavazott meg.

25-én reggel a vándorgyűlés tagjait különvonat vitte a Tisza mellé, Szikrába, Kecskemét város mintaszőlőtelepére, ahol a „Töserdő“ben épült gyönyörű vadászlakban a város nevében *Dömötör Lajos* tanácsnok várta pompás „szüreti ebéd“del a kirándulókat. Minthogy Alpár közelsége már korábban megérlelte a rendezőségben az elhatározást, hogy kedvező idő esetén oda is átviszi a vándorgyűlést, a délelőtt egy része az alpári kirándulással telt el. Alpár készült a látogatásra, mert a „földvár“ bejáratánál már várt a falu népe ünneplőben, *Kerekes Lajos* főjegyző és *Mészáros Lajos* iskolaigazgató vezetésével. Bent, a vár mélyedésén, hevenyészett emelvényről *Szalay Gyula* reálgimnáziumi tanár, a kiskülfélegyházi Városi Múzeum igazgatója méltatta költői szárnyalású, tanulságos beszédben Alpár jelentőségét a magyar történelemben és néprajzban. A falu vendégszerető lakossága az ünnepély után villásreggelivel kedveskedett. Szikrából a kirándulók a késő délutáni órákban tértek vissza Kecskemétre, ahonnan három kellemes, hasznos, tanulságos nap szép emlékével széledtek szét az ország minden tája felé.

*

A vándorgyűlésre eljöttek:

(Budapestről.) A vallás- és közoktatásügyi miniszter képviselőjében: *Bárany Gerő dr.* h. államtitkár; a vallás- és közoktatásügyi minisztérium tudományos osztálya részéről: *Magyary Zoltán dr.* miniszteri tanácsos, *Tihamér Lajos dr.* miniszteri o. tanácsos, *Ecker Tibor dr.* miniszteri titkár; a Magyar Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtára részéről: *Harsányi Pál dr.* igazgatóőr (ügyis, mint a Magyar Numizmatikai Társulat képviselője), *Hillebrand Jenő dr.* igazgatóőr, *Paulovics István dr. ör.*, *Fettich Nándor dr. ör.*, *Jónás Elemér dr. ör.*; a M. N. Múzeum Néprajzi Tára részéről: *Bátky Zsigmond dr.* igazgató (ügyis, mint a Néprajzi Társaság alelnöke), *Madarassy László dr.* igazgatóőr (ügyis, mint a Néprajzi Társaság főtítkára), *Györffy István dr.* igazgatóőr, *Kemény György dr. ör.*, *Visky Károly dr. ör.*, *Bartucz Lajos dr. ör.* (ügyis, mint a Néprajzi Társaság titkára), *Ébner Sándor dr. ör.*; az Országos Magyar Iparművészeti Múzeum részéről: *Csányi Károly* igazgató; a Műemlékek Országos Bizottsága részéről:

Schneller Vilmos dr. titkár; a Székesfővárosi Múzeum részéről: *Kuzsinszky Bálint* dr. igazgató, tudományegyetemi nyilv. r. tanár (ügyis, mint a Régészeti Társulat elnöke), *Horváth Henrik* dr. ör, *Nagy Lajos* dr. ör; továbbá: *Czakó Elemér* dr. h. államtitkár (ügyis, mint a Néprajzi Társaság társelnöke); *Gerevich Tibor* dr. tudományegyetemi nyilv. r. tanár, a Római Magyar Történeti Intézet igazgatója (ügyis, mint a Régészeti Társulat első titkára); *Solymossy Sándor* dr. főiskolai tanár (ügyis, mint a Néprajzi Társaság alelnöke); *Ernyey József* múzeumőr; *Szendrey Zsigmond* reál-gimnáziumi tanár; *Láng Margit* dr. nyug. leánygimnáziumi tanár; *Bodor Antal* dr. a „Falu-Szövetség” igazgatója; *Lajtha László* dr. nyug. múzeumi igazgatóőr; *Molnár Imre* dr. a Nemzeti Zenede tanára; *Stóhr Géza* dr. egyetemi asszisztens; *Mihalik Sándor* dr. egyetemi asszisztens; *Péter András* dr. a Római Magyar Történeti Intézet tagja; *Suján Pál* felső építő-
ipariskolai tanár.

(Szegedről.) *Móra Ferenc*, a Somogyi Könyvtár és Városi Múzeum igazgatója; *Bibó István* dr. miniszteri tanácsos, egyetemi könyvtárigazgató; *Buday Árpád* dr. tudományegyetemi nyilv. r. tanár; *Kogutowicz Károly* dr. tudományegyetemi nyilv. r. tanár; *Banner János* dr. tanár, múzeumőr; *Sebestyén Károly* dr. tanár, múzeumőr. (Debrecenből.) *Zoltai Lajos* dr., a Városi Múzeum és Közművelődési Könyvtár igazgatója; *Ecsedi István* dr. tanár, múzeumőr; *Sőregi János* dr. múzeumi s.őr; *Alföldi András* dr. tudományegyetemi nyilv. rk. tanár; *Milleker Rezső* dr. tudományegyetemi nyilv. r. tanár; *Szilády Zoltán* dr. főgimnáziumi tanár. (Miskolcraól.) *Gálffy Ignác*, a Borsod-Miskolci Múzeum elnöke; *Leszih Andor* múzeumőr. (Esztergomból.) *Balogh Albin* dr. tanár, múzeumőr. (Szenteseől.) *Csallány Gábor*, a Csongrádvármegyei Múzeum igazgatója. (Makórol.) *Eperjessy Kálmán* dr. tanár. (Abonyból.) *Márton Lajos* dr. nyug. múzeumi igazgatóőr. (Sopronból.) *Lauringer Ernő*, a Vármegyei és Városi Múzeum igazgatója. (Vácról.) *Tragor Ignác* dr. múzeumegyesületi elnök. (Pécsről.) *Fejes György* dr. múzeumőr. (Székesfehérvárról.) *Marosi Arnold* tanár, a Vármegyei és Városi Múzeum igazgatója. (Kaposvárról.) *Gönczi Ferenc* nyug. kir. tanfelügyelő, múzeumegyesületi elnök. (Veszprémből.) *Laczkó Dezső* nyug. tankerületi főigazgató, a Vármegyei Múzeum igazgatója; *Rhé Gyula* múzeumi igazgatóőr. (Szekszárdról.) *Kovách Aladár*, a Vármegyei Múzeum igazgatója. (Szombathelyről.) *Várady Imre* dr. múzeumőr. (Szolnokról.) *Hild Viktor* nyug. vármegyei főlevéltárnok; *Balogh Béla* dr. tanár. (Nyiregyházáról.) *Kiss Lajos*, a Vármegyei Múzeum igazgatója. (Kiskúnfélegyházáról.) *Szalay Gyula* tanár, a Városi Múzeum igazgatója.

A vándorgyűlés mintaszerű helyi megrendezésén *Szabó Kálmán* dr. múzeumi és könyvtári igazgató, *Balázsfalvi Kiss Endre* dr. városi tisztifőügyész és *Szabó Ambrus* dr. lapszerkesztő fáradoztak.

I.

A Magyar Néprajzi Társaság Titkári Hivatalához 1926 V. 27—XI. 24. között beküldött könyvek (folyóiratok).*

Dr. Gesztelyi Nagy László: Az Alföld. Bpest, 1925. („A Duna—Tisza-közi Mezőgazdasági Kamara Kiadványai” 1. száma.) — *Dr. Gesztelyi Nagy László*: A magyar tanyarendszer kialakulása. Kecskemét, 1926. („A Duna—Tisza-közi Mezőgazdasági Kamara Kiadványai” 4. száma.) — (*Laczkó Dezső*.) Jelentés a Veszprémvármegyei Múzeum és Múzeumi Könyvtár 1925—26. évi állapotáról és működéséről. Veszprém, 1926. Összeállította: —. — (*Reiner János*.) Gróf Apponyi Albertnek, elnökének születése nyolcvanadik évfordulója emlékeztetére a Szent István Akadémia. Bpest, 1926. Szerkeszti: —. — *'Sigmund Elek*: A tervezett mély-

* Ezen kimutatásban foglalt könyvek (folyóiratok) megállapodás értelmében átadattak a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Társaságának.

bevágású Duna—Tisza-csatorna mentén elterülő szikesek ismertetése és javítási lehetőségei. Bpest, 1926. („A Szent István Akadémia Mennyiségtan-természettudományi osztályának felolvasásai“ 1. köt. 12. száma.) — *Szinnyei Ferenc*: A regény. Bpest, 1926. („Értekezések a Nyelv- és Széptudományok Köréből“ XXIV. köt. 8. száma.) — (*Zoltai Lajos*.) Jelentés Debrecen szabad királyi város múzeumának és közművelődési könyvtárának 1925. évi működéséről és állapotáról. („Debrecen sz. kir. város múzeumának kiadványai“. XX.) — A m. kir. kormány 1915—1918. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és *statisztikai évkönyv*. Bpest, 1924. — *A Falu*. VII. évf. 5—10. száma. Bpest, 1926 május-október. — *A Gyermekek*. XVIII. évf. 9—10. és XIX. évf. 1—4. száma. Bpest, 1926. — *Antropologiai Füzetek (Anthropologia Hungarica)*. II. évf. 5—6. száma. Bpest, 1926. — *A Szent István Akadémia Értesítője*. X. évf. 2. száma. Bpest, 1925. — *A Tenger*. XVI. évf. 5—6. száma. Bpest, 1926. — *Athenaeum*. XII. köt. 4—6. száma. Bpest, 1926. — *Bulletin of the New York Public Library*. Vol. 30. Nr. 5—9. New-York, 1926. May—Sept. — *Eesti Rahva Muuseumi Aastaraamat*. II. Tartu, 1926. — *Föld És Ember*. VI. évf. 1—2. száma. Bpest, 1926. — *Földrajzi Közlemények*. LIV. köt. 5—6. száma. Bpest, 1926. — *Hadtörténelmi Közlemények*. XXVII. évf. 2—3. száma. Bpest, 1926. — *Irodalomtörténet*. XV. évf. 5. száma. Bpest, 1926. — *Katholikus Szemle*. XL. köt. 6—9. száma. Bpest, 1926 jún—nov. — *Literatura*. I. évf. 5—9. száma. Bpest, 1926 máj.—nov. — *Lud. Serja II. Tom. IV. Zeszty III—IV. Ogólnego Zbioru, Tom. XXIV. Lwow, stb.* — *Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien*. LVI. Band, 5—6. Heft. Wien, 1926. — *Mitteilungen der Geographischen Gesellschaft in Hamburg*. Bd. XXXVII. Hamburg, 1926. — *Napkelet*. IV. évf. 6—8. száma. Bpest, 1926 jún.—okt. — *Papers of the Peabody Museum of American Archaeology and ethnology, Harvard University*. Vol. XI. Nr. 2. Cambridge, Massachusetts, U. S. A. 1926. — *Protestáns Szemle*. XXXV. évf. 6—9. száma. Bpest, 1926 jún.—nov. — *Revue des Etudes Hongroises et Finno-Ougriennes*. III. évf. 3—4. száma. Paris, 1925. — *Sitzungsberichte der Gelehrten Estnischen Gesellschaft 1924*. Dorpat, 1926. — *Társadalomtudomány*. VI. évf. 3—4. száma. Bpest, 1926. — *Technika*. VII. évf. 5—7. száma. Bpest, 1926. máj.—szept. — *Turán*. IX. évf. 1—2. száma. Bpest, 1926. — *Turistaság És Alpinizmus*. XVI. évf. 5—10. Bpest, 1926 máj.—okt. — *Uj Élet*. I. évf. 1. száma. Bpest, 1926. nov.

Hivatalos nyugtázás.

az 1926. évi július hó 1-től december hó 31-ig befolyt alapítványi díjakról, segélyekről és adományokról.*

Alapítványi díjak. *Dr. Kiss Endre* 250.000 K (kiegészítésül), *dr. Hodinka Antal* 100.000 K (kiegészítésül), *Alföldi Rezső* 35.000 K (kiegészítésül), *Kecskemét thj. város közönsége* 2.000.000 K (kiegészítésül), *Dr. Czakó Elemér* 1.250.000 K (kiegészítésül). Összesen 3.635.000 K.

Segélyek. *Dr. báró Kornfeld Móric* az „Ethnographia (Népélet)“ támogatására 40.000.000 K. Összesen: 40.000.000 K.

Adományok. *Borsod-Miskolci Múzeum* 60.000 K, *dr. Óvári Ferenc* 60.000 K, *Vasváry Béla* 40.000 K, *dr. Rédey Tivadarné* 60.000 K, *Petz Kornélia* 60.000 K, *dr. Balogh József* 60.000 K, *Csobán Endre* 25.000 K. Összesen: 365.000 K.

Összesen befolyt alapítványi díjakból	3.635.000 K
segélyekből	40.000.000 „
adományokból	365.000 „

Magyar Néprajzi Társaság Pénztára.
(Budapest, VIII, Múzeum-körút 14—16.,
M. N. Múzeum Gazdasági Hivatala.)

* Választmányi határozat értelmében, további intézkedésig, költségkimelés céljából a rendestagsági és előfizetési díjakat nyilvánosan nem nyugtazzuk; azonban a rendestagsági és előfizetési díjakat legalább 1000 koronával meghaladó összeget mint adományt nyugtazzuk.

INHALT DER SELBSTÄNDIGEN MITTEILUNGEN.

W. Tolnai: Die Entstehung des ungarischen Volksliedes: „Cserebogár“ (Maikäfer, gelber Maikäfer).

Was man heute Volkslied nennt, besitzt einen zweifachen Ursprung; der grössere Teil wurzelt tatsächlich im Volke, sein Urheber ist unbekannt und verbreitet sich in der mündlichen Überlieferung durch Raum und Zeit; ein kleinerer Teil dagegen stammt von Verfassern aus einer, über dem Volke stehenden gesellschaftlichen Schichte: Dorfschullehrer, Kantoren, Studenten, aber auch bekannte Dichter, die den naiven Ton und die Schlichtheit des Volksliedes treffen. Solch ein Lied ist der „Cserebogár“, eines der verbreitetsten und beliebtesten Weisen des ungarischen Liederschatzes. Das Lied taucht um 1815 auf und wurde von der berühmten Schauspielerin und Sängerin, Frau Déry, als Einlage in den verschiedensten Schauspielen vorgetragen. Der Verfasser ist wahrscheinlich ein Schauspieler aus der Truppe der Frau Déry. Sowohl der Text, wie auch die Melodie sind anfangs geziert und verschörkelt und haben sich nur im Laufe eines halben Jahrhunderts zur einfachen Reinheit der heutigen Fassung veredelt. Der Styl des Liedes entspricht ganz der schmachtenden Sentimentalität der Kunstlieder seiner Zeit, wogegen es heute die reine Kunst des wirklichen Volksliedes aufweist.

Dr. Alexander Makoldy: Das Fluchen und die Strafen dafür bis 1850 in Ungarn.

II. Strafen für Gotteslästerung werden von 1563 an ohne Unterschied zwischen Edlen und gemeinem Volk: 1. durch Rutenstreichen, 2. Stockprügel, 3. Steinigung verordnet, wie durchwegs für sämtliche Malefactores. Die Statuten werden strenge gehandhabt, oft gleich Nr. 3. angewendet. Vom Anfang des XIX. Jahrhunderts an tritt eine viel gelindere Gerichtsbarkeit ein. Aus dem Beispielsmaterial geht klar hervor, dass sittenwidrige, obszöne Ausdrücke erst spät auftauchen und stimmen mit denen der Balkanslaven wörtlich überein, auch der Zeitpunkt entspricht den massenhaften Ansiedelungen der Südslaven in Unterungarn.

Sigismund Szendrey: Unsere historischen Volkssagen. (Siehe S. 160.)

VI. Folge. — Sagenhafte geschichtliche Überlieferungen aus der Türkenzeit in Ungarn (zwischen 1526 und 1668). Lokalsagen über Sklavenfang, Überrumpelung seitens der Türken und heldenhafte Verteidigung der Einwohner durch einzelne Guerillakrieger.

An den Leser!

Unter dem zusammenfassenden Titel: **ETHNOGRAPHIA**

lassen wir eine **Doppel-Zeitschrift** für wissenschaftliche Arbeiten, beschreibende Beiträge und Literaturanzeigen aus dem Gebiete der ungarischen Volkskunde erscheinen.

Die **erste** Zeitschrift: **NÉPÉLET (VOLKSLEBEN)**

herausgegeben von dem Ungar. Verein für Volkskunde, enthält **folkloristisches Material** und wird von Dr. Alex. Solymossy, Hochschulprofessor, redigiert. (Adresse: Budapest, VII., Mexikoer Str. 52. II.)

Die **zweite** Zeitschrift: **ÉRTESITŐ (ANZEIGER)**

wird von der Leitung der Ethnographischen Abteilung des Ungarischen National-Museums veröffentlicht und enthält Artikel aus dem Gebiete der **gegenständlichen** Volkskunde. Schriftleiter Dr. Sigismund Bátky, Direktor des Ethnographischen Museums. (Adresse: Budapest, X., Tisztviselőtelep, Elnök-u. 13.)

A szerkesztésért felelős: Dr. Solymossy Sándor.

Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest VIII, Múzeum-körút 6. — Főigazgató: Dr. Czákó Elemér.

A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Tárának újabb kiadványai.

A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Gyűjteményei:

IV. Osztyák hímzések. 1 színes fénykép és 4 fénykép hasonmásával és 31 tábla színes könyomattal. Budapest, 1921. (Magyar és német párhuzamos szöveggel!) Ára: 8 pengő.

V. Honfoglaláskori koponyák. Írta: *Dr. Bartucz Lajos*. 40 táblával. Budapest, 1926. (Magyar és német párhuzamos szöveggel!) Ára: 6 pengő.

Magyar Népművészet:

XI. Nagykun szűrhimzések. 1. Összeállította: *Dr. Györffy István*. Harminckét színes táblával. Budapest, 1925. Ára: 10 pengő.

XII. A bakony-balatonvidéki kőépítkezés. Összeállította: *Dr. Viski Károly*. Harminckét táblával. Budapest, 1926. Ára: 8 pengő.

Mindezen kiadványok az összeg előzetes beküldése ellenében kaphatók a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Táránál, Budapest X, Tisztviselőtelep, Hungária-körút 347. (Telefon: József 138—33.)

A Magyar Néprajzi Társaság Emberföldrajzi Szakosztályának folyóirata a

FÖLD ÉS EMBER

Negyedévenként megjelenő tudományos szemle. Az egyetlen magyar tárgyú földrajzi folyóirat. Szerkeszti: *Kogutowicz Károly* és *Strömpl Gábor*. Előfizetési ára 6 pengő. (Tanároknak, intézeteknek évi 2 pengő.) Szerkesztőség és kiadóhivatal: *Szeged, Tudományegyetemi Földrajzi Intézet*.

A Magyar Néprajzi Társaság Embertani Szakosztályának folyóirata az

ANTROPOLÓGIAI FÜZETEK (ANTHROPOLOGIA HUNGARICA)

Kéthavonként megjelenő többnyelvű folyóirat, mely a külföldi embertani kutatásokat, mozgalmakat, irodalmat magyar nyelven, a hazai kutatások eredményeit pedig idegen nyelven ismerteti. Szerkeszti: *Dr. Bartucz Lajos* múzeumi őr, egyetemi m. tanár. Előfizetési ára 6 pengő. (Kéziratok, ismertetésre szánt könyvek, cserepéldányok, előfizetési pénzek, stb. a szerkesztő címére: *Budapest X, Tisztviselőtelep, Néprajzi Múzeum* küldendőek.)

Tagtársainkhoz és előfizetőinkhez!

Midőn az *Ethnographia* [Népelet] 1926. évf. 4. (befejező) számát szétküldjük, tudomásul adjuk, hogy választmányunk az 1927. évtől az egyszerűsmindenkorra szóló alapítótagságdíjat magánosok részére 100 pengőben, jogiszemélyek (hatóságok, intézetek, társaságok stb.) részére 200 pengőben, a rendestagságdíjat belföldre évi 6 pengőben, külföldre évi 8 pengőben, az előfizetésdíjat pedig belföldre 8 pengőben, külföldre 10 pengőben állapította meg. Jelen füzetünkhöz postatakarékpénztári befizetőlapot mellékelünk, amellyel az esedékes díjak (esetleg hátralékok is!) befizethetők. (Alapszabályaink értelmében „a tagságdíj minden év első negyedében fizetendő be; ha valamely tag évidíját szeptember végéig be nem fizette, a Társaság az illető összeget postai megbízással, a régebbi hátralékokat pedig esetleg törvényes úton hajtja be.“) Minthogy folyóiratunkat nagy anyagi áldozatok árán sikerült rendbehozunk és e rendet továbbra is biztosítani óhajtjuk, kérjük úgy évdíjas tagtársainkat, mint előfizetőinket, hogy díjaikat lehetőleg már az év első felében befizessék. Alapítótagjaink szerzett jogait természetesen épségben kívánjuk tartani, de azért fölkérjük őket is, hogy alapítványaik, amelyeknek túlnyomó része a gazdasági válságok alatt úgyszólván elértéktelenedett, tehetségükhöz mérten kiegészíteni szíveskedjenek. Mindkét csoportba tartozó tagtársainkat pedig együttvéve is fölkérjük, hogy Társaságunk részére törekvéseinket megértő új tagtársakat, folyóiratunknak pedig minden több előfizetőt toborozni szíveskedjenek. (A Társaság tagja lehet minden nagykorú egyén, aki ebbeli óhaját nevének, foglalkozásának, lakásának pontos adataival és a Társaság valamelyik tagjának ajánlatával a Társaság Titkári Hivatalának bejelenti. Előfizető lehet bárki, aki az előfizetési díjat a Társaság Pénztárába beküldi.)

Budapesten, 1927 január havában.

Magyar Néprajzi Társaság
Titkári Hivatala.

X, Tisztviselőtelep, Elnök-u. 13.

Magyar Néprajzi Társaság
Pénztára.

VIII, Múzeum-körút 14—16.

Figyelmeztetés és kérelem!

Kéziratokat, ismertetésre szánt könyveket szíveskedjék közvetlenül a szerkesztők valamelyikének — *Solymossy Sándor dr.* főiskolai tanár, tud. egyet. m. tanár, Budapest VII, Mexikói-út 52, II. 9., vagy *Bátky Zsigmond dr.* múzeumi igazgató, Budapest X, Tisztviselőtelep, Néprajzi Múzeum — címére küldeni! Cserepéldányok, tudakozódások, bejelentések, valamint a folyóirat szétküldésére vonatkozó felszólamlások a *Magyar Néprajzi Társaság Titkári Hivatala*, tagságdíjak, előfizetések és minden a Társaságnak szánt pénzküldemény pedig a *Magyar Néprajzi Társaság Pénztára* címére küldendő. Csekkszámola a m. kir. postatakarékpénztárnál: 3019.

Jelen számunkhoz postatakarékpénztári befizetőlapot mellékelünk az 1927. évi tagdíjak és előfizetési díjak befizetésére!

Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest VIII, Múzeum-körút 6. Gólyavár.